

T.C.
BAŞBAKANLIK
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI

TMMOB
ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

HER YÖNÜYLE GAP

SEMPOZYUM

8-9 OCAK 2001
ANKARA

T.C.
BAŞBAKANLIK
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI

TMMOB
ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

HER YÖNÜYLE GAP

Neler Yapıldı?
Neler Yapılamadı?
Neler Yapılmalı

SEMPOZYUM

8 - 9 OCAK 2001
ANKARA

SEMPOZYUM DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Gürol ERGİN	TMMOB ZMO Yönetim Kurulu Başkanı
Prof. Dr. İlhami ÜNVER	Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi
Prof. Dr. Koray HAKTANIR	Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi
Doç. Dr. İlhan DÜLGER	DPT
Doç. Dr. Yücel ÇAĞLAR	Kırsal Çevre ve Ormanlık Sorunlarını Araştırma Derneği
Dr. Nejat ŞENGÜN	Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü
Haşim ÖĞÜT	GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı
Yalçın DOĞANER	GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı
Halil AGAH	GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı
Belkiyse KAYA	Tarım Reformu Genel Müdürlüğü
Enver ÇETİN	DSİ Genel Müdürlüğü
E. Argun BARAN	DSİ Genel Müdürlüğü
Doç. Dr. Cemi ERTUĞRUL	TMMOB ZMO Yönetim Kurul Üyesi
Gülay SUBAŞI	TMMOB ZMO Yönetim Kurulu Üyesi
Baki Remzi SUIÇMEZ	TMMOB ZMO Yönetim Kurulu Üyesi

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
AÇILIŞ OTURUMU	
Açış Konuşmaları	
Prof. Dr. Gürol ERGİN / TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Başkanı	3
Dr. İ. H. Olcay ÜNVER / GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanı	9
Süleyman DEMİREL / 9. Cumhurbaşkanı	13
Prof. Dr. Hüsnü Yusuf GÖKALP / Tarım ve Köyişleri Bakanı	23
Ufuk SÖYLEMEZ / DYP Genel Başkan Yardımcısı	29
Deniz BAYKAL / CHP Genel Başkanı	35
Recai KUTAN / FP Genel Başkanı	45
BİRİNCİ OTURUM / GAP'TAKİ PLANLAMA ÇALIŞMALARI	53
BAŞKAN Dr. Nejat ERDER / ODTÜ	55
Sunuş 1989 GAP Master Planı-GAP Bölge Kalkınma Planı Dr. A. Yavuz EGE / GAP BKİ	57
Panelistler Prof. Dr. Duran TARAKLI / ODTÜ	65
Haşim ÖĞÜT / GAP BKİ	71
Doç. Dr. Cemil ERTUĞRUL / ZMO	103
Tartışmalar	111
İKİNCİ OTURUM / SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE GAP	119
BAŞKAN Prof. Dr. Yetkin GÜNGÖR / Ank. Üni. Ziraat Fakültesi Dekanı	121
Sunuş Sivil Toplum Kuruluşları ve GAP Prof. Dr. Birsen GÖKÇE / Sosyoloji Derneği	123
Panelistler Hanifi EREN / ZMO Diyarbakır Şubesi	129
Ünal ÖRNEK / TZOB	133
Doç. Dr. Ahmet SALTİK / TKV	143
Halil AGAH / GAP BKİ	147

ÜÇÜNCÜ OTURUM / GAP'TAKİ KAMU VE ÖZEL SEKTÖR UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ		153
BAŞKAN	Prof. Dr. Gülcan ERAKTAN / Ank. Üni. Zir. Fak.	155
Sunuş	GAP'taki Kamu Yatırımlarının Mevcut Durumunun Değerlendirilmesi	
	Erkan ALEMDAROĞLU / GAP BKİ	157
Panelistler	Vedat ÖNER / GAP BKİ	297
	Üzeyir GARIH / ALARKO Holding	305
	Ramazan ULUCAKÖY / TCZB GAP Kredileri Daire Başkanı	309
	Zevaiddin ÖZCAN / NURMET A.Ş.	313
	Baki Remzi SUIÇMEZ / ZMO	317
DÖRDÜNCÜ OTURUM / SİYASİ PARTİLER VE GAP		333
BAŞKAN	Süleyman DEMİREL (9. Cumhurbaşkanı)	335
Panelistler	Prof. Dr. Salih YILDIRIM / ANAP	341
	Sinan YERLİKAYA / CHP	345
	Mahmut ERDİR / DSP	349
	Prof. Dr. Zeki ERTUGAY / DYP	353
	Musa DEMİRCİ / FP	357
	Mihrali AKSU / MHP	361
Tartışmalar		365
BEŞİNCİ OTURUM / BÖLGESEL KALKINMA PROJELERİ İÇİN YÖNETİM MODELİ SEÇENEKLERİ		377
BAŞKAN	Prof. Dr. Servet MUTLU / Başkent Üniversitesi	
Sunuş	Bölge Kalkınma Planlaması ve Uygulamaları İçin Yönetim Modeli Seçenekleri	
	Doç. Dr. İlhan DÜLGER / DPT	379
Panelistler	Gökhan GÜNAYDIN / ZMO	413
	Kaya YAŞINOK / GAP BKİ	435
	Doç. Dr. Yücel ÇAĞLAR / KÇOSAD	439
	Prof. Dr. Cevat GERAY / SBF	451
Tartışmalar		455

AÇILIŞ OTURUMU

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Prof. Dr. Gürol ERGİN

TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Başkanı

Dr. İ. H. Olcay ÜNVER

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanı

Süleyman DEMİREL

9. Cumhurbaşkanı

Prof. Dr. Hüsnü Yusuf GÖKALP

Tarım ve Köyişleri Bakanı

Ufuk SÖYLEMEZ

DYP Genel Başkan Yardımcısı

Deniz BAYKAL

CHP Genel Başkanı

Recai KUTAN

FP Genel Başkanı

Saygıdeğer Bakan'ım, Çok Değerli Meslektaşlarım, Sayın Konuklar, Yazılı ve Görsel Basının Sayın Temsilcileri, Ülkemizde Tarımsal Eğitim - Öğretimin Başlamasının 155. Yıldönümü nedeniyle gerçekleştirdiğimiz kutlama etkinlikleri kapsamında düzenlemiş olduğumuz "Her Yönüyle GAP" Sempozyumu'na hoş geldiniz. Hepinizi kendi adıma ve Yönetim Kurulu Üyesi arkadaşlarım adına saygı ve teşekkürle selamlıyorum.

Sayın konuklar, ODA Yönetim Kurulumuz 2001 yılını GAP YILI olarak kabul etmiş ve 2001 yılı içerisinde Türkiye'nin her bölgesinde kamuoyunu GAP Projesi üzerinde bilgi sahibi kılmayı ve GAP konusunu tüm Türkiye'ye mal etmeyi kararlaştırmıştır. Bu yılın ilk etkinliği olarak da karşınıza getirdiğimiz bu etkinliği düzenledik.

Bilindiği gibi, Güneydoğu Anadolu Projesi dünyanın en büyük bölgesel kalkınma ve sulama projelerinden biridir. Bu Proje ile tarihin ilk uygarlıklarına tanıklık etmiş olan yukarı Mezopotamya'da yeni ve daha parlak bir uygarlık yaratılacaktır. Günümüzde Güneydoğu Anadolu Projesi olarak bilinen bu projeye ilgili çalışmaların başlangıcı oldukça eski yıllara dayanır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Türkiye'nin diğer bölgelerine göre daha az yağış alır. Yağışların, bitkilerin suya en fazla gereksinim duydukları vejetatif gelişme dönemine rastlamaması da ayrı bir olumsuzluk yaratır. Ancak, kaynağını Doğu Anadolu Bölgesi'nden alan iki önemli akarsu, Dicle ve Fırat, GAP bölgesini geçtikten sonra Basra Körfezi'ne dökülmektedir. Bu nedenle hem bölgenin su gereksiniminin karşılanması ve hem de enerji üretimi için Fırat ve Dicle nehirlerinin değerlendirilmesi düşünülmüştür.

İlginçtir ki, ülke sularını rasyonel değerlendirme kararı da, pek çok diğer yaşamsal kararlar gibi Atatürk'e aittir. Güneydoğu Anadolu Projesi'nin başlangıcı, yurdun boşa akıp giden su servetinden elektrik enerjisi elde edilmesi için 1936 yılında Büyük Atatürk'ün emri ile Elektrik İşleri Etüt İdarisi'nin kuruluşuna kadar gider.

1936 yılında başlayan çalışmalar çeşitli aşamalardan geçerek bugünkü sonuca ulaşır. Bu konularda GAP İdaresi Başkanlığı'nın çok değerli bilgiler vereceğini düşündüğüm için ayrıntılara girmeyeceğim, yalnız kısa bir özet yapmak istiyorum.

Türkiye'deki 8.5 milyon hektar olduğu kabul edilen sulanabilir arazinin yaklaşık % 20'si aşağı Fırat ve Dicle havzalarındaki geniş ovalardan oluşan bu bölgededir. Verimli hilal olarak da adlandırılan Güneydoğu Anadolu Bölgesi tarih boyunca Anadolu ve Mezopotamya toprakları arasında geçişi sağlayan bir köprü görevi görmüştür.

Başlangıçta bölgenin zengin toprak ve su kaynaklarından yararlanmak amacıyla enerji ve sulama projesi olarak düşünülen Güneydoğu Anadolu Projesinin zamanla bütüncül bölgesel planlama çerçevesinde

ele alınması gereği ortaya çıkar. Bu amaçla yürütülmekte olan çalışmaların eşgüdümü ve yönlendirilmesi görevi 1986 yılında Devlet Planlama Teşkilatı'na verilir. Devlet Planlama Teşkilatı 2005 yılında tamamlanması öngörülen bir Master Plan hazırlar. GAP Master Planı'nın temel kalkınma senaryosu, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni Tarıma Dayalı Sanayi ve Dışsattım Bölgesi haline getirmektedir.

GAP Master Planı'nda plan döneminin başlangıcı olarak alınan 1985 yılında, GAP'ta kişi başına düşen Gayrisafi Bölgesel Hasıla, Türkiye için hesaplanan kişi başına Gayrisafi Yurtiçi Hasıla'nın % 47'si kadardır. Bir başka anlatımla, Güneydoğu Anadolu halkı, Türkiye ortalamasına göre yaklaşık yüzde elli düşük bir gelire sahiptir.

Yine bölge, nüfus ve alan olarak Türkiye'nin % 10'una karşılık gelirken Türkiye'nin toplam ekonomik getirisine katkısı % 4 gibi düşük bir düzeyde, endüstriyel üretimine katkısı % 2'nin de altında ve daha çok ta Gaziantep'te odaklanmış bir sanai üretim halindedir.

GAP'ın temel amacı bu yapıyı değiştirmek, bölgeler arası dengeyi sağlamaktır. Türkiye'nin böyle bir bölgesel kalkınma projesini yaşama geçirme kararı alması çok önemlidir. Çünkü, gelişmiş ülkeler dışında Türkiye'den başka böyle bir projeyi hazırlayan ve uygulayan bir ülke daha yoktur.

1989 yılında Güneydoğu Anadolu Projesi'nin planlanması, yönetimi, izlenmesi ve değerlendirilmesi amacıyla Başbakanlığa bağlı olarak GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı kurulur.

Cumhuriyet tarihimizin en büyük projesi olan GAP'ta, Sektörler itibariyle gerçekleşme oranları, enerji projelerinde % 75; sulama projelerinde % 12.8 , sosyal projelerde ise % 58 düzeyindedir. Görüldüğü gibi, Projenin enerji hedeflerindeki gerçekleşme, sulamadaki gelişmelerin önemli ölçüde önüne geçmiştir. Sulama tünelinin Atatürk Barajı ile eşzamanlı bitirilmesi gerekirken, yapımında geç kalınmış ve buna bağlı olarak da tarla içi geliştirme hizmetleri bir türlü bitirilememiştir. Bölgenin doğal tarımsal potansiyelinin üç bileşeni olan güneş, toprak ve suyun buluşmasında uyum sağlanamamıştır. Sulama yatırımlarının gerçekleşme oranı, yatırımların bu hızla sürmesi halinde 1,7 milyon ha olan alanın sulamaya açılması için daha en az 60 yıl gerektiğini göstermektedir.

GAP Bölgesi her ne kadar ülke coğrafyasında yüzde 10'luk paya sahip ise de, özellikle toprak yapısı, ısı ve güneşlenme süresi gibi üstün ekolojik koşulları ile Türkiye'nin doğal kaynak potansiyelinin yüzde 25'ine sahiptir.

Türkiye'nin tarım arazileri incelendiğinde, en üstün nitelikli olan 1.-2. Sınıf toprak oranının yüzde 38 olduğu görülür. Oysa ki bu oran, GAP Bölgesi'nde yüzde 69'dur. Güneşlenme süresi yıllık 3125 saattir ve günde 10-11 saat güneşlenme olanağı vardır. Fotosentez için gerekli en düşük ısı olan +5 derecenin üzerindeki gün sayısı 300 ila 332 arasında değişmektedir. Bu bakımdan yılda 3 ürün potansiyeli yalnızca bu bölge için söz konusu olmaktadır.

Bu zenginliğin suyla buluşmasındaki her bir günlük gecikmenin büyük önemi olduğu unutulmamalıdır. Toprağın suya kavuşmasında gecikildiği gibi, sulamada henüz en uygun yöntem kararlaştırılıp uygulamaya konulmuş da değildir.

GAP Bölgesi topraklarında sulama ile ortaya çıkacak çok önemli sorun tuzlanma, çoraklaşmadır. GAP toprakları uzun süre sulanmadığı için kalsiyum, sodyum, fosfor ve potasyum bakımından zengindir.

Özellikle sodyum oranı yüksek olduğu için, salınan suda çözünen sodyum tuzlanmaya neden olacaktır. Bu duruma gelen arazi, üretim özelliğini uzun süre kullanılmayacak biçimde yitirecektir. Tıpkı Çumra, Tarsus, Menemen Ovalarında olduğu gibi... Harran Ovası topraklarında kil oranının yüksek oluşu da alkalilenme açısından bir risk faktörü olmaktadır. Akçakale'de 1500 hektarlık alanda pompajla yapılan yüzey sulama sonucunda drenaj ve tuzluluk sorununun ortaya çıktığı bilinmektedir. Ayrıca bugün Harran Ovasında 25 000 da alanda drenaja bağlı tuzlanma ve çoraklaşma sorunu başlamıştır. Ve 5 000 da alanda durum ciddidir. Bu nedenle sulamada disiplin sağlanmalı ve çoraklaşmaya neden olmayacak yağmurlama, damla sulama ve yeraltından yapılan sızdırma sulama gibi basınçlı sulama yöntemleri kullanılmalı, salma sulama yada tava sulama gibi yüzey sulamalar bırakılmalıdır. Drenaj sistemi mutlaka kurulmalı, varolan yetersiz drenaj sistemindeki atık sular sulama amaçlı olarak yeniden kullanılmalıdır.

Yüzey sulamada bir başka sorun da yöredeki yüksek buharlaşma oranından kaynaklanan su kaybıdır. Yüzey sulamalarda % 50 dolayında olan su randımanı, basınçlı sulamada % 90'lara çıkmaktadır. Basınçlı sulamada işgücü gereksinimi de çok fazla azaldığından böylesi bir avantajı da vardır.

Güneydoğu Anadolu Projesi'nin uygun sulama yöntemlerinin uygulanması dışında bir başka ve belki de daha da önemli sorunu, yayım çalışmalarının yeterince etkin olamayışdır. Bölgenin sosyoekonomik yapısını ve ana geçim kaynaklarından birini oluşturan hayvancılığı gözden uzak tutmayan, geleneksel direnç unsurlarını zaman içerisinde giderecek bir yayım çalışmasına kesin gereksinim vardır. Bu yayım çalışmasında bölge halkının gönüllülüğünün esas alınması, hedef kitlenin karar süreçleri içerisine sokulması GAP'ın başarısı için mutlaka gereklidir. Tarımsal öncelikler üretici ile birlikte belirlenmeli, çiftçi, üretim içerisinde eğitilmelidir. Kısaca özetlersek, proje ile hedef kitle olan bölge çiftçileri arasında güçlü bir bağ kurulmalıdır.

GAP Bölgesi'nde Tarımsal Üretim Planlamasına geçilmelidir. Sulanan alanlarda % 90 oranına ulaşan pamuk deseni yerine, pazarlanabilir yeni ürün deseni geliştirilmelidir. Çiftçilerin yeni ürünleri ekmeleri için, özellikle alım garantisi verilmelidir.

Toprak mülkiyet sistemini ve tarımsal yapıyı düzeltmek amacıyla Toprak Reformu mutlaka yapılmalıdır.

Bölge'nin sosyal ve ekonomik yaşamında önemli değişikliklere yol açan GAP'ın yeni Master Plan çalışmalarında 2010 yılında tamamıyla bitirilmesi hedefleniyor. Dileriz, bu hedefe ulaşmamız mümkün olur. GAP Projesi ülkemizin en büyük projesi ve gurur kaynağıdır. GAP'ın getirileri Türkiye'nin getirileri, GAP'ın sorunları Türkiye'nin sorunlarıdır. GAP Projesi'nin başarılı olması, sorunlara doğru tanı koymaya ve uygun çözüm yollarını katılımcı bir anlayış içinde bulmaya bağlıdır. GAP' a sahip çıkmak ve sorunlarını büyümeden çözmek hepimizin görevidir.

Bu anlayış içerisinde olan ODA'mız , GAP İdaresi için 1992-1993 yıllarında Adana, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin ve Şanlıurfa İllerinin kentsel ve kırsal kesimlerinde "GAP Bölgesi'nde Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması"nı gerçekleştirmiştir. Bu araştırmada, GAP İdaresi'nin mutlaka değerlendirdiğini düşündüğümüz, Proje'nin Bölge'nin toplumsal yapısında yol açacağı değişimler konusunda çok önemli ve dikkat çekici bulgular ortaya konmuştur. İçinde bulunduğumuz günlerde ise ODA'mız TARİGEV Vakfımız ile birlikte "Güneydoğu Anadolu Projesi Kapsamında Tarımsal Yayım ve Danışmanlık Hizmetleri İçin Alternatif Modeller Araştırma Projesi"ni yürütmektedir. Her iki proje de ve projelerin her aşamasında görev alan herkese şükranlarımızı sunarım.

GAP konusunda son söz olarak şunu diyebiliriz ki, GAP bereketin adıdır. Türkiye'nin ekonomik ve toplumsal olarak geleceğidir, güvencesidir.

Şimdi izninizle, bir başka konuda düşüncelerimizi ortaya koymak, meslektaşlarımızı maddi ve manevi olarak büyük bir baskı altına almış olan, kamuda çalışan ziraat mühendislerinin, aynı zamanda da tüm teknik elemanların ücret sorununu bir kez daha gündeme getirmek istiyorum.

Ücret sistemi, bir yandan üretime hakkını verecek, diğer yandan toplumsal adaleti ve dengeyi gözetecek bir yapıda olmalıdır. Ücretlendirmede ele alınacak temel ölçüt, her şeyden önce üretici emeğin niteliği ve üretilen mal veya hizmetin miktar ve niteliği olmalıdır. Türkiye'de bugün kamuda uygulanan ücret sistemi ne emeğin niteliğini ne de üretimin nitel ve nicel yapısını gözetmektedir. Niteliksiz emek ve niteliksiz üretim, en nitelikli emek olan mühendislik emeğinden ve en özel üretim olan mühendislik üretiminden daha fazla ücretle değerlendirilmektedir. Bugün ülkemizde tarım kesiminde olsun, sanayi kesiminde olsun yer altı ve yerüstü kaynaklarını harekete geçirip değerlendiren, ülkenin öğündüğü yapıtılar yaratan mühendisler, niteliksiz emek ölçüsünde bile değerlendirilmemektedir. Yatırımları planlayıp, programlandıran, projeleri üreten, bu projeleri uygulayan, denetleyen mühendis ve mimarlar açık sınırında yaşamaya mahkum edilmiştir.

Köy Hizmetleri ve DSİ Genel Müdürlüğü gibi en büyük yatırımcı kurumların mühendis Genel Müdürleri 620 000 000 TL, mühendis Bölge Müdürleri 470 000 000 TL, 4. Derecenin 1. Kademesindeki mühendisler 310 000 000 TL aylık alırken; Mart 2000 tarihi itibarıyla ikramiyeler dahil olmak üzere, kadrolu işçi (formen) 672 741 000 TL, kadrolu işçi (şoför) 645 610 000 TL, atölye ustası 678 000 000 TL, operatör 666 850 000 TL ve mevsimlik işçi 406 000 000 TL ücret almaktadır. İşçinin aldığı bu ücretlerde asla gözümüz yoktur. Ancak, bordrolardan çıkarılmış bu gerçek rakamlar, ülkenin ne denli hesapsız-kitapsız yönetildiğini göstermektedir.

Aynı devlete hizmet edip aynı bütçeden pay alan, farklı kurumlardaki mühendis ve mimar ücretleri arasında da aynı kurumdaki mühendis-işçi ücretleri arasında olduğu gibi uçurumlar vardır. Öyleyse bu farklılıkların mantığı nedir? Yanında çalıştırdığı vasıfsız işçiden daha düşük ücret alan bir mühendise dünyanın hangi ülkesinde rastlanabilir? Ve bu ülke bu denli adaletsiz bir ücret sistemine daha ne kadar dayanabilir? Mühendisler-mimarlar bu haksız tutuma karşı daha ne kadar sessiz kalabilirler ?

Biz, Ziraat Mühendisleri Odası olarak bu haksızlığı haykırıyoruz. Hakkımız olan ücreti istiyoruz.

Bunun için de aşağıda belirtilen düzenlemelerin gerçekleştirilmesini istiyoruz:

- **Grevli-toplu sözleşmeli sendikal haklar en kısa sürede mutlaka tanınmalıdır.**
- (Nasıl ki, Hakim ve Savcılara, Mülki İdari Personele veriliyorsa) **Ziraat Mühendislerine** (elbette ki tüm mühendis ve mimarlara) **Mühendislik Tazminatı verilmelidir.**
- **Özel Hizmet Tazminatları % 100 artırılmalıdır.**
- İş güçlüğü, iş riski ve temininde güçlük zamları komik rakamlar olmaktan çıkarılmalı, gerçekçi rakamlara getirilmelidir.
- **Arazi tazminatı, ayırım yapılmaksızın tüm mühendisler için uygulanmalıdır.**
- Büyük yatırım proje tazminatı, projede çalışan tüm mühendisler için verilmelidir.
- **Lojman tazminatı gülünç hale gelmiştir. Gerçekçi bir düzeye çıkarılmalıdır.**
- Zorunlu tasarruf kesinlikle bizim kendi paramızdır, bu bakımdan çalışanlara geciktirilmeden ödenmelidir.

Sonuç olarak, Türkiye Cumhuriyeti Devleti mühendisine, hakkı olan ücreti verecek güçtedir. Yeter ki, bu güç, rant kesimi için değil, çalıp çırpan arsız, hırsız kesimi için değil, çalışıp-üreten ve ülkeyi yarınları taşıyan nitelikli emek için kullanılсын.

Değerli konuklar ODA'mızın dört yıl önce başlattığı Ziraat Mühendisliğinde Bilim, Hizmet ve Teşvik Ödülleri verme uygulaması çerçevesinde bu yıl bilim jürisi üyeliği yapan Sayın Prof. Dr. Tahsin KESİCİ, Sayın Prof. Dr. Ahmet SARAL, Sayın Prof. Dr. Hasan ÇELİK ve Sayın Prof. Dr. Oktay GÜRKAN ile II. Başkanımız Sayın Özkan GÖKSEL'e; hizmet ve teşvik ödülleri jürisinde görev alan Sayın Prof. Dr. Ekrem KÜN, Sayın Hasan PİRİNÇÇİ, Sayın Nevzat USLUCAN, Sayın Celal ÇOBAN, Sayın Eşref YÜCELYİĞİT ve Sayın Özkan GÖKSEL'e içtenlikle teşekkür ederim. Ödüller için başvuruda bulunan ya da meslektaşlarımızı aday gösteren kişi ve kuruluşlara teşekkür ederken, 2000 yılı Bilim Ödülüne layık görülen Sayın Prof. Dr. Esvet AÇIKGÖZ'ü, Hizmet Ödüllerine layık bulunan Sayın Dr. Z. Meftune EMİROĞLU'nu, Sayın Prof. Dr. Atilla ALPBAZ'ı, Sayın Prof. Dr. Necdet YURTSEVEN'i ve Sayın Rüştü KASAP'ı candan ve gönülden kutlar, kendilerini saygıyla selamlarım. 2000 yılında teşvik ödülüne aday çıkmadığını, bu nedenle teşvik ödülü veremediğimizi belirtmek isterim.

Değerli konuklar, ODA'mız bu yıl ilk kez, Ankara'da bulunan ve meslekte 50 yıl ve daha fazla geçmişi olan üyelerimize yönelik MESLEKTE 50 YIL PLAKETİ uygulaması başlatmıştır. Yaptığımız çalışmalarda 1950 yılı ve daha öncesinde A. Ü. Ziraat Fakültesi'nden mezun olan 104 meslektaşımızı belirledik ve kendileri için birer Şükran Plaketi hazırlattık.

Plaketlerini alacak değerli meslektaş büyüklerimize sağlık, esenlik içinde uzun yıllar dilerim.

Sayın Bakan'ım, saygıdeğer konuklar, Sempozyum'un düzenlenmesini titiz çalışmaları ile sağlayan düzenleme komitesinin sayın üyeleri Prof.Dr. İlhami ÜNVER, Prof. Dr. Koray HAKTANIR, Doç. Dr. İlhan DÜLGER, Doç. Dr. Yücel Çağlar, Dr. Nejat ŞENGÜN, Haşim ÖĞÜT, Yalçın DOĞANER, Halil AGAH, Belkiyse KAYA, Enver ÇETİN, E. Argun BARAN, Doç. Dr. Cemil ERTUĞRUL, Gülay SUBAŞI ve Baki Remzi SUIÇMEZ'e huzurlarınızda içtenlikle teşekkür ederim. GAP Bölge Kalkınma İdaresi'nin çok değerli Başkanı Sayın Dr. Olcay ÜNVER'e Sempozyum'a yaptıkları bizim için son derece değerli maddi ve manevi katkıları ve çalışma arkadaşlarının nazik ve bir o kadar da özverili çalışmaları için teşekkür etmekten ayrı bir mutluluk duyduğumu belirtmek isterim. Sempozyuma oturma başkanı, panel yöneticisi ve konuşmacı olarak katılan herkese, başta Sayın Bakan'ım Prof. Dr. H. Yusuf GÖKALP olmak üzere Sempozyum'a katılan meslek büyüklerime, hocalarıma, değerli meslektaşlarıma ve tüm katılımcılara derin saygı ve şükranlarımı sunarım. Tarımsal Eğitim-Öğretimin her kademesinde başlangıcından günümüze kadar görev alan, ülkemiz tarımına hizmet eden tüm meslektaşlarımdan önünde saygı ve şükranla eğilirim.

Dr. İ. H. Olcay ÜNVER
GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanı

Sayın Bakan,

Sayın Konuklar,

"Her Yönüyle GAP Sempozyumu'na hoş geldiniz, şeref verdiniz.

Tarım Haftası etkinlikleri çerçevesinde yeni yılın bu ilk günlerinde sizlerin huzurunda, ülkemizin yürüttüğü en önemli kalkınma projesini tüm yönleri ile irdeleme imkanı yaratan girişimleri nedeniyle Ziraat Mühendisleri Odası'na şükranlarımı sunarak sözlerime başlamak istiyorum. İnanıyorum ki GAP paylaştıkça gelişebilen bir projedir. Bu bakımdan Ziraat Mühendisleri Odası'nın, 2001'i "GAP Yılı" ilan etmesi çok anlamlıdır ve bu paylaşımı her düzeyde olanaklı kılacaktır. Kendilerini tüm yüreğimle kutluyor ve Sempozyum'un Güneydoğu Anadolu Bölgemize, ülkemize olumlu katkılar sunmasını diliyorum

Proje'nin genel hatlarını ve ulaştığı durumu, biraz sonra sizlere sunmaya çalışacağım. Ancak bu olanağı, GAP'ın genel felsefesi ve bu doğrultudaki uluslararası imajı ile ilgili birkaç noktaya değinmek üzere kullanmayı istiyorum.

Başlangıçta büyük ağırlıkla bir su kaynakları geliştirme projesi olarak planlanmış olan GAP, günümüzde sadece bir entegre bölgesel kalkınma projesi olmanın ötesinde, evrensel kavram ve değerler çerçevesinde; sürdürülebilir insani gelişme yaklaşımının benimsendiği insan odaklı bir projeye dönüşmüş bulunmaktadır.

GAP'ın uyumlu yürütülmesi ve öncelikle tamamlanması için kurulmuş bulunan GAP İdaresi'nin asıl misyonu, kurum ve kuruluşlar arası koordinasyonu sağlamaktır. Bu koordinasyon, on bir yıllık çalışmalarımız süresince, devlet kurumları arasındaki koordinasyonla sınırlı kalmamış ve hükümet dışı kuruluşlar ile uluslararası kuruluşların da GAP'a katkı sağlamaları noktası aşılmıştır. Artık GAP dünyada, salt mühendislik harikası dev yapıtlarıyla tanınmamakta, geliştirdiği ve uyguladığı evrensel kalkınma yaklaşımı ile de örnek alınan bir konuma ulaşmış bulunmaktadır.

Artık ülkeler salt prestij için büyük eserler hayal etme ve gerçekleştirme çabasını aşmışlardır. Yaratılan eserlerin, bugünkü nesiller için olduğu kadar gelecek nesiller için de bir değer ifade etmesi gerekmektedir. Bu açıdan Güneydoğu Anadolu Projesi, Türkiye'miz için gerçekten bir gurur kaynağıdır. GAP'ın yapıları büyüklük açısından etkileyici, yarattığı kalkınma potansiyeli ise bu büyüklükle kıyaslanmayacak kadar etkili, yaygın ve toplumsal dönüşüme yöneliktir.

Türkiye'de bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmek üzere teşkilatlanmış yegane kuruluş olan GAP İdaresi olarak inanıyoruz ki, gelinen noktada Proje sürdürülebilir felsefesiyle, toplumsal yapıyı; bilinç, etkinlik, adil kalkınma, katılımcılık kavramlarıyla kaynaştırmıştır.

Güneydoğu Anadolu Projesi'nin kalkınmada insani gelişmeyi temel kabul eden yaklaşımı, onu dünyada benzer projeler arasında önder bir konuma ulaştıran en önemli özelliğidir. Hedefinin salt ekonomik gelişme değil, Güneydoğu Anadolu Bölgesi halkı için sürekli gelişme olanakları yaratılması oluşu, uluslararası işbirliği bağlamında Proje'nin giderek yoğunlaşan ilişkilerinin başlıca nedenini oluşturmaktadır.

GAP İdaresi 1997 başından beri Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ile ortak bir proje paketi yürütmektedir. "GAP Bölgesi'nde Sürdürülebilir Kalkınma Programı", uluslararası kuruluşlarla başlayan ve giderek yoğunlaşan işbirliği ilişkilerimizin başlangıcını oluşturmuştur. Bunu izleyen dönemde; Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı-FAO, Birleşmiş Milletler Sinai Kalkınma Örgütü-UNIDO, Uluslararası Çalışma Örgütü-ILO, Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu-UNICEF ve Birleşmiş Milletler Eğitim ve Kültür Teşkilatı-UNESCO gibi BM yan kuruluşlarının katkısını içeren projeler de uygulanmaya başlanmıştır.

Bu çerçevede Proje Paketine fon arama faaliyetlerimiz sonucunda bazı ülkelerden de Proje'ye katkı sağlanması mümkün olabilmıştır. Gençler, kadınlar, göçerler ve kentsel yoksulluk temalarını içeren bazı projeler için İsviçre Kalkınma Ajansından 2.2 milyon ABD Doları tutarında bir kaynak sağlanabilmıştır. Ayrıca yine bu paket kapsamındaki, atık suların yeniden kullanımına ilişkin bir proje için de Fransız hükümetinden 3.6 milyon Franklık bir kaynak sağlanabilmıştır.

Dünya Bankası ise GAP'ta, çoğunlukla kentsel sanitasyon ve tarla içi geliştirme hizmetlerine yönelik projelere ilgi duymuş ve iki proje için katkı sağlamaya hazır olduğunu bildirmiştir. 2001 yatırım programına alınamayan bu iki projenin, hazırlık çalışmaları, yine Dünya Bankası'nca sağlanan hibe ile İdaremizce tamamlanmıştır.

GAP İdaresi, Avrupa Birliği (AB) Fonlarından faydalanmak üzere hazırlayıp AB'ye sunduğu proje paketi için de katkı alacağına ilişkin bir gelişmenin sağlanabilmesinden mutludur. Buna göre Bölge'de küçük ve orta ölçekli işletmelerin desteklenmesi, kırsal kalkınma ve kültür varlıklarının korunabilmesini öngören projeler için, AB'den 43.5 milyon Euro'luk bir katkı alınması sevindirici bir gelişmedir.

Güneydoğu Anadolu Projesi'nin çok sektörlü ve sürdürülebilirlik ilkesine dayalı yaklaşımları, sadece sosyal ve ekonomik alanla sınırlı kalmayan bakış açısı, özellikle geçtiğimiz yıl Bölge'de kültürel mirasın korunmasına yönelik projeler açısından önemli uluslararası katkıların sağlanmasını da mümkün kılmıştır. Birecik Baraj gölünden etkilenmesi söz konusu olan antik Zeugma Kenti'nde acil arkeolojik kazı ve kurtarma operasyonu için Amerikan Packard Vakfı'ndan sağladığımız 5 milyon ABD doları bunun son örneğini oluşturmaktadır. Bu finansal katkı, söz konusu alanda uluslararası ve kuruluşlar arası örnek bir çalışmanın 4.5 ay gibi kısa bir süre içerisinde, en modern tekniklerin kullanılarak bir arkeolojik kurtarma projesinin gerçekleşmesi sonucunu doğurmuştur. Packard Vakfı'nın bu bölgede önümüzdeki dönemde, arkeolojik park kurulmasını da içeren çok daha kapsamlı bir çalışmaya ilgi duyduğunu burada ifade etmekten mutluluk duyuyorum.

Değerli Konuklar,.....

Uluslararası kuruluşların GAP'a ilgisi finansal katkıların yanı sıra teknik ve teknolojik katkılar da sağlayan boyutlardadır. Bunu mümkün kılan bir çok ilişkiyi burada detaylarıyla saymak zaman alacaktır. Biraz sonra sunacağım brifingte bu kuruluşlardan bahsetmek fırsatını bulacağımı umuyorum. Ancak özellikle, dünyada su projelerinin giderek daha fazla hassasiyetle değerlendirildikleri bu ortamda GAP'ın uluslararası imajı, felsefesinden kaynaklanan olumlu bir düzeyde bulunmaktadır.

Sürdürülebilirliğin en büyük göstergesi durumundaki katılımçılık yaklaşımı Proje'nin en fazla ilgi ve takdir toplayan özelliği olmaya başlamıştır. Bu yaklaşım önümüzdeki dönemde GAP'a daha fazla damgasını vuracaktır. Nitekim halen yürüttüğümüz yeni bölgesel kalkınma planlama çalışmalarında bu anlamda gerçekten yenilikçi bu modeli esas almış bulunduğumuzu ifade etmek istiyorum.

Hükümetimiz GAP'ın 2010 yılına kadar tamamlanması konusunda karar almış ve bununla ilgili planları hazırlama görevini de GAP İdaresi'ne vermiştir. Bu doğrultuda başlattığımız çalışmalar tamamlanmak üzeredir. Proje'nin "sürdürülebilir insani gelişme"yi esas alan bir master plana dayandırılmasını hedefleyen bu hazırlıklar, Türkiye'de ilk defa olarak tamamen katılımçı bir süreç izlenerek yürütülmektedir.

Sürdürülebilir bir kalkınmanın gereği, Projeye kamu sektörünün yanı sıra, özel sektörün ve bizatili halkın ve özellikle kalkınmadan etkilenebilecek dezavantajlı grupların da katılımını sağlamaktır. Yürüttüğümüz çalışmanın en büyük özelliği, GAP ile ilgili olarak her kesimin katkısını sağlayan metotların kullanılmasıdır.

Sektörler arası entegrasyonu dikkate alarak GAP'ın hedef ve stratejilerini belirleyen ve GAP kapsamında 2005 yılına kadar olan kamu yatırımlarını zaman ve mekan itibarıyla planlayan GAP Master Planı, bildiğiniz üzere 1989'da tamamlanmıştır. Ancak Plan'ın önerdiği uygulama programı yıllık yatırım programlarına yansıtılmamıştır.

Ayrıca, 1989'dan bu yana geçen sürede uluslararası kalkınma konularının gündemine, GAP Master Planı'nda yer almayan, *sürdürülebilirlik* kavramı girmiştir. Bu kavramla birlikte, GAP Bölgesi'nde *insani kalkınmanın*, sürdürülebilir kalkınmanın özünü oluşturması gereği ortaya çıkmıştır. Bunun anlamı, yöre halkının yaşam kalitesini sosyal, kültürel, ekonomik ve çevresel açılardan artırmayı hedefleyen proje etkinliklerinin, yalnızca kamu kuruluşları değil, mümkün olduğunca özel sektör ve yerel kapasitenin (yerel yönetimler, hükümet dışı kuruluşlar ve yöre halkı) katılımıyla planlanması ve uygulanmasıdır. Bu yaklaşım, yerel halkın gerçek sorunlarına, gereksinimlerine, tutumlarına ve önceliklerine duyarlı yeni bir planlama uygulamasını gerektirmektedir. Özetle, merkezi planlamadan *katılımcı planlamaya* geçilmesi ihtiyacı doğmuştur. Katılımcı planlama yaklaşımı da, kamu, özel sektör, yerel yönetimler, hükümet dışı kuruluşlar, üniversiteler ve yerel halkın, uzmanlardan oluşan teknik ekibin yürüteceği plan çalışmalarına; sorun, ihtiyaç ve önceliklerin belirlenmesi, planlama, projelendirme ve özellikle uygulama aşamalarında katılımını öngörmektedir. Böylece, ilgili tüm kesimlerin karar alma sürecinde yer almaları sağlanmış olacaktır.

Bu yaklaşımla hazırlanacak olan belge, revize bir Master Plan değil, *Güneydoğu Anadolu Bölgesi Kalkınma Planı* niteliğini taşıyacaktır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi Kalkınma Planı yeni bir yöntemle hazırlanırken, önceden belirlenmiş hedef ve stratejilerde değişiklikler, ilaveler yapılması, ağırlık kaydırılması veya yeni etkinlikler başlatılması hususları dikkate alınmıştır. Çünkü, son on yılda, gerek ulusal gerekse bölgesel ölçekte köklü sosyo-ekonomik ve demografik değişimler yaşanmıştır. Örneğin, kırdan kente göçün hızlanması, GAP'ın hızlı kentleşme, işsizlik, gecekondulaşma gibi sorunları ele almasını, enerji, sulama ve altyapı alanlarında yeniliklere gidilmesini gerektirmektedir. Bu etkinliklerin yanı sıra, 1992 yılında Rio'da yapılan Yeryüzü Zirvesi'nde alınan kararlar doğrultusunda, bugün çevresel konulara çok daha fazla önem verilmektedir.

Bu bağlamda, yeni Güneydoğu Anadolu Bölgesi Kalkınma Planı'nın, standart kalkınma araçlarının tümünü, yoksulluğun ortadan kaldırılmasına yönelik kalkınma programlarının hazırlanıp uygulanmasını, sürdürülebilir insani kalkınmanın finansmanı dahil özel sektörün rolünün belirlenmesini, yeni iş alanları yaratılmasını, kadınların ve diğer dezavantajlı grupların sosyal ve ekonomik açıdan güçlendirilmesini ve çevrenin korunmasına ilişkin projeler ile, Gümrük Birliği düzenlemelerinin etkisini ve öngörülen bölgesel kalkınma planı üzerinde doğrudan etkisi olan diğer politika değişkenlerini içermesi amaçlanmaktadır. İlgili tüm kesimlerin katılımıyla hazırlanacak olan bu plan, aynı zamanda, hangi projelerin hangi kuruluşlar tarafından ve ne şekilde yapılacağını gösteren *yıllık uygulama programının* da temelini oluşturacaktır.

GAP Bölgesel Kalkınma Planı çalışmalarımız çerçevesinde, bu sempozyumun da önemli bir yeri olacağına yürekten inanıyorum.

Değerli konuklar,

Biraz önce dünyanın su projelerine giderek daha olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşma eğiliminden bahsetmiştim. Buna mukabil GAP kapsamında uygulanan tüm çağdaş yaklaşımlar dünya kamuoyunda giderek daha fazla yankı bulmaya başlamıştır. GAP, su kaynaklarının iyi bir şekilde yönetilmesinin yanı sıra, kalkınmada modern tekniklerin uygulanması, çevrenin korunması ve kadınların kalkınmaya katılımı konusunda gösterdiği kararlı ve başarılı çalışmalarından dolayı Uluslararası Su Kaynakları Birliği (IWRA) tarafından, 2000 yılında bir defaya mahsus olmak üzere verilmesi kararlaştırılan "Milenyum Ödülü"nü alan Proje olmuştur.

GAP'ın; tüm Türkiye'nin ortaklaşa bir heyecan ve birliktelikle yürütülmesi sürecinde nice başarılarla imza atacağı inancıyla sözlerimi tamamlamak istiyorum. Bu önemli etkinliği ortaklaşa gerçekleştirdiğimiz Türkiye Ziraat Mühendisleri Odası'na ve siz katılımcılara şükranlarımı ve saygılarımı sunuyorum.

Değerli misafirler, hepimizi bir yeni yılda kutlayarak sevgiyle saygıyla selâmlıyorum.

Bundan evvelki yıllarda da Türk kalkınmasının, Türk tarımının hayatî konularına çok güzel katkılarda bulunmuş olan değerli meslektaşlarımı tebrik ediyorum.

Bugünkü toplantının hedefi, daha doğrusu konusu; "Her Yönüyle GAP", neler yapıldı, neler yapılamadı, neler yapılmalı sorularına cevap aramaktır.

Tabii ki bu sorulara cevap aranması, aslında GAP denilen olayın iyi bir tanımlanmasına bağlıdır. Ne yapılmak isteniyordu ki bundan ne kadarı yapıldı ve ne yapılmak isteniyordu ki geriye ne kaldı, bunları ne kadar zaman içerisinde yapmak gerekecektir gibi geniş çapta entelektüel bir tartışma yer alacaktır. Ve bu tartışmaya da ülkemizin çok değerli uzmanları, bilim adamları ve birikimi olan değerli vatandaşlarımız katkıda bulunacaklardır.

Böylece teşekkül edecek konsensüs, hem icranın, hem de bu işle alâkalı olan herkesin daha çok işine yarayacaktır.

Benim yarım saat vaktim var. Yarım saatin içerisinde tabii ki sığmak kolay değil. Onun için ben, yarım saatin içinde ne söylenebilecekse, onları söylemeye çalışacağım.

Evvellä şunu ifade edeyim ki, GAP Projesi denildiği zaman, bunun dünyanın en büyük dokuz projesinden biri olduğunu ve dünyanın yedi harikasından biri olduğunu ifade etmeliyim. Bu sıralamayı, böyle bir tasnifi biz yapıyor değiliz, bu evrensel bir tasniftir. Dünyaya, dünyadaki büyük projelere bakıldığı zaman işte böyle bir durum ortaya çıkıyor. Ve Türkiye, 189 bağımsız devletin bulunduğu dünyada, dünyanın 9 büyük projesinden birisini gerçekleştiren bir devlet olmakla, millet olmakla, aslında başlangıçta bu proje nedir dendiği vakit, bu proje Türkiye'nin onurudur, gururudur kanaatine hemen geliniyor.

Peki, bu nedir de Türkiye'nin onurudur, gururudur? Biraz da oraya gelelim.

Tabii ki gerilere dönüp baktığımız zaman, büyük medeniyetlerin teşekkül ettiği, büyük medeniyetlerin gelip geçtiği bir sahada bulunuyoruz. Bu, "bereketli hilâl" denen ve bir evrensel tabir hâline gelmiş alanın önemli bir kısmıdır. Ve bu "bereketli hilâl" içerisinde büyük medeniyetler yaşamıştır ve büyük medeniyetlerin kalıntılarına bugün de, bizim ülkemizin, bereketli hilâlin bugünkü sınırlarımız içinde kalan kısmında da rastlanır, zaman zaman tarihi eserler su altında kaldığı tartışmaları biraz buradan gelir. Yani bunları tarihen bomboş alanlar değildir. Medeniyetlerin bildiğimiz kadarıyla 7 bin senelik tarihi var.

Ve biraz daha açalım meseleyi.

Bir Şeye harikadır demekle harika olmuyor. Bizim bir Çukurova'muz vardır, Çukurova dillere destandır; yalnız bizim dillerimizde destan değil, herkesin dilinde destandır. Haçı ordularının Kudüs'e yaptıkları seferler, Torosları aŐıp Çukurova'ya geldikleri zaman, buradan daha ileriye gitmeyelim, buradan daha güzel bir yer olmaz dedikleri malumdur.

Yani öyleyse, Çukurova buysa GAP nedir dersenez, GAP dört Çukurova'dır. Eğer öyleyse, neden bu zamana kadar bu dört Çukurova Şeklinde hükmetmemektedir? Sadece kurak topraklar, boz dağlar, verimsiz ovalar, iki üç senede bir defa yağan yağmurlar, çatlamış topakla mavi gök arasına sıkıŐmıŐ fakir insanlar, boşa akıp giden sular; bu Çukurova değil. Ama, potansiyel dört Çukurova. Öyleyse, harika olan nedir? Türkiye'nin bu potansiyeli meydana çıkarma gayretleridir.

Bu gayretler, tabii ki çok önemli bir uğraşı gerektirmiŐtir. Ve ne yapmak için gerekmiŐtir? Yepyeni bir konsept, yepyeni bir kavram ile bu ele alınmıştır.

GAP Projesi. Tarifte biraz durmak istiyorum, Güney Anadolu Projesi. Zaman zaman tarif edildiği Şekliyle, kanunî tarifıyla, bana göre tabii, doğal tarifi karıŐmaktadır. Birçok kere söyledim, bunu düzeltme imkânı olmadı. Meselâ Keban Barajı dahi GAP Projesi'nin içinde sayılmaz. GAP Projesi dendiği zaman, aslında Dicle ve Fırat nehirlerinin su havzası sayılması lâzımdır. Hâlbuki burada sadece Dicle ve Fırat nehirlerinin aşağı kısımları, ovaya dönük kısımları söz konusudur.

Buradaki kargaŐayı bir zaman gelip gidermek gerekecektir.

Gerçekten bu Proje'nin toplam kapasitesine, toplam takatına baktığımız zaman, sadece GAP Projesi olarak telâffuz ettiğiniz vakit bu noksandır. Yani, GAP Projesi'nin kararnameyle tarif edilmiş sınırları içinde kalalım dersenez, rakamlarınız küçüktür. Bu rakamlar içerisinde elektrik üretimine gelseniz, 27 milyar kilovatsaat elektriktir. Hâlbuki burada 27 milyar kilovatsaatın daha üstünde, takriben 50 milyar kilovatsaate yaklaşan elektrik vardır.

Onun içindir ki, ben başlangıçta bu tarifi beğenmediğimi, sevmediğimi ifade etmiŐtim. Ve bunun üzerinde ısrarla durmayıŐımın sebebi de, mevzuu çok genişletmemek için ve icraat yapılan bölümün mutlaka bir sıklet merkezine hedef olsun diye üzerinde daha durmadım ama, sırası gelmiŐken burada bunu söylemek istiyorum.

Peki anladık, iki tane büyük nehir; Türkiye'nin 10'da 1'ini teşkil eder. Bu nehirlerin havzası ve bu nehirler Türkiye'nin dağlık bölgesidir ve uzunca asırlardan beri çöle akar gider, Basra Körfezi'ne varırlar. Türkiye bunlardan ne yarar sağlar uzunca yıllardır? Türkiye'de sulanabilir toprakların % 22'si buradadır. Sulardan üretilecek elektriğin % 21'i buradadır. Nüfusumuzun % 10'u burada yaŐar ve gayri safı milli hasıladan % 4 alır. Bu fukaralık demektir, yoksulluk demektir. Bir büyük kalkınma ve gelişme projesidir. Kalkınma da kâfi değildir; yani bir transformasyon projesidir, bir değiştirme projesidir. Neyi deęiŐtireceksiniz? Doğayı deęiŐtireceksiniz, yaşamı deęiŐtireceksiniz ve insanoğlunun Őikâyetçi olduğu her Şeyi ortadan kaldıracaksınız, yerine mutlu insanlardan müteŐekkil bir toplum koyacaksınız. İddia odur, GAP Proje-

si'nin özeti budur. Yoksa, barajlar yapmak, tüneller yapmak, sulama kanalları yapmak; bunlar kolay şeyler değil, kolay şeyler değil ama proje bundan ibaret değil. Israrla üzerinde durmaya devam edeceğiz, proje bir entegre, yani topyekün kalkınma projesidir.

Bu projeyi tamamladığımız zaman, ki aslında bu proje peyderpey nemasını verecektir, ama projeyi tamamladığımız zaman, bugün dünya bu projeye bir harika olarak bakıyorsa, esas o gün bakacaktır. Yani değerli misafirler, size bu gün şu mesajı vermek istiyorum:

Ne yapıldı? Çok güzel şeyler yaptık. Daha ne yapılmalı? Bunları söyleyeceğim biraz sonra. Ama, esas yapılması lâzım gelen şey, bu Proje'nin hedefine vardırılmasıdır. Bu Proje, mühendislik bakımından bir başarı Projesi olacaktır; bunda hiç kimsenin şüphesi olmasın. Çünkü, bu Proje'yi dünya ölçüsünde inşa edecek kadar mühendisliği biliyoruz ve bunu yapacak mühendislerimiz var. Ve Proje'nin önemli bir kısmı da zaten yapılmıştır. Yani devasa örnek, güzel şeyler yapılmıştır.

Bu yetmez. Bu devasa örnek tesislerin yanında ayağı çıplak insanlar olmaz. Esas büyük olay, bunlardan doğan nema, bunun dibindeki yaşayan insana hangi ölçüde ne kadar intikal etmiştir ve ne zaman bu nema bu insanları her bakımdan yüceltmeye yetecek kadar intikal edecektir; esas mesele budur. Ve hâdisenin sosyal, insanî ve kayda değer tarafı budur. Çünkü, bugünkü mühendislik eserlerinin, dünkü mühendislik eserlerinden bir farkı var. Dünkü mühendislik eserleri daha çok ihtişamı temsil eder, bugünkü mühendislik eserleri nemayı temsil eder. Nema varsa, o mühendislik eserleri hem ihtişamı da temsil eder ama, nema varsa, yani verim varsa ve bu verim insanların ıstırabını ortadan kaldırmaya yaramışsa bu çok önemli bir hâdisedir. Zaten öyle değilse, yani sadece şan için, şöret için, itibar için, "bizim de var" dedirtmek için, "bak biz neyi yaptık" dedirtmek için dünyanın masrafını yapıp birtakım şaheserler dikmenin önemi yoktur. Dünya böyle değişmiştir. Yani, bunun adına da şöyle denir: Yani, bir mühendislik eseri yaptığınız zaman, bunun acaba Mısır'daki piramitleri mi yapıyorsunuz, yoksa ekmek veren, iş veren, aş veren bir şey mi yapıyorsunuz? Eğer ikisini denkleştirebiliyorsanız, o fevkalâde güzel bir şey olur.

Ve tabii ki mühendisler, bugünün mühendisleri, aslında her ikisini birleştirmek gibi bir görevle karşılaşıyorlar. Hele insana hizmet etmeyecek herhangi bir gayreti kimsenin savunması mümkün değildir.

Dönüp geliyoruz, öyleyse, GAP Projesi dediğimiz projenin en önemli tarafı insana ne verdiğidir ve insana ne vereceğidir.

Şimdi bakalım ne verecek GAP Projesi ve neyle verecek? Ne yaptık, ne kadar yaptık meselesine geliyorum.

Bu, bir defa 32 milyar dolarlık projedir.

Hâlen dünyada uygulanmakta olan en büyük proje, Yang-Çe nehri üzerindeki Trigorj Barajıdır. Trigorj Barajı, gerçekten belki daha uzun seneler uygulanabilecek cinsten bir proje değildir; çünkü öyle bir nehir yok, öyle bir imkân yok. Trigorj Barajına 26 tane türbin jeneratör konuyor ve 18 milyon kilovat takat' konuyor, yani bugün Türkiye'nin hemen hemen kullandığı takatın tümü kadar. Ve 29 milyar dolar Trigorj Barajına para sarf ediliyor. 1993'te başlanmıştır, 2009'da, 16 senede bitmiş olacak. Çin'in rüyası bu.

Tabii bu kadar büyük bir proje aslında 80 milyar kilovat civarında elektrik veriyor, neredeyse Türkiye'nin kullandığı elektriğin dörtte üçü kadar bugün. Bu da 0 6 harikadan biri, 9 büyük projeden biri.

Bizim projemiz 32 milyar dolarlık bir proje ve biz bu projeden bugünkü sınırları içerisinde 27 milyar kilovat saat elektrik alacağız ve bununla 17 milyar dekarlık araziye sulayacağız.

Türkiye'nin sularından alabileceği bütün enerjinin toplamı 125 milyar kilovat saat. 27 milyar kilovat saat bunun yüzde 21'i yapar. Biz, hemen hemen bu enerjinin yüzde 80'ini almış durumdayız. Yani, "GAP Projesi, GAP Projesi" diyorsunuz, bu yapılıyor boyuna; yapılıyor ama, bir taraftan da nema veriyor. Nema, senede aşağı yukarı 25 milyar kilovat saat elektriktir.

Bunun Keban'la başlayan kısmı, Keban'ı buraya dahil ediyorum, Keban'la başlayan kısmı, ki 5 barajdır bu, 12 Haziran 1966'da temeli tarafından atılmıştır, 74'ten beri işletmededir. 74'ten bugüne kadar 150 milyar kilovat saat civarında elektrik vermiştir. Daha sonra Karakaya, Atatürk Barajları devreye girmiş Bircik ve Karkamış bunları takip etmiştir. Ve 2000 yılına kadar 300 milyar kilovat saat elektrik biz buradan aldık. Bunu 5 sentten değerlendirseniz, 15 milyar dolardır bu.

32 milyar dolarlık bir proje. Hâlen bu projeye, rakamlar biraz değişiktir ama, mertebeleri aynı, bazı kayıtlarımızda 14 milyar yatırılmış görünür, bazı kayıtlarımızda 16 milyar dolar yatırılmış görünür. Ama, bir taraftan bunu yatırmaya devam ederken, bir taraftan da bu kaynak bunu ödemeye devam ediyor. Yani bakarsanız, hemen hemen sadece direkt olarak buraya yatırılan para kadar parayı Fırat nehri ödemiştir.

Ve "Cumhuriyetin en büyük eseri nedir" diye bana sorarsanız; ben Cumhuriyete 50 sene hizmet ettim, 77 senenin 50 senesinde, "Cumhuriyetin en büyük eseri nedir" dersiniz, o büyük Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyetin kendisidir. En büyük eser o, çünkü her şey ona bağlı. (Alkışlar)

"Ondan sonra geleni nedir" dersiniz, ondan sonra geleni, birisi gelip bize sorsa, "Türkler, burada 1000 senedir medeniyet sahibisiniz, 1000 senedir bu mülkte idare sahibisiniz, devlet sahibisiniz, buradaki eseriniz nedir" diye sorsa, pek çok güzel şeyimiz vardır, vardır ama, bana sorarsanız Cumhuriyetten sonra bizim 1000 senedir bu ülkedeki en büyük eserimiz bu projedir.

Sevinmeye mecburdu bu ülkenin insanları. Çünkü, bu yapılan işe onun parası veriliyor ve onun için yapılıyor. Ve aslında, tabii ki bu bir ekonomik projedir, bir mühendislik şaheseridir, ama "bir millî proje olması" dolayısıyla da, bu kadar kargaşa bir ortamda, herkesin her gün zihninin karıştığı bir ortamda, "bizim sevinilecek hiçbir şeyimiz yok mu; yani hepimizi birden ama, birimizi, ikimizi değil, hepimizi birden memnun edecek bir şey yok mu?" diye aradığınız zaman, "işte bu var" diyebileceğimiz bir çimentodur. Bence bunun değeri ölçülemez. Onun içindir ki "bir millî projedir" diyorum.

Ve gururla ifade edeyim ki, bu "millî proje," -yarın da konuşulacak. Türkiye'de herkes tarafından kabul edilmiştir. Yani, en çok Türkiye'nin etrafında toplanmış şey Cumhuriyetse, öyledir bana göre, ama ikincisi de bu projedir, bunun etrafında toplanmışız çünkü. Yani, "Cumhuriyet" dediğimiz zaman, yani Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet ve Atatürk'le beraber Cumhuriyet; o manada söylüyorum.

Şimdi "ne yapılmıştır"ın biraz daha üzerinde durayım, ne yapılmıştır?

Fırat havzasında Fırat'ın ana kolu, yani Keban'dan başlayıp Elazığ civarında bütün Fırat'ın kolları orada birleşir. 845 kotundadır orada nehir, daha doğrusu barajın üstü, Suriye hududuna 600 kilometre. 600 kilometre içerisinde Türkiye 5 tane baraj koymuştur.

Ve gene sevinçle ifade edeyim ki, bu 5 barajın 5 tane gölü bugün doludur. Gerçi geçen sene maalesef çok kurak bir yıl oldu, her sene 30 milyar metre mikap su gelirken geçen sene 14 milyar, 15 milyar civarında ancak su geldi. Kuraklık oldu, çok kötü, yani aşağı yukarı 100 yılın en önemli kuraklığı oldu, çok karışa oldu, sıkıntı oldu, ama bunlar geçici şeylerdir.

Ama şu önemlidir ki, 600 kilometre boyunca gidin, birbirini takip eden 5 tane göl, 5 tane elektrik santrali. Bunların hepsi çalışıyor. En sonuncu santraldir Birecik santrali, onun da iki üç ünitesi çalışıyor, 6 ünitedir, önümüzdeki günlerde hepsi çalışacak. Böylece, boşa akıp giden Fırat'tan 25 milyar kilovat saat elektrik çıkacaktır.

Fırat'ın kolları var. Fırat'ın kolları üzerine bir Özlüce santrali açılmıştır. Alpaslan 1 santrali yapılmaktadır, Tunceli'de Munzur'un üzerinde başka bir baraj yapılmaktadır, bunlar yapılıyor. Ve Hancağız, Çamgöze diye kollar üzerinde barajlar yapılmıştır.

Dicle'ye geçtiğiniz zaman, Dicle bir başka güzel olaydır. Dicle üzerinde ovaya açılan tesisler, Dicle Kralkızı ve Batman Barajları yapılmış, bitmiş, işletmededir. Ve Çınar Barajı, Devegeçidi Barajı gene işletmededir. Hacigöl Barajı, şeye ait, bu da işletmededir. Yani, 15 tane baraj hâlen yapılmış bitmiştir bu havzada, Dicle-Fırat havzasında.

İlisu Barajı 4 milyar kilovat saat elektrik verecek, ama Diyarbakır ovalarında; Diyarbakır ovaları diyoruz, Diyarbakır, Mardin ve Cizre ovalarında, daha geniş alanlarda 10 milyon dekara yakın bir arazi sulanabilir hâle gelecektir.

Şimdi, "ne yapılmıştır"a devam ediyoruz. Fırat'tan su alan evvelâ Harran Ovasına, sonra Mardin ovalarına su götürecek kanallar; ama bu kanalların başı var, Urfa tünelleridir.

Urfa tünelleri mühendislik bakımından bir şaheserdir, dünyanın en uzun su tünelleridir. 26 kilometre uzunluğundadır her birisi ve 164 metre mikap/saniye bir tanesi, ikisini aldığımız zaman 328 metre mikap/saniye. 328 metre mikap/saniye bizim nehirlerimizden, Sakarya nehrinden, Kızılırmak nehrinden daha büyüktür ortalama akım bakımından. Böyle bir nehir, insan tarafından yapılmış bir nehir âdeta, bu ovalara akmaktadır. Ve bu hemen hemen pratik olarak; birincisi zaten 4 senedir su veriyor, ikincisi de tamamlanmıştır. Ve böylece, Harran Ovasında 2 milyon dekarlık bir arazi sulanır hâle gelmiştir.

Bunlar yapılanlar, yapılamayanı söyleyeyim.

Türkiye'deki sulanabilir arazi 85 milyon dönümdür. 85 milyon dönüm arazinin ancak yüzde 22'si budur, bu arazinin de yüzde 12'si ancak sulanabilir durumdadır. Gerideyiz gerideyiz, yani sulama için daha çok ne yapılmalı...

Enerji bahsinde gayet iyiyiz, sulama bahsinde gerideyiz. Yalnız, dedik ki bu bir entegre projedir. Bir entegre proje, yani sadece enerji üretme, sadece sulamayla bitmiyor. Fakat altım çizelim; kaç para daha sarf etmemiz lâzım? 16 milyar dolar daha.

Ne zaman yapıp bitireceğiz bunu? Eğer bugünkü hızla gidersek, 500 milyon dolar senede sarf etmek suretiyle bu daha 30 yıl alır. 30 yıl bu projenin ekonomisini gölgeler, projeye bağlanan ümitleri de gölgeler. Bu gölgelenmemelidir; 2000 yılının sonunda, 2001 yılının başında benden duyacağımız söz, bu gölgelenmelidir.

Peki, "bu kadar devlet idaresinde bulundun, bunu niye bize söylüyorsun, söyleseydin ya vaktiyle ilgililere?" Söyledim. "Söyledim" kâfi değil ve nihayet devlet kararına bağladım, 10 sene zarfında bu projenin tamamlanması lâzım. Kararnameye bağlıdır bu. Kararnameye bağlı olması, Türkiye'de hükümetler çok çabuk değiştiği için hükümetlerin tümünü bağlasın diyedir.

Ve şunu da söyleyeyim ki, kimseden şikâyetim yok, değişen hükümetlerin hepsi bu projeye birinci proje olarak sarılmıştır, önemini herkes kavramıştır.

Binaenaleyh, bir kararname var. Bu kararname Millî Güvenlik Kurulundan da destek alarak çıkarılmış bir kararnamedir. 1998'de, 10 sene zarfında, yani 2010 yılına kadar bu projenin tamamlanması lâzım. Önemli tarafı işin budur.

"Ne yapılmalı" sorunuza cevap: 2010 yılına kadar bu projenin fizikî kısmı tamamlanmalıdır.

Bunu yaparız; 2010 yılı olmaz, 2012 yılı olur, 2015 yılı olur. Eğer şartlar iyi giderse, dünya şartlarıyla Türkiye şartları iyi giderse kaynak buluruz, yaparız. Bu kaynak işidir. Ve tabî ki bu sadece kanallardan, sadece barajlardan ibaret değil; Ulaşım tesisleri... İskenderun, Mersin limanlarından Gaziantep'e kadar gelmiş olan otoyol Urfa'ya kadar, oradan Diyarbakır'a kadar tamamlanmalıdır.

Demiryolu mutlaka Akçakale, Urfa'ya bağlanmalı, Urfa Diyarbakır'a bağlanmalı demir yolu ile.

Bir hava alanı yapıyoruz; bu hava alanı Siverek'te, yani müthiş bir potansiyel. Ama, ulaşım fevkalâde önemli.

Ulaşım da fizikî olay, bunu da yaparız. Esas benim üzerinde duracağım şey, "daha ne yapılmalı?" "Daha ne yapılmalı" da sanıyorum ki kalkınmanın en önemli olayı eğitimidir.

Yalnız, eğitime geçmeden önce bir şey söyleyeyim. Bu mühendislik tesislerini yapmak çok emek alır, çok da para alır, çok yetişmiş insan gücü alır. Ama bunların hepsi bulunur; emek de bulunur, para da bulunur, yetişmiş insan gücü de bulunur. Bence, bu tesisleri yapmaktan çok daha önemlisi bunları işletmektir.

Ve işletmekten kasıt şudur; Ne umuyordunuz bundan, onu alacaksınız, umduğunuzu alacaksınız. Umduğunuzu alıncaya kadar işletmeyi yapmış sayılmazsınız. İşletme üzerine herkesin dikkatini çekiyorum, bilhassa devletin ilgili dairlerinin.

Ve burada çağın çok önemli bir gelişmesinden bahsedeceğim size.

Bu, insanları, yani bir şeyden menfaat sağlayan insanları o işin içine sokmak. Yani, eğer çiftçiler buradan yarar sağlıyorsa çiftçileri o işin idaresine sokmak, o işin sorumluluğuna sokmak, başkaları sağlıyorsa onları o işin içine sokmak; "partisipasyon" denen olay. Bunu yapamadığımız takdirde, herkes oturacak, devlet suyu adamın tarlasına kadar getirecek ve ark kırılmış dökülmüşse, yırtılmışsa devlet gelip tamir edecek; bu öyle olmaz.

Öyleyse, sanıyorum ki yapılması lâzım gelen en önemli işlerden birisi, bu kadar parayı sarf ettikten sonra halkla beraber ve halkı öne geçirmek suretiyle bu tesislerin işletmelerinin sağlanmasıdır.

Burada atılmış güzel adımlar var, bu adımların mutlaka başarıya ulaşması lâzım.

Halkı su birlikleri, kooperatifler vesaire şekillerle organize etmek suretiyle ve böylece aslında halkın kendi kendisini idareye, -çok daha demokratik olan bir yoldur bu- daha çok itmek mümkün olacaktır; bunun altını çiziyorum.

İşletmede benim tarafımdan söylenmesi lâzım *gelen* ikinci şey, mutlaka suyun iyi kullanılmasına dikkattir.

Şimdi başlangıçta, tabii birtakım şeyler olacaktır. Başlangıçta birinci tünelden sağladığımız aşağı yukarı 124 metre mikap/saniye suyla mevcut 2 milyon dekarı sulamanız lâzım, ancak 1,5 milyonunu sulayabiliyorsunuz. Başlangıçta olur o, gerisi suyun miktarı olayıdır. Yalnız, eğer Lüzumundan fazla suyu verirseniz su zehirdir. Nasıl olacaktır zehir? Vermezseniz ekininiz kurur yahut ektiğiniz şey kurur. Şöyle zehirdir: Aşağıdan zehri getirir o, tuz. Tuz olayına dikkat çekiyorum.

Bu kadar büyük projede; küçük projelerde tuzla karşı karşıya kaldık, bunlara çözüm yolları bulduk. Drenaj olayının önemine ve mutlaka tuzlamanın görüldüğü yerde bastırılması gereğine bütün meslektaşlarımdan dikkatini çekiyorum; inşacıların, işletmecilerin ve halkın, herkesin dikkatini çekiyorum. İyi kötü çavdardı, arpaydı, yetişirken, eğer tuzlandırırız bu defa hiçbir şey yetiştiremeyiz. Yani, kaş yapalım derken göz çıkarına budur.

İyi ama, yani bu kadar milyarlarca doları sarf edeceğiz, sonra topraklarımızı tuzlayıp çıkacağız; bu akıl kân mı? Akıl kân değil de, yani her mesele böyledir. Otomobil alırsın, eğer doğru dürüst kullanmasını bilmiyorsan bir yere gider çarparsın. Öyleyse, burada dikkat isteyen olay budur. Bunu çok önemsemişimi söyleyeyim.

Şimdi topyekûn kalkınmanın diğer birkaç tane, -zamanım doldu- tane olayına işaret edeceğim.

Onlardan birisi, kalkınma mı istiyorsunuz, o eğitimden geçer.

Çok büyük gayretler sarf etmiştir Cumhuriyet; ama hâlâ bölgedeki kadınların yarıya yakını okumaz yazma bilmez ve hâlâ eğitimde çok büyük işimiz vardır.

Ve eğitimde, meselâ geçen 10 sene zarfında sarf edilen gayretler Türkiye'nin diğer bölgelerinden hiç de aşağı değil. Ve bir Diyarbakır'da, bir Şanlıurfa'da, bir Mardin'de öğrenci sayısı, öğretmen sayısına eğildiğiniz zaman Türkiye vasatından hiç aşağıda. değil. Ülkede problemler vardı, bölgede problem vardı, bu problemler bugün aşılmıştır, geniş çapta aşılmıştır. Şimdi eğitim üzerine yüklenmeliyiz. Tabii bu sadece GAP İdaresinin işi değil, devletin genel programlarının işi.

Ve sağlık, aşağı yukarı yine kalkınmanın diğer önemli bir yüzüdür. Ve şehir imar plânları; şehirler gelişiyor, Urfa'nın nüfusu yüzde 9 artıyor, yani birçok yerlerde nüfus azalmasına rağmen.

Öyleyse, bunlar doğru dürüst kalkınmalı, doğru dürüst genişlemeli. Ve büyük şehirlerin temizliği. Diyarbakır bu sudan içecek, Gaziantep bu sudan içecek ve Şanlıurfa bu sudan içecek; bunların hepsinin inşaatlarına girilmiştir. İnşaatlar yapıp çok kısa zamanda buralar birer vahaya dönmelidir.

Ve teknoloji; sanıyorum ki üniversitelerimize, burada Şanlıurfa'da, Diyarbakır'da, Van'da, Kahramanmaraş'ta, Gaziantep'te, Malatya'da, Elazığ'da, yani bütün çevrede kurduğumuz üniversitelere çok büyük iş düşüyor. Hadi bakalım, üniversite ve halk ele ele verelim.

Ve sadece tarım ile kalkınma yetmez. Biz burada sulama, tarım ve ürünleri artırma, ürün çeşidini değiştirme suretiyle, sanıyoruz ki millî geliri 4 veya 5 defa katlayacağız. Bu yetmez; sanayileşme sanıyorum ki en önemli işlerimizden biri olacaktır.

Sanayileşme fevkalâde ümit verici. 1992'de burada 200'e yakın, fabrika varken bugün 800'e yakın fabrika mevcuttur. Şanlıurfa'da, Diyarbakır'da, Mardin'de, Gaziantep'te. Gaziantep'i istisna ediyorum, ama diğer üç büyük şehrimizde sanayileşmede meydana gelen gelişme çok dikkate değer.

Yalnız, sanayileşme için alınmış bulunan teşvik tedbirleri vardır, bu teşvik tedbirleri işlemedi. Bizim devletin sanıyorum ki Türkiye birliği bakımından eline geçmiş bulunan en büyük fırsat bu fırsattır. Bir an evvel Bursa-Urfa çizgisini meydana getirelim, yani Urfa'yı Bursa seviyesine çıkaralım. Çıkaralım ama nasıl çıkaralım? Bütün bunları yapalım, ama bir de sanayileşmeyi yapalım, eğitimi yapalım, sağlığı yapalım. Esas bu projenin hedefi, Urfa'yı Bursa çizgisine çıkartmaktır. İşte o zaman, "bize baktılardı-bakmadılardı, fukaraydık-zengindik" tartışması da geniş çapta ortadan kalkar, istismar ortadan kalkar. Esas bu projenin önemli hedefi odur.

Ve bunu nasıl yapacağız? Bütün bu söylediklerime ilâveten sanayileşmeyle yapacağız. Sanayileşmede müthiş ümit görüyorum.

Ve devletimizin sanayi kuracak olanlara, hazine arazisi var orada, bunu bedelsiz vermesi lâzım, elektriği yarı fiyatına, dörtte bir fiyatına, gerekiyorsa bedava vermesi lâzım ve vergi muafiyetini vermesi lâzım, sigorta muafiyeti getirmesi lâzım, pek çok kolaylıklar getirmesi lâzım. Bunların hepsi kanunlaşmıştır, fakat işlememektedir. Çünkü, bizim devlet hâlâ bir korku içinde titremektedir; eğer bunları birileri yaparsa yarın gelip yakasına yapışılır diye bu işleri yapacak olan kimselerin eli varmamaktadır. Devletin bu korkudan kurtulması lâzım.

Devletin korkudan kurtulması her şeyi allak bullak etme manasına gelmez. Yani, korkudan eli ayağı titreyip de hiçbir şey yapmadığınız takdirde de, o insanlar fakara kalmaya devam ederse, o zaman ne GAP'tan beklediğiniz fayda çıkar, ne de gelecek için çizdiğiniz birtakım projeler yerine gelir; ısrarla üzerinde duruyorum.

Dünyanın en zengin memleketlerinde, Birleşik Amerika Devletlerinde, 50 sene evvel genç bir mühendis olarak gittiğim Birleşik Amerika Devletlerinin birçok eyaletinde böyle cesur programların uygulandığını gördüm. Ve burada da bu programları uygulayalım diye kanunlar çıkardık, fakat bu kanunlar hâlen işlememektedir. Onun için, bunların bir an evvel işlenmesini sağlamak bakımından herhâlde önümüzdeki günlerde çok gayret sarf edilmesi gerekiyor.

Şöyle sözlerimi bağlamak istiyorum: "Bu GAP Projesi nedir" dendiği vakit, 8 senedir aşağı yukarı GAP İdaremi bunu Türkiye'nin çocuklarına sorar.

Evvelâ şunu söyleyeyim ki, GAP idaresinin gayretleri her türlü takdirin üstündedir.

Şimdi insanlar var, insanlara sadece okuma-yazma öğretmek de yetmiyor, hüner öğretmek lâzım, hüner öğrenmek lâzım.

Bir defa, ÇATOM Projesi her türlü takdirin üstündedir kadınlara bir şeyler öğretmek için. Bu kadınlar ne kadar çabuk, genç kızlar ne kadar çabuk her şeyi öğrenebiliyor, ne kadar güzel şeyler ortaya koyabiliyor?

Ve ÇATOM Projesiyle ilgilenmenizi hepimize tavsiye ediyorum.

Ve bu projeye devletin destek vermeye devam etmesi lâzım, mahallî idarelerin destek vermeye devam etmesi lâzım. Yani, ÇATOM projesi çok maksatludur bu proje, bir eğitim projesi. Sanıyorum ki eğitim ve diğer dallarla beraber bölgenin şeklini değiştirecek olan bir proje bu.

Şimdi dedim ki, GAP Projesi bir umut projesidir.

Çocuklara her sene sorarlar. Bu çocuklar daha çok ortaokul çocuklarıdır, o yaştaki çocuklardır. Bunlardan birtakım cevaplar alırlar, yarışmalar yaparlar; bu çocuklar bakalım buraya nasıl bakıyor? GAP Projesi denildiği zaman? "Gelecekte güzel ve rahat günlerin varlığına inanılıyorsa, bu yakındır. Beklemek, umutla çalışmak, yılmadan ilerlemek gerekmez mi? Umut.

"GAP, Türkiyem için sonsuzu kucaklayan gelecek"; bir başka çocuk da böyle bakıyor: Sonsuzu kucaklayan gelecek.

"GAP, su demek, hayat demek, bereket demek, iş imkânı, elektrik, gelecek demek. GAP, Türkiye'nin damarlarında dolaşan kan demektir." Bir başka çocuk da böyle söylüyor. Çok yüksek bir umut.

- "Yoksula aş, hastaya hekim, her köye okul oldu GAP. Davran GAP, ha gayret. Geç kalırsan hizmette Atatürk üzülecek. GAP duydu. Durmadı daha, gümbür gümbür yürüdü ovalara... Toprak kavuştu sevdalıısına..."

Bu oldu, daha da çok oluyor.

- "Dostluklar boy attı, dostluklar büyüdü orman orman Anadolu'da." Bu da bir başka çocuğun meseleye bakışı.

Ve bu meseleleri düşünen bir başka zihin, bu çocukların değil, bir şairimizin: - "Görünmez ellerin sağdığı bulut" diyor.

- "Yağmur ki Allah'a bağlanan umut. Ellerini göğ'e kaldır açık tut." "Tarlada çamur, teknede hamur, ver Allahım ver nice yağmur." Bu yağmur duası.

Evet yağmur duası; yağmur duası aslında nedir? O bulutu sağan elleri harekete geçirme olayıdır.

- Ve bir başka çocuk nasıl bakıyor? Diyor ki, "GAP, kabul edilmiş bir yağmur duasıdır Tanrı katında, hem de sürekli yağacak bir yağmur."

Yöreye götürülen hizmetlerde duplikasyonların, triplikasyonların muhakkak önlenmesi mecburiyeti vardır. Tarım sektörüyle ilgili hizmetler birçok kurum ve kuruluş tarafından yürütüldüğü ve yeterli koordinasyon sağlanmadığı için sektör sahipsiz kalmıştır ve sektör ihmal edilmiştir. 1980'lerde Toprak Su Teşkilatının kapatılarak yerine bir birimin konmaması, Hayvancılığı Geliştirme Genel Müdürlüğü'nün kapatılarak yerine bir birimin konmaması, Veteriner İşleri Genel Müdürlüğü'nün kapatılarak yerine bir birimin konması, Zirai Mücadele ve Zirai Karantina Genel Müdürlüğü'nün kapatılarak yerine yeni bir birimin konmaması, Meyve ve Sebze İhracatı Geliştirme Genel Müdürlüğü'nün kapatılarak yerine bir birimin konmaması, Su Ürünleri Genel Müdürlüğü'nün kapatılarak yerine bir birimin konmaması, Gıda İşleri Genel Müdürlüğü'nün kapatılarak yerine bir birimin konmaması işte bugünkü Buffalo Olaylarını, bugünkü et kaçakçıları, bugünkü hayvan yetiştiricinin durumunu ortaya koymuştur. Et ve Balık Kurumlarının özelleştirilmesinde kati surette özelleştirme mantığına uygun hareket edilmemiştir. Zirai Donatım Kurumu'nun özelleştirilmesinde, Zirai Donatım Kurumunun görevini yerine getirecek, çiftçiye gübreyi ulaştıracak, çiftçiye makinayı ulaştıracak, çiftçiye bilimi ve teknolojiyi ulaştıracak bir kurum görevlendirilmemiştir. Özelleştirme demek, kurum ve kuruluşları kapatmak anlamına hiçbir zaman gelmemelidir. Özelleştirmeye evet, ama rehabilite ettikten sonra ve bunun yerine müesseseler kurduktan sonra. Ankara'daki Akköprü semtindeki Et ve Balık Kurumu kapatıldığı zaman Ankara'nın et ihtiyacını karşılayacak tek bir tane kesimhanenin bugüne geldiğimiz günde dahi olmaması, Ankaralıya karşı geçmiş yılların büyük bir saygısızlığıdır diye düşünüyorum.

Bu ihmali GAP'teki sektörler itibariyle finansmandaki gerçekleşme oranlarında da görebiliyoruz. Toplam 32 milyar dolara mal olacak olan bu projede bugüne kadar yüzde 40'lar seviyesinde yatırım gerçekleştirilmiştir. Bu milletin kaynakları bu yöreye yüzde 40 oranında aktarılmıştır, proje büyüklüğü içerisinde.

Güneydoğu Anadolu Projesi'nin Tarım Master Planında bölgenin tarıma dayalı sanayi ile kalkınması öngörülmüştür. Ancak bunun gerçekleşme oranı tarımda sadece yüzde 12 ile 13 arasındadır. GAP'ta sektörler itibariyle finansmandaki gerçekleşme oranlarıyla ilgili rakamlara baktığımızda, tarımdaki finansman gerçekleşme yüzde 13'tür. İmalatta yüzde 40, enerjide yüzde 74, ulaşımda yüzde 30, turizmde yüzde 24, eğitim ve sağlıkta oldukça başarılıyız yüzde 77, konutta yüzde 35, diğer kamu hizmetlerinde yüzde 52'dir. Ama tarım tüm bu sektörler içerisinde dikkat çekici bir şekilde ihmal edilmiştir, gerçekleşme oranı yalnız ve yalnız yüzde 12 ile 13 arasındadır.

Tarımda gerçekleşme oranının bu düşüklüğünün GAP'ın özellikle başarı oranında ne derecede etkili olduğunu takdirlerinize bırakıyorum. Halbuki bölgede öncelikli olarak tarıma yapılacak yatırımlar ile tarımsal üretimdeki artıştan sanayi, ticaret, ulaştırma gibi sektörlerin etkilenmesi ve değişimin başlaması ve daha sonra da tarım dışı sektörlerin birbirinden etkilenmesiyle ekonomide canlanma bugünkünden daha iyi seviyelerde sağlanabilirdi. GAP'a yaptığımız bu yatırıma karşılık, özellikle o bölge insanının büyük kentlere büyük oranda göç etmesi, o bölge insanının bugün o toprakları terk ederek Adana'ya, Mersin'e, Antalya'ya, Mersin'e, İzmir'e göç etmesi, o bölgede bugün tarımın çok sancılı olması, hayvancılığın bitme noktasına gelmiş olması, bizim üzerinde önemle düşünmemiz gerekli olan hususlardan birisidir.

Tarımla ilgili yatırımların gerçekleşme düzeyinin bu belirttiğim rakamlar seviyesinde olması, öncelikle tarıma yeterince önem verilmediğinin somut bir göstergesidir.

GAP ise daha çok tarımsal bir proje gibi tarafımızdan ve dünyaca düşünülmekte ve algılanmaktadır. Sulu tarım daha çok teknik bilgi ve uygulama disiplini gerektiren bir tarım tipidir. Sulu tarım, ikinci jenerasyon girdilere, yani iyi kalitede tohumluk, gübre, ilaç, alet ve makinaya, modern tarım tekniklerine daha fazla krediye ihtiyaç duymaktadır. GAP'tan beklenen faydayı sağlamak için tarımsal sulama yanında, tarımsal sanayi, tarımsal araştırma ve yayıncılık, örgütlenmeye ve tarımsal işletmelerdeki iyileştirmelere çok daha fazla önem verme mecburiyetimiz vardır.

Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı olarak verilen kısıtlı imkan ve yetkiler içerisinde bölgeye genelde televizyon yoluyla, GAP yöresi çiftçilerine eğitim ve yayın projesi dahilinde, yine bunun haricinde özel bir proje de uygulanmaktadır. Bu proje çerçevesinde bölgeye yönelik tarımsal konularda 160'a yakın film hazırlanarak TRT'de yayınlanmış, gelecek dönemde de 190'a yakın film hazırlanması çalışmaları sürdürülmektedir. Tüm bu görüntülü yayınlar, basılı yayınlarla desteklenmektedir. Ayrıca bölgede yanlış sulamanın önlenmesi ve çiftçilerin sulama konusunda eğitilmesi, bitki patenine göre ürün bazında eğitimin artırılması ve toprağın yerinde muhafaza edilmesi amaçlanarak, Güneydoğu Anadolu Bölgesi sulu tarım alanlarında sulama tekniği ve Mekanizasyon Eğitim Merkezi Projesi hazırlanmıştır. Ümit ediyorum gerekli destek verilir.

Bölge çiftçileri Adana ve İzmir'deki eğitim merkezlerimizde Tarım İl Müdürlüklerindeki yayım elemanları tarafından ihtiyaç duyulan tarımsal konularda eğitilmektedir. Ayrıca bölgede sulu tarımla ilgili araştırmalar yürütmek, yayıncılık ve çiftçilere eğitim verebilmek amacıyla tarafımızdan göreve geldikten sonra *Güneydoğu Tarımsal Yayım, Eğitim ve Araştırma Merkezi* kurulmuştur, gerekli destek sağlanmaya çalışılmaktadır.

Tarımın olaylarına bir bütüncül açıdan bakmaya mecburiyetimiz vardır. Eğer tarımdaki olaylar birbirlerinden ayrı tutulur ise toprak, su, bitki, hayvan, sanayi entegrasyonu, üretici eğitimi tek elden organize edilemezse, işte bugünkü geldiğimiz sonuçlardan çok daha kötü sonuçlara karşı karşıya kalacağımızı burada özellikle belirtmek istiyorum.

GAP İdaresi'nce, DSİ tarafından kurulan sulama birliklerinde sulama eğitiminin verilmesinin ve yayım hizmetleriyle birlikler kanalıyla çiftçiye ulaştırılmasının doğru olacağını savunmaktayız. Sulama birliklerinin yasal düzenlenmesi bulunmadığından birçok problem ile karşılaşmaktadır. Tarım Birlikleri Kanunu ümit ediyorum yakında meclise sevk edilir, çıktığı takdirde bu sorunlar ortadan kalkacak, üretimden pazarlama ve eğitime kadar bütün hizmetler çiftçinin demokratik örgütleri tarafından Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı ile birlikte yerine getirilecektir. 2000 yılına gelen Türkiye'de halen Üretici Birlikleri Yasasının çıkmaması çok büyük bir eksiklik diye düşünüyorum.

Bunun haricinde bakanlığımızca Türkiye genelinde uygulanan tarımsal projelerin tümü de bu bölgede uygulanmaya çalışılmaktadır. Türkiye ve komşuları, GAP ve benzeri bölgesel kalkınma projelerinin uygu-

lanması ile gelişecektir. GAP projesi özellikle ve öncelikle bu yöre insanına hizmet edecektir. Öncelikle bu yöre insanının refah düzeyi yükselecektir. GAP'ta yetiştirilen ürünler tüm ülkemizin ihtiyacına sunulduğu gibi, bugün açlıkla pençelesen diğer ülke insanların da hizmetine Türk milleti tarafından sunulmuş olabilecektir. Enerji, tarım, ticaret, sanayileşme, kırsal gelişme, şehirleşme, eğitim ve çevre gibi çok önemli konuları kapsayan GAP projesi, bir dostluk ve barış projesidir. Bu proje, hedeflenen zaman içerisinde tamamlanmalı ve projeden hem ülkemize, hem de tüm insanlığa en iyi faydaları muhakkak ki temin edilmelidir.

Değerli katılımcılar, değerli çalışanlar,

Tarım ve Köy İşleri Bakanlığında, diğer tüm kuruluşlarda çalışanlar, benden önce sayın başkanın da konuşmasında özellikle mühendislerin, veteriner hekimlerin, fakülte mezunlarının yaptıkları görevler karşısında yeterli derecede ücret dengesinin olmadığından söz edilmiş diye sayın başkandan da işittim, diğer meslektaşlarımdan da işittim.

57. Cumhuriyet hükümeti geçtiğimiz günlerde bir yetki kararnamesini meclisten çıkardı. Bu yetki kararnamesinin temelinde kamuda çalışan meslektaşlar arasında ve diğer meslekler arasında ve çalışan işçiler ve memurlar arasındaki ücret dengesizliğini giderme yatmaktadır. 57. Cumhuriyet hükümeti sosyal konulardaki şimdiye kadar gösterdiği kararlılığı, bunda da gösterecektir ve üzerinde çalışmalar başbakanlığımızda devam etmektedir. Biz de odalarımızın, tüm sivil örgütlerin de önerilerini bize ulaştırıldığı takdirde, bakanlığımızda da bir grup çalışmaktadır, buraya iletceğimizi belirtmek istiyorum.

Yine Tarım ve Köy İşleri ve döner sermayenin getirisinden, döner sermayede çalışanlar da, kurumda çalışanlar da, çalıştıkları, ürettikleri ölçüde istifade edeceklerdir ve o uygulama da bu yıl Ocak ayından itibaren başlamıştır. Onu da belirtmek istiyorum. Özellikle bu Döner Sermaye Kanununun değişmesiyle bizim bakanlıkta daha fazla bir çalışma azmi, daha fazla çalışma, daha fazla üretimi görmeye başladık. Üretimden hem kamu yararlanacak, hem de çalışan arkadaşlarımız yararlanacaktır. Ancak bakanlığımızın belirli kurumlarında çalışan veteriner hekim ve mühendis arkadaşlarımız için şu anda Genel Kurul'da olan bir kanunla da ilgili onların da döner sermayeden istifade etmeleri imkan haline getirilecektir. Döner Sermaye Yasası'nın bu şekilde günün şartlarına göre ayarlanmasında gösterilen hassasiyetten dolayı tüm milletvekillerimize, komisyon üyelerine çok teşekkür ediyorum.

Tarım Bakanlığının döner sermayesi, toplam sermayesi, rakamlar beni yanıltmıyordur zannediyorum, 1999'un Haziran ayına kadar 500 milyondur. Tüm birimlere dağıttığımız zaman bunu herhangi bir işletmeye 500 bin lira veya bir milyon lira gönderiyordunuz. Bir araştırma enstitüsünü düşünün veya herhangi bir Veteriner Araştırma Enstitüsünü düşünün, döner sermayesi bir milyon liralık, bir milyon liralık ancak harcama yapabiliyordu. Biz bunu 25 trilyona çıkardık ve Bakanlar Kurulu'na da 3 kat mı, 7 kat mı veya sonsuz mu bir artırım imkanı da verdik. Şu anda bizim işletmelerimizin pek çoğundaki döner sermaye miktarı trilyon rakamların üzerine çıkmış bulunmaktadır. Bunu da burada belirtmek istiyorum.

Bu toplantının tarım eğitiminin yıldıönümüne de, tarım eğitimine, ülkemize yararlı olacağına inanıyorum. Tüm katılanlara, sizlere başarılar diliyorum. Oda'nızı böylesi bir toplantıyı düzenlediğinden dolayı tekrar tebrik ediyorum. GAP İdaresini, Tarım Bakanlığı, Köy Hizmetleri çalışanlarını, Tarım Reformu çalışanlarını, tüm diğer birimleri tekrar kutluyorum ve başarılar diliyorum, saygılarımı arz ediyorum.

Prof. Dr. Hüsnü Yusuf GÖKALP
Tarım ve Köyişleri Bakanı

Sayın Bakanlarım, sayın Ziraat Mühendisleri Odası Başkanı, değerli yöneticiler, değerli hocalarım, değerli konuklar, hepinize saygılarımı arz ediyorum.

Böylesi çok önemli bir toplantıya ve Ziraat öğretiminin yıldönümünü kutlama toplantısına sizinle birlikte katıldığım için de duyduğum memnuniyeti belirtmek istiyorum.

Değerli basın mensupları, sizlere de toplantıya gösterdiğiniz ilgiden dolayı çok teşekkür ediyorum. Bugün ve yarın tartışılacak olan gündemdeki konuların ülkemize, üreticimize hayırlara vesile olacağını biliyorum.

Güneydoğu Anadolu Projesi, sürdürülebilir bir kalkınma anlayışını taşıyan entegre, çok sektörlü, özellikle insan odaklı ve Türkiye yüzölçümünün yüzde 10'unu kapsayan bir alanda uygulayan ve dünyanın dikkatle takip ettiği, gözlediği bölgesel bir kalkınma projesidir. Geride bıraktığımız yüzyılın dünya ölçeğindeki en büyük projelerinden birisidir ve bu proje kısaca GAP diye isimlendirdiğimiz bu proje Türk milletinin insanoğluna çağdaş bir armağandır. Bundan dolayı Türk milleti olarak ne kadar iftihar etsek o kadar haklıyız ve gururluyuz.

Yeni bir bin yılda bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesine önem ve öncelik veren Türkiye Cumhuriyeti devleti ve onun 57. cumhuriyet hükümeti ekonomik darboğazlara rağmen sürekli olarak GAP'ın tamamlanması için ihtiyaç duyulan kaynakları sağlamaya devamlı özen göstermiştir. Hükümetimiz de bunun bilinci ve kararlılığı içerisinde.

1989 yılında hazırlanan GAP Master Planı çerçevesinde GAP bölgesinin tarıma dayalı ihracat bölgesi haline getirilmesi özellikle vurgulanmıştır. GAP Master Planı 1989-2005 yılları arasında 4 temel stratejiyi öngörmüştür. Bu stratejiler, su ve arazi kaynaklarını en iyi şekilde geliştirmek ve en rantabl şekilde yönetmektir. İkincisi, daha iyi tarımsal işletme yönetimi, uygun tarım teknikleri ve uygun bitki desenleri uygulayarak arazi kullanımını en akılcı bir şekilde yönetmektir. Üçüncüsü, bugün dünyanın ihmalinden dolayı pek çok zararlarla karşı karşıya kaldığı ve en acısını da maalesef Türkiye'nin çektiği tarım, sanayi entegrasyonu gerçekleştirmektir. Dördüncüsü, nitelikli personeli bölgeye cezbederek kentsel altyapıyı iyileştirmek *Master Planın dört ana hedefidir.*

Dikkat ettiğimizde, belirlenen stratejiler, tarım sektörünü geliştirmeyi temel almış, toprak, su, bitki ve modern tarım teknolojileri, işletme yönetimi ve nitelikli personel gibi tarımı oluşturan temel öğeler üzerine kurulan ve bizce de doğru bulunan stratejilerdir. Ancak bu stratejilerin pratikte uygulanmasında ve belirlenen hedeflere ulaşmada arzu ettiğimiz başarının çok uzağında olduğumuzu da söylemek durumundayım.

Bir projenin başarısı proje başlangıcında uygun görülen stratejilerin en iyi şekilde belirlenmesi, belirlenen hedeflere zaman dilimleri içerisinde ne kadar ulaştığını gösteren somut kriterlerle ölçülür ve değerlendirilir. Başka bir ifade ile neler hedeflenmiş, neler gerçekleştirilmiş, bazı hedeflere niçin ulaşılmamış, bunları tespit edip şeffaf bir şekilde önyargılardan uzak olarak tartışma mecburiyetindeyiz.

Bölgede hedeflenen ölçüde sulu tarıma geçilememiştir. Sulamaya açılan alanlarda yanlış sulama, toprakta tuzlaşma ve çoraklaşma hızla devam etmektedir. Drenaj sistemi geliştirilemediğinden taban su seviyesi yükselmektedir. Bölgeye önerilen ürün desenleri gerçekleştirilememiştir. Bugün bölgeye önerilen ürün desenleri içerisinde bir milyon ton tane mısır üretimi, 500 bin ton tane soya fasulyesi üretimi hedeflenmiştir, ama sonuç sifıra çok yakındır, maalesef 2000 yıllarına geldiğimizde Türkiye'nin soya fasulyesi üretimi FAO'nun internet kayıtlarında da 47 bin ton olarak gözükmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti 47 bin ton soya fasulyesi üretiyor, ama bir mukayese yapmak için söylediğimizde ABD'nin soya fasulyesi üretimi 82 milyon ton, mısır üretimi 254 milyon tondur. Toprak varlığımızı, tarımda çalışan nüfusumuzu, sulanan arazilerimizi, iklim yapımızı, ABD'nin tarım potansiyeliyle mukayese ettiğinizde, ABD'nin 40'ta biri kadar soya fasulyesi üretme durumunda dahi olsak, 2 milyon ton soya fasulyesi üretmemiz gerekirdi. 80'de bir üretme durumunda olsak, bir milyon ton üretmemiz gerekirdi. Ama bugün asrın gıdası olan soya fasulyesinin GAP bölgesine ikinci ürün olarak girmemesi, Türkiye ekonomisini çok değişik yönlerden sarsmaktadır. Soya fasulyesi ve soya küspesi ithalatı ise bu ülkeye Arjantin'den yapılmaktadır.

Bugün GAP'ta hedeflenen üretim desenine ulaşamadığı için GAP'taki ekim alanlarının yüzde 75'inde üst üste pamuk ekilmektedir. Bir arazide üç yıl üst üste pamuk ekilirse, oradaki hastalıklarla mücadele etme imkanınız yoktur. Muhakkak surette bilimsel yöntemlerle belirlenen tarım ürünleri deseninin popülist kaygıların, popülist uygulamaların dışına alınarak uygulanması mecburiyeti vardır.

Bölgeden maalesef tarıma dayalı sanayinin geliştirilmesi konusunda istenilen hedeflere ulaşamamıştır. Bunları da söylerken şimdiye kadar yapılan güzel çalışmalara bu yörede görev alan herkese kurum ve kuruluşlara teşekkürümü tabii ki arz ediyorum. Yapılan güzellikler iftiharımızdır, ama eksikliklerimizi de böylesi toplantılarda açık ve net olarak dile getirmek de sorumluluğumuzdur, gelecek nesillere karşı olan sorumluluğumuzdur.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı 1999'un Haziran'ından bu güne her fırsatta tarımı oluşturan ana unsurlar ki; bunlar toprak, sulama, bitki besin maddeleri, bitki, hayvan, tarımsal ürünlerin işlenmesi, değerlendirilmesi ve pazarlanmasıyla ilgili hizmetlerin değişik kurumlarca yürütülmeye çalışılmasından dolayı başarısızlığa uğradığımızı ve bu başarısızlığın da, demin yukarıda saydığım eksikliklerin de temel nedeninin konunun çok başlılıktan ileri geldiğini her fırsatta bakanlık olarak dile getirmiştir ve getirmeye de devam edecektir.

Bir konunun sahibi çoksa, o konu sahiptir. Muhakkak surette organizasyonun, entegrasyonun en güzel şekilde yapılması mecburiyeti vardır. Tarıma ve kırsal kesime yönelik politika ve stratejilerin tek elden planlanması ve uygulanması ile tarım sektörüne ayrılan kıt kaynaklar daha etkin ekonomik ve akılcı olarak kullanılacaktır, dünya da bunu bu şekilde yapmaktadır.

Sayın Konuklar, Ziraat Mühendisleri Odası'nın düzenlediği bu toplantıya katılmaktan ve sizlerle beraber olmaktan büyük bir memnuniyet duyduğumu ifade ederek, konuşmamın başlangıcında hepimizi şahsım ve DYP adına en derin saygılarımla selamlıyorum efendim.

Ben öncelikle Gürol hocamız olmak üzere, ZMO'nun bu nazik ve demokrat tavrından ötürü tebriklerimi iletmek istiyorum. Türkiye'de sadece siyasi konularda değil, tarım dahil her türlü ekonomik ve sosyal konunun ilgili sivil toplum kuruluşlarının yaratacağı gerçek demokratik platformlarda tartışılıyor olabilmesi, çözüm önerilerinin ortaya konulabilmesi, eleştirilerin yapılabilmesi için bu tür platformların çok sağlıklı ve faydalı olacağını düşünüyorum. O bakımdan ZMO'nun mesleki, teknik ağırlıklı olan, uzmanlık gerektiren böylesi bir konu da dahil olmak üzere, ülkenin demokratik, siyasal partilerini görüşlerini açıklamak üzere bu tür platformlara davet etmesini çok anlamlı buluyorum, takdir ve tebriklerimi sunuyorum. Diğer sivil toplum örgütlerine de örnek olmasını temenni ediyorum. Bu benim için önemliydi.

İkinci önemli husus, ben siyaset öncesi ilk meslek yaşamıma Ziraat Bankası müfettişi olarak başlamış idim. Yani ziraatın finansmanı boyutunda görev yapmış bir arkadaşınızım. O yıllarda en zevkli, en güzel anılarımı da Türk tarımına finanse eden o büyük kurumda geçirdiğimi düşünüyorum. Büyük şubelerinde, merkez şubeleri başta olmak üzere ziraat mühendisleri istihdam edilir Ziraat Bankası'nın ki, sanırım hala da öyledir bu. Ziraat mühendisleriyle o engebeli köy yollarında, o işte üstü açık jeeplerle çok tarımsal arazi, çok kontrollü kredi, çok hayvancılık kredisinin peşine düşüp, onlar teknik boyutuyla, ben finansman boyutuyla incelemelerimizi, raporlarımızı hazırlamıştık. Ziraat mühendisleri birçok dostum arasında mevcuttur. Hepsine de bu vesileyle ZMO'nun bu toplantısından sevgi saygılarımı ve Türk tarımına yaptıkları hizmetlerine de takdirlerimi arz etmek istiyorum. Başkana da bu vesileyle fırsatı verdiği için tekrar teşekkür ediyorum.

Değerli konuklar, hanımefendiler, beyefendiler.

Tarım tabii ki Türk ekonomisinde ayrılmaz bir bütün. Tarımı Türk ekonomisinin entegrasyonundan ayrı düşünmemiz mümkün değil. Son zamanlarda Türk tarımına yönelik olarak yapılan adeta tarımı ve tarım sektörünü enflasyonun müsebbibi gibi gösteren politikaların aslında gerçekçi değerlendirmelerden son derece uzak olduğunu düşünüyorum. Zannediyorum ki bir kısmını izlemek imkanı bulduğum bu panellerde ve konuşmalarda bu konunun zaten değerli bilim adamlarımız, değerli ziraat mühendislerimiz tarafından da üzerine gidilmektedir. Bugün AB entegrasyonunda biz Türkiye'yi Gümrük Birliği'ne sokmuş bir siyasal misyon olmakla beraber, Türk tarımının asla ve asla enflasyonun sebebi gibi görünen, bir üvey evlat muamelesi yapılan bir sektör olmaması gerektiği kanaatimizi taşıyoruz. Bugün geçmiş yıllara göre son derece geriye gitse de, yani yüzde 70'lerden, yüzde 40'lara da gerilese, tarımda çalışan nüfus, istihdam yüzde 40-45'lerdedir hala. Bu AB'nin ortalaması yüzde 5'lerdedir. En yüksek olan ülkeler işte Por-

tekiz, belki Yunanistan, buralarda da yüzde 15-20'leri asla geçmemektedir. Dolayısıyla tarımın önemi, istihdama, bir anlamda gizli işsizliğin sigortası olan Türk tarımı bunun altyapısı hazırlanmadan, bunun köyden kente göç problemleri çözülmeden, bunun doğru finansman modelleri bulunmadan, bir anda işte enflasyonun müsebbibi budur deyip, finansmanı, desteğiyle her şeyiyle adeta cezalı duruma düşürülmek istenmesinin ne ülkeye, ne ekonomiye, ne tarıma bir katkısı olmadığını düşünüyoruz, biz DYP olarak.

Aslında sektör büyük oranda gizli işsiz barındırmaktadır. Tarım sektöründe gelişme yavaşlamıştır. Üretici ciddi biçimde son yıllarda fakirleşmektedir. Bu da tabii kente göç olgusunu, varoş olgusunu, işsizliği kentlerde büyük ölçüde tahrik etmekte ve artırmaktadır. Sürekli fakirleşen bir sektörün enflasyonun suçlusunu gösterilmesinin sağlıklı olmadığını ve olamayacağını düşünüyoruz. Bu istihdama sağladığı katkının yanı sıra Türkiye'de gelir dağılımının da çok adaletsiz biçimde bozulmasından Türk tarımı çok olumsuz yönde etkilenmektedir. Bakınız AB'de 99 sonu itibarıyla, 98 bütçeleri, 99 bütçelerinde 45-50 milyar ECU'lük kendi tarımlarına yapılan destekler var. AB 50 milyar ECU'ya yakın destek yapıyor. Bu, AB'de böyle. ABD'de de farklı mı? ABD'de de 15 milyar doların altına hiçbir yıl düşmemiş diye düşünüyoruz. Dolayısıyla AB'ye tam üyelik gerçekleştiğinde ve tarım ürünleri serbest dolaşıma girdiğinde, Türk tarımının bugünkü yapısıyla AB ile rekabetinin son derece zor olduğunu göreceğimiz için Türkiye'yi tarım konusunda bir açık Pazar hale getirmek o anlamda riskli olacaktır. Türkiye, Tarım Reformu, tarıma yönelik tedbir almadan bunu yaparsa, gerçekten büyük sıkıntılarla karşılaşacaktır. Dünyada Gen Teknolojisinin, DNA Teknolojisinin, Ekolojik Tarımın ve tarımda her türlü yeni tekniğin kullanıldığı büyük bir rekabet ortamında, bilginin, bilgisayarın tarıma girdiği bir noktada Türkiye tarımına daha başka bir gözle bakmalıdır. Dünya fiyatlarından verilecek girdilere evet diyoruz. Biz DYP olarak gerçek anlamda ürün borsaların, mal borsalarının geleceğe yönelik future fiyatları da kapsayan bir şekilde varolmasını istiyoruz. Kendi kendine yeten çok az sayıda tarım ülkesinden biriyken, bugün giderek o konumunu hızla kaybeden Türkiye'de gerçek anlamda ürün ve mal borsalarının hayata geçmesi için çiftçiye dünya fiyatlarından fiyat verilmesinin sağlıklı olduğunu düşünüyoruz. Ama çiftçiyi aynı zamanda dünya fiyatlarının üzerinde olan maliyet ve girdilerle haksız rekabet imkanıyla karşı karşıya bırakılmamalıdır diye düşünüyoruz. Türk çiftçisi gübresinden akaryakıtına kadar haksız rekabetle karşı karşıyadır. Buradaki girdiler kontrol edilememektedir. Ancak özellikle son birkaç yıldan beri önce IMF ile imzalanan Staff Monitoring Program yani Yakın İzleme Programı, ardından 2000 yılı başında yürürlüğe konulan IMF Stand-By programında tarıma ve çiftçiye yönelik olan tedbirlerin aslında tarımı tasfiyeye yönelik tedbirler olduğunu üzülen söylemek isterim. Yüzde 25'e endekslenen tarım ürünlerinin fiyatları, üreticiye verilen tarım ürünlerinin fiyatları karşısında korkunç bir fakirleşme yaşamıştır Türk çiftçisi. Bugün gittiğimiz her yerde en büyük sıkıntıyı en örgütsüz ve bana göre en sahipsiz kesim olan Türk tarımından almaktayız. İcra gelmeyen, traktörünü rehin etmeyen, Ziraat Bankasına borcunu ödeyebilen hiçbir köy kalmamış neredeyse. Bunu köylerde, kasabalarda yaşadığımız bizzat yaptığımız gözlemlerle gördüğümüz gibi, enflasyonun fiilen ortalama yüzde 54.9 olarak gerçekleşmesi ki, bu İstatistik Enstitüsü verileridir. Yani ortalama gerçek enflasyon, vatandaşın enflasyonu 54.9'dur. Tüketici enflasyonu ise 39 küsurdur yani 40'tır, program hedeflerinin son derece üzerindedir. Ama çiftçiye verilen ürün bedellerinin bu kadar farklı olması bu fakirleşmeyi, gelir dağılımı adaletsizliğini daha da şiddetlendirmiştir.

Bakınız iki gün önce Ziraat Odaları Başkanı sayın Faruk Yücel bir açıklama yapıyor ve diyor ki; "Çiftçinin cebinden bu ürün fiyatları nedeniyle 600 trilyon lira para çıkmıştır." Bunu hesaplarken de, geçen yıl TÜFE için hedeflenen ve tarımsal ürün fiyat artışlarında sınır olarak kullanılan yüzde 25'e karşın, TÜFE enflasyonun 39 olduğunu ve bu durumda çiftçinin ürünü ortalama 14-15 puanlık bir zarara uğradığını, bunun da toplam tarımsal üretim ortalama değeri olan 4.2 katrilyon liraya oranının 597.1 trilyon lira ettiğini söylüyor. Dolayısıyla bu rekolte tahminleri, rakamlarını DİE'den aldığını, hükümetin açıkladığı destekleme fiyatlarını kullanarak yaptığını söylediği bu hesaplamada gerçekten çiftçinin cebinden global olarak çıkan paranın 600 trilyon olduğunu görüyoruz. Bu fakirleşmeden başka hiçbir şey değildir. Bundan daha da öz bir şekilde tarımın fakirleşmesi izah edilemez O bakımdan Ziraat Odaları Birliği Başkanı sayın Faruk Yücel'i de kutluyorum.

Türkiye'de tarım ekonomisinin son derece ciddi sorunları olduğunu düşünüyoruz ve bugün GAP Projesini zaten bunun dışında göremiyoruz. Gerçekten 20 küsur baraj hidroelektrik santrali, 1.7 milyon hektar arazinin sulanması gibi çok büyük amaçlara hizmet eden bu dev kalkınma projesi, bu dev bölgesel kalkınma projesi, tüm eksik ve yanlışlığına rağmen, bölgenin hem sosyal ve ekonomik yaşamına, hem tarımına, hem tarımsal sanayiye önemli katkılar sağlayacaktır. Planlamasında sıkıntılar olmuş olabilir. Yapılışında eksiklikler olmuş olabilir. Ama artık buraya yatırılan para milyarlarca doları bulmuştur.

Sayın ODA Başkanı Gürol hocamızın internette yayınlanan bir konuşmasını buldum buraya gelirken. Kendisi bir hesaba göre 600 milyon dolardan, bu 18 milyar dolara varmanın 30 yıl alacağını söylemektedir. Tabii Türkiye'nin ne böyle bir şey tahammülü vardır, ne de bunun Türkiye'ye bir yararı olacaktır. O bakımdan gerçekten çoğu bitmek üzere olan yüzde 75'i tamamlanmış enerji projeleri vardır. Bunlar üzerinde yoğunlaşmak, sulama kanallarından yapılabilecekleri öncelikle almak, yurtdışı kredilerde önemli boyutlarda buraya tarımsal sanayiye destek verecek boyutlarda aktarımlar yapmak pratik çözümler getirecektir. Güneydoğu Anadolu'da gerçekten büyük bir terör mücadelesini milletçe verdir. Ama burada esas olan mücadelenin ekonomik kalkınma mücadelesi olduğunu aslında Türk milleti çok eskiden beri görmüştü. Ama imkansızlıklar, siyasal istikrarsızlıklar, ülkenin kaynak yetersizlikleri, buraya yeterli kaynağın aktarılmasını önlemiş idi. Aslında gün ve bugündür ve ben GAP'a ilk başından beri gönül veren, emek veren, kaynak aktaran, çalışan, daha iyiye götürmek için mücadelesini yapan tüm emeği geçenleri de burada kutlamak istiyorum. Bu proje bir yönüyle de bir milli projedir ve hiçbirimizin dudak bükebileceği, kenara atabileceği bir proje olarak da görmüyorum.

Değerli konuklar,

Türk tarımında bir diğer sıkıntıyı son yapılan IMF anlaşmasında Ziraat Bankasının tarıma yönelik finansmanında da görüyoruz. Geçen yıl itibarıyla yüzde 55'ile sınırlı tutulan kredi artışlarının Türkiye'de tarım üretimine, tarımcıya, çiftçiye artık sen bu işi yapma demek olduğunu düşünüyoruz. Özellikle faizlerin hesaplanmasında, Türk çiftçisine yapılacak desteklerde, gösterge faiz oranlarının alınması ise son derece büyük sıkıntılar yaratır. Son zamanlarda kamu bankalarının görev zararları bahane edilerek tarıma ve esnaf kesimine karşı yürütülen kampanyanın da haksız bir kampanya olduğunu düşünüyoruz. Doğrudur

kamu bankalarının görev zararları gerçekten 20 milyar dolara ulaşmıştır, ama bu 20 milyar dolar Türk çiftçisine, Türk tarımına aktarılan bir sübvansiyonun karşılığı oluşmuş zarar değildir. Bunu tarımla, ziraatin finansmanı ile ilgilenen bütün değerli dostlarımız ve konuklarımız bileceklerdir. Neden böyle değildir? Bunun çok ufak bir miktarı, onda biri kadar miktarı belki tarım ve esnaf kesimine finansman olarak ucuz ve düşük faizli kredi olarak aktarılabilmişse de, kalanı bu bankaların görev zararlarının bütçede yeterli kaynak ayrılmaması nedeniyle bu bankalara zamanında ödenmemesinden kaynaklanan, özellikle son 3-4 yılda giderek ağır finansman biçimiyle, açık finansman modeliyle, bankaların bunu piyasa koşullarına borçlanmasından kaynaklanan bir görev zararıdır. Yani 20 milyar dolar çiftçiye verilmiş ya da bunun yarısı çiftçiye, yarısı esnafa verilmiş de böyle bir görev zararı oluşarak enflasyonu körükleyen bütçe dışı böyle bir açığın kara deliğinin oluştuğu bir hadise asla yoktur. Bu konu maalesef Türkiye’de yeterince tartışılmamakta, bizim gibi tartışanlara da platformlar yeterince açılmamaktadır.

Bu bakımdan ben ZMO’nun da, burada ziraate, tarıma, GAP’a ilgi duyan tüm sivil toplum örgütlerinin, kişi ve kuruluşlarının da bu konuya dikkatlerini çekmek istiyorum. 20 milyar dolarlık görev zararı tarıma ve esnaf kesimine verilen kredinin zararı değildir. Keşke öyle olsaydı da Türk ekonomisine katkısı olsaydı. Bunun 10’da biri kadar bile olmayan bir rakam verilmiş, son 4-5 senedeki, özellikle son 3 yılda hızlanan biçimde yüzde 150’lerle, yüzde 200’lerle yapılan finansmanla, bu açığın finansmanı ile oluşmuş faiz birikiminden kaynaklanmış bir zarar söz konusudur. Bu konunun Türkiye’de iyi tartışılması lazım. Bunu öne sürerek bugün tarım tasfiye ediliyor. Türk tarımına, çiftçinin tek finansman kaynağı olan Ziraat Bankası’ndan aktarılacak olan kredilerde gösterge faizler, şimdi çok daha kötü bir duruma girmiştir. Bugün, geçen hafta Hazine yüzde 67’yle borçlanabildi diye bayram yapan çevrelerin, o 67’nin gösterge faizi olduğunu, 67 çarpı 1.05’le bunun çiftçiye kredi faizi olarak fatura edileceğini bildiklerini sanmıyorum. Türk çiftçisi yüzde 10’luk enflasyon hedefiyle adeta fakirleşme endeksine dönüşen bu sanal endekslerle fakirleşirken, yüzde 67’lik iç borçlanma faizlerinin üzerine yüzde 5’le bankanın kar payı eklenerek borçlandırıldığı takdirde Türk tarımının ayağa kalkabilmesi mümkün değildir.

Bu gerçekten dramatiktir, bu bir popülizm filanı da asla değildir. Biz Türkiye’de haklı rekabetten yanayız. Gerçek anlamda borsalardan, dünya fiyatlarından yanayız. Ama girdiyi, maliyeti, gübreyi, akaryakıtı tarıma aynı fiyattan sağlayamadığımız takdirde aradaki farkı o tarım kesimine mutlaka prim olarak aktarmamız lazım. Bunu bir dönem biz denedik. Pamukta denedik, süt ürünlerinde, süt teşvikinde denedik, çok da başarılı sonuçlar aldık.

Bugün Türk tarımı inanılmaz savaş yıllarından sonra yaşadığı belki en büyük fakirleşmeyi yaşıyor. Bu bakımdan son derece rahatsızız. Bu tür panelleri ve platformları da bunların konuşulabileceği uygun alanlar olarak gördüğümüzü ifade etmek istiyorum.

Değerli konuklar, biz Türk tarımına GAP da beraber olmak üzere desteklemesinin kaynaklarını, miktarını, yöntemini tartışmaya açık olduğumuzu söylüyoruz. GAP’a aktarılacak kaynaklar da dahildir bunda. Ama bunu Türk tarımını enflasyonun ve sorunların kaynağı olarak gösteren yaklaşımları şiddetle reddediyoruz. Dolayısıyla GAP dahil olmak üzere Türkiye’de üretkenliği arttıracak altyapı yatırımlarının kal-

di ki Güneydoğu Anadolu'da büyük bir terör mücadelesinden çıkmış bir ülkede çok daha sağlıklı değerlendirilmesinin doğru olacağını düşünüyoruz. Finansman maliyeti, depolama maliyetleri, Türkiye'de parçalanmış arazi sorunları, zannediyorum çok değerli uzmanlar bunu konuşuyor. Miras Hukukundan gelen davalar, arazi davaları, Türkiye'deki beş milyonu aşkın adli davanın yaklaşık yarısının arazi ihtilafı olduğunu hepimiz biliyoruz. Türkiye gerçek anlamda bir tarım envanterini çıkaramamış, topraklarının gücünü bilmiyor, çiftçisinin sayısını bilmiyor. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde kayıtlı çiftçinin belki bir envanteri yok. Türkiye ekonomisiyle, envanteriyle, toprakların toplulaştırılmasıyla, eğitimiyle, ürün yelpazesiyle, ekolojik ürünüyle, çevre etkileriyle her şeyiyle Türk tarımına gerçek anlamda reform yapmaya mecburdur diye düşünüyoruz.

Gün bu gündür, ama bugünkü yaklaşım temelde iki cephede odaklaşmaktadır. Belki cephe lafı yanlış ama iki ayrı yaklaşım vardır tarıma:

1. Tarımı kendi kaderine bırakmak, tüm kredi desteklerini keserek maliyetlerin ve her türlü yükün tarım üzerinde kalmasını sağlamak,
2. AB'nin yaptığı gibi doğru desteklemelerle, piyasa koşullarından koparmadan tarımı, ama akılcı biçimde tarıma olan desteği mantıklı bir noktaya çekebilmektir.

Dolayısıyla Türkiye'nin tarımsal destekleme sorunu değil, desteklenenin kaynağı ile ilgili sorunu vardır. Bu GAP için de böyledir, her türlü tarım desteği için de böyledir diye düşünüyoruz.

Ben bu tür tartışma ve konuşmaların Türk tarımına, GAP'a ve dolayısıyla Türk ekonomisine ve demokrasisine büyük katkıları olacağını düşünüyorum. Biz sadece siyasi demokrasinin değil, ekonomik demokrasinin de yaşama geçmesinin doğru olduğunu düşünen bir siyasal misyonuz. Dolayısıyla Türk tarımının sorunlarını her platformda akılcı, mantıklı, duygusallıktan uzak, gerçekçi çözümlerle, ama tarıma her zaman sahip çıkarak, tarıma üvey evlat yapmadan, tarımı ve bu sektörü hiçbir zaman meselelerin ve enflasyonun sorumlusu ve suçlusu olarak görmeden yaklaşmanın sağlıklı olduğunu düşünüyoruz.

O bakımdan ZMO'nun da GAP dolayısıyla düzenlediği bu toplantının aslında Türk tarımına da, Türk ekonomisine de önemli katkılar ve faydalar getireceğini, çok değerli görüş ve düşüncelerin ortaya konulacağını, sanıyorum bu çalışmadan sonra çıkacak bütün görüşmelerin de bir kitapçık halinde kamuoyunun bilgisine sunulacağını düşünüyorum.

ZMO'ya bu çabalarından ötürü teşekkür ediyorum. DYP olarak, tarım ve tarımın sorunlarına yönelik her türlü meselede karşılıklı görüş ve işbirliği içinde olduğumuzu ve olmaya hazır olduğumuzu beyan ediyorum. Bize bu nazik demokratik davetten ötürü başta sayın Başkana ve düzenleyicilere teşekkür ediyorum. Tüm izleyen ve dinleyenlere de nezaket ve sabırla izledikleri ve dinledikleri için teşekkür ediyorum, şahsım ve DYP adına da saygılarımı sunuyorum.

Saygıdeğer konuklar,

Ziraat Mühendisleri Odası'nın düzenlediği bu toplantıda bulunmaktan büyük mutluluk duyuyorum. ZMO'ya bize yönelttikleri çağrı için teşekkür ediyorum. Ayrıca böyle bir toplantı düzenlediği için de içten, yürekten kutluyorum.

Ziraat Mühendisleri Odamız uzun bir süreden beri Ocak ayında Türk tarımının sorunlarıyla ilgili çok yararlı toplantılar düzenleme alışkanlığını bir geleneğe dönüştürmüştür. Ülke tarımının sorunlarını sistematik bir biçimde ele almak, değerlendirmek imkanı ortaya konulmuştur. Bu yapılan çalışmalar yayınlanarak Türkiye'deki tarım literatürüne önemli katkılar getirmiştir. Ziraat Mühendisleri Odamız bu konuda çok özenli, dikkatli bir çalışmayı sürdürüyor. Bu çerçevede şimdi genel tarım sorunlarının ötesinde GAP Bölgesiyle ilgili, GAP'la ilgili sorunları ele almaya yönelik bir çalışmaya bu yıl ki programını ayırmış gözüküyor. Bu tercih de bence yerindedir. Çünkü GAP sorununu Türkiye'nin yeniden ve ciddiyetle düşünmesini gerektiren bir özel konjonktür yaşıyoruz. Bu konjonktürü, bu tartışma açısından değerlendirmenin çok uygun olacağı kanısındayım. Çünkü görüşmeleri izleyemedim. Ama yayınları dikkatle değerlendireceğim. Umarım bugünkü çalışmalarla da ülkemizin GAP sorunuyla ilgili anlayışı, durum tespiti, sorunların çözümüne yönelik yeni arayışları bundan sonraki gelişmelere ışık tutacak biçimde gerçekleştirilmiştir. Bunu çok önemli saydığımı tekrar ifade etmek istiyorum.

Değerli Arkadaşlarım,

GAP Türkiye'nin pek çok açıdan çok önemli bir projesi. Ülkenin, Cumhuriyet tarihinin belki de en iddialı, en kapsamlı, en büyük projesi. GAP konusu, tüm Türkiye'yi çok ciddi şekilde ilgilendiren ve etkileyecek olan bir proje. Yani bir bölgesel proje olarak görünmesine karşın, aslında bir ülke projesidir. Bütün Türkiye'nin projesidir ve halkımız da GAP konusunu bir milli gurur konusu, bir iftihar konusu olarak anlamıştır, değerlendirmiştir. GAP hepimizin beyninde, ruhunda bir büyük ideal, bir Kızıl elma gibi ülkenin geleceğine yönelik bir büyük olumlu ütopya gibi hepimize, halkımıza, insanlarımıza, siyasetçilerimize, mühendislerimize, bürokratlarımıza heyecan vermiştir. Böyle olması da çok doğaldır. Keşke daha da fazla böyle olabilmiş olsaydı.

GAP konusuna ben geçmişe yönelik bir değerlendirme ile yaklaşınca, üstünde durulması gereken bazı ana noktalar görüyorum. Onlara dikkatinizi çekmek istiyorum. Önce bir defa böylesine büyük, devasa proje, bir büyük heyecan, ütopya projesi, ne yazık ki çok mütevazı bir anlayışla oluşmaya başlamıştır. Yani GAP işinin gelişmesinde GAP'ın boyutları, önemi, anlamı, başlangıçta öngörülerek, onun gerektirdiği düzenlemeler esas alınarak, iddialı büyük bir ulusal proje olarak kabul edilip, o doğrultuda adımlar atarak konuya yaklaşılmamıştır. Proje kendiliğinden mütevazı bir çocuk gibi doğmuştur. DSİ'nin bir enerji ve sulama projesi olarak, diğer projelerden belki mütevazı bir farklılıkla Fırat ve Dicle'nin oradaki varlığı

nedeniyle, 13 sulama projesini, 13 enerji projesini bir araya getiren bir anlayışla değerlendirilmiştir. Burada 13'ü birden var, 13 tane baraj yapacağız gibi bir anlayışla gidilmiştir. Sıradan bir yatırım projesi olarak düşünülmüştür, öyle başlamıştır. Yani bu projenin boyutunu, çapını, önemini, derinliğini, anlamını bu projeye girerken ülke siyasetinin, ülke yönetiminin, ülke aydınlarının kavradığını söylemek imkanı maalesef yoktur. Bu bir grup inanmış mühendisimizin DSİ'ye hakim olan büyük heyecan ve arayış duygusunun, ülkeyi yeniden yapılandırma coşkusunun somut adımları olarak mütevazı bir çerçeve içinde kendisini göstermeye başlamıştır. Bu projenin başlangıcı da aslında hep 89 Master Planıyla olayı değerlendiriyoruz. Çok daha derinlere, çok daha eskiye gider. 1940'lardan beri Türkiye, Fırat-Dicle Havzasındaki su ölçümlerini yaparak burada gelecekte kurulacak barajların etüt ve proje çalışmalarını başlatarak, burada gelecekte kurulacak olan baraj sisteminin teknik verilerini toplamaya çalışarak ve bunu da yolsuz, olanaksız, ulaşımsız, teknolojisiz, at sırtında, katır sırtında mühendislerini bölgeye gönderip onların gayretleriyle, fedakarlıklarıyla gerçekleştirerek, uzun yıllar bu işe emek vermiştir. Ama emek verenler bir mühendis camiasıdır, barajlardır, DSİ'de görev yapan insanlardır. Onlar heyecanla bunu kendi proje gibi anlamışlar ve takip etmişlerdir. Bir süre sonra yatırım aşamasına konu gelmiştir, etüt aşaması bitmiş, proje olgunlaştırılmıştır ve yatırım aşamasına geçilmiştir. Yavaş yavaş GAP şekillenmeye başlamıştır. Keban'la başlayarak bir barajlar sistemi, Fırat üzerinde kendisini göstermeye başlamıştır ve konu mühendis camiasının dışından da ülke genelini ilgilendiren ağırlığıyla, önemiyle o zaman ancak kavranmaya başlanmıştır ve hala da yeterince kavranmış değildir. Onun için ortada bir entegre bölgesel kalkınma planından söz etmek imkanı uzun yıllar söz konusu olmamıştır. Sadece bir yatırım envanteri, çeşitli barajlarla ilgili projeler söz konusudur. Bir bölgesel kalkınmanın sulamaya dayalı, barajlara dayalı bir bölgesel enerji ve sulama kompleksinden hareket ederek bir bölgesel kalkınma planı oluşturma düşüncesi uzun yıllar zihinlerde yer etmiştir.

Aslında böyle bir bölgede, Türkiye'nin geri kalmış feodal yapısı ağır basan, tarımsal niteliği ağır basan, uluslaşma süreci açısından çeşitli sorunların yaşandığı çok özel bir bölgede, bu çapta bir büyük yatırım projesinin bu yönleriyle kavranmamış olması, Türkiye siyasetinin bir zaafıdır. Ve siyaset sürüklenmiştir GAP'ta, arkadan gelmiştir. Olay, bir enerji yatırım projesi gibi başlamıştır, siyaset bir süre sonra bunun anlamını kavramaya başlamıştır ve daima geç kalmıştır, daima sürüklenmiştir, yönlendirici olamamıştır, izleyici konumunda hep kalmıştır. Ta ancak 1989 yılında, bu işin çok boyutlu, çok yönlü niteliği ortaya çıkmıştır, görülmüştür ve o çerçevede bir master plan oluşturulmuştur. Master Plan çerçevesi içinde bakılmıştır. Tabii bu Master Plan'da gerçek anlamda bir bölgesel kalkınma planı niteliğinde olduğunu söylemek imkanı yoktur. Çünkü onun ne özel finans kaynakları, ne kendine özgü ayrı yönetim yapılanması öngörülmemiştir. Bir koordinasyon kurulu gibi düşünülmüştür. Şimdi öyle anlaşılıyor ki, yeni bir aşamaya gelindiği kendisini göstermiştir. Bu yeni aşamada daha bölgesel katılımı da öngören bir yaklaşım içinde, bir çağdaş planlama anlayışına dayalı olarak konuya eğilme ihtiyacı kendisini göstermeye başlamıştır.

Bu tabii üzüntü vericidir. Türkiye'de siyaset sorunların oluşumunu önlemesi gereken mekanizmadır. Sorunlar ortaya çıkmadan, sorunlar daha varlığını göstermeden siyaset bir radar gibi gelecekte ortaya çıkacak sorunu görecek, onun önlemini alacaktır ve ülkeyi o sorundan sakınacaktır. Bizde hiç böyle bir

şey olmamıştır. Sorunlar ortaya çıktıkça günlük yaklaşımlarla, güncel yaklaşımlarla konuların peşinden sürüklenilmiştir. GAP konusu da bu yaklaşımın tipik bir örneğidir. Yani bunu her alanda görürüz. Enflasyonun ortaya çıkışı öyledir. Yolsuzlukların ülke ekonomisinde, siyasetinde böyle yaygın hale gelişi bunun tipik bir örneğidir. Hiç çare aranmamıştır, sorun çıktıktan sonra itfaiyeci yaklaşımıyla, Türkiye siyaseti yangın söndürme gayretine girmiştir. Çoğu kere ona da girememiştir. Böyle bir tabloyla karşı karşıyayız. GAP'ta da bu manzarayı görüyorum. GAP'ta da Türkiye, konuyu siyaseti açısından geriden izleme durumunda kalmıştır.

GAP'taki tabloya ilişkin herkes her şeyi çok iyi biliyor. Yani bunları tekrar etmekte çok fazla anlam yok ama bazı şeylerin altı çizilebilir. Nedir mesele? Önce bir entegre yatırım projesidir bu. Öyle en azından öngörülmüştür. Yani 1.6 milyon hektarlık bir sulamayı da enerji projelerinin yanında derpiş etmiştir. Ama aradan bunca yıl geçmiş olmasına rağmen ulaştığımız nokta gerçekten üzüntü vericidir. Bu proje dengeli, iki ayağı da sağlam basan bir proje olarak, teknik çerçevede, bırakınız şimdi entegre bir bölgesel kalkınma projesi yaklaşımını; Bir mühendislik projesi, bir yatırım projesi olarak dahi ne yazık ki iki ayağı da dengeli şekilde sağlam basan bir proje haline dönüştürülememiştir. Enerji yatırımlarının yüzde 75'i tamamlanmıştır. Ama tarımsal yatırımların yüzde 12'si, 13'ü ancak gerçekleşmiştir. Bu, gerçekten izahı çok güç bir çarpıklıktır. Kabul edilemez bir tablodur ve büyük bir ulusal israftır. Yani bunca yatırım yapılmış, bunca kaynak oluşturulmuş, çok mütevazı ek yatırımlarla sonuç almak imkanı varken ve sonuç alınacak alan da tarımsal yatırım alanı, sulama alanı iken bu konuda tam bir ihmal, tam bir ilgisizlik kendisini göstermiştir. 240 bin hektarlık bir sulamaya sahibiz, 1 milyon 640 bin hektarlık bir sulama öngörüldüğü halde, 210 bin hektarlık bir sulamayı realize edebilmiş durumdayız. Bunu anlamak mümkün değildir. Yüzde 12'sini sulama hedefinin gerçekleştireceksiniz, ama enerjinin yüzde 75'i gerçekleşecek ve bu bölge de demin anlattığım bölge olacak. Bu çok büyük bir basiretsizliktir. Bunun derhal düzeltilmesi lazımdır. Bir büyük ulusal israftır da. Yani Türkiye'de Gayrisafi Milli Hasılaya ciddi katkı getirebilecek olan bir potansiyeli Türkiye kullanmaktan geri kalıyor demektir, kullanmayı ihmal ediyor demektir. Bunun haklı gösterilebilecek bir yönü olabileceğini kesinlikle düşünmüyorum.

Enerji yatırımları, tabii asıl GAP büyük yatırım projesinin ağırlıklı kısmıdır ve biz için ağırlıklı kısmını büyük ölçüde gecikerek de olsa bir noktaya getirmişizdir, ama asıl bizim için önemli ve verimli olacak yönlerinde ciddi bir ihmal içinde olduğumuz gözükmektedir.

Bu enerji yatırımlarının da çok kolay gerçekleşmediğine dikkatinizi çekmek istiyorum. Türkiye, Fırat üzerindeki barajlar sistemini kurmakta çok büyük engellerle, güçlüklerle karşı karşıya kalmıştır. Bu güçlüklerin uluslararası bir temeli olduğunu konuyla ilgili herkes çok iyi bilir. Ne yazık ki uluslar arası finansman kuruluşları Türkiye'nin bu su potansiyelini, kendi yararları, hedefleri doğrultusunda değerlendirmesi konusuna sıcak bakmamışlardır. Söz konusu olan iki büyük akarsuyumuz Fırat ve Dicle sınır geçen sular niteliğindedir. Memba ülke Türkiye'dir. Türkiye'nin dışında başka ülkeler de bu sulardan yararlanmaktadır. Suların havzası Türkiye'dir, Anadolu platosudur, Doğu Anadolu platosudur. Sular burada oluşmakta, toplanmakta ve burada ortaya çıkmaktadır. Bu sular üzerinde Türkiye'nin kendi ulusal hedefleri doğrultusunda tesisler kurması en doğal hakkıdır. Uluslararası hiçbir anlaşma ya da hukuk belgesi Türki-

ye'nin bu sular üzerinde baraj kurma imkanını engelleme durumunda değildir. Bu konuda hiçbir uluslararası anlaşmamız yoktur. Bu konuda oluşmuş hiçbir uluslararası, devletlerarası hukuk kuralı yoktur. Türkiye çok doğal bir şekilde bu sistemi değerlendirmek hakkına sahiptir. Bu doğrultuda harekete geçildiği zaman uluslararası finans kuruluşlarının bu amaçla şekillenmiş olan büyük kuruluşların, Dünya Bankası'nın bu arada, Türkiye'ye bu barajların yapımında destek verme konusunda sürekli bir ayak sürüme içinde olduğunu hep görmüşüzdür ve Türkiye çok büyük fedakarlıklarla, iç kaynak seferberliğiyle ve ağır maliyetlerle bu barajları yapma durumunda kalmıştır.

Malum ülkelerin bu konuda çabaları hiç kuşkusuz olmuştur ve onlar da uluslararası kuruluşlarda etkili olagelmıştır ve bunun sonucu olarak da Türkiye çeşitli güçlüklerle karşı karşıya kalmıştır. Ama bu güçlükleri ülke aşmıştır ve esas itibarıyla Fırat üzerindeki sistem tamamlanmıştır. Şimdi Dicle üzerindeki sistemi rayına oturturma gayreti içindeyiz, bir süre sonra onun da tamamlanacağına inanıyorum. Bu süreç içinde sürekli olarak Türkiye'ye, bu sular üzerindeki hakkını bir anlaşmayla devretmesi konusunda baskı yapılmıştır. Yani çeşitli finansman olanakları, yabancı ülke destekleri bu konuda diğer ülkelerle, bu sudan sizden sonra yaralanacak olan ülkelerle oturunuz bir anlaşma yapınız ve bu anlaşmayla su paylaşmasını gerçekleştiriniz, size öyle destek verelim demişlerdir. Türkiye de bir ulusal politika olarak sürekli bir biçimde buna direnmiştir. 1987'de sayın Özal'ın Suriye ile yaptığı terör unsurunu da içeren anlaşmanın ki, işletilememiştir. Getirdiği olumsuzluk bir tarafa bırakılacak olursa, gelmiş geçmiş hükümetlerin tümü bu konuda çok dikkatli, duyarlı davranmışlardır ve Türkiye bu sular üzerindeki hakkını hiçbir biçimde bir pazarlık konusu, bir anlaşma konusu yapmamıştır, yapmadan götürmüştür. Bunu böyle götürmenin çok önemli olduğuna inanıyorum. Bunu sonuna kadar böyle sürdürmeliyiz. Dicle üzerindeki çalışmaları da gene bu çerçevede götürmeliyiz diye düşünüyorum. Bunu söylerken komşu ülkelere karşı hasmane bir duyguyu kesinlikle taşımadan bunu ifade ediyorum. Tam tersine eğer Türkiye bu sular üzerindeki barajlar sistemini, sulama sistemini, hiçbir yükümlülük altına girmeden gerçekleştirirse, bu durum Türkiye'nin bu bölgede barışın gerçekleştirilmesine, uyumun ve işbirliğinin gerçekleştirilmesine en ciddi katkıyı da yapma şansını ülkemize kazandıracaktır. Yani bir hak olarak, bir mecburiyet olarak değil, Türkiye barışçı anlayışının, bölgede huzur ve uyum isteyen bir ülke olmanın sorumluluğu, bilinci içinde ilişkilerini komşu ülkelerle, onların da ihtiyaçlarını dikkate alan, onların da taleplerini değerlendirmeye yönelik bir yaklaşımla eğer yönlendirecek olursa, bu Fırat-Dicle sistemi, GAP uluslararası bir büyük barış unsuru haline de dönüşebilir, dönüşmelidir. Ama bunun koşulu, Türkiye'nin kendi özgür iradesiyle, bunu yapma imkanını sürekli elinde bulundurmasıdır. Yoksa karşılıklı çekişmelerin, kutuplaşmaların ve gerginliklerin haline bu konu dönüşebilir. Şu ana kadar doğru götürülmüştür, bundan sonra da bu dikkati sonuna kadar sürdürmemiz gerekir diye düşünüyorum.

GAP giderek daha fazla uluslararası ilgi konusu olacaktır. Olmaya da başlamıştır. Bildiğiniz gibi bir ara Orta Doğu'da Arap-İsrail çatışması çerçevesi içinde GAP'ı bir faktör gibi kullanma eğilimleri ortaya çıkmıştır. Tarafları tatmin edebilmek için her ikisinin de dışındaki bir unsuru Türkiye'nin bu bölgedeki su şansını, su imkanını masaya koyma, bir faktör olarak değerlendirme kolaylığı bir ara kendisini göstermiştir. Türkiye ona karşı da etkili bir direnç sergilemeyi başarmıştır. Orta Doğu'daki Arap-İsrail çatışma-

sının da barış antlaşmasının da bir unsuru haline Türkiye'nin Fırat-Dicle sularının sokulmaması önem taşımaya devam ediyor. Bu dikkati de sonuna kadar götürmeliyiz.

Tabii bütün bunlar bizi bu suyun bölgede yaşayan bütün ülkeleri ilgilendiren bir yönü olduğunu unutmama noktasına getirmeyeceğini hep biliyoruz. Elbette bu sular Türkiye'nin ihtiyacına cevap verdiği gibi, Türkiye dışındaki ülkelerin de ihtiyacına cevap verecektir. Hatta belki bu durum, bölge ülkelerini bir araya gelip, bu suların en verimli, en etkin, en başarılı şekilde kullanılmasını sağlayacak bir bölgesel işbirliğini de gerektirebilecektir. Türkiye buraya daima açık olmuştur. Yani Irak'la ve Suriye'yle onların su kaynaklarını da –Asi nehri dahil olmak üzere- bölgedeki diğer su kaynaklarını da dikkate alarak bir bölgesel su kaynakları planlaması yaparak ve en verimli sulama teknolojisini birlikte gerçekleştirerek bir işbirliği anlayışı içinde bölgedeki su sorununa yapıcı bir yaklaşım geliştirme görevimiz de vardır, biz bunun da farkındayız. Ama bütün bunlar bizim Fırat-Dicle üzerindeki su hakkımızı koruyarak, sahiplenerek, hiçbir biçimde bunu devretmeden yapmamız gereken işlerdir. Özen gösterilmesi gereken temel bir konudur. Bu proje sadece bu yönüyle Türkiye'deki bölgesel gelişme farklılıklarını, Güneydoğu Anadolu ile ülkenin öteki kesimleri arasındaki ekonomik gelişme farklılıklarını ortadan kaldırmaya yardımcı olabilecek bir proje olmanın da ötesinde, bu proje Türkiye'nin bölgesinde, Orta Doğu'da barışa yönelik bir çekim merkezi, bir işbirliği zorunluluğu dayatan bir büyük proje haline dönüşme şansını da beraberinde taşımaktadır. Bunun da kullanılması büyük önem taşıyor. Bunun da kullanılması için Türkiye'nin bu sular üzerindeki sistemini bir an önce tamamlamasına ihtiyaç vardır. Ondan sonra da bu işbirliğini sürekli olarak geliştirmeye gayret etmeliyiz. Bunu yaparken de, bu suları işte bir sular anlaşmasıyla paylaşınız, şantajı, tehdidi karşısında direnmeyi başarmalıyız. Türkiye'nin 14 yıl boyunca yaşadığı büyük terör olayının arkasından büyük bir olasılıkla bu bekleyişler de yer almıştır. Suriye'nin teröre verdiği desteğin altında Türkiye'yi bu konuda bir anlaşmaya mecbur etme hedefinin, hesabının yatmış olduğu çok makul bir tespittir. Ama bütün bunları ülke aşmayı başarmıştır. Şimdi geldiğimiz noktada da bu özeni sürdürmeye devam etmeliyiz diye bakıyorum.

Değerli Arkadaşlarım,

Şimdi gelinen noktada Türkiye olayı daha sistematik nasıl ele alırız diye bir arayış içinde. Ama üzüntü verici olan şu: bu arayışı ortaya koyanlar yine siyasi kadro değildir, siyasetçilerin böyle bir tespiti, bir talebi, bir çalışması yoktur. Bu arayış, GAP Bölge Kalkınma İdaresinin, GAP İdaresinin, GAP bürokrasisinin, GAP sorunuyla uğraşan değerli yöneticilerimizin tespit ettiği bir ihtiyaç olarak kendisini göstermeye başlamıştır. Şimdi yeni bir unsur olarak bu arayışa uluslararası bazı kuruluşların da ilgi göstermeye başladığı görüyoruz, bunu da memnuniyetle karşılıyoruz. Öyle anlaşılıyor ki, uluslararası kuruluşlar, bu projeye gösterdikleri ilginin vermeyi umut ettikleri mali desteğin bir bölgesel katılım yaklaşımı, bölgesel bir katılımcı anlayış içinde projenin, planın şekillenmesi koşuluna bağlama eğiliminde oldukları gözüküyor. Bunu da anlayışla, doğal karşılamalıyız. Her bölgesel kalkınma projesi, hiç şüphe yok o bölgede yaşayan insanların proje üzerindeki tercihlerini, duygularını, anlayışlarını da yansıtmalıdır. Buna önem verme noktasına gelinmiş olmasını da ben memnuniyetle karşılıyorum.

Ama bütün bunlar ne yazık ki iyi niyetli çabalar olmanın ötesinde, çok somut bir aşamaya bizi getirmiş değildir. Yani acı gerçek şudur: Türkiye, 1989'da Master Planını hazırlamıştır ve Türkiye'nin 2005 yılına kadar, 1990-2005 yılı arasındaki 15 yıllık periyotta 32 milyar dolarlık bir yatırım yapması öngörülmüştür, 89 yılındaki Master Planından hareketle bunu söylüyorum. Şimdi 2000 yılını bitirdik, 2000 yılı itibarıyla gerçekleşen yatırım 14 milyar dolardır. Bu GAP'a yeni bir heyecanla tekrar sahiplenme ve bir Master Planı çerçevesi içerisinde sahiplenme noktasına biz geldikten sonra ortaya çıkan tablodur. 89 öncesine dokunmuyorum. Yani 32 milyar dolarlık yatırımı, 90-2005 arasındaki 15 yıllık periyot için planladık, 10 yılı bitti, 14 milyar dolarlık yatırım yaptık. Yani daha kısa bir süre önce batan bankaların Türkiye'ye maliyetiyle ilgili çeşitli hesapları bu çerçevede anımsamamak mümkün değil. Yani 10 ya da 12 daha kesin konuşalım, 12 bankanın ülke ekonomisine verdiği zarar, 12 milyar doların üzerinde, Türkiye GAP gibi dünya çapında toplumumuzu dönüştürecek, Türkiye'nin temel sancılarının çoğuna belki merhem olabilecek bir büyük devasa projeye 10 yıl boyunca 14 milyar dolar ayırıyor, 14 milyar doları sadece bu 12 bankanın kaybıyla mukayese etmek imkanı vardır. Tabii kamu bankalarının yolsuzluklar nedeniyle yol açtıkları, yani çiftçiye ödeyip geri alamadıklarını kastetmiyorum. Emlak Bankası'nın, Vakıflar Bankası'nın, Halk Bankası'nın ve bir noktaya gelinceye kadar Ziraat Bankası'nın yol açtığı yolsuzluklar nedeniyle gerçekleşmiş olan kayıpları düşünmüyorum. E, tablo işte bu işte, çok dramatik bir manzara.

Siz istediğiniz kadar plan anlayışınızı değiştiriniz. Eğer siyasi düzeyde, ulusal düzeyde olaya böyle yaklaşıyorsanız, bununla belki bir zaman içinde ilerlemeyi sağlayabilirsiniz, ama konuyu anlamlı şekilde çözmek imkanı kesinlikle bulamazsınız. Ne yazık ki bulamıyoruz ve olay giderek bizi aşıyor, Türkiye'yi, Türkiye siyasetini aşıyor ve sorunlar, sıkıntılar, kendisini göstermeye devam ediyor.

Bu hesabı yaparken tabii insanın aklına 14 yıl boyunca bölgede yaşanan terör nedeniyle Türkiye'nin harcamak durumunda kaldığı kaynakları düşünmek zorunluluğu da geliyor. 14 yıl boyunca Türkiye'nin teröre ne kadar kaynak ayırdığıyla ilgili hesaplar 200 milyar doların civarında dolaşiyor tahminler. 200 milyar doları 14 yıl boyunca terör için harcayacaksınız, ama GAP için 10 yıl boyunca 14 milyar dolar harcayacaksınız. İşte bunlar temel yanlışlıklar. Ama bunlara yanlışlıklar deyip geçiyoruz. Bunun bir hesabı, bir sorumluluğu yok, ülke böyle yönetiliyor. Bunlar gerçekten ülkenin, kamuoyumuzun çok ciddiye alması gereken konulardır diye düşünüyorum.

GAP'ın böyle bir uluslararası boyutu var. Kaynak tahsisiyle ilgili boyutu var. Bu projeyi geciktirmenin ortaya koyduğu ağır maliyet sorunları var, ekonomik maliyet sorunları, sosyal maliyet sorunları var. Gerçekleşmiş şekliyle ortaya çıkan tablonun yarattığı sorunlar var. Yani 210 bin hektar sulanıyor. Bu sulanan arazilerin yüzde 79'u Şanlıurfa ilimizde. Yani bir bölgesel denge sağlamak üzere oluşturulan proje bölge içinde şu anda bir dengesizlik yaratır hale dönüşmeye başlamıştır. Yüzde 79'u sulamanın Şanlıurfa bölgesinde, ama sulama bir yandan bir zenginlik kaynağı olabilirken, öte yandan da bir sorun kaynağı haline de dönüşüyor. Bu konuda çünkü gereken yatırımlar yapılmıyor. Yani sulama kanallarını kuruyorsunuz, e o kanallar ve suyun varlığı etkin, başarılı bir sulamayı güvence altına almıyor. Sulamada bir ciddi eğitime ihtiyaç vardır, tarla düzenlemeye ihtiyaç vardır, sulama teknolojisinin gereklerinin yerine getirilmesine ihtiyaç vardır. Bütün bunlar ihmal edilince sulama bir sorun haline geliyor ve sadece Akçakale'de sanyo-

rum toprakların yüzde 70'inde tuzlanma ve kireçlenme dolayısıyla çok ciddi sorunlar şimdiden kendisini göstermiştir ve 5.000 dönümlük bir arazi drenaj ihmalleri nedeniyle kullanılmaz hale dönüşmeye başlamıştır. Yani bir yandan sulama yapıyoruz, yaptığımız yerde de sorunlar ürettiyoruz. Niçin bu böyle oluyor? Çünkü o yapılan ana yatırımı amacına ulaştıracak ek mütevazı bir yatırımı yapmaktan uzak duruyoruz. O ihmalin böyle bir sonucu ortaya çıkıyor. İşte plan zaten bunun için var, planlama anlayışının altında yatan temel ihtiyaç budur. Ama bütün bunlar ne yazık ki ihmal edilmiştir ve proje hiçbir ciddi sosyal, ekonomik, siyasal önlem alınmaz ise bölgede yeni sorunların da kaynağı olabilecek gibi gözükmektedir.

Bölgesel toprak mülkiyetindeki çarpıklık, dramatik bir manzara gösteriyor. Bildiğiniz gibi bölgedeki toprak mülkiyetinin çok aşırı derecede merkezileşmiş büyük toprak sahipliğine dayalı bir yapı gösterdiği ortada. İşletmelerin yüzde 46'sı, 50 dekarın altında arazi büyüklüğüne sahip ve 50 dekarın altında arazisi olan ve işletme sayısının yüzde 46'sını oluşturan bu insanların bölgedeki toprak zenginliği içindeki payları da yüzde 3. Yani toprakların yüzde 3'ünde, işletmelerin yüzde 46'sı, 50 dönümün altında toprak mülkiyetiyle çalışma durumundalar. Buna karşılık bin dönümün üzerinde işletme sahipliği, genel işletme içinde yüzde 2.9 oranında, yani işletmelerin yüzde 2.9'unun bin dekardan daha yüksek arazisi var ve bunların oluşturduğu toprak genişliği de yüzde 38. Yani yüzde 40'ına yakınını yüzde 2.9'u sahiplenmiş durumda. Bu bölgeye şimdi devlet işte su götürüyor, yatırım yapıyor. Bu çarpıklık giderek artıyor ve bölgede topraksız, toprakla ilgili insanlar arasında topraksız olanların oranı da yüzde 40.

Bütün bunlar bölgedeki sorunların niteliğini ortaya koyuyor. Bu, ciddi bir planlama anlayışının, siyasi irade konusunda yepyeni bir kararlılığı sergileyen, yepyeni bir anlayışı gerektiren bir ciddi, kapsamlı, entegre bir planlama ihtiyacının ne kadar yüksek olduğunu bize gösteriyor. Başı bozuk gitmiştir, kara düzen gitmiştir, GAP gibi devasa büyük bir proje, bir uluslararası laboratuvar konumunda olabilecek bir iş, kendi kaderine terk edilmiştir, teslim edilmiştir, bölük pörçük gitmiştir, çarpıklıklar, dengesizlikler, uyumsuzluklar duruma egemen olmaya devam etmiştir. İhmaller hale egemen olmaya devam etmektedir. Başka alanlarda Türkiye milyarlarca doları savururken, çok sorunu çözebilecek olan bu konuya gereken dikkati, ciddiyeti getirememiştir.

GAP konusunun çok üzerinde durulmayan bir başka noktasına da dikkatinizi çekmek istiyorum. O da, GAP'ın başarıyla uygulanması halinde ve bütün yönleriyle tarım yatırımlarının da bilinçli ve düzenli bir şekilde gerçekleştirilmesi halinde ortaya çıkabilecek olan sorunlarla ilgilidir. GAP'ta sulamanın ve tarımsal eğitimin, düzenlemelerin, toprak ıslah çalışmalarının, toplulaştırma çalışmalarının başarıyla sürdürülmesi halinde hepimiz biliyoruz ki çok önemli bir tarımsal üretim artışı gerçekleşecektir. Çok büyük bir tarımsal üretim sıçraması sağlanacaktır. Amaç budur zaten. Milli geliri tarımın potansiyelini kullanarak artıracamız ve bunun ortaya çıkaracağı sorunlar vardır. O sorunlara da hazırlıklı olmak lazımdır. Çünkü Türkiye'de ve dünyada tarım ürünleri fazlası, yer yer çok ciddi bir sorun haline dönüşmüştür, dönüşmektedir. Belli alanlarda tarım ürünleri fazlası bir ciddi sorun doğurmaktadır. Türkiye'mizde de yer yer bu kendisini göstermektedir. Zaman zaman belli ürünlerin tüketilemediğini, işte yollara döküldüğünü ve bir sosyal huzursuzluk kaynağı haline geldiğini biliyoruz. GAP potansiyelinin ayağa kaldırılması ve Türkiye'de tarımsal üretimin beklendiği gibi iki katına, yer yer iki buçuk katına GAP Bölgesi aracılığıyla çıkarılması

durumunda, Türkiye’de yepyeni türde sorunlarla karşı karşıya gelmek kaçınılmaz olmaktadır. Bu sorunlar Türkiye’deki genel tarım düzeniyle ilgili ve o tarım düzenimizin zaafalarını ortaya koyacak sorunlar olarak kendisini gösterecektir. İç pazara yönelik olarak bu üretim artışını değerlendirmenin bazı sınırları vardır. İç pazarda tümünü karşılamak mümkün değildir. İhracata yönelik tarımda çok ciddi sorunlar vardır, büyük sıkıntılar vardır. Bu doğrultuda sistemli ve esaslı çalışmalara ihtiyaç vardır. Türkiye, GAP’tan sağlayacağı büyük üretim gücünü, iç piyasada ve dış piyasada değerlendirecek hazırlıkları yapmak durumundadır. Bunlar da çok önemli bir konu olarak kendisini gösteriyor.

Bütün bunlar bizi tarımdaki örgütlenme sorununa getiriyor. Ne yazık ki GAP modeli, hiçbir ciddi tarımsal örgütlenme arayışıyla paralel götürülmemiştir. İş tamamen bir enerji yatırımı ve çok daha düşük ölçüde de sulama yatırımı olarak düşünülmüştür. Varolan çarpık, yetersiz sosyal yapının ortasına bu yatırımlar yapılmış ve kendi haline her şey terk edilmiştir. Fevkalade yanlış bir şey tabii. Yapılan yatırımın da sonucunu almaktan bizi alıkoyan bir durum bu ortaya çıkarıyor. Yapılması gereken iş, çok ciddi bir örgütlenme modelinin ortaya konulmasıdır.

. Tabii Türkiye’deki genel manzara böyle bir örgütlenme arayışı için hiç elverişli gözüküyor. Çünkü tarımda varolan örgütleri de tahrip etmeye yönelik bir arayış içindeyiz. Tarım sorunlarına yönelik bakış açısı maalesef mali bakış açısı olmuştur. Yani Türkiye’de tarıma yönelik devlet politikasını belirleyen ana faktör, ekonomik değildir, sosyal değildir, tarımsal değildir, sadece malidir. Türkiye şimdi kara deliklerden kurtulma hipnozuna girmiştir. Tarım da bir kara delik olarak görülmektedir. O nedenle bütün politikaları yönlendiren bu teşhis ve bu anlayıştır. Bunun sonucu olarak Türkiye’de tarımsal desteklemeyi ortaya kaldıracamız. Varolan tarımsal kuruluşların açıklarını ortadan kaldırmak için ne gerekiyorsa yapacağız yaklaşımıyla Türkiye tarım politikası götürüyor. Onun için tarım satış kooperatifleri kendi kaderine terk edilmiştir, ölüme terk edilmiştir. Yılkı atlarının yazıya bırakılması gibi, tarım satış kooperatifleri de çırpına çırpına, kendi olanaklarıyla ölmeye terk edilmiştir ve bilinerek bu yapılmıştır. Çünkü tarım satış kooperatiflerinin hükümetleri ilgilendiren tek yönü açıklarıdır. Bu açıklardan kurtulmak için ne mümkünse yapınız, bizi ilgilendirmiyor denilmiştir. Demokratikleşme, özerkleştirme, kendi ayaklarının üzerinde durma olanağını onlara sağlama gibi düşüncelerin altındaki asıl mesele, devletin bu kuruluşlara hiçbir yardım yapmamasının şartlarını yaratmak anlayışı ön plana çıkmıştır.

Şimdi siz varolan tarımsal örgütlenmeleri de yeni bir örgütlenme modeline geçmek için değil, sadece ne hali varsa görsün, beni ilgilendirmez demek için bir kenara itmişseniz, GAP gibi bir bölgede, o bölgenin koşullarına uygun, ihtiyaçlarına cevap verecek örgütlenme modelleri arayışına kesinlikle girmezsiniz, giremezsiniz. Bu doğrultuda hiçbir ciddi proje ortada yoktur. Çıkacak üretimin değerlendirilmesi için, yeni tarım yapısının bir örgüt etrafında toparlanması için hiçbir arayış yoktur, kendi haline bırakılmıştır.

Yani üzüntü verici bir olay tabii. Konunun temelinde de demin söylediğim gibi siyasetin bu konuya sahip çıkmaması olayı vardır. Yani siyaset bu işle ilgili değildir. Bu işle bürokrasi ilgilidir. İşin içine giren herkes, vicdanı kanamakta, durumu görmekte ve ne yapabiliriz, ne yapmak lazım bunu aramakta, düşünmektedir. Bürokrat, yönetici ilgilidir, bölgeye sahip çıkan herkes ilgilidir. Tarıma sahip çıkan herkes ilgili-

dir. Türkiye'nin kalkınmasını ciddiyle düşünen herkes ilgilidir. Ama asıl görevi bu sorunları çözmek olanlar ne yazık ki bu konuyla yeterince ilgilenme durumunda değildirler.

GAP'taki tarımsal gelişmenin AB ile ilişkimize nasıl yansıtacağı meselesi büyük önem taşıyor. Yapılan anlaşmalar, AB ile içine girilen yeni işbirlikleri, GAP bakımından ne gibi sorunlar doğuracak, bunların dikkate alınması ve bunların GAP Bölgesinde izlenecek politikaya yansıtılması ihtiyacı vardır. Bu konuların yeteri derecede önemsendiği kanısında değilim. Siyaset planında önemsendiği kanısında değilim.

Bir başka temel nokta da şudur: GAP Bölgesinin bir büyük üretim merkezi haline dönüşmesi, Türkiye'nin çevresiyle olan ilişkilerinin de düzelmesine, gelişmesine bağlı olarak ilerleyecektir. Her ikisi birbirleriyle ilişkilidir. O nedenle Türkiye'nin komşu ülkelerle, Irak'la, Suriye'yle, İran'la ve onun ötesindeki işte Kafkas ülkeleriyle, diğer ülkeler bir an önce yaygın ticari ilişkiler kurmasına imkan verecek bir ilişkiler düzenini gerçekleştirilmesi gereği vardır. Eğer Irak'a, Suriye'ye sırtını dönmüş, orasını duvarla kapatmış bir ülke konumunda Türkiye kalmaya devam edecek olursa, GAP'daki gelişmeyi bu hem frenler, hem de o gelişmeyi değerlendirmek şansından bizi yoksun bırakır. O nedenle bu konuda, bu bir dış politika konusu, bir uluslararası konusu olmasına rağmen, GAP gibi bir teknik ve tarımsal projeyi de çok yakından ilgilendirdiği kanısındayım. Türkiye bir an önce o komşularıyla karşılıklı yaygın ticari ilişki kurabilen ve dostane ilişkilerini geliştirmiş bir konuma gelmelidir ki, bu durum GAP'taki yatırımı, üretimin değerlendirilmesini, ticaretin zenginleşmesini teşvik etsin, hem de GAP'ı doğru yönde geliştirmek imkanını bize sağlasın.

Değerli Arkadaşlarım,

Bu olumsuz gözlemlerle, bu değerlendirmeyi kapatmak istemiyorum. Ama maalesef yıllardır bu konuyu izleyen bir siyaset adamı olarak, bu gözlemlerimi sizlerle paylaşma ihtiyacını hissettim. Konunun yeniden büyük bir heyecanla, coşkuyla sahiplenilmesine ve Türkiye'nin 14 yıllık terör felaketinin artık noktalanmaya doğru gittiği bu süreçte, bu dönemde, bu projeyi o terör olayının yerine, bir ulusal çıkış yolu olarak ortaya koymasına şiddetle ihtiyaç var ve bu proje etrafında bölgeyle yeni ilişkiler biçiminin aranmasına, geliştirilmesine ihtiyaç var. Uluslararası desteklerin seferber edilmesine ihtiyaç var. Türkiye'nin bu konuya daha çok kaynak ayırmasına ihtiyaç var. Kaynak ayırmamak için çok gerekçe var biliyorum. Ama kaynak ayırmamanın gerekçelerinin hiçbirisi bu bölgeye kaynak ayırmamanın yol açacağı zararları dikkate aldığımız zaman kabul edilebilir düşünülemez. Çok açık bir şekilde bu bölgedeki ihmal Türkiye'ye ödetiyor, gelecekte de ödetirmeye devam edebilir. O nedenle Türkiye bir an önce o bölgeyi ayağa kaldırmak ve gerekeni yapmak durumundadır. Bunu o bölge için değil, Türkiye için, Türkiye'nin uyumu, kardeşliği, kalkınması, dengesi, huzuru ve barışı için yapmak zorundadır. Bu kadar açık, bu kadar net bir tablo var, bu kadar büyük bir potansiyel var. Bunu en iyi şekilde değerlendirmek durumundayız.

Bizim anlayışımız, bu değerlendirilirken, sadece GAP çerçevesi içinde değil, onu aşan bir genel bölgesel yaklaşım içinde konunun ele alınması lazım. Biz o nedenle ta terörle mücadelenin en sıcak günlerinde PKK'ya karşı EKK diye bir kavram ortaya atmıştık. *Ekonomik Kalkınma Kurumu*. Türkiye derhal bir bölge-

sel kalkınma projesini geliştirmek durumundadır. Bir ekonomik kalkınma kurumu oluşturulmalıdır. GAP bu kalkınma kurumunun en temel unsuru olarak onun içinde yerini almalıdır ve bu ekonomik kalkınma kurumu, bölge merkezli bir yönetim içinde düşünülmelidir. Çeşitli finansman kaynakları sağlanmalıdır. Devlet bütçesinden desteklenmelidir. Dış mali kuruluşlardan borçlanma imkanı sağlanmalıdır, yardım almak imkanı sağlanmalıdır ve katılımcı bir planlama anlayışı içinde bölgenin enerji, sulama, ulaşım, depolama, sanayi, tarıma dayalı sanayi, eğitim, sağlık, kentleşme, çevre koruma, bütün konularına ilgi gösterecek bir anlayış içinde bunun şekillenmesinde yarar vardır. Yoksa GAP Projesi, taşıdığı büyük öneme rağmen ülkeye verebileceği katkıyı veremez hale gelecektir ve devam edecektir. Bir an önce ülkenin buraya bir büyük ulusal cumhuriyet projesi, bir büyük toplum projesi olarak sahip çıkması ihtiyacı vardır.

Umarım bugünkü tartışmalar bu konudaki anlayışın siyasi kadrolara taşınmasına da yardımcı olur. Ama şöyle bakınca, çok fazla umutlanamadığımı da ifade etmeliyim. Türkiye'nin bu kadar büyük devasa bir konusu konuşulurken, gönül isterdi ki konuyla ilgili siyasetçilerin, hükümet temsilcilerinin bu işe sahip çıkmaları sağlanabilirdi. Neyse umutsuzluğa gerek yok, eğer varolan siyasi kadro sahip çıkmazsa, inanıyorum toplum olarak hepimiz buna sahip çıkacak siyasi kadroları oluşturmasını da biliriz.

Hepinize teşekkür ediyorum, saygılar sunuyorum.

Çok değerli bürokratlar, hepinizi sevgiyle, saygıyla selamlıyorum.

Böylesine önemli bir projeyi iki günlük bir çalışma ile tabiri caizse masaya yatırmış olan Ziraat Mühendisleri Odası'nun değerli yöneticilerine, bu organizasyonlarından dolayı özellikle teşekkürlerimi ifade ediyorum.

Değerli arkadaşlarım,

İki günlük bir çalışmanın ardından, hakikaten tam bir yorgun dönemde ve bu arada da benden evvel eminim ki çok değerli uzmanlar teknik seviyede GAP'la ilgili görüşlerini ifade ettiler. Biraz evvel iştirak ettiğimde sayın Demirel'in başkanlığında siyasiler GAP hakkında görüşlerini ifade ediyor idiler. Takdir edersiniz benim iki sıfatım var. Bir, teknisyenim, oldukça kıdemli bir teknisyen. Aynı zamanda siyasiyim. Teknisyenler söyleyeceklerini söylediler, siyasiler söyleyeceklerini söylediler. O zaman acaba bana söyleyecek ne kaldı diye doğrusu epey düşündüm. Ama dedim ki, elbette söyleyecek bir şeylerimiz olabilir.

Hakikaten iyi bir tesadüf, dün İstanbul'da Birinci Su Kongresi düzenlenmişti. Düzenleyen organizasyonu yapan Su Vakfı ve bu arada da İTÜ birlikte böyle bir düzenleme yapmışlar. Su Vakfı'nun değerli kurucuları arasında DSİ Müdürümüz de var, o da oradaydı. Tabii Türkiye'nin hem su meselesi enine boyuna müzakere edildi, o arada da zaten doğal olarak bu GAP da orada gündeme geldi çok değerli ilim adamları nezdinde.

Biraz evvel de ifade edildiği gibi, Türkiye'nin hatta dünyanın en önemli projelerinden birisi GAP. Gene bir değerli dostumuz ifade etti. Time Dergisinin 1994 tarihli bir sayısında, dünyanın en büyük 9 projesinden biri diye sayılıyor. Ve bu arada diğer bir dergide de dünyanın 7 harika projesi arasında gene sayılıyor. Bu projenin benim için çok farklı bir anlamı var. Biraz evvel arz ettim ya, bir yandan teknisyenim, bir yandan siyasiyim. Ancak bundan çok öteye benim için GAP'ın ifade ettiği bir anlam var. Hani akrabalar arasında çok özel ilgiler, bağlar vardır. Tıpkı onun gibi benimle GAP arasında da böylesine akrabalık derecesinde bir bağ var. Şimdi onu arz etmek istiyorum.

Bildiğiniz gibi bu dev proje, Türkiye'deki iki büyük nehrin Fırat ve Dicle nehir havzalarının içerisinde yer almış olan bir projedir. Ve bu iki nehir havzası içerisinde şu illerimiz GAP arasında sayılıyor. Gaziantep, Urfa, Adıyaman, Mardin, Diyarbakır, Siirt, Batman, Şırnak illerini kapsamaktadır.

Ben 1957 yılında Malatya'da DSİ'de başmühendis olarak çalışıyordum ve benim şubemde Malatya'ya ilaveten Adıyaman vardı. Sayın Demirel, genel müdürümüzdü. 1957 yılında beni Diyarbakır DSİ 10. Bölge Müdürlüğüne atadılar. O vakit takdir edersiniz ki, bir hayli de gençtim. Bu bölgede 9 yıl kaldım. Bu bölge hudutları dahilinde 3 havza vardı. Bunlardan birisi Fırat, birisi Dicle, diğeri de Van kapalı havzası ve benim sorumlu olduğum bölge de, Diyarbakır, Urfa, Mardin, Siirt, Bitlis, Muş, Van ve Hakkari illeri var-

dı. O dönemde henüz Batman ve Şırnak il olmamışlardı, ilçeydiler. O dönemde DSİ olarak 10. Bölgede ve hatta bütün Türkiye genelinde iki önemli görevimiz vardı. Bunlardan bir tanesi su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesi, ikincisi de, köy içme suyu hizmetlerinin yapılması. O dönemde henüz YSE yoktu, Köy İşleri Bakanlığı yoktu. 1957 yılına kadar bu bahsettiğim 10. Bölgede DSİ'nin kayda değer önemli bir hizmeti olmamıştı. Ufak, tefek bazı çalışmalar olmuş. Mesela, Van'da bazı çalışmalar olmuş, o arada Güneydoğu Anadolu'da bazı yer altı su çalışmaları olmuş. Onun dışında ciddi anlamda bir çalışma yok.

Biz çok sınırlı bir sayıda bir teknik elemanla ilk dönemlerde bir çalışmaya başladık. Kadromuz fevkalade zayıftı. Benim mesleğim inşaat mühendisliği, benim dışımda bir inşaat mühendisimiz vardı. İki tane harita mühendisimiz, dört adet de o zaman fen memuru deniyordu, tekniker vardı. Bütün teknik kadromuz bundan ibaretti. Takdir edersiniz, hatırlarsınız, o dönemde teknik eleman bulmakta büyük sıkıntı vardı. Yani şimdiki duruma bakıyorum, o dönemin teknisyenleri herhalde çok şanslı, çünkü teknik elemanların arkasından bütün kuruluşlar koşmaktaydılar. Çünkü diyelim ki, mühendis yetiştiren inşaat makine mühendisi, ziraat mühendisi, jeolog yetiştiren fakülte ve üniversite sayısı fevkalade azdı. Mesela inşaat mühendisi sadece İTÜ ile Yıldız Teknik Okulundan yetişiyor ve onun dışında bizim su mühendisi olarak yapacağımız çalışmalarda kullanacağımız hiçbir teknik doküman yoktu. Mesela, en basiti harita yoktu. Sadece 200 bin ölçekli askeri bir harita var, 50 metrede bir tesviye münhanisi geçer ve sağlıklı haritalar. Mesela, bir paftayı bir paftanın yanına getiririz, bir paftada sınıra kadar gelen bir dere, bakarsınız ki öbür paftada devam etmiyor. Böylesine sağlıklı harita imkanları. Toprak kaynaklarıyla ilgili hiçbir doküman yok. Yani diyelim ki detaylı haritanız olacak, orada acaba ben tarım için nereleri kullanabilirim, onun dışında da toprak kalitesi hususunda hiçbir etüt yok ve gene bu bölgelerde yapılmış bir sayfalık olsun zirai ekonomi etüdü yok.

Su kaynaklarıyla ilgili yine hiçbir doküman yok. Sadece Elektrik İşleri Etüt İdaresinin Fırat'ın ana kolu üzerinde, Dicle'nin ana kolu üzerinde bazı istasyonları var, ancak kollar üzerinde herhangi bir şey maalesef yok. Hatta üzülerek ifade edeyim. O dönemde benim bölgemin bazı yerlerinde meteoroloji istasyonunu da yoktu. Olmadığı için mesela Silopi'deki meteoroloji istasyonunu biz DSİ olarak biz kurduk. Neden-se kurulmamış. Dolayısıyla buralarda yağış nedir bilinmiyordu.

Biraz evvel arz ettim ya, bir yandan su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesi, diğer yandan köy içme suları. Köy içme sularında hakikaten insanlık onuruna yaraşmayacak bir tablo, bir manzara. Fevkalade yürekler acısı bir durum var. Özellikle Mardin'de, özellikle Diyarbakır'ın bazı bölgelerinde, Urfa'da, Siirt'te. Mesela öyle bölgeler vardı ki, 50 km çapında bir daire çizin, orada mevcut olan köylerden bir tekinde ne yerüstü suyu var, diyelim ki bir pınarı, ne basit kuyusu var, ne de sondajla elde edilmiş suyu var. Peki sularını nereden elde ediyorlar? İşte diyelim ki şu salon büyüklüğünde bir çukura suyu biriktirmişler. O dönemde bu slaytlar yeni çıkmıştı, modaydı, ben hepsinin slaytlarını çekmiştim. Toplanmış olan bir su yatağından bir köy hanımı testisinin üzerine bez bağlamış, tasla testiye su dolduruyor, ama biraz ilerisinde bir köpek, biraz ilerisinde bir merkep aynı su kaynağından su içiyor. Bu şartlarda. Düşünün 10 bin nüfuslu Midyat kasabası. Bir katre su yok. Peki sularını nereden elde etmişler? Her evin altına sarnıç kazılmış. Jeolojide meşhur Midyat kalker denilen bir kalker tipi var. Rahatlıkla kazılabilir. Her evin altına kazmış-

lar. Dolayısıyla dama veya çatıya düşen her su mutlaka o sarnıca gidiyor ve çeşitli verdiğimiz konferanslarda örnekler gösterdim. Diyelim ki Temmuz Ağustos ayından sonra affedersiniz beyaz veya kırmızı kurtçuklar o şişenin içerisinde dolaşıyorlar. Böylesine yürekler acısı bir manzara.

Bir sefer sayın Demirel, sayın Nazmiye Demirel'le beraber gelmişlerdi, 1959'da. Onları doluşturdum, bir yere gittik. Su nereden temin ediliyor diye ki, biz envanterini yapmıştık. 48 metre derinliğinde bir elle kazılmış kuyu. Allah Allah demiştik o zaman yahu 48 metrelik kuyuyu nasıl kazdınız? Dediler ki, efendim içeriye boru indirdik. Kuyunun başına demirci körüğü kurduk, demirci körüğü ile içeriye hava bastık, elle kaza kaza sonunda işte daldırıyorlar, diyelim ki bir kovanın üçte birine çamurla bir su çıkıyor. Peki o 48 metre derinlik demek ki 48 metre halat var. O nasıl çekiliyor? O köyün zavallı kızları omuzlarına alıyorlar ipi, yürüyorlar. Biz sonra pratik bir metot bulduk. Envanter yaparken, acaba kuyuların derinliği nedir diye. Kuyunun derinliğini ölçme yerine o gide gele teşekkül eden bir iz var. O izi ölçüyor idik, tamam kuyunun derinliği budur diye. İşte göreve başladığımızda manzara maalesef buydu.

Şimdi Urfa'ya ben Malatya'da çalıştığım dönemde bir görev vesilesiyle gittim. 1954 yılında. Tam buğday hasat mevsimiydi. Belediyenin bir oteli vardı, oraya gittim. Bir baktım ki, bahçesinde ve daha ileri ki yerlerde Gaziantep'in ne kadar sazı varsa oraya gelmiş. Hayrola nedir bu dedik? Dediler ki efendim, buğday şimdi tam üretimdir, dolayısıyla bu sazcular buğday paralarını alacak. O zaman da durum şöyleydi: bir kere ekilen, biçilen yerlerde katıyen su yok. Dolayısıyla o vakit yeni yeni traktörler teşekkül etmiş, traktörün arkasına dört bidon, beş bidon suyu koyuyor ve gidiyor önce tarlayı bir sürüyor. Ardından ekim yapıyor, tam biçme zamanına kadar uğramıyor. Uğranacak yer yok. Ondan sonra mevsimi gelince traktörün arkasına dört beş bidon su koyuyor, gidiyor biçer döverlerle biçiyor ve ondan sonra dönüp geliyor. O zaman bir rakam vereceğim. Arazinin dönümü kaç liraydı Urfa'da, Harran'da. Arazinin dönümü 145 liraydı. Yani öylesine de arazi hakikaten değersiz.

Şimdi muhterem arkadaşlarım,

Biz hemen süratle Fırat ve Dicle nehirleriyle ilgili etüt ve planlama çalışmalarına ilk kademesine biz istikşaf kademesi, ardından planlama kademesi diyoruz. İşte 1961 yılına kadar lüzumlu dokümanları derledik, topladık ve 61'den itibaren bu etüt çalışmalarına başladık. Bunu yapabilmek için Fırat Planlama Amirliği diye bir amirlik kurduk. Bu Dicle Havzasından da sorumluydu. Ben hem Bölge Müdürüydüm, hem Fırat Planlama Amirliği görevini yapıyordum.

Tabii teknik olarak biliniyor ki, bu nehirlerin etüdü havza ölçeğinde ele alınmalıdır. Yani böyle münferit projeler değerlendirildiği takdirde, ola ki sizin yaptığınız bir yanlışlık o projede onun altındaki bütün projeleri de etkiler. Onun için havzayı bütünüyle incelemek zarureti var. Onun üzerine o dönemde genel müdürümüz olan değerli meslektaşımız Neşet Akmandor Bey di. Onunla oturduk müzakere ettik ve Fırat Planlama Amirliği diye amirliğin kurulmasına karar verildi. Ancak dendi ki, sizin yaşınız genç, enerjiniz de fazla. O halde sadece sizin bölgenizi değil, sizin bölgenizin dışında olan Fırat ve Dicle Havzasındaki bütün illerdeki etütleri de siz yapacaksınız. Dolayısıyla bizim hudutlarımız dahilinde olan 8 ile ilaveten Ga-

ziantep, Adıyaman, Malatya, Elazığ, Bingöl, Ağrı, Erzurum, Erzincan illerinin etüt çalışmalarının sorumluluğu da bize verildi.

Peki bunu hangi kadroyla yapacaksınız? Teknik eleman bulmakta müşkülât var. Ama çok özel metotlar kullanarak DSİ'nin en güçlü teknik kadrosunu kurabildik. Mesela kurduğumuz kadroda teknik eleman sayısını söyleyeyim. 20 inşaat mühendisimiz vardı. 15 ziraat mühendisimiz, 8 jeolog ve jeofizikçimiz, iki ekonomist, bir meteoroloji mühendisi, bir elektrik mühendisi, 3 harita mühendisi ile hakikaten güçlü bir teknik kadro kurduk. Peki hani bulunmuyordu, nasıl temin ettiniz? Şöyle: Rahmetli oldu bir teknik üniversite hocamız vardı, rahmetli Kazım Çeçen, ona telefon ettim, dedim ki, beni bir konferansa çağırın, şu Fırat ve Dicle nedir, Türk ekonomisi için ne ifade ediyor size anlatayım. Beni davet ettiler. Aşağı yukarı Haziran başıydı. O sene mezun olacak genç çocuklar vardı. Onlara bir konferanstan sonra bir sınıfta topladık. Dedik ki hadi gelin bu projeleri beraber yapalım. Çocuklar dediler ki, o Diyarbakır nere, burası neresi. Orada nerede yatarız, ne yeriz, ne içeriz. Biz kendilerine dedik ki, hiç merak etmeyin. Yatacağınız yer hazır, yeme içme işi tamam. Çamaşırlarınız yıkanacak. Pek fazla giyinemezsiniz ama bayram tatil günlerinde giyersiniz diye elbiseleriniz ütülenecek, o zaman kola modası vardı, gömlekleriniz kolalanacak. Ve o sırada 15 tane o sene mezun olacak çocuk geldi. Ancak önceden de sordular. Dediler geleceğiz de, bize ne ödeyeceksiniz. Dedik ki hiç merak etmeyin. Yani bir normal bir devlet memurunun alacağına iki mislini ödeyeceğiz. Ne zaman işe başlayacağız? Mezuniyet belgesini alın, Haydar Paşa'da trene binin, trene bindiğiniz gün bordroya giriyorsunuz. Bunu ne için özellikle söylüyorum. Emin olun, bugünün yöneticilerine acıyorum. Biz o zaman o kadar geniş imkanlara sahiptik ki, mesela şimdi bir bölge müdürü bir odacı tayin edeceği zaman genel müdüre müracaat ediyor, tayin edemez. Halbuki ben 15 mühendisi birden tayin edecek imkanım vardı ve ücretlerini de tespit edebiliyordum. Derken bu delikanlılar geldiler. Efendim maaş ne? Arkadaş senin bir taban ücretin var. Baz ücretin 40 lira, 20 mahrumiyet zammın var, 20 lira da arazi, şantiye zammın var ve dolayısıyla 30 gün 80 lira yevmiyeyle çalışacaksın. Şimdi o genç arkadaşlarımız sonradan bana ifade ettiler. Dediler ki biz meslek hayatımızda sadece Diyarbakır'da tasarruf yaptık. O tasarrufla evlendik. O tasarrufla Ankara'da daire satın alabildik. Öylesine uygun ücretler verilebiliyordu. Ama bu arkadaşlarımız emin olun günde 16-18 saat çalışıyorlardı. Ben Diyarbakır'dan ayrılıp DSİ Genel Müdürlüğüne görevle geldiğimde, Keban Barajının inşaatını yönetiyordum. Bir müddet sonra biraz evvel değerli bir dostumuzun da ifade ettiği gibi, dendi ki mühendisler 657'ye tabi. Şimdi Keban Barajı'nda 24 saat çalışılıyor. Ne dediler arkadaşlar? Ha madem ki bizi bir tapu memuru durumuna, statüsüne getirdiler, tapu memuru kaç saat çalışıyor? Saat 9'dan akşam 5'e kadar, 6.5 saat, tamam biz de 6.5 saat çalışırız. Yahu arkadaşlar, koca bir baraj! 24 saat, biz onları ondan evvel hakikaten rotasyonla 12'şer saat çalıştırıyorduk, ancak bunları standart memur statüsüne getirdiler. Getirdiler de ne oldu? Getirdiler Türkiye'de öyle acayip bir ödeme düzeni meydana çıktı ki, belki de işte aranızda genel müdürler var, bazı genel müdürler şoförlerinden daha az maaş alır hale geldi. Böylesine çarpık bir ödeme bir düzeni sağlandı. Bu şartlar içerisinde hangi aşkla, hangi şevkle çalışılır eğer ideali yok ise.

Evet biz o arada çok süratle haritalar aldık. Hidroloji çalışmaları yaptık. O değerli ziraat mühendisi arkadaşlarımızın hepsini eğitimden geçirdik. Bunlardan bir kısmına dedik ki, arazi çalışmasını yapacaksınız.

Bölgede çok hakikaten geniş bir toprak ve su laboratuvarı kurduk ve o arada bir grup ziraat mühendisi arkadaşımızı zirai ekonomi etütlerinde uzman haline getirdik özel eğitim verdik. Bunların yapmış oldukları üretim her yıl DSİ'de mutad bölge müdürleri toplantısı yapılır, koydukları üretim bizim bölgede normal bir bölgenin hep üç katı oluyordu. Üç kat harita, üç kat arazi tasnif, üç kat zirai ekonomi etütleri. Evet işte biz bu çalışmalar sırasında tabii Fırat'ın bir parçası olduğu için GAP'ta o dönemde planlandı. Biz o vakit buna GAP demiyorduk, Aşağı Fırat Projesi diyorduk. Yani Keban'dan aşağıya, hududa kadar olan bölgeye. Şimdi o dönemdeki biz DSİ olarak bu çalışmaları yaparken, diğer yandan EİE'de Türkiye'deki elektrik sıkıntısı sebebiyle onlar da sırf elektrik maksadıyla aman bir an evvel şu Keban Barajı'na başlayalım, o gayretin içindeydiler. Allah rahmet eylesin Turgut Özal, o zaman EİE'nin Genel Müdürü Muavini'ydi. Bu işlerden sorumlu, emin olun devamlı kavga halindeydik. Niçin kavga halinde? Biz Keban'ı sadece bir tek proje olarak düşünmüyorduk. Aşağı Fırat ovalarının sulanması için ihtiyaç olan nehir düzenlemesini ancak Keban rezervuarında yapabiliriz. Dolayısıyla Aşağı Fırat ovaları hakkında da yeteri çalışma yapmadan Keban Barajının yüksekliği tespit edilemezdi. Neticede epeyi münakaşalar oldu. Bizim dediğimizden 10 metre aşağıda bir yükseklik, rahmetli Turgut Beyin söylediğinden de 15 metre daha yüksek bir baraj üzerinde mutabık kalındı. Bir gün rahmetli Özal'la Keban ziyaretimizde bana dedi ki, "yahu Recai hata etmişiz, keşke şu Keban Barajı'nı bir 10 metre daha yüksek yapsaydık" diye.

Şimdi GAP hususunda teknik bilgi vermem uygun olmaz, eminim ki, iki günden bu yana her türlü bilgiler verildi. Şimdi elimdeki notlarda ifade ediyorum ki, tarım sektörü Türkiye ekonomisi bakımından fevkalade önemli. İstihdamın yüzde 45'ini şu anda sağlıyor. Ancak dünyanın pek çok bölgesinde olduğu gibi Türkiye'de de, maalesef tarım kesiminde çalışanlar milli gelirden haklarını alamıyorlar. Yüzde 45 nüfus, ancak milli gelirin yüzde 14-15'ini alabiliyor. Buna mukabil ihracatta bizim ihraç ürünlerimizin yüzde 20'sini aşağı yukarı teşkil ediliyor.

Biraz evvel manzarasını ifade ettiğim Güneydoğu Anadolu. Tarım bakımından şartlar fevkalade zor. Kuru ziraat şartları içerisinde umumiyetle hububat ekimi, ağırlıklı buğday ekiliyor. Ancak verim meteorolojik şartlara bağlı. Bazı seneler yağış oluyor, iyi bir mahsul, çoğu kere yağış olmayınca bir bakıyorsunuz ki, harcadıklarını elde edemiyorlar. O dönemlerde diğer bir önemli mahsur vardı, o da kıml, süne mücadelesi henüz yeni yeni başlıyordu. Üzülerek ifade edeyim ki, bu son yıllarda da tekrar bu ortaya çıkmaya başladı, bir ara neredeyse bütünüyle ortadan kaldırılmış ve Allah'a şükür son senelerde görülüyor, bir de çekirge, adeta bulutlar gibi geldi o dönemleri hatırlıyorum. Gene değerli ziraat mühendisi arkadaşlarımızın bu çekirgeyle olan geceli gündüzlü mücadelelerini. Evet dolayısıyla gelir fevkalade düşük ve diğer asgari şartlar en azından suyu bile olmayan yerler.

İşte bu şartlar dahilinde GAP başladı. Demek ki ilk başlayan tesis olarak, diyelim Keban Barajı; Keban Barajının üzerinden hiç olmazsa bir 35 sene geçmiş durumda. Biz bu arada şunu da yaptık: Düşünün o yıllar içerisinde bizim mühendislik tecrübemiz itibarıyla böylesine bir dev projeyi tasavvur etmemiz bile mümkün değildi. Düşünün, yaz kurak aylarında Fırat nehrinin suları saniyede 100 metreküpten aşağıya düşüyor. Bizim genç mühendisler olarak planladığımız kanal kapasiteleri 400-500 metreküp. Yani nehri görüyoruz 100 metreküp, Allah Allah 500 metreküplük kanal nasıl olacak? O zaman o tecrübelerimiz yok

ve ondan sonra birden bire bu sulamalar olunca güneydoğunun şartlarında ne olacak? Onun için dedik ki, örnek bazı projeleri süratle geliştirelim ve bu maksatla Diyarbakır'da Devegeçiti Barajı ve sulamasını inşa ettik, işletmeye açtık, aşağı yukarı 7 bin hektarlık. Bu arada Nusaybin'de Çağ Çağ Sulamasını bitirdik, işletmeye açtık ve Ceylanpınar Çiftliğinde yer altı suyu sulamasının başlamasını o dönemde temin ettik ve ümit ettik ki, işte bu model projelerden edinilecek tecrübeler o dev proje sırasında büyük ölçüde kullanılır.

Gene hep ifade edildi, 32 milyar dolarlık bir yatırım gerekiyor. Şimdiye kadar DSI'nin yatırdığı yanlış kalmadıysa 8 milyar dolar civarında. Şimdi bu senenin tahsisatına baktığınız zaman, şöyle bir enteresan durum görüyorsunuz: Sayın genel müdür bilebildiğim kadarıyla 3 katrilyon tahsisat istedi. Kendisine verilen para 700 trilyon. Yani neredeyse dördte biri. Bu aldığı paranın önemli bir kısmı da enerji sektörüne tahsis edildi. Yani enerjiyle ilgili olarak aşağı yukarı ihtiyacının yanlış kalmadıysa yüzde 32'sini temin edebiliyor, ama tarım sektörü sulama için yüzde 8, yüzde 10 civarında ancak temin edebiliyor. Yani bu hükümet, öncelik itibariyle ağırlığı enerjiye vermiş durumda görülüyor. Dolayısıyla tarım sektöründe görüyoruz ki bu projenin ikmali daha çok seneler alacaktır.

Muhterem arkadaşlarım,

Bu projeye ilgili olarak biraz evvel gene söz konusu oldu. Göz önünde bulundurmanız icap eden husus, Güneydoğu Anadolu'daki su kaynaklarının gelecekteki statüsü. Güneydoğu Anadolu'da üç nehir, bunlardan bir tanesi Asi, Fırat ve Dicle nehirleri. Fırat ve Dicle Türkiye'den doğuyor. Suriye üzerinden Irak, Irak'tan da Basra Körfezi'ne dökülüyor. Buna mukabil Asi ırmağı, Suriye'den geliyor, Hatay'da denize dökülüyor.

Şimdi ben 1960'lı yıllardan itibaren gerek Suriye, gerek Irak'la yapılan bu sular konusundaki müzakerelerin büyük bir bölümüne katıldım. DSI'de çalıştığım dönemlerde. Orada gördüğüm bir manzara şu: Suriyeliler hemen diyorlar ki, "efendim Asi ırmağını görüşmeyiz sizinle." Niye arkadaş? Sizinle ne ilgisi var? "Hatay dediğiniz zaten Suriye toprağı. Suriye'den doğuyor, Suriye'den denize dökülüyor." Böylesine affedersiniz aptalca bir anlayış içindeler hala. Peki sonra? Efendim Fırat nehri, gelin konuşalım. Niye Fırat? Efendim şu anda üç ülkeyi ilgilendiren Fırat. Yok arkadaş bak Fırat'ın yanında bir de Dicle var. Tabii akılları sıra bir uyanıklık yapmak istiyorlar.

Muhterem arkadaşlarım,

Fırat'ın yıllık ortalama su potansiyeli, aşağı yukarı 32-33 milyar metreküptür. Buna mukabil Bağdat civarında Dicle nehrinin su potansiyeli 48 milyar metreküp. Bunun 25'i Türkiye'den, yani önce huduttan geçip giden, öbür taraftan Küçük, Büyük Zap nehirleri karşıyor. Ancak Irak'tan gelen Suvardiala nehri ve diğer nehirler, böylece Dicle Fırat'tan büyük. Ancak Dicle'den Suriye'nin istifade şansı yok. Türkiye'de 48'den taş çatlasa 15 milyarını kullanabilir. Yani dolayısıyla diyor ki, 15'ini kullansın, 33 çantada keklik. Geriye kalan şu 32'yi de gelin kardeş payı bölüselim. E tabii böyle bir anlayış içerisinde bu su kaynakları hususunda bir mutabakata varmak mümkün değil.

Dün de ifade ettim görüşmelerimde. Şimdi Türkiye’de niye bu su kaynağı var? Çünkü Doğu ve Güneydoğu Anadolu fevkalade yüksek dağlarla örtülü. Meteorolojide bir kaide, dağlar ne kadar yüksek olursa, onun üzerine düşen kar o nispette fazla oluyor. Yani dolayısıyla bizim topoğrafik şartlarımızdan dolayı bu kadar büyük su kaynağı var. Şimdi dağlık bölgenin bütün sıkıntıları size çilesi. Yani yol yapamıyorsunuz, yerleşemiyorsunuz, tarım yapamıyorsunuz. Karlar eriyince her türlü taşkınlar oluyor. E külfet size? Arkadaş külfet size kalsın, nimeti gelin bölüşelim.

Fırat’ın yüzde 90’ı Türkiye’den doğuyor. Ben bir süre evvel bir açıklamada, “Geliniz Dicle Fırat üst üste koyalım, ondan sonra üçe bölelim” deyince, Hürriyet Gazetesinde sayın Oktay Ekşi bir makalesinde, “Ya bu ne biçim iş, nasıl oluyor” diye yazdı. Sonra kendisine açıkladım. Ha dedi. Evet, yani 48’e 32 eklediniz 80. Üçe bölse zaten bizim ihtiyacımızı Güneydoğu Anadolu’da, daha doğrusu GAP’ta rahat rahat karşılayabilecek durumda. Tabii temenni ediyorum ki, bu sınır aşan sular meselesi en kısa zamanda bir anlaşmaya varsın ve aslına bakarsanız DSİ’nin ta baştan beri 500 metreküp/saniye bir sarfiyatı nehre bırakmış olması komşularımız için büyük bir lütuftur. Niye büyük bir lütuf? Çünkü vakti zamanında nehirde yaz aylarında 70-80 metreküp geçiyordu. Masrafı biz yaptık, şimdi 500 metreküp veriyoruz. Benim genel müdürlükte olduğum dönemlerde Mart aylarında, Nisan başlarında her Allah’ın günü sabahleyin Bağdat’la, o zaman telefonlar yok, telsiz konuşmamız olurdu. Sorarlardı şu anda Keban akım rasat istasyonunda Birecik’te geçen feyezana sel suları ne kadar diye? Çünkü o zaman kontrol edilemediği için 6-7 bin metreküp/saniyede taşkın suyu geçiyordu. O da, Bağdat ve civarını mahvediyordu. Yaptığımız tesisler en başta Suriye’yi ve Irak’ı kurtardı.

Ben daha fazla detaya girmek istemiyorum. Zaten zamanımı da kullandığımı, hatta taşığımın farkındayım. Ben tekrar ZMO’yu, böylesine ülkenin hayati bir konusunu masaya yatırma imkanını sağladığı için yürekten tebrik ediyorum ve siz sayın katılımcıları da tekrar saygıyla selamlıyorum.

BİRİNCİ OTURUM

GAP'TAKİ PLANLAMA ÇALIŞMALARI

BAŞKAN Dr. Nejat ERDER
ODTÜ

SUNUŞ *1989 GAP Master Planı-GAP Bölge Kalkınma Planı*
Dr. A. Yavuz EGE
GAP BKİ

PANELİSTLER

Prof. Dr. Duran TARAKLI
ODTÜ

Haşim ÖĞÜT
GAP BKİ

Doç. Dr. Cemil ERTUĞRUL
Ziraat Mühendisleri Odası
Yönetim Kurulu Üyesi

TARTIŞMALAR

Oturumun konusu GAP'taki Planlama Yaklaşımları. Aramızda şöyle bir plan yaptık: Sayın Yavuz Ege 1989 GAP Master Planı, GAP Bölge Kalkınma Planı konusunda 20 dakikalık bir sunuş olacak.

Ben önce kendimi tanıtayım. ODTÜ Öğretim Üyesiyim. Daha önce DPT'de daire başkanı olarak çalıştım. Yurtiçi ve yurtdışı görevler aldım. Yurtiçinde de hem yerel yönetimlerde, hem merkezi yönetimde danışman olarak çalıştım.

Sayın Dr. Yavuz Ege, GAP İdaresinde Bölge Kalkınma Planlama Projesini yürüten arkadaş. Daha önce Dış Ticaret Müsteşarlığı Planlamada yüksek düzeyde yönetici görevleri yaptı. Yani planlamayla yönetimi bir arada bağdaştıran bir özgeçmiş var.

Haşim Öğüt, GAP'ta yönetici, Planlama bölümünde. Daha önce Tarım Bakanlığı Müsteşar Yardımcılığı görevini yaptı.

Cemil Ertuğrul, ZMO Yönetim Kurulu üyesi. DPT'de halen uzman olarak çalışıyor.

Duran Taraklı ODTÜ'de öğretim üyesi. Yeni emekli oldu. GAP'la ilgisi çok eski. 1982'de başlayıp, 1987'de biten bir araştırmanın sorumlusu olarak çalıştı ve bunun sonucunda GAP konusunda kapsamlı bir kitap yazdı. Yine GAP konusunda 10 tane makalesi var. Bunun dışında Tarım ve Tarım Ekonomisiyle ilgili çeşitli yayınları ve araştırmaları var.

Sunuşu yapması için sayın Dr. Yavuz EGE'ye söz veriyorum. Buyrun.

GAP'TAKİ PLANLAMA ÇALIŞMALARI: 1989 MASTER PLANI, YENİ YAKLAŞIMLAR VE GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGE KALKINMA PLANI (2002-2010)

Dr. A. Yavuz EGE
Güneydoğu Anadolu Bölge Kalkınma
Planı (2002-2010) Proje Yöneticisi

I. GİRİŞ - 1989 MASTER PLANI VE SONRASI

Bakanlar Kurulu, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)'nin 2010 yılında bitirilmesi kararını almış ve ekonomik, sosyal ve benzeri diğer önlemlere ilişkin planlama çalışmalarını yapmakla GAP Bölge Kalkınma İdaresi (GAP-BKI)'ni görevlendirmiştir.

Bilindiği üzere, GAP başlangıçta bir su ve toprak kaynakları geliştirme projesi olarak planlanmış, 1989 yılında hazırlanan GAP Master Planı ile bir entegre bölgesel kalkınma programına dönüştürülmüştür. GAP Master Planı, sektörler arası entegrasyonu dikkate alan, GAP'ın hedef ve stratejilerini belirleyen, GAP kapsamında kamu yatırımlarını zaman ve mekan itibarıyla ve finansman ihtiyaçlarıyla planlayan temel dokümandır. Mevcut uygulamalar, mümkün olduğu ölçülerde bu doküman çerçevesinde yürütülmektedir.

1989 Master Planı (1), geleneksel merkezi planlama anlayışı ile hazırlanmış, bilgi verici, kaynak değerlendirmeye ve gelir artırmaya yönelik projeler üretmiş bir plandır. Master Plan'ın kalkınma yaklaşımı esas olarak şu kategoriler itibarıyla: Genel kalkınma amaçları, tarımsal kalkınma amaçları ve sınai kalkınma amaçları. Master Plan'ın amaçları da dört temel bileşenden oluşmaktadır:

- (i) Gelirdeki dengesizlikleri azaltacak şekilde ekonomik yapıyı iyileştirerek bölgenin gelir düzeyini yükseltmek,
- (ii) Kırsal yerlerde verimliliği ve istihdam olanaklarını artırmak,
- (iii) Kentlerin nüfus barındırma kapasitesini artırmak,
- (iv) Kaynakları etkin kullanmak suretiyle, ulusal amaçlar olan sürdürülebilir ekonomik büyüme, ihracatın artırılması ve toplumsal istikrara katkıda bulunmak.

1989 Planı'nın ana stratejileri ise: bölgenin toprak ve su kaynaklarını sulama, sanayi ve kent kullanımları için optimal bir şekilde geliştirmek ve yönetmek; arazi kullanımını optimal ürün deseni ve tarımsal uy-

(1) Burada verilenlerin ayrıntıları ve daha fazla bilgi için DPT (1989)'a bakınız.

gulamalarla geliştirmek; tarıma ve yerel kaynaklara dayalı sanayileri geliştirmek; yöre insanını yerinde tutacak ve nitelikli kişileri bölgeye çekecek şekilde hizmet, eğitim, istihdam ve fırsatlar sağlamaktı.

Master Plan'ın temel senaryosu, bölgeyi tarımla bağlantılı bir ihracat üssü haline dönüştürmeyi içeriyordu. Mekansal gelişme açısından ise, üç kent (Gaziantep, şanlıurfa, Diyarbakır) ana gelişme eksenini ("kırk aks") oluşturmaktaaydı.

Kısaca özetlemek gerekirse, 1989 Master Planı, esas itibariyle özgün GAP proje ve programlarının uygulanmasını destekleyecek özel önlemlerin formüle edilmesi ve bu proje ve programların tutarlı ve entegre bir uzun dönemli bölge kalkınma planı içine oturtulması çalışmasıdır.

Master Plan çerçevesindeki kamu kesimi yatırımlarının toplam maliyeti 32 milyar ABD Doları olarak hesaplanmıştı. 1999 sonu itibariyle bu büyüklüğün yüzde 44'ü, bir başka deyişle 14 milyar ABD Dolarlık bölümü gerçekleştirilmiştir(GAP-BKİ (2000a) s.5).

1989 Planı, başka hususların yanı sıra, ama özellikle de sosyal ve kültürel boyutları itibariyle önemli eksiklikleri olan bir plandı. İşte bu nedenle, daha sonra, bir de Sosyal Eylem Planı hazırlanmıştır(GAP-BKİ (1995)).

Aradan geçen zaman zarfında, Bakanlar Kurulu'nun GAP'ın 2010 yılında tamamlanması kararının yanı sıra başka nedenlerle de yeni bir planın hazırlanması gereği ortaya çıkmıştır (Ege s.3).

II. YENİ PLANLAMA YAKLAşIMLARI

Bu nedenlerden belki en önemlisi olmasa da, yeni planın hazırlanmasında dikkate alınan hususlardan birisi de planlama kuramındaki yeni kavram ve yaklaşımlardır. Son birkaç on yılda planlama yaklaşımlarında önemli değişimler ortaya çıkmış (Ege et al s.1-3); plancıların jargonuna yeni kavramlar eklenmiştir. Bunların en önemlileri "sürdürülebilirlik", ama özellikle de geliştirilmiş haliyle "sürdürülebilir insani kalkınma" ve "katılımcılık"tır. Bunlar planlama sürecine yeni boyutlar katmış ve süreci daha demokratik hale getirmişlerdir. Bu kavramlarla birlikte planlama süreci zenginleşmiş, ama bu arada planlama uzmanlarının işi de giderek daha güç hale gelmiştir. Bu gelişmeleri yakından izleyen GAP-BKİ, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ile birlikte, bölge için sürdürülebilir kalkınmanın temel bileşenlerini şu şekilde tanımlamaktaydı (GAP-BKİ and UNDP s.10):

- (i) Sosyal sürdürülebilirlik,
- (ii) Tarımsal sürdürülebilirlik,
- (iii) Ekonomik sürdürülebilirlik,
- (iv) Fiziki ve mekansal sürdürülebilirlik,
- (v) Çevresel sürdürülebilirlik.

Tüm dünyada, sürdürülebilir kalkınma, yeni planlama yaklaşımının ana unsuru olarak, "sürdürülebilir insani kalkınma" kavramı şeklinde öne çıkmıştır. Bu kavram, ekonomik gelişmeyi yeniden tanımlamak-

tedir. Kendisinden önceki gelişme modeli toplumsal refahı ve çatışan çıkarların uyumlandırılmasını, makroekonomik büyüme ve refah politikaları yoluyla sağlamaya çalışırken, yeni yaklaşım ekonomik gelişmeyi, insani gelişme, yaşamın her aşamasında insanın önündeki seçenekleri artırmak olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda kalkınma, yalnızca büyümeyi sağlayan bir süreç olarak değil, ama aynı zamanda onu eşit olarak dağıtmayı da içermelidir. İşte bunun için, insanların yeteneklerinin artırılması ve bu yeteneklerin kullanılabilmesi için fırsatlar yaratılması öngörülmektedir. Bu çerçevede yoksulların marjinalize edilmesi değil güçlendirilmesi, çevrenin tahrip edilmesi değil geliştirilmesi, şimdiki ve gelecekteki kuşaklar için seçenekler sunulması anlaşılmalıdır. Bu bağlamda önemli olan konular ise, yoksulluğun ortadan kaldırılması, cinsiyet ayrımcılığının sona erdirilmesi, yeni iş olanakları yaratılması, çevrenin korunması ve doğru yönetimidir.

Sürdürülebilir insani kalkınma, bir yerde, toplum içinde birlikte yaşama ve ortak değerleri paylaşmanın sonucu olan sosyal sermaye birikimi fikri ile bütünleşen bir kavramdır.

Ancak görülmüştür ki, sürdürülebilir insani kalkınma, sadece hükümetlerin gayretleri ile başarılı olabilir bir şey değildir. Bu noktada, yani sürdürülebilir insani kalkınma noktasında "katılımcılık" (katılımcı yaklaşım) devreye girmektedir. Bu yaklaşım, en basit tanımıyla tüm ilgili tarafların (paydaşların) planlama sürecine entegre edilmesidir. Bu, planlama sürecini daha demokratik kılmak yanı sıra, daha realist amaçlar üretmek suretiyle daha da verimli olmaktadır. Bu yeni durum, ulusal plan dokümanlarının belirlediği bölgesel planlama çerçevesine de uymaktadır (DPT(2000a) s.12, DPT(2000b) s.18, DPT(2000c) s.73). İşte yeni plan bu anlayış içinde ele alınmıştır. Bu şekilde çalışmalarını sürdürülen belge artık sadece bir güncellenmiş master plan değil, bütünüyle yeni bir bölge kalkınma planı niteliğini taşımaktadır (GAP-BKİ (2000c) s.6).

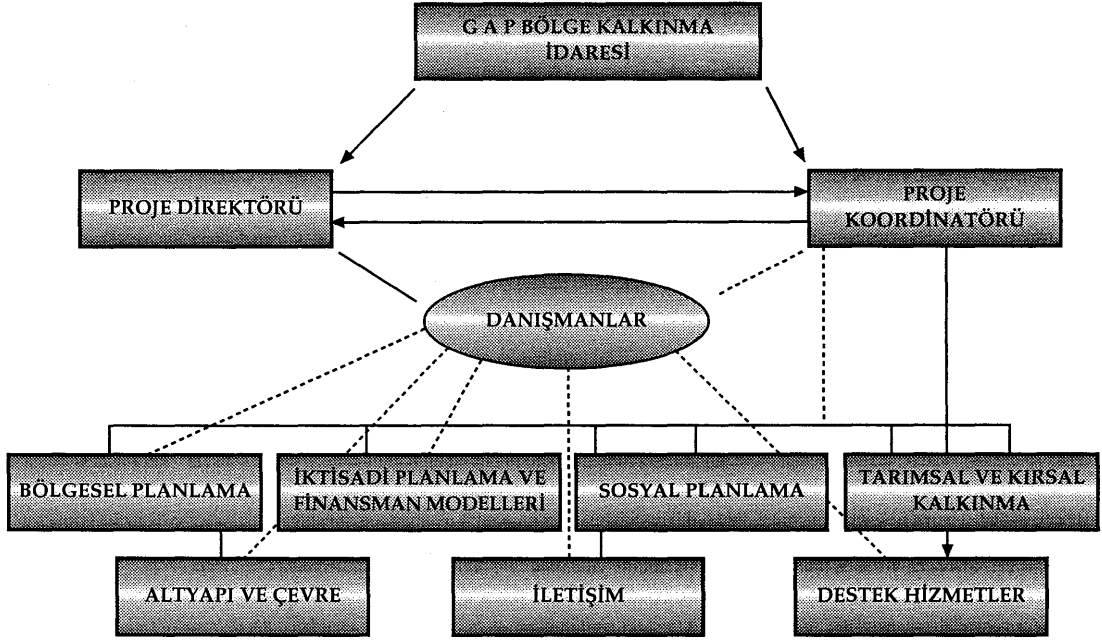
III. YENİ PLAN İÇİN ÖRGÜTLENME VE PLANLAMA SÜRECİ

Yeni planın katılımcı yaklaşımına ele alınışının yanı sıra öne çıkan bir başka özelliği de plan çalışmalarının kimler tarafından ve nasıl bir organizasyonla yürütüldüğüdür. GAP BKİ, 1989 Master Planı'ndan farklı olarak yeni planla ilgili çalışmalar için kendi bünyesi içinde ya da daha doğrusu kendi şemsiyesi altında bir proje ekibi oluşturmuştur. Şema 1'deki örgüt yapısından da görüleceği gibi plan ekibi esas itibarıyla beş teknik çalışma grubu ile iletişim grubu ve destek personelinden oluşmaktadır. Teknik çalışma grupları; bölgesel/mekansal planlama, iktisadi planlama, sosyal planlama, kırsal ve tarımsal planlama ile çevre ve altyapı planlaması gruplarıdır.

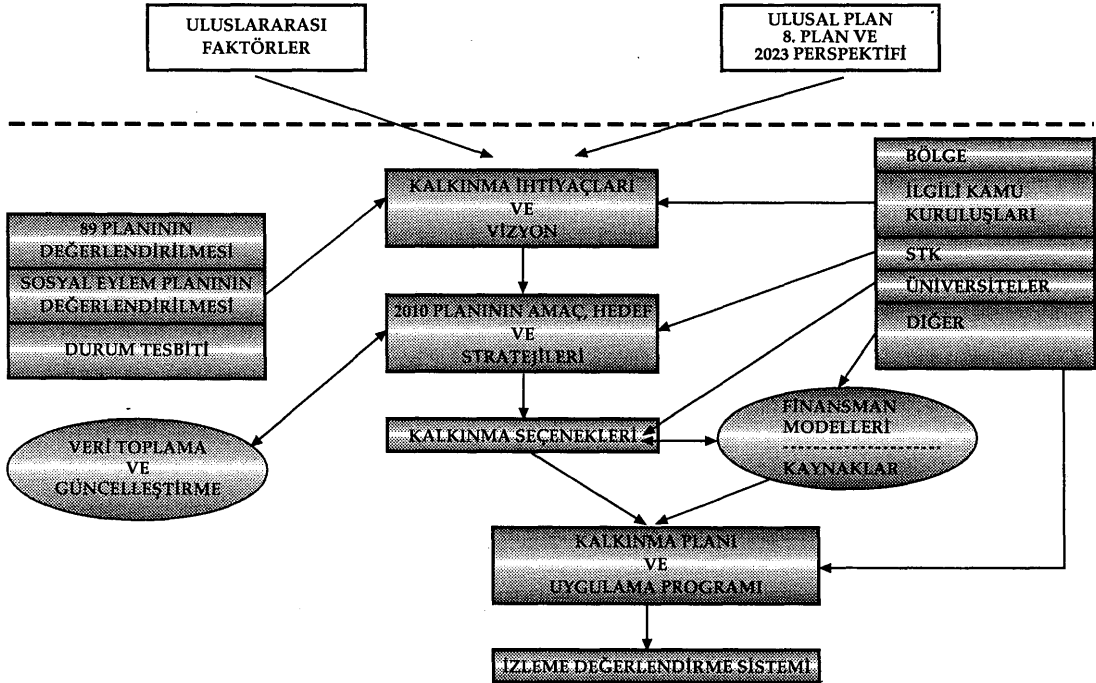
Bu özel ekip, bağımsız uzmanlarla, GAP-BKİ'nin kendi uzmanlarından oluşmaktadır. Proje ekibi, ayrıca ulusal ve uluslararası danışmanlardan da destek almıştır. Plan çalışmalarına, GAP-BKİ'nin tüm personeli katılıp destek verdiği gibi, daha sonraki bölümlerde görüleceği üzere, pek çok birey, kurum ve kuruluş da çalışmalara, katılımcı yaklaşımın gereği ve sonucu olarak, çok önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Plan hazırlıklarının akışı ve planlama sürecinin aşamalarına baktığımızda ise şunları görüyoruz. Yeni plan şu aşamalardan geçerek hazırlanmaktadır: (i) veri toplama ve güncelleştirme, (ii) 1989 GAP Master Planı ve Sosyal Eylem Planı'nın değerlendirilmesi ve bugünkü durumun çözümlenmesi, (iii) kalkınma ih-

ŞEMA: 1 PLAN ÇALIŞMALARININ ORGANİZASYONU

ŞEMA: 2 PLANLAMA SÜRECİ

tiyaçlarının belirlenmesi ve vizyonun oluşturulması, (iv) amaç, hedef, strateji ve politikaların belirlenmesi, (v) kalkınma seçeneklerinin hazırlanması, (vi) kalkınma seçenekleri ile uyumlu finansman modellerinin oluşturulması, (vii) bölge kalkınma planı ve uygulama programının oluşturulması, (viii) izleme ve değerlendirme sisteminin kurulması. Görüldüğü gibi, plan çalışmalarının sonucunda iki önemli belge ortaya çıkacaktır:

Güneydoğu Anadolu Bölge Kalkınma Planı ve Uygulama Programı. Şema 2'den açıkça görüldüğü üzere, planlama sürecinin her aşamasında katılımcı yaklaşım devreye girmektedir. Katılımcılar da yalnızca bölgedeki paydaşlar değil, bunların yanı sıra ilgili kamu kuruluşları, ulusal sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve diğer ilgili kurum ve kuruluşlardır.

IV. YENİ PLAN VE KATILIMCI YAKLAŞIM

Katılımcılık, ilkesel olarak GAP-BKİ'nin tüm projelerinde uygulanmıştır. Aslında katılımcılık, GAP-BKİ'nin kalkınmaya yaklaşımındaki yol haritasının üç temel ilkesinden birisidir; diğerleri eşitlik ve adalet ile insan kaynaklarının geliştirilmesidir. Katılım, kamu ve özel kesimleri, merkezi ve yerel yönetimleri, sivil toplum kuruluşlarını, üniversiteleri ve de plan uygulamalarından doğrudan etkileneceklerin kendisini kapsamalıdır.

Yeni plan çalışmalarında katılım, yalnızca diyalog için bir baz olarak değil, plan sürecinin her aşamasında paydaşların aktif olarak rol oynaması şeklinde ortaya çıkmıştır. Katılımcı yaklaşım esas itibarıyla beş farklı yöntem yardımıyla gerçekleştirilmiştir: Bilgilendirme, danışma, ortak çalışma, delegasyon ve yönetim.

Bilgilendirme, tüm paydaşların planlama sürecinin her aşamasından haberdar edilmesidir. Bunun için workshoplar, küçük toplantılar, il toplantıları, bölge toplantıları, web sayfası, haber bültenleri, TV, radyo ve yazılı basın, GAP GİDEM ve ÇATOM'lar, resmi yazışmalar gibi kanallar kullanılmaktadır.

Danışma, konu bazında ilgili kurumlar, uzmanlar, yerel paydaşlar ya da yerel yetkililerden görüş alınmasıdır. Bu hem sorunların daha iyi anlaşılmasını hem de çözüm önerilerini ve çözümleri belirlemede yararlı olmaktadır.

Ortak çalışma, planın çeşitli bölümlerinin hazırlanmasında ilgili kurumlar, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve özel kesim ile birlikte çalışılmasıdır. Planın çeşitli aşamalarında farklı düzeylerde olmak üzere çeşitli kurum ve kuruluşlarla bir araya gelinmiştir. Bunlar arasında, ilgili kurumlar, valilikler, merkezi devlet kuruluşları ile bunların yerel birimleri, üniversiteler, Ticaret ve Sanayi Odaları ve bu arada TOBB, TÜSİAD, Mimar ve Mühendis Odaları, çeşitli meslek kuruluşları ve diğer ulusal ve yerel sivil toplum kuruluşları bulunmaktadır.

Delegasyon, planın belirli bölümlerinin (belirli bir konu ya da sektör çalışmasının) yapılması için bazı kuruluşlara transfer edilmesidir. Bunlar, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler, odalar ve benzeri kuruluşlardır ve esas olarak paydaşlarla birlikte çalışmaktadırlar.

Yönetişim, UNDP tarafından, siyasi, ekonomik ve idari otoritenin toplumun meselelerini ele alma uygulaması olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram, merkezi ve yerel yönetimler ve sivil toplum ve özel kesimi oluşturan örgüt ve bireylerin örgütsel yapı ve eylemlerini kapsamaktadır. Burada üzerinde durulan husus toplumsal aktörler arasındaki ve toplumsal aktörlerle devlet arasındaki karşılıklı etkileşimlerin doğası ve niteliğidir. Esas itibarıyla devlet ve sivil toplumun karşılıklı olarak birbirini anlaması üzerinde durulmaktadır. Bu çerçevede ise saydamlık özel önem taşımaktadır.

Yukarıda açıklanan yöntemlerle, ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde 10 000 civarında bireyin ve yüzü aşkın kurum ve kuruluşun plan çalışmalarına doğrudan katılımı sağlanmıştır (2).

V. SONUÇ

Katılımcı yaklaşım, önceki bölümlerden de anlaşılacağı üzere, planlama sürecinin ana eksenlerinden birisini oluşturmaktadır. Bunun bir sonucu olarak, planlama sürecinin aşamalarının belirlenmesi ve iş tanımlarından başlayarak her aşamada paydaşların katkısı sağlanmıştır. Yeni planın özünü oluşturacak olan "Vizyon, Amaç, Hedef ve Politikalar" dokümanı da aynı yaklaşımla oluşturulmuştur.

Plan döneminin de ötesine taşıyacak olan nihai amaç ya da bir başka deyişle planın vizyonu, "refahın arttığı ve yaygınlaştığı ve bunun herkese ekonomik faaliyetlere katılma fırsatı vererek sağlandığı; bölgenin diğer bölgelerle olan gelişmişlik farklarının ortadan kalktığı; bölgedeki kaynakların etkin kullanıldığı, sürdürülebilir büyüme ve toplumsal istikrarın bir gereği olarak verimlilik ve istihdamın arttığı; güçlü, özgüvenli, donanımlı, eğitilmiş bireylerden oluşan ulusal ekonomiyle bütünleşmiş, dışarı açık, fırsat eşitliğinin olduğu, demokratik bir toplumsal yapının gerçekleştirilmesidir." (GAP-BKİ (2000b) s.6).

Yeni planın genel amacı, "bölgede tüm insanlar için yaşam kalitesini yükseltmek ve katılımcılık temelinde bunu sürdürülebilir kılmaktır." (GAP-BKİ (2000b) s.6).

Planın temel ilke ve stratejileri ise şu şekilde formüle edilmiştir;

"Birleşmiş Milletler sözleşmelerime diğer uluslararası yükümlülükler ve 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile 2023 Perspektifi'nin temel ilke ve politikaları gözetilecektir.

Bölgenin kalkınması, ekonomik, sosyal, kültürel, mekansal ve çevre koruma boyutlarıyla entegre bir şekilde ve insani gelişme temelinde, katılımcılık ve sürdürülebilirlik ilkelerine uygun olarak gerçekleştirilecektir.

Bütün kurum ve kurallarıyla rasyonel işleyen bir pazar ekonomisi kurulacaktır. Bölgede geleneksel olarak var olan pazar alışkanlıklarından hareketle pazarın daha işlevsel hale gelmesi sağlanacak ve bölge ulusal pazarla bütünleştirilecektir.

(2) Daha ayrıntılı bilgi için Özbilen'e bakınız.

Pazarın çözüm üretilmediği alanlarda, pazarın etkin işleyişini bozmayacak biçimde kamu inisiyatifi kullanılacaktır.

Bölge mekansal yapısı, yukarıdaki temel strateji ile uyumlu olmak üzere çevre boyutunu ön plana çıkaracak şekilde düzenlenecektir.

Planın kaynak gereksinimi için kamu dışı yerel ve ulusal olanaklar ve uluslararası imkanlardan daha çok yararlanmayı sağlayacak modeller üretilecektir.

Mevcut ve gerçekleştirilmekte olan yatırımların kullanım sürelerini uzatmak, ulusal serveti korumak, geliştirmek ve beşeri kaynakların ekonomik aktiviteye hızlı bir biçimde katılımını sağlamak üzere acil istihdam projelerinden yararlanılacaktır.

Sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi için; yukarıdaki stratejiler çerçevesinde beşeri, doğal ve ekonomik kaynakların uyum içinde ve birbirlerini tamamlayacak şekilde geliştirilmesi, öncelikli hedef grupların desteklenmesi, çağdaş kurumsal yapıların oluşturulması ve güçlendirilmesi amacıyla gerekli düzenlemeler ve yönlendirmeler yapılacaktır." (GAP-BKİ (2000b) s.6-7).

Yeni planın uygulanabilir olması konusunda bir görüş birliği bulunmaktadır. Uygulanabilirlik, hem bölgede sürdürülebilir bir kalkınma için genel bir istikamet verme ve rehberlik açısından, hem de projeler ve mekanlar arasında rasyonel yatırım tercihleri yapmaya yardımcı olmak bakımından ele alınmalıdır. Plan, felsefesi ve genel yaklaşımları itibarıyla geniş bir bakış açısına ve kapsayıcılığa sahip olmalı, ama aynı zamanda başarılı bir uygulamaya temel teşkil edebilecek ayrıntıları da içermelidir. Planın gerçekçiliği ve uygulama ile ilgili nitelikleri büyük önem taşımaktadır (Biswas and Tortajada s.2).

Uygulama ile ilgili önemli bir husus da katılımçılıkla ilgilidir. Katılımçılık, yalnızca planlama sürecine katılım olarak algılanmamalıdır. Uygulama aşamasındaki katılım, belki de planlama sürecindekinden daha önemlidir.

KAYNAKLAR

- Biswas,A.K. and C.Tortajada (2000), *GAP Regional Development Plan*, Mimeo, Ankara.
- DPT (1989), *GAP Master Planı*, Ankara.
- DPT (2000a), *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Bölgesel Gelişme 1996-2000*, Ankara.
- DPT (2000b), *Uzun Vadeli Gelişmenin (2001-2023) ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planının (2001-2005) Temel Amaçları ve Stratejisi*, Ankara.
- DPT (2000c), *Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005*, Ankara.
- Ege,A.Y. (2000), *Southeastern Anatolia Project and A New Approach to Regional Planning in Turkey*, Mimeo, Ankara.
- Ege, A.Y. et al (2000), *Bölge Planlamasına Yeni Bir Yaklaşım: Güneydoğu Anadolu Bölgesi Kalkınma Planı(2002-2010)*, Mimeo, Ankara.
- GAP-BKİ (1995), *Sosyal Eylem Planı*, Ankara.
- GAP-BKİ and UNDP (1997), *GAP (Sustainable Development Programme)*, Ankara.
- GAP-BKİ (2000a), *Güneydoğu Anadolu Projesi'nde Son Durum*, Ankara.
- GAP-BKİ (2000b), *Güneydoğu Anadolu Bölgesi Kalkınma Planı Çalışmaları-Vizyon, Amaç, Hedef ve Politikalar (Taslak 3)*, Ankara.
- Özbilen,V. (2001), *A Participatory Approach in the Southeastern Anatolia Region Development Plan(2002-2010)*, Mimeo, Ankara.

Sayın Başkan, sayın dinleyenler ve meslektaşlarım.

Sözlerime başlamadan önce hepinizi saygıyla selamlıyorum. Bana tanınan kısa sürenin içerisinde konuşmamı iki ana konu üzerine yoğunlaştırmak istiyorum. Bunlardan bir tanesi, 1989 yılındaki Master Planı ve ona bağlı olarak 2000 yılında, yani 2010 yılına doğru yapılan yeni plana bir bağlantı kurmak istiyorum. Diğeri de, özellikle bölgemizde çok önemli olan suyun kullanımına ilişkin bir önemli konuyu gündeme getirerek tartışmaya açmak istiyorum.

Bunlardan birisi, bildiğiniz gibi 1989 yılında hazırlanan Master Plan. Fakat herhangi bir planda terciye tere satmayalım, bilinen ana bir şey vardır, senaryonuzun çok sağlam olması gerekir. Önce senaryo önemlidir. Hangi hedef noktaya gidiyorsunuz, ne yapıyorsunuz, nasıl yapacaksınız. Ama hedef noktanız iyi saptanmazsa ya da hedef noktanız yanlış saptanursa gittiğiniz yer de yanlış olur.

1989 yılındaki Master Planında gördüğüm en büyük noksanlık budur. Hedefi yoktur. Her ne kadar konuşmalarda, efendim işte kaynakların iyi kullanılması, oradaki tarımı harekete geçirmek diyor ama son derece kısıtlı hedefler içerisinde kalınmıştır. Bilinen tekrar edilmiştir orada ve yani işte Türkiye burada kalsın yeter bile bunları diye 32 milyar dolarlık bir yatırım yapmaya değmeyecek hedefler konulmuştur. Nasıl? Bir iki rakamla size açıklayacağım. Yine burada olanların hepsi tarafından bilinen bir şey var. 1992 yılında, yani 89'dan 3 yıl sonra başka bir gruba Pazar araştırması ve ürün deseni çalışması yaptırılmıştır. 3 yıl sonra.

Üçünün arasındaki ikisinin arasında, ikisinin de hedefleri farklı. Rakamları vereyim. 92 yılında yapılan yani TURGAP diye kısaltılmış ismiyle yayınlanan eserde diyor ki, 2010 yılında bölgenin mısır üretimi 1.189 bin ton olacak. Bu Türkiye'nin o günkü üretiminin yüzde 28'ini sağlayacak diyor. 89 Master Planında 150 bin ton. Yani 3 sene sonra yapılan başka planda görülenin yüzde 13'ü. Hangisine inanalım?

Çeltik, TURGAP'ta, yani 92 planında, 89 bin ton olarak öngörülmüş. Diyor ki, o günkü Türkiye'nin tüketiminin yüzde 15'ini GAP verecek. 89 yılında yapılan şeyde, 5 misli üretim öngörülmüş. Yani birisinin 18 bin ton dediği çeltiğe, öbürü 96 bin ton diyor. Yüzde 10 üzerinden şeyler konulmuş. Çoraklaşmanın bu kadar tehlikeli olduğu bir yerde, bu kadar yüksek oranda bir çeltik üretiminin tekniğe nasıl uygun olduğunu bilgilerinize sunuyorum sadece. Diğer 92'de yapılan şeyde deniliyor ki, Türkiye o gün 4.832 bin ton şeker pancarı üretilmektedir. 2010 yılında üretilen bu şeker pancarı, Türkiye şeker pancarı ihtiyacının yüzde 17'sini sağlayacaktır diyor. 89'da yapılan Master Planında sıfır. Hangisine inanalım?

Benim söylemek istediğim olay şu: 3 sene arayla yapılan şeylerde, daha evvel iştirak etmiş olarak getirdiğim olay şu: Senaryonuz yok. İkincisinde senaryo var. Senaryo şöyle: Diyor ki, biz de aynı pazarı genellikle ön plana aldık, oradaki arz talep dengelerine göre kuruda, suluda ortalama olarak oluşacak ürün

deseni budur. Arz talebe göre. İşte senaryoyu burada tekrar gündeme getirmek istiyorum. Yeni planda öngörülüyor. Diyor ki, dünyayla bütünleşeceğim. Nasıl bütünleşeceksiniz? Her şeyi Türkiye'yle biz bir üreteceğiz, yoksa bizim için en karlı olanı üretip, işleyip, satıp, daha maliyetli olanı dışarıdan mı ithal edeceğiz. Biraz daha coğrafyaya indireyim. Biz Güneydoğu Anadolu'da üretip, işleyip, petrodoları olan komşumuz ülkelere mi satacağız hemen Arap ülkelerine, Suudi Arabistan'a, Irak'a, Suriye'ye, Arap Emirliklerine, -paraları var bunların- ve de dışa bağımlılar gıda bakımından, tarım ürünleri bakımından, tabii kimse de buyursun, Türkler gelsin satsın diye de deli olmuyor. Oraya daha çok AB ülkeleri, gelişmiş olan ülkeler gidiyor. Ha o pazarı gir... Ama öngörmezseniz giremezsiniz ki zaten yok sayıyorsunuz. Yok. Böyle bir Pazar benim için yok. E yoksa yoktur zaten. Ha eğer siz Arap ülkelerine gireceğim diye bir senaryoyu öngörüyorsanız, sizin ürün deseniniz, maliyetiniz, arz talep dengeleriniz değişir. Yok, Türkiye pazarını şey yapıyorum dersiniz, 92'de Pazar olur. Yok ondan sonra kalkar da dersiniz ki, ben AB ülkelerine ihracat yapacağım, ürün deseniniz de farklıdır, maliyetleriniz de farklıdır, üretim tarzınız da farklıdır. İşlemeniz de farklıdır. Çünkü o Pazar farklı, o Pazar farklı. Herkesin tüketim deseni farklı. O halde bir senaryomuzu koyun yahu. Kiblenizi bir hedef noktanızı, nirengi noktanızı saptayın, ondan sonra planlama yapın. Aksi takdirde Nasrettin Hoca'nın, hani dünyanın ortası budur demiş ya, yaparsınız planınız doğru olur ama sizin öngördüğünüz kabuller içerisinde o plan doğru olur, o sizin öngördüğünüz plan kısıtlı mıdır, doğru mudur, senaryonuz çerçevesi iyi midir, onu tartışılması gerekir. Eğer Arap ülkeleri benim hedef noktam olacak dersem, çok farklı birtakım ürün desenleri gelecektir, onların talepleri farklıdır. Danimarka'dan oraya et gelir, Danimarka'dan oraya peynir gelir, ama Türkiye'den siz Güneydoğu Anadolu'ya et satamazsınız, peynir satamazsınız. Ha Türkiye açmış, ya kardeşim ben dünyayla bütünleşmek istiyorum. Bugüne göre resim çekmek istemiyorum, onun için bir kere 89 planı son derece, son derece korkak ve son derece Türkiye'nin kabul edilemeyeceği kadar kısıtlı bir hedefi öngörmüştür. Bu temel alınarak hiçbir şey yapılamaz. Yapılan her şey yetersiz olur, yazıktır 32 milyar dolara.

Bir şey daha vereyim: Sanayi öngörmüşlerdir. Alın bakın, o planda aldığınız zaman, altına da not koymuş. Diyor ki, danışman firma tarafından tespit edilmiş diyor, benim gördüğüm kadarıyla 69 tane sanayi kollarını kendilerine göre bir puan vermişler. Ama metot nedir, aradım, taradım metodu bilemiyorum. 69 tane sanayi kolunu en iyiden en kötüye doğru sınırlandırmışlar. İlk 10 tanesini okuyacağım ve siz buna Türkiye'ye uygundur bu elbise diyorsanız, ben bileğimi keseceğim şimdiden. Birinci sırada un fabrikası, ikinci sırada çırçır fabrikası, sanki fabrikaymış bunlar da, Türkiye'yi bugünden yarına taşıyacak. Un fabrikası. Yapmayın Allahını severseniz ya! 89 puan alıyor, birinci sırada. İkinci sırada çırçır fabrikası, 73. Acaba yoksa şeyli mi? Neyse kullandığımız hani öbür türlü mü? Yenilebilir ham yağ üretimi. 64 üçüncü sırada. Dörtte antep fıstığı tesisleri. Yesinler seni, tesise bak. Makarna, iplik fabrikası. Kaç bin iğlik? Hiç belli değil. Kapasite yok. İplik fabrikası. Türkiye 60'larda 10 bin iğle konuşuyordu. 70'lere geldi 100 bin iğ. 100 iğ bugün eski teknoloji diyoruz. Yün el halısı, sanayiye bak. Yapmayın demiyorum, yedinci sırada yün el halısı diye bir hedefi öngörürseniz, ben buna master plan demem. Yemeklik yağ artırılması, 46 puanla sekizinci sırada. Mezbaha, dokuzuncu sırada, 43 plan almış. 10. Sırada da diğerlerine gitmiyorum, bitiriyorum burada. Beton briket. Başka söyleyeyim mi? Söylemiyorum tamam. Bitti.

Şimdi bunlardan bir tanesi bir şey daha şey yapayım. Diyarbakır'a bu master plan, bir tane yemeklik yağ fabrikası öneriyor. Diyor ki plan, 22 bin ton pamuk çekirdeği, 5.5 bin ton ayçiçeği, iki bin ton da susam üretiliyormuş. Buraya bir yağ fabrikası yapalım diyor. Çok güzel yapalım. Bunların yağ miktarını hesapladım. Hepsini. Bu fabrika işlese 5.390 ton ediyor, ham yağ miktarı. Türkiye'nin 89 yılındaki pazara çıkan kapasiteleri 300 bin ton, 400 bin ton ham yağ işleyen tesisler. 35 bin ton işleyen 10'larca yağ fabrikası vardır, sadece yöresel satış yapar, çoğu adını bilmez, siz de bilmezsiniz. Eğer özel olarak uğraşmıyorsanız Karam Yağlarını bilmezsiniz. 35 bin ton kapasitesi vardır, orada yaşayanlar bilir. Tariş'in 125 bin ton, burada 5.390, 125 bin ton yağ işleme kapasitesi vardır, bugünler için konuşuyorum, Tama'yı, Tarin'i Ankara'da bulamazsınız. Bu mudur Türkiye'nin 32 milyar dolar harcayarak varması öngörülen hedefler. Yetersizdir, dolayısıyla yeni plan hazırlayan arkadaşlara buradan bir tek cümleyle söylemek istiyorum. Lütfen tek senaryoya şey yapmayın, bir kere dünya kapasitesi dediğiniz zaman hangi dünyayla bütünleşeceksiniz? Öncelik hangisindedir ve oranın taleplerini bileceksiniz. Benim ürettiğimi alsın diye bir şey yok. Onun istediğini siz üreteceksiniz. Üretmiyorsanız dünyayla bütünleşmeye falan kalkmayın. Oturun oturduğunuz yerde. Biz bu 32 milyar doları alalım, 50 senede de bitirelim, o zaman barajlar da dolsun, GAP'ı da unutun.

İkinci bölüme geçiyorum. Diğer bir olay. Uluslararası ya da Hudut Aşan Sular konusu. Bir tek çarpıcı olay söyleyeceğim. Fırat'tan 900 bin hektar ya da 1 milyon hektar alan sulayacağız diyoruz. Çoğu da diyor işte 10 milyon metreküp suyu verirseniz bizim suyumuz biter. O kadar suya ihtiyacımız var. Birileri de Türkiye'de, zamanında 30-40 sene önce, eğer bu gruptan kimse varsa özür diliyorum, kimseyi küçük düşürmek gibi bir niyetim yok. Bir laf atmış Türkiye'de, diyor ki 8.5 milyon hektar ekonomik olarak sulanabilir arazi. Ben bunu bir toplantıda eleştirdiğim zaman orada bu lafı ortaya koyanlardan birisi vardı. Bayağı bozuldu. Ama varsa burada lütfen bozulmayın. Ekonomi bugün için geçerli bir ekonomidir. Nedir 8.5 milyon hektar ekonomik olarak sulanan. Öyle şey mi olur? Pompaysa sularsın, 10 metre yükselirsin, 50 metre yükselirsin, 100 metre yükseltirsin. Sınırlı sulama yaparsın. Ekonomi, gününe göre değişen bir olaydır. Yani bugün için ekonomik olmayan bir sulama alanı, yarın 100 metre yükseltirim ve de sularım. Demek ki ekonomik olarak sulanabilir tabiri yanlış. Kimse de alınmasın. O zaman ben oradan geliyorum, sizin Fırat'tan sulayacağınız miktar 900 yahut da 1 milyon hektar mıdır, yoksa 1 milyon 700 bin hektar mıdır? Birinci, ikinci, üçüncü sınıf araziniz var burada beyler. Şaşırmayın yahu, soruyorum. Ekonomi ne zaman sizin için ekonomi olacak, bugün ekonomik değildir, 10 sene sonra, 20 sene sonra, 30 sene sonra ekonomi olacak mı, olmayacak mı? Ha onu şimdiden kestiremem. Bugün ekonomik değildir, yarın? E, o halde ben planı bugün için mi yapıyorum? Hayır, yarın için. Çocuklarım için, torunlarım için, torunlarımın torunları için plan yapıyorum. O halde bu öngörüü bulun. Suyun maliyeti ne kadar, ne kadar sulama suyuna ihtiyacınız var. İşte orada bir nokta koyuyorum, geçiyorum Orta Doğu'daki sulara.

Şimdi hani bir evde demişler ki, bu evden bir ölü çıkacak, herkes besleme kızın yüzüne bakmış. Şimdi Orta Doğu'da su meselesi deyince, herkes Fırat suyundan bahsediyor. Kahire'de Fırat, Washington DC'de Fırat, yok bilmem uluslararası toplantıya gidiyorsunuz Fırat'ın suyu. Dicle yok. Asi Nehri de yok. Ürdün Nehri'de yok, onu da İsraililer 1.8 milyar metreküplük suyun 1.5 milyarına el koymuşlar, hallediyorlar o

işi. Nil'i de konuşmayın canım. Esas olur. Nil'in debisi 84 milyar metreküp. Uzunluğu 6.700 km. Başlıca 6-7 ülkeden çıkıyor da, Sudan, Etiyopya, Mısır, buna taraf.

1929'da İngilizlerin şeyiyle bir anlaşma yapılmış. Sudan'a demişler ki, sana yüzde 5'ini verelim Nil'in, gerisi Mısır'ın. Sonra Sudan bunu dinlemem demiş, 59'da bir anlaşma yapmışlar tekrar. Demişler sana yüzde 18.5'unu verelim, yüzde 50'si de Mısır'ın olsun, geri kalan? Geri kalan da Etiyopya falan. Zannetmiyorum ya.

Şimdi Etiyopya, şimdilerde birinci aşama olarak plan yapıyor. Sulama yapacağım ben Nil'den diyor. 10 milyar metreküp suyuna talip, 84 milyarın. Daha sonra 20-30 milyar metreküpüne gidecek. Ne olacak belli değil, ama herhangi bir şekilde Fırat suyu dediğinde Mısır hemen Suriye'nin yanında.

Şimdi yine ben Fırat ve Dicle'ye geleyim. Biz Dicle'den hepsini kullansak, 16 milyar metreküp kadar suyunu alabiliyoruz Cizre'de, ölçümler onu gösteriyor. 16.8 milyar metreküp. Hududu terk ettiği zaman 55 yıllık ortalama zannediyorum Fırat'ın, o da hududu terk ederken, hayır şey için Cizre'yi söylüyorum, Dicle'yi 8'dir, Fırat'ınki de hududu terk ederken orada 30.5 milyar metreküptür. Şattülarap'a döküldüğü zaman da debisi 35 milyar metreküp. Dicle'nin de denize döküldüğü yerdeki debisi 52-53 milyar metreküp. İkisini toplarsan bir Nil ediyor. Ama kavga oraya geldiği zaman hayır diyorlar, Dicle. Dicle'den çünkü sadece Irak yararlanıyor. Biz de işte dediğim gibi hudutta, yukarı havzada olduğumuz için, ancak 16.8 milyar metreküpüne ortak olabileceğiz. Hepsini tutmamız mümkün değil de, ortak olabileceğiz. Gerisini hepsini Irak yararlanacak. Onun için Dicle'yi unuttun buradan diyorlar. Biz Fırat'a bakalım. Fırat'tan 500 metreküp saniyeyi telaffuz etmişiz beyler. Bu 16 milyar metreküp su demektir. Yani Fırat'ın yarıdan, ortalamasının yarıdan fazlası. Onlar da diyorlar ki, yok yahu olur mu, 500 metreküp saniye, şunu bir 700-750'ye çıkarın bakalım. 700 metreküp saniyeye. Yani 22 milyar, 23 milyar metreküp suyu bize verin, barajları da siz yapın, ama biz saniyede buradan ortalama yılda 500. Kurak yıllarda ki, öyle sayın Demirel'in söylediği gibi yüzyılda bir değil, 10 yılda bir kurak yıl gelmiş. Açın bakın DSİ'nin verilerine. Yüzde 48, yüzde 46, yüzde 45'i ortalama debinin düşmüş. 10 yılda bir. 61-73, 61-73 12 yıl. Dicle de öyle, Fırat da öyle. Yarı yarıya düşüyor. Kurak yıllarda ne oldu? İşte siz 10 milyar metreküpe göre plan yaptınız.

Şimdi söylemek istediğim olay şu:

1. Su:

Master Planda ben bunu görmek istiyorum. Türkiye'de birileri bunun adını söylemek zorunda. Artık bizim arkamızda madem ki katılımcı plan yapıyoruz, madem ki beni aydınlatacaksın, şeffaf plan yapıyorsunuz, bu kadar hayati bir konuda ki, sulama suyu şeyin yüzde 70'ini tarım kullanıyor, ben görmek istiyorum. Türkiye huduttan Fırat için Suriye'ye ne kadar bırakacak. Çünkü anlaşma yaptılar, yüzde 58'ini zaten huduttan Suriye Irak'a bırakıyor. Dicle, Fırat suyu ikisini beraber toplarsanız, 35, 87 milyar metreküp, Nil 84 milyar metreküp. Nil'den daha fazla su var. İkisinin beraber planının yapılması lazım ve Türkiye burada açık ve seçik olarak benim geleceğimi ipotek altına koymayacak bir miktarı telaffuz etmek zorundadır teknik ve bilimsel olarak. Eğer bunu Master Plan veya bir başkası öngörmüyorsa, birileri bunu

yapması lazımdır, geç kalınmıştır. Ve benim söylediğim 500 metreküp saniye, huduttan Suriye'ye bırakılacak su değildir. 350, 300 metreküp saniyelik bir suyu bırakabilirsiniz, üçte birini belki alırlar. Ama ben yarıdan fazlasını telaffuz edeyim, sen buna da razı olma, 30 milyar metreküp ortalamanın 22-23 milyar metreküpünü benden iste. Bu olmaz. Birisi bu. Bunu özellikle bekliyorum, özellikle tartışılması gerekiyor, aksi takdirde Türkiye'nin geleceğini ipotek altına alırsınız ve gidiyordu da bu. Bu gidiyordu da. Çiller zamanında gidiyordu da. Kim engel oldu bilemiyorum. Bu 700'ü de telaffuz ediyordu sayın Çiller. Birileri benim aleyhime, yani benim derken kamunun aleyhine bu kadar rahat hovardalık yapmamalı.

2. Sulamada suyun maliyeti ve getirisi:

Arkadaşlar, hani kısıtlı sulama, emergency irregation dediğimiz bir olay var. Yani ben pamuğu beş defa mı sulayacağım, üç defa mı, iki defa mı sulayayım. Ha oradan artırdığım suyu diğer iki tane suladığım bir başka yere pompalayayım. Bu ikisinin karşılaştırmalı maliyeti getirisini, giderini ortaya koyduğunuz zaman, işte o zaman benim o 1 milyon 700 bin hektar dediğim alan gündeme girer. Pamuğu beş defa mı sulayacağım, iki defa mı, üç defa mı? Hangisidir ekonomi? İşte o zaman burada su maliyeti, su ekonomisi dediğimiz bir bölümün, -tabii ki bunlar hani değişmez şeyler değil ama metodunu, yöntemini ortaya koyar. Kalıplar ortaya konulduğu takdirde, değişen koşullara göre o metodu yenileştirme, güncelleştirme imkanımız vardır. Buna da master planın mutlaka, ama mutlaka el atması gerekiyor.

Sayın Başkan, değerli meslektaşlarım, saygıdeğer konuklar,

Benim sunuşum GAP planlama çalışmalarında kırsal ve tarımsal kalkınma konusunda olacak. Ben toplantıya gelmeden evvel bir seri slayt hazırladım, slaytlarımı 3 ana başlık altında topladım. Bunlardan birincisi 1989 Master Planı. Hatta onun öncesinde GAP projesi, Fırat-Dicle havzasının geliştirilmesine ilişkin çalışmaların başlangıcı, fikrin gelişimi ve 1989 Master Plan'ının hazırlanması. İkinci bölümde yeni kalkınma planı çalışmaları hakkında bilgi verip, bu planla ilgili olarak bulunduğumuz nokta ve bu noktadan sonra yapmayı düşündüğümüz çalışmalar konusunda size bilgi sunmak ve sonuçta da planın başarısı ve geleceğiyle ilgili görüşlerimi size ifade etmek istemişim. Ancak benden önce konuşan değerli konuşmacılar benim sunuşumda yer alan bazı konulara değindikleri için ben konuşmamın bir kısmını size özet olarak sunacağım.

1989 Master Planından önce Fırat ve Dicle havzasının geliştirilmesi fikri 1960'lara uzanır. O dönemlerde havzanın toprak-su kaynaklarının geliştirilmesi, sulama yatırımlarının yapılması düşüncesi hakim iken bilahare 1989 Master planının hazırlanması döneminde entegre plan fikri oluşmuştur ve 1995 yılında da insani gelişme boyutu, 1989 Master planına ve GAP projesi çalışmalarına eklenmiştir. 1989 Master planında temel bir senaryo var, Bölgeyi tarıma dayalı ihracat üssü haline getirmek. Plan gerek genel gerek sektörler bazında kalkınma amaçlarını, hedeflerini ve politikalarını saptamış ve biz bu politikalar doğrultusunda da 10 yıllık bir uygulamayı izleme olanağını buluyoruz.

Şimdi biz size planın çeşitli boyutlarıyla tanıtımını daha önce yaptık. Ama burada spesifik olarak 89 Master planının tarımsal çerçevesini size sunmak istiyorum. Plan, toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesini, tarımsal kalkınmanın temel dayanağı olarak tanımlamış. Tarımsal üretimde verim artışı ve ürün deseninin değiştirilmesi yoluyla önemli artışlar öngörmüş. Artan ve çeşitlenen üretimin sanayinin gelişmesine katkıda bulunacağını belirtmiş, diğer sektörlerin ise tarımdaki gelişmenin zincirleme etkisiyle gelişeceğini ifade etmiştir. Gelin, şimdi katma değerle ilgili olarak, 1989 planındaki öngörüsü -1985'ten itibaren başlar- nasıl bir yapıyı teslim almış, nereye taşımayı düşünmüş ve nasıl bir gerçekleşme bugüne kadar sağlanmış, onu izleyelim.

Tarım bölge ekonomisinin temel sektörü, temel dayanağı ve payı da genel ekonomik yapı içerisinde yüzde 40 düzeyinde ve ulusal katma değer içerisinde bölge tarımsal katma değerinin payı yüzde 9 civarında. Plan hedefler koymuş, tarımın bölge içerisindeki payının 2005 yılında yüzde 23'e düşmesine, ancak değer olarak 2.6 kat yani yaklaşık 3 kat artmasını öngörmüştür. Tarımın bölge hasılası içerisindeki payı ise, 1985'te yüzde 40 iken 1998'de yüzde 30'a düşmüştür. Gayri safi bölge hasılası içinde tarımın payı ise yüzde 8.9 civarında. Yani bölge tarımsal katma değerinin ulusal katma değer içerisindeki payı yüzde 8.9 kalmıştır, tabii bu yıldan yıla değişebiliyor, 11'e kadar çıkabiliyor. Planın sulama hedefleri 2005 yılına kadar

1 milyon 700 bin hektarlık alanın sulamaya açılması öngörülmüş. Ama geldiğimiz noktada, 2000 yılı itibarıyla 215 bin hektarlık alan sulamaya açılmış, ki bu sulamaya açılan alanın büyük bir kısmı da, yüzde 79 kadarı da Şanlıurfa yöresinde bulunmaktadır. Yani dağılımda bir sorun vardır. Tabii devam eden projeler var, kısa zamanda tamamlanacağını düşünüyoruz. Bununla birlikte ve bunlarla beraber, yakın gelecekte 361 bin hektarlık bir alanın sulamaya açılması beklenmektedir. 140 bin hektarlık bir alan Şanlıurfa'da DSİ sulaması olarak önümüze çıkmaktadır, yani dağılım iller arasında dengesiz bir yapı oluşturmaktadır. Bu tablo Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yapılan tarla içi geliştirme hizmetlerinin durumunu göstermektedir. 1999 yılı itibarıyla yaklaşık 48 bin hektarlık bir alanda tarla içi geliştirme hizmetlerinin yapıldığını görüyoruz. Burada bir sorun var: DSİ, sulama projelerini yapıyor, barajları bitiriyor ve ana kanalları döşüyor ama tarla içi geliştirme noktasına geldiğimizde, finansman yetersizliği dolayısıyla geride kalma gibi bir sonuç ortaya çıkıyor.

Ürün deseni ile ilgili hedefler var. Bir kere 1985 yılında bölgede tahıllar ağırlıklı, baklagillerin yer yer bulunduğu, çok yıllık bitkilerin bulunduğu bir yapı var. 1989 Master planı ürün deseninde büyük bir değişim öngörüyor. Bir kere 2005 yılında sulama alanlarındaki ürün yoğunluğunun ikinci ürünlerle beraber yüzde 89'dan yüzde 134'e çıkartılmasını, nadasın kaldırılmasını istiyor, öngörüyor. Ve pamuk bitkisinin sulama alanlarındaki payı yüzde 2.8 iken onun yüzde 25'e yükseltilmesini istiyor, öngörüyor. Ve kuru tarım alanlarında da verim artışı, çeşit yapısının iyileştirilmesi yoluyla bir değişim öngörüyor.

Gerçekleşmeyi ise, Harran ovasında GAP Bölge Kalkınma İdaresi tarafından yapılan bir araştırma sonucunda saptayabiliyoruz. Sulanan alanlarda pamuğun payı yüzde 78.5 ve bizim grup olarak yaptığımız hızlı kırsal değerlendirme çalışmasından da çıkan bir sonuç var: Orda da, çiftçilerimiz pamuk tarlalarını 26 defaya kadar sulayabiliyor.

Bölgede hayvancılık konusu, özellikle sulama dışında kalan alanlar için en temel ekonomik uğraşı, en temel ekonomik faaliyet. Elbette sulama alanlarında da hayvancılık, gelişme potansiyeline sahip. Ama görüyoruz ki, geçen 1985 yılından 1996'a kadar ki sağmal inek sayısı ve süt üretimine baktığımız zaman bir verim artışını burada izleyemiyoruz. Yani hayvan sayıları azaldıkça (verim) düşüyor, arttıkça yükseliyor.

Öz olarak, 1989 Master planını olumlu yönleri olmasına karşın, yetersizlikleri açısından şöyle değerlendirebiliriz: Bir kere uygulamadaki teknik ve eşgüdüm sorunları için herhangi bir önlem düşünülmemiş. Yani kurumsal yapıda, tanımlanan kurumsal yapıda faaliyetlerin bir ihtisaslaşma disiplini içerisinde ve uyumlu bir biçimde yürütülmesi öngörülmüş ama uygulamaya gelindiği zaman böyle bir uyumlu uygulamanın ve proje yürütülmesinin- tabii belli özel alanlar, haller dışında- sağlanamadığını görüyoruz. Bunun dışında, sulama dışında kalan alanlar için, işte hayvancılık, orman içi meralara dayalı hayvancılık ve sosyal ormancılık, su ürünleri gibi hatta tarım dışı faaliyetler gibi faaliyetlerin planda çok fazla yer almadığını görüyoruz. Üçüncüsü, sürdürülebilir kalkınmanın koşulları tam olarak planda yerini bulmuyor.

Bunları söyledikten sonra, Güneydoğu Anadolu Bölge Kalkınma Planı, yani şu anda hazırlanmakta olan ve size belli yönleriyle sunulan plan hakkında bilgi vermek istiyorum.

Bu planın hazırlığı çeşitli gerekçelere dayanmaktadır, Bakanlar Kurulu'nun talimatı dışında bir de bölgenin ihtiyacı ve 1989 Master planının uygulamasındaki -nedenlerini biliyorsunuz- gecikmeden kaynaklanıyor. Ve planın hazırlığı ile ilgili olarak bir çalışma planının olduğu daha önce izah edildi ve burada bir temel ilke ve yaklaşım serisinin belirlendiği ifade edildi. Genel amaç, tekrar etmekte yarar var, katılımçılık yaklaşımıyla bölgedeki tüm insanların yaşam kalitesini yükseltmek ve bunu sürdürülebilir kılmak. *Hedeflerimiz; bir kere gelir artışı, yaşam şartlarının iyileştirilmesi ve çevrenin korunması.* Bunları yaparken, geliri arttırırken çevrenin de korunması. Genel gelişme stratejisi üzerinde daha önce bilgi sunuldu sizlere, rasyonel işleyen pazar ekonomisiyle başlayan, yerel pazarların canlandırılmasıyla birlikte ulusal pazarla bütünleşmeyi öngören bir strateji serisi düşünüldü. Sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi için sadece ekonomik, sadece doğal değil, beşeri-doğal-ekonomik kaynakların uyum içerisinde geliştirilmesi düşünüldü. Bu genel bilgidен sonra kırsal ve tarımsal planlama grubu ve çalışmalar olarak neler düşünüyoruz, hangi yaklaşımlarımız var, onları size sunmak istiyorum.

Bir kere çalışma planımız; veri toplamadan izleme-değerlendirme sisteminin kurulmasına kadar giden sekiz aşamalı genel bir çalışma planıdır.

Katılımcı yaklaşım ve faaliyetler; Biz kırsal kalkınma ve tarım grubu olarak bu konuda epeyce etkinlik yaptık. 22 köye gidip, seçilmiş köylerde köylüyle beraber olduk, hızlı kırsal değerlendirme yaptık. Bunun dışında delegasyon yaptık. Ziraat Mühendisleri Odamız, TARGEV Vakfıyla beraber bir tarımsal yayım projesi yürüttü. Orman Mühendisleri Odasıyla işbirliği yaptık, çeşitli meslek odalarını söyleyebiliriz, sivil toplum örgütlerini söyleyebiliriz, biz bu çalışmalarımızı nihai noktaya kadar getirdik. Halka gittik, halkı ayrıca bilgilendirdik, bilgi aldık. Burada önemli bir nokta var. Biz tarımdaki kırsal kalkınmayı yaparken, bir sektörel anlayışı, 89 planından farklı olarak sektörel anlayışı değil bir bütünsel gelişme yaklaşımını yani topyekün gelişme yaklaşımını burada benimsedik. Tarımsal ve kırsal kalkınma konusundaki amaçlar setimize, genel amaçlarımıza katkıda bulunduk bunlarla. Görüldüğü gibi, kırsal alanda ekonomik yapının iyileştirilmesi, kırsal toplumun yaşam şartlarının iyileştirilmesi, doğal kaynakların korunması ve etkin kullanımı, kırsal toplumun kaynaklara ve kararlara ilişkin iyileştirilmesi, kırsal alanda istihdamın geliştirilmesi, üretici örgütlenmesinin geliştirilmesi. İşte bunlar bizim çalışmalarımızı yönlendiren genel amaçlar ve hedefler ve onun içerisinde de kırsal kalkınma ve tarım bağlamında bizi yönlendirenlerin ne olduğunu size sundum.

Şimdi yeni bir plan hazırlığı içerisinde, 89 planının uygulanmasından da edindiğimiz deneyimleri ve dersleri dikkate alarak, belli alanlardaki -o alanları boşluk olarak görüyoruz- ayrıntılı çalışma yapılmasının yararlı olduğunu düşündük. Bunlardan bir tanesi *kırsal yayım*. Sulama yatırımları yapılabilir, fiziki yatırımlar yapılabilir ama o su, bir amaca ulaşmak için kullanılan araçtır, bir girdidir, dolayısıyla suyu kullanan çiftçimizin eğitilmesi gerekmektedir. Ve çiftçiye yayım hizmetlerini, bilgi ve teknolojiyi götüren kaynakların da günümüzde çeşitlendiğini düşünerek, bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'mizde de, "Acaba GAP bölgesinde böyle bir çoklu yayım sisteminin geçerliliği ne olabilir?", "Bunların hangi doğrultularda güçlendirilmesi gerekmektedir?", "Kamu yayımının etkinleştirilmesi nasıl olmalıdır?" sorularını sorduk ve bunların hepsini Ziraat Mühendisleri Odası ve TARGEV Vakfımız tarafından hazırlanan çalışmalar

doğrultusunda inceledik. Bölgeye gittik, halkla tartıştık ve neticede bizim çalışmalarımıza ışık tutacak bir modeller serisi ortaya çıkarttık.

Yukarı havzalar, suların çıktığı alanlar. Buralardaki erozyon sorunları bilahare bizi ovalarda buluyor, karşımıza çıkıyor ve oralarda barajların dolmasına neden oluyor. Ayrıca bu insanlarımız da bölgenin insanı ve onlar da geçim ve hayat şartlarının iyileştirilmesini bekliyor ve yerinde kalkınmak istiyor. İşte biz *havza yönetimi* konusunda, Dünya Bankası'nun desteğiyle yürütülen projeden de yararlanarak, yukarı havzaların geliştirilmesi konusunda Orman Mühendisleri Odasıyla bir işbirliği yaptık ve bölgedeki mikro havzaları belirledik ve o havzalar için uygun geliştirme ve yönetim modellerini saptadık.

Hayvancılıktan bahsettik. Hayvancılığın mutlaka öncelik verilerek geliştirilmesi gerekiyor. Bunu da şu yollarla yapabileceğimizi düşündük: Yüksek kaliteli kaba yem ve silaj üretimi, sığır ve koyun ırklarının ıslahı, hayvan hastalıklarının kontrolü, çiftçi eğitim ve yayım, hayvan ve hayvansal ürünler pazarlamasının geliştirilmesi. Bu şekilde yüksek verim alacağız, kaliteli ürün elde edeceğiz ve yüksek yetiştirici gelirini sağlayacağız.

Üniversitelerimizle, toprak ve su kirliliğinin boyutları, nedenleri ve gerekli önlemler konusunu inceliyoruz.

Ayrıca burada bir başka konu daha var. Sayın GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanı sabah ki sunuşunda size bildirdi: 1991 tarım sayımına göre bölgedeki topraksızların sayısı yüzde 40 olarak biliniyordu. Ama geçen dönemde sulama alanlarında reform çalışmalarının da katkısıyla bu sayının yüzde 25'e düştüğünü gördük, ama bir düzensizlik var. Şöyle ki, 1991 tarım sayımında yüz dönüm üzerinde olan üst grubun işlediği toplam arazi miktarı yüzde 38-40 civarında. Dolayısıyla bir de optimum ölçeğin altında bulunan işletmeler var. Bir arazi enformasyon sistemini kurmak gerekiyor, yani kadastro çalışmalarında elde edilen verilerin bir de tarımsal özellikteki bilgilerle güçlendirilip geliştirilmesi ve bunun alıcı ve satıcıya ulaştırılması. Tabii alıcının bir de *Arazi Edindirme Fonu*'yla desteklenmesi gerekiyor. Ziraat Bankamızın böyle bir çalışması var, onun geliştirilmesi ve bu amaç için yönlendirilmesi nasıl mümkündür?, bunların arayışı içindeyiz. Bir de kiracılık ve ortakçılık. Biz bölgeden yaptığımız görüşmelerden de şu bilgiyi edindik ki, kiracılık ve ortakçılık için herhangi bir yasal düzenleme yok. Bu da tabii kiralayan kişinin o toprağı, o kıymetli toprağı hor kullanmasına yol açabiliyor.

Burada nihayet temel bir çalışmamız var. Sayın Duran Taraklı Hocamızın da dikkatlerine bunu sunuyorum. Ürün deseni çalışmalarını yapabilmek için bir kere kaynaklarımızın özelliklerini çok iyi bilmemiz gerekiyor. O bakımdan Türkiye'de yıllardır ihmal edilen bir çalışmayı burada, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Tarım Bakanlığı, Zirai Ekonomik Araştırma Enstitüsü gibi, Orman Mühendisleri Odası gibi çeşitli kuruluşlarla birlikte yapmaya karar verdik.

Farmaekolojik sorunların tespiti, yani bitki yetiştirdiğimiz alanların özelliklerine göre tasnifi, türdeş alanların saptanması, bunu neye göre yapıyoruz, iklim bilgilerinin toplanması. 30 yıllık bilgi aldık, günlük bilgiler, onları tekrar haritaya aktardık; toprak bilgilerini topladık, haritaya aktardık; arazi şekilleri bilgile-

rini aktardık, sulama haritasını sayısallaştırdık -ki bunu ilk defa yaptığımızı söyleyebilirim; bitkilerin yetiştirme isteklerini , bölgede yapılan araştırma çalışmalarından da çıkardık, tespit ettik ve ona göre de ekolojik özelliklere göre ürünlerin yetiştirme alanlarının saptamasını yaptık. Yani tüm yukarıda söylediğimiz verileri bilgisayar ortamında gördüğümüz zaman, bitkilerin yetiştirme isteklerini de oraya verdiğimiz de, bir mısır bitkisinin hangi alanlarda yayılacağını ve ne kadar alana yayılacağını buradan saptamak mümkün olabiliyor.

Burada bir başka konu daha var, nihai çalışma budur. O da ekolojinin karar verdiği, kararlaştırdığı alanları bir de ekonomik kuralların ışığında yani talebe göre saptamak istedik ve bu çalışmanın da şu anda içerisinde bulunmaktayız. Şurada birkaç tane haritamız var. Bunlar Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi'nin ve diğer söylediğim kuruluşların özveriyle çalışan bilim adamlarının katkılarıyla hazırlanmıştır. İşte bu arazi kullanma kabiliyet sınıflarına göre GAP bölgesinin planıdır. Burada GAP arazi şekillerini görüyorsunuz, bu üç boyutlu bir şeydir, yükseltileri buradan görebiliyorsunuz, ovaları düzlükleri görebiliyorsunuz. Sıcaklık dereceleri vardır. Toplam yağış, burada mm olarak yer almaktadır.

Şimdi, sonuç ve görüşlerimi sizlere sunmak istiyorum:

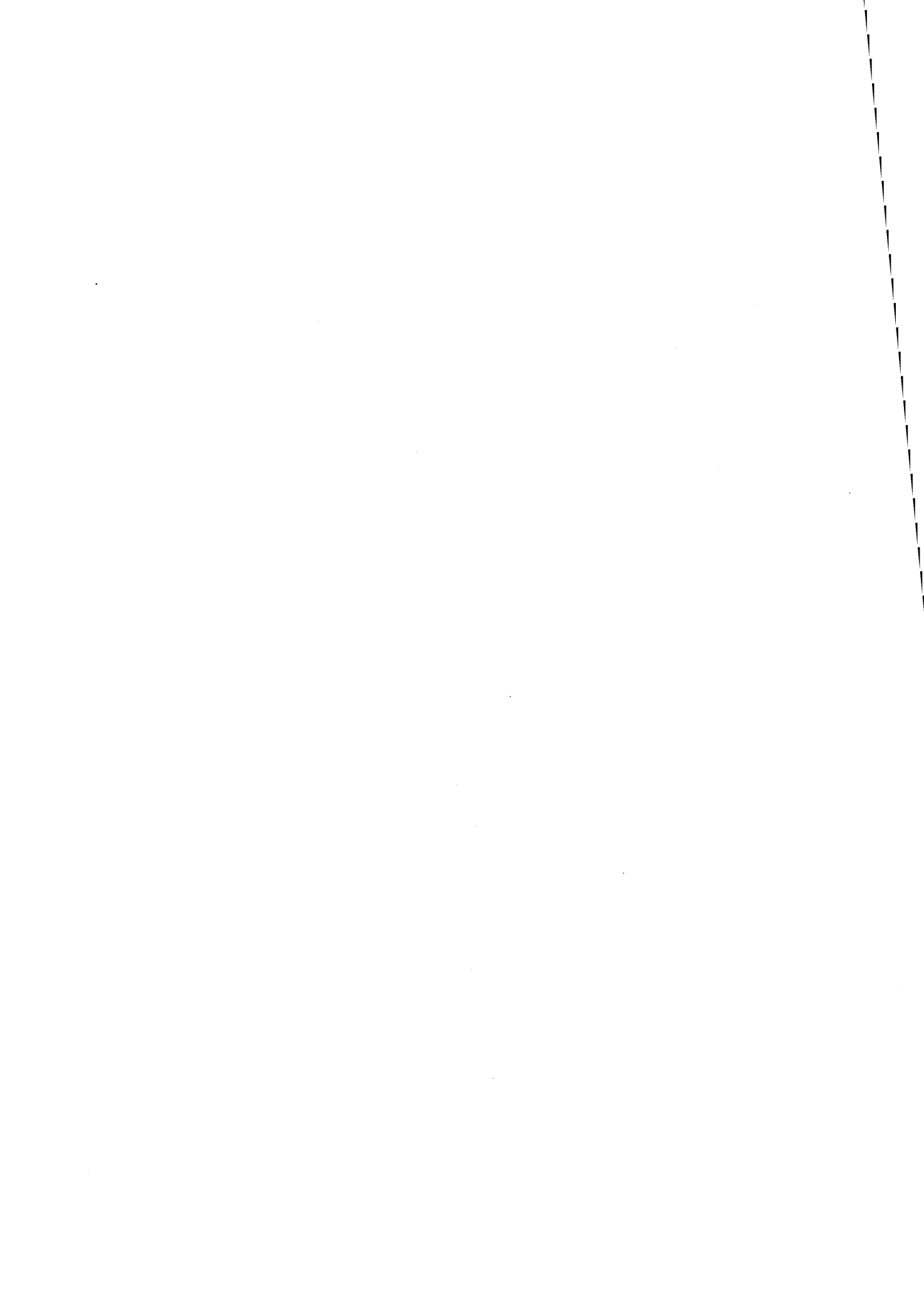
1) Bir kere önümüze baktığımız zaman şunu görüyoruz ki, tarım, gelecekte de bölge kalkınmasında karar verici bir rol oynayacaktır. Ama daha önce söylediğim gibi, bir sektörel gelişme bağlamında değil de, kırsal ekonominin bir bütünlük içerisinde ele alınması ve bütüncül yaklaşımla planlamanın, kalkınmanın yapılması doğru olacaktır.

2) Sulama gelişmeyi hızlandırabilecektir. Ancak sulama dışında kalan alanların geliştirilmesi özel önlemleri gerektirmektedir. Sulamada da öngörülen 1.7 milyon hektarlık amaca ulaşmada bir çok değişimin yapılması, hocamın da dediği gibi, bir çok değişimin yapılması gerekmektedir.

3) Kalkınma dinamik bir süreçtir, hazırlanan plan gerekli esneklikte hazırlanmalıdır, belli senaryolarla yani bir senaryo değil ama birkaç tane alternatif senaryoya dayanmalı ve belli bir esneklik içinde bunları ihtiva etmelidir.

4) Planın uygulanabilmesi ve öngörülen değişimin sağlanabilmesi için devletin kararlılığı gerekmektedir. Bu gerçekten çok önemli bir konudur. Bu arada tabii, kurumsal yapıdan kaynaklanan belli uygulama tıkanıklıkları var, sorunları var. Onların da giderilmesi bakımından bu yeni planda kurumsal yapının güçlendirilmesi de ele alınmalıdır, diyorum. Bu şekilde sözlerimi tamamlıyorum

Sabırla dinlediğiniz için hepinize teşekkür eder, saygılar sunarım.

1989 MASTER PLAN

GAP FİKRİNİN DOĞUŞU VE 1989 MASTER PLANI

- FIRAT VE DİCLE HAVZASININ GELİŞTİRİLMESİ FİKRİ 1960'LARA UZANIR.
- ÖNCELERİ SU VE TOPRAK KAYNAKLARININ GELİŞTİRİLMESİNE DAYANAN ÇABALAR, SONUÇTA 1989 MASTER PLANI'NIN HAZIRLANMASI İLE ENTEGRE BİR ŞEKİL KAZANMIŞTIR.
- 1989 MASTER PLANI, SEKTÖRLER BAZINDA BÜYÜMEYİ HEDEF ALAN BİR ENTEGRE PLAN ŞEKLİNDE HAZIRLANMIŞTIR...
- PLAN GELEN VE SEKTÖRLER İTİBARIYLA KALKINMA AMAÇLARI, HEDEF VE POLİTİKALARINI SAPTAMIŞTIR.
- TEMEL SENARYO, BÖLGEYİ TARIMSAL İHRACAT ÜSSÜ HALİNE DÖNÜŞTÜRMEK OLARAK KABUL EDİLMİŞTİR.

1989 MASTER PLANININ TARIMSAL ÇERÇEVESİ

- TOPRAK VE SU KAYNAKLARININ GELİŞTİRİLMESİNİ, TARIMSAL KALKINMANIN TEMEL DAYANAĞI OLARAK TANIMLAMIŞTIR.
- TARIMSAL ÜRETİMDE VERİM ARTIŞI VE ÜRÜN DESENİNİN DEĞİŞMESİ YOLUYLA ÖNEMLİ ARTIŞLAR KAYDEDİLMESİNİ ÖNGÖRMÜŞTÜR.
- ARTAN VE ÇEŞITLENEN ÜRETİMİN SANAYİNİN GELİŞMESİNE KATKIDA BULUNACAĞINI BELİRTMİŞTİR.
- DİĞER SEKTÖRLERİN TARIMDAKİ GELİŞMESİNİN ZİNCİRLEME ETKİSİYLE GELİŞECEĞİNİ SÖYLEMİŞTİR.

TARIMSAL KATMA DEĞERİN DEĞİŞİMİ

1985

- 1985 YILINDA, TARIM SEKTÖRÜ BÖLGE EKONOMİSİNİN TEMELİNİ OLUŞTURMAKTA VE BÖLGE EKONOMİSİDEKİ PAYI % 40 DÜZEYİNDE İDİ.
- AYNİ YIL BÖLGENİN TARIMSAL KATMA DEĞERİ'NİN ULUSAL TARIMSAL KATMA DEĞER İÇİNDEKİ PAYI 9 % İDİ.
- PLAN, MÜDAHALE SONUCUNDA, TARIMIN BÖLGE EKONOMİSİ İÇİNDEKİ PAYININ 2005 YILINDA % 23 % 'E DÜŞMESİNİ, ANCAK DEĞER OLARAK 2,6 KAT ARTMASINI ÖNGÖRMÜŞTÜR.
- G.S. BÖLGE HASILASI İÇERİSİNDE TARIMIN PAYI 1989 YILINDA % 8,9 DÜZEYİNDE KALMIŞTIR.

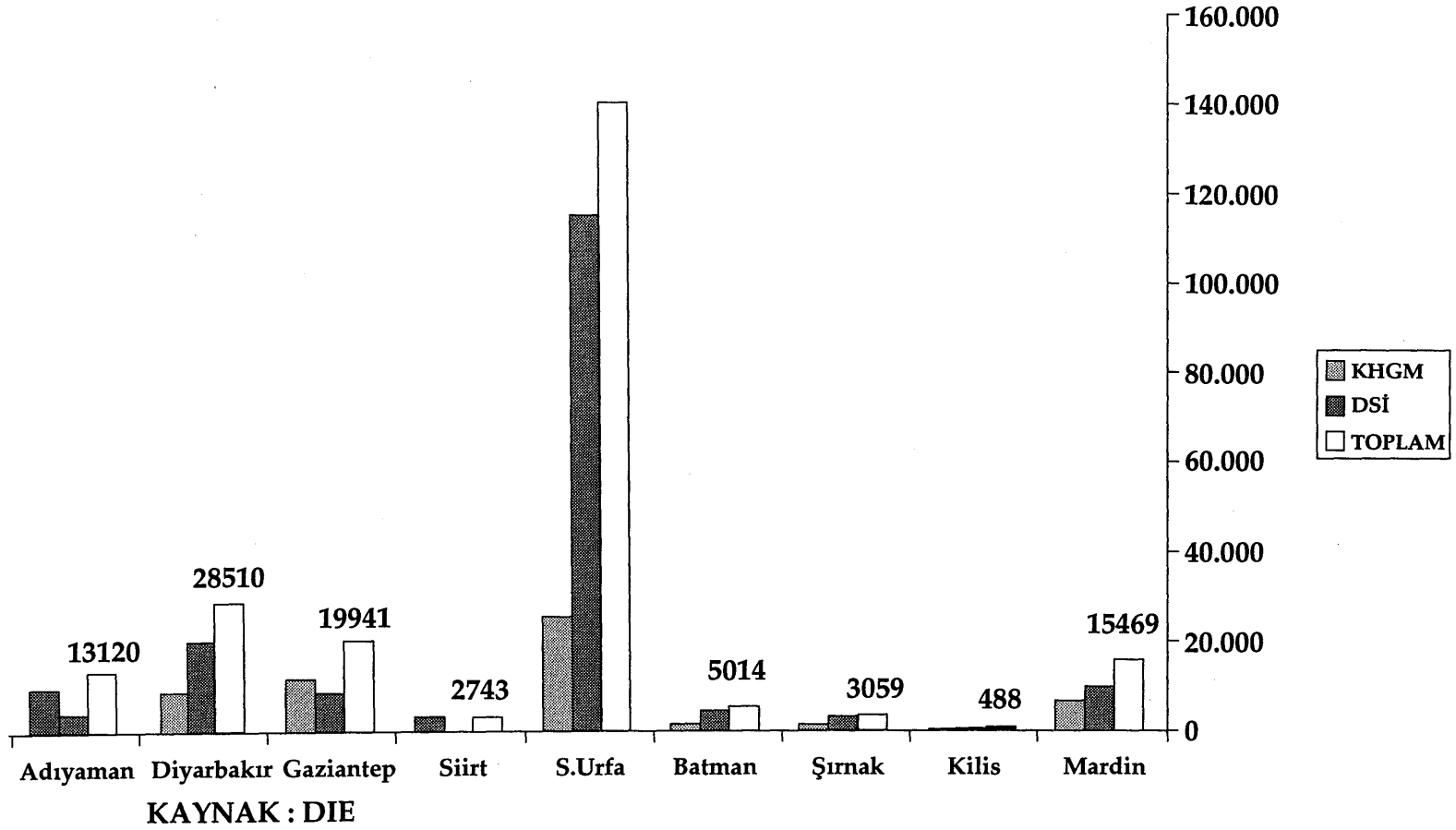
HEDEF

İLERLEME

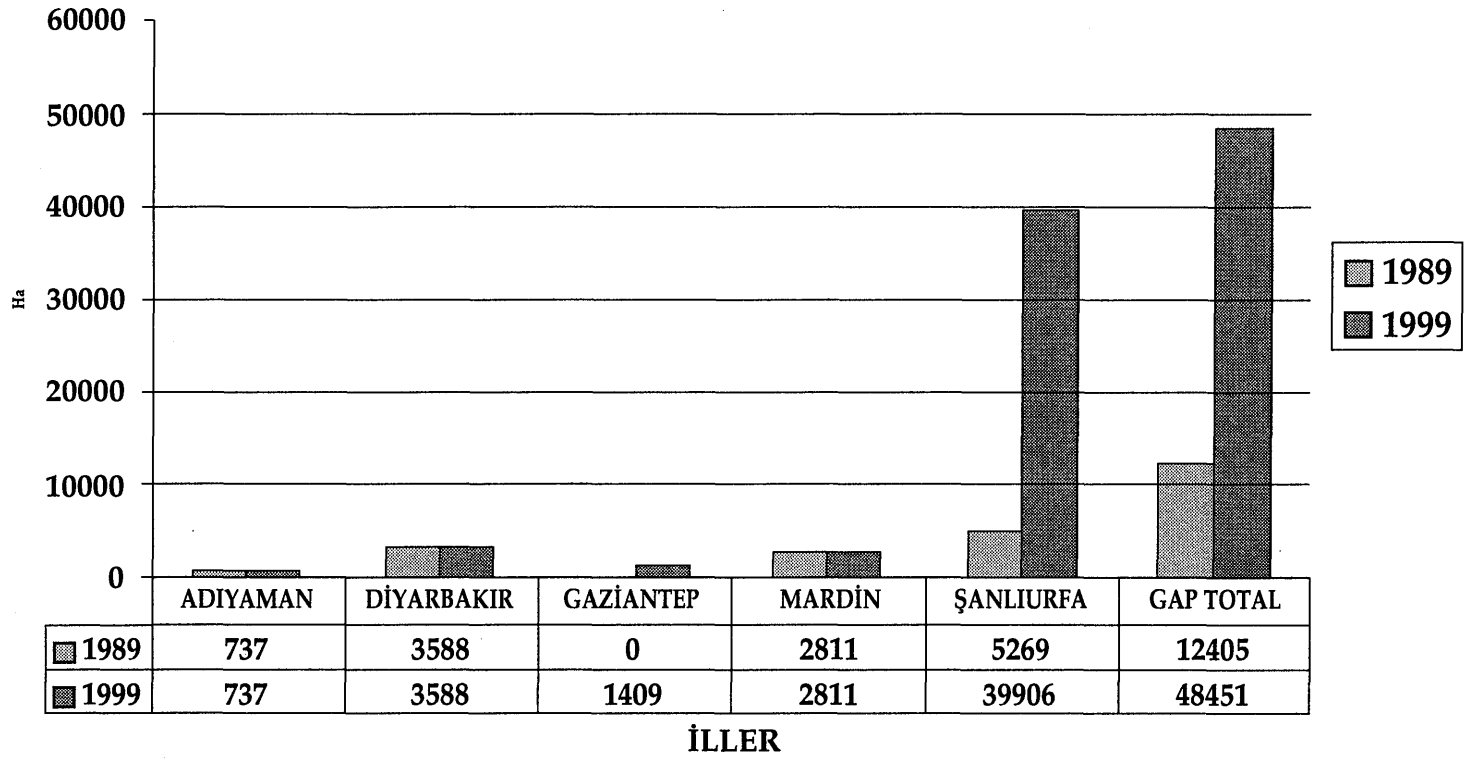
SULAMA HEDEFLERİ VE GERÇEKLEŞME

- 2001 YILINA KADAR 1.700.000 Ha. SULAMAYA AÇILMAS ÖNGÖRÜLMÜŞTÜR.
- 2000 YILINA KADAR 215.080 Ha. SULAMAYA AÇILMIŞTIR.
- SULAMAYA AÇILAN ALANIN BÜYÜK BİR KISMI ŞANLIURFA YÖRESİNDEDİR.
- DEVAM EDEN PROJELERİN TAMAMLANMASI İLE KISA GELECEKTE SULANAN ALANLARIN 361.000 Ha.a ÇIKMASI BEKLENMEKTEDİR.

GAP BÖLGESİNDE SULANAN ALANLAR, 1998

GAP KÖY HİZMETLERİ TARAFINDAN YAPILAN TARLA İÇİ GELİŞTİRME ÇALIŞMALARI

ÜRÜN DESENİ

1985

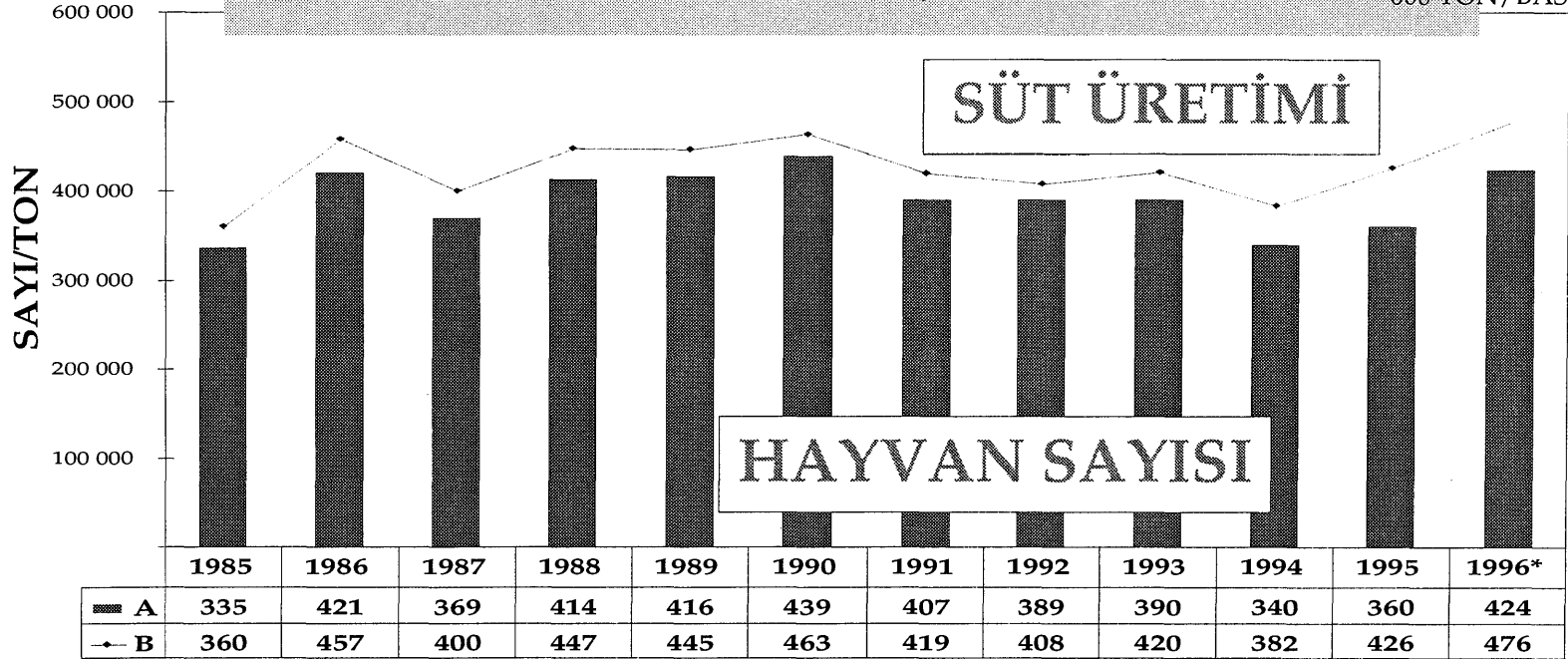
- TAHILLAR, BAKLAGİLLER VE ÇOK YILLIK BİTKİLER'DEN İBARET BİR DESEN
- ÜRÜN DESENİNDE BÜYÜK DEĞİŞİM,
- 2005 YILINDA SULAMA ALANLARINDAKİ ÜRÜN YOĞUNLUĞUNUN % 89'DAN % 134'E ÇIKMASI
- SULAMA ALANLARINDA PAMUK BİTKİSİNİN PAYININ % 2.8'DEN % 25'E YÜKSELMESİ,
- KURU TARIM ALANLARINDA ESKİ YAPININ DEVAMI,
- HARRAN OVASINDA PAMUK BİTKİSİNİN PAYI % 78'E ULAŞMIŞTIR.

HEDEF

GERÇEKLEŞME

GAP: SAGMAL HAYVAN SAYISI VE SÜT ÜRETİMİ, 1985-1996

000 TON/BAS

KAYNAK: 1989 MASTER PLANI DÖKÜMANI

KAYNAK: DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ

1989 MASTER PLANI'NIN DEĞERLENDİRİLMESİ (YETERSİZLİKLER)

- UYGULAMADAKİ TEKNİK VE EŞGÜDÜM SORUNLARI İÇİN ÖNLEMLER
- SULAMA DIŞINDA KALAN ALANLAR GELİŞTİRİLMESİ
- SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN KOŞULLARI

İÇİNDEKİ ANADOLU BÖLGE KALKINMA PLANI

2002-2010

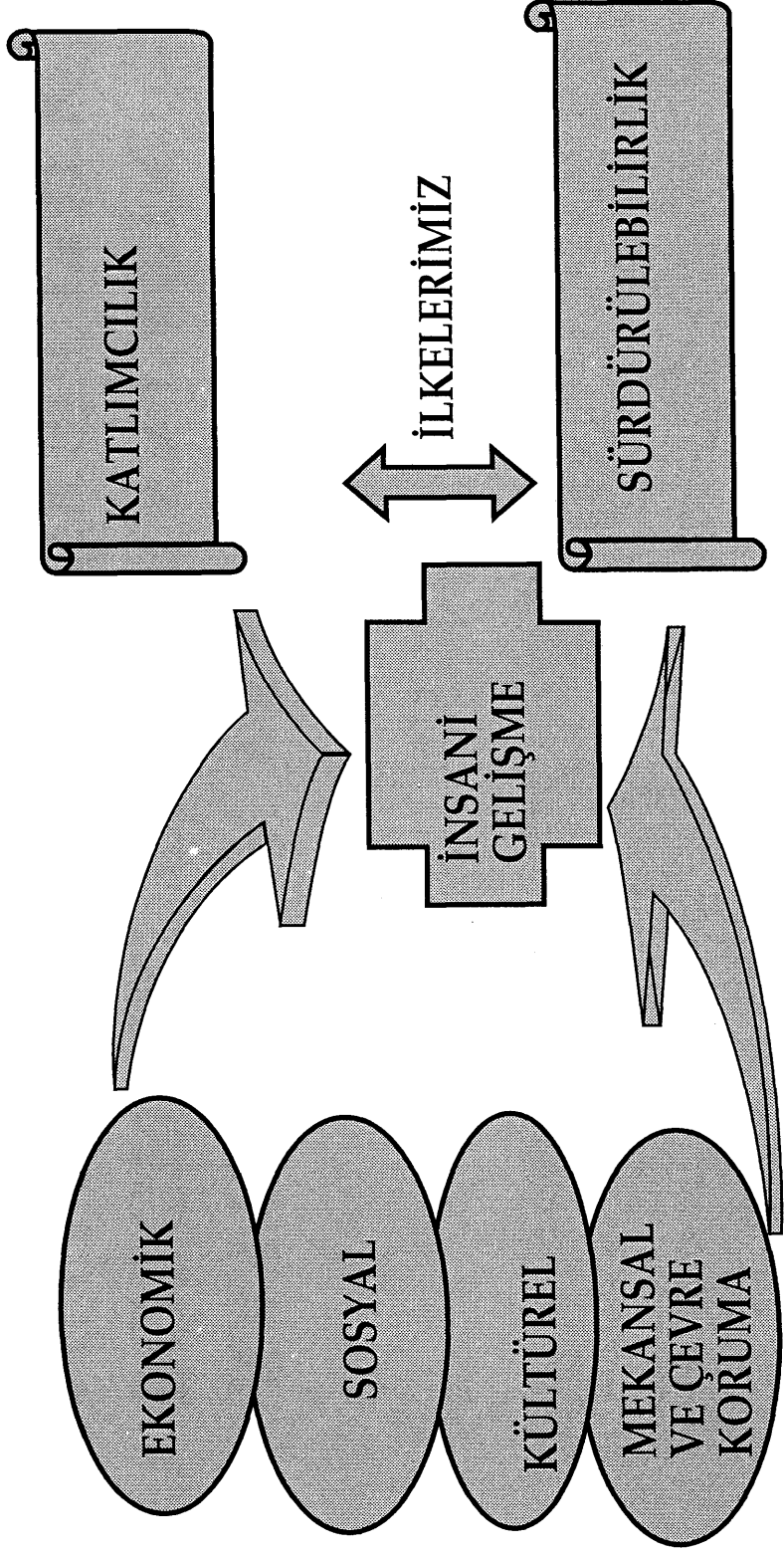
BAKANLAR KURULU
GAP'IN 2010 YILINDA BİTİRİLMESİ KARARINI
ALMIŞ

VE

PLANLAMA ÇALIŞMALARINI YAPMAKLA
GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİNİ
GÖREVLENDİRMIŞTİR

TEMEL İLKELER VE YAKLAŞIMLAR

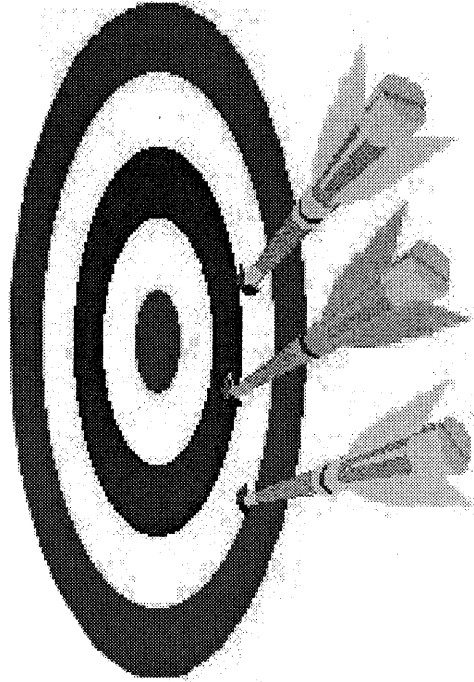
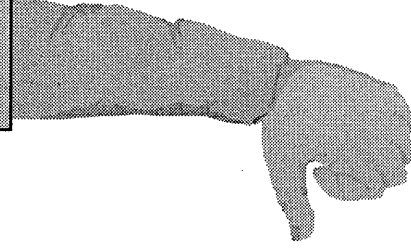
BÖLGE'NİN KALKINMASI

GENEL AMAÇ

**KATILIMCILIK YAKLAŞIMI İLE
BÖLGEDEKİ TÜM İNSANLARIN
YAŞAM KALİTESİNİ YÜKSELTMEK
VE BUNU SÜRDÜRÜLEBİLİR KILMAK**

HEDEFLER

GELİR ARTIŞI

**YAŞAM ŞARTLARININ
İYİŞEŞTİRİLMESİ**

ÇEVRE KORUNMASI

GENEL GELİŞME STRATEJİSİ

ULUSAL
PAZARLA
BÜTÜNLEŞME

RASYONEL
İŞLEYEN
PAZAR EKONOMİSİ

YEREL PAZARIN
CANLANDIRILMASI

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN GERÇEKLEŞTİRİLMESİ İÇİN

BEŞERİ

DOĞAL

EKONOMİK

Kaynakların Uyum İçinde Geliştirilmesi

Hedef Grupların
Desteklenmesi

Çağdaş Kurumsal
Yapıların Oluşturulması

Gerekli Düzenlemeler ve Yönlendirmeler Yapmak

KIRSAL VE TARIMSAL PLANLAMA

- ÇALIŞMA PLANI
- KATIMCI YAKLAŞIM VE FAALİYET
- SEKTÖREL DEĞİL, BÜTÜNCÜL
GELİŞME

ARGO EKOLOJİK ZONLARIN BELİRLENMESİ

1. İKLİM BİLGİLERİNİN TOPLANMASI VE HARİTAYA AKTARIMI,
2. TOPRAK BİLGİLERİNİN TOPLANMASI VE HARİTAYA AKTARIMI,
3. ARAZİ ŞEKİLLERİ BİLGİLERİNİN HARİTAYA AKTARIMI,
4. SULAMA HARİTASININ SAYISALLAŞTIRILMASI,
5. BİTKİLERİN YETİŞME İSTEKLERİNE İLİŞKİN BİLGİLERİN TESPİT EDİLMESİ,
6. EKOLOJİK ÖZELLİKLERE GÖRE ÜRÜNLERİN YETİŞME ALANLARININ SAPTANMASI,
7. TÜRDEŞ ALANLARIN SAPTANMASI VE MUTLAK SEKTÖREL ALANLARIN BELİRLENMESİ,
8. TARLA ALANI İÇİN İÇ VE DIŞ TALEBE GÖRE UYGUN BİTKİLERİN VE EKİLİŞLERİNİN SAPTANMASI.

TARIMSAL VE KIRSAL KALKINMA AMAÇLARI

1. KIRSAL ALANDA EKONOMİK YAPININ İYİLEŞTİRİLMESİ,
2. KIRSAL TOPLUMUN YAŞAM ŞARTLARININ İYİLEŞTİRİLMESİ,
3. DOĞAL KAYNAKLARIN KORUNMASI VE ETKİN KULLANIMI,
4. KIRSAL TOPLUMUN KAYNAKLARA VE KARARLARA
ERİŞİMİNİN İYİLEŞTİRİLMESİ,
5. KIRSAL ALANDA İSTİHDAMIN GELİŞTİRİLMESİ,
6. ÜRETİCİ ÖRGÜTLENMESİNİN GELİŞTİRİLMESİ.

KIRSAL YAYIM MODELLERİ

1. BİLGİ VE TEKNOLOJİ GEREKSİNİMLERİNİN SAPTANMASI,
2. MEVCUT YAYIM KAYNAKLARININ ETKİNLİĞİNİN BELİRLENMESİ,
3. TÜRKİYE VE DİĞER ÜLKELERDE BAŞARI SAĞLAYAN ALTERNATİF MODELLERİN İNCELENMESİ,
4. KAMU YAYIMININ ETKİNLEŞTİRİLMESİ VE ÇOKLU YAYIM YAPISININ OLUŞTURULMASI İÇİN UYGUN MODELLERİN

ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

**YUKARI HAVZALARIN GELİŞTİRİLMESİ VE
YÖNTEMİ**

**1. BÖLGEDEKİ MİKRO HAVZALARIN
BELİRLENMESİ,**

**2. UYGUN YÖNETİM MODELLERİNİN
SAPTANMASI**

ORMAN MÜHENDİSLERİ ODASI

HAYVANCILIĞIN GELİŞTİRİLMESİ

1

•YÜKSEK KALİTELİ KABA YEM VE SİLAJ ÜRETİMİ

2

•SIĞIR VE KOYUN IRKLARININ ISLAHI

3

•HAYVAN HASTALIKLARININ KONTROLU

4

•ÇİFTÇİ EĞİTİMİ VE YAYIM

5

•HAYVAN VE HAYVANSAL ÜRÜNLER PAZARLAMASININ GELİŞTİRİLMESİ

KALİTELİ
ÜRÜN

AMAÇ

YÜKSEK YETİŞTİRİCİ GELİRİ

YÜKSEK VERİM

**TOPRAK VE SU KİRLİLİĞİNİN
BOYUTLARI, NEDENLERİ VE
GEREKLİ ÖNLEMLER**

- **ÜNİVERSİTELER**

ARAZİ PAZARININ GELİŞTİRİLMESİ

1. ARAZİ ENFORMASYON SİSTEMİ

2. ARAZİ EDİNDİRME FONU

3. KİRACILIK VE ORTAKÇILIĞIN DÜZENLEMESİ

SONUÇ VE GÖRÜŞLER

1. TARIM GELECEKTE DE BÖLGE KALKINMASINDA KARAR VERİCİ ROL OYNAYACAKTIR,

3. KALKINMA DİNAMİK BİR SÜREÇTİR. HAZIRLANAN PLAN GEREKLİ ESNEKLİKTE HAZIRLANMAKTADIR

2. SULAMA GELİŞMEYİ HIZLANDIRABİLECEKTİR. ANCAK SULAMA DIŞINDA KALAN ALANLARIN GELİŞTİRİLMESİ ÖZEL ÖNLEMLERİ GEREKTİRMEKTEDİR.

4. PLAN'IN UYGULANABİMESİ VE ÖNGÖRÜLEN DEĞİŞİMİN SAĞLANABİLMESİ İÇİN, DEVLETİN KARARLILIĞI GEREKLİDİR.

5. KURUMSAL YAPININ GÜÇLENDİRİLMESİ GEREKLİDİR.

1989 GAP MASTER PLANI VE GAP BÖLGESİ KALKINMA PLANI

Doç. Dr. Cemil ERTUĞRUL
ZMO Yönetim Kurulu Üyesi

Sayın Başkan,

Değerli Konuklar,

Bilindiği üzere, GAP Türkiye'nin en büyük bölgesel kalkınma projesidir. Dünyanın sayılı bölgesel kalkınma projeleri arasındadır. Proje tarım sektörü yanında, enerji, sanayi, madencilik, ulaşım, eğitim, sağlık, konut, haberleşme gibi tüm ilgili ekonomik ve sosyal sektörleri kapsayan entegre bir projedir. Proje, Ülkenin sosyo-ekonomik bütünlüğü içinde, mevcut kaynakların geliştirilmesiyle, yörenin ve ülkenin ekonomik ve sosyal kalkınmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

GAP her Türk vatandaşının gururu ve katkısı ile gerçekleşen bir büyük kalkınma projesidir.

Burada, 1989 GAP Master Planı ve henüz hazırlık aşamasında olan GAP Bölge Kalkınma Planı, küreselleşme ve Türkiye-AB ilişkileri çerçevesinde, tarımsal yönleriyle değerlendirilecektir.

GAP Master Planının hedefleri, genel kalkınma hedefleri, tarımsal kalkınma hedefleri ve sınai kalkınma hedefleri olarak üç farklı grupta belirlenmiştir. Bu hedefler birbirlerini tamamlayan/destekleyen ve yerel kalkınma projelerinin bilinen hedef ve stratejileridir. Master Planın temel kalkınma senaryosu "GAP yöresini tarıma dayalı ihracat yöresi" durumuna getirmektir. Bu hedefin aşağıdaki bilgiler çerçevesinde değerlendirilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Türkiye'de dahil olmak üzere, ulusların tarımsal üretimi artırma ve tarım ürünlerinde kendine yeterli olma gayretlerinde Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nda yaşanan kıtlık etkili olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, özellikle gelişmiş ülkeler, destekleme fiyat politikası ve yeni tarım tekniklerini kullanmayı teşvik eden politikalarla önemli bir tarımsal üretim artışı sağlamışlardır. Gelişmekte olan ülkelerin 1970'li yıllarda uluslararası krediler yoluyla tarım sektörüne büyük miktarda yatırım yapmaları, bu artışı hızlandırmıştır. Bu artışlar, daha sonraki yıllarda da gıda güvenliği, çiftçiye yönelik sosyal politikalar gibi gerekçeler ve lobi etkinlikleri nedeniyle devam etmiştir. Ancak 1970'li yıllarda petrol krizi ile ortaya çıkan ekonomik durgunluk, ticarete konu olan tarım ürünleri talebini azaltmıştır. Üretimdeki artışa karşılık, talepteki azalma, kronik bir nitelik alan elden çıkartılmayan ürün stokları sorununa dönüşmüş ve uluslararası ticarete tarım ürünleri fiyatlarının hızla düşmesine neden olmuştur.

Destekleme politikalarının, 1970'li yıllardan itibaren hızla artan maliyeti, ulusal bütçeler için önemli bir yük oluşturmaktadır. 1980'li yıllarda, tarım ürünleri ticaretinde bir düzensizliğin olduğu iyice belirginleşmiş ve bu düzensizliğin büyük ölçüde destekleyici-koruyucu tarım politikalarından kaynaklandığı ileri sürülmüştür. Diğer sektörlerde olduğu gibi, tarım ürünlerinin yurtiçi ve uluslararası ticaretinin de serbestleştirilmesinin bu alanda ortaya çıkan sorunların ortadan kaldırılması için tek geçerli yol olduğu görüşü, başta GATT olmak üzere bütün çevrelerce kabul edilmiştir.

ABD ve AB gibi gelişmiş ülkelerde bugün, tarım sektörünün ekonomik büyümeye katkı sağlamasından çok, üreticinin gelirinin artırılmasına, tarım ürünleri arzının ve fiyatlarının istikrarına ve halkın beslenme düzeyinin iyileştirilmesine ağırlık verilmektedir. Bu ülkeler tarımsal destekleme politikalarıyla ve teknolojik gelişmenin sağladığı olanaklarla, tarımsal verimliliği ve üretimi artırmışlar ve tropikal bitkiler dışında, çoğu tarımsal üründe, kendine yeterliliği sağlamışlardır. Hatta, bu ülkelerde, ciddi miktarlarda, elden çıkartılamayan ürün stokları oluşmuş bulunmaktadır. Çoğu gelişmiş ülkede çiftçiler, ürün fazlası nedeniyle tarımsal ürün fiyatlarının düşmemesi için, devletin önlem almasını ister duruma gelmişlerdir. ABD ve AB gibi aşırı ürün stokları sorunu ile karşı karşıya gelen ülkelerde, çiftçilere tazminat ödenerek, tarım alanlarının, dolayısıyla tarımsal üretimin sınırlandırılması yoluna gidilmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde ise, ekonomik politikalar önem kazanmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler, ekonomik kalkınmanın başarılabilmesi için tarım sektöründen sanayi sektörüne kaynak (işgücü, hammadde ve sermaye) aktarmaya ve kalkınma gayretleri için gerekli olan döviz tarım ürünleri ihracatı yoluyla sağlamaya öncelik vermektedirler. Ancak, gelişmekte olan ülkelerde, maden kaynakları veya diğer doğal zenginlikler mevcut değilse, en önemli yere sahip olan tarım sektörü, diğer sektörlerle kaynak aktararak veya ihracat yoluyla döviz sağlayarak ekonomik büyümenin başarılmasında, temel sektör olma özelliğini artık büyük ölçüde kaybetmiştir.

Sanayi devrimi büyük ölçüde, tarım sektöründen, sanayi sektörüne üretim faktörlerinin aktarılmasıyla gerçekleştirilmiştir. Ancak, tarım sektörü, kalkınma ekonomisindeki bu özelliğini büyük ölçüde kaybetmiş, hatta sanayi sektörünün mali desteğine muhtaç duruma gelmiştir. Günümüzde, özellikle gelişmiş ülkelerde, tarım sektörünün ekonomik kalkınmaya katkı sağlamasından çok, tarım sektöründe istihdam edilenlerin gelirlerinin iyileştirilmesine, tarım ürünlerinin arzında ve fiyatlarında istikrara ve halkın beslenme kalitesinin iyileştirilmesine önem verilmektedir.

Gelişmiş ülkelerin uygulamakta oldukları destekleyici-koruyucu tarım politikaları, gelişmekte olan ülkelerin tarım ürünleri üretim ve ihracatı yoluyla ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmelerini engelleyici bir unsur olmaktadır. Gelişmiş ülkeler uyguladıkları destekleyici-koruyucu tarım politikaları ile, çoğu tarımsal üründe, ithalatçı değil, ihracatçı duruma gelmişler, ayrıca, ürün stoklarını eritmek için ihracata büyük miktarlarda sübvansiyon sağlayarak, tarım ürünlerinin dünya piyasalarındaki fiyatlarını düşürmüşlerdir.

Uluslararası mal, hizmet, sermaye ve bilgi akımlarının yoğunlukları ve Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve DTÖ gibi uluslararası kurumların dünya ekonomisini yönlendirmedeki ağırlıkları art-

tıkça ulusal ekonomi politika ve araçlarının bağımsızlığından söz etmek artık mümkün değildir. Küreselleşme kendi politika ve araçlarını oluşturmaktadır. Nitekim, dış ticaret giderek uluslararası kurallara bağlanmakta ve uygulamalar DTÖ tarafından denetlenmektedir. Bu uygulamalardan, özellikle DTÖ/Uruguay Turunda (UT) ortaya çıkan gelişmelerden tarım sektörü de payını almış ve tarım ürünleri ticareti de kısmen DTÖ disiplini altına girmiştir. Uzun dönemde daha büyük ölçüde DTÖ disiplini altına girmesi kaçınılmazdır. Bu gelişmelerin geri kalmış, verimlilik ve rekabet gücü sınırlı ülkelerin tarım ürünleri üretim ve ticaretini ve bu ülkelerin çiftçilerini olumsuz yönde etkilemesi mümkündür. Ancak, söz konusu ülkelerin, bu gelişmelerin yönünü değiştirmesi veya bu gelişmelerin dışında kalması son derece zordur. Bu oluşumu veri olarak kabul etmeleri ve kendilerini bu koşullara uyarlamaları gereklidir. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) görüşmelerinde bu ülkelere bazı ayrıcalıklar sağlanmıştır, ancak, sağlanan ayrıcalıkların mevcut olumsuzlukları gidermede yeterli olabileceği söylenemez.

Master Plan'da hedeflendiği üzere, tarımsal üretimi artırarak GAP yöresini tarıma dayalı ihracat yöresi durumuna getirme amacı, bugüne kadar ki gelişmeler ve yakın gelecekte gerçekleşmesi muhtemel gelişmeler dikkate alındığında, GAP için gerçekçi ve yeterli bir amaç olarak görülmektedir. Ayrıca, bu amacın abartılı bir şekilde açıklanması, özellikle, tarım ürünü fazlası olan bazı ülkelerin endişelenmelerine ve GAP'ın engellenmesi girişimlerine yol açmıştır.

GAP'ın tamamlandığı yıllarda bu hedefin belirli bir ölçüde gerçekleşme ihtimali vardır. Ancak, tarım tekniklerinde, özellikle biyoteknolojide sağlanan gelişmeler yeni bir çağın habercisidir ve tarım alanında ne gibi gelişmelerin ortaya çıkabileceğini şimdiden tahmin etmek oldukça zordur. Bu gelişmeler GAP'ın üretim ve ihracat bakımından önemini azaltabilir.

Nitekim, gelişmiş ülkelerde uygulanan araştırma projeleri sayesinde, daha verimli bitki ve hayvan ırkları, daha etkili mekanizasyon, otomasyon ve iletişim teknikleri geliştirilmektedir. Modern Biyoteknoloji en geniş kullanım alanını tarım ve hayvancılıkta bulmuştur. Modern biyoteknoloji, tarımsal verimliliğin artırılmasında büyük imkanlar sunmaktadır. Yüksek miktarda ve kalitede ürün almak amacıyla geleneksel kültür çeşitlerinin veya bunların yabancı akrabalarının genetik yapıları değiştirilmektedir. Genetik mühendisliği ile bitki ve hayvan ırklarının iyileştirilmesi hızlanmış, daha çabuk gelişen ve hastalıklara daha dayanıklı bitki ve hayvan türleri elde edilmiştir. Et, süt ve yumurta gibi ürünlerin elde edilmesinde birim üretim başına daha az yem tüketen, daha çok ve daha kaliteli ürünler veren, daha çok yavrulayan ve arzu edilen daha pek çok genetik özelliği birlikte taşıyan süper hayvanların yetiştirilmesi çağı açılmıştır. Hayvanlara hormon verilerek, süt, yumurta vs. üretimi, fiyatlar arttığında artırılabilen, düştüğünde azaltılabilmektedir. Benzer teknikler, bitki yetiştiriciliğinde de uygulanmaktadır. Genetik iyileştirmelerle, iklim bağımlılık azalmakta, özellikle güney ülkeleri tarafından yetiştirilen tropikal bitkilerin kuzey ülkeleri tarafından da yetiştirilmesine çalışılmaktadır. Tuzlu alanlarda yetişebilen bitki türleri geliştirilmektedir. Yeni sulama yöntemleri, daha az su ile, daha geniş alanlarda, daha etkili sulama imkanları sağlamaktadır. Tarım tekniklerindeki gelişmelerle, toprağa bağımlı olmaksızın, otomasyonun son derece geliştiği, bilgisayar kontrollü seralarda, kat kat raflarda, bitki besin maddelerinin su içerisinde eritilmiş olarak bitki köklerine verildiği, üretim teknikleri ile üretim yapılabilir. Tarımsal üretimde sınırlı bir faktör olan toprağın bu önemi giderek azalmaktadır.

Sayın Başkan,

Değerli Konuklar,

AB, Türkiye'nin dış ticaretinde son derece önemli bir yere sahiptir. Türkiye'nin ithalatının ve ihracatının yarısına yakın kısmını Toplulukla yapılan ticaret oluşturmaktadır. Topluluk Türkiye'nin tarım ürünleri dış ticaretinde de önemli bir yere sahiptir. Türkiye, 01-24 fasıllar arasında yer alan tarım ürünlerinin, yaklaşık beşte birini AB'den ithal etmektedir. AB, Türkiye'nin tarım ürünleri ihracatında ise, yaklaşık beşte iki oranı ile yüksek bir paya sahiptir.

Türkiye, Ankara Anlaşması (1963) ile başlayan süreçte, AB'nin Ortak Üyesidir ve Tam Üyeliği hedeflemektedir. KP'de, 22 yıllık dönem sonunda, Türk tarımının AB Ortak Tarım Politikasına (OTP) uyumunun sağlanması için, Türkiye'nin gerekli OTP tedbirlerini alması öngörülmüştür. KP'ye göre Ortaklık Konseyi, Türkiye'nin yirmi iki yıllık dönem sonunda (1995 yılı sonunda), OTP tedbirlerini aldığı belirlemesini takiben tarım ürünlerinin serbest dolaşımı ile ilgili hükümleri tespit edecektir. Ortaklık Konseyi uyum için öngörülen tarihi değiştirebilecektir. Nitekim, 1/95 sayılı OKK ile, bu sürenin, her hangi bir tarih belirlenmeden ek bir süre verilerek uzatılması öngörülmüştür.

Türkiye-AB ilişkilerinde en önemli unsur, Türk tarımının OTP'ye uyumudur. Türkiye, dünya tarımında ortaya çıkan gelişmeler yanında, OTP'ye uyum ile, OTP'den ve OTP'de ortaya çıkan gelişmelerden doğrudan etkilenecektir. Türk tarımının OTP'ye uyumu; Türk tarımı, Türk ekonomisi, sosyal ve siyasal yaşamını, bu kapsamda GAP'ı çeşitli yönleri ile önemli ölçüde etkileyebilecektir. Türkiye Topluluk ilişkilerinin gelecekteki en sorunlu ve belki de en önemli yönünü Türk tarımının OTP'ye uyumu alanındaki ilişkiler oluşturacaktır.

AB, OTP uygulaması ile çoğu tarımsal üründe kendine yeterli, hatta önemli bir tarım ürünleri ihracatçısı ülkeler topluluğu durumuna gelmiştir. Ancak, OTP masraflı bir uygulama olarak AB bütçesine büyük yükler getirmiş, bunun yanında bazı ürünlerde (et, tereyağı, tahul, şeker, şarap gibi) ciddi bir üretim fazlalığı sorunu ile karşılaşmıştır. Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği durumunda, özellikle GAP ile sağlanacak üretim artışının etkisiyle; OTP çerçevesinde ortaya çıkan söz konusu sorunların daha da büyüyeceği ve ayrıca, AB çiftçisinin Türk çiftçisi karşısında önemli bir rekabet sorunu ile karşı karşıya kalacağı yolunda görüşler ileri sürülmektedir. Nitekim, Topluluk Türkiye'nin Nisan 1987 yılında yapmış olduğu Tam Üyelik başvurusu ile ilgili olarak hazırladığı raporda, bu endişelerini ortaya koymuştur.

Küçük ve çok parçalı tarım işletmelerinin hakim olduğu koşullarda üretim yapan ve teknoloji kullanımında yetersizliklerle karşı karşıya bulunan Türk çiftçisinin ve bu kapsamda Güneydoğu Anadolu Bölgesi çiftçisinin, büyük tarım işletmelerinin hakim olduğu ve teknolojiyi etkin bir şekilde kullanma olanağına sahip Topluluk çiftçisi karşısında önemli bir rakip olacağı görüşü yanlıştır. Hatta, ilerki bölümlerde açıklanacağı üzere, Topluluk çiftçisinin, Türk çiftçisini tehdit edici bir rakip olması olasılığı daha yüksektir. Türk çiftçisi, mevcut koşullarda sadece, Topluluğun kendine yeterli olmadığı ve Türkiye'nin doğal kaynakları bakımından avantajlı durumda bulunduğu ürünlerde, özellikle, subtropikal iklim kuşağında bulunan GAP yöresinde yetiştirilen ürünlerde önemli bir rekabet şansına sahiptir.

Türk tarımının uyumu öngörülen OTP sürekli bir reform süreci içindedir ve son reform dalgası olan Gündem 2000 ile şu düzenlemeler öngörülmektedir.

- Topluluk içi ve Topluluk dışı piyasalarda rekabet gücünün geliştirilmesi için daha düşük düzeyde kurumsal fiyatların uygulanması: Bu amaca uygun olarak destekleme fiyatlarının 2001-2006 yıllarında, tahılta %15-20, sütte %15 oranında düşürülmesi.

- Tarımsal nüfusa adil bir yaşam standardının sağlanması: Destekleme fiyatlarındaki azalma, doğrudan yardım ödemeleriyle dengelenecektir. Destekleme fiyat sisteminden doğrudan gelir desteğine geçiş, gelir politikasının tarımsal üretimden daha bağımsız olarak uygulanması anlamına gelmektedir.

- AB'nin uluslararası ticaretteki konumunun güçlendirilmesi: Serbest rekabete uyumlu piyasa yapısının oluşturulması yeni üyelerin bütünleşmesini kolaylaştıracak ve AB'yi yaklaşan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) turunda daha güçlü kılacaktır.

- Kalite için yoğunlaşma: Reform tüketicilerin ürün kalitesi ve güvenilirliği konusundaki artan ilgilerini tamamen karşılamayı amaçlamaktadır. Piyasa desteklerinde ve yeni kırsal kalkınma politikalarında, çevre, sağlık ve hayvan sağlığı konularında standartlara uyum sağlanacaktır.

- Çevre ile ilgili hedeflerin OTP ile bütünleştirilmesi: Üye ülkeler çevre ile ilgili gerekli önlemleri almalıdırlar. Üye ülkeler bu zorunluluğu gerçekleştirirde üç zorunluluğu yerine getirmelidir. Birincisi, kırsal kalkınma programlarında uyguladıkları tarımsal çevre önlemleri yeterli olmalıdır. İkincisi, doğrudan destek ödemeleri çevre politikaları ile uyumlu olmalıdır. Üçüncüsü, bu ödemelerin yapılmasında çevre ile ilgili özel yükümlülükler getirilebilir.

- OTP'nin ikinci ayağı olan kırsal kalkınmanın yeni çerçevesi: Yeni kırsal kalkınma politikası, Avrupa'nın kırsal alanlarının geleceği için tutarlı ve sürdürülebilir bir çerçeve oluşturmayı amaçlamaktadır. Yeni kırsal kalkınma politikası sorumlulukları paylaşmayı ve üye ülkelerin özel amaçlarına göre uygulamalarını gerçekleştirilmesini öngörmektedir.

- Merkeziyetçi olmayan yönetim: Üreticilere yapılan doğrudan ödemeler 1992 yılındaki uygulamadan farklı olacaktır. Dana eti ve sütçülük ile ilgili doğrudan ödemelerin bir kısmı, Avrupa Tarımsal Garantisi ve Yönlendirme Fonu (EAGGF (3)) kanalıyla, Topluluk kriterlerine uygun ve rekabeti bozmayacak şekilde üye ülkelere tahsis edilebilecektir.

- Diğer basitleştirmeler: OTP reformu bazı basitleştirmeleri öngörmektedir. Örneğin, şarap ile ilgili 23 tüzük, kırsal kalkınma ile ilgili 9 tüzük var iken şimdi ikisi içinde birer tüzük vardır.

(3) EAGGF: European Guidance and Guarantee Fund.

GAP Bölge Kalkınma Planı hazırlanırken OTP'nin reformunun göz önünde bulundurulmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

GAP, Verimli Hilal (Fertile Crescent) olarak tanımlanan ve aynı zamanda Yukarı Mezopotamya olarak bilinen bir yörede, diğer amaçları yanında, tarım topraklarını suya kavuşturmayı amaçlayan entegre bir projedir.

Proje alanında kuru tarım sisteminde ekili alanın %67'sinde tahıl (%64 buğday, %35 arpa), %25'inde yemeklik tane baklagiller (mercimek %85, nohut %14) , %4.2'sinde sanayi bitkileri (pamuk %84, tütün %13), %2.6'sında yağ bitkileri (susam %90, ayçiçeği %10), %0.2'sinde yumrulu bitkiler (soğan, sarımsak ve patates), %0.06'sında yem bitkileri (fiğ ve burçak) yetiştirilmektedir.

Sulu tarıma geçildiğinde, halen sınırlı düzeyde tarımı yapılan veya yapılamayan pamuk, ayçiçeği, soya, yer fıstığı, kolza, mısır, çeltik, sorgum, sudan otu ve yonca gibi ürünlerin üretiminde önemli artışlar sağlanabilecektir. Ayrıca, üzüm, zeytin, antepfıstığı, incir başta olmak üzere çeşitli meyvelerin ve çoğu sebze çeşitlerinin üretimi önemli ölçüde artacaktır. Halen yılda bir veya iki yılda bir ürün alınabilen alanlardan, yılda iki, hatta üç defa ürün alınabilecektir. Hayvansal üretim faaliyetlerinde de belirli bir gelişmenin ortaya çıkması beklenmektedir.

Projenin tamamlanması sonucunda gerçekleşecek ürün deseni büyük ölçüde serbest piyasa koşullarında oluşacak fiyat yapısına bağlı olarak değişecektir. Bilindiği üzere yörede, ülkede ve Dünyada tarımsal ve ekonomik koşullar hızlı bir değişim süreci içerisinde. Bu nedenle, ürün deseni ile ilgili şimdiden yapılacak hesaplamalarda büyük yanılma payı vardır.

GAP çoğu tarımsal üründe, Topluluk tanımlamasına göre güney ürünleri olarak tanımlanan ürünlerde (İspanya, İtalya, Yunanistan gibi Topluluğun güneyinde yer alan ülkelerde yetiştirilen ürünlerde) Topluluk tarımı ile rekabet edici değil, Topluluğun kendine yeterli olmadığı pek çok üründe Topluluk tarımını **tamamlayıcı** bir özellik taşımaktadır. Topluluğa yeni katılacak olan Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerinin de kuzey ülkeleri niteliğinde olmaları nedeniyle GAP yöresinde yetiştirilecek ürünlerin Topluluk tarımını **tamamlayıcı** niteliği daha da artmaktadır.

GAP'ın gerçekleştirilmesiyle ortaya çıkacak bitki deseni; yörenin iklim ve toprak özellikleri yanında, teknoloji kullanımı, çiftçinin bilgi düzeyi, tarıma dayalı sanayilerin gelişme düzeyi, elde edilecek ürünlerin depolama ve ulaşım olanakları ve özellikle yurtiçi ve yurtdışı fiyat ve piyasa özelliklerine bağlı olarak değişebilecektir. Dünyada, tarımsal üretimde özellikle teknolojik gelişmelere bağlı olarak kaydedilen hızlı gelişmeler ve tarım ürünleri ticaretindeki belirsizlikler göz önüne alındığında GAP için şimdiden bir ürün deseni öngörmenin olanaksızlığı ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle şimdiden yapılacak üretim deseni tahminlerinde yanılma ihtimali vardır. Ancak, GAP'ın gerçekleştirilmesiyle ortaya çıkacak ürün deseninin, büyük ölçüde subtropikal ürünlerden oluşacağı ve bu ürünlerin bazıları güney ülkelerinde yetiştiriliyor olsa bile, AB'nin halen kendine yeterli olmadığı ürünleri kapsayacağı söylenebilir. Türkiye'nin tam üyeliği durumunda, özellikle GAP yöresinde yetiştirilecek ürünlerle Topluluğun çoğu tarımsal üründe kendine yeterli duruma geleceği söylenebilir.

Türk tarımının OTP'ye uyumunun, aşamalı bir uyum süreci ile gerçekleştirilmesi ve bu uyum sürecinde, Topluluğun kendine yeterli olmadığı ürünlere, özellikle GAP yöresinde yetiştirilecek öncelik verilerek, Türk tarımının Topluluk tarımını tamamlayıcı yönde gelişmesi sağlanabilir. Ayrıca, Türkiye ve AB arasında sağlanacak işbirliği ile, Türkiye'nin ve AB'nin çıkarlarını optimize edecek yönde üretim politikaları geliştirilebilir. GAP Bölge Kalkınma Planı hazırlanırken bu hususların da göz önünde bulundurulmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

Yakın bir tarihte ve tam üyelik koşullarında OTP'ye uyum, OTP'nin destekleme mekanizmasından, yapısal fonlardan ve Topluluğun sermaye akımından (özellikle istihdam yaratıcı etkisi nedeniyle) yararlanmaya olanak sağlayacağından Türkiye ve GAP yöresi için yararlı olabilecektir. Ancak OTP'nin reformu çerçevesinde desteklemenin azaltıldığı ileri bir tarihte OTP'ye uyum Türk tarımı için fazla olumlu bir etki yapmayacaktır. Hatta, Türk tarımında verimliliği ve rekabet gücünü artırıcı politikalar izlenmez ise, OTP'ye uyum tarımsal üretimde, özellikle çoğu hayvancılık etkinliklerinde, azalmalara neden olabilecektir.

GAP projesi ile artan üretim, sadece Topluluk piyasalarına değil, daha çok, artan nüfusa ve refah düzeyine paralel olarak yurtiçi piyasaya ve ayrıca Ortadoğu, Körfez Ülkeleri, Orta Asya, Kuzey Afrika ve diğer Avrupa Ülkeleri piyasalarına da yönelecektir. Bu nedenle GAP'ın gerçekleştirilmesiyle ortaya çıkacak üretim artışının Topluluk piyasalarını büyük ölçüde etkileyeceği düşünülmemektedir. Ayrıca GAP'ın etkisinin uzun yıllara yayılmış ve aşamalı bir şekilde gerçekleşmesi beklenmektedir.

Bilindiği üzere GAP, Türkiye'nin olduğu kadar dünyanın da sayılı bölgesel kalkınma projelerinden biridir. Projenin gerçekleştirilmesi ile çok yönlü olumlu etkilerin oluşması beklenmektedir. Proje toprak ve su kaynaklarının daha etkili bir şekilde kullanılması ile, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin kalkınması ve bölgeler arası dengesizliklerin azaltılması yanında, ülke ekonomisi ve kalkınması için de olumlu etkilerde bulunacaktır. Bu yönüyle proje, Türkiye ekonomisi üzerinde yaratacağı olumlu etki ile Türkiye ve AB arasındaki gelişmişlik farkının kapatılmasına katkıda bulunacak, böylece AB'ye tam üyeliğimiz açısından olumlu bir faktör olacaktır.

GAP'ın gerçekleşmesi ile bölge ekonomisine ve Türkiye ekonomisine sağlanacak olumlu katkı, Türkiye'nin tam üyeliği durumunda, bir ölçüde Topluluk ekonomisine sağlanacak olumlu bir katkıya dönüşecektir. Bu nedenle GAP Topluluğu tehdit eden bir unsur olarak değil, Topluluk ekonomisine olumlu katkıda bulunacak ve Topluluk tüketicisinin refahını artıracak bir unsur olarak görülmelidir.

Türk tarımının OTP'ye uyumunda, GAP'daki ürün deseni ve GAP'ın tarımsal yönü, Dünyamdaki gelişmelerden soyutlanarak ele alınamaz. Tarım ürünlerinin üretim, işleme ve pazarlanmasında, tarım işletmelerinin yapılarında ve küreselleşme çerçevesinde uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan gelişmeler, tarım sektörünün yeni nitelikler eklemektedir. Türkiye gerek küreselleşme çerçevesinde yeni Dünya koşullarına uyumda gerek OTP'ye uyumda, bu gelişmeleri göz önünde bulundurarak, özellikle verimlilikte ve rekabet gücünde sağlanacak iyileştirmelerle, kendi ayakları üzerinde durabilecek bir tarım sektörünü oluşturma gayretleri içerisinde olmalıdır.

Sayın Başkan,

Değerli Konuklar,

GAP Bölge Kalkınma Planı, son on yılda Türkiye ve uluslararası düzeyde kalkınma yaklaşımındaki değişimler ile küreselleşme, bilgi ve enformasyon teknolojisindeki gelişmeler ışığında, çevre, katılımçılık, sürdürülebilirlik, paylaşım gibi kavramlar esas alınarak hazırlanmaktadır. Diğer konuşmacılar tarafından defalarca belirtilen ve burada tekrarlamak istemediğim GAP Bölge Kalkınma Planının amaç, hedef ve stratejileri büyük ölçüde tutarlı ve birbirini tamamlayıcı özelliktedir. Bu özelliklerinin, Sempozyumumuzdan sağlanacak katkılar ile daha da belirginleşeceğine inanıyorum.

Beni sabırla dinlediğiniz için teşekkür eder, saygılarımı sunarım.

TARTIŞMALAR

OTURUM BAŞKANI - GAP İdaresinin planlama yaklaşımının kavramsal çerçevesi ve yöntemi konusunda çok duru ve açıklayıcı bir bilgi sunan sayın Yavuz Ege'ye Çok teşekkür ederim. Aslında GAP idaresi bunları yaşama geçirecek yapıda işleyen bir idaredir. Yani GAP idaresi bunları herkes yazabilir, ama bunları kurgulayıp yaşama çevirmek önce bir teknik nitelik ister. GAP İdaresinde bu nitelikler vardır. Bir de bu katılımcılık gibi yeni kavramlara idarenin kendi içinde ve işleyişinde de uyması gerekir. Ben GAP İdaresiyle ilgili temaslarımda sivil toplum örgütü yöneticisi olarak ve bunun hem bölgede, hem merkezde fazlasıyla bulunduğunu görüyorum. Yani GAP İdaresi açık bir yönetim ve saydam bir yönetim ve katılımcı bir yönetim çabasını kendi içinde ve toplumla ilişkilerinde göstermektedir. Bölgenin ne kadar duyarlı bir bölge olduğunu düşünürsek, bu aslında GAP İdaresinin aynı zamanda siyasal bakımdan da duyarlı, dengeleri gözetten bir idare olduğunu göstermektedir. Bu konudaki tartışmalar bizi biraz daha ileri götürecektir.

İyi ki toplantıyı bu zaman süresi içerisinde yapıyoruz, yani tarih olarak. Çünkü yeni bir Master Plan hazırlanıyor, eski Master Planın çok dramatik bir eleştirisini gördük. Duran Taraklı şey diyor: Birinci Master Planın stratejisinde vizyon yoktur, varsa bile çok sınırlıdır. Teknolojik parametreler bakımından de tutarsızdır. Sanayileşmede cüce bir yaklaşım vardır. Su diplomasisinde de büyük yanlışlar vardır diyor. İnşallah yeni Master Planda bunlar tekrarlanmaz. Fakat sonundaki şey önemli tabii. Son biz buradayız. Siz saydamsanız, biz de bilgilerimizi size iletiyoruz diyoruz. Bu diyalog bu bakımdan çok anlamlı.

Aslında tabii küreselleşme dedi Cemil arkadaşımız. Orada AB'den söz etti. Türkiye iki seçenekle karşı karşıya. Birincisi, dünya kapitalizmi, küreselleşme metafizik bir kavram değil. Dünya kapitalizminin bugünkü biçimidir. Dünya kapitalizmine, yani küreselleşen kapitalizme karşı yalnız mı kendisin koruyacak, yoksa AB şemsiyesi içinde mi? Bu bakımdan bu şeyi bir arada düşünmesini gayet iyi karşılıyorum.

Şimdi aslında çok ilginç bir süreç yaşıyoruz. Bize GAP İdaresi neyi nasıl yaptığını ayrıntılı biçimde açıklıyor. Buradaki katkılarımıza hazır olduğunu gösteriyor. Bu katkıların sadece burada değil, oluşturulan mekanizmalar içinde sonradan sürebileceğini söylüyor.

Haşim Bey kırsal kalkınma boyutuna eğildi. Burada benim dikkatimi çeken önemli bir şey, teknik bilginin bölge konusundaki bilginin çok önemli olduğu. Yani bölge konusunda ne kadar çok bilgi sahibi olursak, vizyon oluşturmada, vizyon çünkü sonunda bir siyasi stratejiyi gerektirir. Vizyon oluşturmada ve vizyonu gerçekçi ögelere dayandırmada o kadar doğru davranmış oluruz. Yani bu bakımdan GAP İdaresinin yaptığı diğer planlama çalışmaları kadar, ben ancak bölgenin yapısına ilişkin, bölgedeki fiziksel yapıya ilişkin bilgilerin önemli olduğunu düşünüyorum. Çünkü bunlar sürekli olarak kullanılabilir niteliktedir.

İkincisi, GAP İdaresinin bu tür toplantılara hep katılıyorlar. Ben bunun bir halkla ilişkiler süreci olduğunu düşünmüyorum. Bu hakikaten katılımcı yaklaşımın bir parçası olarak bu bakımdan hem sayın Ege'ye, hem Haşim Beye teşekkür ederim.

Bir iki şey söyleyip tartışmada göz önünde tutulmasını isteyeceğim.

Sonunda bir vizyon tartışması yapıyoruz. Bu vizyon bir siyasal vizyondur. Sadece GAP'ın vizyonu değildir, Türkiye'nin vizyonudur. Bu tartışmayı yaparken GAP projesini ekonomik boyutlarıyla, teknolojik boyut ekonomik boyutun bir tamamlayıcısı. Sosyal boyutlarıyla tartışıyoruz. Sosyal boyutları tartışırken, eğitim ve sağlık gibi konuları dile getiriyoruz. Bu bölgenin diğer bir önemli niteliğini hiç konuşmuyoruz. Bu bölgede GAP Master Planı hazırlanırken bir savaş yaşandı. 15 milyar dolardan daha fazla para harcandı. Bu gerilim ortamının doğuşunda bölge toplumsal yapısının, ekonomik yapısının önemli katkılar yaptığını söyledi. Yani ben bu GAP projesini her zaman ekonomik bir projedir, fakat aynı zamanda siyasal bir projedir, çünkü Türkiye ile bölgenin bütünleşmesine katkısı bakımından önemlidir ve GAP Projesi bunun için önemli bir projedir. Yani Karadeniz, Doğu Projelerine karşı GAP Projesinin avantajı, Türkiye'nin siyasi kaderinde önemli katkıda bulunması. Bulunabileceği varsayımdır.

Burada böyle bakınca, yani siyasal boyutu ele alınınca, şöyle şeyler aklı geliyor: Bir kere bölgedeki toplumsal yapı bir prekapitalist, feodal yapıdır. Bu yapıyı muhakkak dönüştürmek lazımdır çağdaş bir toplum yapısına yönelmek lazımdır. Yapılacak bütün eylemlerin bu açıdan da irdelenmesi lazımdır. Projenin bölge halkına istihdam sağlaması lazımdır. Bu istihdam meselesi sadece diğer ekonomik alternatiflerin yaratacağı istihdam değil, kendisine özgü bir özel önem kazanmalıdır.

GAP Projesinde hiç toprak reformundan söz edilmedi. Toprak reformunun bu açıdan çok önemi vardır. Böyle bakınca toplumsal ve siyasal boyutu bir vizyonda bir optimizasyon süreci olarak göz önünde tutulabilir. İstihdam konusunu alalım. Biz GAP'lı arkadaşlarla, toplu çiftlikler projesi hazırladık. O projede büyük işletmelerle orta ve küçük işletmelerin ekonomik değerlendirme bakımından arasında farklılık olmayacağını gördük. Yani küçük ve orta işletmeler aynı derecede verimli olabiliyor. Öyle olduğu zaman muhakkak orta ve küçük işletmeyi seçmek lazım. Daha çok istihdam yaratacağı için. Yani bu tür tekniklerle bir optimizasyon sürecine katılması gerekir. Stratejinin hazırlanmasında bir yandan bu proje, bu boyutuyla toplumsal yapıyı dönüştürmeye nasıl katkıda bulunacak gibi şey olur.

Çatom gibi şeylerin marjinal görünebilecek projelerin böyle bakıldığı zaman merkezinde yer alırlar. Çünkü kadını çağdaştırma ödevi vardır. O zaman daha fazla bir ağırlık. Yani şeyin ekonomik ve elektrifikasyon falan süreci dışında marjinal şeyler değil, temel etkinlikler olarak ele alınması gerekir. Yani başka yerlerde de söyledim, benim önerim, böyle bu bölgedeki etnik yapının, feodal yapının gerilimlere ortam hazırlayacağı yerde, bütünleşmeyi sağlayacak bir şekilde dönüşmesine nasıl katkıda bulunur GAP Projesi. Bunu vizyonun bir parçası olarak öneriyorum.

Şimdi sorulara geçiyoruz.

Prof. Dr. Duran TARAKLI - Ben aslında tüm panelistlere Filiz TÜRKSEVEN tarafından yöneltilen bir soruya yanıt vereceğim. Soru şu: "GAP'ın sulamaya açılan kısımlarda üretime başlanmıştır. Genellikle öngörülen ürün paterninde belirlenenin üzerinde pamuk üretilmektedir. Pamuk fazla sulama isteğinden dolayı tuzlanmayı teşvik eden bir ürün olduğu biliniyor GAP için. Proje hayata geçmeden önce yapılması gereken eğitim çalışmaları yeterince yapılamamıştır. Bölge insanı daha önce Adana ve yöresinde mevsimlik işçi olarak çalıştığından gördüğü ve bildiği kadarıyla pamuğa yönelmektedir. Sizce GAP gibi Türkiye'nin bugünü, yarınına direkt ilgilendiren bir tarım alanı kendi kaderine bırakılmalı mı, yoksa daha etkili ve biraz da zorlayıcı patern uygulaması ve bunun denetlenmesi gerekmez mi?"

GAP değil, eğer yapılabilirse, Türkiye'nin hiçbir tarafı kendi başına bırakılmaması gereken bir olay. Yalnız sayın Yavuz Ege'nin, daha sonra Haşim Öğüt Beyin anlattıklarına bakınca, artık plan kavramı günümüzde değişmiştir. Yani emredici bir plan, emredici bir plançı günümüzde zombi gibi düşünülüyor. Ölmüş hortlanmış adamlar gibi o 60'ların plancısıydı. Bugünün plancısı, artık tartışmayla katılımcı ve bu işin sahibi olan kişilere konuyu benimsetme yönünde gayret gösteren birisidir. Emredici değildir. Şimdi oradan tekrar söylüyorum. Evet GAP değil, Türkiye'de hiçbir tarafta ürün deseni kendi başına bırakılmamalıdır. Nasıl bırakılmaz? Alacağınız ekonomik önlemlerle bırakılmaz. Kamunun elinde bir yığın imkanlar var. Krediden tutun da, pazarlama olanakları, onun işlenmesi için gerekli konularda gösterilen yardımlar, teknik yardımın oraya daha kolay götürülmesi, suyun o konularda, yani öngörülen ürün desenini kolaylaştırıcı şekilde ucuz olarak onlara sunulması gibi inandırıcı, katılımcı ve gönüllü bir şekilde gerçekten bunun yapılması gerekiyor ve yapılır da. Yalnız bu uzun solukluk bir olaydır. Yani emretmek kolaydır da, 60'lı yıllarda hep planlılar olarak biz düşünüyorduk. Biz böyleydi kafamızın içerisindeki olaylar. Biz çok iyiyiz. Biz planlıyız. Biz her şeyi biliriz. Hazırladık. Çok mükemmel de hazırladık. Ama aptallar, uygulayıcılar ya da bunlardan faydalanacak kişiler -onlar aptal, tabii bunu söylemezdik tabii, çünkü koyduğumuz plan uygulanmamıştır- onlar uygulayamadılar, kabahat bizde değil. Bizim kadar akıllı olsalardı, uygularlardı. Şimdi bu tecrübe edilmiş, döndürülmüş kafamızın içindeki 60'lı yıllardaki planıcının düşüncesi, bugün öyle bir plan, öyle bir plançı yok. Ama yine plan var. Artı şunu söyleyeyim: Gerçekten şey boş bırakılmaz.

Şimdi sayın Cemil Ertuğrul'un benden önce konuştuğu bir şey var, hani AB'den işte bunu ihracata GAP'a yönelterek, sakın planlamayın, işte bizde dağlar var, gibilerden bir cümle eğer yanlış anlaşılırsa, kusura bakmayın ben önyargılı değilim. Fakat gerçekten gelişmiş olan ülkeler AB'ye katılmaya da karşı değilim, istiyorum, fakat ar damarı çatlamış bu adamların. Samimi söylüyorum ar damarları çatlamış.

Şimdi böyle bir öneriyi bir Fransız, bir İspanyol, bir İtalyan, bir Alman çiftçilerine yapın, boyunuzun ölçüsünü görün orada. Orada istedikleri ürünü yapacaklar yüzde 30'a kadar devlet desteği verecekler. Tarım ürünlerinin bazılarında dağlar oluşacak, ama siz GAP'ı ihracata yönelerek rakip olabilirsiniz. AB'ye ya da hemen onun yakınındaki pazarlara yönlendirirseniz siz kabahat işliyorsunuz öylece bırakın. Türkiye'nin kendi pazarına doğusuna yönelin deniliyor. Diyorum ya, ar damarları çatlamış ve Türkiye'nin gırtlığına kadar borca girmiş olması, buradaki densizleri gerçekten cesaretlendiriyor. Türkiye bir kere bunlara pabuç bırakmamak zorunda. Kendi planını kendisi yapacak ve işte o zaman pamuk mu geliyor, yoksa

başka bir ürün mü getireceğiz konusunu çok daha rahatlıkla tartışabilecek durumdayız. Eğer bunu yapamıyorsa Türkiye, ne olur sizlerden rica ediyorum, ben göremeyeceğim Allahınızı severseniz şu GAP'tan vazgeçin. 32 milyar dolarlık harcamayı yapmayın ya! Bu kadar aptalca, bu kadar kendinden korkan bir Türkiye kalkacak 32 milyar dolara bugünkü şeylerle sulama yapacaksınız, ondan sonra da dünyada işte birinci projelerden birisini uyguluyoruz diyorsunuz. Yapmıyorsunuz beyler! İncelemeyi yapın 1.5 milyon liraya elma geliyor Türkiye'ye. Yalova'da elma bahçelerini köklüyorlar. Bu mu sizin AB ile olacak şeyiniz? Bu mu dünyaya bütünleşmek, bu mu GAP, bu mu Türkiye?

Katiyen, ihracata yönelik olacak ve emredici değil, yol gösterici, katılımcı ve sevecen, saydam bir şekilde ulaşırsanız bunlar yapılıyor. Çiftçi aptal değil.

OTURUM BAŞKANI - Şimdi Duran Taraklı ile gayet iyi anlaşıyoruz. Coşkusu özellikle hoşuma gidiyor. Yalnız Türkiye'nin önündeki seçenek, dünya kapitalizmi ile Dünya Ticaret Merkezi koşullarında mı, AB koşullarında mı olacak? Yoksa üçüncü bir yol yok. Dünya Ticaret Örgütüne çünkü sonunda dünya tanımının alacağı şekil, AB çerçevesinde Dünya Ticaret Örgütü'ne üyelikle AB içinde pazarlık yapılabilir ve yahut da yalnız başına yapar. O bakımdan yani bu kadar çok seçme olanağımız 1960'larda vardı bu.

Prof. Dr. Duran TARAKLI - Ona katılıyorum. Gerçekten ben bir taraftan GAP'la bağlanmışım, bir taraftan Gümrük Birliği ile, ama bu teslimiyetçilik anlamına gelmez. Türkiye ne alacağını, ne yapacağını kendisi bilmezse, birileri gelir söyler. 1.5 milyon liraya da size elma satarım, anlatabiliyor muyum, bir taraftan Avrupa'dan, İngiltere'den ithal edersiniz, yaz aylarında da ta Latin Amerika'dan elma gelir yersiniz, ama Yalova'daki elma bahçelerini de köklersiniz. Bu değil. İşte bu niye? Biz ne yapacağımızı bilmiyoruz, şaşkın durumdayız. Ben onu söylemek istiyorum. Yoksa Gümrük Birliği ile ben dünyada tek olamam. Niye dünyayla bütünleşmeyeyim ki? Benim neyim eksik ki ben dünyayla bütünleşmeyeyim? Ama önce ne isteyeceğimi bileceğim. Bunların bana verdiği imkanlar var, GAP'ın da var, Gümrük Birliği'nin de var. Eğer yanlış varsa, onun da düzeltilme imkanı var. Ne istediğimi biliyor mu acaba Türkiye?

OTURUM BAŞKANI - Sonuçta aslında bu dünya ölçeğinde bir pazarlık şeyi. Bu pazarlıkta dosyamızın sağlam olması lazım. Bu sınırlar içinde neler yapılabilir konusunda gerek AB ile gerek Dünya Ticaret Örgütüyle şeylerde dosyanın sağlam olması gerekir.

Doç. Dr. Cemil ERTUĞRUL - Arkadaşımızın bir sorusu var. Birinci sorusunu ben cevaplandıracağım. "Oturumda sunucu olarak DSİ ve Köy Hizmetleri temsilcilerinin olmayışı bir eksiklik" deniliyor.

Buradaki toplantıda böyle kurumsal bir ayırmadan ziyade, daha çok kişisel konuyla ilgili olarak yakınlıkları olan kimseler tercih edildi. Eğer kurumsal ayırım söz konusu olacaksa, burada DSİ'den eski genel müdürü saatlerce konuştu. O bakımdan yani DSİ'nin görüşünü de anlattı tahmin ediyorum. Onun için biz bu oturumu hazırlarken, öyle kurumsal bir ayırma veyahut da bir kuruma tercih etmeye veyahut da etmeme gibi bir yaklaşımımız olmadı. DSİ, Köy Hizmetleri elbette ki çok değerli kuruluşlarımızdır. Bundan sonraki oturumlarda, başka tarım haftalarında, daha önceki tarım haftalarında bunlar zaten yer almış kuruluşlarımızdır.

Haşim ÖGÜT - Teşekkür ederim sayın Başkan. Bana yöneltilen sorular, şu değerli katılımcılar tarafından yöneltilti. Sayın Dilek Ülğiray, sayın Gürbüz Köksal, sayın Prof. Dr. Taner Kural, sayın İsmail Demirkol, sayın Bahattin Sayan, sayın Medar Kalkan, bir isim soru var. Sayın Nurten Deniz.

Efendim sorular genellikle dört noktada toplanıyor. O bakımdan ben teker teker soru kağıtları üzerinden değil de, uygun görürseniz bu soru başlıkları itibariyle yanıtlamaya çalışayım. Bunlardan bir tanesi ürün deseniyle ilgili. Bazı soru sahipleri ürün deseninin zorunlu olarak uygulanması, üretim planlaması yapılıp onun etkinleştirilmesi gibi görüşler bildiriyor. Bazı arkadaşlarımız, meslektaşlarımız ürün deseninin bir göstere olduğunu, ama belli varsayımlara dayandığını, onun oluşabilmesi, gerçekleşmesi için bu varsayımların da yerine getirilmesinin gerektiğini söylüyorlar. Ben bu görüşlere katılıyorum. Yalnız zoraki bir ürün planlamasının gündem dışı olduğu düşüncesindeyim. Pazarın bizim plan yaklaşımımızda da zaten benimsediğimiz gibi pazarın güçlendirilmiş, kurumlarıyla bilgi kanallarıyla güçlendirilmiş, çiftçilerin entegre olduğu bir Pazar yapısı içerisinde, pazarın sinyallerinin üretimi şekillendirmesinin daha doğru olacağını düşünüyorum.

Şimdi bizim 1989 Master Planı ve ondan sonra hazırlanan 92 Planı, hatta burada söylenmedi ama ulaşım ve altyapı çalışması bağlamında da bir ürün deseni çalışması var GAP Bölge Kalkınma İdaresinin. Bunlar birbirinden ayrılıyor. Çünkü zaman ilerledikçe şartlar değişiyor ve geleceğe bakış farklılaşıyor. Dolayısıyla benim konuştuğumda da söylediğim gibi bu bir dinamik bir olgu olduğuna göre, zaman içerisinde mutlaka değişecektir. Ama bu varsayımlar, yani devlet eğer pamuğu destekliyorsa, bakınız pamuk niye yayıldı GAP bölgesinde. Devlet eğer biraz da siyasi şeylerle, fiyatı eğer yüksek belirleniyorsa, devlet Pazar garantisini veriyorsa, onun dışında sulama ücretleri saptanırken, en fazla su kullanan ürünlerden bir önceki yılın işletme bakım masraflarının dekara düşen miktarı itibariyle bir sulama ücreti belirlenirse, yani yatırım masrafları ölçülüp fiyata yansıtılmazsa, o zaman pamuk bu avantajları dikkate alarak yayılacaktır. Siz ürün deseninizde onu yüzde 25'te görerseniz, yüzde 40'ta görerseniz, çiftçimiz hangi ürünün daha karlı olduğunu, hangi üründe pazarlama sorununu yaşamayacağını, gelirinin daha yüksek olacağını bilir ve onu yapar. Ama bunun elbette ki olumsuz sorunları var.

Burada ikinci soruya geçmek istiyorum. Çoraklaşma ve tuzlanma başladı. Akçakale'deki sulama ki 15 bin hektarlık bir alanı kapsıyor, yer altı sulamaya dayanıyor, suyun kalitesinden de kaynaklanan bir tuzlanma var. Dolayısıyla aşırı sulamanın önlenmesi, sadece çiftçi eğitimiyle değil, sadece sulama ücretlerinin gerçekçi bazda tespitiyle değil, ama daha değişik, ürün deseninin su talebi az olan ürünler lehine geliştirilmesi, bu ürünlerin teşvik edilmesi gibi düşüncelerle de geliştirilmesi ve bu sorunu çözücü önlemlerin alınması icap etmektedir.

Bir başka soru arazi dağılımıyla ilgili ve arazi enformasyon sisteminin geliştirilmesine ilişkin düşüncelerimizle ilgili, çalışmalarımızla ilgili.

Evet 1991 tarım sayımı sonuçlarına göre bölgede yüzde 40 oranındaki çiftçi toplam toprak sahibi çiftçi sayısı 301 bin olarak saptandı 1991 Tarım Sayımında ve bölgedeki çiftçilerin yüzde 40'ının topraksız oldu-

ğu söylendi. Yani bu söylediğim rakam o yüzde 40'ı kapsamıyor. Zaman içerisinde yüzde 25'e düştü sulama alanında. Bunun nedenleri soruluyor. Acaba çiftçiler arazilerini sattılar mı? Belli büyüklüğün üzerindeki kısmı sattılar mı gibi sorular da yöneltiliyor. Şimdi burada bizim zikrettiğimiz rakam sulama alanlarını kapsıyor. Şanlı Urfa, Harran Ovası'nı kapsıyor. Burada biliyorsunuz bir Tarım Reformu çalışması yapıldı. Toprak satışları disipline edildi ve bir kişinin sahipleneceği arazi miktarı sınırlandırıldı. İşte bunlar etkiliyor. Ama bunun dışında bir de sulu tarıma geçişle birlikte artık rasyonel bir işletmecilik anlayışının gerektirdiği bir büyüklüğe ulaşmak da hedefleniyor. Hızlı kırsal değerlendirme çalışmamızda ve bu arazi pazarının geliştirilmesine ilişkin çalışmamızın sahada köylülerle, çiftçilerle görüşülmesi sırasında edindiğimiz bilgiler de bunu teyit ediyor. Dolayısıyla bir şeyimiz bu.

Sayın Prof. Taner Kral ismen zikrettim. Çünkü bu bağlamda bizim yapmayı, bizim önermeyi düşündüğümüz bir arazi enformasyon sistemi var. Aslında bu arazi enformasyon sistemi hocamın burada belirttiği işletme bazındaki gelişmelerin takip edildiği bir başka sistem var. Ona da veri sağlayabilir. Ama ondan daha dar kapsamlı. Yani burada kimler, ne miktarda araziye sahip, parsel bazında zaten bunlar mevcut. Ama o parselin tarımsal özelliği, yani arazi kullanma kabiliyet sınıfına göre hangi sınıfta olduğu, sulama yapıyorsa onun belirtilmesi, bitki örtüsü varsa onun belirtilmesi. Ağaç varsa onun değerinin verilmesi gibi birçok ülkenin yaptığı, yani halk arazi pazarının, arazi alım satımlarının geliştirilmesi için bir altlık, bir bilgi sistemi. Şöyle onu örnekleyebilirim: Biz kentlerde ev almak istediğimiz zaman, gidiyoruz semtlerdeki bir komisyoncuya diyoruz ki, ben üç oda bir salon 100 metrekarelik bir ev almak istiyorum. Şu semtte almak istiyorum, kaloriferli almak istiyorum, üçüncü katta almak istiyorum, bana birçok alternatif sunabiliyor. Ama toprağı az olan ki devletin sağlayacağı finansmanla bu toprağını optimum düzeye yükseltmek isteyen bir insan veya arazisini satmak isteyen bir insan. Arazisi büyüktür, bir kısmını satmak ister. Ama optimum büyüklüğü bozmamak şartıyla.

İşte bu insanların bir araya gelebilecekleri bir bilgi networkü yok Türkiye'de. Birçok Avrupa ülkesinde var, Avustralya'da var. Birçok ülke bundan istifade ediyor. Tabii arazi ofisiyle ilgili çok daha katı şeyler var. Burada bir toprak dağıtımını diye bir şey söz konusu değil. Burada serbest piyasa mekanizması içerisinde alıcı ve satıcının niyetlerini öğrenebilecekleri, yani alım ve satım niyetlerini öğrenebilecekleri ve bu alım satım söz konusu olan malın değerini bilebilecekleri bir yapının oluşturulması. Bir de burada tabii bunu bir finansmanla desteklemek gerekiyor. Zaten Ziraat Bankası'nın böyle bir şeyi var ama onun daha kapsamlı bir şekilde uygulanmasının nasıl mümkün olabileceğini araştırıyoruz.

Nihayet bir dördüncü soru var, onu özet olarak belirtmek istiyorum. Birçok farklı projeden bahsediliyor. Burada bir planlama süreci tamamlanıyor. Yani 1989 planının da verdiği dersler ışığında, bölgenin ihtiyaçlarının ışığında bölgenin geliştirilmesi için, kavramların ülkelerini söyledik, o kavramlarla, ülkelerle bir plan hazırlanıyor. Ama bu planın bir de uygulama programına bağlanması gerekiyor. Yani sizin bu sorularda bahsettiğiniz birçok proje aslında uygulama programında yer alacak. Bu uygulama programı onaylandıktan sonra bunu uygulaması ilgili icra biriminin sorumluluğunda olacak. Yani GAP Bölge Kalkınma İdaresi planlamayı yapan, izleyen, değerlendiren, koordinasyonu yapan bir sorumluluğa sahip. Dolayısıyla uygulama programında bulunan projelerin tanımlanması ve onların bilahare finansmanının sağ-

lanarak yürütülmesi, örneğin Tarım ve Köyişleri Bakanlığına, örneğin Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğüne bağlı. Dolayısıyla bu plan süreci aslında projelerin uygulanması aşamasında da gerekiyor. Bu birlikteliğin, bu ortak çalışma ortamının orada da sürmesi gerekiyor.

Doç. Dr. Cemil ERTUĞRUL - Dilek Ülğiray Hanımefendi'nin sorusu: "Bölgede tarımsal gelişmenin ihracat unsuru olarak alınmaması gerektiğini söylediniz. Karşılaştırmalı üstünlükler açısından bölgenin AB ülkelerine ve diğer ülkelere olan ihracat potansiyeli sürükleyici bir unsur değilse, tarımsal kalkınmanın sürükleyici rolü nasıl sağlanacaktır?"

Benim söylemek istediğim, birinci amaç, temel amaç olarak ihracatı koymak bence sakıncalı. GAP Projesinin daha önceki konuşmacıların da belirttiği gibi ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel pek çok yönü var. Bunların içerisinde bir tanesi de ihracatın artırılması ve son bölge planında da tarım ürünleri ihracatının artırılması amaçlar içerisinde son amaç ve mütevazı bir şekilde yer almış olması bence isabetli bir seçim.

Elbette ki karşılaştırmalı üstünlüklere göre üstün olduğumuz ürünlerde biz ihracatımızı yapacağız. Eğer öyle bir üstünlük sağlayabilirsek. Fakat bildiğiniz gibi şu anda dünya tarım ürünlerinde egemen olan unsur, karşılaştırmalı üstünlüklerden ziyade, ihracat sübvansiyonları daha çok çalışmaktadır. İhracat sübvansiyonlarıyla, bu karşılaştırmalı üstünlük bir ölçüde sarsılmaktadır.

Türkiye belirli bir ihracat sübvansiyonu vermeyi göze aldığı an, veyahut da ihracat sübvansiyonsuz bir ticaret koşulu olduğu an pek tabii ki GAP'teki imkanlarını değerlendirecektir ve ihracat yapacaktır. Yani GAP hiç ihracat yapmasın, tamamını Türkiye'de tüketelim şeklinde değil, bilakis AB ile olan ilişkilerde konuşmamda da belirttiğim gibi, AB'yi tamamlayıcı bir unsur olacaktır ve özellikle GAP, Türkiye'nin AB ile ihracatında temel unsur olacaktır. Fakat bunun özellikle küreselleşme ve AB'deki gelişmeler dikkate alınarak en elverişli şekilde yapılması lazım. Bir de bu ihracat konusunun fazla abartılmaması lazım. Yani şu anda GAP yöresi işte Türkiye'de sulanabilir alanın yüzde 20'si, yani sırf sulanan alan olarak 4-5 tane daha GAP var. Bu yönüyle GAP'ı sırf ihracat şeyiymiş gibi abartmanın çok fazla faydalı olacağını düşünmüyorum.

OTURUM BAŞKANI - Son bir soruyu ben üstüme alıyorum. Bu soru açtığım konuyla ilgili, GAP'la bölgedeki terör olayları arasındaki ilişki. Burada benim söylediğim şu: Bu bölgedeki terör olaylarına da ortam hazırlayan siyasal ve toplumsal gerilimler nelerden kaynaklanıyor? Bunların tümü, bu nedenlere izah edilemez. Uluslar arası boyutta başka ... Fakat herkesin birleştiği bir nokta var, bölgenin öyle özellikleri var ki, gelir düşüklüğü, gelir dağılımının bozukluğu. İstihdam bütünlüşmeye engel olan bir dil meselesi. Kadının toplumsal sürecin dışında kalması. Bütün bunlar bu gerilimlerin doğmasına, yaşamasına ve yeşermesine ortam hazırlıyor.

Şimdi GAP Projesi Master Planı hazırlanırken ve farklı planlar hazırlanırken, her önlemin bu açıdan da göz önünde tutulması. İstihdamda eşit veyahut da birbirine yakın ağırlık olursa büyük işletme, küçük işletme, bu nedenle küçük işletmeye önem vermek gerekir. Toprak Reformunu bu açıdan yapmak.

Çatom Projesi, kadınlara ve dil öğretme açısından önemi bakımından. Yani bu bakımdan piyoriyelere egemen olmayan, fakat önceliklerin göz önünde tutulmasında bir sınır koşulu olarak gözetilecek önerdiğim bir optimizasyon yaklaşımıdır. Yoksa doğrudan doğruya bir ilişki yoktur ve ben bunun doğrusu mümkün olacağını planlama teknikleri açısından ve arkadaşlarımızın hazırladığı modelin buna çok elverişli olduğunu düşünüyorum.

Evet, güzel bir oturum oldu. Oturumu kapatıyor ve saygılar sunuyorum.

İKİNCİ OTURUM

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE GAP

BAŞKAN

Prof. Dr. Yetkin GÜNGÖR
Ank. Üni. Ziraat Fakültesi Dekanı

SUNUŞ

Sivil Toplum Kuruluşları ve GAP
Prof. Dr. Birsen GÖKÇE
Sosyoloji Derneği Başkanı

PANELİSTLER

Hanifi EREN
Ziraat Mühendisleri Odası Diyarbakır Şubesi

Ünal ÖRNEK
Türkiye Ziraat Odaları Birliği

Doç. Dr. Ahmet SALTİK
Türkiye Kalkınma Vakfı

Halil AGAH
GAP BKİ

Prof. Dr. Yetkin GÜNGÖR
Ank. Üni. Ziraat Fakültesi Dekanı

Sayın Milletvekilim, Değerli Meslektaşlarım,

Yine en son oturum bana düştü ve salondaki dinleyici sayısında da büyük bir azalma var.

Öncelikle güncel konuları, tarımsal konuları kamuoyunun gündemine getirerek tartışma ortamı yaratan ve oturum başkanlığını bana lütfeden ZMO Başkanı Prof. Dr. Gürol Ergin ve arkadaşlarına teşekkür ediyorum.

GAP entegre bir proje. Ben hiçbir zaman oturum başkanı olarak kendi fikirlerimi oturumumda katılan arkadaşlarıma daha fazla zaman vermek için açıklamadım. Ancak tarımın GAP'daki yeri, önemi, o kadar büyük ki, bu büyüklük karşısında yine de biz kendimiz söylüyoruz, kendimiz dinliyoruz. Öğretim üyesi arkadaşlarım hatırlarlar, biz fakültemizde bir etkinlik yaptığımızda salon dolmazsa, öğrencileri zorla getirir yoklama alırdık. Acaba diyorum Tarım Bakanlığında çalışan meslektaşlarımızı da, bu projeye ilgilenenleri de buraya zorla getirip burada yoklama almak mümkün müydü, bu fikrimi açıklamak istedim.

Benim oturumumun ismi Sivil Toplum Kuruluşları ve GAP. Öncelikle sunuş yapmak üzere Prof. Dr. Birsen Gökçe'yi davet ediyorum.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE GAP

Prof. Dr. Birsen GÖKÇE
Sosyoloji Derneği Başkanı

1) Sivil Toplum Nedir?

Sayın Dinleyiciler;

Bu konuşmanın başlığını "Sivil Toplum ve GAP" oluşturmaktadır. Bu nedenle önce Sivil Toplumdan ne anlaşılması gerektiğine değinilecektir. Daha sonra Sivil Toplumun Güneydoğu Anadolu Projesi'ndeki yeri nasıl oluşmuştur, ağırlığı nedir vb. konuların altı çizilerek, Sosyoloji Derneği'nin Güneydoğu Anadolu Projesi'nde nasıl bir misyon yüklediği konusundan hareketle, bölgedeki Sivil Toplum Kuruluşlarının, eğer varsa, etkinlikleri üzerinde durulacak ve konuşma bu plan çerçevesinde yapılandırılmaya çalışılacaktır.

İlk olarak, belirtildiği gibi, Sivil Toplum Kuruluşları (STK) ya da Hükümet Dışı Organizasyonlar olarak isimlendirilen örgütlerin yapısı ve işlevleri ele alınacaktır.

Örgüt herkesin ne olduğunu anladığı ancak sosyolojik olarak tanımını yapmakta zorlandığı bir kavramdır. Örgütleri diğer toplumsal birimlerden ayıran, günlük yaşantımızda kurumlaşmış bir ilişkiler ağı yaratmış olma özellikleridir.

Örgüt; belirli bir amaca ulaşmak için kurulmuş olan, süreklilik gösteren, yazılı kurallar çerçevesinde işleyen, iş bölümüne ve sorumluluk anlayışına dayalı ilişkiler bütününden oluşan bir sosyal yapıdır. Yazılı kurallarla sınırlanan yapıyı dinamik bir hale getiren, canlandıran da kişiler arası ilişkilerdir. Örgütlerde kurallar ne kadar ayrıntılı ve kapsayıcı hazırlırsa hazırlınsın kuralların yorumlanması ve alınmış kararların uygulanmasını gerektiren durumlar olacaktır. Dolayısıyla örgüt içinde farklı görüşleri ve eğilimleri barındıran gruplaşmaların olması kaçınılmazdır. Esasen bu durum örgütlerin sağlıklı, değişmeye, tartışmaya ve uzlaşmaya açık bir kişilik kazanmasına olanak sağlar. Genel toplumsal sistem açısından örgütlerin dört temel işlevi yerine getirmesi beklenmektedir. Bunlar: **Yönlendirme, Uygulama, Bütünleştirme ve Koruyuculuk** işlevleridir.

- Çevre ile ilişkilerin düzenlenmesi, değişmelere ayak uydurma **Yönlendirme,**
- Amaç ve hedeflere ulaşmak için kaynakların harekete geçirilmesi (ürün ya da çıktı sağlanması) **Uygulama,**
- Çevrenin gerekleri, istekleriyle sistemin kaynaklarının bağdaştırılması **Bütünleştirme ve,**

-
- Çatışmaların uzlaştırılması, sapmaların engellenmesi ise **Koruyuculuk işlevi** olarak ifade edilebilir.

Sosyolojik açıdan örgütlerde üzerinde durulması gereken bir diğer önemli nokta, ortak çıkarların, amaçların korunması için üyelerin çoğunluğunun karar mekanizmasına karşı tutumlarıdır. Genellikle üyelerin, düzen kurulduktan sonra, kuruluşlara olan ilgileri azalmaya başlar. Örgüt yönetimi, genellikle sorumluluk yüklenen, küçük bir grubun inisiyatifine bırakılmaktadır.

Örgütleri, kuruluş biçimlerine göre, "kamu örgütleri" ve "özel örgütler" diye ikiye ayırarak incelemek sivil toplumun kavranması açısından daha açıklayıcı olacaktır. Özel örgütler toplumsal sorumlulukları gönüllü olarak üstlenen örgütler olup; gönüllülük esasına dayanan, devletten bağımsız ancak hukuk düzenince tanınan örgütlü bir toplumsal alanda yer almaktadır. "Sivil toplum" özel alan ile devlet arasında bir görev yüklenir. Sivil toplum örgütlerinin görevlerini yerine getirebilmek için örgüt içinde üyelerin birbirlerini tanımaları, işbirliği içinde olmaları ve demokratik bir ilişki geliştirmeleri söz konusudur.

Teorik olarak sivil toplum örgütlerini fonksiyonları çerçevesinde iki grupta incelenebilir. Bunlar:

1. Maddi bir çıkarı savunucu örgütler
2. Bir fikri savunan örgütler

Birinciye örnek olarak işçi ve işveren örgütleri, ikincilere örnek olarak belirli fikir çerçevesinde toplanan ve belirli bir idealin yayılmasına hizmet eden çağdaş yaşamı destekleme derneklerinden olmak üzere, insan hakları, kadın ve çocuk haklarını koruma ve geliştirme dernekleri, meslek ve çevre dernekleri gibi gönüllü kuruluşlar verilebilir.

Ülkemizde birinci gruba giren ve sayıları 1200'ü bulan ticaret ve sanayi odaları, meslek odaları, kooperatif ve sendikalar yani işçi ve işveren örgütleri vardır. İkinci grupta ise, seksen bine yaklaşan, hem isim hem de yapısal açıdan farklılaşan, dernek ve vakıflar yer almaktadır.

Örgütlü siyasal katılım geleneğinin yaygın olmadığı ülkemizde; özellikle maddi çıkarları savunan sivil toplum örgütlerinin, siyasal iktidarların yakın takibinde ve kontrolünde olduğu görülmektedir. Hatta bu ilişki bazen söz konusu örgütlerin gerçekten de sivil toplum örgütleri olup olmadıklarının sorgulanmasını gerektirecek bir düzeye varabilmektedir. Bu durum siyasal iktidarların sivil toplum örgütlerine bakış açılarında da siyasal demokrasilerde görülen modelden farklı unsurlar barındırdığının göstergelerinden biridir. Öyle ki, ülkemizde sendika ve sosyal sigortalarla ilgili yasal değişikliklerin yapılması sürecinde bile, sivil toplum örgütlerinin karar mekanizmalarına katılması, birkaç istisna hariç, söz konusu olmamıştır.

Öte yandan siyasal iktidarlar devletin elindeki kaynaklardan yararlanarak toplumsal gruplar üzerinde baskı kurmaya, en azından onları devletle ciddi bir sürtüşmeye girmeyecek şekilde saf dışı etmeye, çalışmaktadırlar. Siyasi iktidarların bu yaklaşımı çeşitli sivil toplum örgütlerinin kendi rollerine ilişkin kavramlaşmalarını da etkilemektedir. Örneğin iş adamlarının büyük bir kesiminin örgütlü olarak siyasi iktidarın karşısına çıkmak yerine, kendi çıkarlarını çeşitli bireysel patronaj ilişkilerini kullanarak, savunma yo-

luna gittikleri gözlemlenmektedir. Bunun temelinde ise, devletin eğer isterse, bu türlü sivil toplum örgütlerini kolaylıkla güç durumlara düşürebileceğinin bilinmesi gerçeği yatmaktadır.

Daha çok 1980'lerden sonra varlıklarını duyurmaya başlayan sivil toplum örgütlerinin, karar alma süreçlerine etkilerinin de çok sınırlı olduğu gözlemlenmektedir. Çünkü ülkemizde üç kesim, politikacılar, bürokratlar ve hukukçular karar mekanizmalarını doğrudan etkileyebilmektedir.

Yargı denetimine açık olan kamu yönetiminde bürokratların alacakları kararlar, başta politikacılar olmak üzere, çeşitli gruplar tarafından yönlendirilmektedir. Bu nedenle sivil toplum örgütleri bu kaynaklardan da destek almak zorundadır. Bu üç grubun etkinlikleri ekonomik, siyasal ve toplumsal güçleriyle doğru orantılıdır. İşte bu nedenlerle sivil toplum örgütleri bu süreçte "lobicilik"ten yararlanmak durumundadır. Nitekim çeşitli vakıf ve az sayıda da olsa kamu yararına olan derneklerin bütçeden aldıkları para, arazi, kira vb olanaklar lobiciliğin başarısı oranında artmaktadır.

Sonuç olarak devletin kaynak dağılımındaki hakim rolünün STK'ların gelişimini etkileyen temel etkenlerden biri olduğu söylenebilir. Demokrasiye doğru yol almada sivil toplum örgütlerinin ya da kuruluşlarının önemi büyüktür.

Eğer bizden sonraki kuşaklara demokrasiye ulaşmış modern bir toplum bırakmak istiyorsak özellikle sivil toplum kuruluşlarının ikinci kanadı olan gönüllü kuruluşların güçlerini birleştirmek için çaba harcamak zorundayız. Bir toplum ancak sivil toplum örgütleriyle sesini duyurabilir. İşte bu noktada gerçek anlamda katılımcı bir sivil toplum kültürünün oluşturulup oluşturulmadığı önem kazanmaktadır.

2) GAP ve Sivil Toplum İlişkisi

GAP'ın temel hedefi, ülkemizin gelişmişlik farkını orta vadede en aza indirmek uzun vadede ise ortadan kaldırmaktır. Bunu sağlamak için bölgedeki su ve toprak kaynakları ile insan kaynaklarını geliştirmek ve etkin bir biçimde kullanmak üzere gerekli önlemlerin alınması öngörülmektedir. GAP, salt kaynak aktarmaya yönelik bölgesel kalkınma projesi olmayıp aynı zamanda ulusal kalkınmayı amaçlayan bir projedir.

GAP "sanayileşme, ileri teknoloji kullanımı, büyük ölçekte fiziksel yatırımlar" vb teknolojik özellikler taşıyan; aynı zamanda "eğitim, sağlık, ulaştırma-iletişim, kentleşme, tarım, sanayi vb" alanlarda bölgesel ve ulusal kalkınmayı amaçlayan bir projedir.

Bütün kalkınma projeleri gibi GAP da toplumsal yapıya bilinçli ve planlı bir müdahaledir. Toplumsal yapıyı değiştirici, dönüştürücü etkilere sahiptir. Entegre bir bölgesel kalkınma projesi olan GAP için bu çok daha geçerlidir. Olumsuz toplumsal etkilere karşı önceden önlemler almak, politikalar üretmek ve uygulayabilmek için mevcut toplumsal yapının çok iyi anlaşılması, projenin başarısı ve sürdürülebilir bir kalkınmanın sağlanması açısından, bir zorunluluktur. Bu amaçla, GAP Mastır Planı'nun uygulanmaya başlanması ile birlikte GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'na çeşitli üniversite ve gönüllü kuruluşlarla işbirliği yapılarak bir dizi sosyal araştırma projesi yürürlüğe konulmuştur. Bu araştırmalar yoluyla, Bölge-

nin toplumsal yapı özellikleri saptanarak, projenin sosyal planlama ve uygulama aşamasında, araştırma verilerinin dikkate alınması amaçlanmıştır. Yapılan araştırmalardan bazıları şunlardır:

- a) GAP Bölgesi Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması,
- b) GAP Bölgesi Nüfus Hareketleri Araştırması,
- c) GAP Bölgesi'nde Kadının Statüsü ve Kalkınma Sürecine Entegrasyonu Araştırması,
- d) GAP Bölgesi Baraj Göl Aynası Altında Kalacak Yörelere İstihdam ve Yeniden Yerleştirme Sorunları Araştırması, ve
- e) GAP Sulama Sistemlerinin İşletme-Bakım ve Yönetimi Projesi Sosyo-Ekonomik Çalışma'dır.

Disiplinler arası bir ortaklığı gerekli kılan bu araştırmalar, aynı zamanda GAP Bölge Kalkınma İdaresi'nin bazı gönüllü kuruluşlarla işbirliği yapmasını da başlatan bir süreç olmuştur. Ankara'daki çeşitli üniversitelerden akademisyenlerin ve Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Türkiye Kalkınma Vakfı (TKV), Sosyoloji Derneği ve GAP İdaresi'nden uzmanların katılımıyla, bu araştırma sonuçlarını sentezleyip, sonuçlara dayalı bir **GAP Sosyal Eylem Planı** hazırlamaya yönelik **GAP Sosyal Araştırma ve Eylem Kurulu (GAP SAEK)** oluşturulmuştur. Çalışmalarına Mart 1994 yılında başlayan bu kurul, **GAP Sosyal Eylem Planı'nı** Eylül 1994 tarihinde tamamlamıştır. Daha sonra hazırlanan plan, görüşleri alınmak üzere, ilgili kamu kuruluşlarına, meslek odalarına, bölge üniversitelerine, bölgedeki yerel yönetimlere ve valiliklere gönderilmiştir.

Genellikle bugüne kadar ki Türkiye ve Dünya deneyimleri göstermiştir ki yapısal özellikleri göz önünde bulundurmadan hazırlanan ve uygulanan, salt teknik düzeyde ele alınan kalkınma projeleri, belirli düzeyde üretim artışı gerçekleştirmiş olsalar bile, hedeflerine ulaşmakta yeterli etkinliği sağlayamamış, sosyo-ekonomik dengeleri bozarak belirli grupların daha da yoksullaşmalarına ve bu sürece yabancılaşmalarına, sonuçta da yeni toplumsal sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hazırlanış ve uygulanışlarındaki bu yaklaşımlarından dolayı halk katılımını göz ardı eden bu tür projeler kalıcı yapılar oluşturamamış, sürekli dış desteğe gereksinim duymuş, ekonomik ve sosyal açıdan kendine yeterli kuruluşlar yaratamamıştır. Bu nedenlerden dolayı GAP Bölge Kalkınma İdaresi 1990'lı yılların başından itibaren, yukarıda değinilen olumsuzlukların aşılmasında etkili olabileceği düşünülen bir stratejiyi gündeme almış ve GAP'ın hedefini **sürdürülebilir insani kalkınma** sloganıyla bütünleştirmiştir. Böyle bir hedef, projelerin tasarlanması, uygulanması ve kalkınmayı ele alış perspektifinde bir takım ilkelerden hareket edilmesini zorunlu kılmıştır.

Bu ilkeler:

- Halk katılımı,
- Kalkınmada eşitlik,
- Göç ve sürdürülebilir kalkınma,
- GAP'ta insan kaynaklarının geliştirilmesidir.

İşte Sosyoloji Derneği tarafından gerçekleştirilen **Birecik Barajı'ndan Etkilenen Nüfusun Yeniden Yerleşimi, İstihdamı ve Ekonomik Yatırımları İçin Planlama ve Uygulama Projesi'nin** temelini de bu il-keler oluşturmuştur.

Daha önce değinildiği gibi, GAP kapsamına giren illerin sosyo-ekonomik yapılarının, halkın sorun-ları ve çözüm yollarının belirlenmesine yönelik bir dizi araştırma yapılmıştır. Bu araştırmaların sonuçları doğrultusunda uygulama projelerinin başlatılması öngörülmüştür. **GAP Bölgesi Baraj Göl Aynasında Kalacak Yörelere İstihdam ve Yeniden Yerleştirme Sorunları** araştırması da bu projelerden biridir.

Sosyoloji Derneği tarafından 1992-1994 yılları arasında gerçekleştirilen bu araştırmanın amacı, bölgede yapılan ve yapılması planlanan barajlar nedeniyle evlerini, köylerini ve topraklarını tamamen veya kısmen kaybeden ve kaybedecek nüfusun sosyo-ekonomik durumlarının saptanması, bu çerçevede kendilerine sağlanmış ve sağlanacak olanak ve hizmetler hakkında düşündüklerinin ve geleceğe yönelik beklentileri-nin belirlenmesi idi. Halkın beklentileri, yeniden yerleştirmenin sorunları ve kamulaştırma bedellerinin istihdam yaratıcı alanlara yönlendirme olanaklarının tartışıldığı bu araştırma aynı zamanda GAP Bölge Kal-kınma Programlarının hazırlanmasında temel kaynaklardan biri olmuştur.

1994 yılında yayınlanan araştırma raporunun bulguları GAP İdaresi'nin, 1996 yılında yapımı başlan-gıç aşamasında olan Birecik Barajı göl aynasında kalacak bölgeyi pilot alan seçerek, bir uygulama projesi başlatmasına neden olmuştur.

Bu proje çerçevesinde, Birecik Barajı'ndan etkilenen alan ve özelliklerinin belirlenmesi ve veri tabanı oluşturulması; mekana, ekonomiye ve topluma ilişkin sorun, olanak ve isteklerin belirlenmesi; alternatif yeni yerleşim alanlarının belirlenmesi vb. hedeflere yönelik bir dizi çalışma gerçekleştirilmiştir. Bunlara ek olarak, toplum kalkınması / sosyo-ekonomik iyileştirme, haberleşme ve danışma hizmetlerinin gerçekleşt-irilmesi amacıyla, Halfeti İlçe Merkezi'nde Çok Amaçlı Toplum Merkezi (ÇATOM) kurulmuş, kurslar başlatılmış, haberleşme ve danışma hizmetleri verilmiştir. GAP-Girişimciyi Destekleme ve Yönlendirme Merkezi (GİDEM) Bölge Müdürlüğü, Gaziantep GİDEM ve Türkiye Kalkınma Vakfı (TKV) ile işbirliği sağ-lanmış, yeni etkinlik alanlarının başlatılabilmesi için somut bağlantılar kurulmuştur.

Sosyoloji Derneği tarafından gerçekleştirilen **Birecik Barajından Etkilenen Nüfusun Yeniden Yerleş-i-mi, İstihdamı ve Ekonomik Yatırımlar İçin Planlama ve Uygulama Projesi**, GAP Bölge Kalkınma İdare-si ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı destekleriyle 1997 Ağustos ayında başlatılmış ve 2000 yılı iti-bari ile bitirilmesi hedeflenmiştir. Dernek olarak, yeniden yerleşime yönelik bu çalışmalardan başka, pro-je kapsamında düzenlenen seminerler yürütülmüştür. Buna 1996-1997 yıllarında gerçekleştirilen **Kırsal Kadınlara Yönelik Bir Dizi Eğitim Semineri** çerçevesinde, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)'ndan sağlanan destekle Şanlıurfa'da GAP Bölge Kalkınma İdaresi ile Sinop/Durağan ilçesinde Türkiye Kalkınma Vakfı'nun işbirliği ile gerçekleştirilen iki seminer örnek olarak verilebilir.

Sonuç olarak, GAP gibi entegre bir sosyal kalkınma projesinin yaşama geçirilmesinde, belirlenen he-deflere başarıyla ulaşılmasında, kuşkusuz GAP Bölge Kalkınma İdaresi yanında, diğer kamu, özel ve gö-

nüllü kuruluşların ve toplum örgütlerinin iş birliği yaparak önemli görevler üstlenmesi bir gerekliliktir. İnsana rağmen, ama insan için yapılan yatırımların ülke getirisinden çok götürüsü olacaktır. Bu nedenle halkın katılımı temel ilke olarak alınmalı ve bu temel üzerine istenilen çatı inşa edilmelidir. Kuşkusuz bu noktada, insan potansiyeline dinamizm kazandırmada bir araç olan eğitimin önemi karşımıza çıkmaktadır. İnsanların sorunlarına sahip çıkması, bunların çözümü için mücadele etmesi, duyarlı olması, kısacası seyirci değil, katılımcı yurttaş olması, söz konusudur. Türkiye açısından, bu anlamda eğitim, büyük önem taşımaktadır.

Ülkemizde her şeyin "Devlet Baba" dan beklenmesi, hantal bürokrasinin varlığını sürdürmeye devam etmesi, kamu kurum ve kuruluşları arasında işbirliği ve eşgüdüm eksikliği, aşılması gereken önemli yapısal sorunlardır. Böyle bir tabloda sivil toplum örgütlerinin varlık alanı bulması da güç olmaktadır. Bir taraftan bu kuruluşların maddi kaynak sıkıntısı diğer taraftan karşılaştıkları bürokratik engeller, henüz özümsemiş bir sivil toplum kültürünün, daha da önemlisi yerleşmemiş demokrasi kültürünün varlığını bir kez daha ortaya koymaktadır.

Yapılan bazı araştırmalar, bürokratların Sivil Toplum Kuruluşlarına sıcak bakmadıkları, hatta ayak bağı olarak algıladıklarını göstermektedir. Ancak son yıllarda, dünyada çeşitli platformlarda STK'ların gündeme gelmesi, ülkemizde de bu kuruluşlardan yararlanılmasına yol açmıştır.

Dünya gündemine uymaya çalışan üst düzey bürokrasi, STK'lara çalışmalarda yer vermeye başlamıştır. Ancak uygulamada sorunlar yaşandığından, işe vuruş ve gerçekçi bir iş birliği sağlanamamaktadır. Dolayısıyla hem bürokrasi hem de STK'ların bizde, henüz bu konularda hazır olmadığını söylemek mümkündür. Bürokrasinin gönüllü çalışmalara alışmasını sağlayacak bir eğitim sürecine, gereksinimi olduğu anlaşılmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi açısından STK'ların durumu incelendiğinde, Bölgede gönüllü kuruluşların sayıca yetersiz olduğu, var olanların da Bölgenin yapısal özelliklerinden dolayı, yeterince işlevsel olmadığı görülmektedir.

GAP VE KALKINMA

Dünyada, bölgesel kalkınmada bölgesel kurumların/örgütlerin rolü önemlidir. Ancak Türkiye'nin genelinde de GAP Bölgesinde de sivil toplum örgütlerinin sayı ve yetkinlik olarak yeterli düzeyde oldukları söylenemez. Sivil toplum örgütleri demokrasinin de vazgeçilmez unsurlarıdır.

Kalkınma çok yönlü müdahaleyle ve kalkınmaya ihtiyaç duyan insanların dikkate alınmasıyla sağlanabilir. Kalkınmanın hedef grubu kendi dinamikleri üzerinde örgütlenip sivil kurumlarını oluşturabilirse kalkınmada sürdürülebilirlik sağlanır. Oysa Türkiye'ye bakıldığında, kalkınma rolünü üstlenen başlıca kurumların, merkezi olarak kurulmuş ve bölgelerde yetkin olmayan şubeler oluşturmuş kurumlar, olduğunu görüyoruz. Bu kurumlar;

Türkiye Kalkınma Bankası,
Türkiye Sınai Kalkınma Bankası,
T.C. Ziraat Bankası,
T. Halk Bankası,
KOSGEB,
Kamu Ortaklığı İdaresi,
GAP Bölge Kalkınma İdaresi' dir.

Bu kurumların genellikle ekonomik kaynak temin etmeye yönelik oldukları ve bu kurumlar vasıtasıyla verilen teşvikler ve yapılan kamu yatırımlarının uygun/rantabl, yaygınlaşabilir ve kalıcı olmadıklarını görüyoruz. Bunun sebebi ise, en önemli kaynağın insan olduğu ve insana yapılması gereken yatırımın unutulmasıdır. GAP İdaresi bazı faaliyetleriyle insan kaynağının geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapmakta, ancak bu çalışmalar yeterli olamamaktadır.

Herkesin bildiği bir atasözünü hatırlatmak istiyorum. "Birine balık ver, çok kısa bir süre için az bir yardım yapmış olursun; ona balık tutmayı öğret, tüm yaşamı boyunca başının çaresine baksın." Daha ileri bir anlatımla söylersek, bir adama hayli para harcayıp bir olta ver, etkisinin ne olacağı yine belli değildir; hatırla yararlı olsa bile adamın geçimini sağlaması yine senden gelecek desteğe bağlı kalacaktır. Oysa ona kendi oltasını yapmasını öğretirsen, yalnızca kendine yeterli olmasını sağlamış olmakla kalmazsın, kendine güvenmesini ve bağımsızlığını da sağlamış olursun.

Böylece, hedef grupların kendi sorunlarının farkına varabilecek bilgiye/kapasiteye sahip olması, kalıcı çözüm için önemli bir adımdır.

HÜKÜMETLERİN KALKINMA PROGRAMLARI VE SONUÇLARI

1960 lardan bu yana, 7 dönem Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Yıllık Programları uygulanmıştır. Ancak hiçbir programın düşünüldüğü gibi uygulanıp sonuç alındığı söylenemez. Örneğin; 2. BYKP'nda koope-

ratifçiliğin geliştirilmesi, özel sorunu olan köylere (orman köyleri) kredi uygulamaları öngörülmüş; 4. BYKP döneminde, etkin toprak reformu, demokratik kooperatifleşme (2. BYKP'nında kooperatifleşme de demokratik yan unutulmuş), tarımda köylüye dönük devlet desteği öngörülmüş ve bu dönemde kalkınmada öncelikli yöreler (KÖY) ve bölgesel gelişmeler üzerinde durulmuştur. GAP Bölgesinde kalan bütün iller -Gaziantep hariç- kalkınmada öncelikli yöreler olarak belirlenmiştir.

Ancak hiçbir program başarıya ulaşamadığı gibi, GAP Bölgesi de kalkınmada öncelikli yöre konumundan kurtulamadı.

GAP BÖLGESİNDE SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN DURUMU

Sivil Toplum Örgütleri, sayı ve işlev olarak yetersizdir. Bu yetersizlikler sadece GAP'a özgü değil, bütün ülkeye özgüdür.

Bu yetersizliklerin/gelişmemenin değişik nedenleri vardır:

- Sivil toplum örgütlerinin oluşumu ve güçlenmesi önündeki en büyük engel mevzuatlardan kaynaklanan engeldir. Devlet istediği tarzda ve yapıda kurumlar dayatmaktadır. Bu dayatma sonucu tek tip örgütler ortaya çıkmaktadır. Aykırı olanlar bir şekliyle bastırılmaktadır. Bu durum kendi gücüne güvenmeyen üyeler yaratmaktadır. Kendi gücüne güvenmeyen üyeler teokratik yönetimler ortaya çıkarmakta ve yönetimler üyelerini yeterince dikkate almamaktadır.
- Bencil ve "bana ne?" ci bir toplum ortaya çıkmıştır. Her bireyin, bireysel olarak öne çıkma gibi beyhude bir çaba içinde içerisinde olduğunu görüyoruz.

GAP Bölgesinde de sosyal yapı öneli bir engel olarak görülmektedir. Eğitim yetersizliği ve geleneksel yapı ve bu özelliklere eklenen baskı ve şiddet, içine kapanık ve kendine güvenemeyen bireyler yaratmıştır. Oysa demokratik örgütlenmeler, kendine güvenen, çözüm üretebilen, özgür bireylerden oluşur.

- Meslek örgütlerinde ise, üyelerinin yeterli bir mesleki bilgiye mezun olması, mezun olanların çoğunun iş bulamaması veya başka işlerde çalışması ve örgütün yasal olarak yetkin olmaması üye-örgüt ilişkilerini zedelemektedir. Örgüt üyeye, üye örgüte karşı sorumluluğunu yerine getirememektedir.
- Üretici Birlikleri kendi aralarında koordineli değildir. Çoğu yerde birlikler mülki amirlere bağlı olarak kurulmuş ve mülki amirin niyetine göre yürüyebilmektedir. Kooperatifler ise, içi boşalmış ve hiçbir hizmet üretemez duruma gelmiştir.
- İnsan hakları ve çevreci örgütler, ya suç işledikleri gerekçesiyle mahkeme ve cezaevleri arasında gidip gelmekte ya da suç işlemek için suya sabuna dokunmamaktadırlar.

-
- Değişik amaçları olan çok sayıda vakıf bilinmektedir. Bunların bir kısmını devlet beğenmemekte ve dolayısıyla kapatmakta, bir kısmı yolsuzluklara bulaşmış durumdadır. Ciddi olarak çalışan, destek sunan Vakıf sayısı da azdır.

Sivil Toplum Örgütlerinin durumu daha fazla tartışılmalıdır.

SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ AŞAĞIDAKİ ÖZELLİKLERE SAHİP OLMALIDIR.

- Hükümet dışı ve yerel kuruluşlar olmalıdır. Mutlak merkezizeti olmamalıdır.
- İnisiyatif tabanda/üyelerinde olmalıdır. Yetki ve tüzüğü belli olmalıdır.
- Ortak amaçlara sahip olmalıdır.
- Katılımcı, şeffaf ve çoğulcu olmalı; planlama, uygulama ve sonuçlardan adil yararlanılmalıdır. Müdahaleci olmalıdır.
- Kamu, hükümet dışı kuruluşlar ve diğer örgütlenmelerle işbirliğine açık olmalı, hoşgörülü olmalıdır.
- İlgili alanına giren konularda yetkin olmalı ve eğitim-yayım çalışmalarında yer alabilmelidir.

SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN ETKİNLİKLERİ NASIL ARTIRILABİLİR?

- Devlet, sivil örgütlenmeden korkmamalıdır. Düşüncelerin örgütlü olarak demokratik bir şekilde dile getirilebileceği yasal zemin hazırlanmalıdır. Böyle bir ortamda, muhasebe yapabilen, ufku geniş ve kandırılma riski az olan bireyler gelişir. Toplumla yararı olmayan organizasyonlar gelişemez.
- Hükümetler planlamada ve uygulamada ilgili -mesleki ve diğer- örgütlerin görüş ve önerilerini dikkate almalı ve bu örgütlere yer vermelidir.
- Üretim konularındaki eğitim yayım hizmetleri ilgili ve yetkin sivil örgütlerine devir edilmeli, üretim planlamasında ilgili meslek ve üretici örgütleri yer almalıdır.
- Meslek örgütleri, mesleki konularda izleme-değerlendirme ve denetleme yapma konusunda yetkin kılınmalıdır. Eğitimde rol almalıdır. Bu görevleri yerine getirirken de desteklenmelidir.
- Demokratik ve çevre örgütlerinin alt yapı hizmetlerine destek verilmelidir.
- Üretici birlikleri ve Kooperatiflerin kurulması kolaylaştırılmalı ve kendi aralarında bir koordinasyon merkezi oluşturulmasına destek verilmelidir. Planlama, üretim, pazarlama yapıları ve girdi temin edebilme olanakları yaratılmalıdır.

SONUÇ

Sivil toplum örgütlerinin güçlendirilmesi demokrasinin olmazsa olmaz koşuludur.

Bugüne kadar GAP Bölgesinde meydana gelen tahribatın onarılması ve kaynakları korunarak sürdürülebilir kullanımı için katılımcı, şeffaf ve ortak menfaatler etrafında oluşan sivil örgütlenmelerin kurulması ve güçlendirilmesine ihtiyaç vardır. Bu kuruluşlar; uluslararası kuruluşlar, devlet kuruluşları, NGÖ, demokratik ve çevre örgütleri, özel sektör ve üretici birlikleridir.

Bu örgütlerin dayanışmasıyla birlikte birbirlerine katacak önemli özellikleri vardır. Örgütler arasındaki diyalogla destek sağlama, tecrübe transferi, ticari işbirliği ve pazarlama konularında birbirlerine katkı sağlarlar.

Böylece, GAP'ın geriye kalan kısmının tamamlanmasında ve şimdiye kadar yapılanların reorganizasyonlarında/revizyonlarında daha az hata yapılır.

TARIMSAL EĞİTİM VE ÖNDER ÇİFTÇİ DANIŞMANLIK DERNEKLERİ PROJESİ

Ünal ÖRNEK
TZOB

1. Giriş

Türk tarımının sorunlarının başında eğitim sorunu gelmektedir. Üretimden pazarlamaya kadar olan her safhada eğitim eksikliğinin olumsuz etkileri görülmektedir. Tarımda eğitim eksikliği üretim, verim ve kalite bakımından belirleyici faktörlerden biridir. Bu sorunun kaynağında üreticilere sunulan tarımsal eğitim, yayım ve danışmanlık hizmetlerinin yeterince etkin olmayışı, teknolojiadaki gerilik ve kendi sorunlarının çözümünde çiftçilerin aktif tavır gösterememeleri gibi sebepler gelmektedir. Ülkemizde bugüne kadar yapılan üreticiye yönelik yayım ve eğitim çalışmaları büyük bir ağırlıkla kamu yayımcısı ile yürütülmüştür. Fakat bu uygulamadan bu güne kadar elde edilen sonuçlar ve tarımda gelişmiş ülkelerdeki bazı uygulamalar üreticileri yeni model arayışlarına itmiştir.

Dünyada II. Dünya savaşı sonrasında Türkiye’de olduğu gibi, AB ülkelerinde de yayım kuruluşları Tarım Bakanlığı bünyesinde örgütlenmiştir. Ancak elde edilen sonuçlar, karşılaşılan sorunlar nedeniyle 1960’lı yıllardan itibaren çiftçi katılımı olmadan başarılı olunamayacağı anlaşarak teknoloji transferi ile ilgili çalışmalar Ziraat Odalarına, kooperatiflere, birliklere ve danışmanlık şirketlerine devredilmiştir (Kumuk ve Taluğ 1996).

Bugün sanayide gelişmiş ülkeler aynı zamanda tarımda da dünyadaki en gelişmiş ülkelerdir. Bu ülkelerdeki gelişmişliğin temelinde tarımda uyguladıkları modellerin büyük katkıları vardır. Bu ülkelerden bazılarındaki tarımsal yayımda izlenen yöntemlere değinecek olursak;

Danimarka: Yayım servisi, denetimi çiftçiler tarafından yapılan bir yönetim komitesinin kontrolü altında çalışmaktadır Bölge yayımcılarının iş planı yönetim komitesine seçilen çiftçiler tarafından yapılmaktadır. Kamu yayımı, ağırlıklı olarak uygulamalı araştırmalar ve eğitim ile ilgilenmekte, kırsal kalkınma çalışmaları ise daha çok çiftçi örgütleri tarafından sürdürülmektedir.

İngiltere: İngiltere’de kırsal kalkınmadan sorumlu kuruluş “Tarımsal Kalkınma ve Danışmanlık Servisi (ADAS)” dır. Son yıllarda “İngiliz Tarımsal danışmanlık Enstitüsü (BIAC) adı altında yeni bir örgütlenme de dikkati çekmektedir. Belli ücretler karşılığında tarım işletmelerine teknik danışmanlık yapan bu şirketlerin ücretleri ADAS’ dan daha ucuzdur. Son 5 yıl içerisinde İngiltere’de yaşanan gelişmeler, özel organizasyonların (çifti örgütleri de bunun içinde düşünülmektedir) ve danışmanlık şirketlerinin kamu yayımı ile rekabete giriştiğini ve önemli mesafeler alındığını göstermektedir.

Fransa: 1958 yılına kadar Tarım Hizmetleri Bölümü tarafından kamu yayımı olarak yürütülen teknoloji transfer çalışmaları, önder çiftçilerin Tarım Teknikleri Merkezinden kendi işletmelerinde çalıştırmak üzere teknik elemanlar istihdam etmesiyle şekil değiştirmeye başlamıştır. Hükümet desteği ile kurulan Ziraat Odalarının devreye girmesi ile yayım hizmetleri ağırlıklı olarak bu kuruluşa bırakılmış ve hükümetin desteği gittikçe azalarak Ziraat Odalarının toplam bütçesi içindeki payı %30'lara düşmüştür. Fransız Ziraat Odaları tarımsal ticareti ile ilgili 100 danışmanına ek olarak 11.000 Ziraat Mühendisi ve teknisyen ile ülkedeki 800.000 çiftçiye ve tarım sektörüne hizmet vermektedir. Yayım hizmetlerinde kooperatiflerin ve ticari şirketlerin de önemli rol oynadığı bildirilmektedir. Fransa tarımının bugün ulaştığı yüksek standart, Ziraat Odaları kanalıyla yürütülen yayım çalışmalarının bir sonucudur. Kamu yayımı, günlük yayım çalışmaları ile uğraşmamakta kırsal toplum politikalarına yönelik çalışmaları sürdürmektedir.

Almanya: Bölgesel farklılıklar nedeniyle ülkede 3 farklı yayım yaklaşımının benimsenip uygulandığı görülmektedir. Örneğin kuzeyde çiftçi grupları ve Ziraat Odalarına bağlı olarak yürütülen yayım hizmetleri, güneyde eyalet yayım kuruluşları tarafından ve Orta Almanya'da her iki yaklaşımın karışımı şeklinde yürütülmektedir. Almanya'da kamu yayım hizmeti ücretsizdir. Ancak özellikle son yıllarda uzman elemanların Ziraat Odalarına bağlı olarak ve ücretleri çiftçiler tarafından karşılanması koşulu ile çalıştırılması yönündeki girişimlerin giderek arttığı da gözlenmektedir. Bu gelişmeler daha çok özel uzmanlaşmaya gereksinim duyulan örneğin süt ve besi sığırcılığı, domuz yetiştiriciliği gibi alanlarda karşımıza çıkmaktadır (Kumuk ve Taluğ 1996).

Bu ülkelerin örneklerinde de görüldüğü gibi yayım hizmetlerinde kamunun ağırlığı giderek azalmakta, buna karşın özel şirketler, çiftçi örgütleri ve kooperatifler aracılığıyla yürütülen yayım çalışmalarının ağırlığı artmaktadır. Dünyadaki gelişmelerden ve değişimlerden soyutlanamayacak olan ülkemizde de yayım hizmetlerinin yeniden yapılandırılması kaçınılmazdır. Danışmanlık sistemlerinin kurulması geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması da bu çerçevede ele alınması gereken konulardandır (Çelik.2000).

2. Projenin Ortaya Çıkışı

Üreticilerimizin karşılaştığı sorunların çözümü için sorunun kaynağına inmek ve sebeplerinden önemli bir tanesini ortadan kaldırmak üzere devletin danışmanlık sistemi dışında çiftçilerin katılımı ve katkılarını da öngören, çiftçilerin sorumluluğunda bağımsız bir organizasyon modelinin, özel bir danışmanlık sisteminin ülkemizde de kurulması ve yaygınlaştırılmasına ihtiyaç bulunduğu tespit edilmiştir

Yaklaşık 15 yıl önce Alman Tarım Birliği (DLG)'nin 100. kuruluş yıldönümü nedeniyle bu yönde yapılan proje teklifi Türkiye Ziraat Odaları Birliğince olumlu karşılanmıştır. 1950'li yıllardan beri Almanya'da uygulanan bu sistemin bir pilot proje halinde Türkiye'de Tekirdağ'da denenmesine ve uygulanıp uygulanmayacağına belirlenmesi için iki kuruluşun işbirliği ile proje yürütülmeye başlanmıştır. İki kuruluşun birlikte yaptığı çalışmalar sonucunda Türk çiftçisinin ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir proje ortaya çıkarılarak Aralık 1986 yılında pilot bölge olarak seçilen Tekirdağ il sınırları içinde uygulamaya konmuştur.

3. Projenin Amacı ve Hedefi

Önder Çiftçi Projesinin de temel amacı tarımsal işletmelerde verimliliğin artırılması, çiftçi gelirlerinin yükseltilmesi için önder çiftçilerin kendine yardım veya karşılıklı yardım ilkeleri çerçevesinde danışmanlık grupları oluşturmalarını teşvik ederek tarım sektöründe mesleki bilgi ve görgünün yaygınlaşmasına yardımcı olmaktır. Böylece tarımda teknik, ekonomik ve sosyal ilerlemenin ön koşulunu hazırlamaktır.

Bu şekilde projenin hedefi olan, tarım işletmelerin ortaklaşa olarak ve kendi sorumlulukları içinde, kendi kendilerine yetecek şekilde gelişmelerini sağlamak amacıyla bir organizasyon modeli yaratılmış ve model denenmiştir.

Böyle bir kavramın ortaya çıkarılmasına karar verilmesindeki ana nedenler; üreticilerde görülen yetersiz bilgi ve eğitimden kaynaklanan düşük verimlilik, düşük dinamizm ve motivasyon ve genel olarak tarımsal danışmanlık alanındaki yetersizlik olarak sıralanmaktadır. Projenin amacı bu olumsuzlukların ortaya çıkarılacak model ile bertaraf edilmesidir.

Önder Çiftçi Projesi çerçevesinde kurulan Çiftçi Danışmanlık Dernekleri çiftçilerin kendi inisiyatifi ile kurdukları ve amacı üyelerine istihdam ettikleri tarım danışmanı vasıtasıyla tarımsal danışmanlık hizmetleri vermek olan örgütlerdir.

4. Projenin Yürütülmesi ve Safhaları

Projenin yürütülmesi için iki ülke arasında yapılan milletlerarası antlaşmalara bağlı olarak Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Alman tarafından ise Alman Tarım Birliği (DLG) ve Alman Teknik İşbirliği Teşkilatı (GTZ) görevlendirilmiştir.

Önder Çiftçi Projesi 3 safha halinde planlanmıştır.

1. Safha : ilk aşama ve kuruluş safhası (3 yıl 1987-1990)
2. Safha : Kuruluş safhası (3 yıl 1990-1992)
3. Safha : Sonradan yürütme safhası (2 yıl 1993-1994)

Proje gerekli altyapı ve tarımsal potansiyeli bulunan ve pilot bölge olarak seçilen Tekirdağ il sınırları içinde, 2 Alman uzmanın görev yaptığı proje bürosunun açılmasıyla başlamıştır. İlk faaliyet yılında tarım içerikli çalışmalar yapılmış ve daha sonraki yıllarda ilgi duyan çiftçiler ile ilk danışmanlık grubu Tekirdağ Merkezde oluşturulmuştur. Grup bürosu tefriş edilmiş, grupta danışmanlık yapacak uzman istihdam edilerek yurt içinde ve yurt dışında danışmanlık eğitimini tamamlamıştır.

1988 de Muratlı ve Çorlu'da gruplar kurulmuştur. 1990 yılında ise Malkara'da son grup kurulmuştur. Tüm gruplar 1992 yılının sonuna kadar finansman katkısı yapabilmeleri ve bağımsız hareket edebilmeleri için Dernek olarak yasal statülerine kavuşturulmuşlardır. (Önder Çiftçi Danışmanlık Dernekleri).

2000 yılı içinde GAP bölgesindeki üreticilerin talebi doğrultusunda Şanlıurfa merkezde bir Önder Çiftçi Derneği kurulmuştur. Diğer taraftan Projenin GAP alanında uygulanabilirliği konusunda GAP BKİB-TZOB tarafından araştırma projesi yapılmış ve projenin uygulanabilirliği konusunda olumlu sonuçlara ulaşılmıştır.

5. Projenin Bütçesi:

Projenin bütçesi başlangıçta Türk ve Alman Hükümetleri ile çiftçilerin katkılarından oluşmuştur. Bu üç kuruluş projenin başlangıcından itibaren yıllara göre değişen bir katkı yapmışlardır. 1992 yılından itibaren Türk Hükümeti ve çiftçiler dernek cari masraflarına katkıda bulunmaya başlamıştır. Projenin başlangıcından itibaren 6 yıl süre ile tüm Derneklerin tüm malzeme ve ekipman ihtiyaçları ve danışmanların gerek yurt içi ve gerekse yurt dışı eğitimi ile derneklerin aylık cari masraflarının da %100 ü Alman Hükümetince karşılanmıştır. Ayrıca eskiden veya yenilenmesi gereken başta araba olmak üzere malzeme ve ekipmanlar da gene Alman Hükümeti tarafından 1996 yılı başında yenilenmiştir. 1996 yılında projenin bitmesi ile Alman Hükümetinin son olarak olan %5 desteği sona ermiş 1997 yılından itibaren üreticiler harcamalara % 50 katılmaya başlamışlardır. Hükümet adına da TZOB Danışmanlık derneklerine % 50 destek vermeye devam etmektedir.

6. Bağımsız Danışmanlık Dernekleri Modeli

6.1. Bağımsız Bir Çiftçi Danışmanlık Derneğinin Yapısı:

- Danışmanlık gruplarında tümüyle çiftçilerin söz sahibidir.
- Dernekler gerekli hizmetlerin kendileri tarafından temin edildiği, tamamen bağımsız; gönüllülük, kendi kendine yardım, demokratiklik ve ekonomiklik prensiplerine dayanan tarımsal danışmanlık (müşavirlik) müesseseleridir.
- Danışmanlık grubu modeli, yapısı itibarıyla hiyerarşik bir düzene uyacak yapıda değildir.
- Devlet yayım sisteminde yukarıdan aşağıya olan yönetim biçimi bu sistemde bir tek düzlem üzerindedir.

6.2. Danışmanlık grupları modelinin başarısını etkileyen başlıca 5 ana etken vardır :

1. Çiftçiler
2. Danışmanlık grubu uzmanı (danışman)
3. Bürokrasi (yasal statü)
4. Devlet finansman desteği (Tarım Bakanlığı)
5. Koordinatör kuruluşun teknik desteği (TZOB)

6.3. Danışmanlık Derneklerinin Yasal Statüsü:

Yapılan inceleme ve araştırmalar sonucu ülkemizde mevcut 5 örgütlenme modelinden en uygun statü **Dernek Statüsü** olarak görülmüştür.

Kooperatif ve şirket statüleri, bünyelerinde ticaret ve kar amacı bulunduğundan mümkün görülmemiştir. Çünkü bu organizasyonlarda belirli bir aidat sistemi mevcut olmayıp aylık ödemelere olanak vermemektedirler.

- Yasal statüde hedef grubun danışmanlık grupları vasıtasıyla kendi sağladığı hizmetlerde yönetimde söz sahibi olması, aldığı hizmet karşılığında belirli bir katkı payı ödemesi ve devlet desteğinin alınması ancak danışmanlık gruplarının yasal bir zemine oturtulması ile sağlanmaktadır.
- Aynı zamanda sürekli olan masraflara (aylara bölünmüş) aylık katılım yapılabilecek seviyede bir ödeme imkanı bırakmaktadır
- Gerekli personelin istihdamına olanak tanınmaktadır

6.4. Derneklerin Çalışma Sistemi:

- Yasal statü gereği (dernek) tüm üyeler Danışmanlık Derneği Genel Kurulunu oluşturmaktadır.
- Yılda bir kez toplanan Genel Kurul Dernek Yönetim Kurulunu seçer.(3-5 üye)
- Yönetim Kurulu Başkanı danışmanın kanuni olarak amiridir.
- Genel Kurulca alınan kararlar Yönetim Kurulunca hayata geçirilir ve uygulanır.
- Genel Kurulun ve Yönetim Kurulunun görev ve sorumlulukları dernek tüzüğünde açık olarak belirtilir.

6.5.Derneğin Bütçesi, Gelir ve Gider:

Giderler: Başlıca üç ana grupta toplanır. Bunlar Personel, Araba ve Ofis

Gelirler: Üye işletme aidatları ve Tarım ve Köyişleri Bakanlığı yardımlarından ibarettir. Katkı yüzde-leri ise yarı yarıyadır (%50 - %50). Bakanlık bu katkısını organizatör kuruluş olan Türkiye Ziraat Odaları Birliği üzerinden yapmaktadır. Bunda amaç gruplar ile Bakanlık arasında tampon görevi yapmak ve karşılıklı ilişkileri belirli bir seviyede tutmaktır. TZOB Dernekleri kontrol etmekte ve Bakanlık tarafından da kendisi kontrol edilmektedir.

6.6.Derneğin Faaliyetleri:

- Faaliyetlerin çoğu doğrudan danışman tarafından yapılan faaliyetleri kapsar.
- Bu faaliyetler aynı zamanda danışmanın görev ve sorumluluklarını içermektedir.

-
- Model bu faaliyetlerin zaten danışman üzerinden yapılması üzerine kurulmuştur.
 - Model çiftçiler için bir kalkınma aracı ise, danışman da modelin kullandığı bir araçtır. Ancak grupta yer alan her çiftçinin ve özellikle sistemin gereklerinden biri olan kendi kendini yönetim biriminin de önemli faaliyetleri vardır.
 - Grubun bir senelik faaliyetlerinin genel çerçevesi her sene yapılan genel kurullarda çizilir. Yönetim kurulu bu faaliyetleri danışmanla birlikte detaylandırır.
 - Dernekler tarafından gerçekleştirilen faaliyetler daha çok grupsal faaliyetleri içerir.
 - Üreticiler arasında bilgi alış verişi toplantıları, tarla günleri, demonstrasyonlar, teknik geziler, seminer ve sempozyumlar, resmi makam ziyaretleri vs. gibi aktiviteler Dernek Yönetim Kurulu tarafından organize edilir ve uygulanır.

6.7. Bir üreticinin Danışmanlık Derneklerine üye olabilmesi için şartlar şunlardır.

- Asıl gelirin tarımdan sağlıyor olmak ve aylık aidatları ödemeye razı olmak.
- İşletmesi hakkında tek karar verici olmak
- Yeniliklere açık olması, ortak çalışmaya ve sorumluluk almaya hazır olmak, kayıt tutmaya razı olmak ve politik amaçlardan arı olmak

Üyelik tamamen gönüllüdür. Dileyen üyeler istedikleri an Dernekten çıkabilirler.

Bu şartlara haiz üreticiler yazılı olarak başvurularını Dernek Yönetim Kuruluna yaparlar. Dernek Yönetim Kurulu başvuruyu değerlendirerek üyeliğe kabul yada reddeder.

Benzer bir şekilde üyelik görevlerini yerine getirmeyen yada Dernek amaçları dışında hareket eden üyelerin de üyeliğine gene Dernek Yönetim Kurulu tarafından son verilebilir.

Üyelik sayısı Dernek statüsüyle sınırlı değildir. Ancak bir Dernek Danışmanının hizmet götüreceği üye sayısı sınırlıdır. Bu nedenle Dernek Danışmanının çalışma kapasitesine bağlı olarak ideal rakam 80-120 arasındadır.

Dernek Yönetim Kurulu dilerse bu sayıya bir sınırlama getirebilir. Gene Dernek Yönetim Kurulunun kararıyla Derneğe fahri üyelikler kabul edilebilir. Örneğin tarımsal girdi sağlayan firmalar (tohum, ilaç, gübre, makina vs.) derneğe üye olabilirler.

Bunda karşılıklı bir çıkar söz konusudur. Hem firmalar anında yeni çıkan ürünlerini diğer üyelere tanıtmakta ve onları bilgilendirmekte hem de üreticiler en son teknolojiye anında haberdar olmaktadır. Bunun yanında üreticilerin ne tür sorunları olduğunu yakından gören firmalar bu ihtiyaca cevap verebilecek ürünleri piyasaya çıkarmaktadır.

6.8. Örnek Bürosu ve Malzemeler:

Bir deneğin amaçlarına uygun olarak faaliyet gösterebilmesi için bazı malzeme, ekipman ve araçlara sahip olması gerekir. Her şeyden önce Danışmanın çalışabileceği ve Derneğin kumanda merkezi olarak kullanılacak bir büroya ihtiyaç vardır. (20-30 m²) Küçük çaplı toplantılar, bürokratik bazı işler, hesaplamalar vs. gibi ofis işleri burada yapılır. Derneğin sahip olması gereken en önemli aracı üye çiftçilere çabuk ve bürokrasisiz ulaşmayı sağlayacak, tümüyle danışmanın kullanımına tahsis edilmiş bir arabadır.

7. Proje Sonuçları ve Değerlendirme:

Türkiye tarımına 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren giren Önder Çiftçi Projesi gerek uygulandığı bölgede ve gerekse tüm yurt çapında bazı kavramların yeniden düzenlenmesine ve tanımlanmasına ortam hazırlamıştır.

- Bu kavramların başında Tarımsal Yayım kavramı gelmektedir.
- Önder Çiftçi Projesiyle ülkemizde adı ilk kez duyulmaya başlanan Tarımsal Danışmanlık kavramı bu projenin ruhunu oluşturmaktadır.
- Tarımsal Danışmanlık sisteminin içinde eğitim boyutu ön planda olmamasına rağmen ülkemizdeki üreticilerin mesleki eğitim seviyesi göz önüne alındığında bu boyut her zaman ön planda tutulmuştur.
- Sonuçta mesleki bilgisi yüksek ve ekonomik düşünce yapısına sahip üreticiler elde edilmiştir. Bunun yanında örgütlenmenin önemi üreticiler tarafından çok iyi anlaşılmıştır. Özellikle maliyetlerin düşürülmesi konusunda önemli adımlar atılmıştır.

Bu genel gelişmelerin ışığında yapılan anket ve değerlendirmeler sonucunda şu çıktılar elde edilmiştir :

- Üyelerin %91 i gübre, zirai ilaç gibi tarımsal girdilerin kullanımında büyük tasarruf yaptıklarını bildirmiş, bunların %86 sı gübre kullanımlarının ve %58 i de ilaç kullanımlarının azaldığını belirtmiştir.
- Üyelerin %73 ü Derneklere katıldıktan sonra yeni ürünler yetiştirdiğini belirtmişlerdir.
- Üyelerin %20 si hayvancılığa Derneklerin teknik bilgi desteği ile başladığını ifade etmiştir.
- Üyelerin %92 si Dernekler sayesinde yem hazırlama şekli (rasyon) değiştirdiklerini belirtmiştir.
- Üyelerin %91 i Derneklerin verdiği teknik bilgi nedeniyle var olan ekipmanlarına yenisini eklemiş veya yeni ekipmanlar satın almıştır.
- Üyelerin %81 i toprak tahlili yaptırmaktadır.
- Üyelerin %86 sı Derneklere katıldıktan sonra tohum atma biçimini değiştirmiştir.

-
- Üyelerin %90 ı tohum kullanımından önce rantabilite hesabı yapmaktadır.
 - Üyelerin %89 u zirai ilaç kullanmadan önce rantabilite hesabı yapmaktadır.
 - Üyelerin %48 i gelir-gider konusunda, %31 i ineklerin süt verimi konusunda, %53 ü dekara atılan ilaç konusunda, %58 i dekara verim konusunda kayıt tuttuklarını belirtmişlerdir.
 - Tüm üyeler dekara verim artışını yaklaşık %16 olarak vermişlerdir.
 - Tüm üyeler ilaç ve tohumda tasarruf oranının ortalama %15 olduğunu bildirmişlerdir.
 - Süt üretimi yapan üyelerin tümü Derneklerin verdiği bilgiler sayesinde süt üretiminin yaklaşık %13 arttığını belirtmişlerdir.
 - Üyelerin %69 u seminerlere, %48 i de tarla günlerine düzenli olarak katılmaktadır.
 - Yıllık Genel Kurul toplantılarına katılım oranı %86 dır.

8. Sonuç

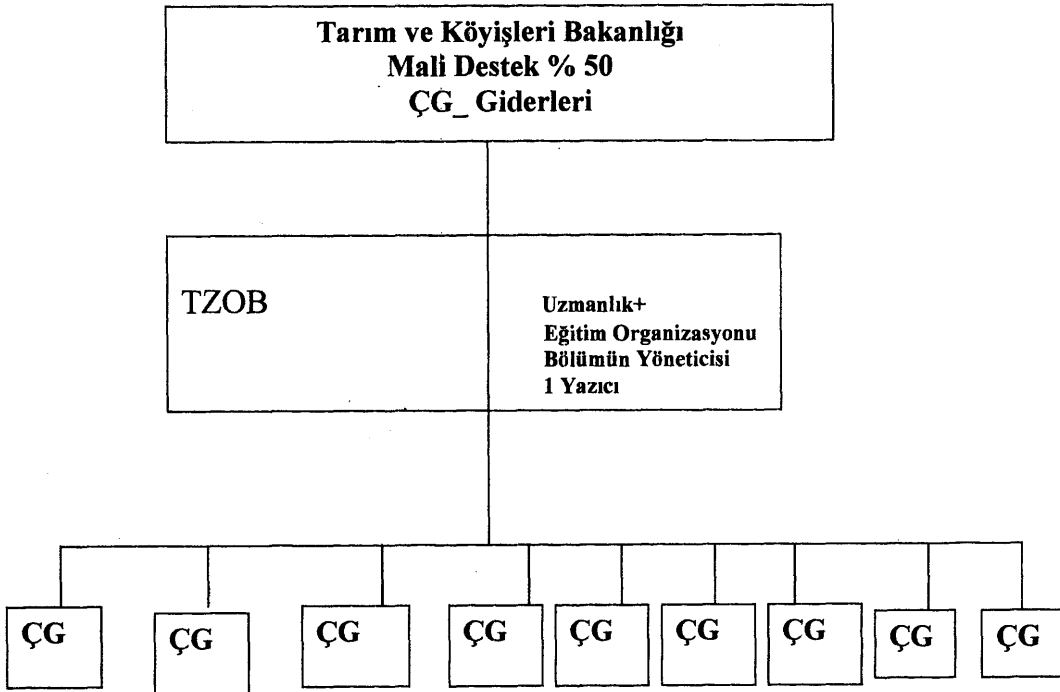
Ülkemizde tarımsal yayımda sorunlar yaşadığımız bir gerçektir. Bu sorunların çözümünün sadece bir model örnek alınarak halledilmesinin dünyadaki uygulamalar dikkate alındığında mümkün olmadığı görülmektedir. Önder Çiftçi Danışmanlık Modeli ülkemizde denenen ve olumlu sonuçlar alınan bir modeldir.

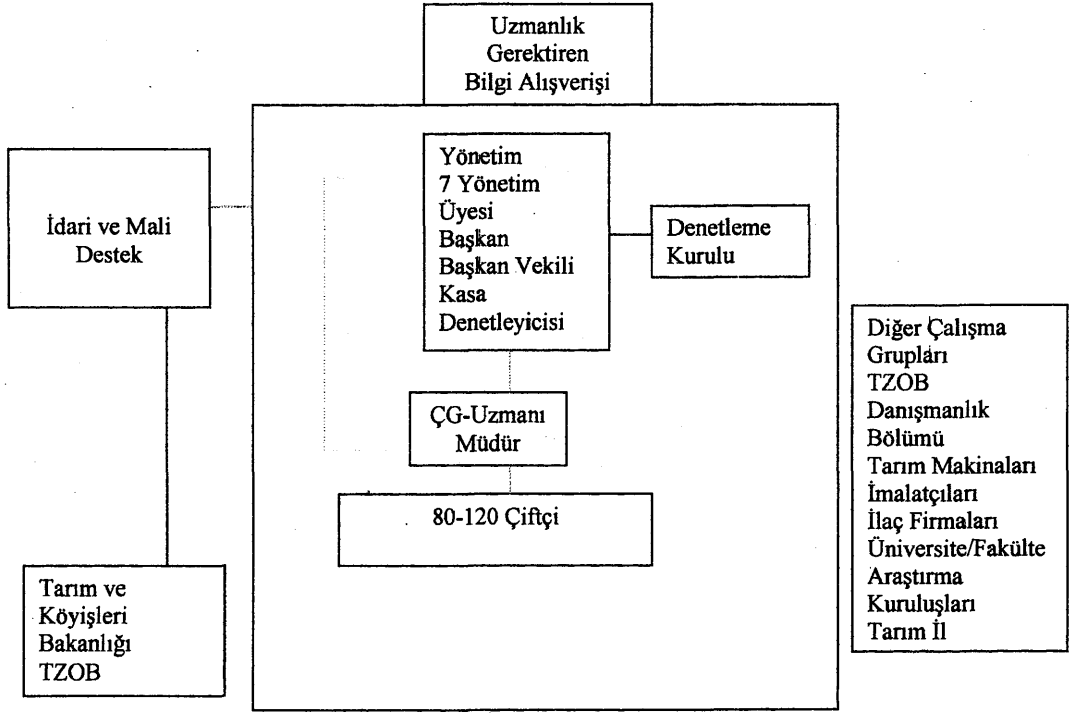
Üreticinin ihtiyaç duyduğu ve talep ettiği bölgelerde bu derneklerin kurulmasının desteklenmesi Türk tarımına katkılar sağlayacaktır. Modele kamu yayımının yerine alabilecek bir model diye bakılmamalıdır. Model kamu yayımcılığı ve hizmetleri bakımından tarıma hizmet veren kuruluşlar ile üreticiler arasında koordineli çalışmayı harekete geçirecek bir katalizör sistemdir.

Her şeyden önce model üreticilerin talebiyle ve kendi maddi olanaklarını da ortaya koyarak gerçekleştirdikleri bir oluşumdur. Model ile ülkemizde tarımsal yayıma yapılan harcamaların az da olsa azalmasını sağlayacak ve bununla ihtiyaç duyan diğer üreticiler için kullanılması söz konusu olacak, işletmesi ile ilgili kayıt tutan, üretimde maliyet hesabı yapan ve sorunlarının çözümünde aktif tavır alabilecek katkıda bulunabilecek çiftçi kitlesi yaratılacaktır.

Danışmanlık Derneklerinin Cari Masraflarına Olan Katkı Payları

Yıl	Alman Hükümeti (GTZ)%	Türk Hükümeti (TZOB)%	Çiftçiler (Üyeler) %
1986-1992	100	-	-
1993	30	50	20
1994	25	50	25
1995	15	50	35
1996	5	50	45
1997	-	50	50
1998	-	50	50
1999	-	50	50
2000	-	50	50

Ben, iki kimlikle, sivil toplum kuruluşları konusunda bazı açıklamalar ve görüşler ortaya koymak istiyorum. Birincisi, bir sosyolog olarak genelde sivil toplum kuruluşlarının hangi açıdan giderek önem kazandığı; ikincisi, bu oturumun esas konusu GAP ve sivil toplum kuruluşları olduğuna göre GAP'la ilgili bazı yorumlar getirmek istiyorum. Bunu yaparken de bu ikinci konuyla ilgili GAP'ta halen sosyal planlama grubunun bir üyesi olduğum için bunu yapmak istiyorum.

Şimdi benden önceki konuşmacıların da belirttiği gibi sivil toplum kuruluşlarını, biraz önce planlamadan bir arkadaşımız, "Askeri kurumların zıddı mı?" diye bana sordu. Yani, militer organizasyonların dışında sivil toplum kuruluşu yani bu zıtlığı ortaya koymak için mi kullanılıyor, dedi. Belki kısmen doğru, sivil hareket demek tabandan inisiyatifin kaynaklandığı ve belirli bir amacı olan, ama bu amaç, kamu ve toplum ve topluluk doğrultusundaki bir amaç olması gerekiyor. Böyle bir amacın benimsendiği yani çok sınırlı grupların kendi üyelerinin çıkarları için değil, daha geniş, o grupları da içine alan topluluğun genel iyiliği için çalışmayı amaç edinen olduğu takdirde sivil toplum kuruluşu niteliği kazandığını belirtmek istiyorum. Sivil toplum kuruluşlarını diğer kuruluşlardan ayırt eden bir başka nitelik de daha az bürokratik olması, daha dinamik bir planlama anlayışına göre hareket etmesi ve en önemlisi belki de, bireyi ön plana çıkarma olanağını tanımış olması. Bu, son derece önemli yani, bireysel girişimciliği, birey olarak insanların kendilerini ifade edebilmesini ön plana çıkarmış olması ve buna olanak tanınması. Çünkü bazı sivil toplum kuruluşu diye kendilerini nitelendiren kuruluşlar bugün bireyi değil daha çok cemaati ön plana çıkaran ve bireyin özgürleşmesini sınırlayan bir nitelik gösterdikleri için kendilerine belki de, en azından sosyologlar arasında tartışılıyor bugün, "Sivil toplum kuruluşu denir mi denmez mi?" konusunda değerlendirmeler yapılıyor, fakat genel olarak bireyin kendini özgürce ifade etmesini kabul etmek, sivil toplum kuruluşlarının temel özelliklerinden bir diğeri oluyor.

Bir son olay, katılımcılık konusu, yani bürokratik kuruluşlarda komutlar tepeden aşağıya doğru gelir ve aşağıdakiler, yani isteseler de istemeseler de, mırıldanarak da olsa, sevmeseler de, o komutları yerine getirmek durumundadır. İdeal sivil toplum kuruluşlarında daha çok kurulların çalıştığı ve bu kurullarda her şeyin özgürce tartışıldığı, çoğu zaman yukardan, başkan da gelse emir ya da komuta ya da komut, bunun değiştirilebilme olasılığının bulunduğu, böyle bir yöntemle çalıştığını belirtebiliriz. Yani sivil toplum kuruluşları bu nitelikleriyle kar amacı güden kuruluşlardan, özel sektör kuruluşlarından, politik amaç güden hükümet kuruluşlarından kendini ayırt etmiş oluyor.

Bir diğer konuda da; Birsen Hocayı belki de, her zaman yanındadır ama karşına almak pahasına da olsa, gönüllülük, son derece önemli. Tabii ideal ve gerçek aynı şey değil. Başlangıçta gönüllü olarak toplum çıkarı için, bu amaçlar doğrultusunda soyunan bazı organizasyonların kendi iç dinamiklerinde, iç yönetimlerinde gerçek bir katılımcılığı uygulayamamadan dolayı tamamen bireysel ve küçük grupsal çıkarlara yönelik faaliyet gösterdiği de bir gerçektir. Belki Birsen Hoca bu realiteyi dikkate alarak böyle bir yo-

rum yapma gereği duydu, fakat çıkış noktasında kesinlikle gönüllülük şart. Ancak sürdürülebilir bir örgütsel yapıya ulaşabilmek için gönüllülük temelinde profesyonel çalışma gerekiyor, çağdaş sivil toplum kuruluşlarında böyle bir gereksinim de her zaman ortaya konuyor.

Şimdi GAP'ta durum nedir? Yani GAP deyince, herhalde işte hepimizin bildiği, 10 milyon yurttaşımızın yaşadığı, sosyal gelişmişlik göstergeleri açısından ülkemizin diğer bölgelerinden, özellikle batıdaki bölgelerden daha aşağı konumda bulunan ama son derece ciddi önemli doğal kaynaklara sahip bir bölgeyiz, herhalde GAP deyince bundan bahsediliyor. Ancak sivil toplum kuruluşları kavramıyla konuya yaklaşıldığında, herhalde insan malzemesinden, insanlardan söz etmemiz gerekiyor. Şimdi gözlemlerimiz şunu gösteriyor, yapılan araştırmalar da bunu ortaya koyuyor: GAP bölgesinde genelde, GAP homojen değil, kendi içinde de ciddi farklılıklar gösterebiliyor sosyoekonomik açıdan. Ama genelde GAP'ta sivil toplum örgütlenmesinin önünde bazı sosyal engeller var, engellerin olması bu konuda herhangi bir girişimde bulunmamayı gerektirmez, geriye dönüşü gerektirmez kuşkusuz. Demokrasi kolay yeşermiyor, özellikle tabanda. Demokrasiyi geliştirmek için gönüllülük temelinde profesyonelce çalışmalara gereksinim var. Buna rağmen GAP'ta sosyolojik açıdan bakıldığında bazı engeller olduğunu görüyoruz. Bunlardan birincisi; geleneksel mülkiyet yapısı ve kültür yapısı, yani örfler, adetler, tamam, üst yapı kurumları olarak, ama bu arada mülkiyet yapısı da son derece etkili oluyor. Bir kere, her ne kadar topraksızların sayısı, hanelerin sayısı, çok iyimser bir tahminle, yüzde 25'e düşmüş olsa bile, bu insanlar tarım sektöründe çalışıyorsa, çok ciddi bir topraksızlık sorunu var, demektir. Geçen gün bir oturumda kırsal kalkınma ve tarımsal planlamadan sorumlu bir arkadaşımızın verdiği rakama göre, Şanlıurfa'da, Harran'da hanelerin 3.8'i, toplam toprakların yüzde 50'sini kontrol ediyor. Bu durum ister istemez bireylerin kendisini birey olarak ifade etmesini engelliyor, hem sosyal hem idari ve hem de politik bir baskı oluşturuyor. Dolayısıyla GAP bölgesinde benzer nitelik taşıyan ve özellikle örflerin, adetlerin geleneksel, toplumsal ilişki biçimlerinin egemen olduğu bölgeler var. Orada da insanlar hala geçmişin normlarını ve değerlerini kullanıyor.

Vaktinizi almak istemiyorum, benim burada yapmak istediğim, bunlara biraz daha sistematik bir bakış açısı kazandırabilmek. Örneğin, Ziraat mühendislerinin örgütlenmesi ya da tarımın örgütlenmesi bağlamında, Şırnak örneği. Kesinlikle örgütlenme düzeyi çok düşük. Burada da yapıyla, geleneksel yapıyla ilgisi var. Sonuç, yapısal faktörler özel girişimciliği, bireyin ve özellikle kadının toplumsal yaşamın aktif bir üyesi olmasını engelleyen faktörler oluyor.

Planlama konusu; kuşkusuz bir müdahale olayıdır, planlama. Planlama belli bir gidişatı, belirli ihtiyaçlara ve önceliklere göre, kaynakları da dikkate alarak, insanları ve kaynakları o yöne sevk etmek demektir. Şimdi bizler GAP'ta, özellikle bu sorunların bilincinde olan kişiler olarak, kurum olarak, özellikle katılımçılığı ve sürdürülebilirlik kavramlarını ve şeffaflığı son derece sık kullanıyoruz, bazen fazla sık kullandığımız için eleştiri de alıyoruz. Ama ben aynı fikirde değilim. Bu kavramlar demokrasi için, demokrasinin tabanda gelişmesi için ve de kalkınma için gerçekten evrensel değerlerde ise bunları sık sık kullanmamız ve bu kavramlara sahip çıkmamız gerekiyor. Biz bu kavramlara sahip çıkmadığımız takdirde, o zaman istenen ve belirlenen amaçlar doğrultusunda da hedeflere ulaşmada geç kalıyoruz ve bundan önceki oturumda Duran Hoca'nın yaptığı çok heyecanlı bir konuşmaya konu olan sorunları daha çok dile getirmek zorunda kalıyoruz.

Şimdi, genellikle bu yapısal faktörler zaman içerisinde tabii, yapının bizzat değişmesiyle çünkü yapı, artık dünya çok küçülüyor. Sevsek de sevmesek de, istesek de istemesek de, karşı koysak da koymasak da, bir süreç yaşanıyor dünyada. Bir bilgi toplumu süreci, bir globalizasyon süreci. Bu süreç içerisinde örgütsüz olan, kendi kaynaklarına sahip olmayan ve pazarlık gücü olmayan topluluklar kaybediyor, bunun dönüşü yok, bu süreci durdurmamız mümkün değil. Bu süreçten en fazla nasıl yararlanabiliriz, bunun arayışı içerisinde olmamız gerekiyor. Bunun elde edilmesinin temel ölçütlerinden bir tanesi de örgütlü topluluğu yaratmaktır. Örgütlenmeden korkmamamız gerekiyor. Ama biz şimdiye kadar hep örgütler kötüdür, hep bu şekilde, aileden, okuldan, ta üniversite yıllarına kadar, kanunlarımıza varana kadar bunların göstergeleri vardır, biz örgütlü davranışı telâffuz etmekten çekinen bir topluluğun üyeleriyiz. Bunu yavaş yavaş değiştirmemiz lazım. Bunu değiştirmedığımız sürece dünyada gelişen süreçlerde karşılaşılan sorunları alt etmede, başa çıkmada da herhalde eksik kalacağız diye düşünüyorum.

GAP Sosyal Planlama Grubu, diğer gruplar tarafından da kabul edilen hedeflerini, nihai amaçlarını şöyle planlıyor. İnsan kaynaklarının geliştiği, temel insani ihtiyaç farkların karşılandığı, insanların geleceğe umutla, güvenle baktığı, geleneksel bağımlılık ilişkilerinin azaldığı, açık, katılımcı, karşılıklı güvene dayalı sürdürülebilir bölgesel kalkınma. Sosyal planlama mantığı açısından vizyon budur, vizyon daha geneldir aslında, yani nihai amaç budur. İnsan kaynaklarının gelişmesi, geleneksel bağımlılık ilişkileri yerine daha modern, daha çağdaş düşünebilen, bireyin girişimciliğini ve yaratıcılığını ön plana çıkaran ama bireylerin belirli gruplar içerisinde de örgütlenerek kolektif bir aksiyon yaratabilen bir kalkınma süreci. Şimdi bunu nasıl başaracağız?

Bunu kuşkusuz yine örgütlü ve katılımcı davranmak suretiyle alt edebiliriz. Yani sosyal yapıdan kaynaklanan sorunların çözümü de yine GAP'ın, son yıllarda çok fazla kullandığını söylediğim, katılımcılık ilkesini sonuna kadar uygulamak suretiyle.

Harran ovasında yayımcıların sulama tekniklerini aktarmakta karşılaştıkları güçlüklerin nedenini biliyoruz: Yapısal, çünkü toprağı doğrudan doğruya işleyen hanelerle bire bir ilişki kuramıyorlar. Toprağı kiralayayan insan için de toprak gel-geç bir varlıktır. Tıpkı göçebe toplumların yaylaları, merayı kullandığı gibi. Bugün kullanılır bir mevsim, ondan sonra geçer, seneye tekrar gelinir. Tamam, o halde yapılması gereken toprak sahiplerine bizzat ulaşmaya çalışmak ve gidip toprak sahipleriyle bu sorunu tartışmak gerekiyor. Çünkü toprak, sadece, ben her yerde söylüyorum ve bu tip kavramların öteden beri zaten batı literatüründe olduğunu da yeni yeni biraz duyuyorum, yani bir sosyal mülkiyet kavramı var. Yani Harran'daki toprağı tuzlanmaya terk eden haneler, kendi mülkiyet konusu olduğu için bu toprağı bu şekilde kullanamaz, bu topraklar, bu ülkenin topraklarıdır, hepimizin topraklarıdır. Dolayısıyla bunu da ancak katılımcı yöntemlerle bu tip toplantılarda ve büyük toprak sahipleri, küçük toprak sahipleri, orta toprak sahibi, kiracılar, bunlarla devamlı diyalog içerisinde onları ikna etmek suretiyle sorunu çözebiliriz.

Yeni bir kavram var, yani *sosyal kapital*, *sosyal sermaye*. Sermaye sadece araçlar, gereçler, bankadaki paralar değil; sermaye, sosyal sermaye, yani tek tek hiçbirimizin belli bir sorunu çözememesi, bunu ancak diğer insanlarla bir araya gelmek suretiyle çözebilmesidir. Yani sosyal sermayeyi güçlendirmemiz lazım. Bu

kolay olmayan bir süreç, fakat planlama grubu olarak bu konular üzerinde ciddi bir şekilde duruyoruz ve bazı somut adımlar da attık. İlk kez hem İstanbul'dan ve Ankara'dan hem de bizzat bölgedeki sivil toplum temsilcilerini bir araya getirmek suretiyle GAP illerinde bizim tanımlarımıza uygun yani kooperatifler dahil, meslek kuruluşları dahil, dernekler, vakıflar dahil ne tür, nasıl bir envanter var, bunu çıkardık. İkinci olarak, bu envanterin sınıflanması, yorumlanması ve ondan sonra da özellikle kalkınmaya elverişli olan örgütlerin desteklenmesi için hazırlamakta olduğumuz plana bazı öneriler koymak istiyoruz. Biz burada tabii bir teknisyen olarak davranıyoruz, kuşkusuz politik emplikasyonları var, ama politika bir engeldir diye plana belirli öneriler koymamazlık edemeyiz, etmeyeceğiz. Şu anda bu bölgenin örgütlenme açısından son derece düşük olduğunu biliyoruz. Yapılan araştırmalarda Türkiye'deki sivil toplum kuruluşları niteliğindeki örgütlerin yüzde 75'inin üç büyük ilde toplandığını gösteriyor. Bunlar içerisinde, kalan yüzde 25 içerisinde GAP bölgesinde. Henüz bir netice çıkmadı ama, belki benden sonra konuşacak arkadaşım bu konuda bazı yorumlar getirebilir, rakamlar getirebilir ve herhalde çok düşük. Ve bizim GAP'ta özellikle ihtiyacımız olan sadece çok soyut, salt insan haklarına yönelik değil, insanın temel ihtiyaçlarına yönelik, kalkınmaya yönelik de faaliyet gösterecek örgütleri geliştirmek. Çünkü bugün Türkiye'ye baktığımız zaman çevre konusunda mantar gibi örgütler çıkıyor. Çünkü sınıf dışı, yani herhangi bir şeyi yok ve geliştirenler da. Fakat kalkınma konusunda, çünkü belirli bir dezavantajlı grubu savunmayı amaç edinen ve onların kalkınmasını amaç edinen ve bunu amaç edinen örgütlerin sahada çalışması gerekiyor, farklı bilgi ve becerilerle donatılması gerekiyor. Bu konuda yetersiziz. GAP'ta bunlara ihtiyacımız var. Sorun oldukça kapsamlıdır, zordur. Fakat GAP Bölge Kalkınma planında çalışanlar ve GAP İdaresi tüm bu sorunların çok boyutlu, çok faktörlü analizini yapmaktadır. Düşüncenin ve sorun çözmenin birinci aşaması budur. İkinci aşaması katılımcı planlamadır. Üçüncü aşama da bu örgütlerle katılımcı uygulama olacaktır diye düşünüyorum Bu duygu ve beklentiler içerisinde sabrınızı biraz taşırdığımı farkındayım. Özür diliyorum ve teşekkür ediyorum.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE GAP

Halil AGAH
GAP BKİ

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) çok sektörlü, entegre bir sosyo-ekonomik kalkınma projesidir. Proje sadece barajlar, hidroelektrik santralleri, sulama yapıları vb. fiziksel yatırımları içermeyip, bölgenin topluca kalkınmasına yönelik sosyal ekonomik kalkınmaya yönelik tüm sektörleri içermektedir.

Projenin temel amacı, bölge insanının gelir düzeyini artırarak bu bölge ile diğer bölgelerimiz arasındaki gelişmişlik farklarını azaltmaktır. Evrensel düzeyde kalkınma yaklaşımının değişmesi ve GAP Bölge Kalkınma İdaresi'nin son 11 yılda edinmiş olduğu deneyimleri sonucunda GAP artık sürdürülebilir insani kalkınma anlayışı ile ele alınmakta ve projenin odağına insan yerleştirilmektedir. Bu çerçevede projenin temel amacı olarak "Bölge insanının yaşam kalitesinin artırılması" tanımlanmaktadır.

Bu tanımlama insan kaynaklarının geliştirilmesi, kalkınma süreçlerinde toplumun katılımı ve kalkınmada eşitlik ve adillik sağlanması temel almak durumundadır. Kalkınmaya böyle bir anlam yüklenmesi, toplumdaki tüm tarafların (kamu kuruluşların, özel sektör, sivil toplum kuruluşlar, özel sektör, hükümet dışı kuruluşlar ve yerel toplum) işbirliğini, birlikte çalışmasını ve aktif katılımını gerektirmektedir. Proje aşamalarının şeffaflaşması ve toplumsal ilişkilerin demokratikleşmesi, kalkınma açısından başlı başına bir değer olup, kalkınma çabalarının etkinliğini de artıran bir unsurdur. Bu sadece bölgedeki kamu yatırımları ve kamunun tepeden yönlendirmeleri ile başarılacak bir olgu değildir. Bu süreçte özellikle sivil toplum kuruluşlara önemli görevler düşmektedir.

GAP Bölgesi'ndeki mevcut koşullara bakıldığında, toplumun kendi içinde ekonomik ve sosyal düzey farklılıklarının oldukça keskin olduğu, büyük bir kitlenin örgütsüz, sesini duyuramaz veya dezavantajlı (kadınlar, topraksız ve küçük çiftçiler vb.) konumda olduğu görülmektedir. Bu kitlenin sesinin duyurulması ve karar alma süreçlerinde temsil edilebilmesi ancak sivil toplum kuruluşların güçlenmesi ve GAP'daki kalkınma çabalarına aktif katılımı ile mümkün olabilecektir. Çağdaş düşünce ve yaklaşımların topluma ve kalkınma ile uğraşan değişik kurum ve kuruluşlara aktarılmasında ve bunun her türlü çalışma ortamında uygulanabilir hale gelmesinde sivil toplum kuruluşların rolü yadsınmaz.

Ülkemizde sivil toplum kuruluşları (STK) ifadesinin yanında çok sıkça kullanılan başka tanımlamalarda mevcuttur. Örneğin;

- Non-Governmental Organizations (NGO),
- 3. Sektör,
- Gönüllü Kuruluşlar,
- Hükümet Dışı Kuruluşlar,
- Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlar gibi.

Dernekler, vakıflar, meslek odaları, barolar, sendikalar, kooperatifler ve birlikleri, siyasi partiler, siyasi amaçlı ve ekonomik amaçlı birleşmelerin yanı sıra tüm yurttaş girişimleri de STK tanımı içerisinde ele alınabilir. Kısaca:

Sivil Toplum Kuruluşları, Örgütü Sivil Topluma Bütüncül Bir Bakış Açısıdır.

Aşağıda yer alan Tablo 1 incelendiği takdirde ülkemizde STK'ların ağırlıklı olarak İstanbul, Ankara ve İzmir illerinde yoğunlaştığı görülmektedir. GAP bölgesinde mevcut STK'ların ülkemizdeki tüm STK'lar içerisindeki payı %1.25 civarında olduğunu ve GAP bölgesinde yaşayan yaklaşık 7.590 kişiye bir adet STK düştüğü saptanmıştır. Oysa ki bu oran Türkiye'de 968 ve İstanbul'da 851, Ankara'da ise 574'dür.

Tablo 1: Türkiye/GAP Karşılaştırması

	STK Sayısı	Nüfus/STK
İstanbul	10.670	851
Ankara	6.235	574
İzmir	2.916	1.067
GAP (*)	810	7.590
Türkiye	64.808	968

(*) GAP Bölgesel Kalkınma Planı Çalışması, 2000, Ankara.

Kaynak: GONEL, A., 1998. Önde Gelen STK'lar Araştırma Raporu, TTV, İstanbul

Öte yandan GAP bölgesinde kurulmuş olan mevcut STK'ların bölge içerisindeki dağılımı da oldukça çarpıcı sonuçlar vermektedir. Bölgedeki toplam 810 STK'nın % 58.75'i Dernekler şeklinde örgütlenmişlerdir. Meslek odası, sendika ve kooperatiflerin oransal olarak bundaki payı oldukça düşük durumdadır. STK'ların Şanlıurfa, Diyarbakır ve Gaziantep illerinde yoğunlaştığı ve Siirt ve Şırnak'ta hemen çok az sayıda oldukları görülmektedir.

Tablo 2: GAP Bölgesi Sivil Toplum Kuruluşları

	Dernek	Vakıf	Diğer (*)	TOPLAM
Adıyaman	70	20	9	99
Diyarbakır	56	29	41	126
Gaziantep	53	45	10	108
Kilis	57	11	15	83
Mardin	27	13	20	60
Sıirt	25	15	8	48
Şanlıurfa	138	36	19	193
Batman	36	19	10	65
Şırnak	14	10	4	28
TOPLAM	476	198	136	810

(*) Meslek Odaları, sendikalar, kooperatifler vb. dahildir.

Kaynak: GAP Bölgesel Kalkınma Planı Çalışması, 2000, Ankara.

Yukarıda da verilen tüm verilerden de anlaşılacağı gibi GAP Bölge'sinde örgütlenme düzeyi düşük olup, STK'lar oldukça cılızdır. Varolanlar da kalkınma süreçlerine katılma konusunda isteksiz ya da yeterli kapasiteden yoksundur. Ülkemizde batı metropollerinde ve özellikle İstanbul'da gelişme eğilimi göstermiş olan STK'lar, bugüne kadar GAP'a yeterli ilgiyi göstermemişler, kalkınma alanında etkin bir biçimde çalışmaktan çok savunuyu ve kamuoyu oluşturma yönünde çalışmalar yürütmüşlerdir. Ülke genelindeki eğitim, sivilleşme, örgütlenme ve mali olanak yetersizliğinin GAP Bölge'sinde daha da açık seçik olarak yaşandığı yadsınamayacak bir gerçektir. Nispeten geniş maddi imkanları olanların dışındaki STK'ların daha aktif katılımı için ise, halkın bilinçlendirilmesi ve örnek olacak ortak projelerin daha gerçekçi ve uygulanabilir olması gerekmektedir. GAP Bölge Kalkınma İdaresi bugüne kadar çeşitli çalışmalarında STK'lara kalkınma süreçlerinde ortaklık ve işbirliği yapma yönünde çabalar geliştirmiş ve projelerinde STK'larla çalışmaya özel önem vermiştir. Bir takım projelerin uygulanması STK'lara delege edilmiştir. Bunlara birkaç örnek vermek gerekirse Sosyoloji Derneği, Türkiye Kalkınma Vakfı ve Ziraat Mühendisleri Odasına bir dizi sosyal araştırma yaptırılmış, TEMA Vakfı ile mikro havza ıslahı, kırsal kalkınma amaçlı mera ıslahı ve ağaçlandırma ve benzeri projeler başlatılmış, Ankara Fotoğraf Sanatçıları Derneği ile belgeleme çalışmaları ve kültürel etkinlikler yürütülmüş, AIESEC (İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi Öğrencileri, Uluslararası Staj Komitesi) ile gençliğe yönelik projeler uygulanmıştır. Bunların yanı sıra kadınların kalkınma sürecine entegre edilmesine yönelik projeler ve Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM), GAP Girişimci Destekleme ve Yönlendirme Merkezleri (GAP-GIDEM) çalışmaları farklı STK'lar ile işbirliği içinde geliştirilmiş ve uygulamaya aktarılmıştır. Öte yandan GAP'ın insan odaklı bir proje anlayışı ile

ele alındığı ve son yıllarda yaşanan olayları ve ekonomik yapılanmayı da dikkate alacak şekilde hazırlanmakta olan GAP Bölgesel Kalkınma Planı çalışmasında Ek'te'de yer alan çalışmalar yine ağırlıklı olarak STK'lara delege edilmiştir.

Ek'te yere alan ve delege edilen çalışmalardan ayrı olarak da çeşitli ortak faaliyetler bağlamında çok sayıda STK ile işbirliği GAP bölgesinde gerçekleştirilmiştir: Sosyoloji Derneği, TKV, TMMOB- ZMO, TE-MA, Ankara Fotoğraf Sanatçıları Derneği, AIESEC, TZOB, TESK, Diyarbakır Tabipler Odası, Diyarbakır Edebiyatçılar ve Sanatçılar Derneği,

Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Türkiye Bilişim Vakfı, Orman Mühendisleri Odası, SET-BİR, Bölge Ticaret Odaları, Ana-Çocuk Eğitim Vakfı-AÇEV, Ana Kültür Kooperatifi, Türk Eğitim Gönüllü Vakfı (TEGEV), Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği gibi.

Bu örnekler daha da çoğaltılabilir. Ancak bu işbirliklerinin geliştirilmesinde itici rolü daha çok GAP Bölge Kalkınma İdaresi oynamıştır. Oysa ki arzulanan STK'ların belli bir güce ulaşarak inisiyatif geliştirmeleridir. Burada en büyük rol de Bölge tabanlı STK'lara düşmektedir. Sivil toplum kuruluşların böyle bir güce ulaşmaları ve inisiyatif geliştirmeleri toplumun denetleme gücünü artıracak, tabandan tavana doğru bir planlama sürecini etkin kılacak, toplumsal inisiyatif ve kalkınma çabalarına bizzat toplumun katılımını artıracak ve demokratikleşme sürecine hız katacaktır. Aslında kendi kendini döndüren bir yapı bu şekilde mümkün olabilecek ve kalkınmanın kalıcılığı ve sürdürülebilirliğinin temelleri kurulmuş olacaktır.

KONU/ PROJE	DELEGE EDİLEN KURULUŞ	
	KOORDİNATÖR KURULUŞLAR	İŞ BİRLİĞİ YAPILACAK
1. Finansman Modelleri	Türkiye Kalkınma Bankası (TKB)	İGEME, Güneydoğu İhracatçı Birlikleri GÜNSİAD, GAP-GİDEM ve Genç SİAD'lar, YASED.
2. KOBİ'lere Yönelik Destek Politikalarının Değerlendirilmesi ve Öneriler	TOBB	GAP İleri Ticaret Odaları, GAP-GİDEM Halk Bankası G.Antep, Diyarbakır, Adıyaman ve Şanlıurfa İl Müdürlükleri
3. Özel Kesim Kapasitesi ve Yeni Yatırım Olanaklarının Tespiti ve Finansman Olanakları	TÜSİAD Ankara	GÜNSİAD, GAP-GİDEM Halk Bankası G.Antep, Diyarbakır, Adıyaman ve Şanlıurfa İl Müdürlükleri
4. Bölgenin Esnaf ve Sanatkarlarının Toplumsal Değişme Sürecine	Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Konfederasyonu	GAP İleri Esnaf ve Sanatkar Odaları, Entegrasyonu GAP-GİDEM
6. Bölgenin Sağlık Profili	Türkiye Tabipler Odası Diyarbakır	GAP Bölgesi İl Sağlık Müdürlükleri (9 İlin) Türkiye Tabipler Odası Diyarbakır Şubesi, Dicle Üniversitesi, Harran Üniversitesi ve Gaziantep Üniversitesi, ÇATOM
7. Bölgedeki Sivil Toplum Örgütlerinin Kapasitelerinin Artırılması ve Kalkınma	Diyarbakır Edebiyatçılar ve Sanatçılar Derneği (DİSED)	Bölgedeki Sivil Toplum Örgütleri, Sürecine Entegrasyonu ÇATOM;GİDEM
8. GAP Bölge Kalkınma Planı Sürecine Ülke Çapında Sivil Toplum Örgütlerinin Katılımı	Ana Kültür	
9. Tarihi ve Kültürel Varlıkların Saptanması, Korunup ve Değerlendirilmesi, Hasankeyf Danışma Sürecinin Başlatılması	Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı	MAREV, ŞURKAV ve Diyarbakır Kültür ve Tanıtma Vakfı, ÇEKÜL (Metin SÖZEN), İl Kültür Müdürleri
10. Güneydoğu Medyası Eğitim Projesi	Güneydoğu Gazeteciler Cemiyeti Diyarbakır GAP-GİDEM	Avrupa Gazeteciler Cemiyeti, Bölgedeki Üniversitelerin Basın-Yayın Bölümleri
11. GAP Bölge Kalkınma Planında Bileşim Sektörü	Türkiye Bilişim Vakfı	GAP-GİDEM
12. Tarımsal Yayın ve Danışmanlık Hizmetleri Alternatif Modellerin Araştırılması	Ziraat Mühendisleri Odası Diyarbakır ve Şanlıurfa Şubeleriyle Birlikte	TARGEV Vakfı-GİDEM
13. Önder Çiftçi Yayın Projesi'nin GAP Bölgesinde Uygulama Olasılıklarının Değerlendirilmesi	Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB) Batman ve G.Antep ZOB ile birlikte	Şanlıurfa, Trakya Önder çiftçi Proje Kuruluşu ve Batman ve Gaziantep ZOB ile Birlikte,GİDEM
14. Arazi Ofisi ve Arazi Edindirme Fonu'nun GAP Bölgesi için Uygulanabilirlik ve Model Etüdü	Kahramanmaraş Üniversitesi ve Ziraat Bankası	Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Ziraat Bankası
15. GAP Bölgesinde Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü için Havza Yönetimi Model Etüdü	Orman Mühendisleri Odası/Bölge Temsilciliği	TEMA
17. Kentsel Yönetim Modeli ile Belediyelerin Kurumsal Kapasitelerini Geliştirilmesi model etüdü	SBF	Türk Belediyeler Birliği GAP Belediyeler Birliği Şehir Plancıları Odası
18. Pazarlama Olanakları	G.Antep Ticaret Odası	G.Antep Sanayi Odası, Bölgedeki TSO, İGEME, İhracatçı Birlikleri, Şurfa Ticaret Borsası, GAP-GİDEM

OTURUM BAŞKANI - Efendim, verilen çok değerli bilgileri değerlendirme konumunda olmamanıza rağmen, siz değerli izleyicilerin sabırla, 10 saate yakın zamandır burada bulunmanız nedeniyle size evvela teşekkür ediyorum. Sonra panelist arkadaşlarım sayın Gökçe, sayın Eren, sayın Saltık, sayın Örnek ve sayın Agah'a da hiçbir karşılık düşünmeden, gözetmeden doğrudan doğruya mesleğini, ülkesini seven, konuyu gündeme getiren arkadaşlarım oldukları için kendilerine teşekkür ediyorum.

Bu son derece önemli konuyu gündeme getirdiği için ZMO Başkanı sayın Prof. Dr. Gürol Ergin'e, bana da bu şerefli görevi lütfettikleri için teşekkür ediyorum, saygılar sunuyorum.

ÜÇÜNCÜ OTURUM

GAP'TAKİ KAMU VE ÖZEL SEKTÖR UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

BAŞKAN Prof. Dr. Gülcan ERAKTAN
Ank. Üni. Zir. Fak.

SUNUŞ GAP'taki Kamu Yatırımlarının Mevcut Durumunun
Değerlendirilmesi
Erkan ALEMDAROĞLU
GAP BKİ Şanlıurfa Bölge Müdürü

PANELİSTLER

Vedat ÖNER
GAP BKİ

Üzeyir GARIH
ALARKO Holding

Ramazan ULUCAKÖY
TCZB GAP Kredileri Daire Başkanı

Zevaiddin ÖZCAN
NURMET A.Ş.

Baki Remzi SUIÇMEZ
Ziraat Mühendisleri Odası
Yönetim Kurulu Üyesi

Saygıdeğer izleyiciler, sayın bayanlar baylar,

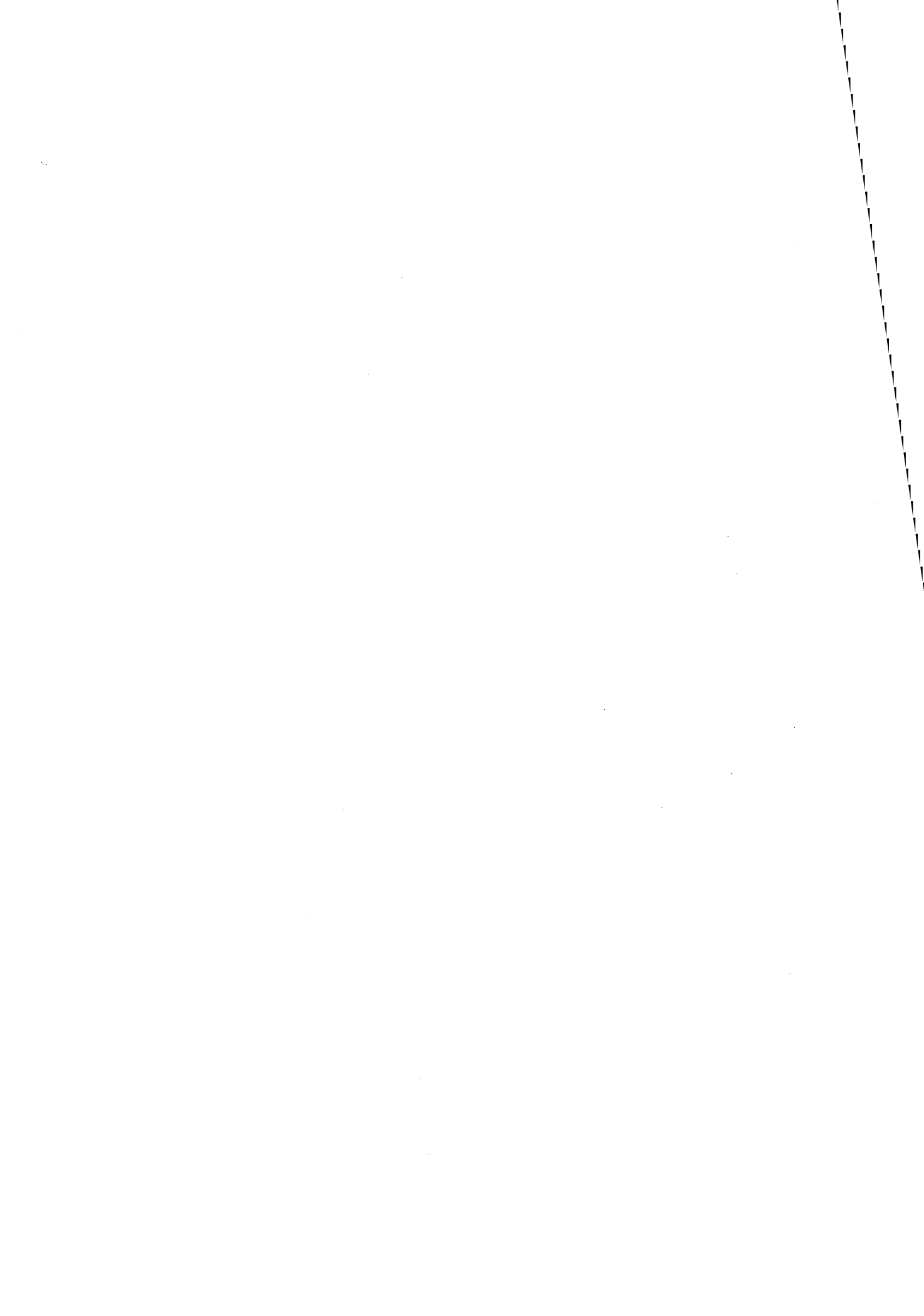
Bugünün ilk, Sempozyumumuzun üçüncü oturumunu açıyorum.

Dünkü oturumlarımızda ekonomik açıdan büyük beklentileri beraberinde getiren GAP Projesinin ortaya çıkartmış olduğu sorunlar, bu alandaki gelişmeler ve bunların çözüm yolları tartışılmaya başlanmıştır. Bu arada planlama ve planlamayla beraber örgütlenme, ama gönüllü baza dayalı örgütlenme üzerinde en önemli ve en etkin çözüm yolları olarak durulmuş ve bu konuda enine boyuna tartışmalar gündeme gelmiştir.

Bugünkü oturumumuzda konumuz GAP'taki kamu ve özel sektör uygulamalarının değerlendirilmesi. Üretimiyle sadece enerji değil, ama tarım açısından da büyük umutlar bağladığımız, büyük beklentileri beraberinde getiren bu GAP'ın, bölgede üretimin artırılması, ama planlı bir şekilde artırılmasıyla, sadece bölge halkının gelirini değil, ama aynı zamanda Gayri Safi Yurtiçi Hasılayı da arttırması beklenmektedir. Ama bunun için sadece bölgedeki üretim kaynakları veya doğal kaynakların yeterli olmadığını veya işgücünün yeterli olmadığı göz önünde tutmak gerekir. Bunun yanı sıra sermaye ve özellikle de yatırım ve müteşebbis faktörü çok büyük önem taşıyor. İşte bugünkü oturumumuzda hem kamu sektöründen, hem özel sektörden gelen temsilcilerle bu konu gündeme gelecek ve yatırımların yeterliliği, neler yapıldığı, neler yapılamadığı, neler yapılması gerektiği burada tartışılacak.

Bu bakımdan önce sizlere sayın panelistlerimizi takdim etmek ve onları kürsüye çağırarak istiyorum. Sırasıyla panelistlerimiz sayın Vedat Öner, sayın Üzeyir Garih, sayın Ramazan Ulucaköy, sayın Zevaidin Özcan ve sayın Baki Remzi Suiçmez.

Sunuşunu yapmak üzere sayın Erkan Alemdaroğlu'nu kürsüye davet ediyorum. Sunuş sonrası Panelimize geçeceğiz.

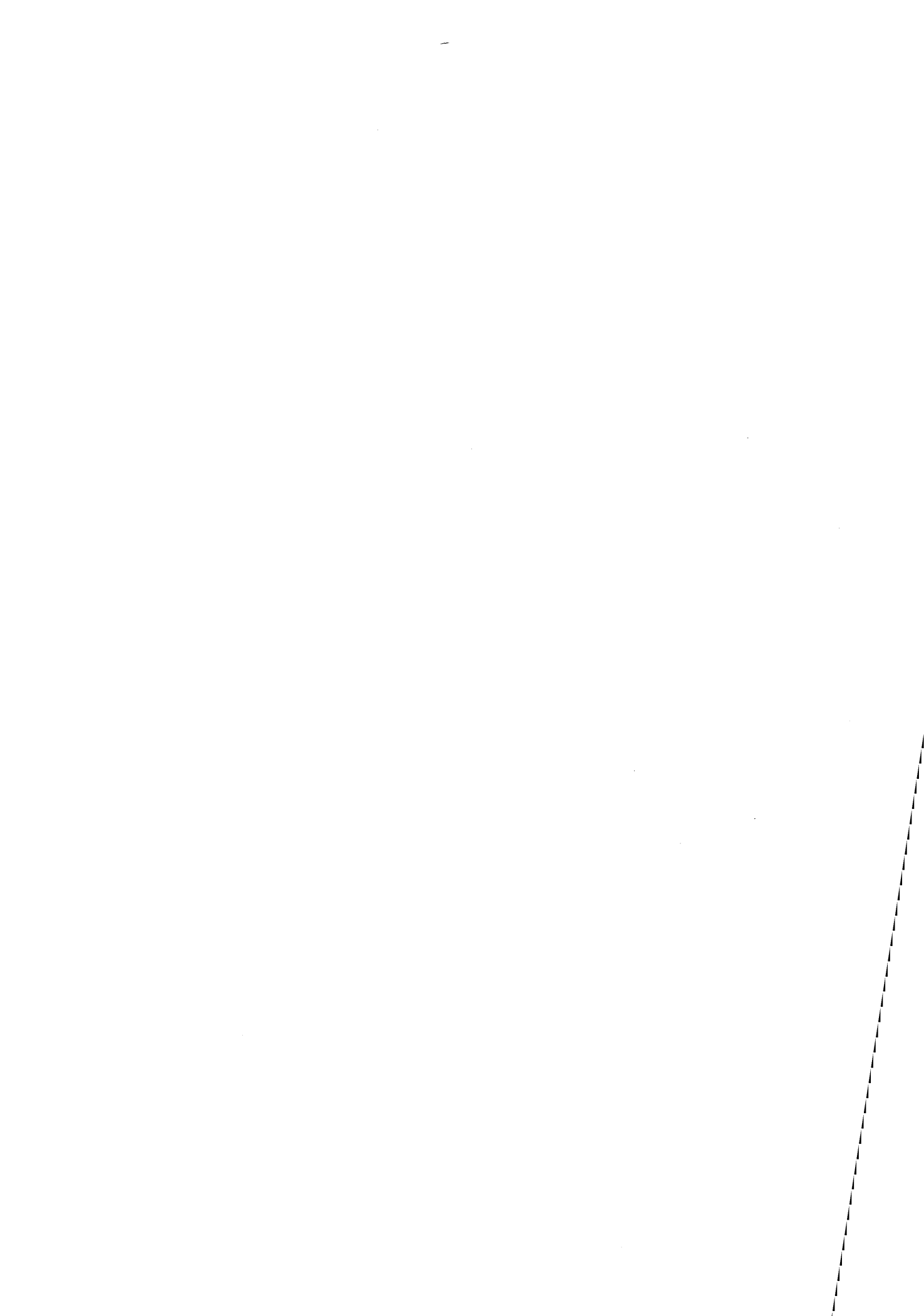
TÜRKİYE VE GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ (GAP)

Erkan ALEMDAROĞLU
GAP BKİ Şanlıurfa Bölge Müdürü

Sayın Başkan,

Değerli Konuklar,

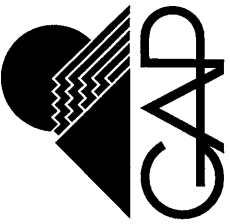
Türkiye ve Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) konusundaki görüşlerimi sunu şeklinde aktaracağım.

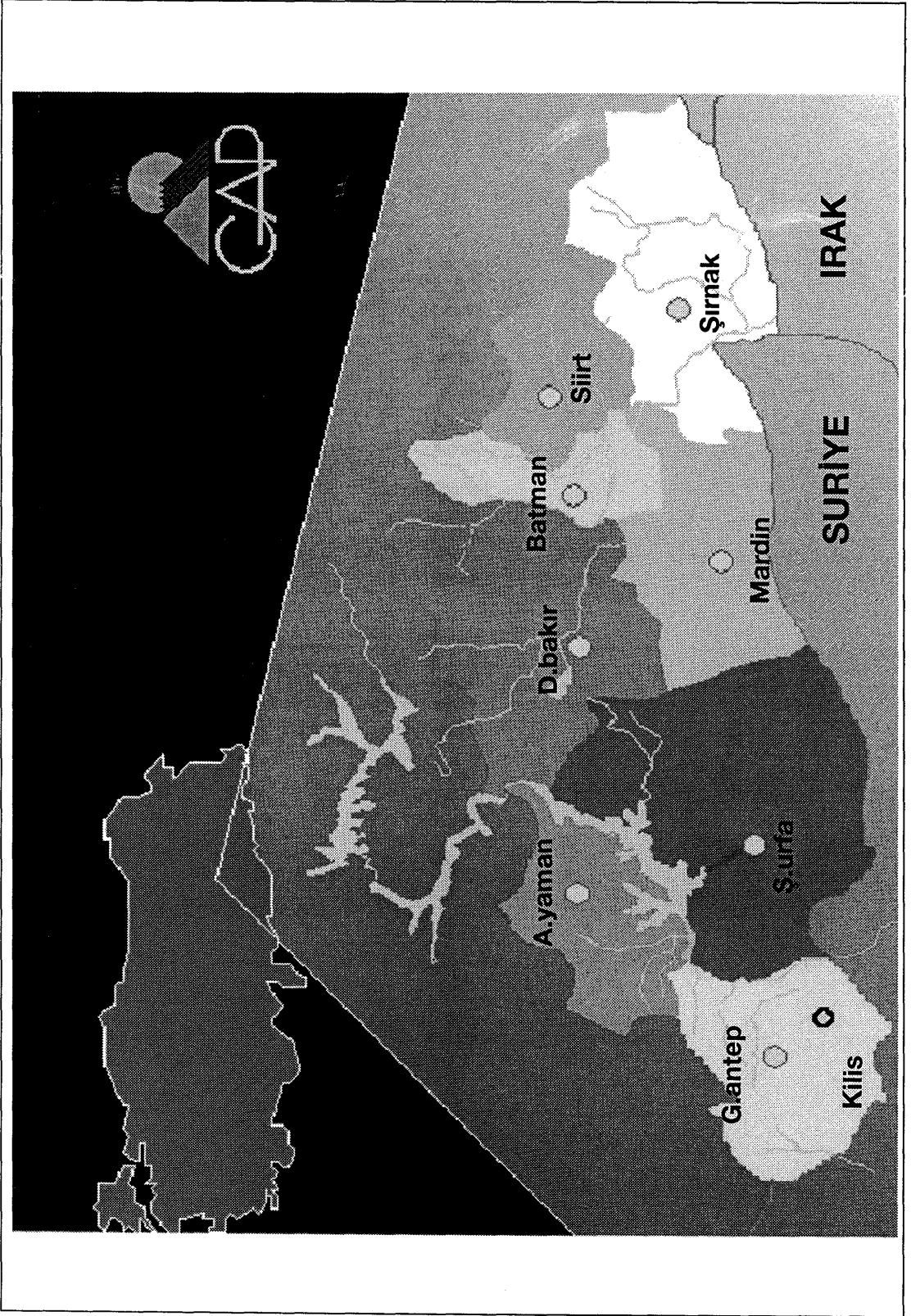
R. ERKAN ALEMDAROĞLU
GAP-BKİ BÖLGE MÜDÜRÜ

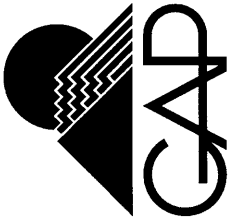
e-mail : erkan@urfa.gap.gov.tr

TÜRKİYE VE GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ (GAP)

GAP'A GENEL BİR BAKIŞ

GAP NASIL BİR KALKINMA PROJESİDİR?

İNSAN ODAKLI

ÇOK SEKTÖRLÜ

ENTEĞRE

BÖLGESEL

SOSYO-EKONOMİK

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ

- SU KAYNAKLARI GELİŞTİRME PROJESİ (1987'ye kadar)
- ÇOK SEKTÖRLÜ ENTEGRE BİR BÖLGE KALKINMA PLANI (1987)
- SÜRDÜRÜLEBİLİR İNSANİ GELİŞME YAKLAŞIMI (1994)

GAP BÖLGESİ İLE TÜRKİYE'NİN KARŞILAŞTIRILMASI

<u>GÖSTERGE</u>	<u>TÜRKİYE</u>	<u>GAP</u>	<u>GAP/TR</u>
• ALAN (Bin KM2)	780	75	% 9.7
• TOPLAM NÜFUS – (1997/Milyon)	62.61	6.15	% 9.8
• NÜFUS ARTIŞ HIZI			
– (85 - 90 YILLIK / %)	2.2	3.5	
– (90 - 97 YILLIK / %)	1.47	2.52	

GAP BÖLGESİ İLE TÜRKİYE'NİN KARŞILAŞTIRILMASI

<u>GÖSTERGE</u>	<u>TÜRKİYE</u>	<u>GAP</u>	<u>GAP/TR %</u>
TARIM	% 13	% 29	% 11
ENDÜSTRİ	% 29	% 23	% 4
GSBH (Milyar US \$)	204.611	10.232	% 5.11
GSBH / KİŞİ / US \$	3.224	1.598	% 49.5

1999 tarihi itibariyle

GAP TOPRAK-SU KAYNAKLARI GELİŞTİRME PROJELERİ

FIRAT HAVZASI

1. Karakaya
 2. Aşağı Fırat
 3. Sınır Fırat
 4. Suruç-Baziki
 5. Adıyaman-Kahta
 6. Adıyaman-Göksu-Araban
 7. Gaziantep
- Münferit Projeler 9

DİCLE HAVZASI

1. Diçle-Kralkızı
 2. Batman
 3. Batman-Silvan
 4. Hasan
 5. İhsu
 6. ...
- Münferit Projeler 6

Toplam 22 Baraj, 19 HES

1.7 milyon ha, 7476 MW, 27 milyar kWh

GAP'in kapsadığı gelişme sektörleri

* Tarım

* Sanayi

* Ulaşım/Haberleşme

* Kenttsel/Kırsal/Altyapı

* Sağlık

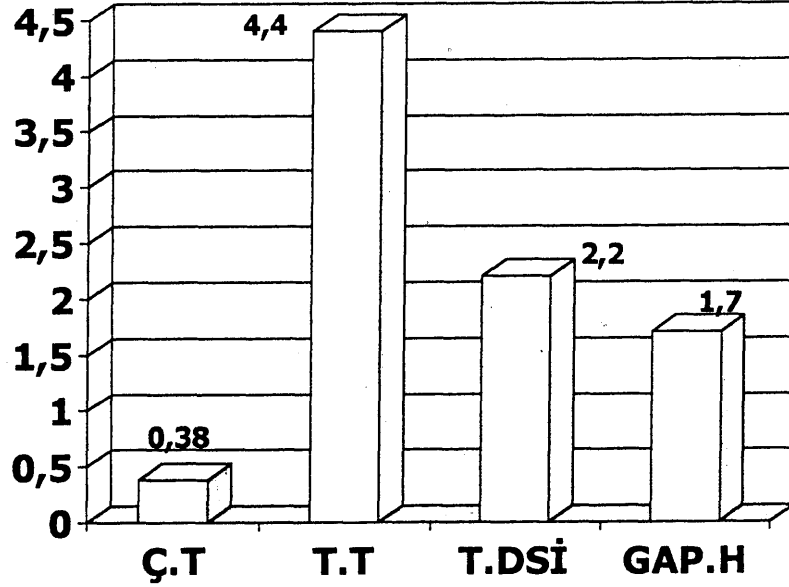
* Eğitim

* Turizm

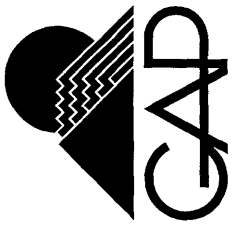

GAP-TÜRKİYE MEVCUT SULAMA ALANLARI KARŞILAŞTIRILMASI

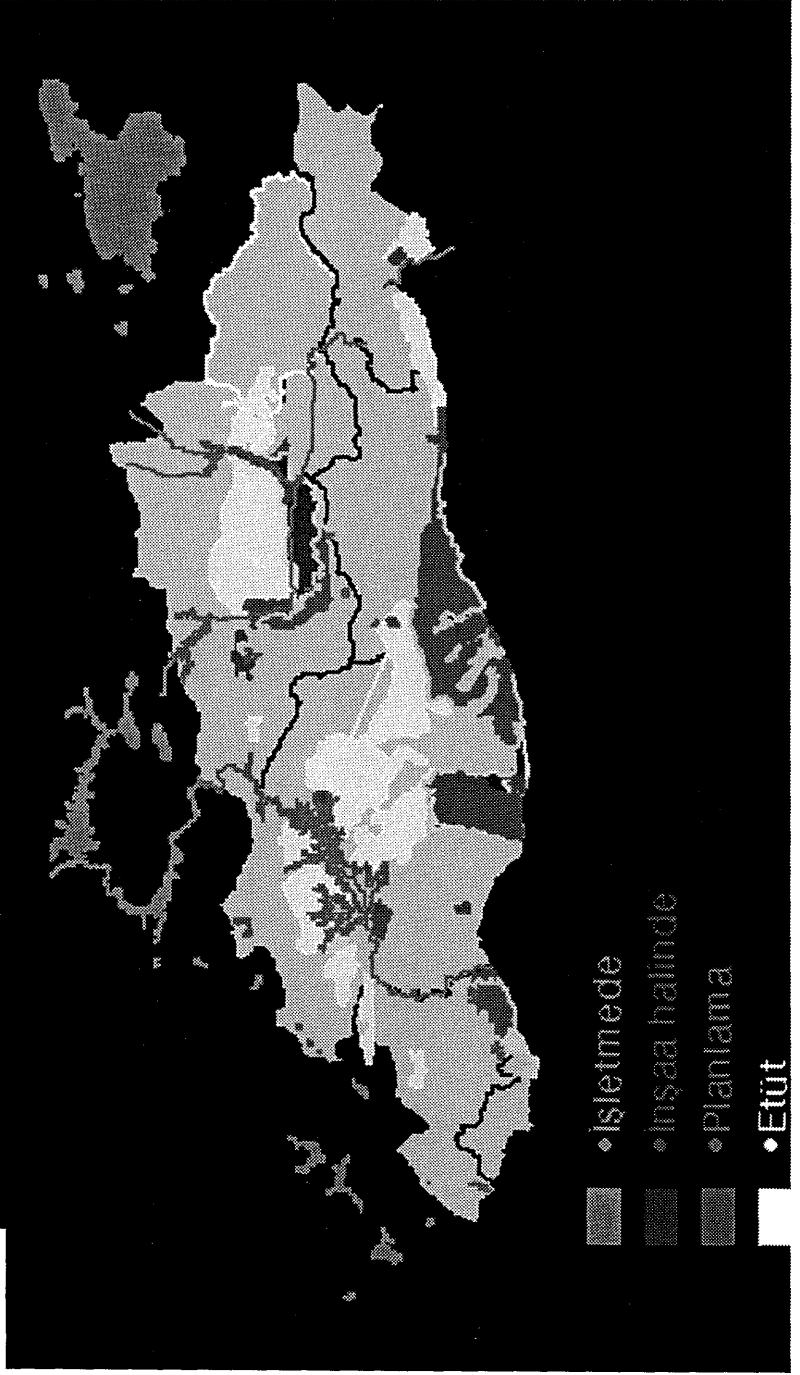

- Ç.T (ÇUKUROVA[TOPLAM]) 0,38
- T.T (TÜRKİYE [TOPLAM]) 4,4
- T.DSİ (TÜRKİYE [DSİ]) 2,2
- GAP.H (GAP [HEDEF]) 1,7

□ MİLYON HEKTAR
(TOPLAM)

SULAMA ALANLARI

- İşletmede
- İnşaa halinde
- Planlama
- Etüt

GAP'TA YATIRIMLARI OLUMSUZ YÖNDE ETKİLEYEN FAKTÖRLER

DIŞ FAKTÖRLER

1) GÜVENLİK

**2) IRAK AMBARGOSU (Transit Taşımacılık,
Yolboyu Ticaret, Hizmet Sektörü vs.)**

3) İNSAN KAYNAKLARININ GELİŞME

**DÜZEYİNİN DÜŞÜK OLMASI (Eğitim düzeyi,
kalifiye insan sayısının düşük olması vb.)**

4) NÜFUS

a) Nüfus Artış Hızı

	Türkiye	GAP
-1985 - 90 (YILLIK / %)	2.2	3.5
-1990 - 97 (YILLIK / %)	1.47	2.52

b) Genç Nüfusun Çokluğu:

-Nüfusun yaklaşık yarısı 15 yaşın altında;

-1990'DA 15 YAŞ ALTI NÜFUS %47

-1997'DE 15 YAŞ ALTI NÜFUS %43

c) Nüfusun Bölge İçinde

Kırdan Kente Göç Etmesi

YILLAR	KENTSEL ORAN	KIRSAL ORAN
1985	%50	%50
1997	%64.3	%35.7

d) Nüfusun Bölge Dışına, Özellikle Büyük Şehirlere Göç Etmesi

İÇ FAKTÖRLER

1) FONLARIN İŞLEMESİ VE SÜREÇ İÇİNDE BİTMESİ

-Toplu konut fonu (Hiç işlemedi)

-Kamu ortaklığı fonu (Bu fon işlerken de paralar yeterli miktarda ve zamanında gelmiyordu)

2) KAMU FİNANSMAN DARBOĞAZLARININ AŞILAMAMASI

- Yüksek enflasyon koşullarında özellikle iç borçların ana parasından çok, yüksek faizlerine para aktarılması**
- Denk bütçe yapılamaması**
- Yeni vergi kaynaklarının bulunamaması**

3) KENTSEL ALTYAPIDA MODEL YETERSİZLİĞİ

(Yerel Yönetimlerle İlgili Fonlarda ve Yerel Yönetimlerin Kurumsal Yapısında)

4) GENEL BÜTÇEDEN YETERLİ

PAY AYRILAMAMASI

5) GAP'A ÖNCELİK VERİLMEMESİ VE GAP'IN

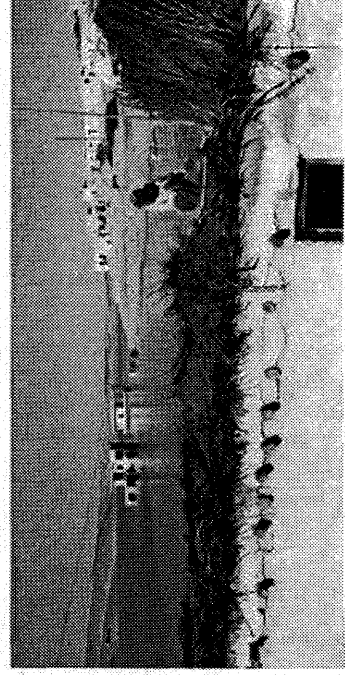
DOĞU ANADOLU BÖLGESİ İLE BERABER

ANILMASI

6) GAP-BKİ'DEKİ YETKİ YETERSİZLİĞİ

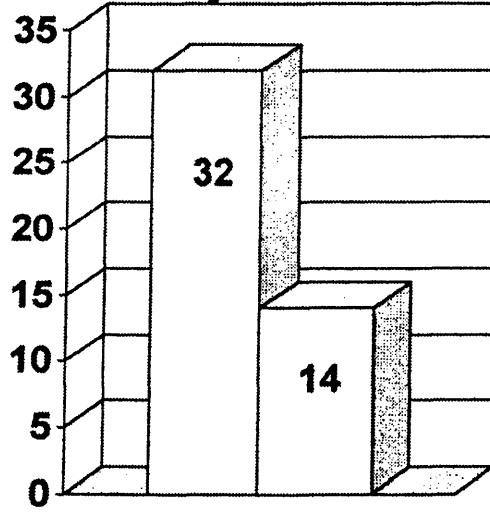
GAP'TA GERÇEKLEŞMELER, KAMU YATIRIMLARI VE DEĞİŞİMLER

NAKDI GERÇEKLEŞMELER

GAP FİNANSMAN DURUMU

Milyar \$

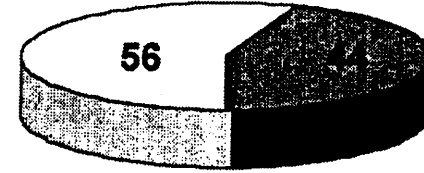

TOPLAM

1999 sonu

- İhtiyaç
- Harcama

YÜZDE GERÇEKLEŞME

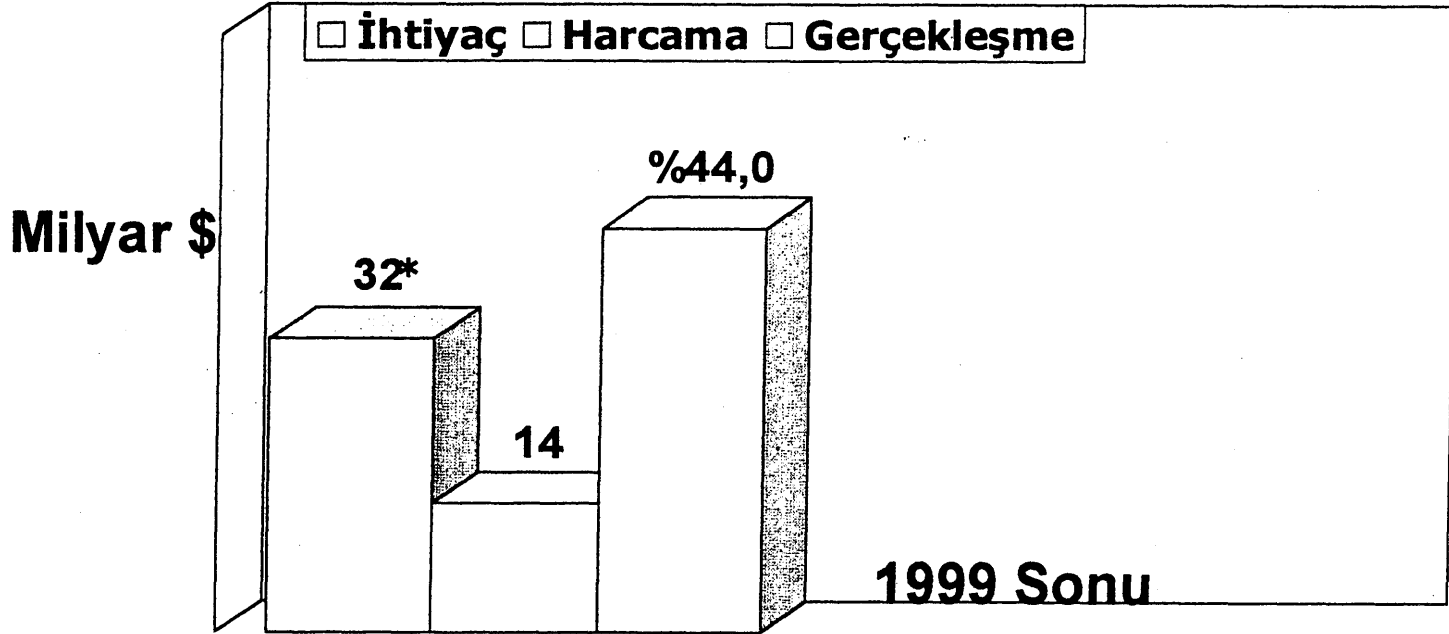
- Harcanan
- Kalan

***Toplam 32 Milyar \$ (Yerel Yönetim Yatırımları,
Cari Harcamalar, Kamulaştırma Ödenekleri Hariç)**

GAP FİNANSMAN DURUMU

% Gerçekleşme

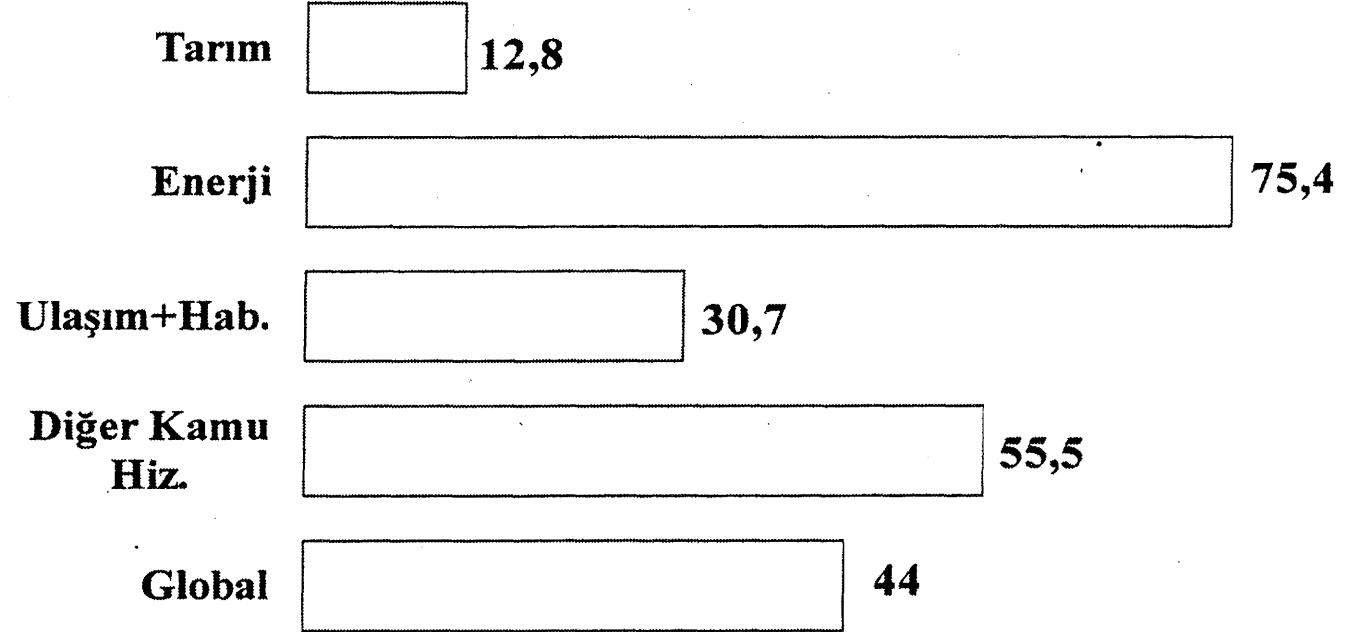
*Toplam 32 Milyar \$ (Yerel Yönetim Yatırımları,
Cari Harcamalar, Kamulaştırma Ödenekleri Hariç)

HARCANAN

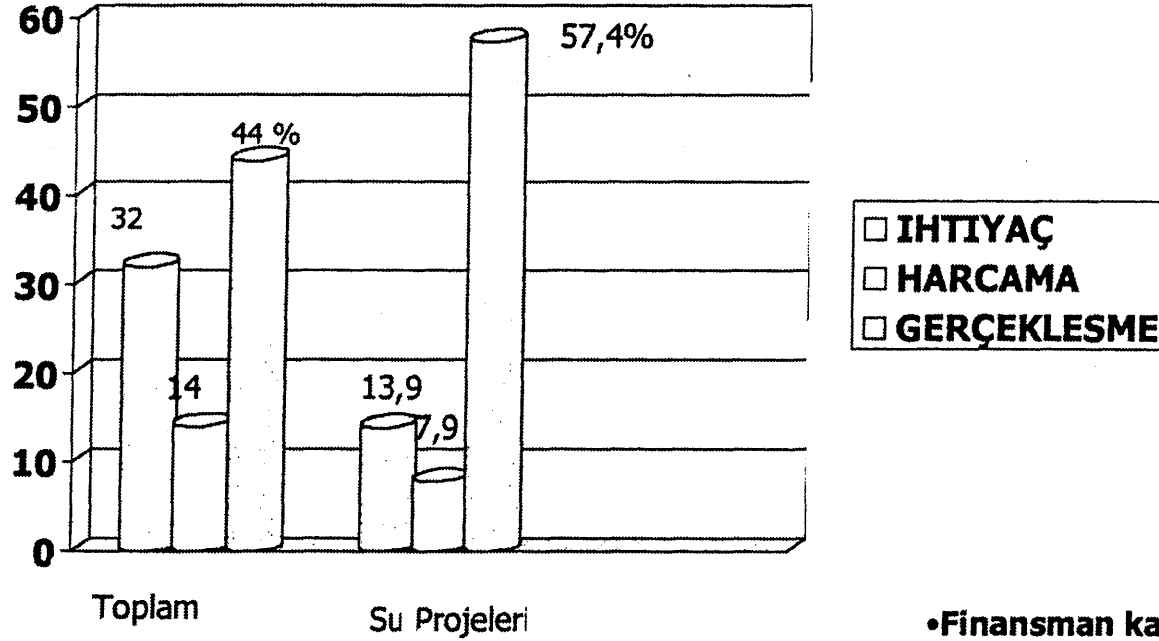
- **Toplam Harcanan: 14 milyar \$**
 - ❖ **2.1 milyar \$ Dış Kaynaklı**
- **1.5 milyar \$ B.O.T. (Yap-İşlet-Devret)**

**1999 YILI SONU İTİBARIYLA
SEKTÖREL NAKDİ GERÇEKLEŞME (%)**

SU PROJELERİNDE NAKDİ GERÇEKLEŞMELER (1999 Yılı Sonu)

•Finansman kaynakları
İç Kaynak: 11.8 Milyar \$
Dış Kaynak: 2.1 Milyar \$
(Yap İşlet Devret: 1.5 Milyar \$)

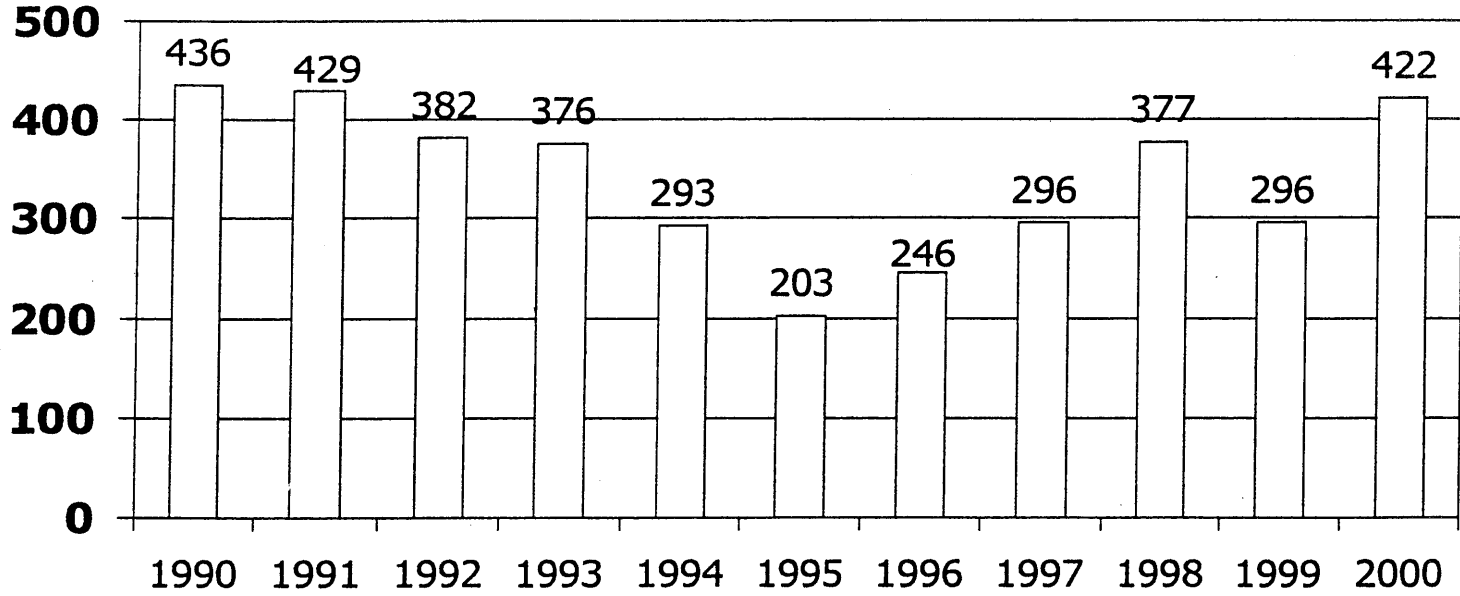
GAP'TA KAMU YATIRIMLARI

SON 10 YILDA GAP YATIRIMLARI

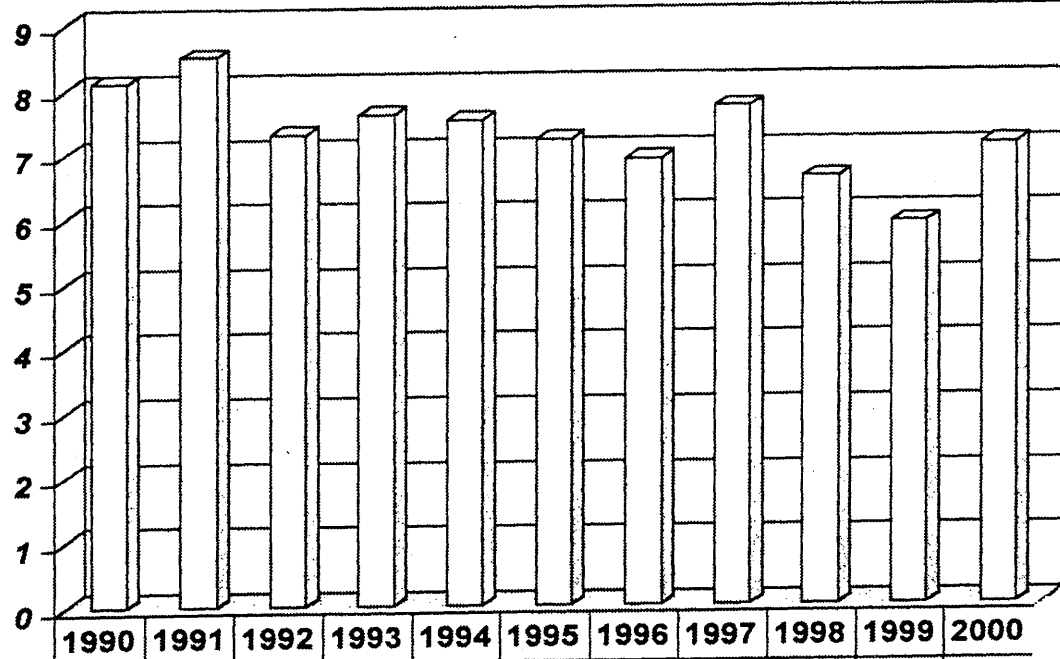
TRİLYON TL

2000 YILI FIYATLARIYLA

GAP YATIRIMLARININ TÜRKİYE İÇİNDEKİ PAYI

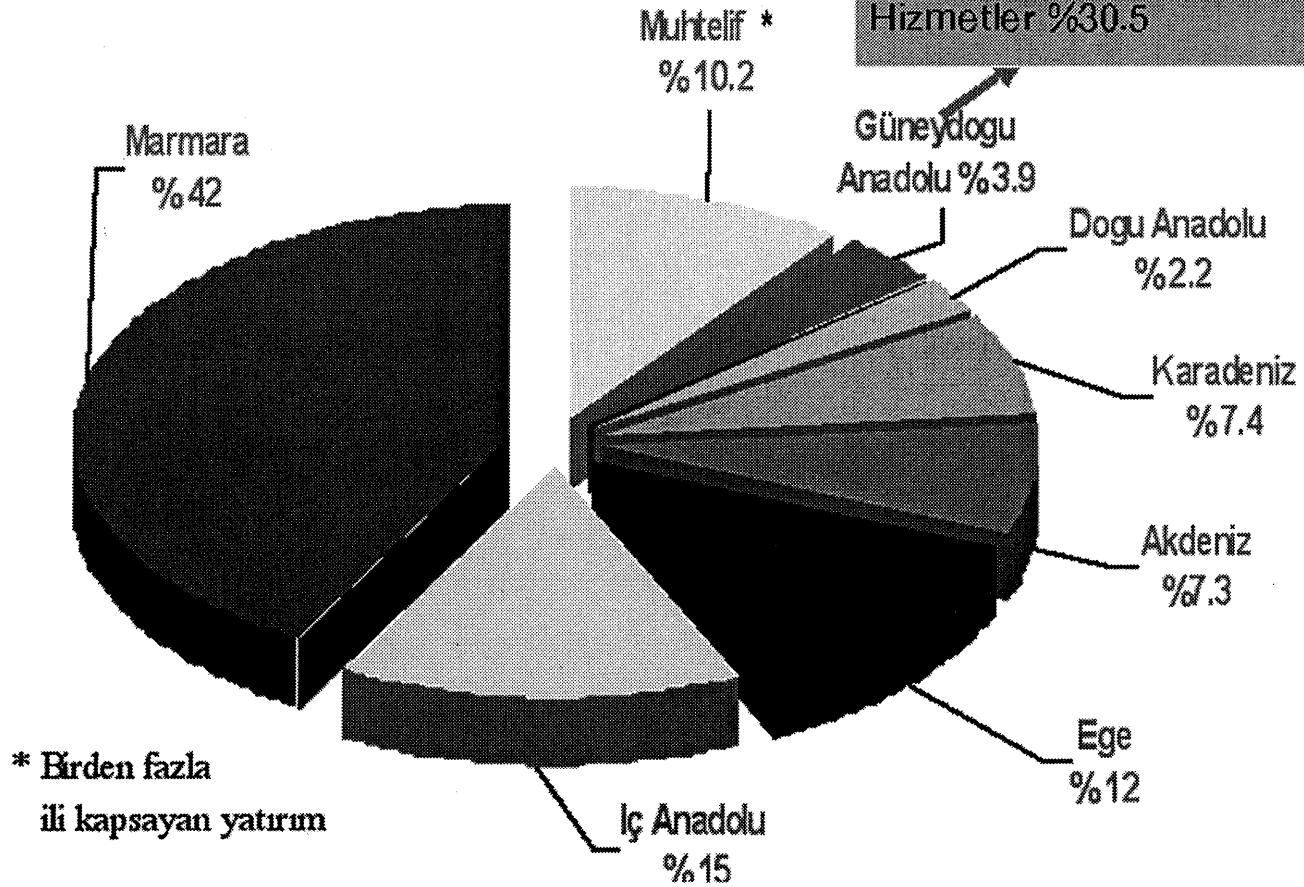

□ GAP YATIRIMLARININ
TÜRKİYE İÇİNDEKİ PAYI, %

**1999 YILINDA GAP BÖLGESİ'NE VERİLEN
TEŞVİKLİ YATIRIM TUTARLARIN
ÜLKE İÇİNDEKİ PAYI %**

SEKTÖREL DAĞILIM(1999)

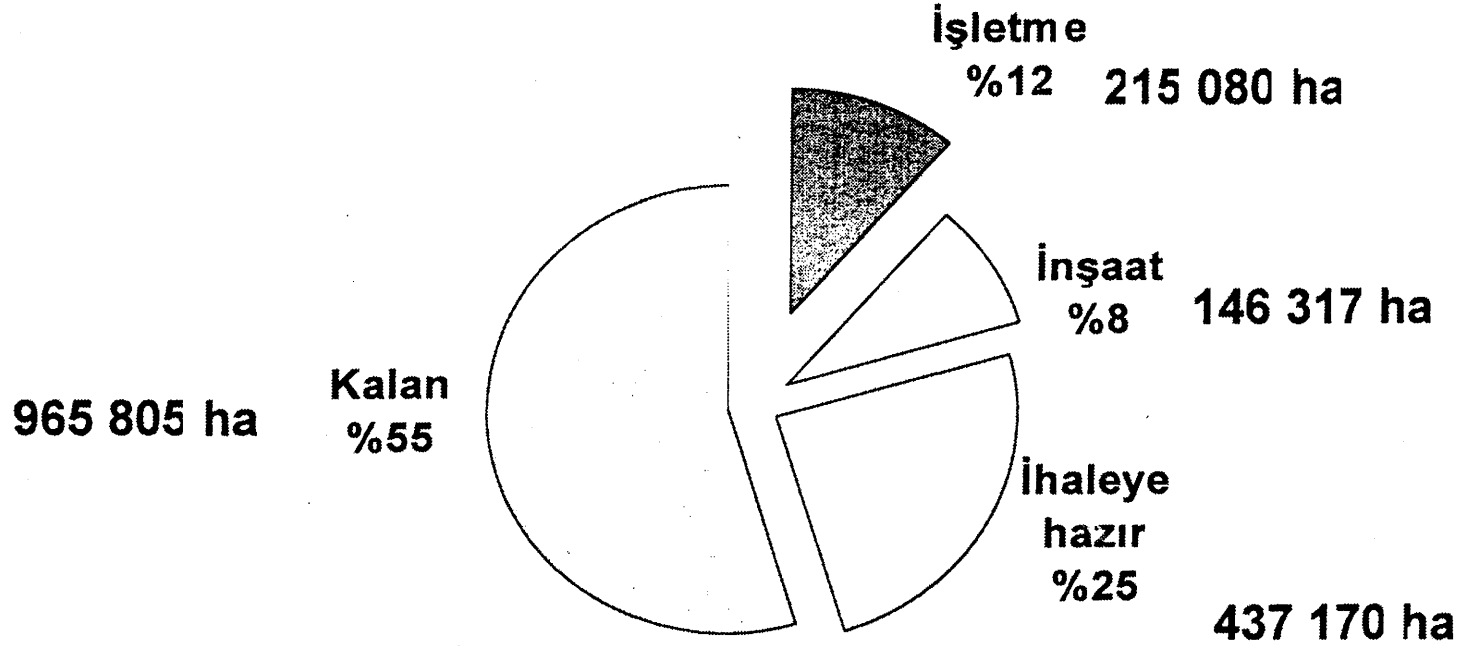
İmalat %57.2, Enerji % 6.3,
Madencilik %0.2, Tarım %5.9,
Hizmetler %30.5

SEKTÖRLER İTİBARI İLE DEĞİŞİMLER

TARIM

GAP SULAMA PROJELERİ

BÜYÜK PROJE : 1 674 300 ha , MÜNFERİT : 86 750 ha , TOPLAM : 1 761 050 ha
HAZİRAN 2000 İTİBARIYLA

İHALE PROGRAMINDA OLAN SULAMALAR (HAZİRAN 2000)

DSİ Genel Müdürlüğü 2000 İhale Programındaki Sulamalar		Sulama Alanı (ha)
Yaylak Sulaması İnşaatı	(şebeke)	18 322
Dicle-Kralkızı Cazibe 2.Kısım İnşaatı + Kanal	(şebeke)	18 431
Dicle-Kralkızı Pompaj Sulama 2.Kısım İnşaatı	(şebeke)	7 845
Mardin Anakanal 1.Kısım	(iletim)	47 km
Mardin Anakanal 2. Kısım	(iletim)	52 km
Mardin Anakanal 3. Kısım	(iletim)	61 km
Şanlıurfa-Bozova Pompaj Sulaması	(şebeke)	7 623
Suruç Ovası Pompaj Sulaması	(şebeke)	37 km

Kaynak: DSİ Genel Müdürlüğü

GAP'TA İNŞA HALİNDEKİ SULAMALAR
(HAZİRAN 2000)

Sulamalar	Sulama Alanı (ha)
Mardin-Ceylanpınar ve Şanlıurfa-Harran Ovaları	47 795
Kralkızı-Dicle	24 421
Batman Sol Sahil	18 750
Batman Sağ Sahil	18 600
Belkıs-Nizip	11 915
Adıyaman-Çamgazi Sulaması	6 430
Kayacık Ovası sulaması	14 740
Bozova-Merkez Pompaj	860
Samsat (1. Kısım)	2 806
Toplam	146 317

Kaynak: DSİ Genel Müdürlüğü

1989 MASTER PLANINDAN ÖNCE İŞLETMEDE OLAN SULAMALAR

	ha
•Akçakale Yeraltı Sulaması	15 000
•Ceylanpınar Yeraltı Sulaması	19 650
•Suruç Yeraltı Sulaması	7 000
•Keysun Yeraltı Sulaması	1 950
•Hancağız Barajı (Hancağızın bir kısmı) Sulaması	7 300
•Çelikhan Sulaması	1 043
•Silvan I. Ve II. Kısım	8 790
•Nusaybin Sulaması	8 600
• Nerdüş Sulaması	2 740
•Garzan-Kozluk Sulaması	3 700
•Devegeçidi Sulaması	7 500
•Halilan Sulaması	550
	Toplam 83 823

1989 MASTER PLANINA GÖRE SULAMA

PROJELERİ TAKVİMİ (1992-2002)

Sulama Projesi	Sulanacak Alan (ha)	Tamamlanma Tarihi
1. Urfa-Harran	141.535	1992
2. Mardin-Ceylanpınar 1. Aşama	230.130	1996
3. Mardin-Ceylanpınar 2. Aşama	104.809	2000
4. Siverek-Hilvan pompaj	160.105	2002
5. Bozova pompaj	69.702	1995
6. Suruç-Baziki	146.500	2000
7. Adıyaman-Kâhta	77.409	1994
8. Adıyaman-Göksu-Araban	71.598	1997
9. Gaziantep	81.670	1997
10. Dicle sağ sahil	52.033	1993
11. Dicle sağ sahil-pompaj	74.047	1993
12. Batman sağ sahil	18.758	1993
13. Batman sol sahil	18.986	1993
14. Batman-Silvan	213.000	2001
15. Garzan	60.000	2002
16. Silopi	32.000	2002
17. Nusaybin-Cizre-İdil	89.000	2002
Sulanan Arazi Toplamı	1.641.282	
Kuru Arazi	1.439.900	

Kaynak : Master Plan, Cilt-2, Tablo : 3.1.

GAP'TA MEVCUT SULAMALAR

Sulamalar	Sulama Alanı (ha.)
1. Hancağız Barajı ve Sulaması	7.330
2. Şanlıurfa-Harran Ovaları (Kısmi)	120.000
3. Hacıhıdır Barajı ve Sulaması	2.080
4. Derik-Dumluca	1.860
5. Silvan 1 ve 2. Kısım	8.790
6. Nusaybin	7.500
7. Silopi Nerdüş	2.740
8. Akçakale Yeraltı Suları	15.000
9. Ceylanpınar Yeraltı Suları	27.000
10. Devegeçidi Barajı Ve Sulaması	7.500
11. Suruç Yeraltı Sulamaları	7.000
12. Çınar-Göksu Barajı ve Sulaması	3580
13. Garzan-Kozluk	3700
14. Adıyaman-Çamgazi (Kısmi)	1000
Toplam	215.080

Kaynak : GAP Son Durum Raporu, Haziran-2000,

1989 MASTER PLANINA GÖRE SULAMA PROJELERİNDE;

Öngörülen;

**-2000 yılı sonuna kadar 1.087.177 ha alanın
sulamaya açılması,**

Gerçekleşen;

215 080 ha (2000 yılı hedefinin %19.7'si),

-2000 yılı sonuna kadar projede öngörülen nihai hedefin (1.7 milyon ha) ancak %13.10'una ulaşılmıştır.

TARLA İÇİ GELİŞTİRME HİZMETLERİ

(Sulamaya Açılan 215 080 ha Alanda)

•**Toplulaştırma:** ha

Biten 135 423 (%63)

İhale 34 000 (%15.8)

•**Tesviye:**

Biten 22 000 (%10.2)

Devam Eden 31 000 (%14.4)

**Hedef: Bütün hizmetlerin 1.7 milyon ha
alandanda sulamadan önce bitmesi**

Kaynak: Şanlıurfa-Harran Ovaları Tarla İçi ve Köy Geliştirme Prj.-1998

•**Tarla İçi Yollar (Harran Ovasında):**

Toplam	4300 km
Biten	924 km (%21.4)
İhale	440 km (%10.2)

Hedef: Bütün hizmetlerin 1.7 milyon ha alanda sulamadan önce bitmesi

**Kaynak: Şanlıurfa-Harran Ovaları Tarla İçi
ve Köy Geliştirme Projesi-1998**

DRENAJ PROBLEMİ*

-3200 ha'da tuzluluk

-6700 ha'da alkalilik

-20 000 ha'da değişik sınıflarda

tuzlanma riski

•Hedef: Harran Ovası için 20 000 hektarda kapalı drenaj uygulamasının yapılması

Kaynak: Ş.Urfa-Harran Ovaları Tarla İçi ve Köy Geliştirme Projesi-1998

***Drenaj problemi 1974'ten beri işletmede olan Akçakale YAS alanında olup, Harran Ovasının işletmeye açılmasıyla problemin ortaya çıkması hız kazanmıştır.**

AĞAÇLANDIRMA

Potansiyel Ağaçlandırılabilir Alan: 401 380 ha

Ağaçlandırılan Alan: 46 402 ha (potansiyel alanın %11'i)

Hedef: Bütün alanın 2010 yılına kadar ağaçlandırılması

TARIM YAPILABİLİR TAŞLIK ARAZİ

-Toplam Tarım Yapılabilir Taşlık Arazi: 265 680 ha

-2000 yılına kadar 141 877 ha arazinin taşları temizlenerek, nispeten tarıma kazandırılmıştır.

-Hedef: 2010 yılına kadar 265 680 ha'ı temizlemek

Kaynak: GAP Bölge Kalkınma Planı Taslağı-2000

HAYVANCILIK

	Koyun Sayısı x(1000)	Siğir Sayısı x(1000)	Tavuk Sayısı x(1000)
1985	4744	675	3355
1998	4043	628	3600
GAP/TR (%) 1985	11.16	5.42	5.82
GAP/TR (%) 1998	13.73	5.69	1.52

Hedef (Sayı):

Koyun 2.073.119

Siğir 997.319

Yumurta Tavuğu

13 252 000

Et Tavuğu

170 918 000

(GAP BUA Raporları)

•**Kaynak: 1998 GAP İl İstatistikleri ve Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Verileri**

GAP BÖLGESİNDE VE TÜRKİYE'DE TATLI SU ÜRÜNLERİ ÜRETİMİ (ton)

GAP

TÜRKİYE

Yıllar	Yetiştiricilik	Avcılık	Toplam	Avcılık	Yetiştiricilik	Toplam
1980	-	805	805	32255	-	32255
1985	-	988	988	45471	-	45471
1990	10	393	403	37315	4237	41552
1995	125	1276	1401	44983	13113	58096
1998	290	1842	2132	54500	33290	87790
Artış (kat)	29	2.3	2.6	1.7	8	2.7

(Başlangıç yılına göre artışlardır)

- Bölgede Potansiyel Su Yüzeyi: 220 000 ha, Mevcut: 130 000 ha
- 1989 Master Planına göre hedef: 11 000 ton/yıl balık üretimi

TÜRKİYE VE GAP BÖLGESİ MEKANİZASYON DÜZEYİNDEKİ DEĞİŞİM

	YILLAR	Toplam Trak. (Ade.)	Tarım Alanı (ha)	Toplam Güç (kW)	kW/ha	Traktör/1000 ha	ha/traktör
GAP BÖLGESİ	1991	33.146	3.257.823	1.196.561	0,4	10	98
	1995	37.122	3.257.823	1.362.753	0,4	11	88
	1997	43.320	3.257.823	1.488.226	0,5	13	75
	1999	46.638	3.257.823	1.752.494	0,5	14	70
TÜRKİYE	1991	704.408	28.000.000	25.733.091	0,9	25	40
	1995	776.863	28.000.000	28.739.635	1,0	28	36
	1997	874.995	28.000.000	32.749.017	1,2	31	32
	1999	924.471	28.000.000	34.868.572	1,2	33	30
GAP/TÜRKİYE (%)	1991	4,7	11,6	4,6	40,0	40,4	247,3
	1995	4,8	11,6	4,7	40,8	41,1	243,5
	1997	5,0	11,6	4,5	39,1	42,6	235,0
	1999	5,0	11,6	5,0	43,2	43,4	230,6

Kaynak: DİE Yayınları, GAP Bölge Kalkınma Planı

GAP BÖLGESİ MEKANİZASYON DÜZEYİNDEKİ DEĞİŞİM (%)

Yıllar	Toplam Trak. (Adet)	Tarla Alanı (Ha)	Top. Güç (KW)	Kw/ha	Trakt1000 ha	Ha/traktör
1991	33.146	3.257.823	1.196.561	0,4	10	98
1995	37.122	3.257.823	1.362.753	0,4	11	88
1997	43.320	3.257.823	1.488.226	0,5	13	75
1999	46.638	3.257.823	1.752.494	0,5	14	70

(Kaynak: DİE yayınları, GAP Bölge Kalkınma Planı)

- 2005 Yılında İhtiyaç Duyulacak Traktör Sayısı: 49 018 adet**
(GAP BUA Raporlarına göre)

GAP Bölgesinin Türkiye'ye Göre Tarımsal Mekanizasyon Durumu

Yıllar	Traktör		Biçer- Döğer		Tabıl Mibzeri		Pulluk		Hayvan Pulluğu		Kara Saban	
	Adet	Endex	Adet	Endex	Adet	Endex	Adet	Endex	Adet	Endex	Adet	Endex
1985	15.880	100.00	612	100.00	5.032	100.00	26.556	100.00	9.267	100.00	87.912	100.00
1990	33 146	100.25	478	78.10	7.119	141.48	35.799	134.66	15.170	163.70	79.662	90.62
1997	43 320	113.18	482	78.76	7.605	151.13	46.433	134.85	13.734	148.20	38.967*	43.87
GAP/ TR 1985 (%)	2.72		0.82		2.31		4.06		7.60		12.45	
GAP/ TR 1990 (%)	2.30		0.50		2.50		6.28		8.62		15.90	
GAP/ TR 1997 (%)	2.05		0.37		2.06		13.89		5.24		16.38**	

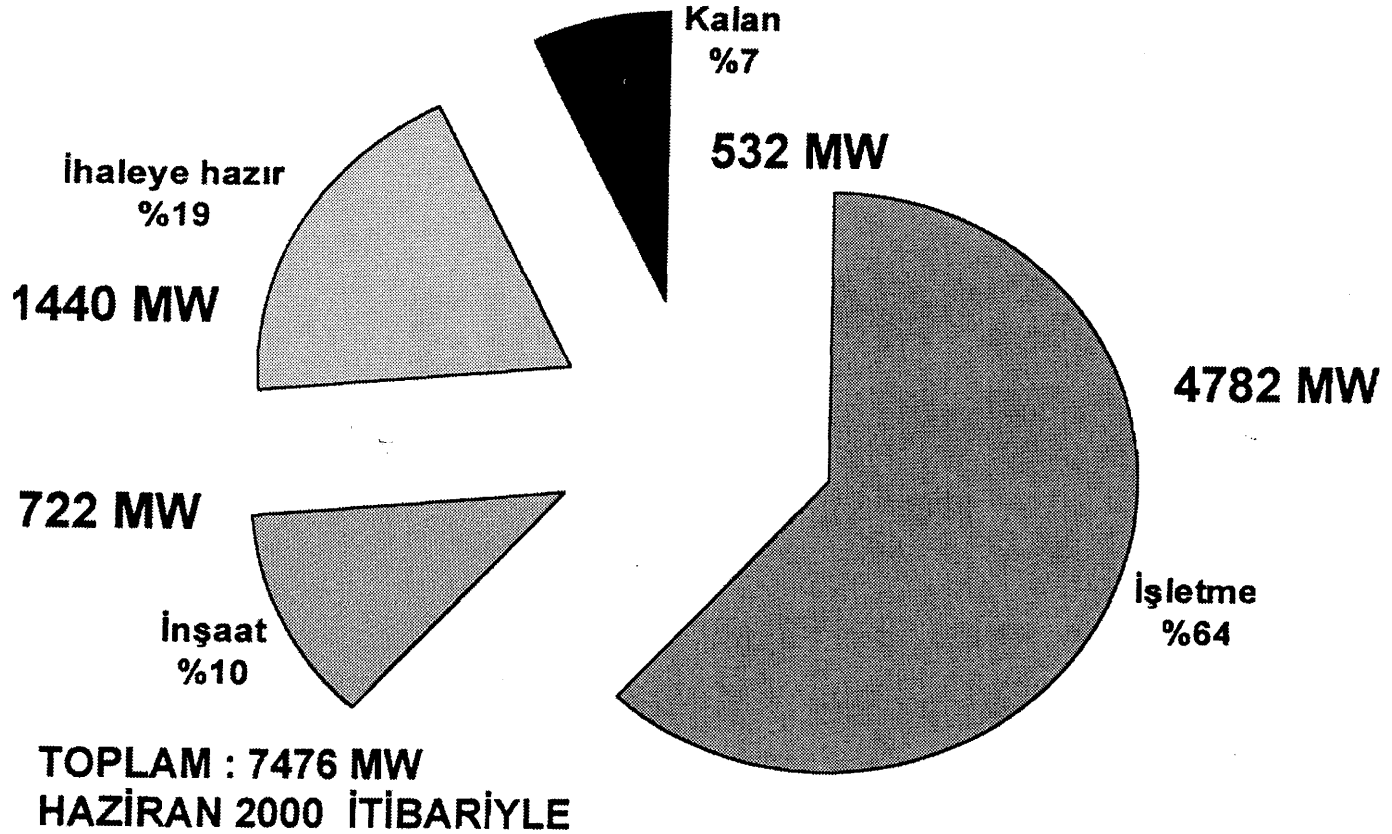
*:1996 Yılı Değeri ** : 1994 Yılı Oranı

Kaynak: DİE İl İstatistikleri 1950-1997 ve 1950-1994

ENERGI

GAP HİDROELEKTRİK ENERJİ PROJELERİ

Santral Kurulu Güçleri

FIRAT HAVZASINDAKİ GAP ENERJİ PROJELERİNDE**FİZİKİ GERÇEKLEŞME DURUMU (HAZİRAN 2000)**

Kaynak: DSİ Gn. Müd.

FIRAT HAVZASI	5304	20098	
Karakaya Brj. ve HES	1800	7354	İş letmede
Atatürk Brj.ve HES	2400	8900	İş letmede
Birecik Brj. ve HES	672	2516	Su tutulmaya başlandı. Santral montaj çalışmaları sürüyor.
Karkamış Brj. ve HES	180	652	İş letmede
Büyükçay Brj. HES ve Sul.	30	84	Master Plan
Koçalı Brj. HES ve Sul.	40	120	Master Plan
Sırıntaş Brj. ve HES	28	87	Master Plan
Kahta Brj. ve HES	75	171	Master Plan
Fatopaşa HES	22	47	Master Plan
Erkenek	7	43	Master Plan

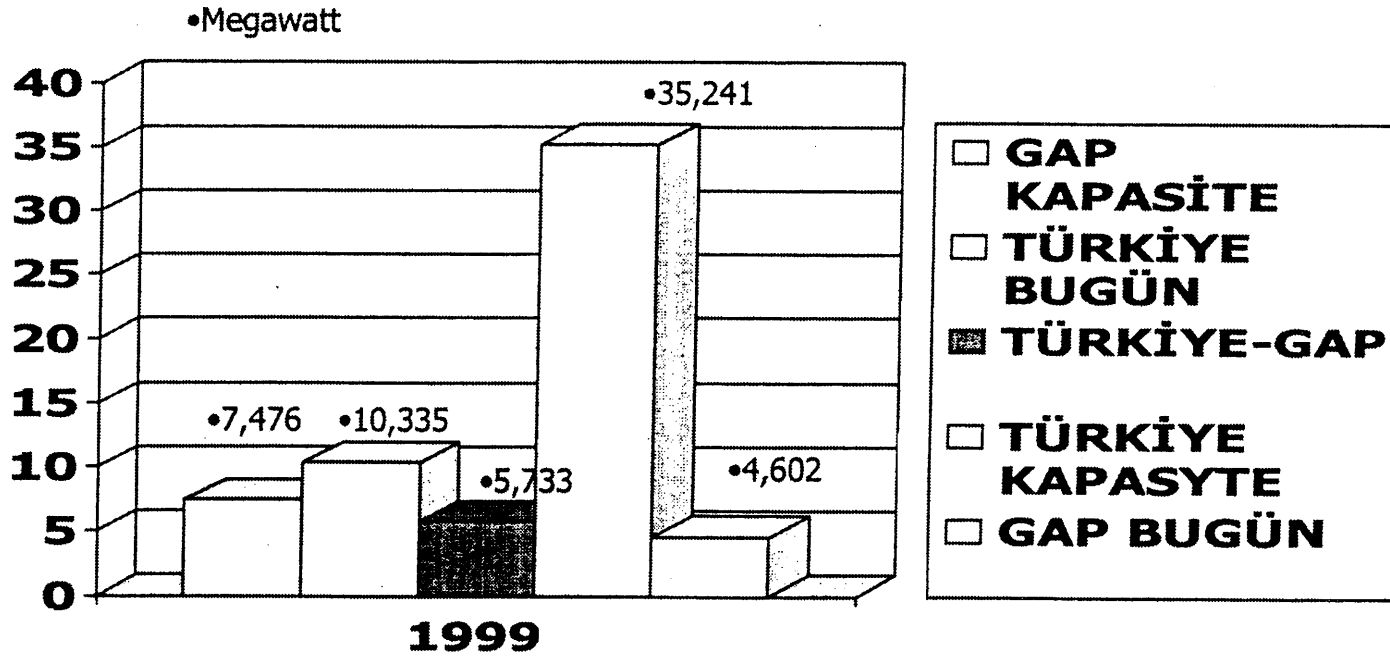
DİCLE HAVZASINDAKİ GAP ENERJİ PROJELERİNDE

FİZİKİ GERÇEKLEŞME DURUMU (HAZİRAN 2000)

Kaynak: DSİ Genel Müdürlüğü

DİCLE HAVZASI	2172	7247	
Dicle Brj. ve HES	110	298	Deneme üretimine başlandı. Santral montaj çalışmaları sürüyor
Kralkızı Brj. ve HES	94	146	İşletmede
Batman Brj. ve HES	198	483	Su tutulmaya başlandı. Santral montaj çalışmaları sürüyor.
İlsu Brj. ve HES	1200	3833	Yatırım programında olup, DSİ, İsviçre ve Türk firmalarından oluşan konsorsiyum ile müzakereler yürütülmektedir.
Cizre Brj. ve HES	240	1208	Projesi hazır ve programda
Silvan Brj. ve HES	150	623	Ön inceleme
Kayseri Brj. ve HES	90	341	Ön inceleme
Garzan Brj. ve HES	90	315	Ön inceleme

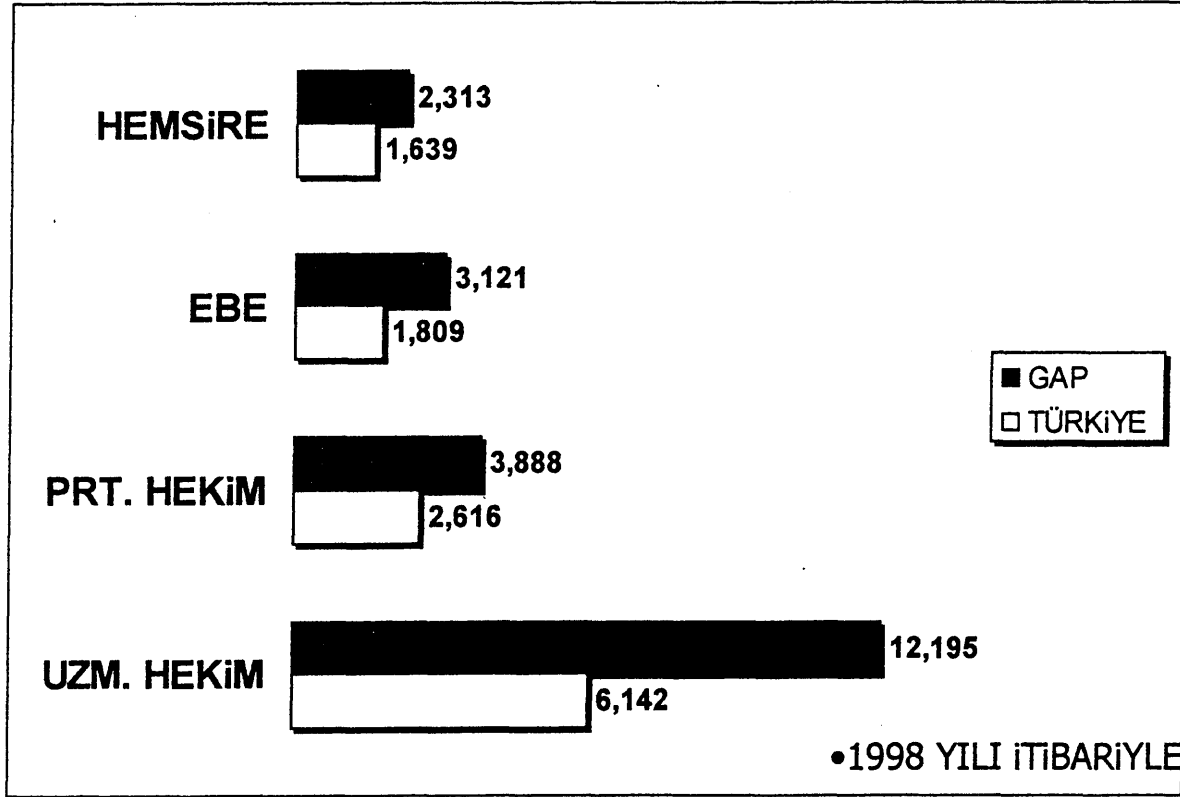
GAP-TÜRKİYE HİDROELEKTRİK KAPASİTE KARŞILAŞTIRMASI

SAĞLIK

SAĞLIK PERSONELİ BAŞINA DÜŞEN NÜFUS

SAĞLIK KURUMLARI

	<u>1990 YILI</u>	<u>1998 YILI</u>
•Hastahane	53	56
•Sağlık Ocağı	276	398
•Sağlık Evi	?	702
•AÇSAP Merkezi	10	25
•Verem Savaş Dispanseri	19	22

Kaynak: GAP Bölge Kalkınma Planı Taslağı-2000

SAĞLIK SEKTÖRÜNDE YATAK SAYISI DURUMU VE HEDEF

Yatak Sayısı	<u>1990 Yılı</u>	<u>1998 Yılı</u>
GAP	5 988	8 058
TÜRKİYE	120 738	144 984

On bin nüfusa düşen yatak sayısı:

GAP	11.6	13.1
TÜRKİYE	21.3	24.0

•**1989 Master Planının Hedefi (2005 İçin):**
21.3 (Türkiye'nin 1990 Ortalaması)

•**2001 Master Planının Hedefi (2010 İçin):**
24.0 (Türkiye'nin 1998 Ortalaması)

GAP Bölgesi ve Türkiye'de Yaşamsal Göstergeler

		GAP	TÜRKİYE
1985	Bebek Ölüm Hızı %0	123,6	109
	Kaba Ölüm Hızı%0	11,6	10,1
	Doğuşta Yaşam Beklentisi (yıl)	51,7	52,4
	Kaba Doğum Hızı %0	37,70	37,44
1990	Bebek Ölüm Hızı %0	76,1	67
	Kaba Ölüm Hızı%0	8,5	8,0
	Doğuşta Yaşam Beklentisi (yıl)	59,5	62,0
	Kaba Doğum Hızı %0	40,92	27,86
2000	Bebek Ölüm Hızı %0 (1998)	62,0	43,0
	Kaba Ölüm Hızı%0 (1998)	7,2	6,1
	Doğuşta Yaşam Beklentisi (yıl) (1998)	62,3	68,7
	Kaba Doğum Hızı (2000)	36,82	23,51
2005	Bebek Ölüm Hızı %0	50,2	34,8
	Kaba Ölüm Hızı%0	6,4	5,9
	Doğuşta Yaşam Beklentisi (yıl)	63,7	70,1
	Kaba Doğum Hızı %0	33,22	21,73

Kaynak: 1985, 1990 Nüfus Sayımları, 1997 Nüfus Tespiti, 1998 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması,

Türkiye’de yerleşim yeri ve bölgelere göre doğurganlık hızı,

•Türkiye Nüfus ve Sağlık araştırmaları-TNSA 1998

	TNSA- 98
Yerleşim Yeri	
Kent	2.4
Kır	3.1
Bölge	
Batı	2.0
Güney	2.6
Orta	2.6
Kuzey	2.7
Doğu (GAP bölgesi için geçerli)	4.2
Toplam	2.6

15-49 yaşları arası kadınlara ait doğum hızları

YATAKLI TEDAVİ KURUMLARI

Yataklı Tedavi Kurumlarının Yıllar İtibariyle Gelişimi

Yıllar	GAP BÖLGESİ			TÜRKİYE			GAP/TÜRKİYE		
	Hastane Sayısı	Yatak Sayısı	10000 Nüfusa Düş.Yt.	Hastane Sayısı	Yatak Sayısı	10000 Nüfusa Düş.Yt.	Hastane (%)	Yatak (%)	10000 Nüfusa Düş.Yt.
1985	39	4 881	11.3	686	100 496	20.2	5.7	4.8	55.9
1990	53	5 988	11.6	857	120 738	21.3	6.2	4.9	52.3
1997	69	8 058	13.4	1078	144984	23.2	6.5	5.7	57.7
1999	56	5498	10.4	1171	153465	23.3	4.8	3.6	44.6

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, Yataklı Tedavi kurumları istatistik yıllıkları

- Milli Savunma Bakanlığına bağlı 42 kurum ve 15900 yatak dahil değildir.
- **Hedef: 10bin nüfusa düşen yatak sayısını 24'e çıkarmak**

NÜFUS

GAP Bölgesi'nde Nüfus Değişmeleri

İl	Yerleşim	1985-90	1990-97	1997-2000
Adıyaman	TOPLAM	0,16	0,25	0,12
	Kent	0,32	0,43	0,19
	Kır	0,03	-0,02	-0,03
Batman	TOPLAM	-	0,14	0,06
	Kent	-	0,29	0,12
	Kır	-	-0,18	-0,09
Diyarbakır	TOPLAM	0,14	0,15	0,06
	Kent	0,20	0,28	0,12
	Kır	0,08	-0,12	-0,07
Gaziantep	TOPLAM	0,05	0,10	0,04
	Kent	0,13	0,15	0,06
	Kır	-0,19	-0,04	-0,02
Kilis	TOPLAM	-	-0,19	-0,07
	Kent	-	-0,30	-0,13
	Kır	-	0,01	-0,00
Mardin	TOPLAM	-0,17	0,14	0,06
	Kent	0,02	0,32	0,14
	Kır	-0,32	-0,08	-0,04
Siirt	TOPLAM	-1,16	0,07	0,03
	Kent	-1,15	0,30	0,12
	Kır	-1,16	-0,28	-0,15
Şanlıurfa	TOPLAM	0,20	0,23	0,10
	Kent	0,27	0,29	0,13
	Kır	0,12	0,14	0,05
Şırnak	TOPLAM	-	0,18	0,03
	Kent	-	0,34	0,22
	Kır	-	-0,05	-0,09
GAP	TOPLAM	0,16	0,15	0,07
TÜRKİYE	TOPLAM	0,10	0,10	0,04

Kaynak: 1985,1990 Genel Nüfus Sayımları
1997 Nüfus Tespiti

Not: Projeksiyonlar 1990-1997 dönemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

. GAP Bölgesi'nde Kentsel Kırsal Alan Oranları

YILLAR	TOPLAM	KENİSEL	KENİSEL ORAN	KIRSAL	KIRSAL ORAN
1985	4.304.000	2.148.000	%50	2.156.000	%50
1997	6.100.342	3.922.870	%64.3	2.177.472	%35.7

GAP Bölgesi'nde Nüfus Artış Hızları ve Yüzde Değişimleri (1950-2000)

Yıl	Toplam	İl ve İlçe Merkezleri Nüfusu	Bucak ve Köyler Nüfusu	Toplam	Yıllık Nüfus Artış Hızı İl ve İlçe Merkezleri Nüfusu	Bucak ve Köyler Nüfusu	Nüfusun ikiye katlanma süresi (yıl)
1950	1346668	353644	993024				
1960	2057753	612744	1445009	2,96	4,59	2,30	23,41
1970	2803166	1075566	1727600	3,37	6,57	1,61	20,53
1980	3567628	1667222	1905406	2,09	3,74	0,76	33,06
1985	4303567	2148448	2155119	3,75	5,13	2,46	18,48
1990	5158013	2870251	2287762	3,62	5,79	1,19	19,14
1997	6128973	3926509	2202464	2,46	4,46	-0,54	28,13
2000	6450891	4351328	2099563	1,70	3,42	-	40,62

Kaynak: Nüfus Etüdüleri Enstitüsü, 2000 yılı için tahminidir.

GAP BUA RAPORLARINA GÖRE

2005 YILINDAKİ TAHMİNLER:

Kent nüfusu 6 634 255 Kır nüfusu 3 808 509 Toplam 10 442 765*

***1990-2005 yılları arasında Bölge nüfusu yıllık ortalama artış hızı**

%4.8 düzeyinde olacağı hesaplanmıştır (BUA Raporları). Master Plana

göre ise %3.9 artış hızı ile hedef edilen rakam 9 280 000'dir.

EĞİTİM

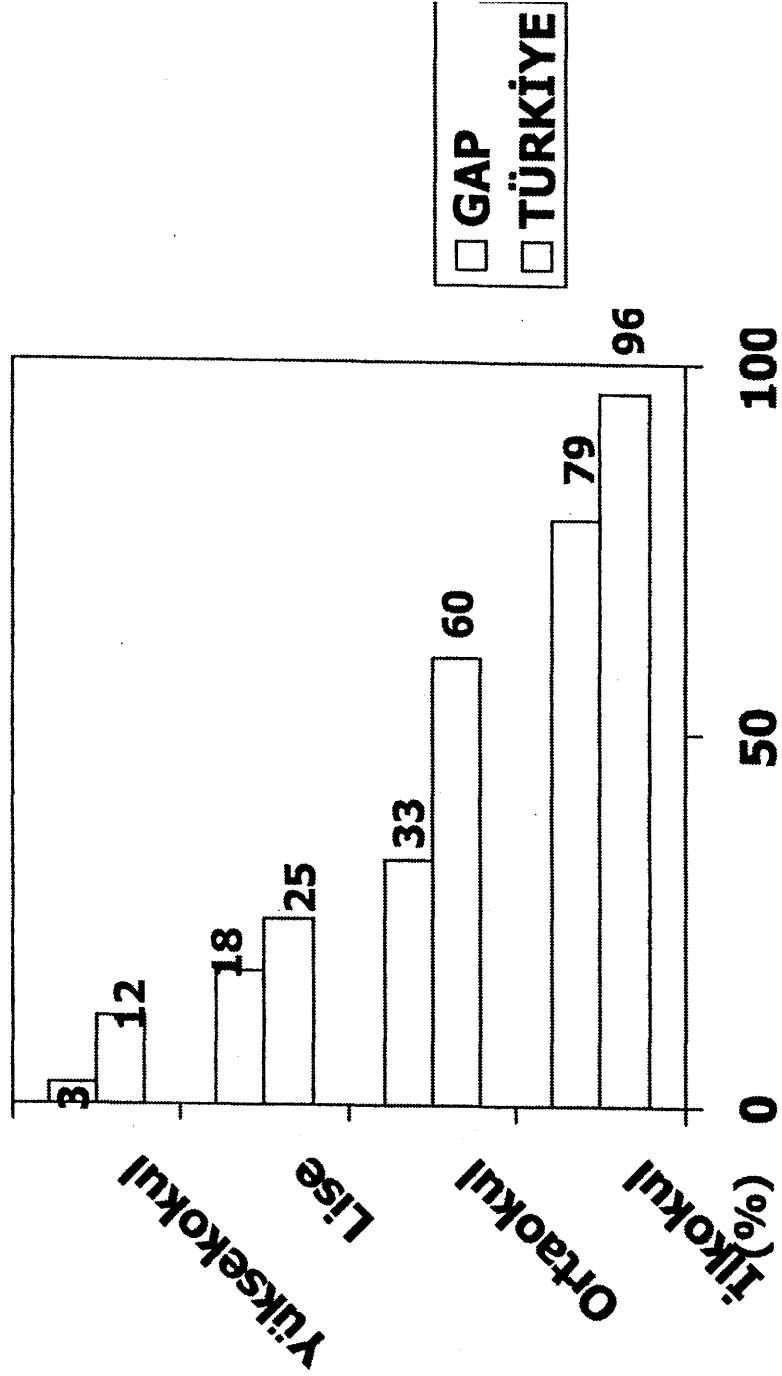
GAP BÖLGESİNDE OKUR-YAZARLIK ORANININ CİNSİYETE GÖRE DEĞİŞİMİ

VE 2005 YILI HEDEFLERİ

		toplam	okuma yazma bilmeyen	%	okuma-yazma bilip		%	
					bilmediği	bilinmeyen		
1985	Toplam	3 397 809	1 489 737	43,84	1 897 325	55,84	10 747	0,32
	Erkek	1 730 360	484 765	28,02	1 241 352	71,74	4 243	0,25
	Kadın	1 667 449	1 004 972	60,27	655 973	39,34	6 504	0,39
1990	Toplam	4 160 732	1 645 671	39,55	2 513 993	60,42	1 068	0,03
	Erkek	2 116 665	517 284	24,44	1 598 795	75,53	586	0,03
	Kadın	2 044 067	1 128 387	55,20	915 198	44,77	482	0,02
1995	Toplam	5 154 967	1 818 942	35,29	3 336 025	64,71	117	0,00
	Erkek	2 611 147	551 984	21,14	2 059 162	78,86	81	0,00
	Kadın	2 543 820	1 266 958	49,81	1 276 863	50,19	36	0,00
2000	Toplam	6 445 098	2 011 555	31,21	4 433 540	68,79	14	0,00
	Erkek	3 241 104	589 013	18,17	2 652 091	81,83	11	0,00
	Kadın	3 203 994	1 422 546	44,40	1 781 448	55,60	3	0,00
2005	Toplam	8 126 952	2 225 766	27,39	5 901 186	72,61	2	0,00
	Erkek	4 044 276	628 525	15,54	3 415 752	84,46	2	0,00
	Kadın	4 082 676	1 597 241	39,12	2 485 435	60,88	0	0,00

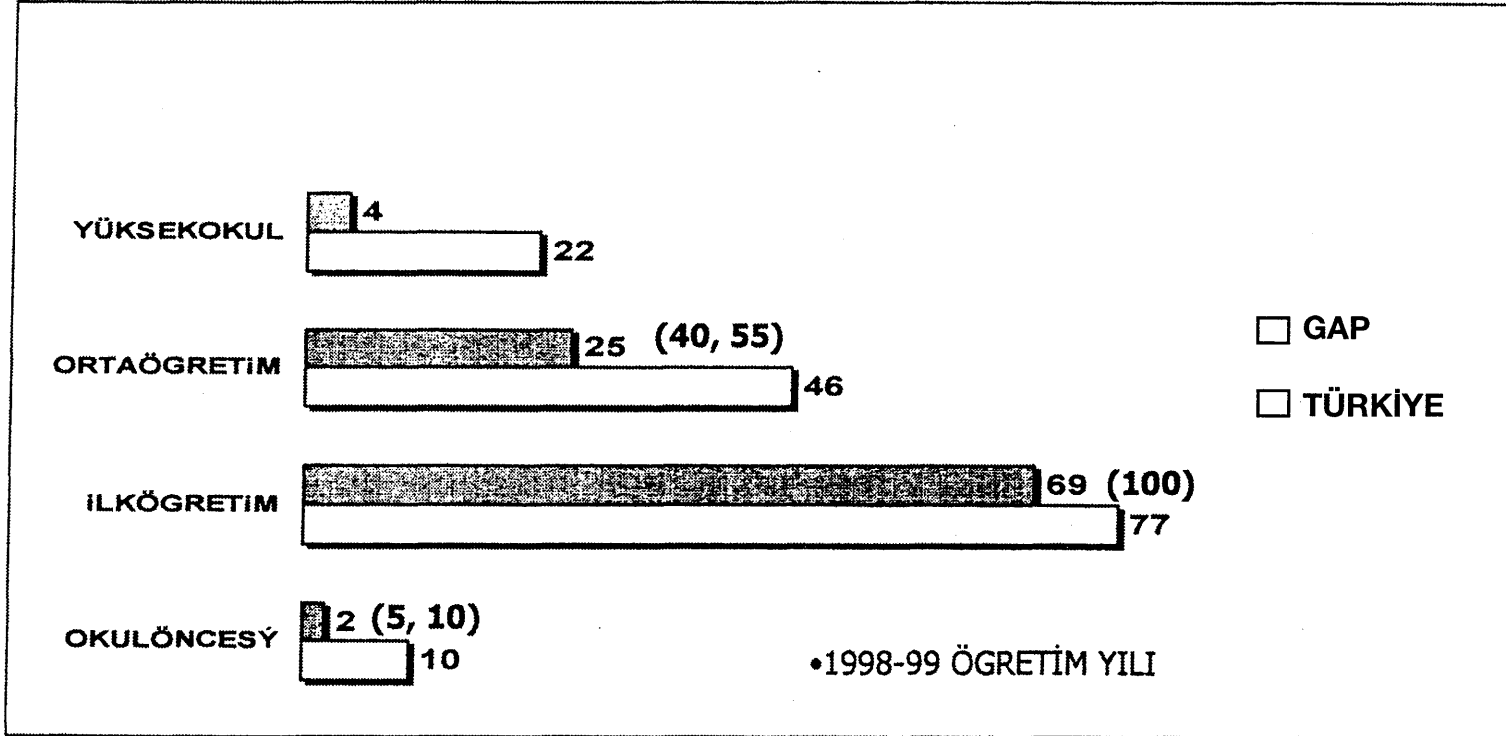
Kaynak: Nüfus Etüdüleri Ens. İst.

1990 YILI TÜRKİYE-GAP OKULLAŞMA ORANLARI

1999 YILI TÜRKİYE-GAP OKULLAŞMA ORANLARI KARŞILAŞTIRMASI

*Parantez içindeki rakamlar sırasıyla 2005 ve 2010 yılı hedefleridir.

GAP BÖLGESİ OKULLAŞMA ORANLARI
2005 VE 2010 YILI HEDEFLERİ

Eğitim Kademeleri	1999 (%)	2005 yılı hedefi(%)	2010 yılı hedefi(%)
Okul Öncesi Eğitim	2	5	10
İlköğretim	65	100	100
Lise	25	40	55

Kaynak: MEB

SANAYİ

GAP BÖLGESİNDE SANAYİNİN GELİŞİMİ

(İşletme Sayıları Olarak)

Dönemler	Gıda Sanayi	Tekstil Sanayi	Kimya Plastik	Taş Topraklı	Metal Sanayi	Orman Mobilya	Kağıt Basım	Toplam
1956-1985	43	30	10	8	3	--	--	94
1986-1989	52	75	21	8	21	5	2	192
1990-1995	108	127	50	18	33	6	3	345
1996-1998	95	263	38	19	33	6	9	463
Toplam	298	495	119	61	90	17	14	1094

Kaynak: GAP Bölgesi İmalat Sanayi Raporu-1999,GAP İdaresi Yayınları

GAP BÖLGESİ İMALAT SANAYİ

SEKTÖREL DAĞILIMI

(İşletme sayısı olarak)

SEKTÖR ADI	İŞLETME* S	ORANI	İSTİHDAM	ORANI
GIDA İMALATI	232	28	6253	14
TEKSTİL, GİYİM VE DERİ İMALATI	374	45	29758	67
KAĞIT VE KAĞIT ÜRÜNLERİ	11	2	572	1
KİMYA, PETROL, KAUÇUK VE PLASTİK ÜRÜNLERİ İMALATI	101	12	3806	8
TAŞ VE TOPRAĞA DAYALI İMALAT	49	6	3279	7
METAL EŞYA, MAKİNA VE TECHİZAT İMALATI	58	7	1539	3
ORMAN ÜRÜNLERİ VE MOBİLYA	3	-	119	-100
BÖLGE İMALATI SANAYİ TOPLAMI	828	100	45326	100

***10 kişiden fazla personel çalıştıran işletmelerdir.**

Hedef: 1989 Master Planına göre 2658 işletme ve

266 000 kişiye istihdam

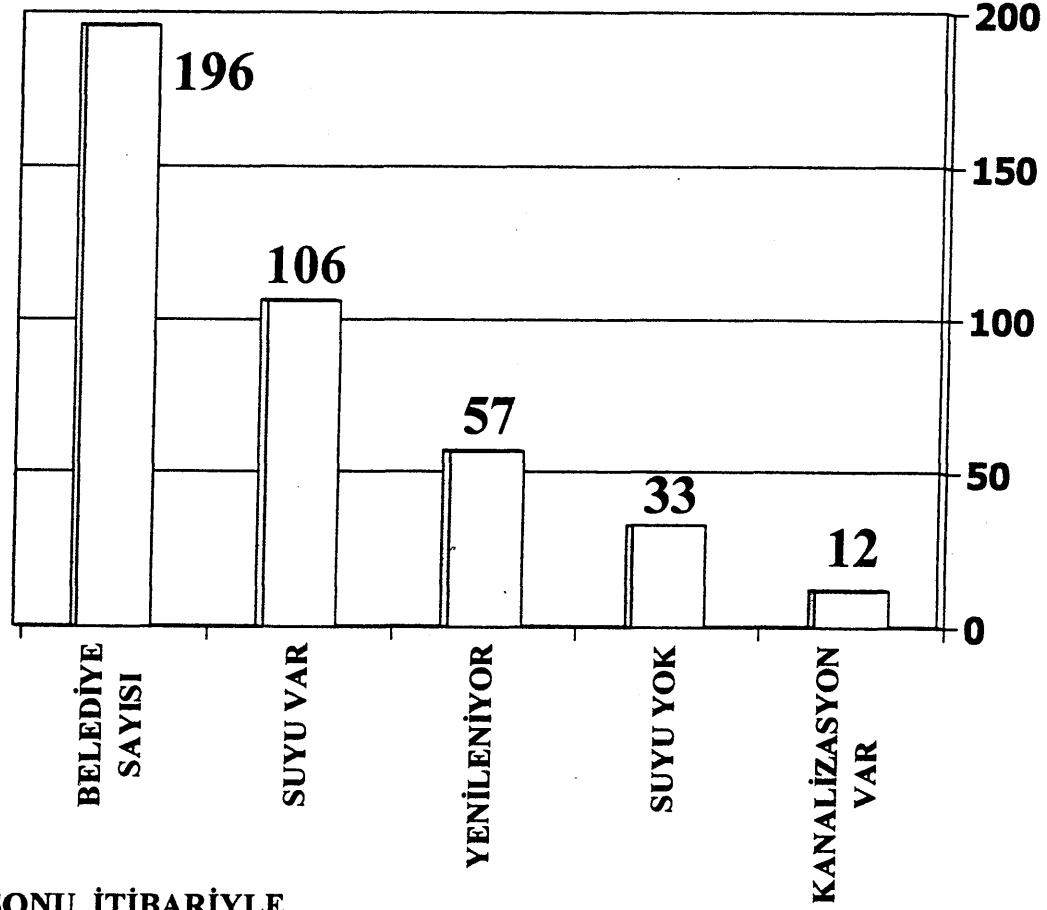
Kaynak: GAP Bölgesi İmalat Sanayi Raporu-1999, GAP İdaresi Yayınları

KENTSEL / KIRSAL

ALTYAPI

KENTSEL İÇME SUYU VE KANALİZASYON DURUMU

ADET

1999 YILI SONU İTİBARIYLA

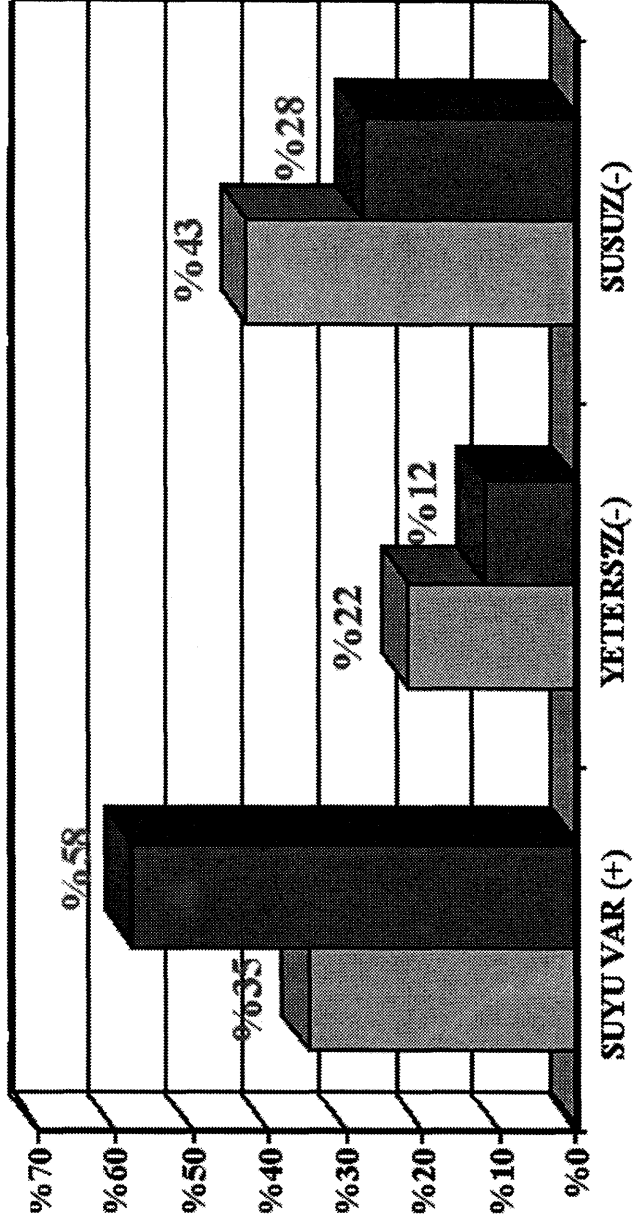
**GAP BÖLGESİNDEKİ BELEDİYE SAYILARINA GÖRE
İÇME SUYU ŞEBEKESİ DURUMU**

	SUYU VAR %	SUYU YOK %	İNŞAAT HALİNDE %
1992	24	33	43
1999	40	30	30

**GAP BÖLGESİNDEKİ BELEDİYE SAYILARINA GÖRE
KANALİZASYON ŞEBEKESİ DURUMU**

	ŞEBEKESİ VAR %	ŞEBEKESİ YOK %	İNŞAAT HALİNDE %
1992	2	89	9
2000	3	87	10

GAP BÖLGESİ KÖY İÇME SUYU GELİŞİM DURUMU

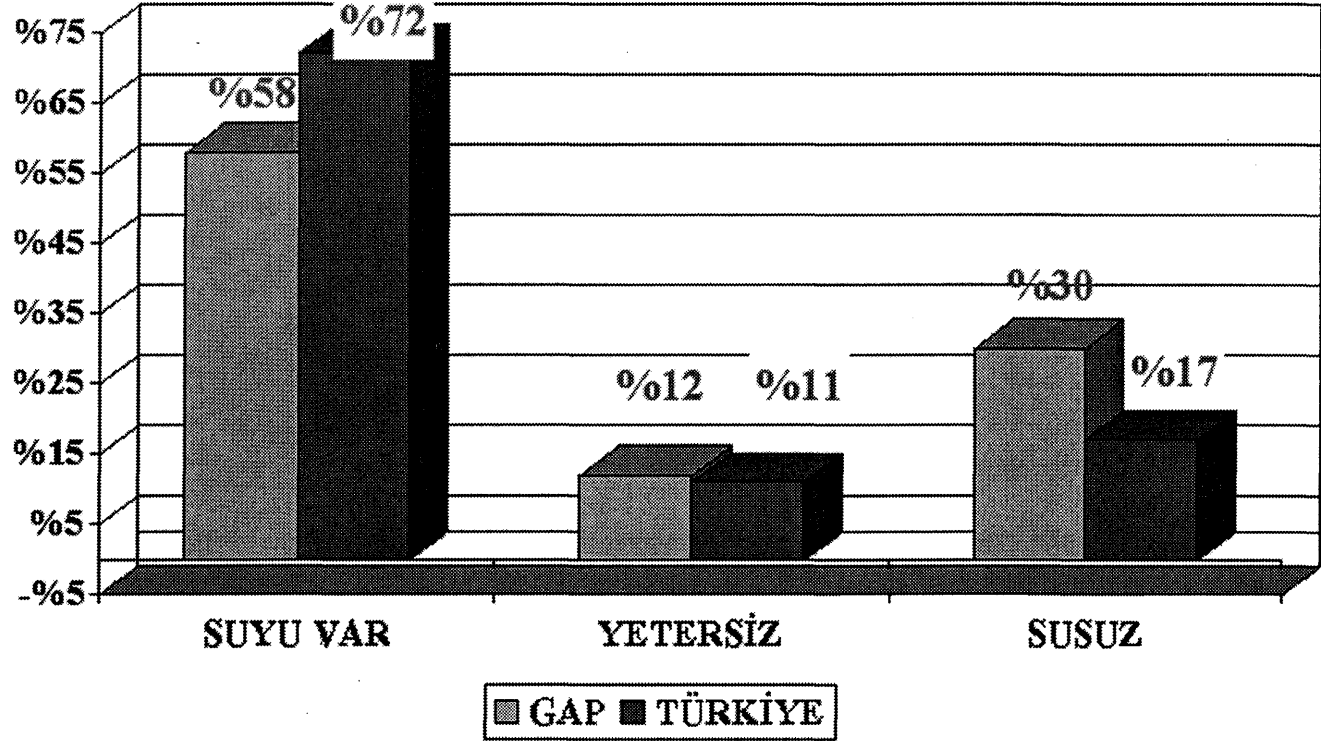
■ 1985 ■ 1999

TOPLAM İÇİNDEKİ ORANI İTİBARI İLE

KIRSAL İÇME SUYU GAP-TÜRKİYE KARŞILAŞTIRMASI

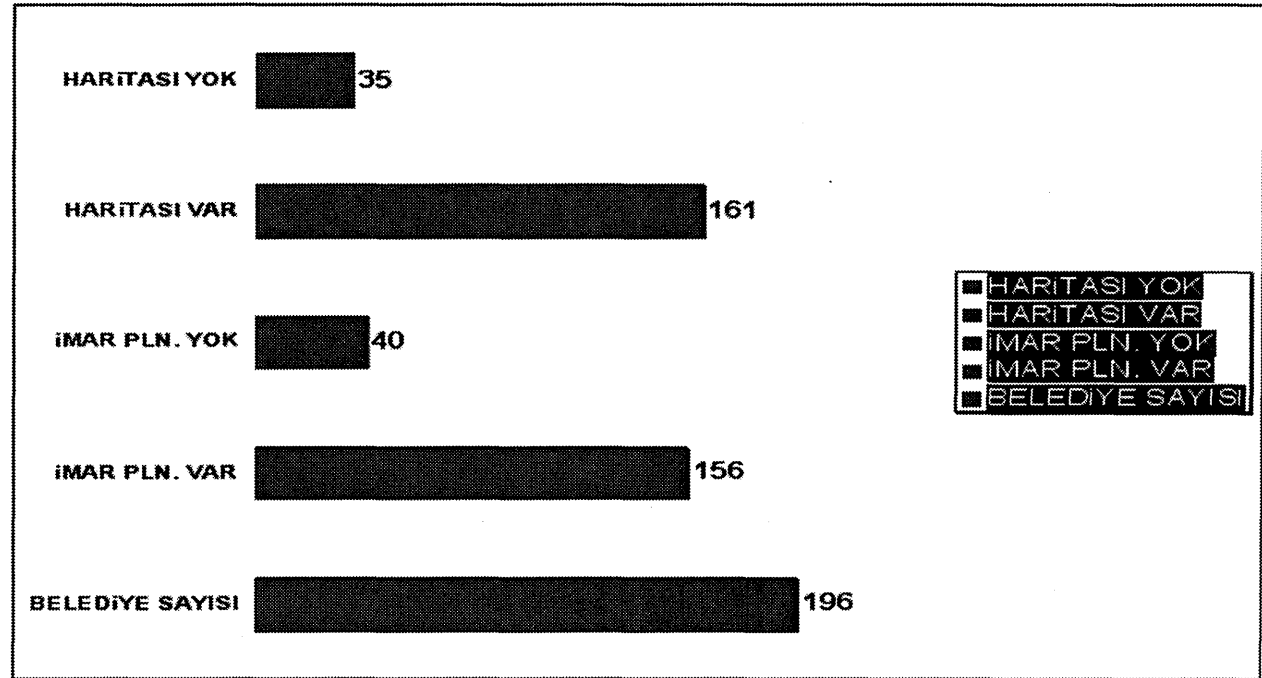
TOPLAM İÇİNDE YÜZDE

1999 KÖY VE KÖY ALTI ÜNİTE SAYISI

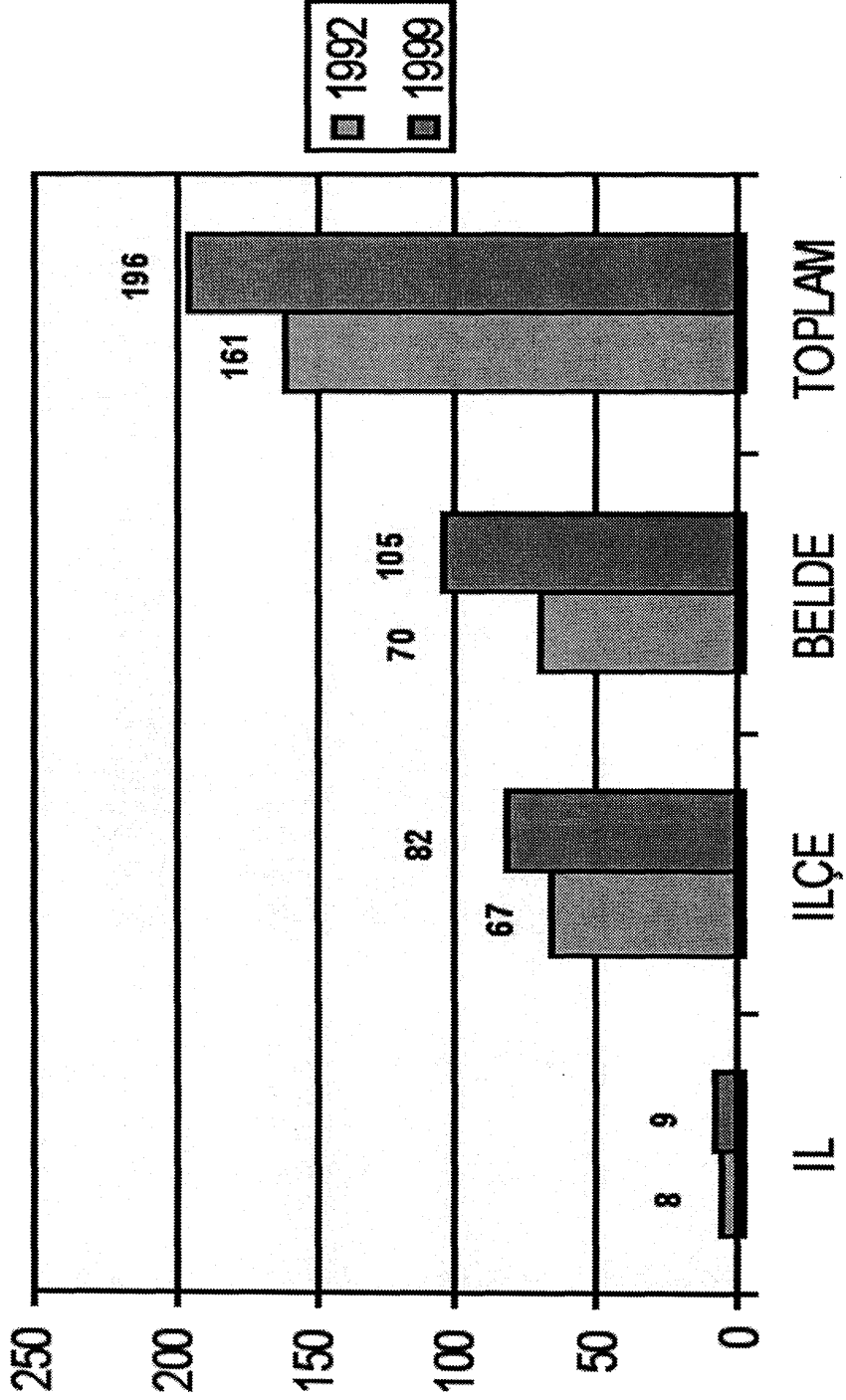

GAP BÖLGESİ'NDE İMAR PLANI VE HARİTA DURUMU

•1999 YILI

BELEDİYE SAYISINDAKİ DEĞİŞİM

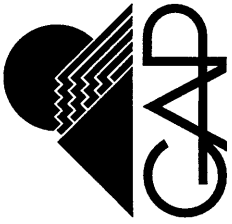

Köy Elektrifikasyonu 1997

İLLER	Mevcut Yerleşim Yerleri		Gerçekleşme
	Köy (Ad)	Köy (Ad)	%
Adıyaman	414	414	100,00
Batman	254	254	100,00
Diyarbakır	837	837	100,00
Gaziantep	504	504	100,00
Kilis	143	143	100,00
Mardin	567	567	100,00
Sırt	280	280	100,00
Şanlıurfa	1045	1045	100,00
Şırnak	244	242	99,18
GAP	4288	4286	99,95
TÜRKİYE	37720	37714	99,98

Köy Elektrifikasyonu 1997

İLLER	Mevcut Yerleşim Yerleri		Gerçekleşme
	Köy (Ad)	Köy (Ad)	%
Adıyaman	414	414	100,00
Batman	254	254	100,00
Diyarbakır	837	837	100,00
Gaziantep	504	504	100,00
Kilis	143	143	100,00
Mardin	567	567	100,00
Sırt	280	280	100,00
Şanlıurfa	1045	1045	100,00
Şırnak	244	242	99,18
GAP	4288	4286	99,95
TÜRKİYE	37720	37714	99,98

GAP BÖLGE ULAŞIM VE ALTYAPISI

ALTYAPI

Mevcut Durum

- **Mersin-Gaziantep otoyolu tamam**
- **Şanlıurfa-Gaziantep otoyolu inşa halinde**
- **Şanlıurfa'da Uluslararası havaalanı inşa halinde**
- **2 Serbest Bölge mevcut**
- **4 Organize Sanayi Bölgesi ve 18 Küçük Sanayi Sitesi mevcut**
- **İki Demiryolu hattı mevcut 805 km**

KARAYOLLARI DEVLET İL YOLLARI KÖY YOLLARI

Mevcut durum

GAP	5.417 km	30.744 km
TÜRKİYE	59.999 km	320.001 km
GAP/TÜRKİYE	% 9	% 9.6

Planlanan

- 1) Türkiye-Suriye-Irak'ı bağlayan 6 şeritli oto yol planlanmaktadır,**
- 2) Ankara-Pozantı dışında Bölge Avrupa'ya otoban ağı ile bağlanmıştır.**

*Köylerin % 98'i karayolu şebekesine bağlıdır.

DEMİRYOLLARI

Mevcut Durum

**iki ana hat mevcut, toplam 805 km
-Gaziantep-Nusaybin,**

-Diyarbakır-Batman-Kurtalan

Planlanan

Mersin-Habur hattı için yabancı konsorsiyum ile görüşmeler devam etmektedir.

HAVAALANLARI

Mevcut Durum

**-GAZIANTEP,DIYARBAKIR,ŞANLIURFA, BATMAN, SİRT,
ADİYAMAN, MARDİN (Toplam 7 havaalanı Bölge içinde mevcut)**

**-ŞANLIURFA ULUSLARARASI HAVAALANININŞAAT
HALİNDE**

**-ELAZIĞ, KAHRAMANMARAŞ, MUŞ, MALATYA, ADANA,
İSKENDERUN (Komşu havaalanları)**

Planlanan

Tüm illerde havaalanı

LİMANLAR

MERSİN, İSKENDERUN

SERBEST BÖLGELER
MARDİN VE GAZİANTEP'TE 1'ER TANE
OLMAK ÜZERE TOPLAM
2 SERBEST BÖLGE MEVCUT

GAP BÖLGESİ ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİ

BİTENLER

ALAN

GAZİANTEP I, GAZİANTEP II, MARDİN, ŞANLIURFA I

1.350 HA

İNŞAATI DEVAM EDENLER

DİYARBAKIR, GAZİANTEP III, KİLİS, ADIYAMAN,

SİİRT, BATMAN, NİZİP

1.830 HA

ETÜD ÇALIŞMALARI DEVAM EDENLER

ŞANLIURFA II, GAZİANTEP IV, ŞIRNAK,

2.300 HA

TOPLAM

5.480 HA

KAYNAK: 2000 YILI YATIRIM PROGRAM

BİTEN VE DEVAM EDEN OSB'LERDE:

-Üretime geçen fabrika sayısı 543

-İstihdam 40 000

*** Haziran 2000 itibari ile**

DEVAM EDEN PROJELERİN TAMAMLANARAK TAM KAPASİTE İLE FAALİYETE GEÇMESİ İLE

-Fabrika Sayısı 2 658

-İstihdam 266 000

olacaktır.

KÜÇÜK SANAYİ SİTELERİ

	Adet
Mevcut KSS	18
İşyeri sayısı	5 514
İstihdam	33 000
Ülke İçindeki Payı	%8
İnşaat halinde KSS	20
İşyeri sayısı	4 527

***Haziran 2000 itibari ile**

KÜÇÜK SANAYİ SİTELERİNDE,

Devam Eden Projeler Tamamlandığında ise;

-KSS Sayısı	36
-İşyeri Sayısı	9 951
-İstihdam	60 000
-Ülke İçindeki Payı	%10

Olacaktır.

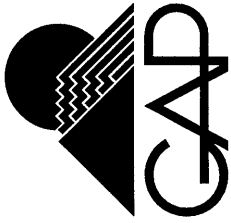
**GAP'IN BİTMESİ İLE
ULAŞILMASI BEKLENEN
HEDEFLER**

GAP SOSYO-EKONOMİK PROJEKSİYONLAR

	<u>1985</u>	<u>TRENDE</u> <u>GÖRE %</u>	<u>M.PLANA</u> <u>GÖRE</u>
GSBH (Milyon \$)	3,841	(4,7)	17,520(7,7)
TARIM	498.780	(2,7)	1.295.400(4,9)
SANAYİ	197,880	(6,0)	1.333.480(10,0)
İNŞAAT	93.840	(4,6)	335.580(6,6)
HİZMETLER	470.560	(5,8)	2.646.220(9,0)
NÜFUS(1000)	4,304	(2,9)	9.280(3,9)
İSTİHDAM(1000)	1,528	(2,2)	3,800(4,5)
GSBH/KİŞİ(1000TL)	433.900	(1,8)	825.520(3,7)

Parantez içerisindeki rakamlar yıllık % artışlardır (2000 yılı fiyatlarıyla)

BEKLENEN

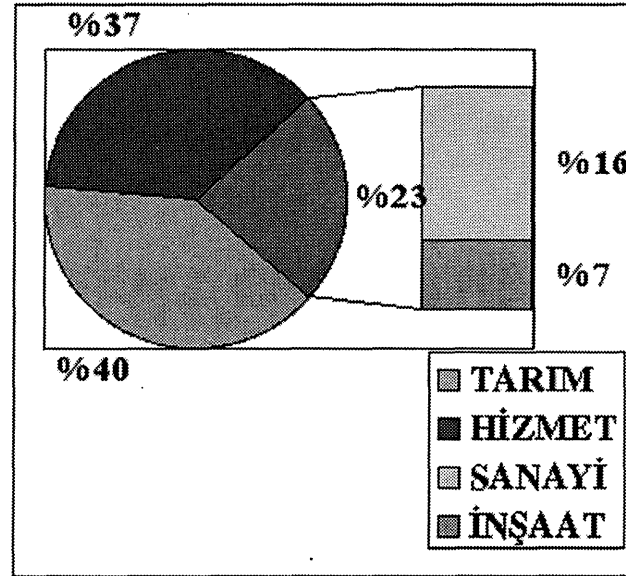
GSBH'da artış % 445

Kişi başına gelirdede artış % 209

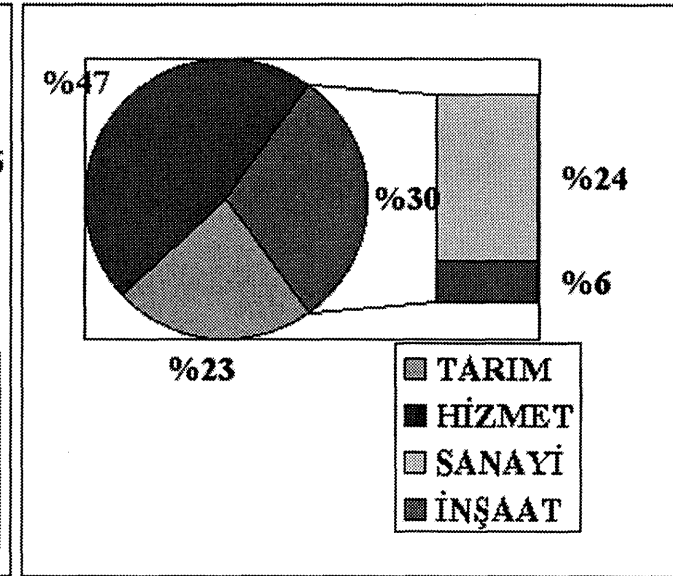
3.8 milyon kişiye istihdam

MASTER PLANA GÖRE GAP'TA EKONOMİK YAPIDA HEDEFLENEN DEĞİŞİM

•1985, GSBH İNDEKSİ:100

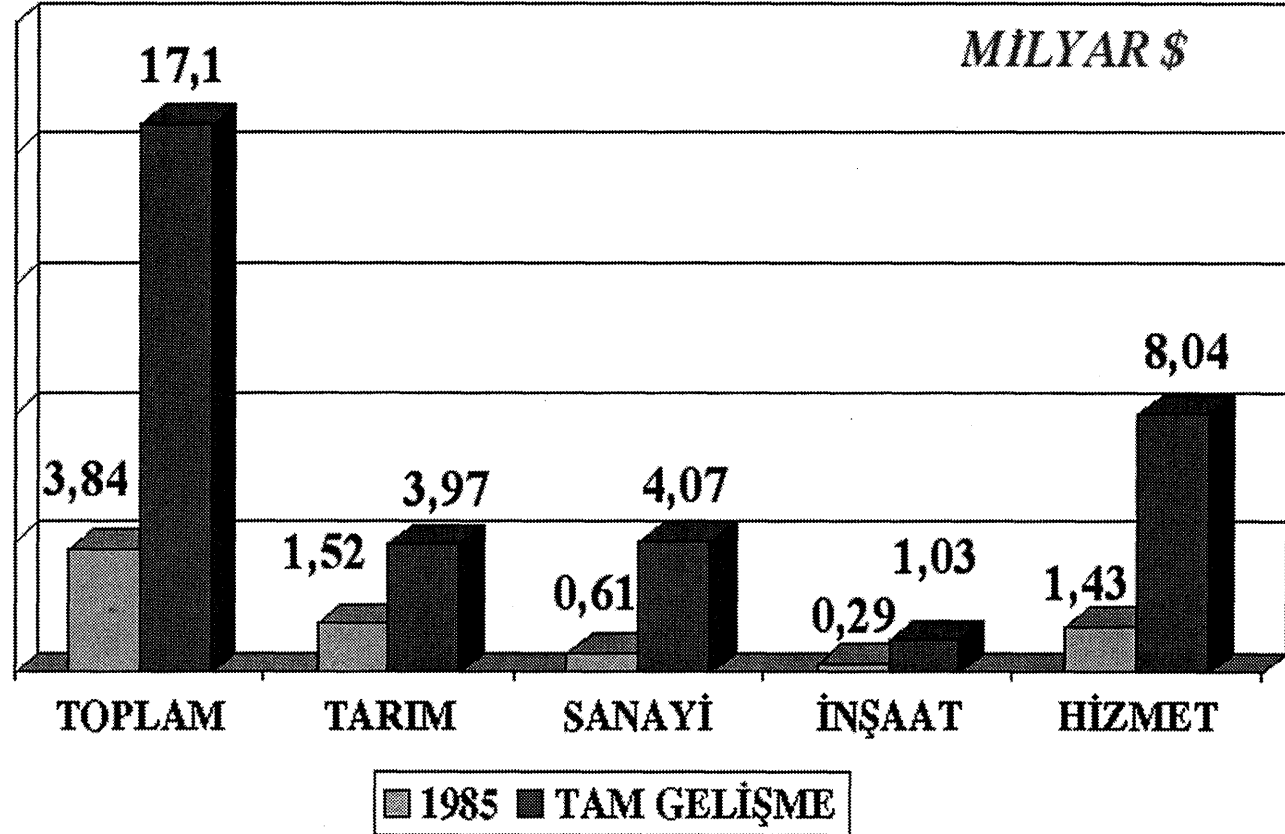

•2010, GSBH İNDEKSİ:445

•3.8 MİLYON KİŞİYE İSTİHDAM

GAP ÖNCESİ VE SONRASI KATMA DEĞERLER

BUGÜNE KADAR BÖLGE'NİN TÜRKİYE'YE KATKISI

	✓1985 *	1998**	2000***
Tarım	9 %	11 %	12%
İmalat	2 %	4 %	5%
Hizmetler	5 %	5 %	5%
Gayri Safi Hasıla	4 %	5 %	6%

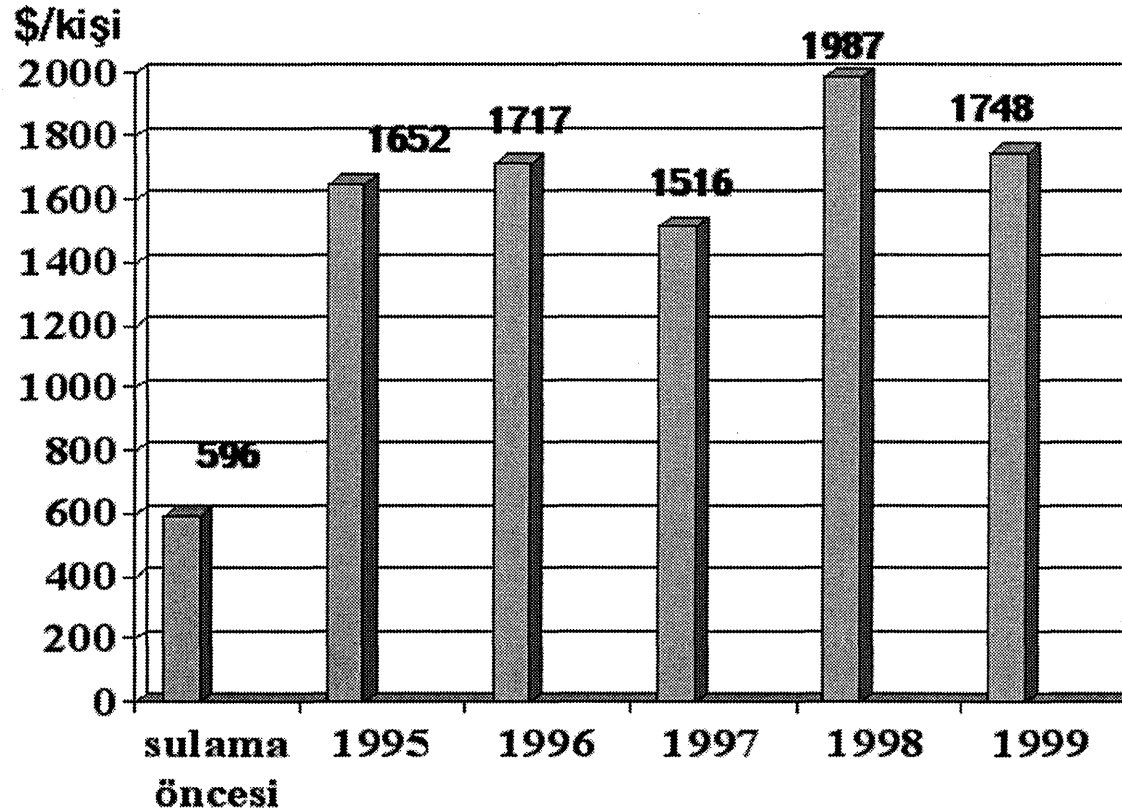
✓* Master Plan

✓** Devlet İstatistik Enstitüsü

✓***2000 yılı değerleri DİE'nin açıklamış olduğu geçici sonuçlardan alınarak hesaplanmıştır.

KİŞİ BAŞINA TARIMSAL KATMA DEĞER

Katma Değer: GSÜD-Üretim Masrafları (Tohum, Gübre, İlaç, Yakıt ve Bakım)

BİR ÖRNEK ALAN

✓ Nisan 1995'ten beri

✓ Harran Ovası

✓ 18.405 hektar

✓ 18.405 toprak sahibi

✓ 91.600 kişi

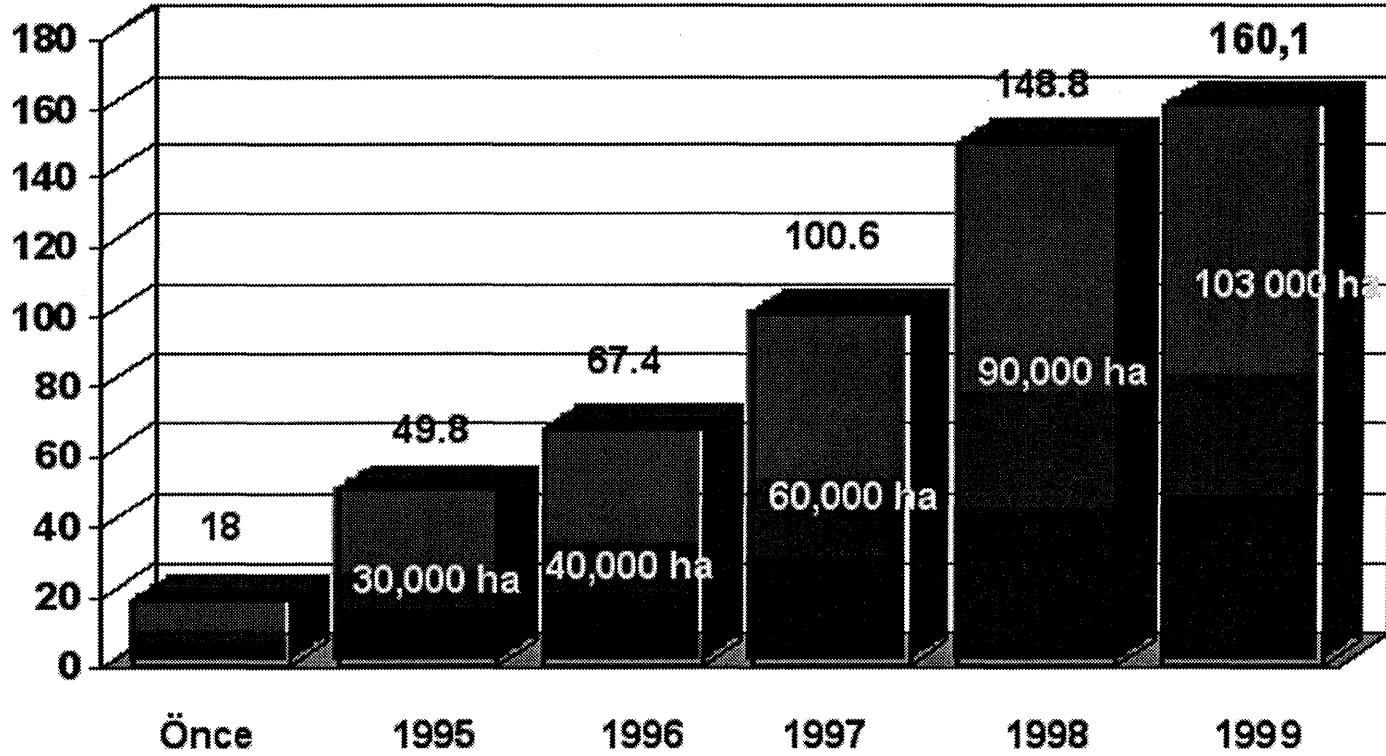
✓ 107 yıl

GAP

TOPLAM TARIMSAL KATMA DEĞER

MIYON ABD \$ YIL

TOPLAM SULAMA FAYDASI

✱ **3 milyar \$ (Hedef)**

✱ **98.2 \$ milyon
(103.000 hektar,
Harran Ovası, 1999 sonu)**

GAP İDARESİNİN GÖREV VE FAALİYETLERİ

GAP İDARESİ'NİN GÖREVLERİ

(3883 sayılı KHK)

BÖLGESEL KALKINMAYI

- PLANLAMAK
- YÖNLENDİRMEK
- İZLEMEK
- KOORDİNASYONU SAĞLAMAKTIR

GAP İDARESİ FAALİYETLERİ

1. PLANLAMA ÇALIŞMALARI
2. ARAŞTIRMA ve UYGULAMA PROJELERİ
3. TANITIM ÇALIŞMALARI

PLANLAMA ÇALIŞMALARI

- 1. Master Plan (1989)**
- 2. Tarımsal Pazarlama ve Ürün Deseni (1992)**
- 3. Bölgesel Ulaşım Altyapı ve Gelişme Çalışması (1992)**
- 4. Aksiyon Planları (Değişik Dönemlerde)**
- 5. Sosyal Eylem Planı (1993)**
- 6. GAP Bölgesel Kalkınma Planı (2001)**

ARAŞTIRMA ve UYGULAMA

PROJELERİ

TARIM VE ORMAN PROJELERİ

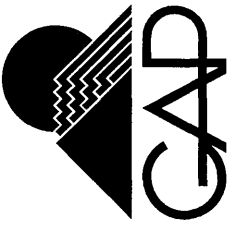
**KANALLARDA REGÜLASYON TEKN. VE
TASARRUFLU SULAMA YÖNT. PROJESİ**

**TARIMSAL MEKANİZASYON
GEREKSİNİMLERİ ETÜDÜ**

TARIMSAL ARAŞTIRMA PROJELERİ

KATILIMCI SULAMA YÖNETİMİ (GAP İBY)

TARIM VE ORMAN PROJELERİ

**SU TASARRUFU SAĞLAYAN SULAMA
METODLARININ TANITILMASI**

SÖZLEŞMELİ HAYVANCILIK

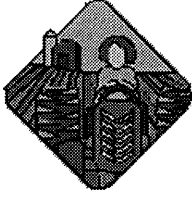

TARIM VE ORMAN PROJELERİ

AĞAÇLANDIRMA VE EROZYON KONTROLÜ

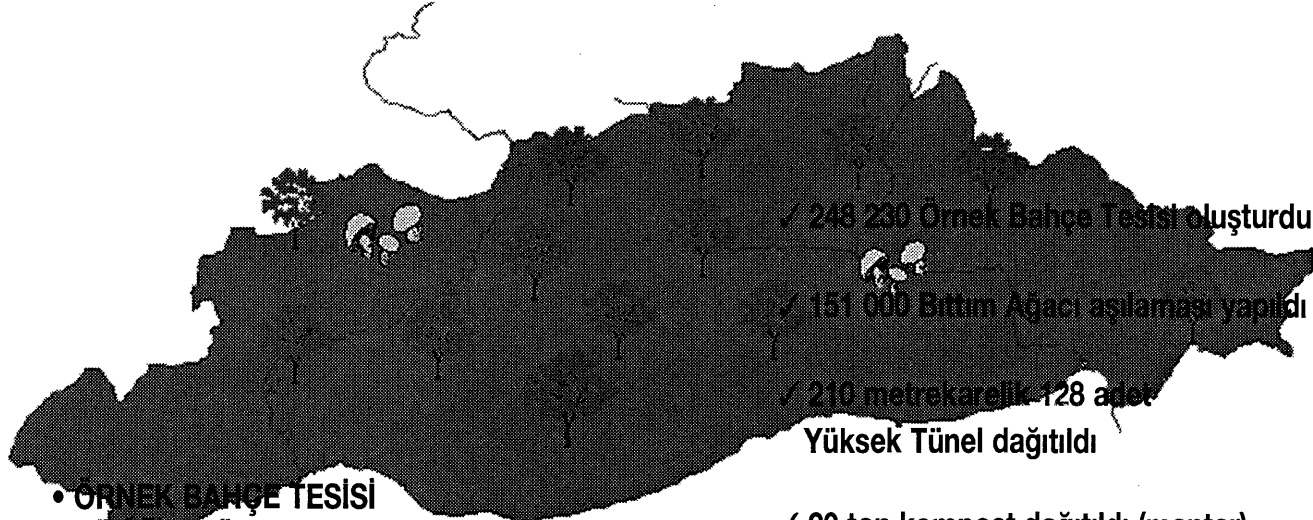
SULAMA DIŞI ALANLARDA HALKIN GELİR DÜZEYİNİN ARTIRILMASI

ÖRNEK BAHÇELER

SULAMA DIŞI ALANLARDAKİ ÇİFTÇİLERE YÖNELİK PROJELER

- ÖRNEK BAHÇE TESİSİ
- YÜKSEK TÜNEL
- BALIKÇILIK
- MANTAR YETİŞTİRİCİLİĞİ
- ARICILIK
- YABANİ AĞAÇ AŐILAMASI
- KÜÇÜKBAŞ VE KÜMES HAYVANCILIĞİ

✓ 248 230 Örnek Bahçe Tesisi oluşturdu

✓ 151 000 Bitim Ağacı aŐilaması yapıldı

✓ 210 metrekarelik 128 adet
Yüksek Tünel dağıtıldı

✓ 20 ton kompost dağıtıldı (mantar)

✓ 1117 anı movahı 111 çiftçiye dağıtıldı

✓ 148 çiftçiye küçükbaş hayvan, 14 çiftçiye
kümes hayvanı verildi

ÇOCUKLARA VE GENÇLERE YÖNELİK PROJELER

- ✓ SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN REHABİLİTASYONU PROJESİ-DİYARBAKIR
- ✓ TAŞIMALI EĞİTİM PROJESİ - ŞIRNAK
- ✓ GENÇTEN GENÇE SOSYAL GELİŞİM PROJESİ - MARDİN
- ✓ GÜNEYDOĞU'DA YENİ UFUKLAR PROJESİ - Dicle, Harran, Gaziantep Üniv.

KÜÇÜK ÖLÇEKLİ GELİR GETİRİCİ PROJELER

- HALI DOKUMACILIĞI
- EV KONSERVECİLİĞİ VE GIDA AMBALAJLAMA
- OLTU TAŞI İŞLEMECİLİĞİ
- FAYANS USTALIĞI

ÇEVREYE YÖNELİK PROJELER

ÇEVREYE YÖNELİK PROJELER

AĞAÇLANDIRMA VE EROZYON KONTROLÜ

ADİYAMAN-GERGER DIRAN ÇAYI MİKRO-HAVZA ISLAHI
ADİYAMAN-MERKEZ KUYULU KÖYÜ EROZYON KONTROL UYGULAMASI
TUZLANAN ALANLARDA BİTKİLENDİRME ARAŞTIRMASI
DRENAJ VE SULAMA KANALLARI BOYUNCA "GALERİ KAVAK AĞAÇLANDIRMA PROJESİ"
AĞAÇ TARIM "ENDÜSTRİYEL PLANTASYON"
ATATÜRK BARAJI ÇEVRESİNDE AĞAÇLANDIRMA
TARIM DIŞI ARAZİLERDE AĞAÇLANDIRMA
15 HEKTAR ALANA 26 000 ADET KIZILÇAM FİDANI

BARAJ GÖLLERİ ALTINDA KALAN NÜFUSA YÖNELİK PROJELER

✓ BİRECİK BARAJI'NDAN ETKİLENECEK NÜFUSUN
YENİDEN YERLEŞİMİ, İSTİHDAMI VE EKONOMİK
YATIRIMLARI İÇİN UYGULAMA PROJESİ

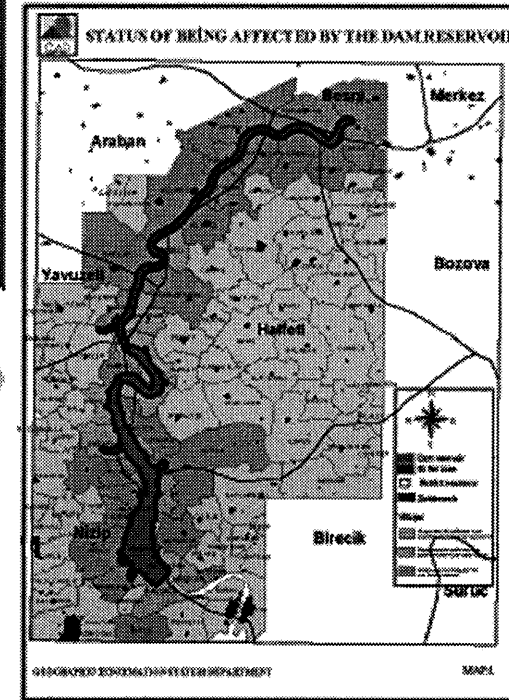
✓Etkilenen Alan: 44 köy ve Halfeti İlçe Merkezi

✓Etkilenen Nüfus: 30.000 kişi

✓Yeniden yerleştirilecek nüfus: 6500 kişi

Birecik Barajı

- DÜNYADA İLK KEZ KATILIMCI YENİDEN YERLEŞİM
- YENİ YAŞAMLARINA SOSYAL, EKONOMİK ve KÜLTÜREL UYUM
- BM GIDA VE TARIM ÖRGÜTÜ (FAO) DESTEĞİ

İNSANİ KALKINMA PROJELERİ

ÇATOM

GAP-GİDEM

GENÇTEN GENCE

YENİDEN YERLEŞİM

MALARIAKONTROL SERVİSLERİ

SOKAKTA ÇALŞAN ÇOCUKLARIN REHABLİTASYONU

KIRSAL ALANLARDA TAŞIMALI EĞİTİM

SULAMA DIŞI ALANLARDA GELİR GETİRİCİ FAALİYETLER

SAĞLIK PROJELERİ:

Tamamlananlar:

•**Şanlıurfa Şark Çıbanı Araştırma Projesi-1995**

(GAP İdaresi, ABD Yale, Ege ve Bölge Üniv.)

•**Türkiye Sıtma Birimlerinin Güçlendirilmesi Projesi-1998**

(GAP İdaresi, Dünya Sağlık Teşkilatı ve BM)

SAĞLIK PROJELERİ

Yürütülmekte Olanlar:

-Halk Sağlığı Projesi

(Proje Sonunda Halk Sağlığı Eylem Planı Hazırlanacak)

-Sıtma Projesi

**(GAP İdaresi, Sağlık Bakanlığı ve Dünya Sağlık Teşkilatı
beraber yürütmekte)**

SAĞLIK PROJELERİ

2001'de Başlayacak Olanlar:

- 1) Toplum Katılımı ile Sağlıklı Başlangıçlar Projesi
(GAP İdaresi, Sağlık Bakanlığı ve İst. Üniv. Çapa
Tıp Fak. İle Beraber)**
- 2) ÇATOM Katılımcılarının Sağlık Gönüllüsü Olma
Projesi**

**3) Tarım Projelerine Sağlık Konularının
Eklenmesi Projesi**

(Şiştosomiyasis hastalığı öncelikli ve ağırlıklı)

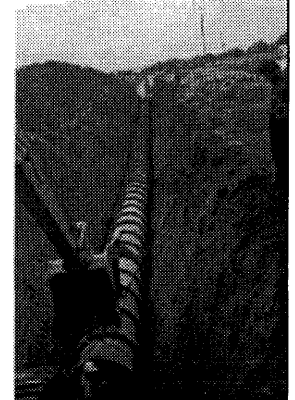
4) Bulaşıcı Hastalıklar Projesi

(GAP İdaresi ve Sağlık Bakanlığı beraber)

ALTYAPIYA İLİŞKİN PROJELER

- HARİTA ÇALIŞMALARI
- İMAR PLANLAMA ÇALIŞMALARI
- İÇMESUYU - KANALİZASYON ÇALIŞMALARI
- ACİL ALTYAPI SORUNLARINA ÇÖZÜM

**KÜLTÜR VARLIKLARI VE TURİZME
İLİŞKİN PROJELER**

KÜLTÜR VARLIKLARI

• MARDİN AĞIRLI SİT ALANI ÇEVRE DÜZENLEMESİ

• BİRECİK, HALFETİ ve SURUĞ İLÇELERİNİN TAŞINMAZ KÜLTÜR VARLIKLARININ BELGELENMESİ

• BİRECİK ve KARKAMIŞ BARAJ GÖLÜ ALTINDA KALACAK YERLERDE ARAŞTIRMA, KAZI ve KURTARMA

• HAŞANKEYF TARİHİ ve ARKEOLOJİK SİT ALANI ARAŞTIRMA, KAZI ve KURTARMA

KÜLTÜR VARLIKLARI VE TURİZM

- Cizre Abdaliye Medresesi ve Mem-u Zin Türbesi Restorasyon Projesi**
- Kasımiye Medresesi Restorasyon Projesi**
- Mardin Kentsel Tasarım Projesi**
- GAP Bölgesi İnanç Turizmi Projesi**
- GAP Bölgesi Tarihsel ev Tiplerinin Korunması ve Yaşatılması Projesi**
- GAP Bölgesi İllerinin Halk Kültürünün Araştırılması Projesi**
- Bölge İllerinin Taşınmaz Kültür Varlıklarının Belgelenmesi Projesi**
- Anakültür, Bilgi Belge-Araştırma, Kültür ve Konaklama Evi Projesi**

ULUSLARARASI KURULUŞLARLA İŞBİRLİĞİ ANLAŞMALARI

- **GAP- ICARDA (Kurak Alanlarda Uluslararası Tarımsal Araştırma Merkezi)**
- **GAP- IWMI (Uluslararası Su Yönetimi Enstitüsü)**
- **GAP- ASU (Arizona Eyalet Üniversitesi) (ABD)**
- **GAP-UNDP(Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)**
- **GAP-FAO(Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü)**
- **GAP- SDSU (San Diego Eyalet Üniversitesi) (ABD)**
- **GAP- TVA (Tennessee Vadisi Otoritesi) (ABD)**
- **GAP- MASHAV (İsrail Uluslararası İşbirliği Merkezi)**
- **GAP- OSU (Oklahoma Eyalet Üniversitesi) (ABD)**
- **GAP- KSU (Kent Eyalet Üniversitesi) (ABD)**
- **GAP-WB (Dünya Bankası)**
- **GAP-UNICEF**
- **GAP-UNIDO**

ULUSLARARASI SU KURULUŞLARI İLE İLİŞKİLER

ULUSLARARASI SU
KAYNAKLARI BİRLİĞİ - IWRA

DÜNYA SU KONSEYİ - WWC

KÜRESEL SU ORTAKLIĞI-GWP

ULUSLARARASI HİDROLİK
ENERJİ BİRLİĞİ-IHA

GAP'A
IWRA
MİLENYUM ÖDÜLÜ

GAP İDARESİ TARAFINDAN YAPILMAKTA OLAN PROJELER

- 1. ŞANLIURFA İLİ ARAZİ DÜZENLEMESİ**
- 2. HASANKEYF'TEKİ TARİHİ MİRASIN KURTARILMASI**
- 3. SULAMA KANALLARINDAKİ SUYUN REGÜLASYONU
VE İŞLETİLMESİ**
- 4. SULAMA DIŞI ALANLARDA HALKIN GELİR
DÜZEYİNİN ARTTIRILMASI (I AŞAMA)**
- 5. HASANKEYF YERLEŞMESİNİN YENİ İSKAN YERİNİN
HARİTA-İMAR PLANI VE ALTYAPI PROJELERİNİN
YAPIMI**

6. SULAMA SİSTEMLERİNİN İŞLETME, BAKIM VE YÖNETİMİ (MOM)

7. GAP SOSYAL ARAŞTIRMA VE EYLEM PROGRAMI UYGULAMALARI

- * ŞANLIURFA ÇATOM (3 ADET)**
- * MARDİN ÇATOM (5 ADET)**
- * ADIYAMAN ÇATOM (1 ADET)**
- * SİİRT ÇATOM (4 ADET)**
- * ŞIRNAK ÇATOM (5 ADET)**
- * BATMAN ÇATOM (2 ADET)**
- * KİLİS ÇATOM (1 ADET)**
- * GAZİANTEP (1 ADET)**

**8. TARIMSAL ARAŞTIRMA GELİŞTİRME PRJ.
(II AŞAMA)**

*** ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ ZİRAAT
FAKÜLTESİ**

*** HARRAN ÜNİVERSİTESİ ZİRAAT
FAKÜLTESİ**

9. ATATÜRK BARAJ REZERVUARINDA ULAŞIM

**SİSTEMİNİN VE BAĞLANTILARININ
OLUŞTURULMASI**

**10. ATATÜRK BARAJ GÖLÜNÜN ÇEVRESEL ETKİ
DEĞERLENDİRİLMESİ (ED)**

**11. ATATÜRK BARAJ GÖLÜ ÇEVRESİ TURİZM VE
REKREASYON AMAÇLI NAZIM İMAR PLANI**

- 12. ATATÜRK BARAJ GÖLÜ GEÇİŞİ KARAYOLU KÖPRÜ PRJ.**
- 13. ATATÜRK BARAJ GÖLÜ ÇEVRE AĞAÇLANDIRILMASI**
- 14. GAP BÖLGESİ'NDE KÜLTÜREL-SPORTİF FAALİYETLER**
- 15. GAP İLE İLGİLİ TV PROGRAMLARI HAZIRLANMASI**
- 16. İÇMESUYU DEZENFEKSİYONU PROJESİ**
- 17. BATMAN ILUH DERESİ ISLAHI**

18. HALFETİ KENTSEL GELİŞME PROJESİ

**19. GAP BÖLGESİ'NDE KÖY İÇMESULARININ
YAYGINLAŞTIRILMASI**

**20. KENTSEL ENFORMAL SEKTÖRDE İSTİHDAM VE
GELİŞTİRME POTANSİYELLERİNİN ARAŞTIRILMASI**

21. GAP COĞRAFİ BİLGİ SİSTEMİ

22. KÜLTÜREL VE SPORİF FAALİYETLER

23. SÖZLEŞMELİ HAYVANCILIK PROJESİ

**24. GAP İLE İLGİLİ TV PROGRAMLARININ
HAZIRLANMASI**

GAP İDARESİ KOORDİNASYONUNDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

1- GAP SAĞLIK SEKTÖRÜ MASTER PLANI

**2- GAP YÖRESİ İSTİHDAM, İNSANGÜCÜ VE
EĞİTİM PLANLAMASI ETÜDÜ**

3- GAP BÖLGESİ TURİZM ENVANTERİ

4- GAP ÇEVRE ARAŞTIRMALARI ÇALIŞMASI

*** GAP KOORDİNASYON KURULU**

*** SULAMA KOORDİNASYON KURULU**

*** ARAZİ TOPLULAŞTIRMA YÖNLENDİRME**

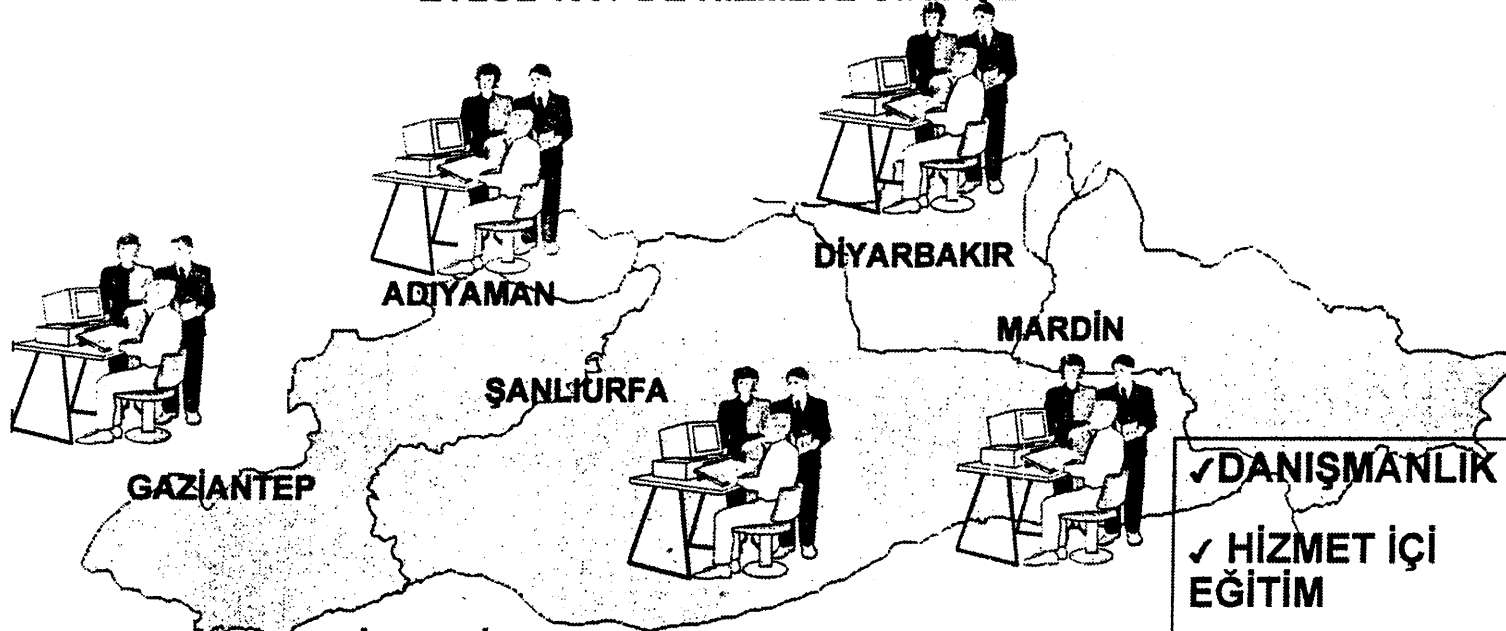
KURULU

*** KURULUŞ PROGRAMI VE FAALİYETLERİ**

*** SEKTÖR BAZINDA ÇALIŞMA GRUPLARI**

GAP - GİDEM OFİSLERİ

EYLÜL 1997'DE HİZMETE GİRMİŞLERDİR

✓ DANIŞMANLIK HİZMETİ: 647 girişimci ile

62 yabancı heyete; 1713 adet

✓ FİZİBİLİTE ETÜDÜ : 41 adet hizmet verilmiştir.

✓ GERÇEKLEŞEN YATIRIM: 12 adet

✓ DANIŞMANLIK

✓ HİZMET İÇİ
EĞİTİM

✓ SEMİNERLER

✓ ÖN FİZİBİLİTE
ETÜDLERİ

BENİ

DİNLEDİĞİNİZ İÇİN

TEŞEKKÜR EDERİM

GAP BÖLGESİ SANAYİ VE YATIRIM OLANAKLARI

Vedat ÖNER
GAP-GİDEM

Değerli Konuklar,

Görevimiz gereği bu tür sunularda GAP Bölgesi yatırım ortamının ne kadar uygun olduğunu vurgularız. Ancak, müsaade ederseniz bugün konuya biraz farklı yaklaşmak ve daha çok yatırımları engelleyen sorunlara yönelmek istiyorum.

Dünyada Yabancı Yatırım Hareketleri

Önce, küreselleşme sonucu kalkınma için mutlak gereklilik haline gelen dünyadaki yatırım hareketlerine bir göz atalım. 1980'lerin ortalarına kadar dünya üretimi, dünya ticareti ve uluslararası yatırımların benzer bir seyir izlediğini, benzer artışlar kaydettiğini, 1980'lerin ortalarından itibaren ise uluslararası yatırımlarda çok hızlı bir gelişme görülürken toplam üretim ve ticaretin normal seyrini koruduğunu görüyoruz. 1991'de 160 Milyar ABD Doları olan yabancı yatırımlar, 1996'da 349, 1997'de 473, 1998'de 680, 1999'da ise 865 Milyar \$'a çıkıyor. Bizi ilgilendiren diğer bir önemli özellik; miktar olarak uluslararası yatırım tutarlarının artmasının yanı sıra 1990'lara kadar daha çok gelişmiş ülkeler arasında bir alış-veriş şeklinde cereyan eden uluslararası yatırımların bu tarihlerden sonra gelişmekte olan ülkelere daha fazla yönelmesi. 1996'daki uluslararası yatırımların % 40'dan fazla bir bölümünün gelişmekte olan ülkelere gittiğini görüyoruz. Son yıllardaki bu gelişmelerden Çin (yılıda 30-40 Milyar\$), daha dün acıdığımız Polonya ve Çek Cumhuriyeti (yılıda 10-15 Milyar \$) büyük ölçüde yararlanır ve hızlı bir ekonomik ve sosyal gelişme kaydederken Türkiye, yılda 1 Milyar \$'a dahi ulaşamıyor ve toplam yabancı yatırım stoku 8 Milyar \$ civarında kalıyor (Çin 300 Milyar \$). 1995'de 38. sırada olan Türkiye, Vietnam, Angola, Mısır ve Fas gibi ülkelerin de altında kalarak, 1999'da 54. sıraya düşüyor. 1999'da Türkiye, kişi başına 12 Dolar çekerken, Şili 615, Çek Cumhuriyeti 510, İrlanda ise 4575 çekerken. Çek Cumhuriyeti'nin 2003'de AB'ye tam üye olarak katılacak olmasında, ihtiyaç duyulan sermaye girişinin yanında ileri teknoloji de getiren bu yatırımların büyük payı olduğu inkar edilemeyecek bir gerçektir. Sonuç olarak dünyada yatırım için sermaye ve teknoloji vardır, ancak, bu yatırımları çekmek için büyük bir rekabet yaşanmaktadır.

GAP Bölgesi Yatırım Ortamı

Büyük iç pazarı, gelişmiş alt yapısı, bir çok batılı ülkenin seviyesinde insan kaynakları (şu anda yurtdışında okuyan 30 bin Türk öğrenci var) ve en önemlisi geleneksel Türk girişimciliği ile Türkiye'nin Çin kadar olmasa da Polonya kadar yatırım çekebileceğine gerçekten inanıyorum. Yeter ki makroekonomik göstergelerin yanında yabancı sermayeye şüphe ile bakma alışkanlığı olumlu yönde değişsin.

Alanı ve nüfusu ülkemizin % 10'una tekabül eden GAP Bölgesi'nin gayri safi milli hasıla içindeki payının sadece % 5 olduğu bilinmektedir. İmalat sanayiine bakıldığında durumun daha da kötü olduğu görülmektedir.

Tablo 1: İmalat Sanayi; Tüm İşletmeler (DİE 1992)

	Gaziantep	GAP (G. Antep hariç)	Türkiye
İşyeri sayısı	6047	5251	197.775
%	3.1	2.7	100.0
İstihdam	32.088	20.980	1.530.745
%	2.1	1.4	100.0
Katma Değer			
(Milyar TL.)	1.906	1.974	247.808
%	0.8	0.8	100.0

1992 yılı DİE verilerine göre (1992'den sonra tüm işletmeleri kapsayan veri bulunmuyor) Türkiye'de imalata yönelik mevcut işletme sayısı 197.775, bu işletmelerde çalışan sayısı ise 1.530.745'dir. GAP Bölgesi'nin payı ise 11.298 işyeri ve 53.068 istihdam ile sadece % 5.7 ve % 3.5'tir. Ancak, Bölge illerinden Gaziantep çıkarıldığında rakamlar 5251 işyeri ve 20980 istihdam ile toplamın sadece % 2.7 ve % 1.4'ünü oluşturmaktadır. Katma değerde ise GAP Bölgesi imalat sanayinin Gaziantep'le birlikte payı % 1.6, Gaziantep çıkarıldığında ise % 0.8 civarındadır. Katma değere Bölgedeki petrol tesisleri dahildir. 1985 ve 1997 yıllarına ait aşağıdaki tablolarda durum değişmemiştir.

Tablo 2: 1985 VE 1997 YILLARINDA GAZİANTEP, GAP İLLERİ VE TÜRKİYENİN İŞYERİ SAYISI, İSTİHDAM, KATMA DEĞER

YIL		BÖLGELER		TÜRKİYE
		G.ANTEP	GAP	
1985	İŞYERİ SAYISI 198	45	10.647	
	%	1,86	0,42	100,00
	İSTİHDAM	10.606	6.993	936.740
	%	1,13	0,75	100,00
	KATMA DEĞER	32.294	54.231	5.656.834
	%	0,57	0,96	100,00
1997	İŞYERİ SAYISI 310	63	11.373	
	%	2,73	0,55	100,00
	İSTİHDAM	22.977	6.439	1.140.846
	%	2,01	0,56	100,00
	KATMA DEĞER	54.368.490	30.170.648	6.265.312.437
	%	0	8	7
	%	0,87	0,48	100,00

NOT : ÖZEL SEKTÖRDE 10 VE DAHA FAZLA KİŞİ ÇALIŞAN İŞYERLERİ İLE DEVLET SEKTÖRÜNÜN TAMAMINI KAPSAR.

GAP henüz tamamlanmamıştır, ancak, büyük barajlar, enerji santrallerinin büyük bölümü ve ana sulama kanalları ile tüneller tamamlanmıştır. Toplam proje tutarını tekrarlamakta yarar var; 32 Milyar \$. Bu miktar büyük bir ihtimalle artacaktır. Kamunun bugüne kadar yatırımlara harcadığı para ise 14 Milyar dolar olup buna Yap-İşlet-Devret sistemiyle yapılan Birecik Barajı dahil değildir.

Bölge'nin yatırımlar için çok önemli olan alt yapısının diğer önemli unsurlarından da bahsetmekte yarar var:

Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Şırnak ve Kilis hariç tüm illerinde havaalanı mevcut. Şanlıurfa'ya yapılmakta olan uluslararası havaalanının kargo kapasitesi Türkiye'nin en büyüğü olacak. Tabi bu gelecekteki üretimin artışına da büyük katkı sağlayacaktır. Bunun dışında Mersin Limanını Irak ve Suriye'ye bağlayan otoyol G. Antep'e kadar tamamlanmış durumda. Bunun Ş.Urfa kısmı inşa halinde ve sonunda Irak'a ve Suriye'ye de bu yol bağlanmış olacak. Organize Sanayi Bölgeleri, Küçük Sanayi Siteleri büyük gelişme içinde. Bunların hepsi yatırımları olumlu şekilde etkileyecek unsurlar. Devletin GAP'a harcadığı 14 milyar doların önemli bir bölümünün Bölgede kaldığını biliyoruz. Bunun dışında kamulaştırma bedelleri olarak Bölge insanına yaklaşık 1 milyar dolar para ödenmiş durumda. Daha da ileriye gidersek arazi değerleri, hatta konut değerlerinde müthiş bir artış var. Bu artışlarda gelir düzeylerini olumlu yönde etkileyen faktörler. Sulanan arazilerde 3 katına kadar varan bir gelir artışı var. Şimdi bütün bunlar daha önceleri hemen hemen hiç olmayan veya çok az olan sermaye birikimini olumlu yönde etkileyen faktörler.

Yeni yatırımlar için Türkiye'de bir genel teşvik sistemi var. Bölgeye, bazı istisnalar dışında, özel teşvikler de uygulamakta. Bunları ana hatlarıyla belirtmekte yarar var. 5 yıla kadar vergiden tamamen muafiyet, genel yatırım indirimine ilave olarak tabi. Sosyal Sigorta primi işveren hissesinin hazine tarafından karşılanması, KOBİ kredilerinin daha çok buralara yönlendirilmesi, bedelsiz arazi tahsisi ve işletme döneminde % 50 daha sonra 50-40-25 seviyelerinde enerji sübvansiyonu.

GAP bölgesine baktığımızda imalat sanayi açısından Türkiye'nin çok gerisinde olduğunu hele Gaziantep ili çıkarıldığında daha da gerilere düştüğünü görüyoruz. Bu sürekli olarak dile getirildi. Onun için daha fazla irdelememize gerek yok. Burada vurgulamak istediğim geçmişin zayıf olduğu, ancak gelecek potansiyelinin yüksek oluşu. 1995 öncesine göre 1995-1997 arasında sanayi tesis sayılarında % 60'a varan bir artış görüyoruz, tabi bu sanayi üretimi değil yalnız sanayi tesisi sayılarındaki artış ve insanların yatırıma yöneldiğini gösteriyor, hem de Türkiye'de yatırım ortamının belki de en zayıf olduğu dönemde. İhracat tablolarına baktığımızda sanayideki bu tesis sayısının hiçbir şekilde ihracata yansımadığını görüyoruz. Genelde ihracatla sanayi üretimindeki artış paralel gider. Ancak, biz bunu GAP Bölgesi illerinde tespit edemiyoruz. Gaziantep yine bunun dışında, Gaziantep zaten birçok bakımdan Bölge özelliklerini taşıyor.

Tablo 3: GAP Bölgesi'nde İmalat Sanayi (10 ve daha fazla istihdam sağlayan işletme sayısı itibariyle, 1995-1997)

YILLAR	1995		1997
İLLER	DİE	GAP	GAP
Adıyaman	13	42	77
Batman	4	21	22
Diyarbakır	21	72	124
Gaziantep	189	308	467
Kilis *	*	5	8
Mardin	6	35	38
Siirt	1	8	9
Şanlıurfa	13	58	125
Şırnak *	*	1	3
TOPLAM	247	550	873

* Kilis ve Şırnak verileri il olmadan önce diğer iller içinde bulunmaktadır.

Şimdi bu durum bizi düşünmeye sevk ediyor; bu insanlarda bir istek var, yatırım yapma arzusu var ama bir şeyler yanlış gidiyor. Bunu sanayicilerle konuştuğunuzda da görüyorsunuz. Hemen hemen yatırım yapanların tamamı gerçek bir fizibilite yapmadan yatırımlarına başlıyorlar ve sorun buradan kaynaklanıyor. Herhangi bir yatırım kağıt üzerinde uygun görünebilir. Ancak, her yatırım, yatırımı yapacak kişiye veya firmaya özeldir. Onun için benzer olsa dahi her yatırım için tekrar mutlaka araştırma yapmak gerekir. Bu nedenle de GAP-GİDEM gibi kuruluşlara ihtiyacın daha fazla olduğuna inanıyoruz.

Tablo 4a) Türkiye İhracatı (Milyon \$)

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
TARIM	2.128	2.347	2.683	2.204	2.365	2.457	2.307	2.659	2.893
MADENCİLİK	413	327	286	264	239	272	406	389	424
SANAYİ	9.084	10.285	10.625	12.251	12.744	15.376	18.924	20.176	22.928
TÜRKİYE	11.625	12.959	13.594	14.719	15.348	18.105	21.637	23.224	26.245

Tablo 4b) GAP Bölgesi İhracatı (Milyon \$)

Gaziantep	151	135	109	136	171	250	200	224	413
	(%) 1.3	1.0	0.8	0.9	1.1	1.4	0.9	1.0	1.6
GAP Bölgesi	40	(%) 0.3	40	0.3	64	0.5	54	0.4	43
(G. Antep hariç)	0.3	52	0.3	72	0.3	30	0.1	36	0.1

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı

GAP-GİDEM (Girişimci Destekleme ve yönlendirme Merkezleri), GAP İdaresiyle Birleşmiş Milletler'in bir ortak projesi. Bu iki kuruluşun Bölge'de Sürdürülebilir Kalkınmayı amaçlayan, 29 projeli bir şemsiye programı var ve bunlardan bir tanesi GAP-GİDEM Bölge'deki 5 ilde örgütlenmiş durumda. 1997 yılının Eylül ayından beri faal. Gayet küçük, 4'er kişilik ofislerden oluşuyor. İki tane profesyonel iki tane yardımcı eleman var her ofiste ve amaçları Bölge'deki sermaye birikimini verimli yatırımlara yöneltmek, diğer bölge ve ülkelerden yatırımcı çekmek.

GAP Bölgesi Yatırım Sorunları

Bilindiği gibi tüm çabalara rağmen GAP Bölgesi'nde yeterli özel sektör yatırımı henüz yapılmamaktadır. Gerçekleşen yatırımlar ise genelde Bölge insanı tarafından yapılmakta, Bölge dışından çok az, yurt dışından ise, yoğun ilgiye rağmen, hemen hemen hiç yatırım gelmemektedir. Tespitlerimize göre tüm Bölge'de toplam yatırım değeri 100 Milyon\$ civarında olan, biri pamuk ipliği, biri inşaat malzemesi ve biri de boru konusunda sadece 3 adet yabancı ortaklı yatırım bulunmaktadır. Türkiye'nin makro düzeydeki problemleri ve Bölge'deki (giderek yok olmakta olan) terör problemi dışında kalan ve aşağıdaki başlıklar altında toplanan problemlerin kolayca çözümlenebileceği ve yatırım ortamının daha uygun hale geleceği düşünülmektedir.

1. Elektrik iletim hatları

Türkiye'de üretilen elektrik enerjisinin önemli bir bölümü GAP Bölgesi'nde üretilmesine rağmen iletim hatlarının eski ve düşük kapasiteli olmalarından dolayı sağlanan enerji sık sık kesintiye uğramakta ve voltaj problemleri yaşanmaktadır. Sadece 50 Milyon ABD Doları tutarında bir yatırımla problem çözülebilecektir. GAP'a harcanması planlanan 32 Milyar ABD\$'ı ve bugüne kadar harcanan 13.9 Milyar ABD\$'ın yanında bu miktar çok küçüktür. Ayrıca, bu yatırım tamamen yerli malzeme, teknoloji ve işçilik ile gerçekleştirileceğinden Bölge istihdamını ve ekonomisini de olumlu yönde etkileyecektir. Elektrik enerjisiz sanayi düşünülmemeyeceğinden bu küçük sorunun öneminin çok büyük olduğu açıktır.

2. Teşvikler

a) **Nakit Teşvikler:** Nakit teşvikler hemen hemen tamamen kalkmış durumdadır. Uygulanmakta olan KOBİ Kredileri ile Acil Destek Fonu kredileri üst limitleri ve Bölge'ye yapılan tahsisler arttırılabilir.

b) **Arazi Tahsisi:** Yeni yatırımlara "devlet bedelsiz arazi tahsis eder" hükmü Toprak Reformu Kanunu ile çeliştiğinden bu kapsama giren yerlerde uygulanmamaktadır. Söz konusu yasada gerekli değişiklik kolayca yapılabilir. Gerçekte bu teşvikin uygulanmasında asıl engel ise uygulayıcılardan kaynaklanmaktadır. Maalesef bazı kamu görevlilerimiz, belki biraz da bazı yayın organlarında çıkan gerçekdışı haberlerin etkisi ile, bu desteği uygulamakta oldukça "çekingen" davranmaktadırlar. Örneğin, sırf arazi tahsisindeki problemler nedeniyle, büyük çabalar göstererek karar aşamasına gelmesini sağladığımız 40 Milyon \$'lık bir yabancı yatırımı kaçırmak üzereyiz. Bu konuda belirlenen devlet politikasının bir Başbakanlık Genelgesi ile ve tüm kamu görevlilerini "yapmadıklarından" dolayı da bağlayacak şekilde yayınlanmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

3. Irak Ambargosu

Irak Ambargosu'nun Bölge ekonomisine etkisi kaybedilen ihracatın çok ötesindedir. Hiç olmazsa Ürdün'e sağlanan imtiyazlar veya bu ülkenin uygulamaları tarafımızdan adapte edilebilir. Bilindiği gibi BM Sözleşmesinin 50. Maddesi'ne göre Ürdün'e sağlanan "ticarete esneklik ve kolaylıklar Türkiye'ye sağlanmamaktadır.

4. GAP Fonu

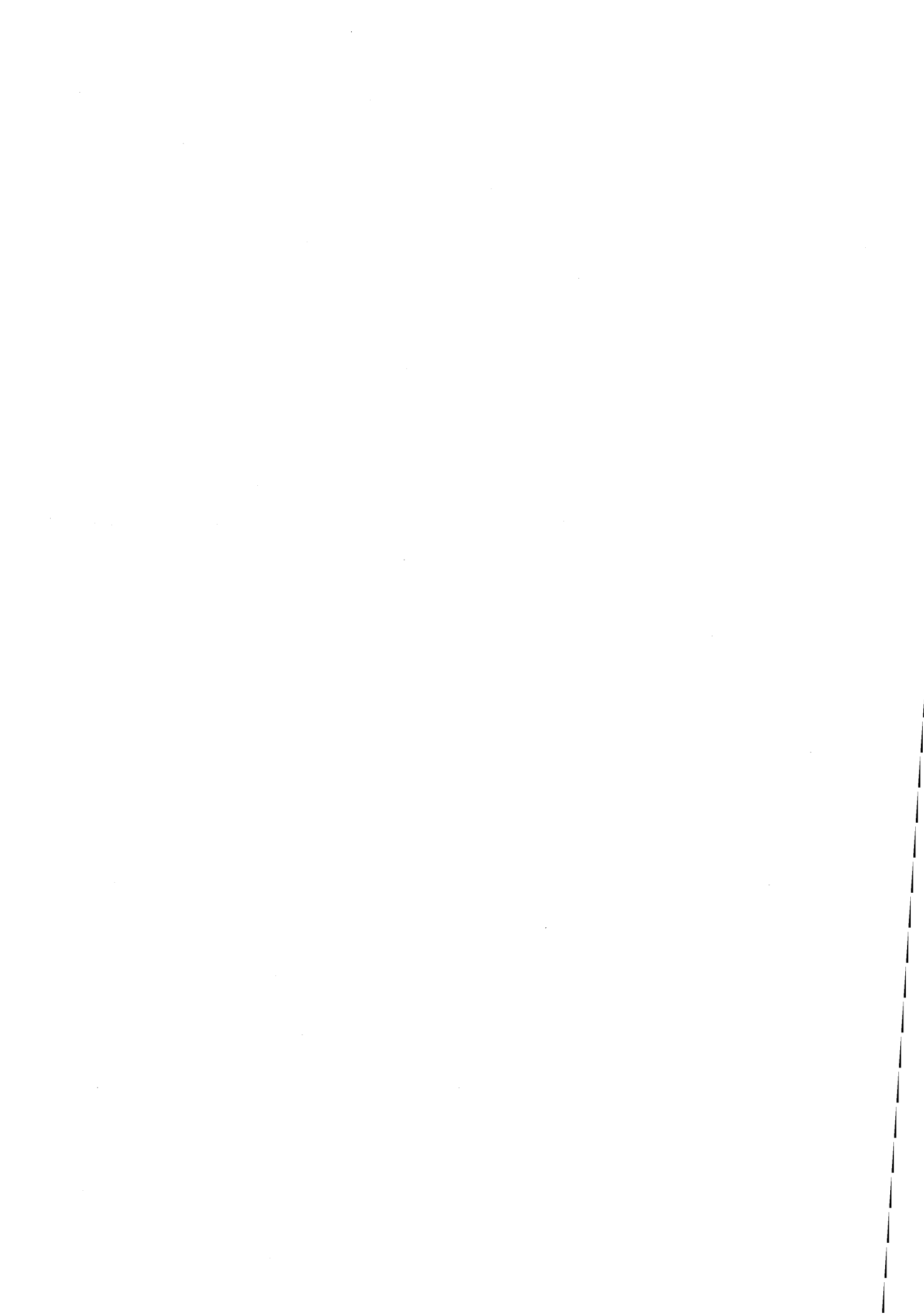
Finansman kaynaklarının yetersizliği bilinmektedir. Devletin katkıda bulunacağı bir "GAP Bölgesi Yatırım Fonu" yatırımları olumlu yönde etkileyecektir. Bu fona vatandaşın yatıracağı para kadar devlet de yatırabilir ve bir döner fon oluşturulabilir. Bu fondan "Risk Sermayesi" olarak yeni yatırımlara finansman sağlanabilir. Başlangıç için kamulaştırma bedellerinin vatandaşlara verilmeden önce bu fona aktarılması ve hak sahiplerinin bir kısmının fona ortak olmaya ikna edilmeleri fonun çekirdeğinin oluşturulmasını kolaylaştırabilir. Ayrıca, Güneydoğu'da özel sektör yatırımlarına yönelik bu tür özel bir finansman sistemine yabancı kaynak bulmada zorluk çekilmeyeceği anlaşılmaktadır.

Sonuç

Görüldüğü gibi GAP Bölgesi'nin kapışılması, yatırımların patlaması söz konusu değildir, keşke kapışsaydı da sizlere daha güzel bilgiler verebilseydim. Tüm dünyanın yatırımcılara en üst düzeyde VIP muamelesi yaptığı, yabancı sermayeye herhalde bizden çok daha az ihtiyacı olan ABD'nin bile 500.000 Dolar tutarında yatırım yapan ve 10 kişiye istihdam sağlayan (kriminal olmayan) herkese "yeşil kart" verdiği bir dönemde artık şüpheli davranışlardan vazgeçilmelidir. Biz, sadece sermayenin gelmesinin yeterli olduğunu düşünmüyoruz. Eğer diğer bölge ve ülkelerde başarılarını kanıtlanmış yatırımcılar Bölge'ye çekilebilir-

se, yerel yatırımcılarla ortak girişimler kurulursa, teknoloji ve know-how transferinin de hızlanacağına inanıyoruz. Yatırımcıların istedikleri ülkeye ve Bölge'ye gidebileceklerini, gerçekte onların bize değil bizim onlara ihtiyacımız olduğunu düşünerek engelleyici değil yol açıcı olmanın, kamu görevinin de ötesinde bir vatandaşlık görevi olduğuna inanıyoruz. Özellikle, GAP Bölgesi'nde terörün bir daha canlanmaması için yatırımların gelişmesi tek rasyonel çaredir. Bazı iddiaların aksine büyük miktarda yabancı sermaye çeken ülkeler sömürgeleşmemişler, tam tersine ekonomileri güçlendiği için saygınlıkları da artmıştır.

Teşekkür ederim.

Sayın Başkan, sayın bakanlarım, çok değerli dinleyiciler, hepinizi sevgi, saygıyla selamlıyorum.

Milattan sonra 1929 senesinde İstanbul'da doğdum, 1951 senesinde İTÜ'den mezun oldum, 1954 senesinde üç ortak olarak Alarko'yu kurdum, bugüne kadar da eşbaşkanlığımı yürütüyorum.

Bizim GAP'la ilişkimiz olması dolayısıyla zannediyorum buraya çağırıldım. Aslında TÜSİAD üyesi olarak çağırıldım. Ben TÜSİAD'ı temsil etmiyorum, dolayısıyla TÜSİAD'da üyeyim, Yüksek İstişare Kurulundayım, fakat böyle bir temsil görevim yok. O bakımdan ne söyleyeceksem kendi hesabıma söylemiş olacağım.

Bizim GAP Bölgesi ile olan ilişkimiz, uzun süre önce başladı. 1978'lerde biz oraya Siirt'te bir meyankökü fabrikası kurduk ve çok başarılı bir kuruluştu. Büyük ihracat imkanları vardı, çünkü meyana kökü esasında sigaranın rayıhasını, kokusunu veren ana maddedir ve sigara fabrikaları adeta bunun için bir kartel kurmuşlardı. Türkiye ve Çin bu meyana kökünün yetiştiği ülkeler. Orada yetişiyor ve dolayısıyla aşağı yukarı bize orada birkaç bin kişiye iş sağlıyordu. Çünkü o günün fiyatlarıyla günlük yevmiye aşağı yukarı 10 liraydı ve her köylü de topladığı bir çuvalı da aşağı yukarı 10 liraya satıyordu. Fakat ondan sonra oradaki terör ve başka konular, özellikle teşviklerin olmaması oradaki fabrikayı kapatmamıza neden oldu. Biz 1979 senesinde fabrikayı kapatma mecburiyetinde kaldık, bugüne kadar da kapalı olarak devam ediyor.

Fakat bundan bir sene kadar önce ben Amerika'ya gittim. ATC toplantısına gittim, ATC, Amerikan Türk Konsey toplantısında bizim yönetim kurulu üyemiz Koramiral Işık Biren'le beraber gittik ve orada Leorganization diye bir teşkilata rastladık. Dediler ki, sizin bir GAP Bölgeniz var, ne yapıyorsunuz? Bizim uzaktan, yakından bir ilgimiz yoktur, biz hiçbir şey yapmıyoruz dedik. Öyleyse dedi, sizi Maryland'e götürüyem de, ne yapabileceğinizi göstereyim dedi. Biz Washington'dan takriben 1.5 saat mesafede olan Maryland'a gittik. Bu Leorganization, Maryland'da bir sahayı geliştirmişti. Bu saha bir bilgi iletim ve iş yapım sahasıydı. Şöyle anlatayım: Etraftan bütün tarım ürünleri geliyor, orada bu tarım ürünlerini işleyen tesisler var ve günde aşağı yukarı 500 treyler oraya geliyor ve bu 500 treyler sabahleyin saat 6'da oradan hareket edip, bütün batı ve kuzeybatı Amerika'nın bütün süpermarket ihtiyaçlarını oradan sağlıyor. Bunların birkaçının içine girdik, saha aşağı yukarı 25 bin dönüm kadar. Bütün yollar, her şey yapılmış ve orada muhtelif yatırımcılar muhtelif tesisler kurmuşlar. Mesela bir taraftan yeşil salata yaprakları geliyor, orada bir tesiste bu odadan biraz daha büyük bir tesiste Güney Amerikalı işçiler, orada paltolarla iş yapıyorlar, çünkü içerisi soğutulmuştur. Orada bunlar konveyörlerle geliyor, yıkanıyor, proses ediliyor, naylon torbalara konuyor ve ondan sonra dışarı çıkarılıyor, onlar da muayyen yerlerde stoklanıyor. Bu et, yumurta, meyveler için aynı şey yapılıyor. Dolayısıyla dediler ki, siz Türkiye'de böyle bir tesis kurabilirsiniz, biz bu anda bunu Ukrayna için düşünüyoruz. Fakat bunu Türkiye için yapmayı da düşünebilir misiniz? Biz de peki bir düşünelim dedik, bakalım bir ne olabileceğine ve bunun için de bir düşünelim, ne yapabiliriz?

Türkiye’de büyük bir potansiyel var dediler. Evet büyük bir potansiyel var ama potansiyel fazla bir şey ifade etmiyor. Potansiyeli dinamize etmek lazım. Potansiyeli dinamize etmek için bilgi lazım. Potansiyeli dinamize etmek için deneyim, finans lazım, yönetim ve teşebbüs gücü lazım. Bu beş unsuru bir araya getirdiğiniz zaman, potansiyeli dinamize edebiliyorsunuz. Yani dağın tepesinde suyun bulunması bir potansiyeldir, fakat köyün çeşmesine gelebilmesi için de mutlaka bir boru döşemek lazım, bunun için bilgi, deneyim, finans, yönetim ve teşebbüs gücü lazım. Biz baktığımız zaman Türkiye’de müthiş bir teşebbüs gücü olduğunu kesin olarak söyleyebilirim.

Bundan 20 sene önce Amerika’ya gittiğimiz zaman Türkçe konuşan adama rastlamazdık uçaklarda. Bugün geçenlerde Huston’a gittim, Frankfurt’tan gittim, muhtelif uçaklardan gelen aşağı yukarı 15 Türk’e rastladım, pasaport kuyruğunda bekliyorlardı. Rusya’ya gittiğimiz zaman öyle. Orta Asya’ya gittiğimiz zaman öyle. Benim Orta Asya’da 2000 kişim var çalışıyor. Bu bakımdan Türkiye’de müthiş bir teşebbüs gücü olduğunu kesinlikle söyleyebilirim. Yönetim gücümüz de çok yüksektir, onu da size kesinlikle söyleyebilirim. Biz Kel... firmasıyla ortağız, yüzde 50-50 ortağız, Amerika’nın en büyük firmasıdır ısıtma, klima, soğutma sahasında. Bizi tetkik ettikten sonra aşağı yukarı 7 ay süreyle 11 kişiyle yaptılar. Yani bir taraftan muhasebeye bakarken, diğer taraftan tekniğe, öbür taraftan çevreye bakmakla beraber, yönetime bize verdiler. Çünkü bizi yönetimimizin onlardan iyi olduğunu kendilerini söyleyip, bize zaman zaman üç aylığına, iki aylığına yönetim tekniklerimizi öğrenebilmek üzere bizi orta ve üst seviyede elemanlarını yolluyorlar. Dolayısıyla Türkiye’de yönetim mevcuttur. Finans, Türkiye’de finans yoktur, azdır. Hiç yoktur demeyeceğim, azdır. Fakat Türkiye’de finansı mutlaka getirmek lazım. Vedat Bey biraz önce söyledi, Türkiye 1990’ların başından beri senede 700 milyon dolarla, 1 milyar dolar yabancı sermaye çekiyor. Çin 42 milyar çekti bu sene. Polonya 8 milyar, Çekoslavakya 5 milyar dolar çekti. Amerika 142 milyar dolar çekti. İngiltere 87 milyar dolar çekti, Türkiye 700 milyon dolarda kaldı. Acaba Türkiye’ye neden yabancı sermaye gelmiyor? Türkiye’ye yabancı sermaye gelmemesinin sebebi, Türkiye’nin dışarıdan görünümüdür.

Biraz önce sayın bakanım konuşurlarken söylediler. Bizim bir su problemimiz var. Ben bundan 1999 senesinin son ayında Cannes şehrinde Su Konferansına davet edildim. Orada birçok kişiler de davet edilerek, orada oditoryum diye muazzam bir yer vardır. Bu salondan bir buçuk, iki misli kadar büyük, hınca hınç doluydu ve orada bütün Arap ülkelerinin bakanları, su bakanları, su ile uğraşan bütün adamları oradaydı. Türkiye aleyhine devamlı propaganda yaptılar. Ben ise Üç Silahşörlerin Dartanyan’ı gibi, bunların hepsine karşı bilmeyen bir kişi, yani bu işin uzmanı olmayan bir kişi olarak cevap vermek durumunda kaldım. Onlar ta Ermenistan’ın Ararat Dağlarından, Ağrı Dağından kendi menbainin bulunduğu bahsederek birtakım hukuki, hatta 1926 senesinde Türkiye’nin imzalamış olduğu bir su antlaşmasına da rücu ederek, bütün bunları anlattılar. Tabii ben elimden geldiğince, dilimin döndüğünce bunlarla mücadele etmeye çalıştım. Bunlarla ilgili olarak oradaki dokümanların hepsini, sayın Demirel’e geldikten sonra taktim ettim, DSİ’ye gönderdim ve bizden hiç kimse yoktu. Biz lobiciliğin, yani kendimizi tanıtmanın bir zül olduğuna inananlardanız, halbuki bu bir zül değildir, kendini tanıtmadan bir şey olmaz. Vakko veya Beymen vitrin yaparken nasıl kendini tanıtıyorsa, bunlar nasıl utanılacak bir konu değilse, hani kimse gelip de, a bunlar vitrin yaptı, niçin yaptı demediğiniz gibi, Türkiye’nin de kendi vitrinini mutlaka dışarıda yap-

ması lazım. Amerika'da lobi teşkilatımız yoktur. Halbuki Dalai Lama'nın bile Tibet'in bile bir lobi teşkilatı vardır ve bunu uygun bir şekilde yapmanın gereğine ben inanıyorum. Ancak o şekilde biz kendi haklarımızı, doğruluğunu gösterebiliriz. Türkiye'ye yabancı sermayenin gelmesine mani olan dışarıdan görünümünün dışında, başka ülkelerin, güney komşumuz ülkelerin yapmış oldukları negatif propaganda da var. Çünkü bu su meselesi, bir hayat meselesidir ve bu hayat meselesi üzerinde duracaklardır. Biz bunun üzerine bu potansiyeli dinamiğe çevirebilmek için ne yaparız diye düşündüğümüz zaman, Leorganizasyon'la bir anlaşma yaptık ve bugüne kadar birkaç 100 bin dolar para sarf etmek suretiyle bir ön fizibilite yaptık, bunu bir kere Tarım Bakanlığında yapılmış olan böyle bir sempozyumda dile getirdik. Bir kere de Gaziantep'te dile getirdik. Bizim yapmak istediğimiz şudur: Orada bilgi yoktur. Bilgi getirmek lazım. Bilgiyi getirecek olan, size bedava bilgiyi getirmez. Karşılıklı bir şey ister. Dolayısıyla özel sektör bu işin başını çekmelidir.

Yani bugün bütün Avrupa Birliği'nde sosyal demokratlar baştadır, fakat sosyal demokratlar bugünkü anlayışla, özel sektöre en önemli görevi vermişlerdir, bunu da bugün böyle kabul etmenin gereğine ben inanıyorum. Hadise ve tecrübeler bunun böyle olması gerektiğini göstermiştir.

Özel sektör orada ne yapacaktır? Bilgiyi getirtecektir, deneyimi ... Bilgiyi getirecek olan ve deneyim getirecek olan adamlar bedava getirmezler, karşılığında bir şey isterler. Ne isterler? Ürünü isterler.

Ve bizim kafaya koyduğumuz, yani yapmayı düşündüğümüz model, şöyle bir modeldir. Biz orada bilgiyi getirecek olan kişinin orada biz tarla sahibi veya çiftlik sahibi olmayı hiçbir şekilde düşünmedik ve düşünmüyoruz, bu konuda birçok basında menfi propagandalar yapıldı. Yok efendim İsrail'i getirecekmisiz de, bayrağını dikecekmisiz. İşte böyle başlamıştır İsrail'in satın alması, dolayısıyla biz oraya getirecek.

Böyle bir niyetimiz olmadığı gibi, herhangi bir tarlayı alma niyetimiz de yoktur. Bu anda bizim bir kamuoyu uyarma görevimiz vardır diye düşünüyoruz yapacağımız şey hakkında.

O zaman bizim yapacağımız şey şu oluyor: Orada enkübatörler, araştırma geliştirme merkezi, Üniversite Tarımsal Fakültesi, Hayvancılık ve Tohum Geliştirme konularında çalışacak araştırma merkezi, soğutma, depolama, nakliye ile ilgili tesisler, tarımsal ürün işletme fabrikaları, gübre ilaç ve tarımsal kimya fabrikaları, tarım amaçlı ticaret merkezleri, tarım ürünleri borsası serbest bölge konutsal yaşam alanları, otel alışveriş merkezleri ve diğer sosyal tesisler yapılması planlanmaktadır. Bunu bir yerde yapacağız ve bunun için de yatırımcılarla ön görüşmeler yaptık. Bunun için birkaç 100 bin dolar sarf etmek suretiyle bir ön fizibilite yaptık. Bu ön fizibilitenin sonunda TDA ile görüştük, Trade Development Agency. Kesin fizibilite yapacağız. Ondan sonra mümkün olduğu ölçüde mevcut ofsetlerden de faydalanarak buraya Amerikalı ve İsrail yatırımcılarını çekeceğiz. Biraz önce sayın Bakanım da söylediler. Fazla sulama toprağı yozlaştırıyor. Sulama tekniklerini getirmek lazım. Türkmenistan'da biz çalışıyoruz ve orada toprak yozlaşmıştır. Zira fazla sulama yapılmıştır.

Sayın Başkan, sayın katılımcılar, sayın konuklar, sayın basın mensupları, tarıma gönül veren ve tarımın çilesini çeken sefasına bir türlü süremeyen saygıdeğer üreticiler hepinizi saygılarımla selamlıyor, 2001 yılının ülkemize huzur ve güzellikler getirmesini, Türk tarımı açısından da bol kazançlı bir yıl olmasını temenni ediyorum.

Her yönüyle GAP Sempozyumunda, neler yapıldı, neler yapılamadı ve neler yapılmalı konularındaki tespitlerimizi belirtmek üzere, T.C. Ziraat Bankası A.Ş. adına GAP Kredileri Daire Başkanı olarak söz almış bulunuyorum.

Sayın Başkan, sayın konuklar;

Uzmanlar tarafından iki günden beri GAP ile ilgili bilgiler verildiğinden ben bu bilgileri tekrarlamak yerine doğrudan T.C. Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü yönünden konuya girmek istiyorum. T.C. Ziraat Bankası, Bankamız, Türkiye'nin her bölgesinde, İlinde ve ilçesinde, beldesinde ve köyünde 137 yıldır kendi kaynakları ve Devletçe Bankamıza sunulan imkanlar ölçüsünde Türk tarımına ve üreticilerine, tarım ile doğrudan ve dolaylı olarak ilgilenen gerçek ve tüzel kişilere hizmet vermeye çalışmaktadır. Bankamız bu hizmetlerini, GAP Bölgesinde de GAP Kredileri Daire Başkanlığı vasıtasıyla yürütmektedir. Bölgede Bankamızın 84 şubesi bulunmaktadır. Bunlardan 67'sinin zirai kredi yetkisi vardır.

Sayın Başkan, Sayın konuklar;

Ülkemizin kalkınmasında çok önemli bir yeri bulunan ve Cumhuriyet tarihimizin en büyük yatırımı olan Güneydoğu Anadolu Projesinin (GAP'ın) başarısı, projenin tarımsal ayağının modern teknikler kullanılmak suretiyle üretim yapması, pazarlanması ve sattığının karşılığını alması, toprağa ve çevreye zarar vermeden üretim yapacak teknikleri geliştirmesine bağlıdır. Burada tekstilcilerin söylediği bir sözü belirtmek istiyorum. Bilmek yetmiyor yapmak gerekiyor, yapmak yetmiyor satmak gerekiyor, satmak yetmiyor toplamak gerekiyor, toplamak yetmiyor değerlendirmek gerekiyor. Bu sözler Bölge üreticileri için de geçerlidir.

Bankamızca Bölgede neler yapıldı;

Bankamız, Bölgede, bir taraftan üreticilerin mevcut tarımsal faaliyetleri doğrultusunda geleneksel tarımsal kredi uygulamalarını yürütmekte, bir taraftan da Bölgeye özgü kırsal kalkınmaya yönelik tarımsal projeleri geliştirmek ve uygulamaya koymaktadır. Bu projeler ile; teknik bilgi, uygun girdi ve yeterli tarımsal krediye ulaşamayan veya imkanları sınırlı olan kırsal kesimdeki insanlara pazar ve fiyat garantisi sunulması, işletmelerin gelirlerinin artırılması ve refah düzeyinin yükseltilmesi öngörülmektedir. Proje uygulamalarında; GAP Kalkınma İdaresi Başkanlığı, kamu kurum ve kuruluşları, vakıflar ve üretici birlikleri ile gönüllü kuruluşlarla da işbirliğine gidilmiş, şu ana kadar da olumlu sonuç alınmıştır.

Söz konusu projeler, Bankamız ile Türkiye Kalkınma Vakfı (TKV) arasında düzenlenen işbirliği protokolu ve Sözleşmeli Üretim Modeli kapsamında yürütülmektedir. Bu projelerde; gerekli olan finansman ihtiyacı Bankamızca karşılanmakta, teknik hizmet ve pazarlama organizasyonu ise TKV tarafından sağlanmaktadır.

Bölgede, Bankamız ile Türkiye Kalkınma Vakfı tarafından müştereken uygulamaya konulan Sözleşmeli Üretim Modeli kapsamındaki projeler şunlardır.

- 1- Süt sığırcılığı projesi, Diyarbakır'da,
- 2- Teknik Arıcılık Projesi; Diyarbakır, Şanlıurfa, Adıyaman, Mardin, Siirt ve Batman illerinde,
- 3- Silaj ve Kuru Ot Projesi; Adıyaman, Diyarbakır ve Gaziantep illerinde,
- 4- II. Ürün Mısır ve Soya Projesi; Adıyaman, Diyarbakır, Mardin ve Şanlıurfa illerinde,
- 5- Seracılık Projesi ise Adıyaman, Mardin ve Siirt illerinde, Uygulamaya konulmuştur.

Ayrıca, tarımsal Sulamaya ilişkin projeler, Bankamız ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü arasındaki teknik işbirliği kapsamında yürütülmektedir. Bu kapsamda 1999 yılında 21809 da. 2000 yılında ise 6000 da alan Bankamız kredileriyle desteklenmek suretiyle sulamaya açılmıştır.

Tarımsal kredi uygulamasında yaşanan sorunlar;

1- Bölge çiftçilerince, tarımsal krediler halen Devlet yardımı ve hak olarak görülmektedir. (Bankamızca, tarımsal işletmesi bulunan ve tarımsal üretim faaliyetinde bulunan gerçek ve tüzel kişilere Bankamızın kaynak imkanlarına göre kredi verdiğimiz henüz öğretemedik. Tabi ki bu durum Bankamızdan kaynaklanmamaktadır. Herkes tarafımdan bilinen bu nedenleri burada saymaya gerek olmadığını düşünüyorum.

2- Bölge üreticilerinin sermaye birikimi yetersiz ve gelir seviyesi düşüktür. (Bölgede, genelde kırsal kesimde sermaye birikiminin yetersiz olması nedeniyle geleneksel tarımsal üretimden vazgeçilememekte, sermaye açığı kapatılmadığı için ya üretim yapılamamakta ya da piyasa şartlarının çok üzerinde finansman temini yoluna gidilmektedir.)

3- Tarımsal üretimde verim düşüklüğü ve pazarlama organizasyonları tam olarak oluşmamıştır. (Uygun tohum, uygun teknoloji ve bilgi birikimi ile üretim elde edilmesi yerine, geleneksel üretim yapılmaya devam edilmekte, pazarlama organizasyonu sağlanamadığı için elde edilen ürünler düzenli ve sürekli satılamamaktadır.)

4- Tarımsal bilgi tarımsal hizmeti ve uygun girdi teminine yönelik organizasyonlar eksiktir. (Üretim için gerekli teknik bilgiyi verecek uzman kişiler ile zamanında ve yeterli girdiyi temin edecek örgütlenmeler ve birlikler kurulamamaktadır.)

5- Yaşanan kuraklıklar ile erteleme ve taksitlendirme konusundaki beklenti ve vaatler, tahsilatı olumsuz etkilemekte, bu durum; kredi almayan ile borcunu zamanında ödeyen iyi niyetli üreticiler arasında haksız rekabete neden olmaktadır.

6- Ülke genelinde olduğu gibi çiftçi kayıt sistemi bulunmamaktadır.

7- Bölgede yeterli ve deneyimli personel genelde bulunmamaktadır.

Neler yapılmalı bölümünde ise;

1- Bölgede yatırım yapılmasını teşvik amacıyla kontrolsüz ve piyasa araştırması yapılmadan ve yöreye uygun konular belirlenmeden Ülke kaynaklar heba edilmemelidir. (Görevimiz gereği Bölgede sık sık yaptığımız seyahatlerde; uygun yer ve kapasite seçimi yapılmadan yaptırılan veya yaptırılmaya çalışılmış olan tarımsal tesis adı altında atıl ve metruk yüzlerce yapı bulunmaktadır. Ekonomiye kazandırma şansı bulunmayan ve tarımda bu şekliyle kullanılması mümkün olmayan bu tesisleri görmekten ve tarım için kaynağa ihtiyacımız olduğu bir dönemde buralarda harcanan paraları düşünmekten rahatsız olduğumu da belirtmek istiyorum.)

2- Bölgede bilgi ve tecrübesi bulunan personel istihdam edilmesine özel önem verilmelidir.

3- Tarımsal kredi borçlarının ertelenmesi konusunda üreticileri beklentiye sokulmamalıdır.

4- Tarım sigortası mutlaka devreye sokulmalıdır. Ticari üretim yapılacak alanlar ve üretim konuları belirlenmeli, bu ürünler tarım sigortasına konu edilmeli, belirlenen alan ve konuda üretim yapmayanlar sigortaya konu edilmemelidir.

5- Tarımda modern tarım teknikleri ve uygun girdiyi zamanında temin edecek birlikler/örgütlenmeler biran önce ve sağlıklı kurulmalıdır. Üreticiler, üretim için gerekli teknik bilgi ve girdiyi bu birliklerden temin etmeli, pazarlamayı da bunlar vasıtasıyla sağlayabilmelidir.

6- Devletin bütçesi ve fonlarından değişik kamu kurum ve kuruluşları vasıtasıyla Bölgede harcanan paralar, mutlaka bir elde toplanmalıdır.

7- Bankamızca Bölgede pilot olarak uygulanan ve olumlu sonuçlar alınan projeler (Hayvancılık, sera, arıcılık vb.) model olarak desteklenmeli ve yaygınlaştırılmalıdır.

8- Bölgedeki her türlü üretim, sözleşmeli üretim modeli kapsamında yapılmalı, bu modeldeki üretim mutlaka desteklenmelidir.

9- Bölgenin toprak ve coğrafi yapısı dikkate alınarak, 2. ve 3. Ürün üretimi mutlaka özendirilmelidir.

10- Almadan vermek Allah'a mahsustur. İnsanlar, yararlandığı nimetin, temin ettiği hizmetin, elde ettiği rantın bedelini mutlaka ödemelidir. Bu ilke, mutlaka yörede tesis edilmelidir.

11- Tarımsal sulamada yaşanan çoraklaşma mutlaka önlenmeli, kontrolsüz ve plansız yeraltı su kaynaklarından yararlanma mutlaka denetim altına alınmalı, salma sulamadan vazgeçilmesi konusunda etkin bir eğitim ve yönlendirme çalışması yapılmalıdır.

12- Küçük işletmelerin sağlıklı ve devamlı üretim yapabilmeleri ve ayakta kalabilmelerini teminen, bunları kol kanat geren büyük işletmeler ile entegre yatırımlar mutlaka desteklenmelidir. Tarımın ve küçük işletmelerin ayakta kalabilmesi, bu işletmelerin varlığına bağlı olduğunu unutmamalıyız.

13- Bölgesel projelerin uygulamaya konulması ve üreticilere fazla yük getirmemesi bakımından, kur farkları Hazinece garanti edilen dış kaynaklı krediler temin edilmelidir.

14- Tarımsal desteklemeler mutlaka tarımsal üretime yapılmalıdır. Bunun için, muhasebe kayıt sistemi bulunmayan üreticiler destekleme kapsamına alınmamalı, buna uymayanlar süresiz olarak destekleme kapsamı dışında tutulmalıdır.

Sayın Başkan, sayın konuklar,

Yukarıda belirtilen konuları çoğaltmak mümkün olmakla birlikte, bana tanınan süreyi aşmamak amacıyla sözlerimi burada bitirmek istiyorum. Sabırla dinlediğiniz için teşekkür ediyor saygılarımı sunuyorum.

Ben Ziraat Yüksek Mühendisi olarak 15 yıl Tarım Bakanlığında çalıştım. 15 yıldır da GAP Bölgesindeyim. Bunun 4-5 yılı GAP İdaresinde hem teknisyen, hem yönetici olarak geçti, şimdi özel sektörde çalışıyorum.

Yapılanlar söylendi, ben yapılmayanları söyleyeyim.

1989 yılında yapılan GAP Master Planı çok eleştiriler aldı. O program, o plan yapılırken ki şartlar düşünmeden bunları söylemek haksızlık olur. Ben size bu kadarını söyleyeyim. Çünkü o zaman temel hiçbir bilgi yoktu. Aramızda arkadaşlarımız var. Bu bilgileri elde edebilmek için ben sabahın köründe Siverek, Kahta arasında kaç tane kamyon, kaç tane otobüs geçiyor diye ulaşım programı yaparken, çetele tutan arkadaşlarla bu bilgiler elde edildi.

Bir ikincisi, GAP Master Planında eski yapılan planda rakamlar o kadar önemli değil. Kim sahip çıktı bu GAP Master Planına? Türkiye'de ister bölgesel olsun, Türkiye'de olsun, ülke düzeyindeki planını DPT tarafından kabul edilir veya yayınlanır, hükümet programı olarak da geçer.

Peki GAP Master Planının 89'da hazırlanan planın ne kadarı bu yedinci, sekizinci veyahut da altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planına girdi? Şimdi sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlandı, bitti. Biz şimdi bir hazırlık yapıyoruz, 2010 yılına kadar bitirilecek. Peki nasıl bu planı siz orada hazırlanan bölgesel planı, bu plan içerisine entegre edeceksiniz. Kim karar verecek buna? Siz bunu oraya bir yama mı yapacaksınız? Yoksa bir yüksek planlama kurumundan geçirip de bunu ek olarak koyacaksınız. Bunlar planlama tekniği açısından, ben pek anlamam ama, çok önemli şeyler. Siz ne kadar plan yaparsanız yapın, gene onlar ülke yatırım programları içerisine kurumlar kanalıyla bireysel olarak gidiyor. Bir bütünlük oralarda yok. Kayboluyor.

Master Planında bizim hedefimiz neydi? Yani yapılanlar veya yapılmayanları karşılaştırırken. Bölgeler arası gelişmişlik farkları azaltacaktık. O arada kişi başına gelir, Türkiye ortalamasının yüzde 47'si idi. Biz bu rakamı yükseltecektik. 10 yıllık bir geçmişi var. Hadi diyelim 95'ten itibaren üretime geçilen alanlar var, oralarda ne yapıldı? Gene GAP İdaresinin hazırladığı gerçekten güzel çalışmaların içerisinde oradaki bitkisel üretim, Gayri Safi Üretim Hasılları ile kişi başına düşen değerler konulmuş. Bunlar gerçekten gerçekçi midir? Biz oradaki kişi başına elde ettiğimiz bu üretim değerlerini, katma değerler doğru mudur? Oradaki o yüzde 147 olan ortalamayı biraz yükseltebildik mi? Biraz önce hep gündeme gelen bir rakam var. O bölgede, hele hele Harran bölgesinde yüzde 40'lık bir topraksız insanlar var diyoruz. Bu dün yüzde 25'lere indi. Nasıl indi ben onu size izah edeyim. Hiç kimse yeni toprak sahibi olmadı arkadaşlar. Orada yapılan iş şudur: Bu arazi toplulaştırmaları nedeniyle, tek tapular oradaki gene aynı kişilerin üzerindeki çoluk çocuklarının üzerine geçirilmiştir. Oradaki topraksız sahip? insanlar artmasına rağmen, yüzde olarak azalmıştır. Bunun izahı bu, başka bir şey yok.

Bir de, o katılımcılık konusunda ve sürdürülebilirlik konusunda bir iki söz söyleyeyim: Tabii yapılan çalışmalarda katılımcılık var. Ama benim anlayışıma göre katılımcılık, biz salona toplayıp da insanları, onların fikirlerini alıp, fakat yaptığınız işte onu kullanmıyorsanız, bu katılımcılık değildir. Siz gene bildiğinizi yapıyorsunuz. Katılımcılık anlayışı böyle olmamalı.

Buradaki, GAP'teki ana sektör tarımdır. Biz oradaki tarımsal üretimin geliştirilmesi, refah düzeyinin yükseltilmesi, oradaki insanların belli bir düzeye getirilmesidir. Yapılanlar sayıldı, ben yapılmayanları söyleyeceğim. Gene ama başlıklar halinde söyleyeyim.

Barajlar, tüneller, kanallar, tarla başına kadar su getirildi. Bir devlet, otoriter bir devlet, tarla başına kadar baraj yapıyorsunuz, ana kanalları yapıyorsunuz, kanalları yapıyorsunuz, tarla başına gittikten sonra suyu ne yaparsanız yapınız diyoruz. Böyle şey olur mu? Kim kontrol edecek bunu? 95 yılından itibaren tamamen sulama birliklerine hiçbir hazırlığı olmadan devredildi. Aksini söyleyebilen var mı aramızda? Sulama birlikleri başımıza bela değil mi? Burada bakın, dört-beş tane arkadaş, bölgeden gelen insanlar var. Örnek vereyim. Fırat Sulama Birliği, her 15 günde bir birlik başkanı değişiyor. Birisi seçiliyor, valilik görevden alıyor, seçime giriyor, iki kişi gene oradaki belli güçler, iki kişi arasında seçim değişiyor. Eğer o adam suçluysa, bir daha aday yapmazsınız. Ama işte bilen arkadaşım söylesin. Her 15 günde bir birlik başkanı, iki kişi arar. Çünkü oy öyle dengeli ki, bir oy fark var, o insan nasıl kandırırsanız, öteki tarafa, bu tarafa meyledip duruyor.

Yapılanlar: Tarla İçi Geliştirme Hizmetleri. Fiziksel olarak gözüküyor. Burada ne yapıldı? Toplu taşıma yapıldı. Tarla İçi Geliştirme Hizmetleri sadece toplulaştırma değil. İşte tefsiye var, kısmen yapıldı. Drenaj yok, su yok. Drenaj yok diyoruz. Bakın, köy yollarına bakın. Biz orada ikinci ürünü teşvik ettik. Bugün Ocak'ın 10'u. İkinci ürün olarak ek gelen mısırlar hala hasat edilemedi. Niye? Sulama alanı açmışsınız, 30 bin hektar. Suyu vermişsiniz, ama parsellere ulaşacak yolu yapmamışsınız. Şimdi oradan mahsulü hasat edip de pazara getiremiyoruz. Tarlada kaldı. Yani eksiklikleri söylüyorum. Bunlar yapılmalı. Yani yapılan işler arasında bir entegrasyonun mutlaka olması gerekli.

Biraz önce Üzeyir Bey de söyledi. İşte sulama tekniklerini getireceğiz. Yapılan: 3 bin hektarlık bir alanda sulama teknolojilerini gösterebilecek bir pilot alan seçildi. Basınçlı işlem; işte orada damla sulama, yağmurlama, işte menba mansap kontrollü klasik DSİ'nin yaptığı işler.

1995 yılında inşaat bitti. 96 yılında sulamaya açılacak. Çiftçiler zorlandı. Arkadaş buraya pompa almazsan, yahut da sistem almazsan size su vermiyoruz. Çiftçiler borçlandı. Düğmeye asıldı, sistem olduğu gibi patladı. Çalışmadı ve dört yıldır hala da bir tedbir aldığını zannetmiyorum. Peki siz oradaki bu örnek işletmeleri çalıştıramayacaksınız, nasıl oraya bu sistemleri önerebileceksiniz?

Ürün deseni diyorsunuz; ürün deseni üzerinde rakamlarda yüzde ikiymiş, yüzde üçmüş, bu kadar önemli değil. Önemli olan oradaki üretim deseni veya sulama sistemini neye göre yaptıysanız ona yaklaşmaktır. Tam tamına uyamazsınız. Rakam söylendi, pamuk arazisi yüzde 75-80. Gerçekte pamuk arazisi yüzde 100. Niye yüzde 75-80. Çünkü daha tamamlanmamış olan tesviye işleri tamamlanacağı için buğday

ektiriliyor, orası işte boş kalsın, yaz aylarında onu yapayım diye. Yoksa çiftçiye pamuktan başka bir şey ektiremezsiniz. Niye ektiremezsiniz? Ben diyorum ki, devletsiniz. Sulama kanallarındaki suyun dağıtımına siz el koyabilirsiniz. Siz dağıtırsınız, çünkü sen yapmışsın bunu ve ona göre yapmışsın. İllerde arkadaşlar çabalıyor. Ya biz alternatif ürün bulabiliriz pamuk yerine. Bulamazsınız. Bir taraftan yerel yönetimler, vilayetler alternatif ürün arıyor, bir taraftan pamuğa destekleme primi veriyorsunuz. Nasıl yapacaksınız bunun ikisi ters değil mi? İkisini de devlet bunu yapar?

Tarımsal araştırma. Bölgedeki tarımsal araştırmalar yeterli bir şekilde yapıldı veya yapılmadı. Ama mevcut, o bölgeye girmesi gerekli olan tarımsal araştırmalar elde mevcut, ama onların iletilmesi önemlidir. Bakın, 1980 yılından itibaren Türkiye’de bir Dünya Bankası destekli TÜYAP Projeleri uygulandı. O bölge de buna dahil. Başlangıçta 3 il, sonra 6 ile çıkarıldı. Peki hep diyoruz ki, çiftçi bu işe hazırlanmadı. E 80’den beri ne yaptık? O kadar para harcadı, ne oldu? Nerede bunlar, yaptığımız köy grup merkezleri, çiftçiyle çalışacak olan insanlar binalar yaptık, içine insan koyamadık. Niye koyamadık? Bunların düşünülmesi lazım.

Sulamaları işletme bakım yönetimi. Dedim kanallar, kanaletler yaptınız. Ve 1992 yılında 5 milyon dolarla biz İngiliz, Avustralya, Türk ortaklıklarına orada bir işletme bakım yönetim projesi hazırlattık. Fevkalade şeyler çıktı. Ve bunda beş altı tane de kurumun imzası var. Hiç kimse diyemez ki, bu dışarıdan yapıp da bize empoze edildi. Öyle güzel veriler var ki elimizde. Hadi bakalım bitti proje, işletmeye gelelim deyince hiç kimse ortada yok. Hani koordinasyon vardı? Hani etkinlik vardı? Sadece GAP İdaresiyle, DSİ’nin kişisel ilişkileri belki de çok iyi olduğu için aralarında protokol yaparak işi yürütmeye çalışıyorlar. Olmaz. Bu görevse, protokolle hiç yürütülmez zaten. Görevini yapacaksın.

Ben özel sektör için bir şey söyleyeyim. Dün Urfa Ticaret Sanayi Odası Başkanı vardı burada. Ya ne yapılabilir diye konuşuyoruz. Şöyle bir söz söyledi: Binlerce, on binlerce insan gezmeye geldi, gördü ve gittiler. Onlarca, yüzlerce yatırımcı geldi, sadece baktı ve gittiler. Çünkü hazır değilsiniz.

Ziraat Bankası çok önemli olduğu için onu söyleyeyim. Böyle rutin, geleneksel kredilerle o bölgeye bir şey yapamazsınız. Örnek işletmeler kurmak zorundasınız. Verirsiniz rutin kredilerinizi, gider başkaları kullanır. Ama siz orada her şubenizde teknisyen çalıştırıyorsanız, mühendis çalıştırıyorsanız, onlara örnek projeler kurdurmak zorundasınız. Ben söyleyecektim. Benim şimdi yeni işim, orada gerçekten bitki deseneğine uygun olarak meyveciliğe başladık. hedefimiz de büyük. Geçen sene bütün bankadaki personelin bütün çabalarına rağmen, 30 milyar lira kredi istedik, bir trilyon lira teminat istedik.

Sayın Baykal’ın sözü, “Siyasetçiler yok.” Doğru. Niçin yok? Ulusal proje diyoruz, milli proje diyoruz. Niçin sahip çıkmıyoruz? Muhalefettekiler eleştiriyor, iktidardakiler sahip çıkıyor. Bu eğer ulusal projeyse, bütün bu yapılan çalışmaların hepsinin bir araya getirilerek, parti politikaları üstünde tutularak karar alıp uygulanmasıdır. Başka bir çaresi yok.

GAP'TAKİ KAMU VE ÖZEL SEKTÖR UYGULAMALARI, SORUNLAR, KISITLAR, ÇÖZÜMLER

Baki Remzi SUIÇMEZ
ZMO Yönetim Kurulu Üyesi

Sayın Başkan,

Sayın Konuklar,

Bilindiği gibi, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin günümüze kadar gerçekleşen en büyük yatırım hamlelerinden biri olan GAP, Fırat ve Dicle nehirleri ile kollarının yayıldığı ve etkilediği Şanlıurfa, Mardin, Gaziantep, Adıyaman, Diyarbakır, Siirt, Şırnak, Kilis ve Batman illerini kapsayan ve 74.000 km²'lik toplam proje alanı ile Hollanda'nın 1.7 ve Belçika'nın 2.4 katı büyüklüğe sahip dev bir projedir.

GAP, bölgenin zengin toprak ve su kaynakları potansiyelinden yararlanmak amacıyla önce kendi içinde entegre bir enerji ve sulama projesi olarak başlamıştır. Daha sonra, özellikle sulama projelerinin uygulamasıyla bölgede her alanda büyük değişiklikler olacağı düşüncesinden hareketle, projeden beklenen en yüksek yararın en az kaynak maliyetiyle alınabilmesi için farklı sektörlerdeki gelişmelerin zaman ve mekan itibarıyla birbirleriyle uyumlu olarak planlanması ve gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. GAP'ın entegre bir bölgesel kalkınma projesine dönüştürülmesindeki ilk adım olan *GAP Master Planı*, ülke ve bölgenin kaynaklarını, gereksinimlerini, beşeri, mali ve teknik sınırlamaları irdeleyerek, seçenekli senaryolar içinde bölge gelişmesinin çerçevesini çizmiştir. Özellikle su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesini mali ve teknik sınırlamalara bağlı olarak bir takvime bağlamış, bu değişimin ekonomik ve sosyal sektörlerde uyuracağı gelişmeyi, yaratılacak istihdamı, bunun getireceği nüfusun büyüklüğü ve kentsel-kırsal olası dağılımını saptamıştır. Buradan hareketle bölgesel ulaşım sistemi önermiş, eğitim ve sağlık hizmetleriyle konut ve kentsel altyapı gereksinimlerini makro düzeyde belirlemiş ve yıllara göre finans gereksinimini ortaya çıkarmıştır. Niteliği ve makro ölçekli bir plan olması gereği Master Plan uygulama projeleri üretmemiş, fakat hangi ayrıntılı çalışmaların ve hangi somut projelerin üretilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Master Plan, bölgede bölge gelişmesinin alması gereken seyir ve alt ölçeklerde üretilecek plan, program ve projeler için bir rehber niteliği taşımaktadır.

Bölgesel ekonomide kaydedilecek gelişmelerle; gelir dağılımının iyileşmesi, iç huzurun güvence altına alınması, kentsel alanlara ve daha çok büyük şehirlere yönelik aşırı ve plansız göçün kontrol altına alınması ve *kamu hizmetlerinin etkinliğinin artırılması* da amaçlanmaktadır. Böylece, proje ile sadece ekonomik alanda değil, sosyal alanda da önemli iyileşmeler sağlanacaktır. Ancak, bu tür projelerin kapsamının genişliği ve entegre bir anlayışla yürütülmeleri bunların ekonomik ve sosyal maliyetini artırmaktadır. *Bu bakımdan projeler kapsamında yapılacak yatırımların ve götürülecek hizmetlerin planlanması aşamasından başlanmak üzere; uygulamaların izlenmeleri ve değerlendirilmeleri büyük önem taşımaktadır.*

Bu bağlamda, 2001 yılından geriye doğru gidildiğinde, 11 yıl boyunca tarım sektöründe gerçekleştirilen kamu ve özel sektör uygulamalarının değerlendirilmesi, 2010 Bölge Kalkınma Planının başarılı olması için de gereklidir.

Değerli konuklar,

GAP kapsamında tarım sektöründe görev yapan başlıca kamu kurum ve kuruluşları ile çiftçi örgütleri, görev alanlarına göre şunlardır:

1. DSİ: Baraj ve sulama ağı inşaaı, bakım-onarım ve işletmesi.
2. KHGM: Sulama alanlarında tarla içi geliştirme hizmetleri yapma, erozyon kontrolü, tarım dışı amaçlı arazi kullanımına izin verme, kırsal temel altyapı hizmetlerini götürme, tarımsal araştırma
3. TRGM: Şanlıurfa reform uygulama bölgesinde arazi toplulaştırma ve kırsal alan düzenlemesi, Şanlıurfa'da tarım dışı amaçlı kullanıma izin verme
4. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı: Tarımsal araştırma ve yayım hizmetleri, koruma ve kontrol hizmetleri
5. TCZB: Çiftçilerin kredi gereksinimini karşılama
6. TKKMB: Ortaklarının kredi gereksinimlerini karşılama ve çiftçi eğitimi
7. TMO: Hububat alımı ve tohumluk dağıtımı
8. TİGEM: Tohumluk dağıtımı
9. Orman Bakanlığı: Yukarı havzalarda erozyon kontrolü ve ağaçlandırma
10. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı: TCK kanalıyla karayolları bakım ve onarımı
11. Çevre Bakanlığı: ÇED Yönetmeliğini uygulama
12. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı: Tarım Satış Kooperatifleri kanalıyla destekleme alımları yapma, OSB yer seçimlerini yapma
13. İller Bankası: Belediyeler adına kentsel su ve kanalizasyon şebekelerinin finansmanı ve inşaaı, Belediyelere imar planı hazırlama
14. TSKB (Güneydoğu Birlik, Çukobirlik, Karadeniz Birlik): Pamuk, Bakliyat, yağlı tohum, kabuklu meyve alımı yaparak piyasayı düzenleme
15. TZOB: Kamuoyu oluşturma ve çiftçi eğitimi, tarımsal girdi sağlama
16. Yerel Yönetimler
17. İl Özel İdareleri
18. **GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı:** GAP Master Planında belirtilen amaçları gerçekleştirmek amacıyla gerekli yatırımları yapma-izleme-değerlendirme, kamu kurum ve kuruluşları arasında eşgüdüm sağlama. Örgüt iki birimden oluşmaktadır:

• **GAP Yüksek Kurulu:** GAP BKİ tarafından hazırlanacak her türlü plan, proje ve programı inceleyerek karara bağlayan ve "en üst karar organı" olan Kurul; Başbakan veya görevlendireceği bir Devlet Bakanının Başkanlığı'nda, GAP'tan sorumlu Devlet Bakanı, DPT Müsteşarlığı'nın bağlı olduğu Devlet Bakanı ile Bayındırlık ve İskan Bakanı'ndan oluşur. 2 ayda bir toplanması gereken Kurul'u, Başkan istediği zaman göreve çağırabilir ve gerektiğinde konu ile ilgili diğer Bakanlar da toplantıya çağırılabilir.

GAP Yüksek Kurulu'nun bileşimi, projenin tarıma yüklediği ağırlığa karşın Tarım ve Köyişleri Bakanı'nın Kurul üyesi olmaması ve DSİ'nin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na bağlanmasına karşın halen Bayındırlık ve İskan Bakanı'nın Kurul üyesi olması nedeniyle yanlıştır.

Bu arada belirtmek gerekir ki, DSİ'de Proje ve İnşaat Daire Başkanlığı içinde GAP Şube Müdürlüğü, TCZB'nda GAP Kredileri Daire Başkanlığı, DİE'de GAP Şube Müdürlüğü, TKKMB'nde GAP Şube Müdürlüğü bulunurken; GAP Yüksek Kurulu'nda asıl üye olmayan Tarım ve Köyişleri Bakanlığının konumunu kabul edercesine, Bölgedeki Güneydoğu Anadolu, Harran, Gaziantep Antepfıstığı, Diyarbakır Zirai Mücadele Tarımsal Araştırma Enstitüleri ile Tarım İl Müdürlükleri dışında, Merkez örgütünde GAP yönetimi konusunda bir birim bulunmaması ve APK'da bir şube müdürlüğündeki bir kaç personelin bu konuda çalışması üzücü ve düşündürücüdür.

• **GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (GAP BKİ):** Doğrudan Başbakanlığa bağlı, tüzel kişiliği haiz ve 9 ili (Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt, Ş.Urfa, Batman, Şırnak, Kilis) kapsayan, 15 yıl süre için kurulup, merkezi Ankara'da bulunan ve "yürütme organı" olan Başkanlık; kamu yönetimi sistemimiz içinde, hiyerarşi dışı bir örgüttür. Ankara'da Başkanlık ve Şanlıurfa'da Bölge Müdürlüğü düzeyinde örgütlenmiştir. Bu örgütün temel amacı, GAP kapsamına giren bölgenin süratle kalkındırılması ve gerekli sosyal ve altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi ve bölgedeki kurum ve kuruluşlar arasındaki eşgüdümü sağlamaktır.

Katılımcılığı sağlamak amacıyla, 1988 yılında GAP'tan sorumlu Devlet Bakanı'nca merkez, yerel, sivil ve özel sektör temsilcilerinin katıldığı "GAP Koordinasyon Kurulu" kurulmuştur. 2 ayda bir Ankara'da toplanan Kurul, üç toplantısından birini bölge illerinde yapmaktadır. Çalışma esaslarını belirleyen bir yönetmeliğinin olmaması nedeniyle yasal kişiliği olmayan, ancak "danışma organı" olarak çalışan Kurul'a katılım oldukça yüksek düzeydedir.

Sayın Başkan,

Sayın Konuklar,

Tüm kamu kurum ve kuruluşlarının çalışmalarındaki yetersizliğin "ortak noktaları" ise şunlardır:

1. Yetersiz yatırım bütçesi: 388 sayılı KHK ile GAP BKİ'nin bütçedeki gelirlerinin Toplu Konut Fonu ve Kamu Ortaklığı Fonu'ndan gelecek ödeneklerle karşılanması amaçlanmış, ancak fonların kaldırılması sonucu 1997 sonrası, gelirlerinin Başbakanlık bütçesinden ayrılacak ödenekler ve kredilerden oluşması öngörülmüştür. 55. Hükümet tarafından kredi kullanılabilir ve yatırım yapabilir bir kuruluş haline dönüştürülmeye çalışılan GAP-BKİ'nin bütçesi yeni düzenlemeyle artmamış, aksine 1999 bütçesi 1998 bütçe büyüklüğünün çok gerisinde kalmıştır. KHGM'nin yatırım bütçesi 1997 yılında %47, 1998 yılında %35, 1999 yılında %32 ve 2000 yılında %25 oranında gerçekleşmiştir. DSİ'nin, 2000 bütçesinde istenilen miktarların karşılanma oranları cari bütçede %72, yatırımda %25 (tarım sektörü %14, enerji sektörü %39, hizmetler %36, çevre %11) ve transferde %25 oranında gerçekleşmiştir. Bütçeden ayrılan yatırım ödenekleri devam eden işlerin gereksiniminin yarısını karşılayamamaktadır. Bu nedenle yeni iş programları yapılamamakta, oluşturulan proje stoku uygulamaya aktarılamamaktadır.

2. Yatırım bütçesi içinde tarım sektörüne ayrılan düşük pay: GAP-BKİ yatırım bütçesinde tarımsal yatırımlara ayrılan paylar düşük düzeydedir ve bu oran %50'nin üzerine çıkarılamazsa tarımsal hedeflerde 60 yıl gecikme olacaktır. KHGM'de sosyal altyapı hizmetlerinin güncelliğini koruması nedeniyle, ülke düzeyinde olduğu gibi GAP Bölgesi'nde de tarımsal altyapı hizmetlerine yeterli kaynak aktarılamamaktadır.

2000 yılında DSİ'nin mevcut yatırım bütçesinin %34'ü tarım, %52'si enerji, %14'ü hizmetler ve çevreye ayrılmıştır. Bu oranlar yeterli yatırımın yapılamayacağını, özellikle de tarımsal yatırımların yapılamayacağını göstermektedir. DSİ bütçesinin istenilen düzeyde gerçekleşmemesi nedeniyle, artan personel, işletme, bakım ve onarım masraflarından kurtulabilmek için kendi yaptığı veya yapacağı tesislerle ilgili işletme, bakım ve onarım işlerini "sulama birlikleri" başta olmak üzere belediye, köy gibi tüzel kişiliği taşıyan kurumlara devretmektedir. 1998 sonunda inşa edilerek sulamaya açılan 162.907 ha'nın 9.561 ha'si DSİ tarafından işletilmekte olup kalanı devredilmiştir. Gerekli yasal ve yapısal yetersizlikler sonucu, DSİ ile ağırlıklı olarak devredilen Sulama Birlikleri ilişkileri kurumsallaşamamıştır. Siyasal ve kişisel ilişkilerle yürütülen çalışmalar sonucu kaynak kullanımındaki hedeflere ulaşamamış, maliyet artmış, hizmet yetersiz kalmış, kırsal çevrede örgütsel ve yapısal bozulmaya yol açmıştır.

3. Yatırımlara ayrılan farklı düzeylerdeki kaynaklar ve eşgüdüm yetersizliği nedeniyle yatırımların zamanlaması arasında uyumsuzluk: Sulama ağının kurulmasına karşın tarla içi geliştirme hizmetleri yeterince gerçekleştirilememiş, arazi toplulaştırma çalışmaları yaygınlaştırılmamıştır. KHGM'ce yapılan arazi tesviyesi çalışmalarındaki gerçekleşme oranı %10 düzeyindedir.

4. Personelin ve özellikle teknik elemanların mali ve özlük haklarının çok yetersiz kalması: Ülke düzeyindeki sorunlar Bölgede de devam etmekte, burada çalışanlar için özel önlemler alınmamaktadır.

5. Araç-gereç parkının eskiliği ve yetersizliği:

6. Yasal düzenlemelerin yetersizliği: Mülkiyet sistemi ile ilgilenmeyen arazi toplulaştırma çalışmaları yararlı sonuçlarına karşın, toprak-insan ve insan-insan ilişkilerini çözememektedir. Miras Yasası gereği araziler parçalanmaktadır. Tarım arazilerinin amaç dışı kullanımı devam etmektedir.

7. Kurumlararası görev-yetki-sorumluluk çatışmalarının varlığı: Kamu yönetimimizin temel hastalığı bölgede de varlığını sürdürmektedir. Bölge'de ciddi, tutarlı ve amaca yönelik Ar-ge çalışmalarına henüz yeterince başlanmaması nedeniyle; veri gereksinimini karşılayacak araştırmaları yürütecek, eşgüdüm sağlayacak diğer araştırma kurumlarına öncülük ve rehberlik yapacak bir Araştırma ve Geliştirme Enstitüsü veya Merkezine gereksinim duyulmaktadır. TKB, TÜBİTAK ve GAP BKİ-ICARDA tarafından 3 ayrı enstitüsünün kurulması gündemdedir. TKB tarafından "GAP Eğitim, Yayın ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü" kurulmasına dair Bakanlar Kurulu Kararı, 4.7.2000 tarih ve 24100 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Bu bağlamda, araştırmalarda tekrarlara yol açmamak ve kaynak savurganlığını önlemek amacıyla TKB, TÜBİTAK ve GAP BKİ-ICARDA tarafından kurulması gündemde olan enstitüler Bakanlar Kurulu'na yeniden değerlendirilmelidir.

8. GAP BKİ'nin yatırım programlarının oluşturulması ve uygulanmasında yeterli eşgüdümü sağlayamaması: GAP-BKİ'nin etkin çalışmasını yetkilerindeki kısıtlılık, finansman sorununu aşamaması, personel yetersizliği nedeniyle yeterince organize olamaması engellemektedir. Bu nedenle, mevcut sorunları giderecek şekilde yeniden hazırlanan "GAP Örgütü Kuruluş Yasası" nedense bir türlü çıkarılmamaktadır.

Değerli konuklar,

1989 GAP Master Planı'nın uygulanması sonucu "gelinen nokta", özellikle tarım sektörü açısından pek içi açıcı değildir.

1. Sektörler arasındaki seçmeler nedeniyle farklı gerçekleşme düzeylerine ulaşılmıştır. 2000 yılına kadar tüm disiplinlerin eşgüdümlü çalışmaması ve farklı öncelikler nedeniyle, sulama yatırımlarında %12.8

gerçekleşme sağlanmıştır. Bu oran, enerji yatırımlarında % 70, ulaşım ve haberleşme yatırımlarında % 30.7, diğer kamu yatırımlarında % 55 olmak üzere, ortalama % 44'tür. Sulamaya açılması öngörülen 1.700.000 hektar alanın sulanabilmesi için yapılacak yatırımlar bu hızla devam ederse öngörülen sürenin 60 yıl gerisinde kalacaktır.

2. Master planın kalkınmada itici güç olarak tanımladığı ve vizyondaki "tarıma dayalı ihracat üssü" olma hedefine karşın sulama hizmetlerinde %12.8 gibi çok düşük düzeyde gerçekleşmesi, istenen ekonomik ve sosyal atımlara ulaşmayı engellemektedir.

3. Bölgedeki toprak-insan ilişkilerinin düzeltilmemesi sonucu, günümüzde topraksız çiftçi oranı %40 düzeyindedir ve çok az bir nüfus çok büyük miktarlarda araziye sahiptir. Arazilerin gerçek sahibi tarafından işletilmemesi ya da kiracılık ve ortaklık, toprak ve su kaynaklarının kullanım etkinliğini azaltmakta, toprağın verim gücünü koruyacak ve geliştirecek çalışmaları olumsuz etkilemekte, toplumsal yapıyı bozmaktadır.

4. Topraklı çiftçiler, ülke düzeyinde uygulanan politikalar nedeniyle yetersiz desteklenmekte, yüksek faizli kredi ve enflasyona bağlı olarak artan girdileri kullanamaması nedeniyle üretim sektöründen uzaklaşmaya başlamıştır.

5. Tarımda suyun etkin kullanılmasını, mevcut tüm kaynakların etkin kullanımlarını, toprak verimliliğini, ürün desenini, üretim ve gelirlerle ilişkili olarak su kaynaklarının geliştirilmesine yönelik "su kullanım planlaması"na geçilememiştir.

6. Ürün deseni, su kullanım planlaması ve deşarj sorunlarının çözümlenememesi nedeniyle; hedeflenenin üstünde pamuk ekim alanlarına ulaşılmış, su gereksiniminin karşılanması hakkındaki kaygılar artmış, drenaj sisteminin kurulmaması sonucu Harran Ovasında ve Akçakale'de 25.000 dekar alanda drenaja bağlı tuzlanma ve çoraklaşma sorunu başlamıştır ve 5.000 dekar alanda durum ciddidir

7. Ulusal politikalara bağlı olarak GAP Bölgesi'ndeki hayvancılığın; ıslah, bakım ve besleme, hayvan hastalıkları ile mücadele, örgütlenme ve pazarlama, eğitim, destekleme politikaları ve kredilendirme şeklinde özetleyebileceğimiz sorunları giderilememiştir.

8. Bölgedeki hızlı nüfus artışı ve bağımlılık oranının yüksekliği toprak üzerindeki nüfus baskısını artırarak gizli işsizliğe neden olmakta ve işletme arazilerinin genişlemesini engellemekte, hatta miras hukuku nedeniyle giderek daha da küçülme tehlikesini ortaya çıkarmaktadır. Günümüz koşullarında aşırı ve plansız göç nedeniyle kırsal nüfusa kentsel alanlarda istihdam olanağı yaratmak olanaksızdır. Bu bakımdan kırsal nüfusa yerinde ve toprağa bağımlılığı azaltacak yeni istihdam olanakları yaratacak; entansif tarım teknikleri, hayvancılık ve daha da önemlisi üretimi yerinde değerlendirecek kırsal ve tarımsal sanayilerin oluşturulması ve geliştirilmesi bölge ve ülke koşullarında en gerçekçi çözüm olarak görülmesine karşın gerçekleştirilememiştir.

9. GAP Bölgesinde 1/25.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı çalışmaları ile diğer ölçeklerdeki İmar Planı çalışmalarının bitirilmesi için yapılan çalışmalarda, I., II. ve III. sınıf tarım alanlarının tarım dışı amaçlı kullanımlarının önlenmesi konusuna, özellikle belediyelerce yeteri önem verilmemektedir. ÇÜZF ve KHGM tarafından bölgede 1.009.873 hektar alanda yapılan detaylı toprak etütlerine göre oluşturulmuş rapor ve haritalar Arazi Kullanım Planlarının hazırlanmasında veri olarak kullanılmamış ve literatür kaynağı olarak kalmıştır.

10. Şanlıurfa'da arazi toplulaştırma ve kırsal alan düzenlemesi çalışmaları 1973 yılından bu yana bitirilememiş ve diğer iller Reform Bölgesi ilan edilememiştir.

11. Sulu tarıma uygun arazi ve girdi kullanımı konusunda etkin bir araştırma-yayım ve çiftçi eğitim sistemine geçilememiştir. Başta sulama suyu olmak üzere, projeler kapsamında götürülen hizmetlerin etkinliğini artırmak ve sulu tarım gereklerine uyumu kolaylaştırmak amacıyla, bölge ve yöre insanının önceliklerini gözeterek kapsamlı bir araştırma, eğitim ve yayım programı geliştirilmemiş ve buna süreklilik kazandırılmamıştır. Karar vericiler genellikle, üniversitelerimizdeki Türk bilim adamlarının çalışmalarını dikkate almamakta, sorunların çözümü için yabancı firmaları veya kuruluşları seçmektedir. Seçilen firma ise, gerekli araştırmaları ve denemeleri yapacak zamana sahip olmadığı için gerekli bilgileri üniversitelerimizin veya kamu kurumlarımızın yaptıkları araştırma sonuçlarından derlemektedirler. Bu uygulama gereksiz zaman ve kaynak israfına yol açmaktadır.

12. Bölge'deki çiftçi örgütlenmesi konusunda hangi modelin seçileceği açıklığa kavuşturulmamıştır. Sadece sulama hizmetleri için uygun olabilecek Sulama Birlikleri, tüm girdilerin sağlanması ve ürünün pazarlanması sırasında yetersiz kalmaktadır. Ziraat Odaları genelde üyelerinin sorunlarını gündeme getiren baskı gurubudur. Tarım kredi kooperatifleri ile tarım satış kooperatifleri etkili olamamaktadır. Bu bağlamda, en doğru örgütlenme modeli olan "demokratik kooperatifçilik" ön plana çıkarılmamaktadır.

13. Tarıma dayalı sanayi tesislerinin verimli ve karlı çalışmaları hammadde akışının nitelikli, yeter miktarda ve sürekli oluşuna bağlıdır. Bu bağlamda önem kazanan sözleşmeli çiftçilik için, ülkemizde yasal dayanaklar yetersizdir.

14. Ürünlerin son tüketiciye ulaşmasındaki pazarlama kanalı ve uzunluğu ile bu kanalda yer alan aracı tipleri ürüne göre değişmektedir. Hububatta TMO'dan çok komisyoncu-tüccar-ihracatçıdan oluşan serbest piyasa koşulları ağırlıklıdır. **Toprak Mahsulleri Ofisi'nin** finansman ve depolama sorunları mevcuttur. Bakliyatta **Güneydoğu Birlik**, politik yapılanma, yetersiz finansman, profesyonel kooperatif yönetimi olmaması ve denetim yetersizliği nedeniyle zaman zaman yaptığı alımlarla piyasayı düzenleyememektedir. Yağlı tohumlarda **Karadeniz Birlik ve Çukobirlik** aynı konumdadır ve pazarlama özel kesimin elindedir. Pamuk için **Çukobirlik** çalışma alanı olan Çukurova'ya hitap etmesi nedeniyle etkili olamamaktadır ve payı % 6 civarındadır. Kabuklu meyvelerde pazar örgütü güçlü olan ancak finansman güçlükleri çeken **Güneydoğu Birlik** ve özel sektör vardır. Yaş meyve ve sebze pazarı tüm ülkede olduğu gibi serbest pazar ve rekabet koşullarında pazarlanmaktadır. Hal Yasası, çıkarılmasına rağmen etkili işletilememektedir. SEK ve EBK'nin kapatılması sonrası canlı hayvan pazarı özel kesimin elindedir ve son derece yetersizdir.

15. Bölgede iç pazar için mi, yoksa ihracat için mi üretim yapılacağı net olarak belirlenmemiştir. Dış pazar araştırması, dünya ticaretindeki olası değişikliklerin bölge üretimine etkileri ve dış pazar istemlerini izleme nedeniyle oldukça önemlidir. Pazar araştırmasından çıkacak sonuçlar, neyin, ne miktarda, ne zaman üretileceğini, ürünün pazarın neresine sevk edileceğini ve ürüne konulacak fiyat gibi sorulara yanıt bulmada yeni seçenekler aramada esas olacaktır. Bu bağlamda, AB ülkeleri, Ortadoğu ülkeleri veya Orta-asya ülkelerindeki pazar seçeneklerine yönelik pazarlama sorunu çözülememiştir. Üretim artışının ülke içi gereksinimleri karşılaması yanında, tarıma dayalı ihracat üssü olabilmesi için üretim desenindeki bitki çeşitleri ve hayvan ırklarının belirlenmesinde dış pazar tercihleri yeterince dikkate alınmamakta ve alıcı ülke istemleri göz önünde bulundurulmadığı için dışsattım garantisi sağlanamamaktadır. DTÖ ilkeleri de, dış pazar konusunda önemli kısıtlar getirmektedir.

16. Ürünler genellikle özel sektör tesislerinde işlenmektedir ve aynı kalitede ve bir örnek ürün temininde yaşanan güçlükler nedeniyle kurulu kapasitelerin altında çalışmaktadırlar. Uzmanlaşmış dış satım iş-

leme tesisleri azdır ve pazarlama sorunu incelenmeden faaliyete başlamaktadırlar. GAP'ta tarımsal sanayinin gelişmesinde özel sektörün önemli bir yeri olmasına karşın çeşitli politikalarla bölgeye çekilmesi, terörün de etkisiyle, son yıllara kadar yeterince sağlanamamıştır.

Değerli konuklar,

Bu sorunlar çoğaltılabilir. Bu sorunların çözümü için çalışan kamu kurumlarının ve özellikle GAP BKİ'nin çalışmaları ile mutlaka belli iyileştirmeler yaşanmıştır ve yaşanacaktır. Sorun GAP BKİ ile sınırlı değildir. Ortada bir büyüme vardır, ancak bir kalkınmadan bahsetmek şimdilik olanaksızdır. Bu bağlamda, tüm iyi niyetli çalışmalara karşın, kamu kurum ve kuruluşlarının etkin çalışmamasının, tarım sektörünün yani Bölge ekonomisindeki ana üretim kaynağının ve sanayi kuruluşlarının hammadde kaynağının gelişmemesinin nedenini, "*ulusal ve uluslararası politikalar*" düzeyinde aramak gerekmektedir. Çünkü, *uluslararası gelişmeler ulusal politika belirleme sürecini etkilemekte ve küresel ekonominin yapı, kural ve kurumları ulusal ekonomiyle bütünleşmektedir ve bu süreç GAP'ı da etkilemektedir.*

ULUSLARARASI GELİŞMELERİN ULUSAL POLİTİKALARA VE GAP'A ETKİSİ

1945 sonrası gelişmiş ülkelerde refah devleti politikaları uygulanmış; gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, ülkemizde de *kamu yönetimi*, "*kalkınma idaresi*" adı altında ekonomik ve toplumsal çok yönlü kalkınmayı yönetmek, kamu sektörü özel sektöre öncülük etmek görevlerinde bulunmuştur. Bu süreçte, 1960 yılından sonra Anayasanın ekonomik, toplumsal ve kültürel kalkınmasının plana göre yürütülmesi ilkesini yürütmek üzere, DPT kurulmuştur. 1960'lı yıllarda başlatılan bölge planlama çalışmalarına süreç içinde yeterli önem verilmemiş, Güneydoğu Anadolu Projesi'nin gelişmesi sonucu bölgesel kalkınma çabaları hızlanmış ve 1989 Master Planı'nda çıkış noktası kaynakları harekete geçirmek iken, sonuçta entegre bir bölgesel kalkınma planı elde edilmiştir.

1970'lerden sonra yaşanan küreselleşme sürecinde, kalkınmanın öncülüğü özel sektöre verilmekte ve *kamu yönetimi*, öncü özel sektöre destekçilik noktasında yeniden yapılandırılarak *tasfiye edilmektedir*. Özelleştirme politikalarıyla Devletin küçültülmesini öneren "*küresel ekonominin*" yapı, kural ve kurumları ise;

- özel hukuk egemenliği,
- ademi merkezîyetçilik,
- kamu kurum ve kuruluşlarında özerklik,
- kurullar yönetimi,
- kamu yönetiminde ad hoc projeci örgütlenme,
- istihdamda esneklik ve sözleşmelilik,
- bürokrasi+şirket+STK ortaklığı ile yönetim yani "*yönetişim*" dir.

Küreselleşme, reddetme ile çözümlenecek bir olgu değildir. Olumsuz yanları olduğu gibi, uygun siyasi ve yapısal reformlarla birlikte yürütülürse olumlu yanları da olabilir. Ancak, *ulusal çıkarları geri plana iterek, dış borç yönetimi kapsamında küreselleşmeyi benimsemek ülkemizi çok güç durumlara sokacaktır.*

Bu bağlamda, küreselleşme süreci dünyada olduğu gibi Türk kamu yönetim sistemine de yansımış, kalkınma planları içerik değiştirerek yeni ekonomik modelin yapı taşları oluşturulmaya başlanmıştır.

Özellikle 1980'li yıllar sonrası, merkezde bakanlıklararası eşgüdümü sağlamak üzere bir çok Yüksek Kurul oluşturulmuştur. Tarım Bakanlığı'nun politika belirleme yetkisi Kurullara devredilmiş ve tarımsal KİT'ler özelleştirilmiştir. Proje yönetimine geçilerek Yönetişim modeli örgütlenmelere gidilmektedir. Yerleşmeyi sağlayıcı yasa tasarıları tam bir uzlaşma sağlanamadığı için çıkarılamamıştır. Devlet örgütündeki bu yeni yapılanmalar, tüm sektörler gibi bölge planlama çalışmalarını da etkilemiştir.

1989 Master Planı'nın istenen amaçları yeterince gerçekleştirememesi üzerine, Bakanlar Kurulu Kararı ile GAP'ın 2010 yılında bitirilmesi amacıyla GAP BKİ görevlendirilmiştir. GAP BKİ tarafından hazırlıkları sürdürülen "GAP Bölge Kalkınma Planı ve Uygulama Programı"nı kısaca değerlendirmek, Bölge'yi nasıl bir sürecin beklediğini anlayabilmek için gereklidir.

Planın Vizyonu, "Refahın arttığı ve yaygınlaştığı ve bunun herkese ekonomik faaliyetlere katılma fırsatı vererek sağlandığı; bölgenin diğer bölgelerle olan gelişmişlik farklarının ortadan kalktığı; bölgedeki kaynakların etkin kullanıldığı, sürdürülebilir büyüme ve toplumsal istikrarın bir gereği olarak verimlilik ve istihdamın arttığı, güçlü, özgüvenli, donanımlı, eğitilmiş bireylerden oluşan; ulusal ekonomiyle bütünleşmiş, dışa açık, fırsat eşitliğinin etkin olduğu, demokratik bir toplumsal yapının gerçekleştirilmesidir."

Yeni Strateji ise, "Pazar ekonomisi tüm kurum ve kuralları ile oluşturacak altyapının sağlanması, bölgenin ulusal pazarla bütünleşmesi, pazarın çözüm üretmediği alanlarda, pazarın etkin işleyişini bozmayacak biçimde kamu inisiyatifinin kullanılması, bölge mekansal yapısının çevre boyutunu öne çıkaracak şekilde düzenlenmesi, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için beşeri, doğal ve ekonomik kaynakların uyum içinde ve birbirlerini tamamlayacak şekilde geliştirilmesi, öncelikli hedef gruplarının desteklenmesi, çağdaş kurumsal yapıların oluşturulması ve güçlendirilmesi amacıyla gerekli düzenlemelerin ve yönlendirmelerin yapılmasıdır." Bu bağlamda önümüzdeki dönemde kalkınmada öncü rol giderek özel girişim ve girişimciler tarafından üstlenilecek ve "yönetişim" modeline geçilecektir.

"Sürdürülebilir kalkınma ve insani gelişme"nin sağlanması hepimizin arzuladığı bir hedeftir. Ancak, yapıcı eleştiriler yapmak bir yurttaşlık görevidir. **Bu bağlamda, Planın "sorun alanları" olarak aşağıdaki konular dikkat çekmektedir:**

- Bu vizyon ve strateji, pazar ekonomisine geçişi ve özgür bireylerin ortaya çıkmasını önleyen feodal ilişkilerin tasfiyesi için somut çözümler getirmemektedir. Mülkiyet ilişkilerini düzenleyen toprak reformu yapılmadan topraksız çiftçiler, IMF direktifleriyle tarım politikalarının belirlenmesi sonucu desteklenmeyen çiftçiler ekonomik faaliyetlere katılma fırsatını nasıl elde edeceklerdir?
- Bütün kurum ve kurallarıyla işleyen bir pazar ekonomisinin kurulması, dünyada sayılı bir kaç ülkede gerçekleşmiştir. Ülke genelinde sağlanamayan rasyonel pazar ekonomisinin çağdışı olumsuzlukları içinde barındıran bölgede uygulanması zordur. Bu süreçte pazarın etkin işlemediği durumlarda pazarın etkin işleyişini bozmayacak biçimde kamu inisiyatifi yani yerel devletçilik, ulusal düzeyde liberal politikalar uygulanırken, nasıl ve hangi kurumlarla uygulanacaktır?
- Pazar ekonomisinin işlemesi sürecinde toplumsal uzlaşmanın sağlanması için, üreticilerin ve tüketicilerin örgütlenmesi, sözleşmeli tarımda sözleşme koşullarının iki tarafı da eşit koruyan ilkeler içermesi, sanayi kuruluşlarında çalışanların sendikal örgütlenmesi mutlak zorunluluklardır. Küresel ekonominin gelişmekte olan ülkelerdeki işleyişine ters düşen bu uygulamalar karşısında, Devletimizin ve Planın tavrı belirsizdir.
- Planın kaynak gereksinimi için kamu dışı genel ve ulusal ile uluslararası olanaklardan daha çok yararlanmayı sağlayacak modeller üretilmesi, kaynağı sağlayan kesimlerin planı yönlendirecek ve gerekli-

ğinde değiştirecek güce ulaşmasına yol açabilir ki, bu konu ciddi olarak tartışılmalıdır. Planın kaynak gereksiniminin kamu sorumluluğunda olması, toplumsal yararın gözetilmesini daha iyi sağlayacaktır. Plan kapsamındaki projelerin uygun koşullardaki dış kaynaklarla hızlandırılması ise, hepimizin isteğidir.

- Yönetişim modelinde kamu+özel sektör+STK işbirliği amaçlanmaktadır. Bu bağlamda tarım topraklarının korunması ve erozyonla savaşım konularında nasıl bir yapılanmaya gidilecektir? Toprak ve Topraksu Genel Müdürlüğü Yasalarının hazırlandığı günümüzde, 1. sınıf tarım toprağı üzerinde bir yatırım yapılması söz konusu olduğunda "üçlü yapı" içinde, örneğın, TEMA Vakfı'nın tavrı ne olacaktır? TÜSİAD üyeleri tarafından kurulan ve finanse edilen TEMA Vakfı, İstanbul'da orman alanına vakıf üniversitesi kurulması veya SEKA arazisine otomobil fabrikası kurulması sürecindeki gibi tepkisiz mi kalacaktır ve bu tepkisizlik kime yarayacaktır? Toprakların korunması ve geliştirilmesi çalışmaları, özel sektör ve STK'ların desteğıyle ve katılımıyla, ancak kamu yönetiminin sorumluluğunda yürütülmelidir. Bu durum GAP için de geçerli olmalıdır.
- Bugün GAP Bölgesi'nde ne kadar arazinin yabancılara satıldığı bilinmemekte ya da bilindiğı halde açıklanmamaktadır. Yasal sistemimizde, 442 sayılı Köy Yasasının 87. maddesi, yabancı uyrukluların köy sınırı içinde taşınmaz mal edinmelerini yasaklamıştır. 2644 sayılı Tapu Yasası'nın 35. maddesine göre de, yabancıların taşınmaz mal edinebilmesi, yasal sınırlamalar saklı kalmak koşuluyla, karşılıklı olma koşuluna bağlıdır. Aynı yasanın 36. maddesi ise, yabancı gerçek kişilerin bir köye bağlı olmayan bağımsız çiftliklere ve köy sınırları dışında kalan arazinin 30 hektardan çoğuna, ancak hükümetin izniyle sahip olabileceklerini hükme bağlamıştır. 28.06.1984 tarih ve 18845 sayılı R.G.'de yayımlanan ve 442 ile 2644 sayılı yasalarda değışiklik yaparak yabancıların ülkemizde mülk edinmelerine olanak sağlayan 3029 sayılı yasa; *toprağın, devletin vazgeçilmez öğesi olması, egemenlik ve bağımsızlığımızın simgesi olması gereğesiyle 24.08.1985 tarih ve 18852 sayılı R.G.'de yayımlanan Anayasa Mahkemesi kararı ile iptal edilmiştir.* Bunun üzerine, karşılıklılık ilkesinden ödün vererek yabancılara mülk edinme fırsatı veren ve bu konudaki takdiri Bakanlar Kuruluna bırakan 3278 sayılı yeni bir yasa çıkarılmıştır. Ancak, Anayasa Mahkemesi 31.01.1987 ve 19358 sayılı R.G.'de yayımlanan yeni bir kararla, bu yasa da iptal etmiştir. Bu nedenlerle, uluslararası sermayenin bölge topraklarına ilgisi "takdirle" ancak biraz da "kuşkuyla" karşılanmaktadır.
- Bu bağlamda, asıl sorun alanı şudur: GAP kapsamında sulama ile tarımsal üretimin artırılması sonucu sanayi toplumuna geçiş sürecinde, oluşacak üretim artışından "kimler" yararlanacaktır?

Bu soruya verilecek yanıt, yani GAP'tan kimlerin yararlanacağına dair yapılacak siyasal seçmeler, *"nasıl bir planlama yapılacağını, ne tür bir kamu örgütlenmesine ve çiftçi örgütlenmesine gidileceğini ve izlenecek tarım politikalarının içeriğini"* belirleyecektir.

Yönetişim modelinde, kamunun görev alanı ne olacaktır ve ne kadar olacaktır? Feodal yapının varlığı sürececek midir ve bunun topluma yansımaları nasıl olacaktır? Küçük ve orta ölçekli tarım ve sanayi işletmelerinin varlığı devam edecekse, bu tür işletmelerin üretimde bulunması için temel koşul olan kredi gereksinimi, Ziraat Bankası ve Halk Bankası'nın özelleştirilerek işlev değıştirmesi sonucu nasıl karşılanacaktır? Yoksa amaç, küçük ve orta ölçekli işletmeler yerine, büyük ölçekli işletmelerin üretim alanına girmesi ve plantasyonlarda üretimde bulunmaları mıdır? "Sözleşmeli çiftçilik" modeli yaygınlaşacaksa, üretici ve işleyici arasında yapılacak sözleşmelerle belirlenecek ürün desenleri uluslararası piyasaların değışken yapısına göre belirleneceğı için, gıda güvenliğini de gözetecek ve kredi, teşvik gibi yönlendirmelerle oluşturulacak tarımsal üretim planlaması ne kadar anlamlı olacaktır?

Değerli konuklar,

2010 Bölge Kalkınma Planı taslağı incelendiğinde, küresel ekonominin ülkemize yansıyan etkileri karşısında, sosyal ve kültürel kalkınmanın altyapısını oluşturan ekonomik kalkınmanın hangi modelle sağlanacağını belirten ilke ve strateji -gizli satırlar dışında- açıkça belirtilmemiştir. Oysa, sosyal ve kültürel kalkınmanın ön koşulu olan ekonomik kalkınmada, Bölge için itici sektör olan tarım sektörünün nasıl bir modelle yönetileceğinin belirtilmesi, toplumsal uzlaşma içinde planın uygulanabilmesi için mutlak koşuldur. Toplumsal uzlaşma, öncelikle uygulanacak modeller hakkında halkın bilgi sahibi olmasıyla ve oluşturulacak düzeneklerle katılımıyla sağlanır, yoksa söylemde kalacak olan "katılımcılık, sürdürülebilir insani gelişme" ifadeleriyle değil. Bu bağlamda, Plan seçenekleri. , *a) mevcut tarımsal yapıyı ve sanayileşmeyi müdahale etmeksizin bölge ve/veya ülke dinamikleriyle geliştirmek, b) demokratik kooperatifçiliğe dayalı bir geniş anlamda toprak reformu uygulamak ve tarımsal KİT'ler-özel sektör görev paylaşımı ile tarımsal sanayileşmeyi gerçekleştirmek, c) sözleşmeli üreticiliğe ve/veya büyük işletmelere (plantasyonlara) dayalı üretim ile özel sektör tarafından tarımsal sanayileşmeyi gerçekleştirmektir.* 2010 Plan taslağının bu seçeneklerden hangisini uygulayacağını açıkça belirtmemesi nedeniyle, bölgeyi nasıl bir geleceğin bekleyeceğini, dünyada ve ülkemizdeki makroekonomik politikalar çerçevesinde incelemek gerekir. Bu bağlamda, gelişmeleri ulusal yönlendirmelerden çok, uluslararası ilişkiler ve ÇUŞ'ların belirleyeceğini söyleyebiliriz.

Bilindiği gibi 1980'li yıllar, Ülkemizde yeni liberal politikaların uygulanmaya başladığı yıllardır. DTÖ, IMF direktifleri ve Dünya Bankası Yapısal Uyum Programları ile dayatılan ve aslında kamu maliyesini düzeltmek ve finansman açığını kapatmak üzere hazırlanan reformlardan biri olan ve tarım sektörüne çözümler olarak sunulan "**Tarım Reformu**" bakın neler öneriyor?

- Tarımsal KİT'lerin işlevsiz hale getirilmesi,
- Tarımla ilişkili KİT'lerin (Gübre fabrikaları, Tüpraş, TZDK) satılması,
- Destekleme alımlarına son verilmesi, ülkemiz koşullarına uygun olmayan *doğrudan gelir destekleme sistemine* geçilmesi
- Sulama hizmetlerinin özelleştirilmesi,
- Tarımsal Birliklerin özelleştirilmesi,
- Tarımsal kredilerin sınırlandırılması ve faizlerin yükseltilmesi (Tarım Kredi Kooperatifleri Birliği ve Ziraat Bankası'nın dönüştürülmesi ve özelleştirilmesi)
- Tütün ve şekerde kamu tekeline son verilmesi,
- Toprak Mahsulleri Ofisi'nin işlevsizleştirilmesi,
- Tarım ürünleri borsalarının geliştirilmesi,
- Verimliliği artırmaya yönelik kamu desteğinin kaldırılması (TOPRAKSU'nun kapatılması)
- Sağlıklı üretime yönelik kamu desteğinin kaldırılması (Zirai Mücadele ve Karantina Genel Müdürlüğü'nün kapatılması)

2001 yılında, son yirmi yılı değerlendirdiğimizde ve sürecin parçalarını birleştirdiğimizde tarım sektörünün nasıl dönüştürüldüğünü ve süreç devam ederse ne hale geleceğini anlamaya çalıştığımızda; *ABD*

Değerli konuklar, kısaca özel sektör uygulamalarına bir göz atalım.

Tarım ve tarıma dayalı imalat sanayi ürünleri bakımından bir ihracat merkezi olarak gelişmesi öngörülen GAP Bölgesi'nde, sulamaların başlaması ve tarımsal üretimde görece bir artışın sağlanması ile birlikte güvenlik sorununun çözülmesi sonucu, yerli ve yabancı özel sektörün GAP Bölgesine yönelik ilgisi yoğunlaşmıştır.

Bölgedeki yeni gelişmeleri değerlendirmek, iş ve yatırım ortamına katılacak olan bölge içi ve bölge dışı potansiyel girişimcileri özendirmek ve bu girişimcilere gereksinim duyacakları bilgi ve danışmanlık hizmetlerini sağlamak üzere GAP BKİ tarafından "GAP Girişimci Destekleme ve Yönlendirme Merkezleri (GAP-GİDEM)" kurulmuş ve kısa sürede Bölge'ye önemli hizmetlerde bulunmuştur.

Yapıları gereği, özel sektör kuruluşları yatırım kararı alırken, ulusal öncelikler veya sosyal boyuttan çok, kârını dikkate almaktadır. Bu durum yer seçiminde 1. sınıf tarım toprağını önemsememekten, bölgesel dengesizlikleri umursamazlığa kadar her süreçte gündeme gelmektedir. Devletin yerli ve yabancı sermayeyi Bölge'ye çekmek için yıllardır çağrılar yapması ve çeşitli teşvikleri gündeme getirmesine karşın, özel sektör yatırımları Bölge'ye gelmemiştir. Kamu yatırımlarının özelleştirme sürecinde kapatılması sonucu süt, et, yem, gübre, tohumluk üretim ve dağıtım kanalları tamamen özel sektöre açılmıştır. Bu süreçte, Batı bölgelerimizdeki büyük holdinglerimizin ve Batıya yatırım yapan bölge kökenli sermaye sahiplerinin *Bölge'de hammaddeye yakınlık, ucuz işgücü ve uygulanan teşvikler nedeniyle yatırım kararları almaları* ve tesis kurmaları olumlu bir gelişmedir. *Gıda sektörü gibi stratejik önemi yüksek bir alanda yerli sermayenin mutlaka bir yabancı ÇUŞ ile ortak olması ise, ekonomik açıdan anlaşılabilir olsa dahi, stratejik açıdan düşündürücüdür.* Ucuz işgücü kaynağının küçük üreticilerin tarım işçisi haline dönüştürülmesi ile sağlanacak olması, izlenen politikalarla uyumludur. Bu bağlamda, tarım ve sanayi işçilerinin AB ülkelerindeki gibi insanca yaşabilmesi için sendikal örgütlenmeye gitme kanalları, Anayasamızdaki "sosyal devlet" ilkesi gereği açılacak mıdır?

Yabancı sermayenin yerli ortaklarıyla Bölge'ye gelmesi; sabit sermaye yatırımı olarak üretimde bulunması, yeni teknolojileri kullanarak maliyeti düşürmesi, bölge ekonomisine katkıda bulunması, kırsal kesimin gelir düzeyini yükseltmesi gibi olumlu yönleri içermesine karşın; ulusal güvenliği uzun dönemde tehdit edebilecek olması, tarafların haklarını eşit koşullarda düzenlemeyen sözleşmeli üreticilik modelinin yaygınlaştırılması yoluyla Türk üreticisinin sömürülmesi, tarımsal üretim planlamasının yerini uluslararası piyasaların değişken yapısına bırakması, doğal kaynakların tahribi gibi olumsuz yönleri de içermektedir.

Bu bağlamda, yerli ve yabancı özel sektörün bölgede kalıcı yatırımlarda bulunmasına yönelik politikalar uygulanmalı, Bölge "tarıma dayalı sanayi ihracat üssü" haline getirilmeli, ancak bu süreçte uzun vadeli ulusal çıkarlar ve sosyal devlet gerekleri her zaman ön planda tutulmalıdır.

Sayın Başkan,

Sayın konuklar,

Sonuç olarak şunları söyleyebilirim. Öncelikle yapılması gereken, kamunun hangi hizmetlerden ne kadarını doğrudan kendisinin yürüteceği, kamu dışı etkinliklerine bakışı ve bunlar için öngördüğü destekleme ve denetleme düzeneklerini ortaya koymasıdır. Amaçlar ve ulaşılabilecek kesimler belirlenmeli ve bunun araçları gösterilmeli, politika ve gerekli kaynaklar belirlenmelidir. O halde, GAP'taki ekonomik kalkınmanın itici gücü olan tarımsal kalkınmanın modeli ve olası etkileri Planda açıkça belirtilmeli, süreç içinde oluşacak başarı ya da başarısızlığın bir sahibi olmalıdır.

Makro politikalar düzeyinde tüm kalkınma araçları birbirlerini tamamlayıcı şekilde ele alınmalı ve hedeflenen kalkınma düzeyine ulaşılmalıdır. Örneğin, tarım sektöründe gerekli girdilerin uygun koşullarda sağlanması, uygun kredi ve pazarlama olanaklarının sağlanması gibi çiftçiyi kalkındıracak ekonomik politikalar uygulanmazsa, tarımsal araştırma ve yayımdan beklenen işlev gerçekleşemez, tarımsal üretimde miktar ve kalite artırılamaz, tarım sektörü ve dolayısıyla sanayi sektörü gelişemez.

GAP kapsamındaki pek çok sorun sektörel düzeylerde tüm ülkede yaşanmaktadır. GAP kapsamında kamu ve özel sektör uygulamalarında parçacı yaklaşımların, günlük kararların ve ulusal öncelikleri dikkate almayan kararların devamı halinde istenen amaçlara ulaşamayacağı görülmektedir. Toprakların korunması ve kullanılması konusunda çerçeve nitelikli Toprak Yasası'nun olmayışı, arazi toplulaştırma çalışmalarındaki iki başlılığı giderecek Arazi Toplulaştırma Yasası'nun olmaması, tarımsal altyapı çalışmalarındaki ve tarım alanlarındaki erozyonu önlemedeki yetersizlik nedeniyle gündeme gelen ve Toprak-su Kooperatifleri kanalıyla gerekli eğitimi de veren Topraksu Genel Müdürlüğü'nün bir türlü kurulmaması, fiziki planların farklı birimlerce yapılması sonucu yasal yetersizliklerden de yararlanarak I. ve II. sınıf tarım alanlarının kentleşme ve sanayileşme ile talan edilmesi, kurumların çalışmaları arasındaki görev-yetki-sorumluluğun net belirlenmemesi ve eşgüdümlü çalışma geleneğinin oluşmaması, kamu personelinin çalışma koşullarının gittikçe kötüleşmesi, tarım sektörünün kontrolsüz şekilde tamamen özel sektöre açılması ve diğer sorunlar. **Ülke düzeyinde doğru politikaların seçilmesi ve uygulanması, GAP Bölgesindeki sorunlara bakış açısını da değiştirecek, bir çok sorun daha kolay çözülecektir.**

Devlet örgütümüzün belirlediği amaçlara ulaşmak amacıyla uluslararası etkileri de değerlendirerek ancak ulusal gereksinimlere öncelik vererek, iyi bir önderlik altında ve iyi bir iletişim ağı ile, hazırladığı planlar için gerekli yasal düzenlemeleri yapması ve uygun örgütlemeyi sağlaması, plan çalışmalarının varlığı sonuçları etkin şekilde denetlemesi ile gelişmiş bölgelere sahip bir dünya ülkesi olabiliriz.

GAP projesi, ülkemizin en büyük projesi ve gurur kaynağıdır. GAP'ın getirileri gibi, sorunları da Türkiye'nin sorunlarıdır. Dünyada uygulanmakta olan bölgesel kalkınma projeleri için de örnek olmaya başlayan GAP deneyiminden bizim gerekli dersleri çıkarabilmemiz ve bunu henüz planlama aşamasında olan DAP ve DOKAP girişimlerine yansıtabilmemiz için, GAP projesinin başarılı olması gerekmektedir. Bu ise, sorunlara doğru tanı koymakla ve ulusal çıkarılara uygun çözüm yollarının gerçek katılımçılıkla bulunmasına bağlıdır.

Teşekkür ederim.

ve AB ülkelerinin tarımsal ürün stoklarına yeni pazarlar bulmasının, öncelikle ulusal pazarlardaki yerli üretimin kısılmasına bağlı olduğunu görmekteyiz. Tarımsal üretim, girdi üretim ve dağıtım, ürün işleme ve pazarlama, tarımsal kredi sağlama alanlarında kamu sektörünün tamamen özel sektöre açılması amaçlanmaktadır. Ulusal tarım üretimini azaltmak için, "Tarım Reformu" başlığı altında yapılan önerileri uygulamak sizce yeterli değil midir? Ülke düzeyinde uygulanan bu politikalar, GAP Bölgesinde de uygulanmayacak mıdır?

Bu bağlamda, Ottawa Üniversitesi öğretim görevlisi ve dünyanın önemli ekonomistlerinden biri olan Michel Chossudovsky'nin "*Yoksulluğun Küreselleşmesi-IMF ve Dünya Bankası Reformlarının İçyüzü*" adlı yapıtından (Çivi Yazıları,1999) bir kaç pasaj aktaracağım:

"Küreselleşme politikalarının uygulandığı 1980'li yıllardan itibaren, tarım ve toprak ile ilgili reformlar Dünya Bankası'nun yapısal uyum kredileri çerçevesinde hayata geçirilmektedir. Toprak mülkiyetine ilişkin yasal düzenlemeler genellikle Dünya Bankası'nun hukuk bölümü tarafından sağlanan teknik destekle birlikte hazırlanmakta; reformlarla, çiftçilere tapu dağıtılırken, aynı zamanda tarımsal alanların az sayıda elde toplanması teşvik edilmektedir. Eğilim, küçük çiftçilerin topraklarını yitirmesi ve/veya ipotek altına sokulması, tarım ürünleri sektörünün büyümesi ve topraksız bir mevsimlik tarım işçisi sınıfının oluşması yönündedir. Dahası, alınan önlemler genellikle -modernite bağlamında- eski feodal toprak sahipleri sınıfının haklarının geri verilmesine yardım etmekte; toprak sahipleri de çoğu kez, ironik bir şekilde, ekonomik liberalizasyonun savunuculuğunu yapmaktadır. Dünya Bankası'nın tavsiyeleriyle satılan kamu arazilerinin gelirleri ulusal hazine tarafından uluslararası kredi kuruluşlarına yönlendirilecek olan devlet gelirleri yaratmak için kullanıldığından, toprağın özelleştirilmesi borç servisi hedefine de hizmet etmektedir.

Bu bağlamda, Somali deneyimini dikkatle incelediğimizde, burada ortaya çıkan kıtlıkta dış iklimsel değişkenlerden çok, gıda güvenliğini tehdit eden ve ulusal gıda tarımını tahrip eden küresel bir aşırı üretim yapısının yani insan yapımı bir kıtlığın yaşandığı görülür. IMF'nin dayattığı 1981 devalüasyonu çiftçi topluluklarının yoksullaşmasına yol açarken en verimli tarım arazileri bürokratlar, subaylar, hükümetle bağlantısı olan tüccarlar tarafından ele geçirilirken; kredi kuruluşları, iç piyasa için gıda üretimini teşvik etmektense, en iyi sulanan arazilerde, ihracat için sözde yüksek değerli meyve, sebze, yağ tohumu ve pamuk üretimini teşvik ettiler. Hayvancılığa dayalı ekonominin yapısal uyum programı çerçevesinde çökmesi yanında hükümetin teşvik ettiği ABD tahılının fiyatları düşürmesi ve tarımsal girdi fiyatlarının yükselmesi, küçük çiftçilerin yok olmasını sağlarken; devlet çiftlikleri ise Dünya Bankası denetiminde kapatılmaya veya özelleştirilmeye çalışıldı. *Somali deneyimi, bir ülkenin gıda yardımı ve makroekonomik politikaların eşzamanlı uygulanmasıyla nasıl mahvedilebileceğini göstermiştir.* Bu politikalar, Somali, dışında Peru, Bolivya, Brezilya, Kuzey Vietnam, Ruanda, Yugoslavya ve bir çok ülkede uygulanmış ve ülkeler adına benzer olumsuz sonuçlara yol açmıştır. *Gelişmekte olan dünyada pek çok Somali vardır ve Somali'de uygulanan ekonomik reform paketi 100'den fazla gelişmekte olan ülkede uygulananlarla aynıdır."*

1980'li yıllarda ülkemizde de uygulanan yeni liberal politikalar çerçevesinde tarım sektörü kontrolsüz şekilde serbest piyasa ekonomisiyle tanışmış; iç ticaret hadlerinin tarım aleyhine belirgin olarak bozulması sonucu tarımsal faaliyetler ve toprak çekiciliğini kaybetmiştir. Ülkemizde, 1980 yapısal uyarlama politikaları ile devlet, tarım sektöründen ve yönetiminden geri çekilirken, Dünya Bankası'nun proje kredi anlaşmaları ve VII. BYKP gereği Tarım Bakanlığı'nun yeniden yapılanması gündeme gelmiştir. 2000'li yıllarda toprağı da doğrudan ilgilendiren tarım politikalarının oluşturulması ve uygulanmasında Tarım Bakanlı-

ğ'ın etkinliğinin azaltılarak yetkilerinin Kurullara devredilmesi ve konuya sadece ekonomik açıdan bakan Hazine Müsteşarlığı'nın etkinliğinin artırılması bu açıdan ciddi olarak irdelenmelidir. GAP Yüksek Kurulu içindeki asıl üyelerden birinin, GAP'ta tarım sektörünün önemi dikkate alındığında Tarım ve Köy işleri Bakanı'nın olmaması ise düşündürücüdür. Tarımsal desteklerin kaldırılması, tarımsal girdi üreten ve dağıtan KİT'lerin kapatılması, piyasayı düzenleyen kurumların kapatılmasından sonra, küçük ve orta üreticilik yapısı gereği kredi desteği önem kazanmaktadır. Çünkü, kredi desteği de kalmayan üretici, üretim alanından bir daha geri dönüşü olmayacak şekilde çekilecektir. Bu bağlamda, en önemli finans kurumu olan Ziraat Bankası, yıllık faaliyetlerini ana statüsünde verilmiş olan temel görevleri, kalkınma planları ve yıllık programlarda öngörülen hedef ve önlemler doğrultusunda yürütmek durumundadır. Banka, ana statüsü gereği çeşitli orta ve küçük tarım işletmelerini desteklemek zorundadır. Finansman bir kaynak sorunudur ve Banka ülkemizdeki 4.5 milyon tarım işletmesinin 1.5 milyonuna kredi vermektedir. Bankanın tarımsal uzmanlık çalışmalarına en fazla gereksinim duyulduğu dönemde, görev zararları aldatmaması altında IMF ve Dünya Bankası direktifleri doğrultusunda özelleştirilmesi ve işlev değiştirmesi ulusal çıkarlara aykırıdır ve amaçlıdır. Tüm dünyada tarım sektörünü finanse eden bir banka vardır ve tarımsal üretime aktarılan kaynaklar görev zararı sayılmamaktadır. Bir dönem Merkez Bankası gibi kullanılarak işlevinden uzaklaştırılan ve tarıma aktardığı kaynakların diğer bankacılık faaliyetlerine aktarılanın % 10'u civarında olduğu dikkate alınrsa, Ziraat Bankası'nın özelleştirilmesindeki ana mantığın, yeni politik seçmelere dayandığını göstermektedir. Ülke düzeyinde ve özellikle GAP'ta orta ve küçük işletmeciliğin desteklenmesi politikasının devamı yerine, büyük tarım işletmelerinin (plantasyonlar) desteklenmesi politikasına geçiş seçimi de, Banka'nın ana statüsünde değişiklik yapılmasını gerektirmektedir.

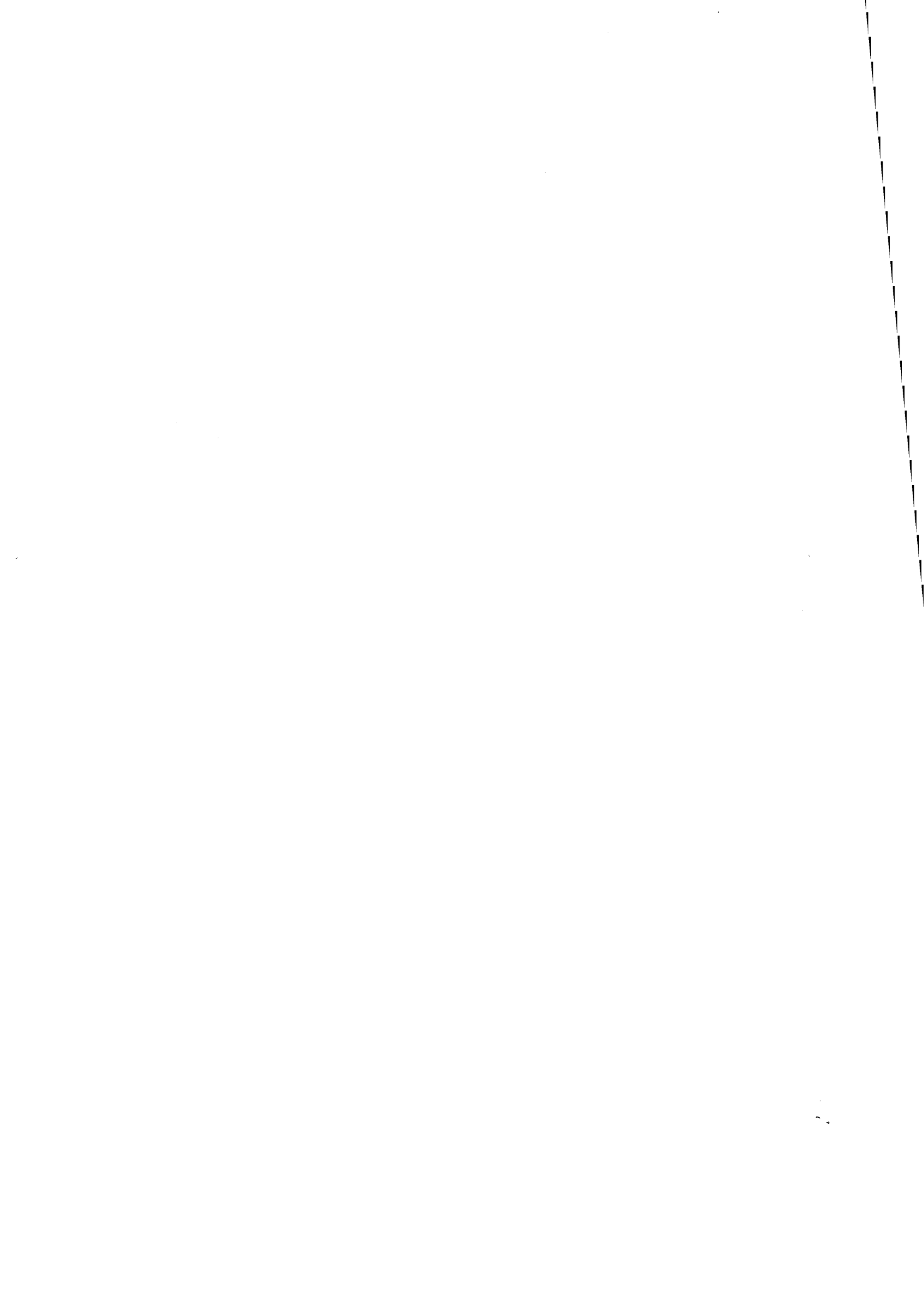
Değerli konuklar,

Küresel ekonominin yapı, kural ve kurumlarının oluşması sonucu süreç tamamlandığında, "ulusal öncelikler" dikkate alınmadığı sürece tarımsal üretimde ve ürün değerlendirmede çalışan küçük ve orta ölçekli tarımsal işletmeler tarım sektöründen çekilecek; ülkemiz gelişmiş ülkelerde üretilen tarımsal ürünlerin pazarı haline gelecek; "tarım dışı alanlarda istihdam olanakları artırılmadığı ve tarım dışı yaşamı kolaylaştıracak işsizlik sigortası, sosyal güvenlik gibi ekonomik ve sosyal politikalar uygulanmadığı takdirde" özlenen istikrar bozulacaktır. Bütçe olanakları ve dış baskılar nedeniyle bu önlemlerin zorluğu dikkate alınrsa, küçük ve orta ölçekli işletmeleri çok zor günlerin beklediği açıktır. **Bu sürecin adı, "tarımda tamamen dışa bağımlılık ve açlık tehlikesini kabullenme"dir.**

Bu tehlikeli süreç karşısında, Cumhurbaşkanımız Ahmet Necdet SEZER, çeşitli yasaları onaylarken Başbakan'a yazdığı mektuplarla ve Dünya Gıda Günü'nde yayınladığı mesajla; TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası ve tarımla ilgili diğer kuruluşlar çeşitli etkinliklerle kamuoyunun dikkatini çekmeye çalışmaktadır. Çünkü, bu politikaları uygulamanın bir bedeli olacaktır ve bu bedeli, küçük ve orta tarım işletmeleri ile birlikte, yurttaşlarımızın çok büyük bir çoğunluğu ağır biçimde ödeyecektir.

Uyarılarımıza karşın siyasi karar vericilerin yapacağı seçimler konusunda belki de bizler yanılacağız! Çok uluslu büyük tarım işletmeleri ve sözleşmeli üreticilik modeli ile tarımsal ve tarıma dayalı sanayiye dayalı kalkınma ve ona bağlı olarak sosyal ve kültürel kalkınma sağlanacak, rasyonel pazar ekonomisinin kurulması ve işletilmesi sonucu, "ülkede ve bölgede tüm insanların yaşam kalitesi yükselecek ve katılım- cılık temelinde bu durum sürdürülebilir kılınacaktır". **Tarım sektöründe tercih edilen yaklaşımlardan hangisinin ulusumuzun yararına olacağı süreç içinde açıkça ortaya çıkacaktır. Ancak, gelişmeleri değerlendirdiğimizde, umarım ulusumuz adına geç kalmış olmayız.**

OTURUM BAŞKANI - Saygıdeğer konuklar, süremiz bittiği için tartışma bölümüne geçemeyeceğiz. Bazı konuşmacılarımıza çok kısa süre verebildik, anlayışla karşılayacaklarını umarım. Panelistlerimize teşekkür ediyor ve oturumu kapatıyorum.

DÖRDÜNCÜ OTURUM

SİYASİ PARTİLER VE GAP

BAŞKAN Süleyman DEMİREL / 9. Cumhurbaşkanı

PANELİSTLER

Prof. Dr. Salih YILDIRIM / ANAP

Sinan YERLİKAYA / CHP

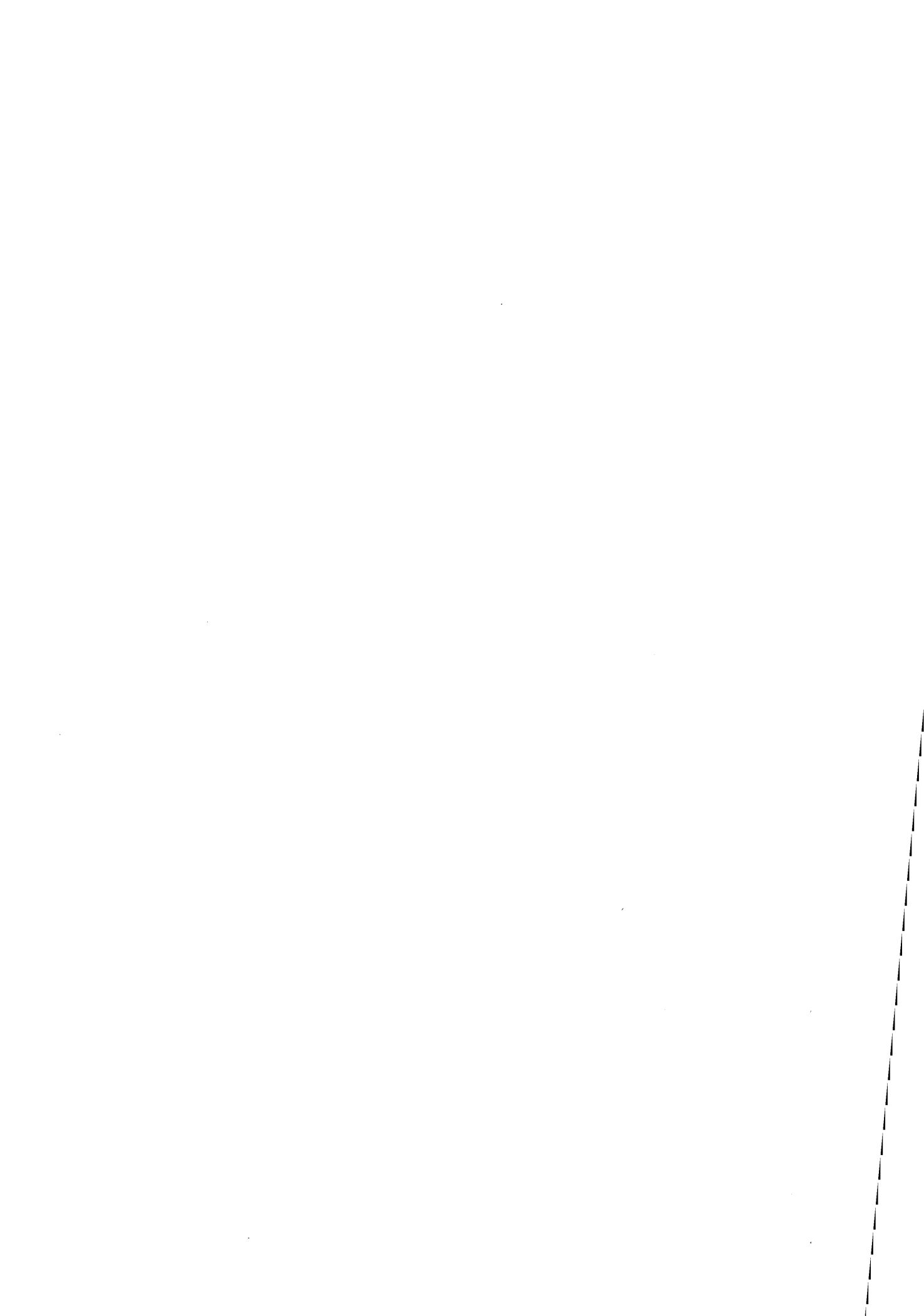
Mahmut ERDİR / DSP

Prof. Dr. Zeki ERTUGAY / DYP

Musa DEMİRCİ / FP

Mihrali AKSU / MHP

TARTIŞMALAR

Paneli açıyorum, panelistlere başarılar diliyorum.

Bu dördüncü panel olduğuna göre, panelin nasıl yapıldığına dair, yapılacağına dair uzun bir tarif yapmak istemiyorum. Sadece panelistlerin bilgisi için, 15 dakika panelistler konuşacaktır, bu şekilde altı panelist 90 dakika etmektedir. Bir takdim, kısa bir takdim ben yapacağım, 15 dakikayı geçmeyeceğim, 105 dakika eder. Tabii bu kâğıt üzerindeki dakikadır. 15 dakikanın içerisinde kalmaya çalışacağız. Sonra, değerli izleyicilerden panelistlere soru yöneltebilmek için biraz zaman bırakmak istiyoruz. Bu, yarım saat civarında olabilecektir. Böylece bu paneli, dördüncü paneli yapmış olacağız.

Panelistlere söz vermeden önce, siyasetçilerin paneli olarak, siyasî partilerin temsilcilerinin katıldığı bir panel olarak, burada konuya giriş için bazı şeyleri ben ifade etmek istiyorum.

Tabii ki bu, Tarım Haftası 2001'in etkinlikleri içerisinde yapılıyor. "Her Yönüyle GAP" dır panelimizin adı. Araştırılan şey, neler yapıldığıdır, neler yapılamadığıdır ve neler yapılması lâzım geldiğidir; bu araştırılıyor, üç suale cevap aranıyor. Bunu fevkalâde önemli sayıyorum, gayet net, açık ne arandığı? Sanıyorum ki, bütün zihinlerin bu üç suale aradığı cevabı bulmak da, değerli panelistler yardımcı olacaklardır.

Siyasî partiler, tabii ki aslında bizim siyasî rejimimizde fevkalâde önemli yer tutarlar. Siyasî partiler devletle millet arasındaki köprüdür. Ve sistemde yerlerine ikame edilebilecek başka bir kuruluş, başka bir kurum yoktur. Siyasetin işlemesi, devletin işlemesi, siyasî partilerin fonksiyonlarını hür bir şekilde görebilmelerine bağlıdır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu günden bu yana geçen 77 yıl zarfında Türkiye'de tek partiden çok partiye geçilmiş, çok parti 50 senelik ömrünü hemen hemen 2000'li yıllara gelince tamamlamış ve çok partiye uyabilme bakımından bir hayli inişler çıkışlar olmuştur. Yani, sistemin yürüyüşünde bir hayli inişler çıkışlar olmuştur. Ama, yine 2000 yılına Türkiye çok partili demokrasiyi getirebilmiş ve hür seçimi, hür seçime dayanan bir Parlamento'yu, onun güvenoyuna dayanan bir hükümeti getirebilmiştir. Bunu çok önemlediğimi bir defa daha ifade etmeliyim.

Siyasî partilerin ülke kalkınmasındaki rolünü her bakımdan fevkalâde değerli sayarım. Çünkü o siyasî partiler halkın sesidir, öyle olması lâzımdır. Birisi iktidarsa öbürü muhalefettir veya birkaç tanesi iktidarsa birkaç tanesi muhalefettir. Yani iktidardırlar, muhalefettirler, ortası yoktur; bu iki görevden birisini yapacaklardır.

Benim tecrübelerime göre muhalefet, aslında iktidardan daha önemlidir. Çünkü, iktidar her rejimde vardır; yani çok partili siyasî bir yapı olmasa da iktidar yine vardır, yani hangi çeşit eğilim olsa şöyle veya böyle iktidar vardır, ama iktidarın alternatifi olan bir muhalefet yoktur, eleştirecek muhalefet yoktur.

Ve eğer vatandaş, o ülkenin insanları o iktidarı beğenmiyorsa onun yerine ne koyacaklardır? Bu bakımdan muhalefet fevkalâde önemli bir kurumdur, fevkalâde önemli bir görev yapar.

Ayrıca da, iktidarın yaptığı işlerin hepsinin en iyi, hepsinin en doğru olması için gayretler sarf edilse dahi, her zaman bu mümkün değildir, yine eksik noksan birçok şeyler olabilecektir. İktidarın rahat çalışması, çalışmaması, daha doğrusu şu manada söylüyorum; bizi eleştirenler var düşüncesi içerisinde daha şevkli çalışmasının da vasıtası muhalefettir. Bunun içindir ki muhalefet siyasî literatürde "şanlı muhalefet" adıyla geçer. Ama, iktidarıyla, muhalefetiyle nihayet bilinmelidir ki ülkede bir millet vardır, bir ülke vardır. Yani, muhalefetin ayrı bir ülkesi, iktidarın ayrı bir ülkesi, muhalefetin ayrı bir milleti, iktidarın ayrı bir milleti yoktur. İş dönüp dolaşp bir yere geldiği zaman muhalefet ve iktidar ülke meseleleri üzerinde milletin âli menfaatlerini, yüksek menfaatlerini birbirlerine ne kadar, hangi çeşit muhalefette bulunurlarsa bulunsunlar, milletin yüksek menfaatlerini bir araya getirmenin yollarını bulurlar.

Geçen 77 senede Türkiye Cumhuriyeti'nin en önemli meselelerinden birisi devleti kurmak, oturtmak idiyse, devleti demokratik bir devlet olarak, evvelâ cumhuriyet olarak, sonra demokratik devlet olarak kurmak, oturtmak idiyse, diğeri bütün kurumlarıyla ülkeyi yoksulluktan, fukaralıktan, cehaletten ve çaresizlikten kurtarmaktı, yani ileri, kalkınmış ülkelerin seviyesine çıkarmaktı. Büyük Atatürk'ün çok veciz şekilde ifade ettiği gibi, ülke mutlaka asrî, yani modern olmalıydı. Ülke mutlaka yücelmiş olmalıydı, yükselmiş olmalıydı, ülke mamur olmalıydı, müreffeh olmalıydı. Bu ise, Cumhuriyetin başındaki Türkiye'yi düşündüğünüz zaman o kadar kolay değildi. Ve nihayet Cumhuriyetin başındaki Türkiye'yi bir tasvir ettiğiniz vakit, bunun yapılabirliğini göze almak bile bir cesaret meselesiydi. Doğusu batısı, güneyi kuzeyi hesaba katılmaksızın. Ama Türkiye Cumhuriyeti, yine büyük Atatürk'ün Türkiye'yi kurarken ortaya koyduğu azimle denk olarak bir taraftan ülkenin kalkınmasına, yoksulluktan, cehaletten, fukaralıktan kurtarmasına büyük gayret sarf etti, bunun için lâzım gelen kadroları yetiştirdi, bunun için lâzım gelen kaynakları bulmaya çalıştı.

Ve nihayet Türkiye, dünyada 16. büyük ekonomi, 189 ülke içerisinde 16. büyük ekonomi hâline geldi ve Avrupa'ya üye olabilecek seviyeye Avrupalılar tarafından kabul edilir hâle geldi.

Bütün bunlar yapılırken, ülkenin birinci meselesi eğitimdi. Ve yüzde 85'i, 90'ı cahil bir ülkeyle bir yere varmak mümkün değildi. Eğitime çok büyük öncelik verildi. Eğitim ülkenin her tarafına, dağına taşına, her tarafına götürülmeliydi, bütün insanlara eğitim götürülmeliydi; doğusu batısı, güneyi kuzeyi ayrılmaksızın eğitim götürülmeliydi.

Ve ikincisi sağlıktı. Ülkenin en önemli meselelerinden biriydi sağlık. Bir tarafta sıtma vardı, bir tarafta trahom, öbür tarafta başka türlü hastalıklar halkı, ülkenin çeşitli köşelerinde kırıp geçirmekteydi. Cumhuriyetin başında 1000 tane doktoru bulunan Türkiye, 12 milyon, 13 milyon nüfuslu Türkiye, artan nüfusuyla mütenasip olarak sağlık meselelerini çözmeye yönelmeliydi, çözmeliydi, bunun altından kalkmalıydı.

Ve ülkenin üçüncü meselesi, ülke bir yerden bir yere gidebilmeliydi. Bir ilin içerisinde bir köyden bir köye dahi gitmek meseleydi, bir ilin içerisinde ilin ilçelerinden o ile gelmek, köylerinden ilçeye gitmek meseleydi.

Bunlar ülkenin meseleleriydi.

Ülke karanlıktı ve ülkede sanayi namına hiçbir şey yoktu, iğneden ipliğe her şeyi satın alma mecburiyetindeydi Türkiye.

Ve kalkınma hamlesi, kalkınma hareketi Cumhuriyetle beraber başlamıştır. Fakat kaynakları yok Türkiye'nin. Nihayet 1920'lerde 50 dolar adam başına gelir seviyesi olan bir ülke nasıl kalkınacak, hangi tasarruflarla kalkınacaktı?

Dışarıdan borç almak suretiyle kalkınma ise o günkü şartlar içerisinde hem mümkün değildi, yani bu hâlde olan bir Türkiye'nin kolay kolay borç alması mümkün değildi, hem Türkiye'nin kalkınmaya yetecek kadar kadroları yoktu, kalkınma projeleri yoktu Türkiye'nin elinde. Bu projeleri yapacak teknisyenleri yoktu. Ve bütün bu şartlara rağmen Türkiye kalkınmalıydı.

Ayrıca, başka bir korkusu daha vardı Türkiye'nin, o da düyun-u umumiye korkusuydu. Çünkü İmparatorluk, dışarıdan borç almak ve bu borçlarını iyi kullanmamak sebebiyle batışı hızlandırmıştı. Yeni baştan aynı yollar denenmemeliydi, kendi yağıyla kavrulmalıydı. Kendi yağıyla kavrulma hâdisesine geldiğiniz zaman da, kendi yağıyla kavrulacak hâli de yoktu.

Ve işte, ülkenin bir yerinden bir yerine gitmekten tutunuz da, bütün bu şartlar içerisinde ülke önceliklerini iyi bilerek, elindeki kaynakları en iyi şekilde kullanarak yoluna devam etmeliydi; etti.

Bir süre sonra savaş oldu. Savaşın şartları içerisinde, savaşa Türkiye girmedi ama, hepinizin bildiği gibi savaş Türkiye'yi bir hayli sarsmıştır.

Nihayet, devlet eliyle birçok işlere girişilmiştir; sanayiye girişilmiştir, alt yapıya girişilmiştir, eğitime, sağlığa girişilmiştir, ama artan nüfus bunları bir hayli de güçleştirmiştir. 13 milyondan nüfusumuz 50'lilerin başında 20 milyonlara ve nihayet 60'larda 25-30 milyona ve bugün de 65 milyona gelmiştir; buna yetişmek de kolay bir şey değildi.

Türkiye iktisadî kalkınmasına, sosyal kalkınmasına, hepsine birden girişmek mecburiyetindeydi ve bunu da başarıyla yapmak mecburiyetindeydi.

Evvelâ, ülke bir uçtan bir uca gidilebilmeli. Bu bir demir yolu hamlesidir. Hemen hemen Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye eline geçen kaynaklarının çok önemli bir kısmını demir yollarına vermiştir. İmparatorluk 8 bin kilometre demir yolu yapmıştır. Demiryolu, 20. asrın en önemli hâdiselerinden biriydi. Bu 8 bin kilometre demir yolunun 4 bin kilometresi Türkiye sınırları dışında kalmış, 4 bin kilometresi Türkiye sınırları içinde kalmıştır. Cumhuriyet, buna bir 4 bin kilometre eklemiştir, böylece 8 bin kilometre demir yolu olmuştur 1950'ye gelindiği zaman Türkiye'nin Ve demir yoluyla hemen hemen Türkiye'nin pek çok yerine gidilebilmiştir.

Ama yolu yoktu Türkiye'nin; yeni bir yol hamlesine girilmeliydi. Savaş sonrasında bir yol hamlesine girildi. 50'li yıllar, 60'lı yıllar, 70'li yıllar, daha çok Türkiye'nin yol hamlesini yürüttüğü yıllardır.

Ve bu yol hamlesini bir taraftan yürütürken, öbür taraftan da elektriği yoktu Türkiye'nin, elektrik hamlesine girilmeliydi. Elektrik hamlesi, evvelâ küçük küçük tesisleri yapmakla başlamıştır. Büyük tesislere bakacak hâli yoktu, çünkü büyük tesislere bakabilmek için -gene burada geliyoruz- kaynak lâzımdı. Bakabildiği en büyük tesis Seyhan Barajıdır 50'li yılların başında. Seyhan Barajı da 54 bin kilovat elektrik üreten bir tesistir. Üç tane; bir 18 bin daha koyduğunuz zaman 72 bin kilovat elektrik üreten bir tesisti, en büyük tesisi buydu. Ondan sonra, yine 50 ile 150 bin kw arasındaki tesisler birbirini takip etti.

Cumhuriyetin kurulduğundan beri gelmiş geçmiş bütün hükümetler bu çırpınmanın içinde olmuşlardır.

Şimdi ne yapacağız? İki tabir vardı, bu çok kullanılmış gelmiştir, bu salonda bilmiyorum kaç kişi bu tabiri bilir, "irva ve iska", yani sulama ve kurutma.

Topraklar sulanmalıydı. Sulanmalıydı ama, nasıl sulanacaktı? Küçük küçük tesislerden, akar suların, onların üzerine regülâtörler yaparak, kanallar yaparak, daha çok yazın ne kadar su kalıyorsa onlarla topraklar sulanmalıydı.

"İska" dediği de kurutmaydı, yani bataklıklar kurutulmalıydı. "Islak alanlar" bugün diyoruz onların bir kısmına ama, ıslak alan değil, onların çoğu sivrisinek yatağı olan bataklıklardır ve Anadolu'yu kırıp geçirmiştir.

Ve bu yolda yürürken devletin gücü biraz daha arttı, kadroları yetişti ve büyük projelere doğru yöneldi. Ve büyük projelerin başında, Türkiye, evvelâ Dicle-Fırat nehirleri dışındaki nehirler üzerinde büyük projeler buldu. Bu projelerin bir kısmı uygulanmıştır, çok iyi uygulanmıştır. Ama sıra, 100 veya 150 metre derinden akan Fırat nehrinin sularının 100 ilâ 150 metre yükseltip ovalara çıkarmanın zamanı gelmişti ve daha sonra GAP Projesi olarak konuşulacak olan mesele buydu. 50'li yılların ortasından itibaren daha çok elektrik üzerinden Keban Barajı telâffuz edilmeye başlanmıştır. 60'lı yılların ortasında, 12 Haziran 1966 yılında Keban Barajının yapımına Türkiye başlamıştır, yanında da kaynak kavgasıyla başlamıştır, yani kaynak dışarıdan bularak başlamıştır. Ama, dün de anlatıldığı gibi, Fırat nehri üzerindeki 5 kademe bugün tamamlanmıştır.

Dün en büyük projemiz 50 bin kilovat civarındaydı, bugün 2 milyon 400 bin kilovat Atatürk Barajı dünyanın en büyük barajlarından, en büyük elektrik santrallerinden biridir. Nihayet Türkiye, geçen 77 sene zarfında en geride kaldığı yerden bir hayli mesafe alabilmiş, buraya kadar gelebilmiştir.

Şimdi ne arıyoruz? GAP Projesi; GAP Projesine 32 milyar dolar para sarf edilecektir, bunun 16 milyar sarf edilmiştir, 16 daha sarf edilecektir.

Siyasî partiler; bugün mevcut olan siyasî partiler, dün mevcut olan siyasî partilerin bir yerde kırılıp dökülmesinden diyelim, bir yerde şu veya bu şekilde siyasî konjonktürün icaplarından doğa gelmiştir. Kendileri ister geçmişle irtibatlarını kabul ederler, ister etmezler ama, netice itibarıyla geçmişle uzaktan yakından veya çok yakından hısımlıkları olan siyasî partiler bugün Türkiye'de mevcuttur. Ve bu siyasî partile-

rin hemen hepsi, bugün de dahil olmak üzere, Türkiye'de iktidara ya direkt olarak, ya ortak olarak katılmışlardır. Yani, şu masa etrafında oturan değerli siyasî parti sözcülerinin hepsi şu veya bu şekilde geçmişte günün birinde siyasî iktidarın bir ortağı olmuşlardır.

Ve siyasî partilerin hükümet programlarına baktığımız zaman göreceğimiz manzara şudur: Belki birçok meseleleri birçok şekilde tespit etmiş olabilirler ama, Güneydoğu Anadolu Projesine geldiğiniz zaman aşağı yukarı bu siyasî partiler severek bu Güneydoğu Anadolu Projesini kendi programlarında baş köşeye çıkarmışlardır.

50 seneye yakın süredir bu projeyi takip eden birisi olarak, ben Türkiye'de gelmiş geçmiş siyasî partilerin tümüne, huzurunuzda milletim adına şükranlarımı sunuyorum, bunu kendime bir görev sayıyorum.

Şimdi siyasî partilerimizin değerli sözcülerine söz vereceğim.

Ve tabii ki şimdi aradığımız şey, buraya kadar getirdiğimiz bu tesis bitmeli. Bu tesisin bitmesine siyasî partilerin bu zamana kadar olduğu gibi bundan sonra da canla başla destek vermesi lâzımdır.

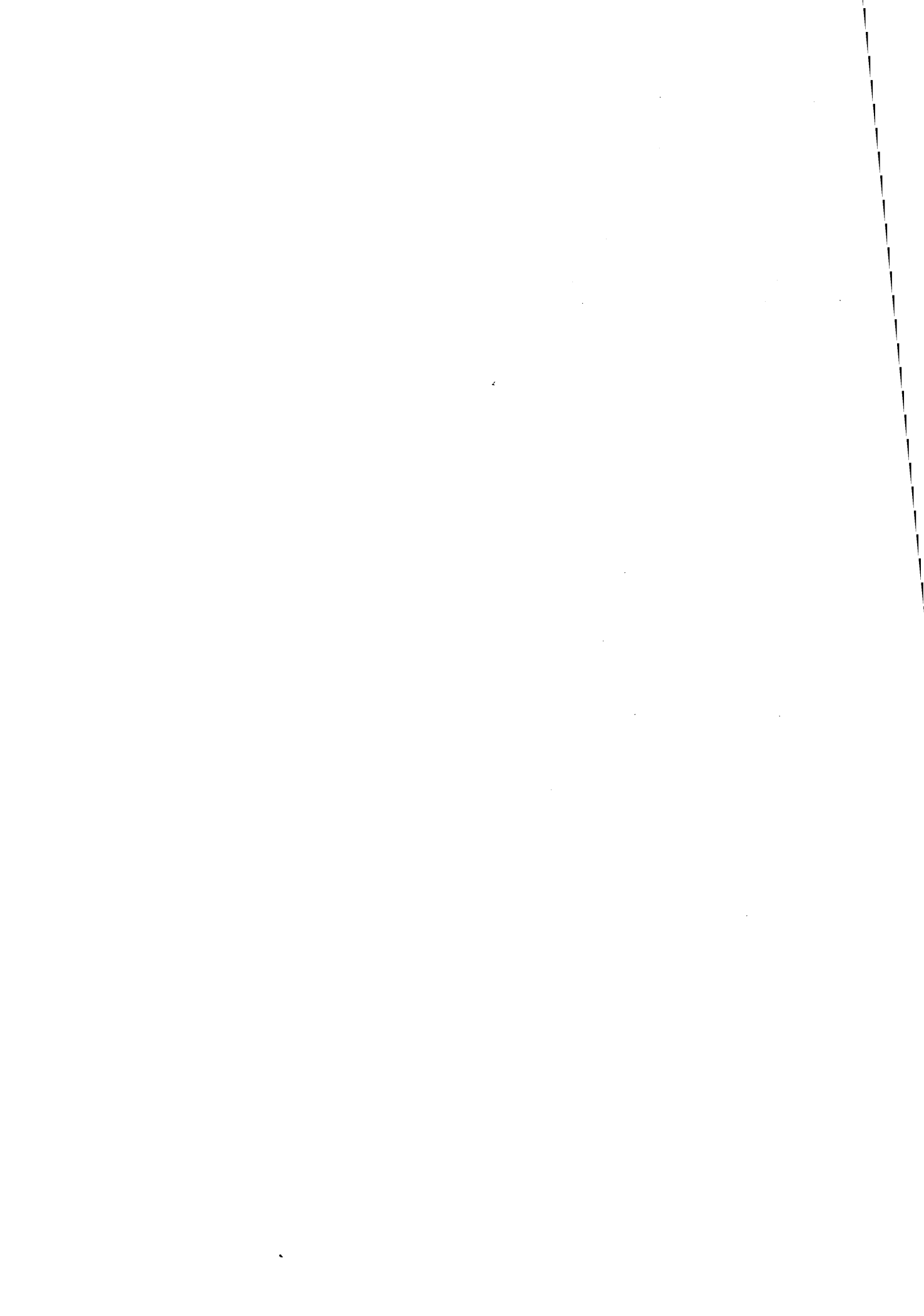
Bu tesisin bitmesi yetmez, bu tesis nasıl olsa bitecek, bir an evvel bitmelidir. Bir an evvel bitmesine destek olunmalıdır.

Bir an evvel bitmesi de yetmez, bir şey daha istiyoruz. Bu tesis, kendisinden bekleneni vermeli. Ne bekliyoruz? Kendisinden beklenen, tesis; kendi bölgesinde bir refah, bir mutluluk, bir zenginlik bulup bir gelişmişlik yaratsın. Buna sadece tesisin mühendislik kısmının yapılması yetmeyecektir. Buna eğitim, sağlık, sanayileşme, üretim ve diğer başka, topyekün kalkınmanın başka unsurlarını eklemek gerekecektir.

Siyasî partilerimizden de, bu topyekün kalkınmanın başka kısımlarını eklemeye yardım istemekteyiz.

Bir husus daha var. Nihayet bu tesis, bu ülkenin insanları içindir; evvelâ bölgenin insanları içindir, sonra da ülkenin tüm insanları içindir. Bölgenin insanları, bu tesisin başarıya ulaşmasının en önemli faktördür. Yani, ellerini bu tesisi başarılı yapmanın altına sokmalıdırlar.

Ben sadece konuşulsun diye bunları söyledim.

Sayın Cumhurbaşkanım, sayın konuklar.

Böyle önemli bir konuyu gündeme taşıdığı için, bize de sizlere hitap etme fırsatı verdiği için Ziraat Mühendisleri Odası'nun değerli yöneticilerine teşekkür ederek sözlerime başlamak istiyorum. Bu tür toplantılarda katılımcıların ve de moderatörün önemi çok büyük. Öyle zannediyorum ki, bu toplantıya moderatörlük yapabilecek sayın Cumhurbaşkanımız Süleyman Demirel'den daha uygun bir isim bulunamazdı. Bunun bir sıkıntısını da arz etmeme müsaade edin. Sayın Süleyman Demirel'in bulunduğu bir ortamda, GAP'ı konuşmanın da kolay olmadığını da belirtmek istiyorum.

Değerli konuklar,

GAP hepinizin bildiği gibi, bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını azaltmak, Güneydoğu Anadolu Bölgesi yöre halkının yaşam standardını yükseltmek, onların ekonomik, kültürel, sosyal sorunlarını çözmeye yönelik bir proje paketidir. Bu proje paketinde iki havza içerisinde 13 proje var. Bunların yedisi bildiğiniz gibi Fırat, altısı ise Dicle Havzasını kapsamaktadır. Bu proje kapsamında 22 baraj, 19 hidroelektrik santrali var ve bu projenin esas nirengi noktası olan Dicle ve Fırat nehirlerinin yılda akıttıkları takriben 50 milyar metreküp suyun dizginlenmesi, kontrol altına alınması var. Bu Türkiye'deki akarsuların yüzde 28'inin kontrol altına alınması demektir. Bu çok önemlidir ve bu öneme ilk işaret eden 1936 yılında ulu önder Atatürk'tür. Dicle ve Fırat nehirlerini dizginleyin diye ulusuna emreder ve onun gereğinin de bugün yapılmış olduğunun huzuruyla, huzurunuzdayız.

Bu gelişmelerin çok kolay olmadığını sistematik olarak geliştiğini arz etmek istiyorum. Bunların istenilen düzeyde ve süratte olduğu söylemek belki mümkün değil. Ama sayın cumhurbaşkanımın da belirttiği gibi, yapılanlar da az değil. 1954 yılında DSİ'nin kurulduğunu, ama bundan önce yine 1936 yılında Elektrik İşleri Etüt İdaresiyle bu işlerin başlatıldığı belirtmek istiyorum ve Keban'la alakalı çalışmaların ilk ürünleri orada ortaya çıkıyor. 1964 yılında Fırat Havzası ilk Dikşer Raporunun devreye girdiğini görüyoruz. 1966'da Aşağı Fırat Havzası İstihkar Raporuyla birlikte Dicle'yle alakalı çalışmalar da devreye girer ve 1977 yılında da Dicle ve Fırat'taki çalışmaların birleştirilerek GAP adı altında birleştirilmesi gündeme taşınır. Daha sonra bu işin sadece bir toprak ve su kaynaklarının değerlendirilmesi projesinden öte, bölgesel kalkınma programına dönüştürülmesi gündeme taşınır ve bu konuda da DPT görevlendiriliyor. 1989 yılında da GAP Master Planı ortaya çıkıyor. GAP Kalkınma İdaresi Başkanlığı kuruluyor ve bugün huzurunuzda öyle zannediyorum ki, devlet olarak iftihar edebileceğimiz örnek kurumlardan bir tanesini sayın dersenez, bu işi bilen üç kişiden biri GAP İdaresi bunlardan biridir diyecektir.

Değerli konuklar. Şimdi bu kadar güzelliği olan, bu kadar mükemmelliği olan projenin ne olduğunu, ne içerdiğini aktarmak istiyorum. Çünkü gecikmelerden ne kaybettiğimizi de bilmemiz gerekiyor. Bu Türk ulusunun, Cumhuriyetten sonraki en büyük kazanımıdır. En büyük eseridir. Bu dünyanın 10 büyük projesinden biridir ve de dünyanın yedi harikasından biridir.

Peki bu projeyi bu kadar mükemmel yapan, bu kadar ünlü yapan haslet, özellik nedir? Bunun içerisinde sarf edilen çok sayıdaki demir ve çimentolar mıdır? Hayır? Bu projeyi mükemmel yapan, bu projeyi proje yapan temel unsur, sürdürülebilir bir insani kalkınma projesi olmasıdır. Yani çevresiyle uyumdur. Yani günün, neslin gereksinimlerini karşılarken, gelecek neslin gereksinimlerini riske etmeyen bir proje olmasıdır ve bir diğer önemli özelliği de odağında insan olmasıdır. Bu nedenle bu projeye ne kadar övünsek azdır, bu proje için ne söylene yeridir diye düşünüyorum.

Peki, bu proje şimdiki konumda ne durumdadır ve bize getirileri nedir? Temel büyüklükleri nedir? Bu proje, 1.7 milyon hektar arazinin sulanımı demektir. Ne demektir biliyor musunuz? 4.5 Çukurova demektir. Bu proje, bugün büyük ölçüde sıkıntısını yaşadığımız, sadece bizim değil, tüm dünyanın önemle takip ettiği enerji konusunda büyük katkı sağlayacak bir projedir. Tek başına 27 milyar kilovat saat enerji demektir. Bu o kadar kolay telaffuz edilebilecek bir rakam değil, çok önemli bir rakam. Çünkü Türkiye’de üretilen hidroelektrik enerjinin yüzde 48’ine, Türkiye’de üretilen tüm enerjinin takriben yüzde 20-22’sine tekabül eden bir şeydir. Bunun bize bugünkü getirilerini biraz sonra arz edeceğim. Hiç de öyle kulak arkası edilebilecek bir kaynak değil, çünkü kısa vade içerisinde bu denli geri dönebilen bir sektör, uğraş alanı var mıdır, bunu bulmakta hepimiz gerçekten zorlanacağız. Bu proje sadece bunlarla sınırlı değil, bu proje 3.8 milyon insana direkt iş demektir. Bugün tüm siyasilere, tüm hükümetlerin ve tüm ulusun temel sorunlarından olan biri enflasyonsa, diğeri bunun getirilerinden birisi olan ve de topluma yansımaları olan işsizliktir. Bugün 10.5 milyon işsiz olduğu bir ülkede, bugün 4.5 milyon insanın asgari ücretle çalıştığı bir ülkede 3.8 milyon insana, yani 3 milyon 800 bin insana direkt iş demenin ne olduğunun takdirini herhalde sizlere bırakacağız, ama bunun yorumunun da iyi yapılması gerekiyor diye düşünüyorum. Çünkü Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki tüm işsiz oranı ne kadar biliyor musunuz? Sadece 3 milyon. Bu göçün doğudan batıya değil, batıdan doğuya dönmesine vesile olabilecek, beraberinde çok önemli sosyal ve de ekonomik getirileri olacak bir proje olacak ve de bu sonuçları görmezlikten gelmenin de doğrusunu isterseniz anlamını bilmek mümkün mü? Ne yazık ki hayır.

Peki, bu denli güzellikleri olan, bu denli önemi olan bu projenin bugünkü durumu nedir, bugünkü konumu nedir? Bugün bu projenin iki önemli boyutu var: Biri, ekonomik, diğeri de sosyal boyut. Ekonomik sektörlerdeki uğraşlarda iki ağırlıklı olan sektör var. Bunlardan bir tanesi enerji, diğeri ise tarımdır. Bugün enerjideki bulunan düzey, memnuniyet vericidir. Bugün işletmede olan enerji sektöründeki düzey yüzde 64’tür. 4.782 megavata tekabül eden ve de yüzde 64’e tekabül eden işlemler bitmiş ve de yaşamdadır. Bugün inşaatta dediğimiz 772 megavata tekabül eden yüzde 10’luk kısım inşaat ve bitme aşamasındadır. Bilecik barajı bunun içerisinde. Bugün ihaleye hazır olarak kabul ettiğimiz ne yazık ki, 3 yıldan beri bir türlü ihaleyle alakalı prosedürü tamamlamadığımız Ilısu ve Cizre barajlarıyla alakalı 1440 megavatlık yüzde 19’luk bölüm ihale aşamasındadır ve de 532 megavata tekabül eden yüzde 7’lik bölüm ise henüz tasarım halindedir. Böylece enerji sektörüyle alakalı önemli gelişmelerin anlamlı düzeyde olmasına karşın, bu güzelliğin diğer sektörlerle de eş düzeyde yansıtıldığını söylemek ne yazık ki mümkün değil.

Bakınız, bu güne kadar GAP Havzasından üretilen enerji miktarı 167 milyar kilovatsaattir. Bunun ederi, 10 milyar dolardır. Bakın bu kaynak olarak neye tekabül etmektedir? 32,3 milyar metreküp doğalgaza,

41.8 milyon ton fueloile tekabül etmektedir. Bunu şunun için belirtiyorum: Enerji açısından sorunları, sıkıntıları olan bir ülke durumunda olmamızın ve de bunun bize getirilerinin ne ifade ettiğinin açıklanması açısından.

Değerli dinleyiciler,

Tarım sektöründe söyleyeceklerimiz bizi çok rahatlatacak değerler değil. Bakınız, bugün tarım sektöründe işletmede olan oran sadece yüzde 12'ye tekabül etmektedir ki, bu da 215 bin 80 hektardır. Bugün inşaatta kabul edilen miktar yüzde 8'lik bir düzeydir ki, 146 bin 317 hektardır. İhaleye hazır olarak kabul edilen 437 bin hektardır ki, yüzde 25'e tekabül etmektedir ve de tasarım aşamasında olan 965 bin hektardır ki, bu da yüzde 55'e tekabül etmektedir.

Bugün Türkiye'de ekonomik olarak sulanabilen alanın yüzde 20'si bu vesileyle sulanmış olacaktır. Ve de bunun amacı nedir? Bölgede sulu tarım yüzde 5'lerden, yüzde 23'e çekmek, bölgede kuru tarımı yüzde 34'lerden yüzde 10'lara indirmektir.

Peki bu ne sağlayacaktır? Bu 26.5 milyon ton bitkisel üretim sağlayacaktır ve bu ne sağlayacaktır biliyor musunuz? 13 milyon ton hammaddesi bitkisel tarım olan sanayi ürünü sağlayacaktır. Peki buna bizim ihtiyacımız var mı? Tabii ki ihtiyacımız var. Bugün üçte biri yoksul, dörtte biri açlık sınırında olan bir ülke olduğumuzu görmezlikten gelebilir miyiz? Bugün eskiden olduğu gibi tarım alanında kendisine yeten beş ülkeden biri biziz diyebilir miyiz? Ne yazık ki hayır. Ve hepimizin çok iyi bildiği gibi, bugün tarım sektöründe çalışan insanlarımızın önemli bir kısmı yoksulluk sınırına yakın olan insanlardır. Ve işte sanayileşmiş tarımı gündeme taşıdığımız takdirde bu sorun sıkıntıların büyük ölçüde yerinde giderileceğinin altını çizmek istiyorum. bakın ben size bir iki örnek vermek istiyorum, bu getirilerin ne ifade ettiğini anlatmak için. Harran'da sulamanın başladığı 1995-96 yıllarında 30 bin hektarlık alanda bir yılda tarım getirisi 32 milyon dolardan, 78 milyon dolara çıkıyor ve de hektar başına katma değer 600 dolardan 1600 dolara çıkıyor. Kişi başına gelir 1350 dolardan, 2518 dolara çıkıyor. Peki bu kadar mükemmel getirileri olan bu proje, neden atıl, neden yeterince ilerlemiyor, gereği yapılmıyor, doğrusunu isterseniz buna siyasetçi olarak, yurttaş olarak yanıt vermenin de çok zor olduğunun altını bir kez daha çizmek istiyorum.

Ekonomik sektörlerin bir önemli boyutunun da sanayi olduğunu belirtmek istiyorum. Sanayiyle alakalı detayları da huzurunuzda arz etmeyeceğim, ancak tarım sektöründe 1975 bin insanın iş bulabilmesine olanak sağlayacağını belirtmek istiyorum. Sanayi sektöründeki bu oransa 120 bindir. Bunu hizmet sektörü ve diğer sektörler de dağıttığımız takdirde, ortaya çıkacak tablonun doğrusunu isterseniz ekonomik sektörlerde enerji dışında diğerlerinin istenilen düzeye taşındığını ne yazık ki söylemek mümkün değil.

Peki hizmet sektörlerinin başarısı istihdam açısından çok büyük getiri sağlayacak, tarımdan sonra en çok istihdam alanı yaratacak olan hizmet sektörü 800 bin insana iş olanağı sağlaması açısından bu konunun da altını bu vesileyle çizmek istiyorum.

Peki bu kadar mükemmelliği olan, bu kadar getirileri olan bu proje, sorunsuz mu? Hayır, önemli sorunlar var. Finansal sorunlar var. Bugüne kadar sayın cumhurbaşkanımın da belirttiği gibi, 32 milyar dolarlık bölümün benim tespitlerime göre 14 milyar doları yüzde 44'e tekabül eden kısmı kullanıldı, harlandı, geriye önemli bir bölüm kalıyor ve geçmişte bunun güncelleşmesi açısından yine sayın cumhurbaşkanımın talimatıyla bir çalışma yapılmış, 93 ve 98 yılları arasında bir aksiyon planı yapılmış, ancak aksiyon planında yine kaynak eksikliğinden ötürü başarı oranı sadece yüzde 31 olmuş, o konuda da önemli gecikmelerin olduğunu ne yazık ki bugün tekrar teşkil ediyor.

Bu konuda yapılması gereken daha sonra 2010 yılında projenin gerçekleşmesi açısından önemli çalışmalar var. Bu çalışmaların olabilmesi tek şeye bağlı. Bugün Türkiye'de bu projeleri yaratacak nitelikli insanlarımız var. Bu projelerin yaşama geçirilmesi konusunda istekli olan çalışanlarımız var. Bu projelerin hayata geçmesini engelleyen tek faktör var. Kaynak sorunu. Hiçbir gerekçe bu sorunun gecikmesi için makul mazeret olamaz. Biz kendi olanak ve imkanlarımızla, yılda 1.8 milyar doları, yani 1 milyar 800 milyon doları bulmadığımız takdirde bu sıkıntılarla hep karşılaşacağız, sizin huzurunuzda hep eksik bilgilerle, yapamadığımız işleri aktarmakla geçireceğiz. Bu bakımdan bunun bulunması gerekiyor.

Bugün Türkiye Cumhuriyeti Devletinin olanakları bu kaynağı bulmaya yeterli değil. Bu bizim gerçeğimiz. Bu kaynağın en iyi sağlandığı 1990 yılındaki 600, 652 milyon dolara 2000 yılında bu düzeye ulaşıldı. Ama bugüne kadar ki trendle bu yürütülmeye çalışıldığı takdirde, tarım sektöründeki rötanın 72 yıl, enerji sektöründeki rötanın 16 yıl, eğitim sektöründeki rötanın 25 yıl olacağını bilmesi gerekiyor. Bu bakımdan bu açığın kapatılması gerekiyor ve 1.8 milyar doların bulunması gerekiyor.

Peki bu finansı nasıl bulacağız? Bu finansı devletin olanaklarına ilaveten, dış finans kaynaklarını devreye sokarak bulacağız. Bu çok kolay değil. Bunun siyasi boyutu var. Güvenlik boyutu var. Ekonomik boyutu var ve diğer sosyal boyutları var. Ama bunların tümünün aşılması finans kaynağı sorununun çözümünün gerekliliğini bir kez daha bu vesileyle arz etmiş oluyorum.

Ben GAP'la alakalı sorun, sıkıntıların çözümü konusundaki 3 konunun altını çizmek istiyorum.

1. Finans konusu mutlaka çözülmelidir. Kaynak üretilmelidir, bana sual tevcih edilirse, bu konudaki tespitlerimi size arz etmeye çalışacağım.

2. İkinci önemli sorun, sıkıntımız ise, koordinasyon eksikliğidir. Etkin koordinasyon yoktur. Proje uygulamalarında bütünlük yetersizdir ve yatırım planlamasına GAP önceliklerinin yansıtılması yeterli düzeyde değildir.

3. Yapısal sorundur. Mevcut GAP Teşkilat Yasası yetersizdir, bugün Türkiye'nin en önemli sorunlarından biri, hantal bürokrasiyi taşıma konusundaki ısrardır. Bugün sorunları yerinden yönetebilecek bir yapılanmaya ihtiyaç vardır. Biz konuyu 55. Hükümet döneminde gündeme taşıdık, sayın cumhurbaşkanımın da teşvikleriyle o zaman bu kanun tasarısını yürürlüğe sokabilseydik, bugün acaba güneydoğuda, Doğu Anadolu'da GAP Müsteşarlığı veyahut da koordinatör vali veyahut da ekonomik olağanüstü hal kuralım mı diye tartışmalarına gerek kalmazdı.

Sayın Cumhurbaşkanım, sayın başkan, değerli konuklar, CHP adına hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Tarım Haftası nedeniyle ZMO'nun Türkiye'nin devasa bir konusunu masaya yatırması, halkımızın önünde tartışılması övünülecek bir konu, övünülecek bir durumdur. Kendilerini kutluyorum. Bu konuda başarılarının devamını diliyorum. Tabii zaten Türkiye'de GAP'ta, tarımda ne yazık ki demokratik sivil örgütlerimizin, bürokrasinin idaresinde yürümüş, sabah genel başkanımızın da belirttiği gibi siyaset bunun hep arkasında kalmış.

Türkiye'nin gelişmesinin, Türkiye'nin ilerlemesinin tarımdan geçtiği, tarımla olacağı hep söylenmişken, ne yazık ki son dönemlerde, özellikle 90 sonrasında tarımımız iflas ettirilmiştir. Tarım üvey evlat muamelesi görmüş, hele tarımla uğraşan çiftçi kesimi, tarımla uğraşan köylü kesimi yatsınmış, daha doğrusu üvey evlat muamelesiyle kendi kaderiyle baş başa bırakılmıştır. Bugün köylümüzün, çiftçimizin durumunu görünce artık GAP'ı konuşmak, tarımı konuşmak bana göre bir anlam ifade etmiyor. Mal meydanda, çiftçinin, köylünün durumu perişan, göçün nedenleri var, nüfusun göç ettiği bir toplum.

Bir örnek vereyim: Tunceli'liyim. Özellikle 94'ten sonra Tunceli'nin nüfusunun yüzde 65'i göç etmiş. 427 köyümüz var, 300 köyümüz boşalmış, gitmiş. Öyle veya böyle gitmiş. Bunları geçmişte konuştuk. Yeniden herhangi bir tartışmayı açmak istemiyorum.

Tabii bu umutsuzluk olarak telakki etmiyorum, göstermek de istemiyorum. Uygulanan politikaların ne kadar yanlış olduğunu göstermek istiyorum. GAP'ta bunlardan soyutlanamaz. Ta 1936'lara kadar ulu önder Atatürk'ün işaret ettiği biçimde düşünülmüş, tasarlanmış, sayın cumhurbaşkanımızın da belirttiği gibi, sabah genel başkanımızın da belirttiği gibi ülkemizin devasa, hepimizin ortak bir sorunu, Türkiye'nin siyasal bir projesi olan GAP'ın durumu da ortada. 1936'larda tasarlanmış, işte 60'larda proje olarak değerlendirilmiş, 70'lerde ihaleler, yapımlara başlanmış, -sayın cumhurbaşkanımızın da çok iyi söylediği gibi- ama bugün 12 milyar dolar sarf edilmiş, 32 milyar dolara çıkacak projenin henüz yüzde 40'ı ancak yapılmış. Kaldı ki yapılan bölüm de enerjiye matuf olan bir durum. Yani pek köylüyü, çiftçiyi ilgilendiren bir durum değil. Çiftçimizi, köylümüzü, insanımızı ilgilendiren en büyük durum, bana sulamadır, altyapıdır, eğitimidir, turizmdir, diğer konulardır. Ama ne yazık ki, bunlar yüzde 11, 12 noktasında kalmış, ama enerji bölümü yüzde 75 olarak bitmiş vaziyete girmiş.

Şimdi değerli arkadaşlar,

GAP Türkiye için hakikaten büyük bir, yalnız Türkiye için değil, dünya için dünya barışı için, bölge barışı için, dostluk için, komşularımızla ilişki için çok önemli bir hadisedir. Bunu öncelikle ortaya koyan yüce Atatürk'ü ve devam ettiren rahmete kavuşmuş diğer büyük insanlarımızın anularının önünde saygıyla eğiliyorum ve bunu bugüne kadar getirenleri de kutluyorum. Tabii yine de amaçlanan doğrultuda tecessül etmemiş olsa bile, ama bu konu bugün gündemini koruyor.

Şimdi biz CHP olarak tarıma çok büyük önem veriyoruz. Bu tarıma verdiğimiz önemin içinde GAP da ayrı bir noktada duruyor. Onun da önemi ayrı bir mahiyettedir, ama bunu tarımdan soyutlamamız da mümkün değil. Biz CHP olarak tarımda önce bir örgütlenmenin, demokratik bir kooperatifçiliğin oluşmasını istiyoruz. İlk istediğimiz nokta budur. Bunu gerçekleştiremediğimiz zaman, bunu Türkiye'de uygulamadığımız zaman tarım bu yolda devam eder. Gittikçe küçülen, diğer uluslar arası kuruluşların güdümünde olan, işte IMF'nin istediği bir biçimde tarım olarak devam eder. Ama demokratik bir örgütlenme, kooperatifçilik bu sorunları aşacaktır. Bizim önemseydiğimiz en önemli konu budur, bu zamanında yapılmış olsaydı, inanıyorum ki GAP da bu noktada olmayacaktı, Türk tarımı da bu noktada olmayacaktı. Ama ne yazık ki, ülkemizde kimilerinin demokrasiden, kimilerinin örgütlenmeden çekindiklerini, korktuklarını görüyoruz ve görmekte de devam ediyoruz. Ama kişiliklerini, ekonomisini, sanayisini geliştiren ülkelerde gördüğümüz o dur ki, bu çağdaşlığın, büyümüşlüğü'nün yolu örgütlenmeden geçtiği ortadadır. Akıl, mantığın yolu da birdir.

Değerli arkadaşlar, tabii bu GAP için yeni bir Master Planı, daha doğrusu 89 yapılan Master Planının gözden geçirilmesi konusu gündemde. Doğru bir konudur. Çünkü 89'daki Master Planı, bugün GAP İdaresinin şahsi gayretleriyle, bürokrasinin başkanının, arkadaşların çalışmalarıyla gidiyor. Siyaset buradan yine uzakta. Ne yazık ki hükümet, partilerimiz, meclisimiz bundan yine uzakta ama GAP İdaresi bu 89 Master Planıyla bugüne kadar olayı getirdi. Tabii ki bu planın bugün tekrar gözden geçirilmesi gerekiyor. Gözden geçirilmesi gerektiği noktalarda da can alıcı noktalara bakmak lazım. Bir defa bu Master Planının, bu gözden geçirilen konuların Sekizinci yıllık planla ayrı tutulmaması lazım. Bunun içine mutlaka monte edilmesi lazım, bu planla birlikte bunun yürütülmesi lazım. Yani GAP'ın bir sağlık gibi, bir eğitim gibi sorun olarak görülerek, bir ayrı bütçeyle, daha büyük bir bütçeyle ve bu bütçenin de mutlaka Sekizinci Yıllık Plan içinde mutlaka oluşturulması lazım ve buna her yıl ayrı bir ödeneğin sağlanması lazım.

Bu konuda bizim düşüncemiz şudur: Biz ekonomik kalkınma kurulu diyoruz. Mesela bizim güneydoğudaki bir tasarımı da, orada bir ekonomik kalkınma kurulunun kurulmasıdır. Kurulacak bu kurula bütçeden her yıl belli bir ölçüde, artık uzmanların belirleyeceği bir ölçüde, her yıl periyodik bir biçimde paranın aktarılmasıdır. Yani; şöyle olmadı, yok deprem geldi, yok para bulunmadı, bu şeylerin bitmesi lazım. Nasıl ki belli bir bakanlık bütçesine belli bir para ayırıyorsanız, buraya da bu ekonomik kalkınma kurulu diye oluşturacağımız kurula da her yıl bütçeden mutlaka, ama mutlaka bir paranın ayrılması gerekiyor. Ancak bu sayede GAP ve GAP gibi büyük oluşumlar neticelenebilir ve ülkemizin, dolayısıyla dünyanın hizmetine sunulabilir.

Tabii ki, GAP'ın ülkemizin yalnız ekonomik, tarımsal yönünden katkısı olmayacaktır. Bu dünya barışına da huzur getirecek, ülkenin barışına da huzur getirecek ve eğer bu GAP, ben inanıyorum ki zamanında belirli bir noktaya gelmiş olsaydı, bugün Türkiye PKK gibi bir belanın, bir illetin, affedersiniz bir mikrobu tesirinde olmayacaktı ve 200 milyar dolar ve bu milletin cebinden çıkan para oraya aktarılmamış olacaktı.

Biz bazı hadiselerin, bazı illetlerin çıkış noktasını ülkemizi yöneten hükümetlerin zamanında müdahale etmemesine bağlıyoruz. Müdahale yalnız askeri, polisiye değildir, ekonomiktir, sosyaldır, siyasaldır.

Şimdi zamanında bu GAP'ı ta 1936'larda, ulu önder Atatürk'ün işaret ettiği biçimde ele almış olsaydık, çünkü ulu önder 36'da söylüyor, 38'de hakkın rahmetine kavuşuyor. Henüz bu konuda yeterli bir süreye fırsat kalmıyor kendisi için. Ondan sonra ne yapmışız? Ondan sonra böyle iş olsun diye götürmüşüz. Aslında büyük olan bir projeyi, çok değerli bir projeyi, dünya projesini, dün sayın başkan da vurguladı, işte uluslar arası bağlamda, kimi yerde ikinci, kimi yerde beşinci bir dünya projesi olarak kendini gösteriyor, demek ki çok büyük bir proje. Ama biz bunu ne yazık ki savsaklamışız, işte öyle ufak, tefek birikimlerle, tasarımlarla getirmişiz, bu zamanında yapılmış olsaydı, ben iddia ediyorum, doğunun ve güneydoğunun bir insanı olarak, ne PKK olacaktı, ne de Türkiye'nin ekonomisi bu durumda harabiyet kazanacaktı. Ama ne yazık ki, tabii ki bunun yine hesabı veya bunun sorumlusu siyasetçilerdir. Biz siyasetçileriz. Yani bunu bir şeyi üstümüzden atmak istemiyorum.

Değerli arkadaşlarım,

Tabii tarımda, yani GAP'ın da başarıya ulaşması, tarımın da başarıya ulaşması, bir yerde insana vereceğimiz değerden geçer. Güneydoğuda feodal yapının ne kadar açık ve net olduğunu sizler biliyorsunuz, bizler de yaşıyoruz. Hepimizin bir aşireti var. Orada toprakların belli kişiler elinde olduğunu da çok iyi biliyorsunuz. Bu yapıyla yarın GAP'ı siz bitirdiğiniz zaman GAP'ın getirisinin kaç kişiye olabileceğini düşünabiliyor musunuz? Ne yapacaktır GAP? GAP orada daha büyük zenginler yaratacaktır. Daha büyük holdingler belki yaratabilecektir. Çünkü toprak belirli şahısların elindedir. Sahipsiz olan, yoksul olan kesimin toprağı hemen hemen yoktur. Değerli arkadaşlarımız, bürokratlarımız bilir, inceleyenler bilir. Orada demek ki önce ciddi bir Toprak Reformuna ihtiyaç vardır. Bu mutlaka GAP'ın bitirilmemesinden önce ele alınması gereken çok önemli bir konudur. Bu konunun mutlaka halledilmesi lazım. Halletmediğiniz zaman siz GAP'ı bitirseniz de, bitirmesiniz de hiçbir şey ifade etmez. GAP'ın bugün bittiğini düşünün. Ne olacaktır? Oranın toprak yapısı belli, sahiplenme, mülkiyet durumu belli. Bu bellilik içinde GAP'ın kime ne getireceğı, götüreceğı de bellidir.

Tabii CHP'nin tarıma vereceğı değeri burada bir rapor halinde size bir bütün olarak sunmam mümkün değil.

ZMO Başkanını ve Yönetimini tekrar kutluyorum, bu çalışmaların devamını beklerken, kendilerine başarılar diliyorum, saygılar sunuyorum.

Sayın cumhurbaşkanım, değerli konuklar, değerli meslektaşlarım. Hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Öncelikle bana göre önemi çok büyük olan, tek taraflı göremediğim, sadece tarımsal yönüyle değil, her yönüyle A'sından Z'sine kadar başlı başına bir proje olan GAP'la ilgili bu toplantıyı tertipleyen odamıza sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

Bütün dünyanın gözü bu projede. Bizlerin gözü, o projede ve de tarifi pek çok, kapsamı pek geniş, ama benim sadece söylemek istediğim şu: Gerçekten bir mühendislik harikası.

Yıllarca evvel, daha barajın başlangıcında yapılırken, tüneller açılmazken, yeni başlamışken, proje kapsamını kapsamanı dinlediğim zaman küçük dilimi yutmuştum. O projeyi meydana getirenleri minnetle, gururla, takdirle yad ettim.

İlk Keban'dan başlayıp, birleşik kaplar misali aşağıya doğru gelip, Urfa'da Atatürk Barajıyla birleşen ve gerçekte ilk proje olarak enerji üretme maksadıyla yapılan bu bileşik kaplar misali, biraz evvel sayın cumhurbaşkanımızın pek çok yönleriyle belirttiği gibi, bizim suyu yukarı kaldırmamız gerekiyor diyordu. İşte onu da birleşik kaplar misali olarak bir dünya harikası yaratılmış, mühendislik tekniği olarak, yukarıya dağın üzerine kanallar açılmış, Keban'daki irtifadan aşağıdaki irtifa bileşik kaplar misali suyu yukarı alınıyor ve de dağın üzerinden Üst Mezopotamya'ya bir yelpaze gibi kendi cazibesıyla su akıtılıyor. Bu tarif olarak çok kolay bir şey, ama düşünce olarak işin hesabına, dizaynına, yapımına, hatta mali yapısına, projeye geldikten sonra aklın almayacağı kadar bir harika. Biz bunu enerji maksadıyla yaptık, biz bunu sulama maksadıyla yaptık.

Bütün yatırımlar yahut insanlığa baktığımız zaman topraklar için kavga ediyorlar. Bu kavgalar ne için? Geçinebilmek için, karnunu doyurabilmek için. Dünyanın her yerinde bu, bu. Küçük Hollanda'ya baktığımız zaman, sanayisini kurmuş, ama sanayiden evvel o küçük topraklardan en iyi şeyleri almaya çalışmış. Çalışırken de dünyadaki tarım teknikleri neyse onu uygulamış.

Şimdi bizim GAP'a baktığımız zaman bu proje benim hayalimde bir film şeridi duruyor. Bir de toprağın oradaki tarımcı gözüyle yapısına baktığımız zaman istatistik rakamlar var. Türkiye'nin birinci ve ikinci sınıf toprakları olarak tarif ediliyor. Hepiniz yakından bilirsiniz, tarımın yapıldığı kültür toprağı 15 cm'dir, bilemediniz 40 cm'e kadar gidebilir, tabii değişik nitelikleri var, burada tarım dersi verecek değilim. Ama bunun profiline baktığımız zaman, 300 metreye kadar gidiyor bu yapı. Ben tuzlanmadan falan hiç korkmadım. Sabah Alemdaroğlu açıklamasında söyledi, dedi ki, korkulacak gibi değil, hektar miktarlarını verdi, bu tedbirler de alınır dedi. Gerçekten alınır, ilk sulamada hata yapmış olabiliriz. Ve hiç korkutmuyor 300 metrelik profil gidiyor aşağıya doğru. Her zaman için bu topraklardan daha milyarlarca yıl bizler istifade edeceğiz.

Çok iyi hatırlıyorum. Görevim gereği sık sık Urfa'ya gitmiştim. 15 Nisan'da kuraklıktan ekinler sapsarıydı, gerişin geriye sürdüler. Yine o çiftçi, sayın cumhurbaşkanımın tabiriyle benim köylümün bağı yanık kaldı. Ürünü kaldıramadı, aç kaldı. Dünyanın en güzel topraklarına, birinci sınıf topraklarına hayatı getiriyoruz. Bundan daha büyük proje olabilir mi? Küçük Florida'da, küçük ürünlerle büyük gelirler elde ediliyor. Çok yakından biliyorum. Bir tesadüf, bir Amerikalı arkadaşım, müsaade eder misin, uçağa bir koli vereceğim, dedi. Hay hay dedik. Zamandan dolayı bizden müsaade istedi. Gittiğimiz zaman Peygamber Palası tabir ettiğimiz küçük, tropikal bitkileri yetiştirmiş, onları gazeteye sarmış, bir kutuyla

koliye verdi, bu Hamburg'a gidiyor, dedi. İyi dedim. Küçük de bir bahçesi var. Oradan o para kazanıyor, iklimden, topraktan dolayı. Akabinde çok güzel takdirimi görünce, size de vereyim dedi. Ben de bizde dolu dedim. Çiçeği bana da satmaya çalıştı.

Şimdi buradan kalkacak uçaklar benim gözümün önünde. Uçaklar sıra bekleyecek dünyanın her tarafına. Dün sayın cumhurbaşkanım değindiler. Buradan kalkacak ürün öyle böyle ürün değil. Kırappatten de gelecek, bitki deseni dediğimiz o desen gelecek oturacak, sulama teknikleri gelecek. Bunlar adım adım gelecek. GAP'a baktığımız zaman dünden beri hep karamsar görüyoruz. Siyasetçiler bir şey yapmadı deniliyor. Buna siyasetçinin hiç karışmaması lazım. Siyasette iki şey vardır, bir yasama organı TBMM, bir de yürütme organı hükümet vardır. Aşağıda yapılacak işler, kesinkes teknokratlardan gelecektir, ilgili birimlerden, dairelerden gelecektir projeler ve de hükümete arz edilecektir, programlar yapılacaktır.

GAP'a baktığımız zaman GAP'ta ihmal yok. Yavaş gitme de yok. Bu sırasıyla gelmiş, ilk yatırım enerjymiş, gayet tabii ona paralel bizim kaynaklarımız olsaydı cumhurbaşkanı, "İlk başta Keban'ı da dışarıdan bulduk, yaptık" dedi. Bu bir kaynak meselesi. Bugün hep kaynaksızlıktan tıkanıyoruz. Üzülüyoruz, yakınıyoruz. Bu kaynaklar buradan kendiliğinden gelecek. Niye çünkü görüşmelerde sayın cumhurbaşkanı bir nemadan bahsetti, her şeyin bir neması vardır diye. Bugünkü enerji gelirleri 10 milyar doları tutuyor. Bugünkü, yüzde 75'ile. Yarın biz bunu ileriye götürdüğümüz takdirde yüzde 100'e. Zaten proje, projeyi doğurur. Hepimiz tekniğimiz, bunu yakından bilmemiz lazım. Bu projeler doğurarak geldi, ondan sonra GAP oldu, entegrasyon oldu. Bunu hiç inkar etmeyelim, o kadar güzel çalışmalar yapılmış ki, bütün projeler hazır. Master Plana bağlı, arkadaşlar yapmış. Bunlar uygulanacak, bu bir kaynağa dayanıyor. Kaynak da eğer -açık konuşalım- ülkemizin bütün gelirlerine, tabii belirli ölçülerde iyi kanalize etmezsek, bu kaynağı doğru dürüst kullanamayız ve bulamayız. Nitekim de, bu darlıklar buradan kaynaklanıyor.

Şimdi ben derim ki, biraz evvel sayın Bakanım da değindiler, buranın kaynağını kesinkes bütçeden takviye etmemiz gerekir. İkincisi dış kaynak bulmamız gerekir. Üçüncüsü kendi kaynağını bir kısmını yaratmaya başlamış, ne olursa olsun şu andaki gelirden belirli bir fonu bunun yatırımlarına hasretmek üzere TEAŞ'tan ve TEDAŞ'tan almak lazım. Enerjiyi bugün satıyorlar, yatırım yapıldı. Yatırım nemasını getirmeye başladı. Tahsilata başladı, bunun içinden bu fonu bunun yatırımlarına ayırmak lazım ve de çok para olacağı kanaatindeyim. Bu bir milli projedir. Bu projeyi hiç kimse inkar edemez. Devasa bir projedir. Mühendislik harikasıdır, havadan gördüğüm zaman şaşırıdım kaldım. Hollanda küçük parseller halinde dünyanın en büyük tevhid edilmiş arazileri de Amerika'dadır. Zaten geniş alanlı. Ona göre tekniklerini geliştirmişler. Ama Urfa'ya baktığımız zaman havaalanından uçaktan inerken bütün her şey ayan beyan gözüküyor.

Bir, bugün azımsadığımız 12.8 tarım arazisi yapılması gerekenin yapılmış bitmiş. Nasıl biliyor musunuz? Ana kanallar geçmiş, sekonder kanallar geçmiş, tali kanallar tarla içerisinde yapılmış. Tevhid edilmiş, tevhidler çok büyük. 100 hektardan aşağı değil. Meyil açıları, akış açıları bomba gibi. Daha ne göreceksiniz mühendislikte. İki tarlayı birleştirip tesviye edemezken bu kadar büyük bir arazinin tesviye edilmesi, kodlandırılması, o mühendislik hizmeti kolay mı? Sular aralardan, arklardan akmış, yukarıdan güneşten parlıyor, gümüş gibi duruyor. İnsan gözünü nasıl açacağını bilemiyor. Daha muhteşem bir mühendislik bir şey göremiyorum ben burada. Böyle bir proje. Bu projeye kaynak kesinkes bu kaynaklardan kaynaklanmalı.

Şimdi notlarıma bakmadım, o kadar heyecanlıyım ki, devamlı söyleyebilecek durumdayım, ama notlarıma bakarak bazı şeyleri de önermek istiyorum. Birincisi, koordinasyon kopukluğu var her türlü yatırımda. DSİ, haliyle zamanında kendisine barajları yap, enerji yataklarını meydana getir, buna göre burada üretelim denilmiş. TEK'e, efendim işte jeneratör grupları verilmiş, yatırımlar tamamlansın. Bunlar bir koordinasyon işi, kabul ediyorum ama GAP bugün bu yapımdan sıyrılmak üzere ve de sıyrılmış. Şimdi bun-

dan sonra GAP'taki yapılacak işler, GAP'ın kendini ilgilendiren projeler olarak karşımıza çıkıyor. Nedir? Tali kanallar. Nedir? Yeni tesviye alanlarının yapılması, arazinin tevhid. Nedir? Yeni yatırımlar entegrasyon içerisinde yapılacak tarımsal ve sanayi tesisleri. O takdirde bu projeleri GAP'ın artık kendisi yapması lazım. Eğer DSI'ye bir şey yaptırılacaksa, kendi kaynağından onu müteahhit olarak kullanıp, ona yaptırması lazım. Eğer Tarım Bakanlığına bir şey yaptırılacaksa, yahut Köy Hizmetlerine bir şey yaptırılacaksa onlara vermesi lazım. Bu işe yatkın, ehil birer kuruluş oldukları için. Artık bundan sonra tamamen değiştirmemiz lazım. Sayın Bakanımın dediği gibi, kanunu hemen çıkartmak lazım. Kendisi artık müstakil bir birim olarak, bütün bu yatırımını kısa sürede hedefleyip, yapabilecek tarza getirmek lazım. Başka herhangi bir şekilde yine sorumluluğu dağıttığımız takdirde, her dairenin çalışma tarzına, hızlığına, yavaşlığına göre bizim bunu belirli sürede becermemiz mümkün değil. O takdirde tek sorumlusunun olması lazım.

Bugünkü koordinasyon kuruluna baktığım zaman, bana göre bu tarıma dayalı en büyük proje. Biraz evvel dediğim gibi, proje projeyi doğuruyor, getiriyor. Yarın çok değişik şeyler gelecek, belki havaalanlarını beğenmeyeceğiz. Daha değişik tali alanlar meydana gelecek. A'dan Z'ye marketingi düşünmek lazım. Oradaki emtia yetiştirdiğinden müşterinin önüne gidene kadar bütün faaliyetleri kapsayacak tarzda projeye alınması gerekir.

Finansman kaynaklarından bahsettik, örgütlenmeden bahsettik. Kesinlikle çiftçi kooperatifleri olmadan, çiftçi birlikleri olmadan arpa boyu yol gidemeyiz. Dünyanın en çok liberal olan ülkesi Amerika'da, dünyanın en fazla kooperatifleri vardır. Bu kooperatifler kanalıyla işlerler.

Bizden evvelki oturumda Ziraat Bankası sözcüsü arkadaşım şunu söyledi: "Bu krediler fazla faizle veriliyor, hükümet desteklesin, kredileri düşürsün, biz daha çok kredi verelim." Hayır, kesinlikle hayır. Hiç lüzum yok, Ziraat Bankası'nın devreden çıkması lazım. Zaten yeni yasası çıktı, evvela üç yıl içerisinde özerkleşecek, sonra da nasıl özelleşir bilemiyorum. Çiftçiye kendi bankasını, kendimiz kurdurmamız lazım, orada. Bunun örnekleri var dünyada. Landbank vardır Amerika'da. Craproduction Assosiation diye bir derneğin kurduğu bankadır. Kendi gelirlerinden fon ayırmışlar. Hem sermayedar olmuşlar, hem kredi verir duruma gelmişler, hem de dimdik ayakta, hem de kendi yatırımlarını kendileri yapıyorlar. Yalnız şu var: Uzun vadede çok düşük faizli ilk yapım kredilerini devletin desteklemesi gerekir. Bu kıvılcımı verdikten sonra banka yönetimi de kendilerinin, yüzde kaçtan faiz verecekler kendilerinin, hangi girdiyi alacaklar, kime ne kadar ne para tahsis edecekler, oradaki kooperatifler toplanıp kendileri karar vereceklerdir.

Efendim ihracatta teşvik kredileri, belki onlara uygun kredi şeyleri, işletme kredileri, ne varsa bu banka kendisi temin edecektir. Müstakil bir bankaların olması lazım. Halk Bankasından KOBİ'leri bekleyeceğiz. Ziraat Bankasından efendim kaynak yok, katiyen alamazsınız. Üç sene evvel, 4 katrilyonlu çiftçi borçları, şimdi 11 katrilyona çıkmış. Banka kaynak arıyor. Mümkün değil. Ondan sonra finansman katlığı var, değişik mazeretlerle çiftçi uyutuluyor. Kesinlikle bunların kendi gelirlerinden yüzde 1'lik bir fon kesilse, orada kitle üretimleri olacak.

Bakınız biraz evvel dediğim gibi, okumama hiç lüzum yok. Daha dün açılan tarım alanından Türkiye'nin üçte bir pamuğunu üretmiş durumda. Üçte birinden fazla. Baktığımız zaman rakamlara, üçte birinden fazla Türkiye'nin pamuğunu üretmiş, Çukurova'yı katladı, tek başına. Tek başına Ege'yi de katladı. Bu sadece ürünlerden bir tanesi. Bundan alınacak yüzde 1'lik bir fon, onun iştirak payı olacak. Birikenlikle birlikte sermayesine ortak olacak. Bu kadar basit.

Kesinlikle proje dört başı mamur olmalı. Ben bu kadar mühendisliğe rağmen drenaj kanallarını açmayan arkadaşlarımı affetmiyorum. Herhalde çok derin olduğu için, birden bire de çiftçinin bu kadar suyu kullanamayacağını tahmin ettikleri için böyle bir hesaplamayı yapmamışlar ama drenaj kanallarının kesinlikle oralarda açılması lazım. Bütün arazi boyunca bütün gelişecek

Bir de sayın Cumhurbaşkanımız dün çok haklı olarak belirttiler. Ekoloji çok önemlidir. Ekoloji bitkiye la-zım olan iklim türüdür. Yukarı havzayı da GAP'ın içerisinde telakki etmek lazım, başlandığı noktadan bugü-ne kadar GAP'ın da adının değişmesi lazım. Çünkü orada bir mikro klima var, değişik bitkiler üretilecektir.

Yine benim söylemek istediğim pek çok şey var. Sanayi için girdiyi ben sağlayacağım. Burada tarımsal üretim değerlendirilecektir. Fabrikanın üretimleri değildir. Ağır sanayi zaten Türkiye'de belirli yerlerde kendini fizibilitenin gereği yerleşim öyle olmuştur. Tarımsal sanayi doğacaktır. Şimdiden tedbirlerini ala-lım. Dış ülkeleri gözümüzün önüne getirelim. Buralarda bir fortrey bir mobil olan tarlaların içinde değer-lendiren fabrikalar vardır. İşçiyle beraber gider. Örneğin marul, örneğin bir şey, oradan direkt markete gi-der, tarlada işlenir. İkinci manipülasyona, nakliyelere filan lüzum kalmaz. Şimdiden bu tedbirleri alalım. İkincisi, yanına kurulacak sabit tesislerdir. Yollar konusunda zaten her şey yapılmaz. O sabit tesislere de gerekli teşvikleri, kaynakları bulmamız lazım. En önemli bir nokta, buradaki işletme tekniklerini, tarımda işletme teknikleri vardır, münavebe sistemleri vardır, dünya böyle. Biz de hemen getirmemiz lazım. Tür-kiye'de yüzde 40 yem açığı ve yağ açığı var. Yani yağ ürünleri üreteceğiz, yem ürünlerini üreteceğiz. Mı-sır ithal ediyorum, yürekler acısı. Eski bir Tarım Bakanı olarak ve bir tarımcı olarak utanıyorum. Ülkenin her yerinde yetişir, bu üretim planlamasının olmayışından ve kişileri teşvik etmeyişimizden olmuştur.

Şimdi burada herhangi bir çiftliği ihdas ettiğiniz takdirde, dörtte birini rotasyona kendiliğinden soka-cak her sene suni çayır merası hazır. Ve hayvancılık da kendiliğinden gelişecek, işletme sistemlerini kesin-kes şimdiden getirip oturtmamız lazım, bu açıkları da kapatmamız lazım. GAP'taki arazi ancak bu şekil-de değerlendirilecektir.

Ürün işleme tesislerinden bahsettim ve de son olarak bazı önerilerim olacak. Yalnız marketlere ulaş-a-cak, bakınız biraz evvel ürün var, yapıldı denildi bir oturumda, nakledilmediği için ürün para etmiyor de-nildi. Nakletsek ürün yine para etmeyecek. O açıdan A'dan Z'ye bunların kooperatiflerini, sistemlerini ih-tisas kooperatifleri olarak kurmak gerekecek. Pancarcıysa pancar kooperatifi, pamukçuysa pamukçu ko-operatifi. Susamcıysa susamcı kooperatifi, narenciyeyse narenciye. Bunlar kendi entegre tesislerini zincir-leme kendileri getireceklerdir. Özellikle ürün kurutma tesislerini çiftlikler içerisinde de kurmak lazım. Ay-rıca başka yerlerde de kurmak lazım.

Tohum sanayi buraya kendiliğinden gelecek. Tohum sanayi deyip geçmeyelim. Bunun makinası da var, tohumun kendisi genetik ıslahı da vardır, bütün bunlar ayrı ayrı yapılacaktır.

İstihdam kendiliğinden doğacaktır. Yatırımlardan dolayı doğacaktır. Köyden giden göçe de üzül-müyorum, arkadaşlarım beni yanlış anlamasınlar. Köyden ne kadar göç olduysa, işletmelere o kadar daha tevhid edilip daha verimli olacaktır. Yalnız onları absorbe etmek bize düşmektedir şehirlerde. Bunun plan-lamasını yaptığımız zaman köyden kente göç Türkiye için problem değil, bir verimli noktadır, bunu da her zaman rahatlıkla konuşabiliriz.

Bölge doğal kaynaklarının korunması gerekiyor. Bu doğal kaynakları korumadığımız takdirde, başımı-za daha büyük işler açabiliriz. Her türlü erozyon, her türlü çevre zararlılığı, her şey buradan doğacaktır.

GAP 2010 yılı planının sonuçlanmasından sonra bölgenin uluslar arası bir özellik kazanacağı, üreti-miyle başta Orta Doğu olmak üzere dünyanın pek çok ülkelerini besler hale geleceği, böylece Avrupa ül-kelerine karşı avantajlı konumuyla yabancı sermayeyi bölgeye çekeceği aşikardır. Yabancı sermayeden korkmayalım. Başka türlü yaşayacağız. Onlar bizden yararlanacak, biz onlardan yararlanacağız. Ama menfaatlerimizi iyi koruyacağız. Bu şansımızı iyi değerlendirmemiz gerekmektedir. Yine ilerideki tartış-mamız sırasında sizlere pek çok şeyleri arz edebilirim.

Sayın Cumhurbaşkanına bana bu müsamahayı gösterdiği için ve sizlere de ayrıca teşekkür ediyorum.

Sayın Cumhurbaşkanım, saygıdeğer konuklar, hepinizi saygıyla selamlıyorum. ZMO'ya da teşekkürlerimi sunuyorum.

Özellikle de Türkiye'nin, Türk tarımının çok önemli konularını, her zaman, her vesileyle bu tip toplantılarla dile getiren ve siyasetçilere, siyaset kurumunun temsilcilerine konuşma ve meseleyi tartışma imkanı, zemini hazırlayan, siyasetçi ve siyaset kurumu konusunda kompleksiz, ön fikirsiz davrandığı için ZMO'yu da canı gönülden kutluyorum.

Tarım öğretiminin 155'i yıldönümünü de aynı zamanda kutluyoruz. Bu vesileyle Türk tarımına ve Türk tarım öğretimine değerli hizmetleri geçmiş olan bütün meslektaşlarımızı, bütün hizmet ehlini, tarımcı olsun olmasın bugüne kadar hizmet etmiş olan bütün değerli insanları şükranla anıyorum, ebediyete intikal etmiş olanlara Allah'tan rahmet diliyorum.

Başlangıçta bir sulama ve toprakla ilgili bir proje ve bu kaynakların değerlendirilmesine yönelik bir proje ama daha sonra Cumhuriyet tarihinin en büyük eserlerinden biri, bir entegre proje ve bir bölgesel kalkınma projesi GAP. Elbette değerli yıldırımın başlangıçta ifade ettiği görüşüne aynen katılıyorum. Bizim için burada en büyük talihsizlik, GAP'ı burada, sayın Cumhurbaşkanımızın huzurunda konuşmak. Çünkü ben inanıyorum ki ve riyasız ifade ediyorum, GAP'ı, GAP olayını, bölgesel kalkınma kavramını, Türk insanına bakışı, doğusuyla, batısıyla, kuzeyiyle, güneyiyle hizmete layık olan insanlara hizmet götürmenin en büyük mimarı, on en iyi anlatan, onu en iyi anlayan kişi, sayın Cumhurbaşkanımızdır. Bunu bir hakkı teslim etmek için burada ifade ediyorum. Ama birkaç cümleyle de olsa ben görüşlerimi arz etmek istiyorum. GAP deyince sadece bölge için değil, Türkiye için değil, aynı zamanda Türkiye'nin yaşadığı coğrafya için de bir hayat projesi. Su deyince hayatın üç temel vazgeçilmezinden biri ve en önemli kaynağımızı, en önemli potansiyelimizi dizginleyen, işe, güce, enerjiye dönüştüren, insanımızın hizmetine sunan bir mükemmellik abidesi. Bir uluslar arası toplantıya, hatta birkaç tanesine katılmıştım da, bir seferinde çok bariz olarak sınır aşan sularla ilgili yapılan bir toplantıda, her ülkeden aşağı yukarı 184 ülkeden delegasyonun bulunduğu bir toplantıda, biraz komşularımızdan bazıları ileri gittiği zaman, arkamızda tesis ettiğimiz bu büyük şaheserin varlığına güvenerek, göğsümü kabarak GAP'ı anlatmıştım ve onlara şu ifadeyi kullanmıştım: Bizimle iyi geçinin, sizin petrolünüz biter ama bizim dizginlenmiş, potansiyeli insanın hizmetine sunulmuş olan suyumuz asla bitmez. Bunu bana dedirten projenin mimarlarını canı gönülden kutluyorum.

Cumhuriyetten günümüze kadar bu anlayışı, bu hizmet anlayışının altını çizmek istiyorum. Ben elbette ki GAP'ın eksikleri vardır. 32 dolar planlanmış, 12 veya 14 milyar doları harcanmış, birçok noksanı var. 12-14 milyar, 16 milyar dolar daha harcanması lazım. Son yıllarda yapılan çalışmaların yetersizlikleri, belki isabetsizlikleri de olabilir. GAP konusunda gerek planlayıcılar, gerek uygulayıcılar, bu değerli görüşle-

rini, eleştirilerini ortaya koymuşlardır. Ben fazla teknik detayına girmek istemiyorum. Biraz haksızlık da olur, çünkü konuyu çok iyi bilen insanlar aramızda. Başta sayın Cumhurbaşkanım. Ama 1937'den başlayıp, 1960'larda süratlenen ve büyük bir hizmet hamlesine dönüşen GAP'la ilgili anlayışı ve siyasi anlayışı Türkiye'nin son yıllarında izlenen politikalarıyla, son yıllarında tarımı ve tarım kesimine doğal kaynaklarımızın kullanılması konusundaki hassasiyet noksanlıklarına baktığım zaman, inanın bu dönemleri bize, şimdiki siyasete ve belki bizden sonrakilere çok iyi anlatmanın çok gerekli olduğu kanaatini ifade etmek istiyorum.

Değerli dinleyenlerim.

Bugün ülkemizin bütün bölgelerinin kendine has çok önemli potansiyelleri, çok önemli kaynakları vardır. Ben Erzurum milletvekiliyim. Doğu Anadolu Projesi diye bir çalışmamız vardı. Sağ olsun, sayın Cumhurbaşkanımın hükümetleri döneminde, 1992'de o projenin mimarlarından yine biri de sayın eski devlet bakanımız Ekrem Ceyhan Beyefendi, hükümet tasarısı olarak TBMM'ye gelmişti. İnanıyorum o tasarımı sevk edenler, aynen GAP gibi bu bölgede çok önemli bir nüfusun barındığını, bu bölgede yaşayan insanların bu hizmete layık olduğunu ve Türkiye'nin en önemli meselelerinin belki o günden, bugün için daha iyi görülen ve yarın belki daha da büyük bir problem haline gelecek olan en temel meselesinin gelir dağılımı bozukluğu olduğunu, bölgesel gelişmişlik farkının süratle açılmış olduğunu gördüler ve DAP'ı tasarısı olarak sevk ettiler. Aynı zamanda bu tasarımı sevk eden siyasi irade, o bölgedeki insan kaynağını da, insan potansiyelini gördü, aynen GAP'ta olduğu gibi. Ve o bölgenin su kaynaklarını, dağıtımını, merasını, çayırını, tabii kaynaklarını, madenlerini de gördüler. İnanın bölge insanı devletten iane değil, devletten hizmet, yardım istemektedir. Bugün Aras ve Çoruh nehirlerinin 10 milyar kilovatsaat yıllık bir potansiyeli vardır ve bunun yüzde 1'i bile bölgede kullanılamamaktadır. Bölgedeki madenler ya işletilememekte veya çok az kapasite ile işletilebilmektedir. Bunu şunun için söylüyorum: Hükümetlerin tercihleri çok önemlidir. Bu tercihleri yaparken Türkiye'nin realitesini, gerçeklerini çok iyi görmek gerekir diye düşünüyorum.

Bugün bu salonda bulunan herkes Türk tarımına, Türkiye'deki yatırım meselesine, kalkınma hamlelerinde refahın, zenginliğin bütün tabana, bütün kitlelere yayılması gerektiği konusunda bugünkü siyaset anlayışı maalesef dünkü kadar net, dünkü kadar kararlı değil. Bugün Türk tarımına bakış, dünkü kadar iyi değil. Ayrılan kaynaklar son derece sınırlı ve güdübirlik. Onun için bunu asla popülist yaklaşımlarla ifade etmiyorum. Yani bugün her zamankinden daha çok tarımda yeniden yapılanmaya ihtiyaç var, yeni projelere ihtiyaç var, kaynaklarımızın rasyonel idaresine ihtiyaç var, ama bugünkü yapılan uygulamalara baktığımız zaman, acaba dünkü siyasi iradeyi tekrar tesis edebilir miyiz diye düşünüyorum ve bunun için de bu meselelerin Türkiye'de siyaset üstü olarak görülmesini ve bütün siyasi partilerin bu meselelere, GAP'a, DAP'a sadece siyasi partilerin görüşleri açısından değil, sayın Cumhurbaşkanımızın da ifade ettiği gibi herkesin övünebileceği, herkesin kendinden bir parça olarak görebileceği büyük eserler olarak bakmamız gerekir diye düşünüyorum.

Bugün çok önemli meselelerden biri zaman zaman acaba GAP'a ayrılan bu kaynaklar, bu paralar gerçekten yerini buldu mu, hak etti mi? Bana göre kurusu kuruluşuna düşüncesi de doğrudur, harcaması da doğrudur. Öyle düşünüyorum ve elbette ki çok doğru bir yatırımdır. Ama yani GAP'a bu kadar yatırım yapmanın sonucunda beklenen faydayı elde edebilecek miyiz gibi düşündüğünüz zaman, bugünkü tarımdaki ve üretimdeki yanlış tercihleri ve yanlış yapılanmayı gördükten sonra doğrusu ben de ciddi olarak endişeleniyorum.

Eğer siz ürettiğiniz ürünü değerlendiremiyorsanız, kendi çiftçinizi, üreticinizi tam ayağa kaldıramadan, enflasyon kısılacında yüksek maliyetler kısılacında toparlanma fırsatı bulmadan dünya fiyatlarıyla, dünya ziraatiyle, dünyanın gelişmiş ülkeleriyle yarışa hazırlanıyorsanız. Dünyanın en gelişmiş ülkeleri, en ciddi rakamlarla AB ve ABD bu rakamları, bütün buradaki meslektaşlarım benden çok iyi bilirler, çok ciddi rakamlarla desteklerine devam eder ve Türkiye'deki desteklemenin kayıtsız şartsız kaldırılmasını empoze ederken, bundan sonra Türkiye'de fazla üretmenin, çok üretmenin, çok fazla faydası olur mu diye endişeye kapılanlardan biriyim şahsen. Çünkü bugün Türkiye'nin çok ciddi bir tarımsal ihracat problemi vardır. Türkiye artık bir ithalat cenneti olmuştur. Bunun için bugünkü yönetimlere, bugünkü hükümetlere değil, dünden bugüne kadar eğer birtakım ihmaller ve birtakım tercih hataları varsa, bütün bunları kasdederek ifade ediyorum, evet maalesef Türkiye bugün artık kendi kendine yetemeyen ülkelerden biri haline gelmişse, bu kaynaklarının olmamasından, yetersizliğinden değil, yanlış tercihlerden ve kaynaklarını kullanamamasından dolayıdır.

Bu bakımdan, bu konuda bugün her zamankinden daha çok ister sosyal bir mesele olarak, ister ekonomik bir mesele olarak, ister tarıma ve tarımcıya ait, köye ve köylüye ait bir mesele olarak bakın, Türkiye'nin en önemli meselelerinden biri, çok önemli bir gizli işsiz potansiyelini bünyesinde barındıran yüzde 40'larda, 45'lerde, 50'lilerde görünen tarım nüfusunun süratle oradan tarımı tasfiye yoluyla kaçırılması, uzaklaştırılması değil, akıllı ve verimli yollarla, ciddi istihdam alanları yapılması ve böyle GAP gibi ve daha birçok DAP gibi önemli agroindustry projeleriyle büyük sosyal projelerle bu insanımıza biz sağlıklı nüfus, tarımdan nüfusun koparılıp, ayrılıp başka alanlara istihdam yollarının ve reçetelerinin ortaya konulması gerekir. Bunun için de şahsen ben bir meslektaşınız olarak, ama bir siyasi kimliği de taşıyan bir insan olarak, Türk tarımına ve bu meselelere yaklaşırken, asla meseleyi bir siyasi polemik olarak veya siyasi bir vasıta olarak kullanmak istemedim, istemiyorum da, buna uzmanlar, teknik elemanlar nasıl, hangi gözle bakıyorsa, siyaset yapan ama bu mesleğin sıkıntılarını, problemlerini bilen arkadaşlarınız olarak parlamentoda bulunan arkadaşlarınız olarak da böyle bakıyorum. Diğer arkadaşlarımızın da böyle baktıkları kanaatindeyim.

Esasında söylenecek çok şey var. Türkiye'de çiftçi örgütleri diyoruz, sivil toplum örgütleri diyoruz, çok seslilik diyoruz, demokrasi diyoruz ve bunları konuşurken herkes en kolay kale olarak, en kolay hücum edilen kale olarak, bana göre de savunması maalesef en az olan siyaset kurumuna hücum ediyor. Bugün Türkiye'de sivil toplum örgütlerine, kitlelerin hakkını, hukukunu korumakla mükellef olan örgütlerin gerek işleyişi, gerekse meselelere bakışı itibarıyla baktığınız zaman, asla Türkiye'de toplumla devletin arasında siyasetle halk arasında köprü vazifesi, onun sözcülüğü görevi yapmadığı, yapamadığı konusunu da maalesef üzümlere dikkatlerinize arz ediyorum.

Demokrasi veya geri kalmışlık bir bütündür, parçalanamaz. Bir toplum bütün kitlelerle, bütün katmanlarla ya demokrasiden nemalanmaya, istifade etmeye hazırdır, öyle bir talebi vardır veya yoktur. Bunu bir kesimin sorunu olarak, bir kesimin meselesi olarak da görmemek gerekir diyor, hepinizi saygılarımla selamlıyorum.

Sayın Cumhurbaşkanım, sayın dinleyiciler, değerli panelistler. Sözümün başında ben de sizleri saygıyla, sevgiyle selamlıyorum.

Ziraat Mühendisleri Odamız, tarımın eğitiminin 155'inci yılında Tarım Haftası olarak kutluyorlar. Bu dördüncü bölümün kutlama programı gerçekten enteresan. Çünkü Avrupalı bir tarzda, sayın Cumhurbaşkanımızı paneli idare etmek üzere bir ilk olarak getirdiler ve inşallah bundan sonra umarım ki sayın cumhurbaşkanları, sayın bakanlar, bu ilki devam ettirirler, gerçekten buna ihtiyacımız var.

Tabii buradaki konu siyasi partiler ve GAP. Aslında belki iki gün içerisinde ne yapıldı, ne yapılıyor, ne yapılmalı gibi sorular burada tartışıldı, tartışılıyor. Tahmin ediyorum çünkü başlangıçta sayın GAP İdare si başkanımız geniş bir sunu yapmak suretiyle brifing verdiler. Bu bakımdan rakamlara boğulmadan konunun hassasiyetini belirtmemiz gerekiyor.

Tabii sayın Cumhurbaşkanımız projenin ta başlangıcından beri işin içindeler. İkincisi, siyasi bir insandır, bu bakımdan önemli ve ziraat mühendislerinin, ziraatçıların, yani Ziraat Cemiyetinin bazı toplantılarında konuşmalar yapmışlar. Ben bunları şöyle bir gözden geçirdim. Mesela, Eğitim ve Öğretimin 148. Yılında önemli şeyler söylüyorlar. "Örgütlü toplumu alkışlıyorum" diyor sayın Cumhurbaşkanı. "Toplum hiçbir şeye ses çıkarmıyorsa, orada yöneticilerin doğruyu yapması mümkün değil. Ülkeyi yönetenlerin hazırlıklı olması lazım, meseleleri anlamaya çalışması lazım. Bugün dünyada demokrasinin işlemesi, ancak toplumun demokrasi refleksine bağlıdır" diyorlar.

Bugün hakikaten Türkiye günlük güneşlik değil. Belki Düyun-u Umumiye'den kurtulduk ama maalesef işte son birkaç yıldır IMF'nin denetimine takıldık, kaldık. Demokrasi üzerindeki baskılar tahmin ediyorum kendisine göre ve o baskının yarattığı ortama göre de bazı ekonomik şeyler ortaya getirdi, kendine göre düzenler ortaya getirdi. İnşallah sayın Cumhurbaşkanımızın bu daha önce işte 1993 yılında 148. Yılında konuştuğu bu demokrasiyi inşallah ülke olarak yakalarız. Yine 1993 yılında sayın Cumhurbaşkanımızın bir bayram mesajı var ki, fevkalade önemli. Şöyle buyuruyorlar. Diyor ki, "GAP'ı sevmek, Türkiye'yi sevmektir. GAP, Türkiye birliğinin çimentosudur ve Cumhuriyetin de en büyük projesidir." Buna katılmamak tabii mümkün değil. Aklımıza şimdi doğu ve güneydoğu Anadolu'da yaşadığımız sıkıntılar geliyor. Bu cümleleri dinledikten ve bu cümleleri tekrar tekrar okuduktan sonra. Acaba diyoruz ki, yıllarca yaşadığımız sıkıntının, gözyaşının sebepleri bu söylemde gizli midir? Hakikaten bakıyoruz ki, yeniden bir Çukurova meydana geliyor ve Çukurova'nın misliyle ovalar meydana geliyor. Yukarı Mezopotamya Ovası yeniden hayat buluyor, yeniden diriliyor. Acaba bunlar diyorum ülkemiz üzerine husumeti mi çekti, yani bunları yapıyor bu Türkiye büyük projenin sahibi. Ve tabii benim bunları cevaplandırmam belki satırbaşları arasında söyleyip geçeceğim ama asıl konunun sahibi varken cevaplandırmam da mümkün değil.

Değerli arkadaşlar, Butros Gali'yi hepimiz biliyorsunuz ve bilinen bir isim. Bir makalesinde, "GAP'ın bölge barışını tehdit ettiğini iddia edebilirim" diyor. Bir yerde biz huzur projesi diyoruz. Elbette öyledir. Birlik projesi. Ülkenin çimentosu. Ama bakın bir başkasının görüşünü, yabancının görüşü ne diyor? Diyor ki, GAP bölge barışını tehdit eden bir projedir. Öyleyse diyoruz ki, bu bir ideolojinin gerçekleşmesinin önündeki en büyük engeldir bu proje. Yine tabii PKK belasına bildiğiniz gibi 40 bin evladımızı verdik. Söylenen rakam, benim bildiğim 150 milyar veya 100 milyar dolar gibiydi. O şekilde bir para harcadık. Ama elbette işte tahmin ediyorum ki, söylenenlerin altında bu milli dava, bu milli proje vardır. Ve tahmin ediyorum ki, yine gerçekleştirilmemiş olan Sevr'in yeniden sanki hortlatılmasıdır. Tabii kim, nereden, nasıl bakarsa baksın bu projeye? Sayın Cumhurbaşkanı ikaz etmiş, diyorlar ki, GAP Türkiye birliğinin çimentosudur ve Türkiye'nin de en büyük projesidir, doğrudur.

GAP'ın manası, kimin nereden baktığı da bizi fevkalade ilgilendirmiyor ama Fazilet Partisi olarak diyoruz ki, bizim bakış açımızda GAP barıştır, kalkınmadır, ülkenin birliğin ve dirliğinin göstergesidir ve elbette ülkenin çimentosudur, bölgenin kalkınması da bu projeye bağlıdır, o bakımdan herkesin bu projeyi gözü gibi koruması ve varsa noksanlıklar, ki var, bunun mutlaka giderilmesi lazım.

Şimdi FAO yetkilileri diyorlar ki, dünyanın ekolojik dengesi bakımından nerede bir tabiat zenginliği varsa, bu bütün dünyayı ilgilendirir. Doğrudur. Bunun için işte Cumhurbaşkanımız seviyesinde Rio'da bir Çevre Konferansı yapılmıştır. Biz buna karşı gelmeyiz. Ancak şöyle bir cümle bizi her zaman rahatsız eder. "Su, ekonomik değerdir, bütün dünyanın malıdır" Öyle diyorlar. Şimdi tabii bu üstü kapalı sözler, üstü kapalı ifadeler bizi, ülkemizi devamlı rahatsız eder. Peki bu böyledir de, bunun hukuki yönü yok mu? Elbette bunun da bir hukuki yönü olması lazım. Dönüp, dolaşıp şunu söyleyebiliriz: Madem öyledir diyorsanız, peki ABD'nin Basra'da işi nedir? Ne arıyor orada? Bizim bunları seslendirmemiz, gündeme getirmemiz lazım. Acaba anlayış şu mu: Ben tahmin ediyorum ki, odur. Senin malın benim, benim malım yine benim. İşte Türkiye, bu kıskacın altındadır. Mutlaka da bundan kurtarmak lazım. Yani adaleti ön plana çekmek lazım. Ülkenin menfaatleri açısından Fazilet Partisi olarak diyoruz ki, bu üstü kapalı görüşleri hiçbir zaman kabul edemeyiz, etmemiz de mümkün değil.

Değerli arkadaşlar, değerli dinleyiciler.

GAP'ın amacı belli. Bunları tekrar saymayacağım. Biraz önce sayın Mihrali Beye diyordum ki, aslında biz teşekkür edip bitirelim. Niye? Çünkü bize gelene kadar söylenecek her şey söylendi. Ancak bir de hazırlık yaptık, onu ifade ediyoruz biz şimdi size. Bu iki nehrin akışını düzenledik, tamam. Şimdi bu bir milli servet, bunu tarımda kullanacağız, elbette enerjide kullanacağız, içme suyunda kullanacağız. Bölgenin kalkınması buna bağlı. Ama bir kural var, o kural şudur: Çocuk kimin yatağında doğduysa ona aittir. Öyleyse başlangıçta kullanma hakkı bize ait. Yani ülkeler bir şeyler söylemiş olabilirler ve nitelik projenin başlangıcında yatırımlar yapılırken, bazı ülkeler yaşanmamışlardır, gelmemişlerdir. Bir kısmı Suriye'nin, bir kısmı Irak'ın, bir kısmı İsrail'in hatırından geçememişlerdir. Ama milli kaynaklarımız buraya seferber edilmiş ve bu proje buraya kadar gelmiştir. Tabii noksanlıkları yok demek istemiyorum. Noksanlıkları vardır.

Şimdi mesela 1989 yılında GAP Bölge İdare Başkanlığı kurulmuş. Niye baştan düşünülmemiş? Niye yani biz böyle deneme yanılma metoduyla hareket ediyoruz. DSİ Master Planını daha sonra gündeme getirmiş. Yani önce sulama veya enerji projesi olarak düşünülen bu büyük proje, bir bakıyoruz ki sonradan Master Planı olarak gündeme getirilmiş. Yani sulamanın ötesinde de bir mana ifade ettiği o gün anlaşıl-mış. Şimdi tabii 2010 yılı projenin revize edildikten sonra bitiş yılı olarak GAP İdaresi tarafından ifade edi-liyor. Ancak GAP'dan sonra bunu bir devlet bakanı sayın Yıldırım buyuruyorlar ki, tarımdaki bu hızla gi-dersek, 78 sene ediyor. Yani 78 sene sonra ancak biz bu meseleyi, yani tarımı orada halledebileceğiz. O ba-kımdan kuruluşunu 38 yılı olarak alırsanız, 62 yıl. 50 olarak alırsanız işte 50 yıl. 54 olarak DSİ'nin kurulu-şu olarak kabul ederseniz 46 yıldaki gerçekleşme yüzde 44. O bakımdan bu bizi hakikaten düşündürüyor. Mutlaka bunun üstesinden gelmek lazım, üzerine gitmek lazım. Proje revize edilecek, ne getiriyor, neyi he-defliyor, onu tabii bilemiyoruz. Burada mutlaka anlatıldı. Benim kendi kanaatim, kendi görüşüme göre projenin sarkmasının sebeplerinden bir tanesi, projenin büyüklüğünü bidayetinde ülke olarak kavrayama-dık. Proje hakikaten büyük bir proje. İkincisi, finansman temininde yabancılar buraya gelemedi veya biz getiremedik. Kurumlar arasında diyalog kurulamadı ve en önemlisi de biraz önce söyledim, projeyi enteg-re olarak ifade ettikten sonra, bir baktık ki tarım sulamasını ve enerjinin ötesinde sağlık, ulaşım, turizm bir yığın problem kendiliğinden ortaya geldi.

Ben şunu söylemek istiyorum: Mesela, bir strateji merkezini oluşturamadık. Mutlaka bir strateji mer-kezi oluşturulmadı, bilgi üretim merkezleri oluşmadı. Bu strateji destekleyecek ve yine ben burada üzüle-rek ifade ediyorum ki gördüm GAP İdaresi, ama itiraf ediyor, kendilerini de tebrik ediyorum, takdir edi-yorum. Diyorlar ki, son 10 yılın içerisinde ancak biz sürdürülebilirlik kavramını bu projenin içerisine ko-yabildik ve insan kaynaklı olduğunu, insan merkezli olduğunu da o gün gündeme getirebildik diyorlar. Bu bakımdan kendilerini yani sürdürülebilirlik, insanı kalkınma ve katılımcı planlamaya geç de olsa baş-ladıkları için kutluyorum. Çünkü katılımcılıkla beraber özel sektör girmiştir, katılımcılıkla beraber beledi-yeler girmiştir, halk girmiştir, ama yine de itiraflarını elbette iyi karşılıyoruz, doğru karşılıyoruz.

Şimdi bakın, bölgede işte biraz önce söylediğim gibi, deneme yanılma metoduyla beraber çok amaçlı toplum merkezleri kurulmuş, Çatom. Gidenler kurulmuş, Girişimci desteklemeler. İlisu Barajının altından çıkarılacak insanları ne yapacağız diye, o insanları sosyal, ekonomik yönden nasıl besleyeceğiz diye o gün işte yeni çıkmış gençleri, Sokaktaki Gençleri Rehabilitasyon Projeleri, Gençten Gence Projeleri. Bunların tama-muna bakıyoruz ki, işte sonradan ithal edilme, sonradan girme.

Bakın değerli arkadaşlar, Karakaya Barajının altında kalan köyler göç edildi. Nereye? Aydın'ın Didim ilçesine ve Didim'in götürüldü denizin işte 200 m, 500 m uzağında yerleşim yerleri olarak yerleştirildi. Ne yapacaklar bunlar? Nasıl geçecekler? Hayvancılık yok, tarım yok, tarım alanı yok. Dolayısıyla orada bü-yük bir sosyal problem işte 20 senedir bekliyor. Şimdi bu İlisu Barajının yapılma kararı yeni verilmedi ki! Bakın Amerika'yı yeniden keşfetmeye gerek yoktur. Devlet Üretim Çiftliklerimiz var. Hemen orada 3 mil-yon dekar Ceylanpınar Devlet Üretim Çiftliği var. Burada arazi planlaması yapılmak suretiyle veya dev-let üretim çiftliklerimizde arazi planlamaları yapılmak suretiyle insanlar oralara götürülebilirlerdi.

Şimdi bakın orada bir sosyal problem var. Gençten gence siz proje yapıyorsunuz. Ve burada sosyologlar var, çalışıyorlar. Peki Batman'da insanlar, genç kızlar intihar ediyorlar. Bunun sebebi araştırıldı mı? Baktım dokümanlarda hiçbir şey göremedim. Dolayısıyla bunun üzerine gidilmesi lazımdı. Demek ki, yani gençten gence biz proje yapacağız. Mardin'de işte gençlik merkezi kuracağız, üniversitelerden gelecekler, bu işi çözeceğiz. Burada bir yanlışlık var. Dolayısıyla sosyolojik olarak bunun üzerine gidilmesi lazım.

Şimdi GAP Master Planında temel kalkınma senaryosu olarak tarım ve tarıma dayalı ihracat merkezleri oluşturulacak denmiş. Biraz önce Zeki Bey söyledi. Orada bazı ürünler sanki başımıza bela olmuş gibi tarımın üzerine çiftçiler hemen koşular ve gittiler. Ben sayın Erdil'e katılmıyorum. Yani 320 bin ton yahut da 350 bin ton ürettik. Bu güzel şey, ama vahşi bir sulamayla toprağı elden çıkarttık. Horizon yüksek olabilir, 80 metre, 90 metre olabilir. Ama bir önümüzde aşağı Mezopotamya Ovasını kaydetmişiz. Orada uygarlıklar kurulmuş, Sümerler, Akatlar, Babiller kurulmuş, ama o ovada tuzluluk meydana gelmiş, ovada sıkıntı meydana gelmiş ve aynı sıkıntı bugün sulamaya açtığımız GAP'ta daha önce yaşanmış. Yani orada görüyoruz, araziler planlanmış. Araziler planlanmış. Ama arazi çoraklaşmış. Bu çok ciddi bir meseledir. Onun için yani evet buyurdular ki, evet o planlamayı yapanları ben affetmiyorum. Doğrudur, ama yani biz suyu daha toprağı buluşturmadan, insanlara eğitimi götürmedik ki. Suyun toprakla buluşması fevkalade önemli bir hadise. Siyasetçiler suyu toprakla buluşturur ve giderler. Ondan sonrası? Ondan sonrası tekniğin işidir. Tekniğin yapması lazımdı bunu. Ama bir bakıyoruz ki, su toprakla hakikaten bilgili olarak, eğitilmiş olarak buluşturulmazsa, başımıza bir bakarız ki, hastalığı satın almışız. Hakikaten de öyle oldu şimdi. Onun için çiftçiler bu sulama fikrini alıştırmalıydı. Bunlar tabii sulama projeleri geciktirilmiş. Şanlıurfa'da 152 bin hektar işte problemlili de olsa sulamaya açılmış ama bunun yanı sıra Ceylanpınar, Mardin 320 bin hektar duruyor. Siverek duruyor, Bozova duruyor, Suruç duruyor, Gaziantep duruyor, Batman-Silvan duruyor. Garzan, Cizre sulamaları duruyor. Bunların öncelik kazanması lazım. Mutlaka da bu öncelik kırsal kesimle beraber götürülmesi lazım. Yani sulama alanlarına gidiyoruz tamam, kırsal kesimi de aynı ağırlıkta götürülmesi lazım. Ben dokümanlara baktım, işte 1400 şü kadar çiftçiye fidan götürüldü, şü yapıldı, bu yapıldı, yem bitkileri götürüldü. Görüyorum ki, ovaya verilen ağırlık, kırsal kesime verilmemiştir. Özel projeler geliştirmek lazım. Bundan korkmamak lazım. Özel projeler, oraya has projeler geliştirmek lazım. Hatta bitki münavebesini o özel projelere göre yapmak lazım. Özel projelere göre bitki münavebesi, desenleri ona göre tanzim edilmezse ve hatta dünya pazarları takip edilerek o münavebe planlarının kısa sürede değiştirilmesi yetkisi o bölgeye ama teşvik verilmek suretiyle yapılmazsa, tahmin ediyorum ki arzu ettiğimizi bulamayız.

Tabii projenin başlangıcından bugüne kadar çok önemli tecrübeler oluşmuştur. Bu tecrübeleri mutlaka uyum içerisinde kullanmak mecburiyeti vardır. Bunun için GAP İdaresinin mutlaka yayımı ve yayını, efendim mutlaka bir elden yürütmesi gerekir, aksi takdirde buralarda bu tip problemleri söyler geçeriz. Ben projenin başlangıcından bugüne kadar emeğı geçen herkesi kutluyorum. Tabii rahmetli olanlar vardır, onları rahmetle anıyorum. Hepinize saygılar sunuyorum.

Sayın Başkan, değerli izleyiciler, hepinizi saygılarımla selamlıyorum.

1936 yılında büyük Atatürk'ün yukarı Fırat havzasındaki ölçümleri talimatıyla başlayan, 1960'ta Keban'la harcı konup, daha sonra insan merkezli, entegre sürdürülebilir bir proje olarak karşımıza çıkan GAP, Türkiye'nin en büyük ve ilk projesidir. Milli reflekslerimizin bir sonucu olarak doğmuştur. Millete mal olmuş bir projedir. İktidar, muhalefet herkes bununla öğündüğüne göre konulan hedefte de bitirilmesi için böyle bir birlikteliği sonucu olarak ben hiçbir engel olmadığı kanaatini taşıyorum. Neler yapıldı, neler yapılmalıydı? Eksikler oldu mu? Elbette ki böylesi devasa büyük bir proje ilkimiz olduğu için eksikleri olmuştur. Deneme yanılma noktasında bazı yenilemelerimiz de olmuştur. Mesela başlangıçta sadece ekonomik yönü nazarı dikkate alındığı için şahsen sosyal boyutunun biraz geç fark edildiğini burada ifade etmek istiyorum. Çünkü bölge sosyal yapısı itibariyle, sosyo-kültürel yapısı itibariyle problemli bir bölge. Sadece bu bölgeyi de bu şekilde tanımlamamak lazım. Doğu Anadolu da aynı kaderi paylaşıyor sosyal yapı itibariyle.

Uzun yıllar tabii göçlerin ayak altında ezilmiş, göçerliğin bir hayat tarzı olarak benimsendiği bölgede olayın sosyal boyutunu görmemek ekonomik boyutunu da çok anlamlı kılmaz diye düşünüyorum.

Değerli panelistler güzel şeyler söylediler. Doğrudur, hepsine katılıyorum. Şimdi bu sosyal yapıyı ekonomik kalkınmanın önünde götürmezsek, ileride ciddi sorunlar yaşarız. Sosyal yapıyı, sosyal yapıdaki sorunları sonradan fark etmemizi bile bir şans olarak değerlendiriyorum. Çünkü projenin boyutu büyük, sektörler itibariyle geniş kapsamlı bir proje. Merkezinde insan olan bir proje. Şimdi bölgenin ekonomik yatırımıyla ilgili nakdi gerçekleşme yüzde 44. Bunun içinde tarıma baktığımızda düşük, yüzde 12, 13'ler seviyesinde. Sosyal sektörlere bakıyoruz, o düşük. Enerji sektöründe yüzde 75'ler seviyesinde. Belki şöyle izah edebiliriz: İşte enerji önceliğimizdi, doğrudur. Enerji önceliğimizden elde edeceğimiz gelirlerle bu farkı kapatırız. Bu da bir görüştür, bu da bir yaklaşımdır, doğrudur.

Ben kısa başlıklarıyla önemli gördüğüm bazı sorunlara değinmek istiyorum. Bunlardan birincisi, tarımda nakdi gerçekleşme elbette hepimizi üzüyor. Çünkü bölgeyi de direkt ilgilendiriyor, ama bir noktada da seviniyorum. Çünkü biz bir şeyi görmeden önsezilerimizle bazı tespitleri yapma noktasında bazı zaflarımız oluyor. Sulama tekniklerinin çok geliştiği günümüzde, birçok tekniğin günümüzde vazgeçilmez kullanılmazlığına rağmen, biz hala gelenekçi bir anlayışla bazı metotları devam ettirdiğimizi görmenin de üzüntüsünü yaşıyorum.

Şimdi 1.7 milyon hektarlık bir sulamaya açılacak alandan bahsediyoruz. Neye göre? Salma sulamaya göre. İşte efendim ürün desenini ayarlamak, su fiyatını yükseltmek suretiyle siz suyun doğru kullanımını sağlayamazsınız. Bunun sağlanamadığını, sadece güneydoğuda değil, Türkiye'nin diğer yörelerinde de

yaşadığımızı bu mesleğin mensupları çok iyi biliyorlar. O halde biz hep salma sulamada ısrar etmek zorunda mıyız? Öyle bir önceliğimiz, öyle bir vazgeçilmezlik söz konusu mu? Belki mevcut çağın kullandığı teknolojinin sonucu olarak gündemimize girmiş basınçlı su metotlarıyla sulamayı, ürün desenlerine göre damlama sistem sulamaları bu bölgede hayata geçirmek suretiyle hem suyun stratejik önemini kavradığımızı birilerine göstereceğiz, hem de belki 1.7 milyon hektardan değil, belki o bölgede meyilli arazileri bu metotlarla sulamak suretiyle iki üç milyon hektarlık bir rakamdan bahsedeceğiz.

İşte ben ilgili kuruluşların bu sulama metotlarını yeniden değerlendirmesi konusunda bu nakdi gerçekleşmeyi bir şans olarak gördüğümü ifade etmek istiyorum. ama diğer görüşlere de elbette ki saygımız vardır. Biz de yanlılabiliriz. Ama bugün ürün desenini bugünkü mevcut ayarlamamız mümkün değil. Bir defa ülkemizin gündemine ürün ve üretim planlaması girmemiş. Ürün ve üretim planlamasının girmediği, bunun bir hayat tarzı haline gelmediği günümüzde ürün desenine su fiyatlarını artırarak salma sulamadaki bu yanlış uygulamanın önüne geçmek mümkün değildir. Ayrıca burada bir başka soruna dikkat çekmek istiyorum yine. İller İdaresi Kanunu, Belediyeler Kanunu ve Köy Yasasına göre bir sulama birlikleri oluşmuş. E şimdi bu sulamanın da bir girdisi olacak, bir geliri olacak devlete. Enerjiden bir gelir bekliyoruz. Peki bu toprakla suyu buluşturduğumuz, bu hizmetten dolayı bu gelire o kanalların ömrünü uzatmak gibi bir anlayışımız olmayacak mı? E peki, bunu hep devlet yapacaksa, bunu da bu mantıkla oluşan sulama birlikleri işte sayın Yerlikaya feodal yapıdan bahsettiler, kısmen katılıyorum. Çünkü Miras Kanunumuz onu eritti. Ona da kısmen değineceğim. Şimdi sulama ağları doğuyor orada. O zaman biz Sulama Birlikleri Yasasını çıkarıp, mutlaka bu suyun kullanımını ekonomik kılmak zorundayız. Bunun getirisiyle bu hizmetlerin devamlılığını, sürdürülebilirliğini sağlamak zorundayız diye düşünüyorum.

Olayın bir diğer boyutu sosyal boyutuyla ilgili olarak eğitim, sağlık, kırsal ve kentsel altyapıyla ilgili olan bölümüdür. Bölgenin sağlık ve eğitimde, kırsal ve kentsel altyapıda ciddi sorunlar yaşadığını hepimiz biliyoruz. Bunu ben rakamlarla boğmak istiyorum. Önümde tespitler var, ancak bir realite ki, gerek eğitim yönünden, gerek sağlık yönünden ve gerekse kırsal ve kentsel altyapı yönünden ciddi sorunlar yaşanıyor. Çocukları yetiştiren anaların yüzde 50'nin üzerinde bir çoğunluğunun okuryazarlığı yok. Okullaşma oranı oldukça düşük, ülke ortalamasının altında. Örgün ve yaygın eğitim konusunda ciddi bir çalışmanın olduğunu söylememiz de mümkün değil. O halde ben bu anlamda tabii sosyologların öngörüleleriyle ÇATOM'ların o bölgede belli düzenlemelerle eğitime ciddi katkıda bulunacaklarına inanıyorum. Ben atılan bu adımı da şahsen önemsiyorum. Ancak bunun yeterli olmadığını, bölgede eğitim ve sağlık yatırımlarının öncelikle ülke ortalamasına getirilmesinin şart olduğunu ve bunu mutlaka yapmamız gerektiğine inanıyorum.

Bir diğer olay, sosyal altyapıyla ilgili olarak bölgede kurulacak üniversitelerde sosyal bilimler ağırlıklı fakültelerin öncelik almasını, bu sosyal sorunların çözümüne ilmi bir yaklaşımla katkı sağlamayı da şahsen uygun görmekteyim.

Bölgede toprak yapısından, toprak dağılımından kaynaklanan bir adaletsizlik olduğu doğrudur. Ancak bu sadece o bölgeye münhasır bir olay da değildir. Çünkü mevcut Miras Hukukumuzla göre, ülkemiz-

de tarım işletmeleri hepinizin de malum olduğu gibi, bugün ortalama 59 dekar gibi bir işletme anlayışıyla devam etmektedir.

Şimdi ben burada dikkatinizi çekmek açısından sadece işte 1950'li yıllarda işletme büyüklüğümüz 100 dekar, 1980'lerde 60, 1990'larda 59 dekara düştüğünü, 5.9 hektara düştüğünü. AB'de ise 1950'lerde 100 dekar olan ortalama işletme büyüklüğünün 1980'lerde 160, 1990'larda ise 165 dekara geldiği görülmektedir.

Şimdi böyle bir Miras Hukuku anlayışıyla, hele güneydoğuda toprağın rantının yükseleceği bir dönemde elimde o rakamlar da var. İzniniz olursa ben onu da arz edeyim. İşte güneydoğuda yaklaşık 303 bin, ben yuvarlak rakam veriyorum. Tarım işletmesinin işledikleri toplam toprak alanı 45 milyon dekar. İşletmelerin yüzde 45'i, 50 dekarın altında. Bin dekarın üstünde büyük işletme olarak tanımladığımız, işte o feodal yapı diye vurgulamaya çalıştığımız işletme sayısı 8.793. Bu bölgede arazi rantının yükselmesi, Miras Hukukumuzdaki işte devamlı parçalanmayı öngören bir yapıyla belki 5 yıl sonra burada da yine 100-150 dekarları konuşacağımız bir yapı oluşacaktır, büyük işletmeler aleyhine diyorum.

Şimdi elbette ki topraksız, yani toplulaştırma konusunda gayretlerimiz müspet olmuş mudur? Yeterli oluş mudur? Olmamıştır. Çok değerli panelistlerin de ifade ettikleri gibi, çok başlılık, yetki dağılımındaki anlaşmazlıklar, Türkiye'de bu çalışmaların arzu edilen düzeyde yapılmasına engel olmuştur. Bugün Tarım Reformu Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Toplulaştırmayla ilgili görev verilmiştir. Aynı görevi Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü de yapar. Bilmiyorum ileride GAP İdaresi de yapacak mı diye kafamda bir soru işareti oluşmuyor da değil. Netice itibariyle eğer biz Tarım Reformu Genel Müdürlüğü'nü bu işle ilgili kurmuşsak, görevlendirmişsek, bu işin tamamını ona vermek zorundayız. Veya başka bir kurumu kurmuşsak, ona vermek zorundayız. Yani bu yetkiyi tekleştirmek, koordine eden kuruluşları da ona göre belirlemek gerekiyor. Bu yetki kargaşası bizde arazi parçalanmasından Miras Hukukumuzun da etkileri sonucu olarak ciddi bir aleyhimize gelişmelerin oluşmasına neden olmuştur.

Şimdi önemli gördüğüm bir iki hususu özellikle vurgulayarak sözlerimi bitirmek istiyorum. Bir defa bu sulama tekniklerinin gerçekten yeniden bir gözden geçirilmesinin yararına inandığımı ifade etmek istiyorum. Sosyal altyapıyla ilgili olan, özellikle bölgedeki üniversitelerde sosyal bilimler ağırlıklı bir yapının oluşmasını önemsemişimi ifade etmek istiyorum. Yine sivil toplum mantığı içerisinde ÇATON ve benzeri kuruluşların ilmi metotlarla, hadisenin önünde gidecek bir mantıkla sayılarının çoğaltılmasını arzu ediyorum. Netice itibariyle güneydoğunun bir diğer önemi de, asrımızın iki stratejik ürünü olan su ve petrolün bu bölgede bulunmasından kaynaklanan bir sıkıntı yaşamaktayız. Yani bu proje bizi Orta Doğu'da sıkıntılı kılıyorsa, işte sınır aşan suların ortaya koyduğu konumdan dolayı. Uluslar arası arenada belli sıkıntılar yaşıyorsak bu bölgeyle ilgili, o da bu iki stratejik ürünün ağırlıklı olarak bu bölgede olmasından dolayıdır. Ama her şeye rağmen, kim ne düşünürse düşün, biz kendi doğru bildiğimizi, kendi doğrularımızı ortaya koyarak, bugün özel müteşebbisi de o bölgeye çekmek suretiyle, yabancı kredi akışını o bölgede daha hızlandırmak suretiyle, yap-işlet-devret modellerini o bölgede başlamıştır, biraz daha çabuklaştırmak, sayılarını artırmak suretiyle bu projeyi en kısa zamanda bitirmek mecburiyetindeyiz. Niye? Çün-

kü günümüzde artık hak, haklının değil, hak kuvvetlidir. Kuvvetli olanların dediği oluyorsa, bizi kuvvetli kılacak, kuvvetli kılmasında muktedir yapacağına inandığım GAP'ı mutlaka öngörülen zamanın önünde bitirmek mecburiyetindeyiz diyor, hepinizi saygılarımla selamlıyorum.

TARTIŞMALAR

OTURUM BAŞKANI - Teşekkür ediyorum. Şimdi soruları yanıtlamak üzere değerli katılımcılara tekrar söz veriyorum.

Prof. Dr. Salih YILDIRIM - Ben sayın Gülay Subaşı'nın sualini size de aktarmak istiyorum. GAP Yüksek Kurulu'nda GAP, tarımsal kalkınmayı da hedefleyen bir proje olduğu halde, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı yer almamaktadır. GAP'tan sorumlu devlet bakanlığı yapmış bir bakanımız olarak bu konuda görüşleriniz nedir diye sorarlar.

Tabii başlangıçta GAP'ın tasarımıyla daha sonraki gelişmeleri arasında tümüyle örtüşen düşünceler, tasarımlar ve de bunun projeleşmiş şekli olduğunu söylemek mümkün değil. Değerli panelistlerin tümü bunu ifade ettiler. Daha sonraki süreç içerisinde Tarım ve Köyişleri Bakanlığının yer almayışının bir eksiklik olduğu fark edildi, bu konuda 55. Hükümet döneminde bir teşebbüsümüz oldu, ama gerçekleştirmek mümkün olmadı. GAP Yüksek Kurulunda Tarım ve Köyişleri Bakanlığının olmayışı, büyük bir eksiklik, bunun ivedi giderilmesi gerekmektedir. Benim bu konudaki kanaatim odur.

Soru: "GAP Yüksek Kurulunun, DSİ Enerji Bakanlığına bağlı olduğu halde, halen Bayındırlık ve İskan Bakanlığını temsil etmektedir. Bu yanlışın düzeltilmesi düşünüyor mu?"

Tabii DSİ'nin Bayındırlık Bakanlığına bağlı olduğu süreçte hazırlanmış olan bir tasarım olduğu için GAP Yüksek Kuruluna Bayındırlık Bakanlığı alınmış, ama Enerji Bakanlığı bu kapsamın dışında tutulmuş, bunun da ivedi olarak düzeltilmesi gerekmektedir doğal olarak.

Soru: " GAP Yüksek Kurulu hangi sıklıkta toplanmaktadır?"

Tabii, GAP'a verilen önemi yansıtması açısından çok önemli bir sualdir bu. 1990 yılında GAP Yüksek Kurulu'nun takriben 7 kez toplandığını ifade etmek istiyorum. 91-92 yıllarında birer kez toplanmış, 93-94 yıllarında toplandığına dair bilgi bende yok ama 96-97-98 ve 99 yıllarında da birer kez toplandığını ifade etmek istiyorum.

Efendim Sayın Önder Kurular'ın sualine yanıt verebilecek benden çok daha birikimli olan arkadaşlarım var. Bu bakımdan ürün pazarlaması ve kooperatiflerle alakalı konudaki suali eğer sayın Cumhurbaşkanım da müsaade ederlerse, Tarım Bakanlığı yapmış olan arkadaşlarımdan bir tanesi yanıt versin diye düşünüyorum. Sizin de müsaadenizi alarak, bunu sayın Erdil'e havale etmek istiyorum efendim.

Sayın Mahir Gürbüz'ün sorusu. "Bölgede var olduğu bilinen toprak dağılımı dengesizliğini korumak, GAP'tan yararlanacak toplum kesimleri arasında paylaşım adaletini kurdurabilir mi? Kurulur ise hangi mekanizmalarla sağlanabilir? Kurulmaz ise nasıl bir toplumsal yapı değişikliği önerebilirsiniz? Somut olarak, planda yanıtlarsanız seviniriz" diye sual sormuşlar.

Tabii toprak dağılımıyla alakalı konunun Türkiye genelindeki değerlendirmesini biliyorsunuz. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde topraksız insan sayısı, takriben yüzde 42 civarındadır. Toprak sahibi olanların

da takriben yüzde 33'ünün yeterli toprağı yoktur. Bugünkü koşullarda bu proje realize edildiğı takdirde, tabii ki hem gelir dağılımında homojen dağılımı sağlamayacak, hem de belki de mevcut olan adaletsizliğı biraz daha artıracaktır. Bu nedenle, bu projeler üretilirken, bu projeler yürütülürken, bu koordinasyon eksikliğı olarak üstünde ısrarla durulan eksikliğe bütün arkadaşlarım işaret ettiler. Bu bir yandan ekonomik projeler yaşama geçirirken, diğ er yandan diğ er projelerin yürütmesi gerekiyordu. Bunlardan en önemli bir tanesi tarım sektöründe ve tarla iç i geliştirme sistemleriyle alakalı çalışmaların yapılmamış olmasıdır. Bunlardan bir tanesi de toplulaştırma, tesviyedir, muhafazadır, yoldur, drenajdır ve buna benzer şeylerdir.

Tabii tarımla alakalı bir tarım reformunun bölgede mutlak sağlanması gerekiyor. Bu sosyal adaletin mutlak gereğidir. Bu konuda yapılmış çalışmalar vardır. 55. Hükümet döneminde buna ait olan örnekler yapılmış, ama rakamları kesin aklımda olmadığı için kaç hektarın toplulaştırılıp, kamulaştırılıp dağıtımına tabi tutulduğuyula ilgili kesin rakamları bu arada söylemeyeceğim. Ama sosyal adaletin sağlanması, sosyal devletin bir gereğidir. Bu konuda duyarlı olan siyasi partilerden biri de ANAP'tır. Bunu da bir kez daha bu vesileyle yenilemiş oluyorum. Teşekkür ederim.

Sayın Cumhurbaşkanım, bana intikal ettirdiğiniz suallerden bir tanesini müsaadenizle ben Tarım Bakanı olan arkadaşıma ilettim.

Mahmut ERDİR - Müsaadenizle sayın Cumhurbaşkanım, sorulara cevap vermeye gayret edeceğim.

Nurten Deniz, ziraat yüksek mühendisi arkadaşım soruyu soruyor. "Sayın Erdil'in konuşmasının bir yerinde GAP'taki tuzluluk sorunundan korkulmaması gerektiğini belirtmesi, toprağın derin yapıldığı, bir yerinde de drenaj sorununu halletmeyen mühendisleri affetmeyeceğini ifade etmesi, bir çelişme gibi görünmektedir. Bizce en önemli, bu panelde tartışılması gereken GAP'ta tuzluluk sorununun çözümüdür."

Ben değerli meslektaşına aynen katılıyorum. Yanlış anlaşma diye bir şey yok. Şimdi her şeyde bir hata yapılır. Biz sulama tekniklerini öğretmediğimiz için, ben esasen çala kalem konuşmaya başladım, notlarında bütün bunlar vardı, vakit almasın diye şey ettim.

Bir defa Mihrali Bey de değ indiler, sulama tekniklerini kesinkes modern neyse, oraya uygun neyse, onu uygulamamız gerekir. Mesela damla, İsrail'de yapılan, acaba verelim mi vermeyelim mi? Onda su olmadığı için köklere az veriyor, bilgisayarla veriyor. Bunlar hep tartışılır. En iyi sulama tekniklerini bir defa oraya getirilmesi lazım. Bir de, hepinizin bildiğı gibi mesleğimizin gereğı, bu kapiller tabaka buharlaşma fazla olduğu için, en fazla ve en kolay olanı olacaktır. Yani tuzlanmayı artıran kapiller tabaka kolaylıkla teşekkül edecektir. Çünkü yukarıda güneşlenme fazla, buharlaşma fazla. Öyle olunca da tuzlanmadan kurtulmak pek kolay değil. Ama bunun da tedbirleri var. Ne yapacaksınız, suyu ona göre vereceksiniz, ihtiyaç kadar vereceksiniz, uygun metotları kullanacaksınız. Bir de affetmediğim nokta şu: Bunu bilen arkadaşlarım gayet güzel projeler yapmışlar.

Soru: "Neden drenaj kanallarını açmadılar? ", yani bunu ben de sorarım. Çelişkiye düştüğüm bir taraf yok. Ama bunu bir kusur olarak görmüyorum. Telifisi halen mümkün olabilen bir şeydir. İlk acemiliğimizde eğer tuzlanmaya gittiysek, bu hatayı da biz öğretmedik. Yani hata bizden kaynaklanıyor, eğitmedik. Sadece suyu götürdük, baş başa bıraktık. Esasen konunun içerisindeydi, bir ara sayın Cumhurbaşkanına özel olarak ilettim. Tarım Bakanlığının hiçbir fonksiyonu yok. Toprağı işleyen tarımcı, tohumu kul-

lanan tarımcı, suyu kullanan tarımcı, ekolojiden yararlanan tarımcı, Tarım Bakanlığının hiçbir fonksiyonu yok. Böyle bir şey olmaz. Bütün bunlara burada sürükle bir eğitim merkezinin kurulması lazım. Bu eğitim merkezi A'dan Z'ye çiftçiyi her yönüyle eğitecek, ekonomik yönden de eğitecek ve de sürekli olacak ve de ücretsiz olacak. Bunları yapmamız gerekir. Burada tenakusa düşüren bir şey yok. Aşağı yukarı da fikirlerimiz aynı. Belki anlayışta farklılık gösterdik. Sizinle aynı fikirdeyim, ama tuzlanma bugün için ileride tedbirler alınmazsa tehlike olabilir, ama hiçbir beis de, tehlike de görmüyorum. O toprak profili bunu da kurtaracaktır derim.

Soru: Ramazan Ulucaköy soruyor. "Konuşmanızda herhalde yanlış anlama var. İfadem şudur: Projelerde proje maliyeti çok olduğu için üreticiler bunu (ha Ziraat Bankası'ndan geliyor) kaldıramamaktadır. Kamu kurum ve kuruluşları veya şirketler bazı giderleri mesela hayvancılık işletmesinde, süt sağma makinası, süt tank gibi karşılanması halinde üreticiye açılacak kredi daha az olacağından üreticilerin bunu kaldırması mümkündür. Bu tür yatırımları banka olarak sürekli desteklediğimizi bilmenizi istiyorum. Ve de konuya açıklık istiyorlar."

Ramazan Bey, ben aynen katılıyorum bu fikirlerinize. Ziraat Bankasının ne yaptığını da biliyorum. Ziraat Bankası olmasa çiftçimiz ayakta olmaz. Tohumluk zararı, afet zararı, diğer krediler hepsi buradan karşılanıyor, ama banka da yeterli değil. Ben size söyledim bankanın durumunu. Ben Krediler Nazım Heyetine başkanlık da yaptım. Hazine'den sorumlu bakanla beraber. 4.5 katrilyon idi çiftçi alacakları. Şimdi şu anda 11.5 katrilyon. Banka kıpırdayamaz halde. Benim demek istediğim şuydu: Siz dediniz ki, eğer bizi sübvansederlerse, faizleri de şimdi pahalı dediniz, ifadeniz konuşurken, çiftçiye intikal edilen bu faizler bile pahalı, ama bizi sübvansederlerse, bunlar daha da aşağı çekilir, daha katkılı oluruz dediniz. Haklısınız ama ben o kanaatte değilim. Bu kadar yükün altından, bu bambaşka bir şey ol... Ziraat Bankası çekilsin, zaten özelleşecek diyorum. Kendi bankamızı kuralım. Dünyada örnekleri var, çiftçi kendi oturur, yönetim kurulu toplanır, kendi kredisini verir, alacağını veriyor, girdisini gönderiyor. Hiç para tahsil etmiyor. Ürünü satıyor, ürününden alıyor, ona gönderiyor. Böyle bir bankayı ideal olarak düşündüğüm için söyledim. Yoksa bankanın fonksiyonlarını tenkit etmedim. Teşekkür ederim.

Soru: Hasan Pirinççi'den. "Konuşmalarında köyden kente göçün olmasının iyi olduğu (Doğru söylüyorum. Ve anlatacağım) ve olumlu baktığını ifade etmiştir. Tabii bir görüştür. Bunun aksini iddia edenlerden çoğunluktadır. Hatta DSP Genel Başkanı Sayın Başbakan Bülent Ecevit, yıllarını Köy-Kent Programlarına vermiştir. Bu projedeki asil amacı da, kentlerden köylere tersine göçü özendirmektir. Acaba genel başkanınızla aynı görüşte misiniz? Farklı görüşleriniz köyden kente göçün faydalarını açıklar mısınız?"

Şimdi kesinkes zirai ekonomiye baktığınız zaman, bütün gelişmiş ülkeler dahil, çiftçi nüfusunu azalttığı takdirde, arazi işleme ve de araziden gelen hasılanın büyüklüğü kendi ekonomilerini güçlendiriyor ve bir de yüzde 70-80'lerdeki toplumdan bugün fiilen yüzde 35'e indik. Fakat orada çalışan zirai alanda çalışan işçilerle beraber yüzde 45 nüfus bugün tarımda istihdam edilmektedir. Bu yüksektir. Bu aşağı indikçe Türk tarımı daha çok extensive tarıma geçecektir ve de daha çok verim artacaktır. Ve de milli hasılaya katkısı yükselecektir. Bu ekonomik bir teori. 1963 yılında Amerika'daki çiftçi oranı yüzde 11'di. Bugün yüzde 2. Verimi de 1963 yılına nazaran 5 katı fazla. Bu böyle olacaktır, ekonomik kuraldır. Türkiye de bundan kaçınmaz. Sanayi geliştiği müddetçe tarım kesiminden köylerde geçinemeyenler, şehirlere kayacaklardır, onu da sanayiye paralel olarak kalkındırması Amerika ve absorbe etmiş. Bizim eksikliğimiz, birbirlerini dengeli kalkındıramadık. Bu kalkınmalar normal olacak, inşallah böyle olacak. Bunu hep beraber ben de

görmem ama bizim çocuklarımız görür. Türkiye'deki çiftçi nüfusu da oranı da yüzde 2'lerde, 3'lerde olacaktır kalkınmışlıklar Türkiye'de. Ve de bugünkü tarım ürünlerinin çok da fazlasını alacağız. Bu benim görüşüm değil, ekonomik bir kuramdır ve böyle de olacaktır.

Bir anımı eğer Cumhurbaşkanı müsaade ederse hemen zikrediveriyim. Türkiye Ziraatçiler Derneği'nin toplantısında sayın Cumhurbaşkanım bunu kabulleneceğiz diye anlattı kendilerine. Bu olaydı, olayda budur.

Gelelim, sayın benim genel başkanımın Köy-Kentler Projesine. Neden köyden göçü önlememiz gerekir diyor. Köyden göçü şimdilik yüzde 100 olmasa da birazcık önlememiz gerekir. Kendilerine istihdam yaratamıyoruz. Kendilerine sosyal yaşamı köyündeki kadar da veremiyoruz. Ve kenar mahallelerde, hatırla biraz evvel bir konuşmacı da değindi, sokakta dolaşan çocuklarımızın artması ve de bir perişanlık sosyal problem olarak patladı diyor.

Ben ne kadar ekonomik bir kuralı söylediysem de, şimdilik geçici bir tedbir olarak, bakınız şu paragraf vardı, okumadım yazımda.

Bölgede önem taşıyan diğer bir husus da, toprak mülkiyet sistemini ve tarımsal yapıyı düzeltmek amacıyla toprak reformu yapılarak, işletmeler optimum büyüklüklere çekilmelidir. Yine aynı fikri zikreliyorum. Topraksız ve az topraklı çiftçiler topraklandırılmak, üretimden verimlilik ve süreklilik için kooperatifleşme ve çiftçi örgütlenmeleri özendirilerek belli süreler için bölgeye teşvik. Belli süreler için diyorum, uzun kredi sağlanmalı. Bilahare Köy-Kent Modeli uygulamasına mutlaka geçilmelidir. Bunun için önce pilot bölgeler seçilmeli, daha sonra bu uygulama genişletilmelidir. Genel başkanuma da ters düşmemişim. Şimdilik bu böyle. Farklı bir görüş değil. Teşekkür ediyorum.

Son soru sayın Salih Yıldırım Beye sorulmuş. "AB'de kooperatiflerin ürün pazarlamaları payı yüzde 60-80 arasında olup, ülkelere göre değişmektedir. Ülkemizde yüzde 2-3 olup, yok denecek kadar düşüktür. GAP Bölgesinde 88 kooperatifi 2500 köyde 50 bin ortağına. Tamam, Tarım Kredi'den gelmiş arkadaşlarımdan. Bunlar, bunlar var, siz niçin başka kooperatifleri öngörüyorsunuz, biz buradayız diyorlar."

Bakınız liberal ekonomiden bahsediyoruz. Dünya liberalleşti. Global bir dünya, küçük bir dünya. Yarı ben burada üretilen mallarla rekabet edeceğim. Tarım Kredi'nin monopolüne vermek doğru değil. Hiç yanlış anlamasın. Bugün Tarım Kredi Kooperatifleri tek başına tüccar oldu. Faiziyle veriyor, fazla faiz charge ediyor. Bütün şikayetler buradan geliyor. Girdilerinde alıyor satıyor, komisyonculuk yapıyor. Bizim düşündüğümüz buradaki kooperatifler, tamamen ben sözümün başında aynen şöyle dedim. Üretimin ilk safhasından olup da müşterinin eline geçecek bütün faaliyetleri kapsayacak kooperatifler dedim. Bunu söylerken içinde yatırımları var, tesisleri var, işleme tesisleri var, hasat makinaları var, üretim makinaları var, kurutma tesisleri var, tohum temizleme fabrikaları var. Var, var, var. Ve mamul işleme şeyleri var. Bu bir entegrasyon içerisinde çiftçinin bizzat kendisinin örgütlenip yapacağı yatırımlar. Ve bu kooperatiflerin olması lazım, Tarım Kredinin orada olması, hiçbir sorun değil, hizmeti inkar edilemez, ama bir rekabetin içinde çiftçinin yine kendi kooperatiflerinin de olması lazım. Buna da ortaklar ama orada daha küçük yapılabilecek, daha kuvvetli olacaklar. Hodri meydan diyorum. Ekonominin gereği diyorum, teşekkür ediyoruz.

Soru: Efendim müşterek bir soru, sayın panelistler için. "GAP yöresinde tarım ürünleri üreticileri için nasıl bir örgütlenme biçimi uygun olacaktır?"

Kooperatifleşme dedik biraz evvel bahsettim. Kooperatifler derken, yani katı katı da düşünmeyelim. Gayet tabii kooperatiflerde değişik şekiller var. Bu arada korporasyonları da getirmek lazım, şirketleri de. Niçin şirketler olmasın? Mühim olan ticari ve yapısal örgütlenmeye gitmek, malı değerlendirmek, malı da heba ettirmemek. Biraz evvel darboğazdan bahsedildi, pazarlayamıyor, malını satamıyor diye. Çiftçi malı satmayacak. Çiftçi malını ya şirketine teslim edecek veyahut kooperatifine teslim edecek. Malı ondan sonra açılacak olan müzayede salonları olacak. Uluslar arası olacak, kendi lokalleri olacak, mallar buralarda satılacak. Buyurun gelin rekabet içerisinde, mala ihtiyacı olan tüccar da oraya gelecek, bütün dünya oraya gelecek. Uluslar arası içe ve dışa alışık müzayede salonlarının olması lazım. Dünyada bu böyle. Ama bu arada da brokerler çıkacak, komisyoncular çıkacak. Bunlardan kurtulamayacağız. Bunlar pazarlamanın gerekleri olan şeyler ve biz de iyi diyaloglara gireceğiz. Vermeden almak yok. Almadan da vermek yok. Ama burada menfaatleri iyi koruyarak anlaşmalara gitmek lazım. Bu süper bir proje. En büyük gelişmiş ülkeler büyük rakipleri olacak. Bizim rakiplerimiz, onlar bizden çekiniyorlar. Ben burada kütle üretimi yapacağım. Bir Amerika'nın Kaliforniyası'na, bir Floridası'na bedelim. Bunu herkes biliyor, açık açık. Ülke adı zikretmek istemiyor ama bu dalda kim ileri gelişmişse, en büyük rakibi Türkiye'dir. GAP'tan dolayıdır, bunu herkes böyle bilsin. Ama benim çok büyük avantajlarım var. Neden? 3 saatlik mesafedeyim, onlar 11 saatlik mesafedeler, 19 saatlik mesafedeyim. Bu arada Pazar payı bana ait. Ve ben de işçilik de düşük, her şey düşük. Bu açıdan bu örgütlenmenin biçimini söylerken, katı katı kooperatif demiyorum, şirketleşmeler de olabilir, her şey olabilir. Yap- işlet metotları da kullanılır. Yabancı sermaye de gelir, ortaklıklar da olur, her şey olur. Bütün bunları topluca değerli GAP İdaresinin ele alması, değerlendirmesi gerekiyor.

Vahap ALPER (Emekli Bakanlık Müşaviri) - Bilinçli bir sulama yapılabilmesi için özellikle GAP Bölgesinde geniş kapsamlı çiftçi eğitimi yapılabilmesi için bir proje mevcut mudur?

Mahmut ERDİR - Projeler o kadar çok geliştirilmiş ki Vahap Bey, ben şimdi aşağı yukarı GAP adına cevap veriyorum. İhmal edilen bir şey yok. Ne var ki, yatırımlardaki finansman darboğazından dolayı, bunları uygulamaya hemen geçilemedi. Bakın proje, proje, proje. 300'ün üzerinde proje. Bu bakımdan benim de yine okuyamadığım bir önerim daha var, onu da okuyayım. Bakın hep yeşillerle çizdim. Bölgede devamlı bir eğitim merkezi kurulmalı. Bu merkez, bölge çiftçilerini, yetiştiricilerini periyodik ve ücretsiz olarak eğitmelidir. Bu eğitim, üretimin başlangıcından, ürünün alıcı eline geçene kadar olan her türlü safhayı kapsamalıdır. Dünyada meydana gelen tüm gelişim ve yenilikler, gecikmeye mahal verilmeden takip edilmeli ve burada da uygulanmalıdır. Aksi halde rekabet edemeyiz. Evet Vahap Bey, çiftçi eğitiminden kastımız buydu bizim.

Vahap ALPER - Efendim, 1946 yıllarında Hatipoğlu'nun bakanlığı döneminde, özellikle çiftçi eğitimi için, teknik bahçıvanlık okulları ve teknik ziraat okulları kuruldu. Ben o dönemde hem teknik bahçıvanlık okulunda, hem de teknik ziraat okulunda hocalık yaptım. Bu okullar öğrencisini tamamen çevresindeki çiftçilerin yönetmelikte çiftçi olma şartı vardı ve belgeli olarak da bu okullara yatılı olarak giren çocuklar üç yıllık eğitimden sonra bahçıvan okulunu bitirene teknik bahçıvan, teknik ziraat okulunu bitirene de teknik çiftçi unvanı ile göreve dönerlerdi. Yahut da çiftliklerine dönerlerdi. Milli Eğitim Bakanlığının Temel Eğitim Kanunu bir maddesinde meslek eğitimi lise derecesinde olacaktır ve ortaokulu bitirmeyen bir

kişinin bir meslek eğitimi görme olasılığı mümkün değildir eleştirisiyle bu teknik çiftçi okulları kapandı. Yalnız ben o arada yatırım şubesine de baktığım için, biz bu iş için Türkiye genelinde 34'e yakın büyük yatırımlar yaptık. Teknik Ziraat Okulu ve Teknik Bahçıvanlık Okulu. Örneğin Malatya'da, Erzincan'da, bunların hepsi concur projelerdi, büyük masraflar mal oldu.

Bu okulların kapanmasından sonra çiftçi eğitimi ortada kaldı. Şöyle ki: Milli Eğitim Bakanlığı bu maddeden yararlanarak, kendisi koyduğu, kendi problemlerini çözdü. Bugün herhangi bir elektrik ustasına gittiğiniz zaman, onu bir levhada görürsünüz, ruhsatı vardır onun, ruhsatı olmayan elektrik ustalığı yapamaz. Herhangi bir beyaz eşya için aynı türde bir ustalık vardır ve bunlar ustalık okulları, kalfa okulları açarak, sanayiyle de anlaşarak çok geniş kapsamlı bu eğitimi yürütüyorlar. Ama bizim tarım sektöründe bu konu ortada kaldı. Ben şu kanaattiyim ki, böyle birkaç eğitim merkezinde kurslar mahiyetinde olan bu eğitim, yeterli olmayacaktır. Bugün GAP'ın şunu da gördük ki, sulama tekniklerine adam akıllı, bilinçli olarak öğrenmeden, uygulamasını yapmadan sulama tesislerini, tarla başına kadar biz kanalı getiriyoruz, ondan sonrası çiftçiye kalıyor. Eğer çiftçi bu sulama tekniklerini bilmeden çobanlık yapan bir kişiyi oraya memur ederse, işte bu tuzlanma olayları dün olduğu gibi, bugün de artar ve bundan böyle de artar. Benim kanaatim şudur ki: Yazık oldu bu bizim 34 yerde yaptığımız büyük yatırımların bugün bir misafir haline olarak kullanılması, bilhassa turistik bölgede misafirhane olarak kullanılması, bu yatırımların yerinde olmadığını bana şey yapıyor. Bu bakımdan bilhassa GAP Bölgesindeki bu eğitim merkezi olarak veyahut da misafirhane olarak bu kısımların ciddi bir geniş kapsamlı çiftçi eğitimine tahsis edilmesi, çiftçi çocuklarının burada eğitimden sonra çiftliklerine ulaştırılmasının büyük yararlar sağlayacağı kanaatindeyim. Teşekkür ederim ilgilerinize. Başka türlü bu çiftçilik eğitimi yürümez. Aksi halde biz bir deryayı fincanla boşaltmaya benzer. Bizim ülkemizin nüfusunun yüzde 45'i tarımla geçiniyor. Biz bu tarıma sembolik bir merkez kurarak orada bu kurs mahiyetinde bu işi yürütürsek, olmuyor. Biz bunların denemesini yaptık. Ben İzmir Ziraat Okulundayken, hocayken süs bitkileri istasyonu vardı bizim. Biz bahçıvanları yetiştirmek için kurs açtık. Kursu bir baktık ki kabzımallar geliyor. Satıcılar geliyor, üretici değil. O zamanın bakanına telefon ettim. Dediler ki yok kabzımallar değil, biz çiftçi yetiştireceğiz. Biz bu sefer çiftçi olmak, bahçıvan olma şartını koştuk. Onlar da gelmedi. Bakanlıktan telefon ettirdik. Yevmiye verin dediler bu kursa gelenlere. Yevmiye verdik, bu suretle bu bahçıvanları yetiştirme olasılığı . . . bu bakımdan bu işin biraz ciddiyetle ele alınması gerekir.

Mahmut ERDİR - Aşağı yukarı iki soru aynı, müşterek cevap vereceğim. Evvela okuyorum.

Soru: Medar Kalkan'dan. "Koalisyon ortaklarına, GAP'ın temel amacının, bölge insanının yaşam seviyesini yükseltmek olduğunu belirtiyor ve GAP'ın mimarlarına teşekkür ediyorsunuz. GAP'ın mimarlarını milyarlarca dolar sorumluluk altına sokuyorsunuz, sorumluluk veriyorsunuz. Peki GAP'ın mimarlarının yaşam durumunu iyileştirmek için ne düşünüyorsunuz?"

Belli bir tarım politikası olmayan, üreticisine, teknik elemanına hak ettiği değeri vermeyen, başarısızlıklarını mesleğe, başarı gururunu kendilerine yükleyen siyasetçilerimiz. Eğer bugün protokollerde bile son sıralarda yer alıyorsak, bunun sorumlusu biz teknik elemanlar, üretmediğimiz için mi GAP'ın sorumluluğunu da bize yüklüyorsunuz. Bu adil mi?"

Şimdi efendim gerçekten davul dengi dengine vurmali. Bir sorumluluk yüklendiyse, sorumluluğun da bir bedeli vardır, bir karşılığı vardır. Maalesef son yıllarda teknik elemanlar çok büyük haksızlıklara uğra-

dı. Ücret açısından özellikle ve de kıyaslanmayacak derecede anormal durumlar yaratıldı. Dün konuşmasında sayın oda başkanımız bu konuya değindiler. Zaman zaman da kendileriyle istişare ettik, bir teknik eleman olmam hasebiyle mecliste bulunmam dolayısıyla bana da bu durumu intikal ettirdiler. Sadece ZMO'dan değil, teknik olan diğer odalardan da bu konular geldi. Bu kıyaslamaları bir yazı haline getirdim ve mecliste de kendi grubumda konuştum. Sayın Başbakan'dan bu durumun düzeltilmesi için ricada bulundum ve dosyayı da kendisine verdim. O gün için bir gelişme yoktu, sadece ilerideki çalışmalarda bu dosyanın size ışık tutacağını ümit ediyorum dedim, sayın Başbakana. Orada çözüm önerileri de vardı. Bunlardan bir tanesi sayın Cumhurbaşkanım burada yok ama takdirle yad etmek istediğim, onun ihdas ettiği o ... 195 sayılı bir kararname vardı. Bu kararnameden mühendis olarak bizler istifade ettik. Ve tabiri caizse beyler gibi para aldık, beyler gibi yaşadık. Ama yatırımdan yatırıma da koştuk, sayın Cumhurbaşkanımın Başbakanlığı döneminde olan bir olaydır, fakat ne olduysa oldu, 657 sayılı Personel Yasası çıktıktan sonra teknik elemanın durumu her gün geriden geriye gitti. Ve de bu haklar maalesef bir daha eskisi gibi olmadı. Zaman zaman gerek meclis kürsüsünde, gerekse kendi grubumda, gerekse bazı platformlarda bunun gibi, bu hususu dile getirdim ve de teknik elemanın mağdur olduğunu, bu yatırımların kolay olmayacağını, bugünkü Türkiye eğer kalkındıysa, hiç kimse kıskanmasın bunu teknik elemanların yaptığını ayan beyan söyledim. Ve de bundan 15 gün evvel TBMM'den bir yetki kanunu çıkarttık. Bu kanuna göre hükümetimize bu hakları gasp edilen personelin haklarının düzeltilmesi ve hepsinin belirli bir mertebede kendilerine layık olacak düzeyde bir ücretle taltif edilmesi ve devamlılık arz etmesi babında hükümete yetki verdik. Hükümetimiz de şu anda onun üzerinde çalışıyor. Arkadaşlarım haklılar. Bu mağduriyet de giderilecektir. Ümit ediyoruz ki, en kısa zamanda olsun, yoksa kimsenin kimseden kıskanacak hali yok. Biz yine gururla, takdirle değerli arkadaşlarımızın, değerli mesaisini yad ediyoruz ve anacağız. O eser, bu teknik elemanların eseridir. GAP milli bir şeydir ve de biz bunu sadece o hükümet, bu hükümet başarır diye bakmıyoruz, proje Türkiye'nin süper bir projesidir. Ve siz teknik elemanların eseridir. Sonsuz teşekkür ediyorum.

Soru: Efendim müşterek sorulardan bir tanesi de, "GAP'a siyasetçi karışmasın diyoruz. Olayı bugüne kadar tıkayan siyasetçiler mi? Gerekli kaynağı bulacak veya gelmesini engelleyen siyasetçiler değil mi?"

Vallahi siyasetçiler değil. Açık açık söylüyorum. Şimdi siyasetçi karışmasın dedim. Bazı konuşmalarda ben polemige girmek istemedim. Siyasetçileri itham ettiler. Orada olmayan bir şeyden dolayı siyasetçi gene ön noktada, odakta. Bu bir siyasi olay değil, bu devletimin yatırımları içerisinde yer almış projelerden bir tanesi. Efendim herhangi bir yerde, başka bir yatırım yapıyoruz, ona siyasetçi karışmıyor, buna siyasetçi karışıyor. Sureti katiyede böyle bir proje değil. Ha, zamanın mühendisleri sorumlu kişilere ön ayak olmuşlar, bu projeyi meydana getirmişler, sonrasında da siyasete atılmışlar, ondan sonra siz onları itham etmeye kalkıyorsunuz, siyasetçilerin işi diye. Böyle bir şey söz konusu değil.

Ben tamamen şahsi görüşüm olarak, bu projenin siyasetin üzerinde milli bir proje olarak partiler üstü, herkesin aynı yakınlıkta bu işe yaklaşmasını, bunu elbirliğiyle kısa sürede beklenen sürelerin, proje süresinin daha öncesinde bitirilerek ülkeme getireceği katkıları, her türlü sosyal refahı, üretimi, oradaki sosyal bünyenin değişmesini, bunları düşünerek ve bir siyasete katmamak düşüncesiyle ve de siyaset üstü bir proje olduğunu ifade etmek için siyasetçileri bu işten arındırın dedim.

Ama gelelim kaynaklara: Bu kaynağı siyasetçiler bulmayacak mı diyor arkadaşım haklı olarak. Engelleyen siyasetçiler değil mi diyor. Hiçbir siyasetçinin özellikle TBMM'de şahit oldum, gerek dış politikamız-

da, gerekse böyle bir milli davada hiçbir muhalefet partisinin de, iktidarın da, bu tür şeyde, yaptığına dahi rastlamadım. Varsa Meclis Zabıtları meydandadır. Her zaman bakılır. Hiçbir platformda da kalkıp bir muhalefetteki arkadaşımın GAP'ı yediğini görmedim. Proje idrak edilmiştir, proje anlaşılmıştır. Proje, dünyanın en büyük projelerinden birisidir. Bu sıfatları başkaları veriyor, harikalar diye, dış ülkelere. Kimi ikinci sıraya, kimi dokuzuncu sıraya sokmuş. O takdir onların. Ama inandığım bir şey varsa, Türkiye için yapılacak en büyük projelerden, en ideal projelerden bir tanesidir. Yapanlardan da, yapacaklardan da herkesten Allah razı olsun.

Kaynak meselesine gelince: Bütçe sınırlı. Bütçeden istediğinizi alamıyorsunuz. Türkiye gelirleri arttığı müddetçe bütçesi de artacaktır. Ona göre kaynakları tefrik edilecektir. Kusura bakmayın ama sayın Cumhurbaşkanım meşhur bir sözünüz var, biz de var da kullanmadık mı yani, ha bunu demek istiyorum. Türkiye, kıt kaynaklarla bunu yapıyor. Bakınız ilk projede, sabah Cumhurbaşkanım dedi. Keban'ı yaparken, evvela dışarıdan parayı bulduk, dedi. Dışarıdan da her gün alamıyorsunuz. Her gün isteyecek durumunuz olmuyor. Kimse kimseyi kınamasın. İnşallah kalkınız, gelirlerimiz belirli bir düzeye gelir. Ondan sonra kaynaklarımızı iyi kanalize ederiz, yerine kanalize ederiz, hiçbir siyasetçi de engellemeye girmez, bu vatan hainliğidir. Memleketine yapılacak bir şeye de bir engellemeyi birisi yapıyorsa bile bile kasıtlı, bu vatan hainliğidir. Onu ben siyasetçi olarak da görmem. Siyaset, iyi yönde kullanılmalı. Biz de bütçeler filan yapılırken gerekli tenkitleri yapıyoruz ama eldeki imkanların bölünmesiyle düşen pay bu kadar diyorlar, ağızımızı açamıyoruz. Siyasetçiler buna engel değil. İnşallah hep beraber ülke olarak kendi temsilimizden, itibarımızdan kaynakları bulmamız gerekir. İçeriden olsun, dışarıdan olsun. Hepinize teşekkür ediyorum.

Sinan YERLİKAYA - Efendim, Fahrettin Bozdağ isimli arkadaşımız bir soru yöneltmiş. "GAP'ın bitirilmemesinde suçu siyasetçiler üzerlerine alıyorsa, bu suçluluk duygusundan nasıl kurtulmayı düşünüyorsunuz?"

Değerli arkadaşlar, biz açgöz parti olarak GAP'ın bu kadar gecikmesinde tek sorun, siyasetçindir. Hiç kimse incinmesin. Niye inciniyorsunuz? Siyasetçi dediğimiz nedir? Gayet tabii hükümeti yönetenlerdir, hükümet olanlardır. Yani biz sıradan mahallede siyaset yapan ilçe örgütlerini, il örgütlerini bu işe kaçırtmıyoruz. Yani o günkü hükümet, o günkü devam eden hükümettir.

Şimdi milli bir projedir, doğrudur. Bu projenin büyüklüğünün herkes farkında, hepimiz de konuşuyoruz ve hepimiz de sahipleniyoruz. Peki böyle büyük, devasa nitelikli olan bir projenin bugünlere kalmasındaki neden nedir? Vatandaş bunu soruyor. Sormakta haklıdır. Çünkü onun vergisiyle yapıyorsunuz.

İkincisi, bu kadar büyük, Türkiye'yi kurtaracak projelerin illa ki dış, tamam kaynak gerek, doğrudur ama, e dış her zaman vermeyebilir size. Duracak mısınız orada? Buna bir çare bulacaksınız. Bunun bitirilmesi için Türkiye'nin kurtuluşuysa bu, ülkenin çağdaş hale gelmesiyle, vatandaşın bir kurtuluşuysa, buna bir çare bulmak lazım.

Şimdi burada hepimizin de suçu var. Yani, efendim tabii 12 milyar lira bankalar götürdü. Şimdi bu 12 milyar doları GAP'a verseydik, GAP bugün aşağı yukarı yüzde 75 oranında sulamayla birlikte tamamlanmış olacaktı. Yani biraz işi kendimize batıralım. Siyasetçiler ülke gündemini takip edemiyor, geride kalıyorsunuz. Tamam biz de siyasetçiyiz, bunu ben genel anlamda söylüyorum. GAP önemli bir olaydır, GAP'a hem sahip çıkalım, hem de görevimizi yapalım, bundan incinmeyelim. Tabii ki teknik mühendisle-

rimiz sağ olsunlar, hakikaten demek ki bizim elemanımız kaliteli, sağlıklı. Sabah Üzeyir Bey de söyledi. İşte bir şeyde, yönetim bizim ortak olduğumuz bir yabancı sermaye, Amerikan holdingiyle ortak olduğumuz bir holdingde yönetim biz Türklere verilmiş. Demek ki bizde bu teknik eleman var, idare var, akıl var, mantık var, ama ne yazık ki gayret yok, ihmal var, bu ihmal varsa da hepimizin Türk siyasetinin bir ihmali. Bundan gocunmamak lazım.

Soru: Sırrı Karahanlı'dan, ziraat yüksek mühendisi. Şanlıurfa Başkanına bir soru yönelmiş, aslında bu soruyu da Mahmut Beye vermem lazım.

Mahmut ERDİR - Efendim diyor ki, "sayın Sinan Yerlikaya, projenin gerçekleşmesindeki gecikmenin bölgede terör faaliyetlerinin ortaya çıkmasının neden olduğunu söylediniz. Kendi partinizin 78-79 yılında hükümet ettikleri dönemde her biri 26 kilometre uzaklıkta iki tünelin sadece 500 metresini yaptınız. Yani sayın Ecevit'in başbakan olduğu, sayın Necmettin Erbakan'ın da ortak olduğu bir hükümet, 500 metre yapmışız. Yeterli mi?" O kadar yapmışsa teşekkür edelim, ne yapalım.

Prof. Dr. Salih YILDIRIM - Birbirleriyle ilintili olan iki soru var. Sayın Sırrı Karahanlı'dan, biri "GAP'in gecikmesinde siyasilerin payı nedir" der.

Bir kere sağlıklı bir tespit yapmak gerekiyor. GAP'ta gecikme var. Hem ihmal edilebilir düzeyde bir gecikme değil. Yapılanları tabii ki göreceğiz ve minnetle anacağız, ama yapılmayanların da hesabını vereceğiz, sorumluları sorgulamak için değil. Siz hatanızı göremezseniz, siz eksiklerinizi tespit edemezseniz, siz çözüm üretemezsiniz. Hata yapmamak Allah'a mahsustur. Ama hatayı görebilmek büyüklük, hatadan dönebilmek de fazilettir. Bizim yapmak istediğimiz şey budur. Bakın 1994-98 trendiyle GAP'ı eğer yürütmeye çalışırsanız, tarım sektöründeki rötar 90 yıl. Eğer 98 trendiyle yürütmeye çalışırsanız, sadece tarım sektöründeki rötar 55 yıl. Biz bunu hak ettik mi? Hayır. Ha mevcut imkanlarla bu işi yürütmeye çalıştık. Bu yeterli değil. Ben bu konuda bir şeyin altını çizmek istiyorum. Hiçbir mazeret, hiçbir gerekçe bu mazereti haklı kılmaz. Bu konuda siyasilerin sorumluluğu var mı? Tabii ki var. Ama bu sorumluluk sadece siyasilerin değil. Bu devlet parlamentosuyla, sivil toplum örgütleriyle, meslek kuruluşlarıyla, sendikalarıyla ve de yurttaşıyla bir bütündür. Bu sorumluluk hepimizindir, ama siyasilerin bu konudaki payının en büyük olduğunu itiraf etmeme de müsaade edin.

Buna benzer bir soru daha var sayın arkadaşımın. "Teröre 200 milyar, GAP'a 14 milyar. Siyasi iradenin yanlışlığı değil mi?"

Bakın, sayın Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in 1992-93'te dikkat çektiği, daha öncelerde yine bu konularda dikkat çekilen, ama göz ardı edilen çok önemli bir olgu var. 1806 yılından bu yana Babanzade Abdurrahman Paşa İsyanından bugüne dek bölgede 34 tane isyan vardır. Burada enstrüman olarak kullanılan iki öğe vardır. Biri din, biriyse etnik yapı. Ama bunların altında yatan iki önemli sebep vardır. Bunlardan bir tane eğitimsizlik, diğeriye yoksulluktur, ekonomiktir. Biz bu işin esas nedenini hiç görmedik bugüne dek, hep tali sebeplerle sonuçlarla uğraştık ve her defasında bir sonraki olayda ulus olarak verdiğimiz kayıp, girdiğimiz risk ikiye katlandı, beşe katlandı ve son olarak benim tespitlerime göre direkt olarak güvenlik için harcanan para bölgede 130 milyar dolardır. Sabahleyin sayın Baykal, 200 milyar dolar olduğunu söylediler, muhtemelen endirekt kayıpları da buna ilave ediyorlar. Burada siyasi iradenin kusuru yoktur demek mümkün müdür? Ama söylediğim gibi, bu konuda sorumluluğunun gereğini yapan kişiler başımızda taşıyacağız. Ama sorumluluklarının gereğini yapmayan kim olursa olsun, hesap vermesini

sağlayacağız. Özeleştiriyi yapmıyorsa, ulus olarak özeleştiriyi yapmasını da sağlayacağız. Ben de bir siyasetçi olarak bu konudan kendime pay çıkarıyorum. Teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Zeki ERTUGAY - İsmi yazmayan bir arkadaşımız, "Suyu güneydeki komşularımızla ilişkilerimizde bir tehdit aracı olarak kullanmakla Orta Doğu ve dünya barışına nasıl katkı koyacağınızı düşünüyorsunuz" diye sual tevcih etmişler.

Tehdit aracı olarak ortaya koymayı düşünmüyorum, düşünmedim. Ancak sahip olduğumuz bir güç olarak, gerekirse bir pazarlık unsuru olarak gördüğümü ifade ettim. Kaldı ki bugüne kadar sınır aşan sularla ilgili olarak biz hem alt kıyıdaş ülkeyiz, bazı nehirlerimizde Meriç, Asi gibi, Fırat ve Dicle gibi nehirler açısından üst kıyıdaş ülkeyiz. Uluslar arası bu konularda ciddi bir anlaşma, sözleşme olmamasına rağmen, Türkiye hep bu konuda üst kıyıdaş ülke olarak çok ölçülü, toleranslı ve hoşgörülü davranmıştır ve güney komşumuza 500 metreküp saniye su vermektedir. Ancak, eğer muhatabınızla konuşmanızda, muhatabınızın size olan davranışı, belli bir üslubu, belli bir ölçüyü aşarsa, sizin içerisinde ananızın ak sütü gibi helal olan yatırımınıza dil uzatıyorsa, bu kaynağı, bu suyu falan proje için kullanamazsın, Keban'ı yapamazsın, Karakaya'yı inşa edemezsin deme cüretini gösteriyorsa, işte o zaman o tehdidi de hak etmiştir diye düşünüyorum ve öyle bir konuşmanın arefesinde ben o güney komşumuza, o toplantıda, o ifadeyi aynen kullandım.

Bir diğer soru, "Siyaset ve siyasetçi nasıl korumasız olabilir"

Ben bunu siyasetin günlük hayatımız içerisinde en kolay hücum edilen, herkesin en erken kalkanın, yerli yersiz herkesin çok kolay eleştirdiği, çok kolay yerden yere vurduğu bir mevcut durumun tespitini yaptım. Burada asla siyaset kurumunun eleştirilmemesi gerektiğini söylemedim. Elbette eleştirilecek. Zaten biz, birbirimize yetiyoruz, yani iktidarı var, muhalefeti var. Millet de ayrıca her vesileyle eleştiriyor, ama zaman zaman planlı ve programlı olarak Türkiye'de siyaset kurumu alternatifsiz bırakılmaya, yani siyasetin alternatifi yine siyasettir. Bu toplumun ortalamasıdır siyaset. Alternatifi yine siyaset olmalıdır. Siyasetin ve demokrasinin tükendiği yerde, insanlar aradıkları veya buldukları çözümün, çözüm olmadığını Türkiye defalarca yaşamıştır.

Burada kusura bakmazsanız bir saniyelik bir anekdot arz etmek istiyorum. Geçende tarım komisyonunda at yarışlarıyla ilgili bir yasa tasarı görüşülüyordu. Orada işte dopingden bahsediliyor. Ben bu dopingin çok kötü bir şey olduğunu ifade ettim ve ayrıca yani bu normal sporculara yapılan dopingden daha ağır, daha ahlaksız bir iştir dedim. Hiç değilse insana yapıldığı zaman insanın bir mukavemeti var, bir itiraz imkanı var, akli başında. Ama savunmasız, korumasız bir hayvana buna yapıyorsanız, bunun cezası daha da ağır olmalıdır diye bir eleştiride bulundum ve sözün gelişi olarak da, bu işi yapanları da ayağandan asmak lazım diye bir ifade kullandım.

Mihrali AKSU - Fahrettin Bozdağ Beyin, "MHP'nin GAP'la gerçek anlamda bir yakınlığı veya bir sahiplenmesi var mıdır?" diye bir sual var.

GAP, bu ülkenin milli bir projesidir. Bu ülkenin milli meselelerinde MHP'nin hassasiyeti kamuoyumuz tarafından çok iyi bilinmektedir. Bu ülkeye hizmet eden bütün siyasi partilerin GAP'a olan yakınlığı ve samimiyeti ne ise, MHP'ninki de odur. Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI - SÜLEYMAN DEMİREL (9. Cumhurbaşkanı) - Paneli dinledik. Sizlere, hepimize çok teşekkür ederim. Fevkalâde enteresan sorular sorarak bu panelin zenginleşmesine değerli izleyiciler katkıda buldunuz.

Türkiye'nin çok güzel bir meselesini enine boyuna, her köşesiyle iki gündür bu zemin tartışıyor. Ama, siyasetçilerden ibaret olan bugünkü oturumda, tabii ki siyasetin ülke kalkınmasında, ülkenin herhangi bir meselesinde olan rolü yine açıkça burada ortaya çıkmıştır.

Sorulara, değerli panelistler güzel cevaplar verdiler.

Paneli kapatmadan önce, burada bana yöneltilmiş bir soru var, ben de ona cevap vereceğim. Soru şöyle:

"Sayın Erdil konuşmasında, "GAP'ta siyasîlerin işi ne" şeklinde bir yaklaşım sergiledi. "Sizce GAP sadece ekonomik bir proje midir, siyasî, ideolojik bir boyutu hiç yok mudur?" Hem kendi insanımız, hem Avrupa'yla ilişkiler, hem de Orta Doğu'yla ilişkileri anlamında soruyor suali;" kimin sorduğunu bilmiyoruz.

Sanıyorum Sayın Erdil buna cevap verdi. Aslında burada Sayın Erdil'in maksadı, icraat yapılırken icraat yapanların rahat bırakılmasıdır, yoksa meselenin politikasının yapılması değil gayet tabii ki.

Projeye şekil veren, netice itibarıyla onu kabul eden veya şöyle olsun, böyle olsun diyen siyasetçilerdir, yani işin politikasını yapan onlardır. Yapılsın diyen onlardır, yapılmaması diyen onlardır. O manada değildir söylediği şeyler, kendisi de izah etti onu. Bir defa iş yürürlüğe girdikten sonra şurasına burasına karışıp da icraat yapanların işlerine tesir edilmesi bakımından o sözleri söylemiştir sanıyorum, izahatından da öyle anladım ben.

Şimdi panelin sonunda mesele bir tartışmaya kaydı.

° GAP Projesinde neler yapıldı, bunlar izah edildi. "Neler yapılamadı, neler yapılmalı", esas bu sorulara cevap aranıyor. Ve döndü dolaşıldı gelindi, sualler, suallere verilen cevaplar arasında siyasetçiler, bu masadaki siyasetçi arkadaşlarımız siyasetçileri suçladılar. Yani, GAP Projesi gecikmişse, bunun sebebi siyasetçilerdir gibi bir düşünce de ortaya atıldı.

Bu çeşit tartışmalar tabii ki yapılabilir, fakat buna zaman lâzımdır. Siyasetçiler, "başkasına lüzum yok, biz birbirimize yetiyoruz" dedi, sanıyorum ki o da teyit edilmiş oldu.

"Siyasetçiler sorumlu" dendiği zaman, aslında "bütün siyasetçiler sorumlu dendiği" zaman kimse sorumlu değildir çıkmaktadır bundan. Tabii, sorumlu arıyorsanız "şu sorumludur" demek lâzım.

"Siyasetçiler" anonimdir. Şimdi şöyle anonimdir; 60'lı yıllar var, 70'li yıllar var, 80'li yıllar var, 90'lı yıllar var; bu yıllarda Türkiye'de büyük siyasî olaylar var, inişler var, çıkışlar var ve Türkiye'nin rejiminde büyük dalgalanmalar var, pek çok olay var. Yani, burada bu hesaplar yapılırken, siyasetçiler halkın önüne çıkar, halkın önünde hesap verirler. Ama birçok kere Türkiye'de çok partiye alışma dönemi olduğu için, çok partiye alışma döneminde bu hesaplaşmalar açık, halkın önünde birçok kere yapılamamıştır.

Ve şunu da ifade edelim ki, eğer 10 senede 10 hükümet değişiyorsa bir ülkede, burada siyasetçileri sorumlu tutma fevkalâde zordur.

Olan şudur: Her gelen aşağı yukarı bu işe sahip çıkmıştır. Bence siyasetçiler bakımından tebrik edilmelidir. Siyasetçiler böyle bir projeyi terk etmemişlerdir, hepsi sahip çıkmışlardır. Ama neden yapamadınız? Sanıyorum ki bunun cevabı vardır. Neden yapılamamış, neden bitirilememiş, bir cevabı vardır. Ve o cevap zaten sanıyorum ki panelin içinden çıktı: Kaynak birinci mesele. 32 milyar doları Türkiye 10 sene içinde yatıramazdı. Türkiye'nin meselesi bir tane değil ki.

Şimdi gecikmelerdeki kusur vesaireyi aramaya devam edelim. Ama, kusurun sadece siyasetçilerin üzerinde aranması ve o istikamete tevcih edilmesi çok tartışılabilir bir konu, yani çok şu götüren bir konu; onu işaret etmek istedim.

Kimseyi incitmeden işaret etmek istedim, üzerinde bir tartışma açılın diye değil, sadece kendi düşüncemi ifade etmek istedim. Hiç olmazsa kendi adıma işaret etmek istedim. Onu kabullenip buradan kalkıp gitsem sonra rahatsız olurum diye düşündüm. Yani şahsen rahatsız olurum, çünkü ben de bir siyasetçiyim. Ama, ben de bir siyasetçi olduğum için rahatsız olmadım, bütün siyasetçiler adına.

Dönüp geliyorum siyasetçiye. Siyasetçisiz bir sistem işlemez. Siyasetçi, halkla devlet arasındaki köprüdür. Bir ülke siyasetçisine ne kadar iyi sahip olursa o ülkenin işleri o kadar iyi gider.

Ve siyasetçiyi kötüleyerek de hiçbir yere varılmaz, bunu da söyleyelim. Siyasetçinin içerisinde kötüsü yok mudur? Vardır. Her grup insanın içinde kötüsü vardır. Binaenaleyh, iyilerini bir kenara bırakıp da kötülerini öne alıp ve bütün siyasetçileri kötüleyerek çıkmaza gideriz.

Ve bir ülkede her şey kötü değildir, kötü olan şeyler vardır; her şey yanlış değildir, yanlış olan şeyler vardır. Eğer ülke her şeyini kötü sayıyorsa, her şeyini yanlış sayıyorsa o ülkede ne moral kalır, ne şevk kalır, ne heves kalır.

Herhâlde bizim meseleye, kendi millî moralimizi yüksek tutmak bakımından her şeyi, birtakım kötülerini iyi görelim diye değil, ama iyileri kötü görerek kendi moralimizi bozma istikametine gitmememiz gerekecektir.

Velhasıl şunu söylemek istiyorum ki, siyasetçiler kötü adamlar değildir, içlerinde kötü olanlar vardır.

Böyle bağlayalım bu paneli.

Hepinizi sevgiyle, saygıyla selamlıyorum.

BEŞİNCİ OTURUM

BÖLGESEL KALKINMA PROJELERİ İÇİN YÖNETİM MODELİ SEÇENEKLERİ

BAŞKAN Prof. Dr. Servet MUTLU
Başkent Üniversitesi

SUNUŞ Bölgesel Kalkınma Planlaması ve
Uygulamaları İçin Yönetim Modeli
Seçenekleri
Doç. Dr. İlhan DÜLGER
DPT Müsteşar Danışmanı

PANELİSTLER

Gökhan GÜNAYDIN
Ziraat Mühendisleri Odası
Yönetim Kurulu Üyesi
Kaya YAŞINOK
GAP Bölge Kalkınma İdaresi
Başkan Yardımcısı
Doç. Dr. Yücel ÇAĞLAR
Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunlarını
Araştırma Derneği
Prof. Dr. Cevat GERAY
Siyasal Bilgiler Fakültesi

TARTIŞMALAR

BÖLGE KALKINMA PLANLAMASI VE UYGULAMALARI İÇİN YÖNETİM MODELİ SEÇENEKLERİ

Doç. Dr. İlhan DÜLGER
DPT Müsteşar Danışmanı

Sayın Başkan, Değerli Katılımcılar,

2001 yılı Tarım Haftası vesilesiyle, kalkınmanın başlıca eksenlerinden olan, bölgesel kalkınmanın yönetimi meselesini GAP örneği üzerinden Türkiye'nin gündemindeki gerçek yerine bu kadar yoğun bir ilgi ve katılım sağlayarak taşıdığı için TMMOB Ziraat Mühendisleri Odasına tebriklerimi huzurunuzdan duyurmak istiyorum.

Sunuşumuzun amacı, Sempozyum'un "Bölge Kalkınma Planlaması ve Uygulamaları İçin Yönetim Modeli Seçenekleri Paneli" yoluyla GAP'ın daha etkin yönetimine katkıda bulunmak amacıyla burada toplanmış olan topluluğumuza bir tartışma çerçevesi vermek ve yönetim tarzı seçenekleri üzerinde farklı görüşlerin ortaya çıkmasını teşvik etmektir.

I. BÖLGE KALKINMA YÖNETİMİNİN İKİ AŞAMASI

Bölgesel kalkınma için yönetimin yapılanması nasıl belirlenmelidir?

- Ülkenin ve bölgenin ihtiyaçları ile kaynakları, bölge planlamanın **işlevini**,
- Planlamadan beklenen işlev, **yöntem** seçimini,
- Planlama işlevi ile yöntem, **planlamanın örgütlenmesini**,
- Planın uygulanması için gereken işlevler ise **bölge kalkınma yönetiminin örgütlenmesini** belirler.

Planlama, yönetimin öngörücü ve yol gösterici boyutudur. Uygulamanın gelişigüzel yol değiştirmesi için, kurumsal planlamalarda, planlama ile uygulama işlevleri birbirine danışarak fakat ayrı birimler tarafından yerine getirilir. Eğer, idarenin örgütlenmesinde kullanılan bu mantık silsilesi izlenirse, bölge kalkınmacılığı için iki kademeli bir örgütlenme gerekir:

1. Bölge planlaması için örgütlenme,
2. Bölge planının uygulanması için örgütlenme.

Ülke kalkınma ve bölge kalkınma iş akış süreci bu kademelenme içinde sürmek durumundadır, çünkü planlama ve uygulamanın işlevleri ayrıdır.

Bölge Planlama Karar ve Uygulama Süreci, şu beş aşamada görülebilir:

1. Aşama : Karar Hazırlıkları
2. Aşama : Plan Kararları
3. Aşama : Uygulamaya Aktarmanın Düzenlenmesi
4. Aşama : Plan'ın Uygulanması
5. Aşama : Plan Uygulamasının Değerlendirmesi ve Geri Bildirim.

İlk iki aşama planlama, orta aşama planın uygulamaya aktarılma altyapısının kurulması, son iki aşama ise uygulama aşamalarıdır. Akış süreci Şekil 1 ile özetlenmektedir.

Panelin konusu "örgütlenme" olduğundan bizim için 1. ve 2. aşamalar ile 3. aşama önemli olmaktadır.

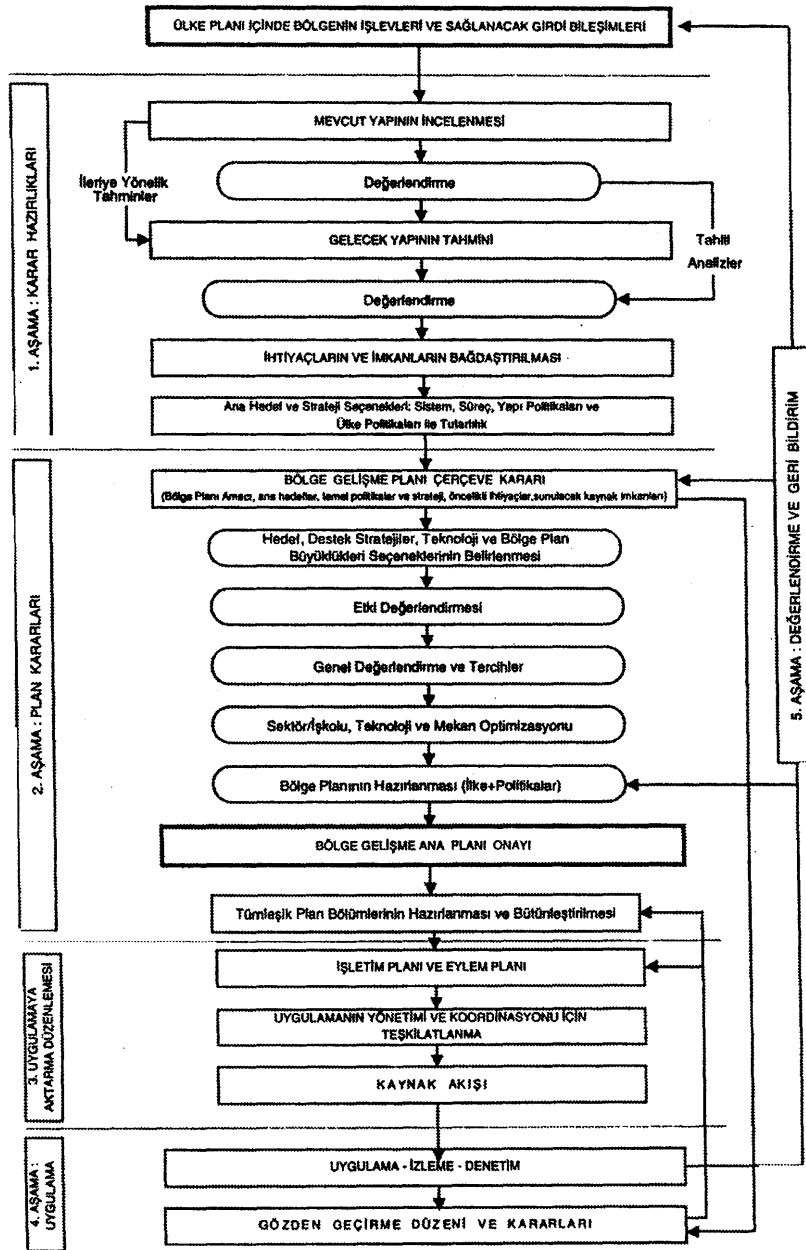
İlk aşama olan "Karar Hazırlıkları" düzeni planın hangi yaklaşımla hazırlanacağına göre değişir. Diğer bir deyişle, planlamadan beklenen işlev ve bunun için kullanılacak yöntem planlama örgütlenmesinin biçimini belirleyecektir.

Türkiye; hızlı bir kalkınmayı, çevre baskılarına da maruz yapısal bir dönüşümü, özgün olarak, kıt kaynaklarla başarması gereken bir ülkedir. Toplum ve ekonomi kapalı da olsa, açık da olsa, ülkenin yenileşmeyle hedef aldığı "toplum" un fazla değişken, tehditkar ve çok rekabetçi bir uluslararası zeminde gerçekleştirilmesi söz konusudur. Bu nedenle, hazırlanacak ülke planları; kapsamlı da olsa, stratejik de olsa, kısmi de olsa, bütüncül de olsa, tümleşik de olsa, çok yönlü incelemelere dayalı olarak önerilmesi gereken politika belgeleridir. Planların ayrıntılarından ziyade sağlam temellere oturması önemlidir. Bu, uyulacak makro büyüklüklerin dikkatli hesaplamalarla seçenekli olarak ortaya konulmasını gerektirir. Uygulamayı sağlayacak uygun politikaların geliştirilmesi beklenir. Kalkınma stratejisi, kıt kaynakları en etkili şekilde kullanarak ülkeyi adım adım benimsediği hedef toplum tasarımına taşıyacak makro büyüklük ve politikaların tercihini yaparak, harekete geçirici ana uyarıcıları belirler.

Büyümenin ve yeni unsurlar katılmasının ilerdeki çok yönlü gelişmeyi nasıl hasıl edeceği hakkındaki görüşler, bakış açısına göre değişmektedir: a) üretim tarzının ekonomi ve toplumdaki tüm ilişkileri etkileyerek dönüşümü biçimlendireceğini düşünenler, b) üretimde en doğru yönlendirmenin pazarlardan gelen işaretlerle olmaya devam edeceğini ve bunun gelişmeyi doğuracağını düşünenler, c) üretim tarzının etkilerine, toplum kesimleri ve sağlıklı işleyen kurumlar tarafından, toplum bünyesine en uygun yorumların kazandırılacağını ve sistemin kendini uyarlayacağını kabul edenler, d) üretimin, toplumun beklenti ve hedeflerine yönelik yapıda ve azami etkide olabilmesi için yönlendirici önderliğe ihtiyaç bulunduğunu belirtenler, e) toplumun beklenti ve ileri hedeflerine doğru yeterli ivmeyi sağlamaya sadece pazar işaretlerinin yetmediğini, üretimle birlikte iktisadi, sosyal ve kültürel pek çok unsurun birden yönlendirilmesine ihtiyaç olduğunu kabul edenler ve f) üretim tarzının istismarcı ve dengesizleştirici kaynak dağılımına yol açabilmesi nedeniyle, pazar yerine merkezi teknik örgüt tarafından tüm yönlendirme işinin yapılması gerektiğini kabul edenler. d) sıkı Türklerin geçmişten getirdikleri bir uygulama, e) sıkı ise Türkiye Cumhuriyeti'nin planlı kalkınma anlayışıdır. T.C. Anayasaları "iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmanın" birlikte "demokratik planlama" ile yönlendirilmesini vazetmektedirler. Bu kapsama bölgesel kalkınma da dahildir.

GAP planlamasından beklenen işlev, esasen bir projeler demeti olan GAP'ı "tümleşik plan" (bütünleştirilmiş, kapsamlı, plan integr) haline getirmektir. Bütünleştirilme çeşitli boyutlarıyla düşünülmelidir: a) her türlü hizmet işkolları dahil iktisadi faaliyet kollarının ve sistemlerin bölge içi alış-verişlerinin (girdi-

Şekil 1
BÖLGE PLANLAMA KARAR VE UYGULAMA SÜREÇLERİ

çıkı ilişkilerinin) talep ve arz cepheleeri birbiriyle uyumlu şekilde iç dinamikleri kuvvetlendirmesi, b) istikrarlı büyüme-gelişme eğiliminin sürdürülebilir kalkınma ekseninde oluşabilmesi için nüfus, çevre-kaynak ve ekonomi dengesinin kurulması, c) oluşması amaç edinilen sosyo-ekonomik yapının mekan üzerinde bütünleşmesi, d) bölge içi üretim ve gelir artışının fırsat eşitliği ilkesiyle yönetimi suretiyle bölge içi sosyo-ekonomik bütünleşme sağlanması, e) diğer bölgeler ve ülke bütünü ile bütünleşmenin iktisadi girdi-çıkı ilişkileri ve mekan bağlantıları boyutunda yapılması, f) merkezi, bölgesel, yerel ve sivil toplum yetkililerin işlevleri birbirlerini tamamlayıcı şekilde tanımlanarak planlama karar ve uygulama süreçlerinde yetki-sorumluluk düzeni içinde yer almalarının sağlanması.

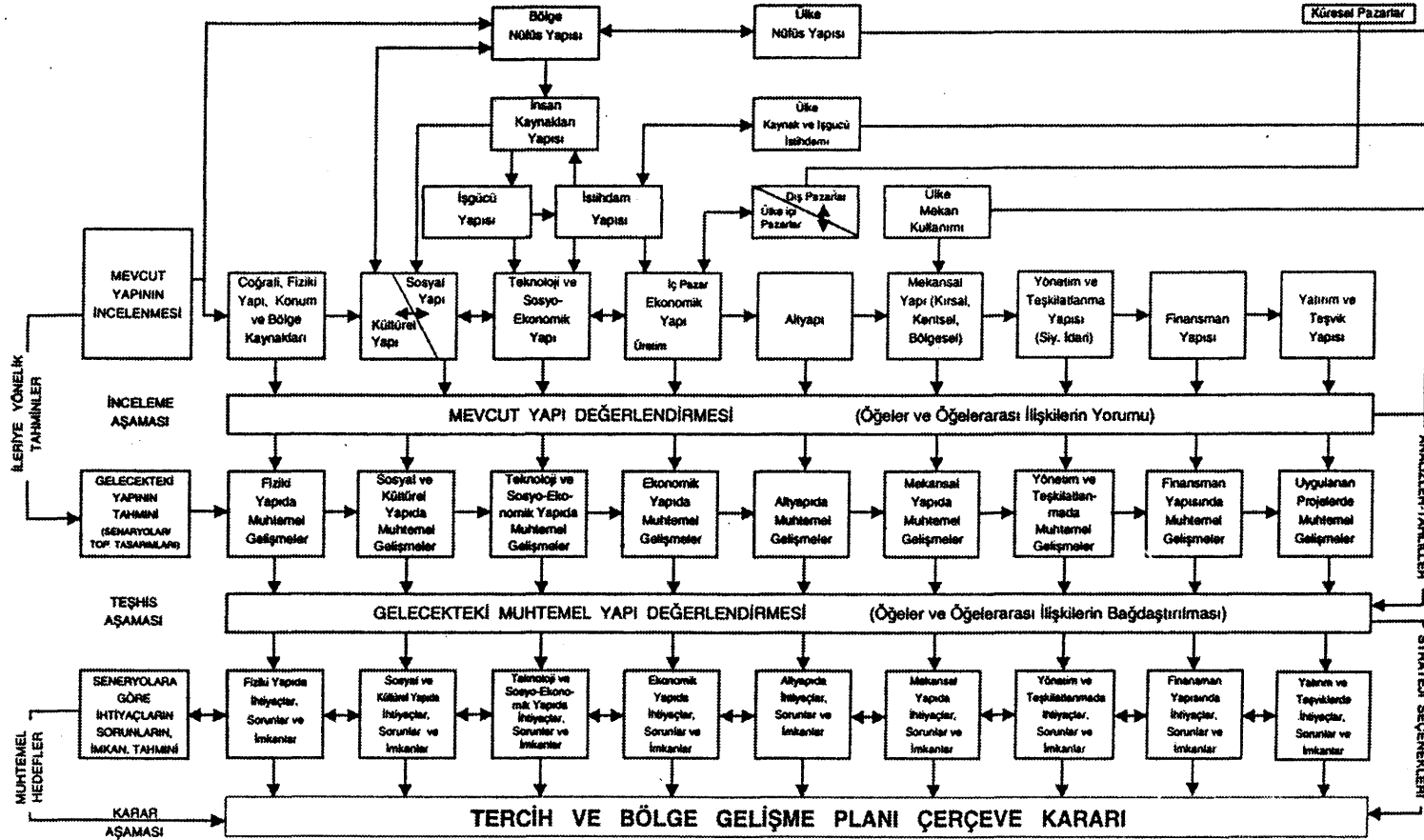
Türkiye'nin kalkınma konuları çok sayıda ve çok boyutlu olduğu için, planlama örgütlenmesi esasen tümleşik plan hazırlamaya uygun düşünülmüştür. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), 1960'larda ileri bir bakış açısıyla modern yönetimin yatay örgütlenme gereklerine göre yapılmıştır. Plan hazırlıkları süreci, bir Anayasa hükmü olarak, **demokratik planlama** ilkesiyle kurulmuştur. Uzun süre kapsamlı planlama yöntemleri kullanılmıştır. Bugün ülke planı için stratejik planlama yönteminin kullanılıyor olması, esasen, bu yapıda büyük bir farklılaşma gerektirmemektedir. Zira, stratejik planlama için gerekli karar hazırlıkları aşaması tümleşik planı da aşacak kadar geniştir. Mevcut etüdlere ek olarak küresel fırsat-tehdit değerlendirmelerinin ve izlenmesinin çok daha geniş yapılmasını gerektirmektedir. Ayrıca, stratejik planlama, bazı bölgeler için genel hedeflerle tutarlı tümleşik planlama yapılmasını da dışlamaz. GAP tam bu tanımın içine oturmaktadır. Bölge planları ülke planının daha ayrıntılandırılmış tamamlayıcıları olduğuna göre, planlama bütününden ayrılarak kopacak bir anlayışla (KHK 388'de olduğu gibi) ele alınmamalıdır. Bu bakımdan, GAP planlaması için, ülkenin DPT yoluyla bugün sahip olduğundan daha farklı bir örgütlenmeye gitmesi gerekmemektedir. Planlama faaliyetinin etkinleştirilmesinin ayrıca ele alınması ise faydalı olur. Böylece, yerel düzeyde, merkezi ve mahalli idarenin planlama yetkilerinin iyi bir koordinasyonla süreçteki etkinliğinin artırılması ve uygulanmaları da sağlanabilir.

İlerde yanlış kararlara, vakit ve nakit kayıplarına sebebiyet vermemek için, Tümleşik Bölge Planının karar hazırlık süreci, planın en önemle ele alınması gereken aşamasıdır. Tümleşik Bölge Planının Karar Hazırlık Süreci Şekil 2'de gösterilmiştir. Yer yer süre elverdiğince, metnin akışı içinde, Şekil'de yer alan bölge planlamanın kavramsal çerçevesine, kullanılabilir bütünleştirici yaklaşımlara, bazı yöntem ve araçlara değinilecektir.

Planlama sürecinde 2. aşama olan "**Plan Kararları**" aşamasının **bölge plan kararlarını** da kapsar şekilde anlaşılması gerekir. Bölge planları, çeşitli kesimlerin görüşlerini de almış olarak, ülkenin idari karar süreçlerinin işleyişini kullanmak suretiyle aşama aşama resmileşmek durumundadır. Bölge planları için ayrıca bir onay süreci oluşmasını istemek idarede ve halkın zihninde karışıklığa ve planın benimsenmemesine yol açabilir. Olağan karar süreçlerinin dışında ortaya çıkmış bir plan bir öneri olmaktan öteye geçmez; uygulama gerektiği zaman diğer kamu koordinasyonunu yanına alma güçlükleri çok fazla olur; Hükümetten sürekli parçalı çözümler üretmesini talep ederek vakit ve bütünlüğünü kaybedebilir. Kaldı ki, "sürdürülebilirlik ilkesi"nden, öncelikle, kamuoyu desteğinin sürekliliğinin sağlanmasını anlamak yerinde olur. Bu sebeplerle, Güneydoğu Anadolu Bölge Gelişme Planı'nın uygulanabilirliğini sağlamak için taslağın kurulu planlama karar süreçleri içine çekilmesine ihtiyaç vardır.

Şekil 2

1. AŞAMA: TÜMLEŞİK BÖLGE PLANLAMASI KARARI ÖNCESİ HAZIRLIKLARI VE DEĞERLENDİRME DÜZENİ

Fazla düzenleme gerektirmeyeceğini düşündüğüm planlama amaçlı örgütlenmeden sonra, şimdi esas sorunu konuya gelmek istiyorum. Planların en önemli boyutu olan 3. Aşama, "Uygulamaya Aktarmanın Düzenlenmesi" dir. Bu, ülke planının uygulamaya aktarılma düzeni yanında, bölge planının uygulanması için gereken örgütlenme olarak da anlaşılmalıdır.

Bölge planının uygulamasının yönetim modeli üzerinde, kuramsal veya belli bir bölge uygulamasını örnek olarak genelleme yolu ile karar vermek yerine;

- Standart olmayan,
- Bölge planının dayandığı özgün iç uyarıcıların harekete geçirilmesi için bölge planı uygulamasından beklenen işlevlerin gereklerine göre,

"her bölge için uygun yapılanmalar" önerisiyle başlamak istiyorum. Bunun bir nedeni, ülke çerçevesi içinde olmakla birlikte, her bölgenin kendine has farklı kaynak ve uyarıcılardan hareketle ele alınması gereği ise, ikinci nedeni de merkezi idarenin taşra teşkilatı ile yerel yönetimlerin idari reform ihtiyaçlarının had safhaya ulaşmış olmasıdır. Dolayısıyla, mevcut görev ve yetki dağılımını esas alarak yapılacak bir örgütlenme fazla etkin olmayabilecektir.

Bu yaklaşımın, ilk teklifler için zihnimizi esnek düşünmeye serbest bırakmada yardımcı olacağını düşünüyorum. Daha sonra, ortaya çıkan asgari müştereklerden hareketle her yönetim kademesine düşen plan uygulamasının örgütlenmesine esas teşkil edecek ilkelere yönelinebileceğini umuyorum.

Bundan sonraki bölümlerde, bölge planlarının uygulaması için örgütlenme tartışmalarında katkılı olabilecek bazı hususlara değinilmektedir. II. Bölüm, planlama örgütlenmesi yeterli bulmakla birlikte, gereken işbirliği süreçleri ve etkin yöntem kullanma ihtiyaçları üzerinde durarak yapılmış bölge projelerini gözden geçirmektedir. III. Bölüm, "planlı dönem"e geçerken gerçekleştirilemeyen kalkınmanın uygulamasına yönelik kamu yönetimi reformunun etkilerini özetlemekte, bölge planlama açısından teşkilatlanma ve kurumlaşma ihtiyaçlarını ortaya koymaktadır. Son Bölüm ise, küreselleşme ve A.B.'ne uyum sürecinde Türkiye'nin ileriye bakışını ve bölge planı uygulamaları için yönetim modeli önerilerini Panel'in tartışmasına açmaktadır.

II. BUGÜNE KADAR TÜRKİYE'DE BÖLGE KALKINMA PLANLAMASININ YÖNETİMİ

Büyüme, çeşitli uyarıcıların kullanılmasıyla, planlı veya plansız hızlandırılabilir. Ancak, dengeli ve hızlı "gelişme"nin sağlanması çok boyutlu bir planlama ile mümkün olabilmektedir. Nitekim, hem T.C. Anayasaları, hem planlı kalkınma ile ilgili kanunlar çok yönlü bir gelişmeyi öngörmektedirler. Planlı kalkınmanın başlıca iki amacı ve başarı ölçüsü:

1. Nüfusuna ve kaynaklarına istihdam sağlamak,
2. Bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarını gidermektir.

1960-84 Arası Bölge Planlaması Örgütlenmesi ve Bugüne Etkileri

1960 tarihli 91 Sayılı Devlet Planlama Teşkilatı'nın Kurulması Hakkında Kanun'un 7. Maddesi ile, "İktisadi Planlama Dairesi Başkanlığı'nun görevi, gerekli araştırmaları yaparak uzun ve kısa vadeli umumi ve

bölge plan ve programlarını hazırlamaktır” denilerek bölge planlama Devlet Planlama Teşkilatı’nın görevleri arasında sayılmaktadır. Bölge planları için uzun vadeli görüş ufkunun önemi gözden kaçırılmamalıdır.

Örgütlenmesi matris tarzında tasarlanmış DPT, böylece, **üç aşamalı dikey planları (makro, sektör/iş-kolu, proje)** hem yukarıdan aşağıya doğru, hem projeleri kümelendirerek aşağıdan yukarıya doğru çeşitli seçeneklerle hazırlarken, bazı kalkınma unsurlarını da yatay planlama ilkeleriyle tüm proje ilkelerine, sektörler ve makro hedeflere işleme imkanına kavuşturuluyordu. Yatay unsurlardan biri **ülke planlarının bölgeselleştirilmesidir**. Bölge planlama görevi, tüm bölgelere sektörler itibarıyla öncelik sıralaması ve gerekli girdi bileşimleri bilgisini sağlarken, makro hedefleri büyüme yaklaşımının darlığından kurtararak kalkınmacılıkta “gelişme” boyutunun kazanılması gücünü de içinde taşıyordu. Planlama çalışmasının işte bu basamağı, planlı kalkınmanın iki ana amacı olan “işgücüne ve kaynaklarına istihdam” ve “bölgele-rarası gelişmişlik farklılıklarını giderme”yi sağlamanın anahtarıdır. Bu noktadan başlayarak, bölge planla-manın tamamı, sosyal planlamanın önemli bölümü, iktisadi planlamanın ise proje yer seçimi bölümü ülke planlaması ile bütünleşmiş olarak yerel ölçüğe kadar indirilebilir; idarenin yeniden düzenlenmesinin işlev-sel amaçları bu yolla verilebilir.

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra **ülke coğrafyasını vatan haline getirmede** Atatürk’ün arazi ve me-kan kullanımı ile bölge dengelerine verdiği önem hatırlanınca, Anayasa ve DPT Kanunu’ndan, demokra-tik planlı kalkınma döneminin eski planlama geleneğimizin devamı olacak bir yenileştirici yaklaşımla ele alınmasının öngörüldüğü kolayca anlaşılıyordu.

Makro planlamanın fiziki boyutunu **arazi kullanım planlaması** oluşturur. Makro planlamanın geode-mografik boyutunu ise **bölge planlaması** oluşturur.

Lakin, ne maliye ağırlıklı eğitim ve deneyim sahibi iktisat uzmanları ile yöneticilerin, ne de projecilik amacıyla yetişmiş mühendis uzman ve yöneticilerin, planlılıkta bölge boyutunun yerli yerine oturtul-masında başarılı oldukları söylenebilir. (Planlı politika dönemine geçilirken, Türkiye’nin veri tabanları sektörel, sosyal ve arazi-mekan bilgileri bakımından planlamaya altyapı oluşturabilecek düzeyde değildi. 1960’lı yıllarda sektör bilgileri ve sosyal bilgilerin düzenli toplanarak planlamada kullanılacak şekilde ha-zırlanmasında hayli yol alındığı halde, aynı şey arazi ve mekan bilgilerinin ülke boyutunda süzülüp ha-zırlanması konusunda söylenememektedir.) Bu görevin, DPT’nin hem dikey hem de yatay örgütlenmesi ve işleyişinde bir **kavram karışıklığı** içinde ortada kaldığı görülür. Bugüne kadar “planların bölgeselleş-tirilmesi” yapılamamıştır. Oysa, bölgesel planlamadan, ülke planındaki işkolu kalkınma hedeflerini, bölge-lerin kaynak ve iç dinamiklerini azami ölçüde harekete geçirecek şekilde coğrafi mekana da yansıtarak ye-rel ölçekte planlanmalarının temel taşlarını vermesi bekleniyordu. Bölgelerin eksiklikleri, ülke hedeflerine ulaşmak amacıyla ve işbölümünde birbirlerini tamamlayıcı şekilde planlanmalı idi. Diğer bir deyişle, sek-törler/işkolları itibarıyla dikey örgütlenme ile kurulmuş bakanlıklara ve kuruluşlara verilen sektörler iti-barıyla “icra planı”nın, bölgeler ve iller itibarıyla de bölgelere, valiliklere ve belediyelere verilmesi gerekir-di. (Neden sonra, taşra teşkilatlarından derlenmiş bakanlık önerilerine göre merkezde seçimi yapılmış pro-jeler, “yatırım projelerinin illere dağılımı” adı ile kısıtlı bir uygulama aracı olarak çıkarılmıştır.)

Planların bölgeselleştirilmesi çalışmasının yapılmamış olmasından da etkilenerek, bugüne kadar Türkiye’de arazi kullanım planlaması yapılamamıştır. Dolayısıyla, ülke çapında geçerli arazi kullanımı kuraları uygulanmamaktadır.

Arazi kullanım planlamasına geçememek, Türkiye’yi ülkenin en kıt kaynağı olan “verimli toprak” kullanımını yönlendirememek, toprak aşınması, yanlış kullanımlar nedeniyle kayıplarla karşı karşıya bırakmıştır.

Ülke ölçeğinde üç buutlu düşünebilme yetenek ve tekniklerini gerektiren bu görev, fiiliyatta, proje yer seçimi gibi dar bir bakış açısıyla kısıtlanınca (kendi yerini dikte eden madencilik ve bazı enerji projeleri ile nüfus ölçütüne dayalı hizmetler hariç) plan sürecine dahil olmayan, çoğunlukla yerel siyasal etkilere bırakılmış oldu. 20 yılı resmen, 20 yılı da çoğunlukla fiilen pazar ekonomisi kuralları dışında geçmiş son 40 yılda Türkiye, “proje yer seçiminde pazarın belirleyici”liği gibi tanımlanmamış bir pazar söylemiyle avunmuş oldu. Düşük tabandan başlayan fert başına milli gelir ve bugüne göre daha az bozuk gelir dağılımı, oluşmamış pazarlar, kapalı bir ekonomi ve toplum, daha merkezîyetçi bir idare döneminde, bölgelerarası dengesizliklerin kaldırılması için çok hızlı stratejilerin uygulanabileceği elverişli bir dönem kaybedilmiştir.

Madalyonun diğer yüzünde ise, asli işi mekan planlaması olan merkezi biçimde örgütlenmiş İmar ve İskan Bakanlığı bulunuyordu. Elinde, mekan planlamasına yönelik esaslı imkanlar ve yüksek vasıflı bir kadro, bölge planlamasına yönelik asgari bir altyapı olmasına rağmen, Bakanlık, uzun hazırlık ve onay süreçleri, ilke ve kurallarla uygulamaya yol gösterme ve teknik destek sağlama yerine, gücünü pilot uygulamalara yüklemeye şeklindeki icraatıyla zaman kaybederek toplumun hareketinin gerisinde kalıyordu. Bu ortamda, İmar ve İskan Bakanlığı’nda ne ülke planlarını bölge planlarına tercüme edecek bir birikim edinilmeye yönelindi, ne de arazi ve mekan bilgilerini sistematik düzenleyerek DPT’nin yaptığı ülke planlarının bölgeselleştirilmesine destek verecek veri ve girdi aktarımı sağlanabildi. Buna karşılık: “mekan üzerinde nasıl bir kalkınmanın örgütlenebileceği dahil bölge planlarını biz yaparız, DPT daha sonra bunların ülke boyutunda bütünleştirilmesi ile uğraşmalıdır,” yorumları dahi yapıldı. Ancak, söylemlere uygun bölge planlama ortaya çıkmış değildir.

Gerçek şu ki, bölge planlama yapabilmek için, İmar ve İskan Bakanlığı’nun, ülke planlarının bölgeselleştirilmesi yoluyla verilecek bölge kalkınma hedeflerine ve sağlanması öngörülen girdi bileşimleri bilgisine ihtiyacı vardı. DPT’nin ise, bu yönlendirmeyi yapabilmek için arazi, mekan, altyapı nicelik ve nitelik envanterlerine ihtiyacı vardı. Bu işbirliği süreci kurulamamıştır.

Burada; başlıca yönetim işlevlerinden olan planlamanın, Türk idaresine düzenleyici ve yönlendirici bir boyut olarak getirilirken, girildiği halde başlanamamış Türk kamu yönetimi reformuna değinmeden geçilmemelidir. Planla icrayı birbirine bağlayacak kavram ve işlem süreçleri bu nedenle kopuk kalmıştır. Eğer bu reform tamamlanabilmiş olsaydı, İmar ve İskan Bakanlığı’nun bölge planlarını birimleriyle birlikte DPT’ye devretmek gerekirdi. Çok da iyi olurdu. Her iki kuruluş da istihdam ettikleri mesleklerin dar

açı ve az boyutla çalışmalarının sakıncalarını aşmış olurlardı. Çok meslekli (multidisipliner) çalışma tarzına gerçekten geçilerek Türk kamu yönetiminde bir çığır açılmış olabilirdi. Buradan başlayarak kent ve yerel planlama bağlantısı sağlıklı düzenlenebilir, planlamanın yerel uygulaması İmar ve İskan Bakanlığınca yönlendirilebilirdi.

Bu olmadığına göre, ikisi de planlamacı olan iki kuruluş, kendiliklerinden bir araya gelip, meslek şuru namına, bir işbölümü yapabilir, bölge planlarını ülke planlarının birer parçası halinde plan karar süreçlerinden geçirecek ve planlarla birlikte uygulamaya aktaracak şekilde bu bağlantıları kurabilir, süreçleri sağlıklı işletebilirlerdi. Böyle de olmadı diye, tabii ki, DPT'nin kendi altyapısını kurmakta ısrar göstermemesinin mazereti olamaz.

Bu ortamda, 1984 yılında, İmar ve İskan Bakanlığı gibi modern yönetimin simgelerinden olan bir kuruluşun kaldırılması, Türkiye'yi üç ve dört buutlu kavramlarla çalışma konusunda bir asır geriye götürmüştür. Türk idaresinin yeterince değerlendirilemeyen fakat çok emekle oluşmuş önemli bir birikimi dağılmıştır. Yerel planlama ve imar yetkilerinin belediyelere devri ile yetinilmiştir.

Daha sonra, bölge planlama görevinin sadece DPT'de olduğu Kanunla belirtilmiştir. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı bünyesinde yetkisiz ve dar bir kadro içinde kalan bir kısım birikim ve plan koordinasyonunun, çalışmalarıyla birlikte DPT'nin yeni oluşmaya başlayan bölge planlama birimine devredilmesi düşünülebilirdi veya İmar ve İskan Bakanlığında kalan kadrolar bunu açıkca dikkatlere getirebilirlerdi. Durum böyle olmamıştır. Bu insangücü ve birikim, zaman içinde, bırakıldığı yerde kaybolmaya terk edilmiştir. (Aynı süreç, İmar ve İskan Bakanlığının proje kuruluşu olan İller Bankası örneğinde de daha yavaş olmakla birlikte izlenebilir.)

Ne yazık ki, merkeziyetçi, kapalı, koordinasyon fikrinden uzak, dolayısıyla hücrel bölünmeye yatkın Türk bürokrasisinde bu düzenlemeler hiç gündeme gelmemiştir. Buna karşılık, **mekan ve arazi kararları** Türkiye'nin en önemli spekülasyon alanı haline gelmiştir. Ve, planlı uygulamadan beklenen etkin kaynak kullanımı ilkesinin zedelenmesindeki birinci etken bu olmuştur. Bugünkü bölge, şehir ve mekan planlama güçlüklerinin altında bu sorun yatmaktadır.

Bu olay, Türkiye'nin planlı kalkınmaya geçerken verdiği doğru bir kararın, bölge planları desteğiyle dengeli kalkınma kararının, idarenin düzenlenmesinde görülen dirençler sebebiyle nasıl kaybedildiğinin hikayesidir. Bu sonucun planlama tarafında, makro mekan ve her kentin kendine özgü işlevlerinin belirlenmesi kararlarının ülke planıyla birlikte alınmasının toplumsal, kültürel, iktisadi ve siyasi bütünleşmedeki önemi konusunda bilinç eksikliğinin, uygulamayı yönlendirici bakanlık tarafında ise inhisarçı yetki kıskançlığının olduğu, yanlış bir yorum sayılmasa gerek.

Bugün arazi kullanımı konusu, önemli ölçüde kişisel siyasal etki altına ve büyük ölçüde kayıt dışına kaymış durumdadır. Az gelişmişliğin simgelerinden sayılan, giderek büyüyen anaç bir merkezin çevresinde zayıf üretici ve üretiminden biraz daha hallice tüketici yerleşim noktalarından oluşan bir yapı, Türkiye'de, çekim merkezi İstanbul ve onun etki alanı olan tüm ülke için her gün daha fazla geçerlidir. Denge-

li bölge gelişmesi tekniklerinden yoksun bir kalkınma sürecinde Türkiye'nin üretim faaliyeti İstanbul metropol genişleme alanı dışında taşarak yoğunlaşmıştır ve bu alan birinci derece deprem bölgesi olarak fay hattı üzerinde bulunmaktadır. Diğer yanda, milli gelire ve vergilere katkılarına oranla bazı illere çok daha fazlasıyla yapılan yatırımlara ve verilen teşvik farklılıklarına rağmen bölgeler arası gelişmişlik farkları artmaktadır.

1984-2000 Arası Bölge Planlama Görevlerinin ve Uygulanmanın Örgütlenmesi

03.05.1985 tarihli 3194 sayılı İmar Kanunu'nun mekan planlaması ile ilgili 8. maddesinde şöyle denilmektedir:

- a) *Bölge Planları: sosyo-ekonomik gelişme eğilimlerini, yerleşmelerin gelişme potansiyelini, sektörel hedefleri, faaliyetlerin ve altyapıların dağılımını belirlemek üzere hazırlanacak bölge planlarını, gerekli gördüğü hallerde Devlet Planlama Teşkilatı yapar veya yaptırır.*
- b) *İmar Planları: Nazım İmar Planı ve Uygulama İmar Planı'ndan meydana gelir. Mevcut ise bölge planı ve çevre düzeni plan kararlarına uygunluğu sağlanarak, belediye sınırları içinde kalan yerlerin nazım ve uygulama imar planları belediyelerce yapılır veya yaptırılır. Belediye meclisince onaylanarak yürürlüğe girer.*

Belediye ve mücavir alan dışında kalan yerlerde yapılacak planlar valilik veya ilgisince yapılır veya yaptırılır.

1960 yılından beri DPT'nin görevleri arasında yer alan bölge planlama, DPT Kanunu'nda en son düzenleme olan 1994 tarihli 540 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'de de tekrarlanmış ve ana hizmet birimi Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü adı altında düzenlenmiştir.

Mahalli idarelerin imar planlamaları ile bölge planları birbirlerinin tamamlayıcısıdır. Plan sürecinin karar hazırlıkları ve plan kararları aşamalarında fazla merkezizetçi olmayan yol gösterici bir işbirliği düzeninin kurulması ihtiyacı halen devam etmektedir.

1963'le başlayan ilk iki plan döneminde bazı bölge planı hazırlık çalışmaları, kararları ve buna dayalı uygulamalar deneme boyutunda yapıldıysa da, Üçüncü Plan'la birlikte planlamada bu boyut terkedilmiştir. Daha sonra "kalkınmada öncelikli yöreler" politikası ve bunun aracı olan teşvik ve proje fonları uygulamaları devreye girmiştir. Bölge kavramına ve genel ilke ve politikalarına hemen her planda yer verilmeyle birlikte, ülke planının kesit tamamlayıcıları olarak bölge planları planlar içinde yer almamıştır. Buna karşılık, "DPT bölge planları yapar veya yaptırır" hükmüne göre bölge projeleri yaptırılmaya devam edilmektedir.

Bugüne Kadar Yapılan Bölge Çalışmalarının Özellikleri

Bugüne kadar, tamamı DPT tarafından yapılan veya yaptırılan bölge çalışmaları **bölge kalkınma planı** olarak değil, **kalkınma bölgesi projesi** (hatta kalkınma yöresi projesi) anlayışıyla ayrı ayrı ele alınmıştır. Genellikle adları da "proje" olarak verilmiştir. Bunun amaçla tutarlı bir adlandırma olduğu düşünülmektedir; çünkü ülke planı ile bütünleşmiş planlar değildirlir; ülke planının kalkınma hedefleri itibariyle

mekana yansımaları simgelememektedirler; ülke planlarında öncelikli veya sorunlu yöre olarak belirlenen yerlerdeki şartları iyileştirmeye yönelik öneri projeler şeklindedirler. Yörelere ihtiyaçlarının derinleme tesbiti açısından önem taşımaktadırlar. Bu projelerin düzenli olarak planlara, yıllık yatırım programlarına yansıtılabildiği de söylenemez; çünkü, yörenin ihtiyaçlarından hareketle hazırlanan, ülke planının mali kaynak kurgusu ile tutarlılığı sağlanmamış taleplerle çıkmış projelerdir. "Ana Plan" olarak hazırlanmasına rağmen GAP da bu durumdadır. Bugün GAP Planı uygulamasında yaşanan bir kısım sorunun nedeni de budur. Bakılacak olur ise, bölge projelerinin üst üste konmuş kaynak talebi Türkiye'nin toplam imkanlarının üzerine çıkabilmektedir. Dolayısıyla, bölge projelerin çoğu için parçalı özel düzenlemeler yapılması yoluna gidilme durumu olmuştur.

Görülen Ortak Özellikler: Hazırlanmış bölge (yöre) projelerine bakıldığında genellikle şu tabandan hareket edildiği izlenmektedir:

- Kırsal kalkınma öncelikli,
- Genellikle tarım kesiminin canlandırılması hedefli,
- Tarımın canlandırılması için altyapı yatırımları ağırlıklı,
- İlkokul ve tarımsal yayım ağırlıklı eğitim yatırımları destekli,
- Tüm mali kaynak aktarımının Devletçe yapılması beklenen, sosyal destek talepli,
- İlerdeki getirinin yüksek olacağı bilinse bile, proje uygulama döneminde yerel katılım payının düşük olması beklenen,
- Proje bittikten sonraki getirilerin iç ticaret hadleri nedeniyle görece olarak geri kalabileceği bilinen,
- Ticaretin açılışında özel sorunları olan,
- Halkın destek verme, hele örgütlenme isteği düşük yörelere projeleridir.

Bu durum, ülkenin tarıma dayalı geleneksel yapısının henüz devam etmesinden kaynaklanmaktadır. (Yine de Türkiye, amaçları farklı bazı bölge projeleri denememiş değildir.) Ülke; yarı tarım toplumu, yarı sanayi toplumu yapısı göstermektedir. Örneğin, Güneydoğu Anadolu Bölgesi tarım toplumunun bile fazla dönüşüm geçirmemiş bir biçimini yaşamaktadır. Bu yapı sorunların derinleşmesine yol açan boyutlardadır.

Sağlıklı tarımı hedef alarak kalkınmasına öncü bulmuş bir 20.yüzyıl toplumu var mıdır? Genelde, yörelerimizin ana faaliyeti bu olduğu için, başlangıçta ekonomik faaliyetin tarım etrafında arttığı, sonra bir yandan tarım paralel olarak götürülürken, diğer yanda mümkünse tümleşik bir yaklaşımla bu bağımlılığı aşma amaçlı, yöresel dinamikleri daha fazla işe koşan çözümler üzerinde çalışma zorunluluğu olmuştur.

Seçilen Kalkınma Yaklaşımına Göre Bölge Projelerimiz

Genelde kalkınma, özelden bölge kalkınma projeleri yenileşmeyi sağlamak amacıyla hazırlandıkları için felsefe, kuramsal yaklaşım ve planlama sürecine dahil edilen unsurlar çok önemlidir. Bu bakımdan, bu bölüm proje yaklaşımı konusunun arka planı ile birlikte işlenmelidir.

Teknoloji Düzleminin Aşılması: Kalkınma; bilginin elde edilmesi ve kullanılması amacıyla örgütlenilmeye, bilginin içselleştirilmesi ve sürdürülebilir şekilde gelişmesi amacıyla desteklenmesi için toplumca, kurumlarını uyarlayabilir bir düzene girmeye verilen addır. Bu bağlamda **bölge kalkınma;** gelekselleşmiş teknoloji den özgün teknoloji bileşimleri kullanımına geçişin, işkolları ve mekan etkileşiminde sağlaması yoluyla çok yönlü yapısal dönüşümün elde edilmesi olarak tanımlanabilir. **Özgün teknoloji;** yeni, ileri, yüksek teknoloji olabileceği gibi, mutlaka böyle olmayı da gerektirmez. Bu kavram, atılım yapılabilmesi ve sürdürülebilir bir kalkınma hızı tutturulabilmesi için ithal teknolojinin ne oranda gerektiği, ne kadarının hangi hızda içselleştirilebileceği ve pazarlarda yer edinebilmek için özgünlük arayışının hedeflerini de içerir. Çünkü, ithal teknoloji, ithal eden bölgeyi sürükleyici önder bölge değil, izleyici bağımlı bölge haline getirir. Bunun aşılması bir teknik altyapıyı ve birikim sürecini gerektirir. Pazarların aradığı bazı özel mal veya hizmetleri, yörenin özgün özelliklerini değerlendiren **“uygun teknoloji”**lerle (üretim bilgileriyle) ele almak, bu bilgiyi yörenin bilgisi haline getirerek tabana yayıp yenilikçi buluşlarla ilerletmesini yöre öncülüğü ve çıkarları ile bağlantılı kılmak, karşılaştırmalı veya rekabetçi üstünlüklere dayalı sürdürülebilir pazar payları elde edilmesini sağlayabilir. Örneğin, bilişim teknolojilerine erişim; taklit ve aktarmacılığı teşvik edebileceği gibi, özgünlük ve uygunluk arayışlarına açılımlar bulunmasına da yarayabilir.

Seçilecek özgünlüğün yöreye uygun bir özgünlük olabilmesi için yörenin iyi tanınması gerekir. **Durumsallık yaklaşımı** ve/veya **işlevsel dinamik sistem yaklaşımı** ile bölgedeki sosyo-ekonomik ilişkilerin analiz edilmesi alt bölgelerin bünye ve yapılarının iyi tanınması için önemlidir. Varsayımlarla tepeden yapılacak yenilikçi uyarılar, öngörülemeyen sonuçlara veya sonuç alabilmek için kaynak yüklemelerine götürebilir. Bunun için, seçilecek kalkınma/teknoloji yaklaşımına tabandan gelebilecek tepkilerin ölçülmesi gerekir. **“Etki değerlendirme”**nin sadece fiziki çevre anlamında değil, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel çevrenin dönüşüm esneklikleri itibarıyla de ele alınması lüzumludur. Uygun teknoloji seçiminde tabanın görüşlerine yer verilmesi, teknoloji düzleminin aşılmasında etkili yol göstericilerden biridir.

Teknoloji seçimi (üretim yöntemi seçimi) üzerinde bu kadar durmanın sebebi, herhangi bir ülke veya bölge kalkınma stratejisinde iç dinamikleri uyarıcı ve dönüştürücü öğelerin seçiminin o planı veya projenin sonucunu belirlemesinden dolayıdır.

Dönüştürücü Unsura Hizmet Etmek: Toplumların zaman içinde yapısal dönüşümünü tetikleyen temel unsur, **teknolojideki gelişmenin üretim bilgisi** olarak tabana yayılması süreci sırasında bazı noktalardaki birikimlerin sıçramalara ulaşması, toplumun da bunları ilerleme yönünde omuzlayacak uyanıklık ve kurumsal uyarlamalar için dayanışma içinde olmasıdır. Teknolojideki değişme sırasıyla; üretim, çalışma ilişkileri, ticaret, ekonomi, siyaset ve toplumu dönüştüren; ahlak ve kültürün yeniden yorumlanmasını sağlayan **yapısal değişim sürecinin** başlangıcıdır. Etkilerin birbirine eklenmesi bir **evrim sürecini** getirir. Diğer bir deyişle, sistemlerin hepsi aynı hızda değişmemektedir. Toplumsal ve iktisadi sorunların temelinde çağın değişen teknolojsi ile toplumsal kurumlar arasında **çatlaklar oluşması** vardır. Onun için teknolojiyi alıp getirmek yetmez. Sürekli olarak, seçilmiş yeniliklerin üretim bilgisi olarak tabana yayılmasına ve **iktisadi ve sosyal kurumların uyarlanmalarına** hizmet etmeyi gerektirir. Demek ki, sadece yatırı-

Kalkınmayı kırdan başlatan projelerin, şu anda dünya çapında da, en büyüğü olan GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) zengin su kaynaklarına dayanarak kuru tarımdan sulu tarıma geçiş ve giderek tarıma dayalı sanayii hedef almaktadır. Sulu ziraatte "ekolojik tarım" temel teknoloji tercihi olarak belirtilmişse de, bunun açılımını -ürün deseni ve arazi planlamasına ne kadar yansıdığını ve dünya pazarlarında karşılaştırmalı üstünlüğümüz olan doğal/organik tarım ve hayvancılık ürünlerine ne pay ayırıldığını- henüz seçenekleriyle bilmiyoruz.

Güneydoğu Anadolu baraj projeleri, 18 Ekim 1975 tarihinde tarımsal sulama amaçlı kaynak geliştirme projeleri olarak başlamıştır. 1987 Temmuz'unda "tümleşik/entegre bölge planlaması" öngörülerek tarıma dayalı bir ihracat bölgesi hazırlanması niyetiyle bölge planlama başlatıldığı halde, il ve bölge ölçeğinde veri sağlama güçlükleri nedeniyle, **1989 GAP Ana Planı** gelir artışını öngören büyüme amaçlı, sulu tarımda teknoloji tercihinin çok net olmadığı projeler demetini kavrayan bir çerçeve plan olarak çıkmıştır.

Şu anda hazırlıkları devam eden GAP'ın 2001-2010 dönemini kapsayacak **Güneydoğu Anadolu Bölgesi Gelişme Planı**, eski çalışmaların bir devamı görünmekle birlikte, böyle değildir; bazı eksiklikleri farketmiş ve aşma çabası içine girmiş bir çalışma yürümektedir. En önemlisi, bir bütünleştirilmiş kapsamlı plan yapabilmek için kalkınma bölgeleri projeleri anlayışını terkedip "bölge kalkınma planlanması"na geçme gereğinin görülmüş olmasıdır. Konuşmamızın başında sıralanan, bölge kalkınma planlaması için altı tür bütünleştirmenin ne ölçüde gerçekleşeceği bilinmemekle beraber -çünkü il ve bölge ölçeğinde veri sıkıntısı halen devam etmektedir- yerel iç dinamiğin bölgede var olan pazar alışkanlıklarından hareketle "sürdürülebilir insani gelişme" olarak seçilmesi, atılımın büyüme bakış açısından kurtarılarak "gelişme" eksenine oturtulması bakımından önemli görülmektedir. Yaklaşımın, uygun teknoloji seçimini ve bunun içinde özgün teknoloji gereklerini yakalama potansiyeli yüksek görünmektedir. Yukarıdaki çerçeveye uygulanacak olursa, "insani gelişme," teknoloji (üretim yöntemi/üretim bilgisi) tercihinin açılımına, işkollarına, bu ilişkilerin alana yansıtılmasına ve insan faaliyetlerinin bu boyutuyla desteklenmesine bağlı olacaktır.

Diğer yandan, GAP'ta sulu tarımla birlikte, kırsal sanayi ile kent sanayii ve kentleşme olgusunun hızlanması beklenmektedir. Çukurova'nın sorunlarıyla karşılaşmamak için; sanayi ölçüsü, hedef alınan teknoloji düzlemi ve bileşimi, bunun ülke sanayii ile bütünleşmesi ve sanayi teknolojisinin mekan üzerinde bağlantılandırılarak yönetiminin ortaya konması da önem taşımaktadır.

GAP için kır-kent çelişkinin nasıl çözümlenmesinin önerildiği ve kır-kent-altbölge-bölge-ülke işlevsel bağlantılarının nasıl oluşturulmakta olduğunun açıkça ortaya konulması yararlı olacaktır.

GAP konusu, (bugüne kadar Türkiye'de Bölge Projelerinde Planlama Yönetimi ve Bugüne Kadar Türkiye'de Bölge Plan ve Projelerinde Uygulamanın Yönetimi başlıkları altında daha geniş incelenmektedir.)

Kırdan mı, Kentten mi Başlamalı? Doğu Anadolu'nun en az gelişmiş bölge olmaktan kurtulması için hazırlıkları 2000 yılı sonunda tamamlanmak üzere olan DAP (Doğu Anadolu Projesi), yine kırsal kalkınma amaçlı olarak başlamış olmasına rağmen, bölgenin coğrafi güçlükleri ve tarım ve hayvancılıkla son 15

yıldır görülen politikasızlaşma dolayısıyla girilen darboğazlar nedeniyle kalkınmayı kentten başlatan bir yaklaşım denemek zorunda kalmaktadır. İşlevsel alt bölgeler yaklaşımıyla bölgenin illeri arasındaki gelişmişlik farkının kapatılmasının daha hızla sağlanması mümkün olabilecektir. Örneğin, **Malatya-Elazığ Sanayi Hattı** uzmanlaşmış sanayie örnek oluşturacak şekilde tıbbi bitkilere dayalı sanayi ve tıbbi dokuma ürünleri sanayiine öncelik vermek; **Erzurum Alt Bölge Merkezi** hem hayvancılığa dayalı ve ihracata yönelik tüketim mali ağırlıklı sanayi malları, hem de ticaret merkezi işlevleri görmek, **Van Alt Bölge Merkezi** ise yine sanayie öncelik vermek üzere çevre illerin geliştirilmesinde kaldıraç görevi yüklenmek durumunda olabileceklerdir.

DAP'ın gerçekten kalkınmayı kentten başlatan bir bölge gelişme planı haline gelmesi için şöyle bir yaklaşım gerekir kanısındayız: Bu tür bir yaklaşımda, Doğu Anadolu'nun alt bölgelerinin birbirini beslemek üzere tasarlanıp tasarlanamayacağı kararı öncelikli görülmektedir. Aksi takdirde, bu bölgeler zaman içinde yine ayrışıp sadece gereken işlevler için etkileşimde bulunan bölgeler haline dönüşebilirler. Burada, yapılacak teknoloji tercihleri ve belli bir dönem sonrası için hedef alınan teknoloji (üretim bilgisi) düzlemleri ayırdedici öge olmalıdır. Sonra, teknolojinin mekan üzerinde bağlantılandırılarak yönetimi işlemine geçilebilir. Bunun, bugüne kadar yapıldığı şekliyle, sadece kuruluş yeri seçimi gibi, kalkınmacılıkta fazla katkı gözükmeyen mikro bir anlayışı aşarak yapılması faydalı olacaktır. Deneyim böyle gösteriyor. Şöyle ki; yerel ve bölgesel potansiyellerini, işlevsel nitelikleri tanımlanmış ayrı bölge veya alt bölge merkezlerine odaklayarak, yukarıda açıklanan işlevli kent kurma sürecine uygun şekilde, kentlerin bölgesel işbölümü içinde kademelenerek bütünleşmelerine ve bölge içi, ülke içi ve dış ticaret açılımları yoluyla ülke işbölümünde yer bularak ülke ile bütünleşmeye yönelme yaklaşımı kullanılmalıdır. Bu yaklaşımla kent planlaması, bölge planlaması, ülke planlaması hattı üzerinde, makro mekan planlaması dahil, tüm plan öğelerinin birlikte bütünleşmesi sağlanabilir.

Kalkınmayı kentten başlatan planlamanın esası işkolları ve teknoloji/üretim bilgisi bağlantılarının azami verim ile mekan etkileşiminde planlaması ise de, planların hayata geçmesi için sistemi işletici kurumların, birbirlerinin işlevlerini tamamlayıcı şekilde tasarlanması, mevcut uygun kurumların uyarlanması veya yenilerinin kurulmasını gerektirir. Düzenin kent içinde işlemesi için kent içi kurumlar, bölge merkezini çevre kentleri ile etkileşime koyan bölge içi kurumlar, kentleri birbiri ile etkileşime koyan kentlerarası kurumlar, bölgeleri büyük merkezlerle etkileşime koyan bölge kurumlarına ihtiyaç vardır. Bu çözümleme, bölgenin kalkınma için öngörülecek "bölge kültür politikası"nu belirler.

Kalkınmayı Kentten Başlatan Bölge Projeleri: Türkiye, münferit "kalkındırılma bölgeleri" üzerinden düşünme yoluna saptığı için esasen kent çekimli bölge kalkınma projesi geliştirmesi olmamıştır. Bazı kentlere iyi tasarlanmadan yüklenen projelerle işlevleri belirsizleşen şehirlerde yığılmalar ortaya çıkmıştır. Ekonomik süreci belli olmayan sahte göç olgusu artarak devam etmektedir. Bunun için, kent odaklı olarak hazırlanan bölge projelerinin hepsi, düzensiz kentleşme ve sanayileşmenin doğurduğu bozuklukları düzeltmeyi amaçlayan çalışmalardır. Bu konuda, özgün bir ilk, gerileme beklenen bir maden bölgesinin **Zonguldak Projesi** olarak ele alınmasıdır. Uygulaması tamamlanmış olan **Çukurova Kentsel Gelişme Projesi**, tarım nüfusunun tarımdan itilmesine bağlı olarak bölgenin aldığı iç göçün bölgedeki kent mekanları

üzerinde yönetimi; **Zonguldak-Karabük-Bartın Bölgesel Gelişme Projesi** eski teknoloji madencilik bölgesinin iç pazarlara yakınlığa dayalı bir mal ve hizmet üretimi bölgesi olarak rehabilitasyonu; **DOKAP** (Doğu Karadeniz Projesi), coğrafi sınırlamalar nedeniyle kentsel büyümesi sıkışık alanda yetersiz altyapı ile oluşmuş bir bölgeyi, yurdun diğer bölgeleriyle ulaşım bağlantılarını geliştirerek yörenin insan sermayesi ve sosyal sermayesinin bölgeye katkı yapacak hale getirilmesi; **Doğu Marmara Bölgesi Projesi**, sağlıksız sanayileşme ve düzensiz kentleşmenin birinci derece deprem bölgesi üzerine oturmuş olması nedeniyle altyapı ve afet yönetimi için yeniden yapılanma projeleridir. Bunlar arasında DOKAP; hedefleri belirli, finanse edilebilir ve bölge desteği bulabilir bir proje olarak görünmektedir. **Doğu Akdeniz Gelişme Projesi**, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni de kapsayan bir yeni projedir. Son olarak, **Ege Bölge Gelişme Planı** hazırlanması için yapılan talep ise, İzmir bölgesine yığılan düzensiz kentleşme ve sanayileşmenin, bölgeye etkin bir yönetim altyapısı kazandırılarak ve teknolojik örgütlenmenin bağlantıları kurularak terbiye edilmesi için bölge kalkınma planlaması anlayışına geçilmesi gerektiğini, geç de olsa, tabanın sesiyle iletmesi bakımından önemlidir.

Kentlerde düzensiz sanayi yerleşmelerinin artışına karşı düzenleyici bir araç olarak geliştirilen **Organize Sanayi Bölgeleri (OSB)** ve **Küçük Sanayi Siteleri (KSB)** halkın üretim örgütlenmesine işlevsellik kazandıran toplum projelerine dönüşmüştür. OSB'ler teşvik tedbirlerinden ve her ikisi özel kredilerden yararlandıkları için çok sayıda açılmalarına rağmen, yayılmış olan kentsel sağlıksızlığın çözümünde katkılarının kısmi kaldığı söylenebilir. Buna karşılık, kalkınmada öncelikli yörelerde somut birer kalkınma odağı oluşturarak güdüleyici rol oynamışlardır. Diğer yandan, ilgili Kanunda 2000 yılında yeni yapılan bir değişiklikle, bu bölge araçlarının mekan kullanımını düzenleme amacı kaybedilmektedir.

Ticari açılım güclüğü olan iller için özel düzenlemeler sunan araçlar olarak **Serbest Bölgeler** proje ve uygulamaları iyi düşünülmüş olmakla birlikte, gerekli altyapı destekleri tamamlanmadığından ve Türkiye'nin temel ticaret sorununu çözmeye yönelik diğer politikalarla desteklenemediklerinden, kullanımlarının çok başarılı olduğu söylenemez. Özellikle son yıllarda ticaret güclüğü bulunmayan illere de ticaret serbest bölgeleri açılması bölge kalkınma aracı olarak değerlerini azaltmıştır.

Son olarak, Hükümetin önüne yeni getirilmeye çalışılan **Endüstri Bölgeleri Hakkında Kanun Tasarısı** ile arazi kullanımı, bölge planlama ve mekan planlama alanına yine bir darbe gelebilecektir. Düzensiz yerleşmenin oluşturduğu anarşiye zaten çok yetersiz araçlarla müdahale imkanı olan Türkiye, bu araçlarını da kaybeder duruma girebilir. Tasarının yabancı sermayeyi teşvik amacıyla getirilmek istendiği bildirilmekle birlikte, asıl saiklerin yine arazi spekülasyonu ile ilgili olması muhtemeldir. Çünkü; yabancı yatırımcıların önerdikleri arazilere onbeş gün içinde imar izni verilebilmek için ilgili Kanunlar (İmar Kanunu, Çevre Kanunu, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile İl Özel İdareleri ve Belediyelerin imar yetkilerine dair kanun maddeleri) askıya alınarak görev bir Üst Kurul'a devredilmek istenmektedir. Oysa, Türkiye'de altyapısı hazır Organize Sanayi Bölgeleri ve Serbest Bölgelerdeki çok sayıda boş yerden yabancı sermayeli veya çokuluslu şirketler yararlanabilirler. (Türkiye'nin yabancı sermaye çekme sorunu arazi ile ilgili olmayıp, fiyat istikrarı ve siyasi istikrar ile ilgilidir.)

Bugüne Kadar Türkiye’de Bölge Projelerinde Planlama Yönetimi

Bölge projelerinin bölge planlarına dönüşmesi için, kendilerine ülkenin uzun vadeli hedef ve stratejileriyle tutarlı hedefler, sektör öncelikleri, finansman çerçevesi ve bazı bütünleştirici sosyo-ekonomik yenileşme politikalarının baştan verilmesi gerekir. Diğer bir deyişle, ülke stratejilerinin bölgeselleştirilmesinin yapılmış olması gerekir. Böylece bölge planları ülke planlarının tamamlayıcısı olarak hazırlanabilirler.

Şartnamelerin hazırlığındaki etkinlik ve proje hazırlığı sırasındaki DPT önderliği, tayin edilen DPT koordinatörünün etkinliği ile ilgili yöneticilerin ayırabildikleri vakit ve üst yönetimin bu amaçla tüm Teşkilatın koordinasyonunu ele alması ile doğru orantılı görünmektedir.

Bölge planlama konusunda yapılabilecek yegane tespit, sistem, süreç, yapı amaç ve kuralları tam bilmemiş ve makro mekan planlamasını araçları arasına dahil etmemiş bir ülke planının, kendisinin tamamlayıcıları olması gereken bölge planlarına yol gösterici hedef, ölçüt ve stratejiler veremeyeceğidir. Bu nedenle, parçacıl kalkınma bölgeleri projeleri uygulamalarıyla yetinmek zorunda kalmıştır.

DPT’nin, ilgili tüm uygulayıcı kuruluşlar, valilikler ve yerel yönetimlerle birlikte planlanmasına ve uygulamasının koordinasyonuna girdiği çalışmalar Çukurova ve Antalya Bölge Projeleridir. Toplum kalkınması yöntemleriyle ele alınmışlardır.

Bunlar dışındaki bir veya iki ili kapsayan projelerin büyük çoğunluğu Dünya Bankası şablonuna göre hazırlanmış projelerdir. Yapısal ve idari dönüşümün tasarlanmasında çoğunluğu itibarıyla sorun yaşanmıştır. Bu projeler, bir miktar aynı ve nakdi Türkiye katkısı haricinde, büyük oranda kredi kaynakları ile desteklenmişlerdir.

Dünya Bankası veya yabancı ülkelerin teknik yardım kuruluşlarından teknik destek alarak hazırlanan projelerde en büyük güçlük; yabancı uzmanlar, proje için tutulmuş Türk uzmanlar ve kuruluşları tarafından görevlendirilmiş uzmanlar arasındaki birbirinden çok büyük farkla ayrılan üç ayrı ücret kademesi oluşması dolayısıyla proje yönetiminde karşılaşılan temel güçlüktür. Esasen Türk görevlilerin görevleri icabı ayrıca karşılık almadan ürettikleri veriler ve önerilere dayanarak, sanki yabancı uzmanların katkısı imiş gibi -standart yazılımlar kullanılmak suretiyle- sunulan raporlar karşılığında firmaların büyük paralar almaları, Türk idaresinde direniş doğurmaktadır. Türk görevliler bildiklerini tam aktarma titizliği göstermezken Türkiye’nin projesine kötülük etmiş olmaktadır. Projenin hazırlandığı kurumun yöneticileri ise, ya tahammül gösterilmesi gereken bir yabancı işi varmış gibi kerhen ilgilenmekte, ya da karşı olmaktadır. Proje hazırlığı bitir bitmez, projeler adeta uygulanmamak üzere raflara kaldırılmaktadır. Tabii ücret farkı sebeplerden biridir. Altındaki sebep, klasik bürokrasinin kapalı tutuculuğuna bağlanmalıdır. Bu tutum çalışmalardan elde edilecek faydaları asgariye indiren bir unsur olarak bugüne kadar devam etmiştir.

Türkiye’nin proje önderleri yetiştirecek ve bunları proje hazırlığı içinde gözükmeyecek teknik danışmanlarla destekleyecek birikiminin olmadığı dönemlerde büyük bedeller ödenmiştir.

rım için kaynak temini yetmez, ince ayarlarla sürekli örgütlenme tedbirleri gerekir. Hızlı kalkınma için, makrodan mikroya doğru planlama ve mikrodan makroya doğru geri bildirim zorunludur; ve kopuk olarak değil, bir zincirin halkaları gibi eklenerek sürekli işletilmesi gerekir.

Bölge Planlamada Kır-Kent Çelişkisi: Mekan kendi içinde cansız bir kavram. Bunu canlandıran nüfus, istihdam, istihdamın kullanacağı üretim bilgisi ile üretim ve paylaşım amaçlı örgütlenme düzeyidir. Kalkınmanın (bölge kalkınmanın) yönetimi teknolojinin yönetimine, teknolojinin yönetimi ise bilginin mekan üzerinde bağlantılandırılarak teşkilatlanmasına bağlıdır. Kente (büyük pazara) yönelik üretimin kullandığı teknoloji düzeyi sürükleyici unsur olabilmektedir. Kırsal kenti ve bölgeyi birbirlerine organik bir dengede bağlayabilmek bölge planlamasının kritik noktasıdır. Bunun için, bölge içinde **durağan/statik yöreler** ve **dirik/dinamik yöreler** ayrımı yapılmalıdır. Dirik bölgelerin hareketini daha da güçlendirmelerinin desteklenmesi önceliklidir. Durağanların ise dirik bölgelere yük edilmeden üretim girdisi-çıkışı bağlantılarını kuvvetlendirerek gelişmelerine ve bir miktar yöreler arası ve kırsaldan kente göç vermelerine yönelinebilir. Yine, bölgede kesit olarak **etken/aktif yapı politikaları** ile **edilgen/pasif uyum politikaları** ayrımı at başı bir yürüyüşü sürdürmelidir. Yenilikçi uyarılar, bölgede sistemin yapısal ve kurumsal uyarlanmasını veya yeni kurumlar kurulmasını harekete geçiren en etken araçlardır. Yeni gelişmelerden zarar gören kesim, yöre veya işkolları ise, edilgen uyum politikaları ile görel konumlarını kaybetmemelerine yarayacak düzenleme ve faaliyetlerle desteklenmelidir.

Bölge mekanı içinde işbölümü ve kentlerin beliren işlevlerine göre merkez-çeper ikileminde kuvvetli tabanlı merkezler olarak tasarlanmalarının önemi vurgulanmalıdır. Bunun için şu süreçte planlama gerekir: asgari geçim/geçimlik, pazara yönelik üretim, sanayiye hammadde üretecek altsektörler, üretim yöntemi/teknoloji seçimleri, üretim bilgisinin/teknolojinin insan ve mekan tabanına yayılması, sanayileşme, kent çekimli göç, kentleşme, kentin sosyo-kültürel boyutlarıyla ele alınması. Bölge kalkınmasında kırın kalkınmasını düzenleyip sürecin diğer kısmının büyüme ivmeli olarak kendi kendini halledebileceğini varsaymak yanlıdır. Hele kırın "geçimlik" düzeyinde takılıp kalmaması, pazara açılması elzemdir. Kentin sosyo-kültürel yapılanmasının, yenileşmeyle hedef alınan toplum tasarımıyla uyumlu olması beklenir: "**sistemi işletici kurumlar**"ın tasarlanması ile "**yaşayışı düzenleyen temel kurumlar**"da uyarlanmanın hedef yenileşme düzlemine yönelik olması gerekir. Bu sayede "kentlileşme" ve "sağlıklı kent kültürü oluşumu" elde edilebilir. Aksi ise, başıbozukluk ve/veya kentköyler olgusudur.

Sistemi işletici kurumlar ile toplumun yaşayışını düzenleyen temel kurumların uyarlanmalarının sadece hedefte bulunan toplum tasarımına bakarak kendiliğinden oluşması beklenemez. "**Temel üretim birimi**"nin, sistemin tüm ilkelerini yansıtacak tarzda şekillenmiş ve üretim bilgisini kullanmak suretiyle ekonomiyi ve toplum ilişkilerini etkileyecek düzeyde etki kazanmış olması gerekir. Diğer bir deyişle, dönüştürücü unsurun en yoğun şekilde faaliyette bulunduğu birimler hedef alınmalıdır. Bölge kalkınmacılığında amaç kır-kent çelişkisini çözümleyerek sistemi bütünleştirici ivmeleri vermek olduğuna göre, **temel kırsal üretim birimi** ile **temel kentsel üretim biriminin** kendiliğinden şekillenmelerini beklemek ısrafa yol açar; kurgulanmaları gerekir. Kırsal kesim için, yörenin pazarları ile ana üretim malları ve kullanılacak üretim teknolojilerine göre "**optimum tarım işletmesi büyüklükleri**" belirlenmelidir. Örneğin, geçimlik tarım işletmeleri, pazara bir miktar ürün verecek tarım işletmeleri, büyük pazar amaçlı tarım işletmeleri için

en uygun büyüklükler belirlenmelidir. Söz konusu işletmelerin amaçlanan verimlilikte üretim yapabilmeleri için yönlendirmeler kurgulanmalıdır. Kentsel kesim için ise, hedef pazarlar ve teknoloji düzeyi düşünülerek “küçük boy işletme modeli” ve bunların gelişmesinin ilk aşamalarının yer alacağı fidanlık ortamları tasarlanmalıdır. Orta ve büyük boy işletmeler, küçüklerden türeyeceği için bu kademenin desteklenmesi hiçbir devirde terkedilmemesi gereken bir iştir. Sürekli gelişmeyi üretecek teknoloji geliştirme destekleriyle birlikte, bu fidanlıklar, iyilerin hızla desteklemesiz hayata çıkmaları, zayıfların güçlendirilmeleri, başarısız olanların ayıklanması için faaliyet göstermelidirler. Örneğin, küçük sanayi siteleri mekan düzenleme araçları olma yanında kentsel sanayiın temel üretim birimleri için kuluçka merkezleri olarak yeniden kurgulanabilirler.

Bu açıklamalar ışığında, bölge kalkınma yaklaşımlarında “kalkınmayı kentten başlatan kalkınma” ile “kırdan başlatan kalkınma” arasında bir ayrım yaparak, bölge planlamaya yaklaşım seçimini bilinçli yapmanın önemi vurgulanmalıdır.

Şimdi, bu çerçevede bakarak, planlı dönemin bölge projeleri için (burada kısa) birer değerlendirme yapılmasının zamanıdır. Projelerimiz, hareketini, ele aldığı bölgenin temel zenginliklerinden başlatarak yenileşmeyi sağlayacak daha üst bir teknoloji (üretim bilgisi) düzlemine “geçiş planlama” ve “uygulama” yönünden ne durumdadır?

Kalkınmada Kır ve Kenti Birlikte Ele Alan Bölge Projeleri : Türkiye’nin 1960’lı yıllardaki bölge anlayışı da, kalkınma bölgeleri fikrine yakın idi, fakat çok yönlü ve etkileşimli bir kalkınma arayışı sergiliyordu. **Çukurova Projesi**, verimli toprak kaynaklarından hareketle tarıma dayalı sanayileşmede atılım; **Antalya Projesi (Antalya-Muğla Projesi’ne dönüşmüştür)** doğal ve tarihi zenginliklere dayanarak bir iç uyarıcı geliştirmek suretiyle uluslararası düzeyde hizmet ticaretine (gezginlik/turizm) geçiş projeleriydi. Kır ile kent arasında karşılıklı etkileşimle hızlanacak bir güç birliği umuluyordu.

Kalkınmayı Kırdan Başlatan Bölge Projeleri : 1950’lerde planlı döneme girmeden önce, **Köyceğiz-Dalaman Projesi** ve **Seyhan Kırsal Kalkınma Projesi** uygulamaları vardır. “Dengeli kalkınma”nın kapsamlı tanımlanmadığı, mekan planlamasının bulunmadığı büyümecilikte, artan faaliyetin kırsal gelişme projeleri ile dengelenmesi endişesi vardır. 1970’li yıllar böyle yıllardır. Bu tür projelerin ilk örneği olan **Çankırı-Çorum Kırsal Kalkınma Projesi**, üretimi artırıcı tarım altyapısına fiziki ve tarım bilgisi yatırımı yoluyla yöresel gerilemeyi durdurma ve kalkınma birikimine geçiş projesidir. **Bingöl-Muş Kırsal Kalkınma Projesi**, **Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi**, **Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projesi**, **Sivas-Erzincan Kırsal Kalkınma Projesi**, **Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi**, ilk örneği takip eden kırsal altyapı ve buna dayalı verim artışı beklentili projelerdir. Yine kamu oyunca sıkça önerilen bir **Konya Ovası Projesi** yapılması talebi de sulama ve kırsal kalkınma amaçlarıyla gündeme getirilmektedir. **Yeşilirmak Havza Geliştirme Projesi** ve **Filyos Havza Geliştirme Projesi** su havzalarının yönetiminden yola çıkarak çevre amaçlı ve çevredeki alanların sağlıklı kullanımı ile üretim artışı sağlanmasına yönelik projelerdir.

Proje hazırlığında ve projelerin kurum içi uygulamalarında kullanılan “proje takımı” ve “görev gücü” modellerine uygun olarak çeşitli birimlerin kesitinden alınmış görevlilerin proje amacıyla yönetiminde de güçlükler bulunmaktadır. Türk bürokrasisi gibi dikey örgütlenmiş bir yapıda koordinasyon gibi yatay yönetim modellerinin ve kesit takımların çalıştırılması çok güçtür. DPT gibi matriks tarzında örgütlenmesi öngörülmuş bir kuruluşa bile Türkiye’nin klasik bürokrasi iklimiyle, sektör işleri derhal birbirinden ayrılarak dikey örgütlenmeye girmeye hazırdır. Başlangıçtaki DPT-GAP Koordinatörlüğü üst kademenin özel ilgisi ile yürüebilmiştir.

Türk bürokrasisinin farklı disiplinlerden ve birimlerden uzmanlarla katma değeri yüksek projeler üretilmesi için, demokratik yönetim yöntemlerinde daha çok eğitilmesi ve çağdaş yönetim tekniklerine üst yönetimlerin bilinçle sahip çıkması gerekir. Aksi takdirde, yapısal dönüşüm Avrupa Birliği ve IMF zorlamalarıyla şeklen, dışarının kendi önceliklerine göre yapılacak ve yıllarca yerleşmesi beklenecek gibi görünmektedir.

GAP Planlaması: Büyük projelerde planlama yönetimi daha da nazik bir konu. Örneğin GAP özel bir örnek olay. Bir büyük sulama projesi olarak tasarlanmış Fırat ve Dicle barajlarının, çok yönlü bir planlamaya konu edilmeden ve finansman öngörülerinin asgari düzeyi taahhüde bağlanmadan bu kadar geniş olarak başlatılması, hem planlama, hem icra hatası olarak görünmektedir. Çok heyecan verici, fakat çok uzun vadeli, dolayısıyla enflasyonist bir yatırımın üstelik bütçe açıkları ve artan iç ve dış borç döneminde yoğunlaşmasının ekonomiye maliyeti çok yüksek olmuştur. Şayet bir bölge planı söz konusu olmuş olsa idi, bölüm bölüm uygulama ile verim alma dönemleri bir kısım bölümler için öne alınmış olabilirdi.

GAP’ın kapsadığı alanın muazzam büyüklüğüne ve meydana gelecek dönüşümün derinliğine 1987 yılında DPT Sosyal Planlama Başkanlığı’nun dikkat çekmesi ile Yüksek Planlama Kurulu bu projelerin bir “tümleşik bölge planı” içinde devam ettirilmesine ikna edildi. Bir çerçeve çalışması hazırlandı. DPT’nin tüm ilgili birimlerinin katıldığı ortak çalışmalarla hem ülke planunun eksenlerinin hem bölge kalkınma planlaması ilkelerinin tartışılarak geliştirildiği çözümcü bir ortam oluşmasına yol açıldı. Proje koordinatörlüğü kuruldu ve DPT’de tam teşekküllü bir Bölge Planlama Birimi’ne olan acil ihtiyaç tekrar gündeme geldi. TBMM bölgenin planlanmasını izleme konuları arasına aldı. Çalışmaların tam ortasında iken, projenin daha profesyonel bir deneyimle ortaya çıkması için ihale yoluyla yaptırılması fikri ortaya atıldı. Lütfen, yapılan çalışmaya bakınız; DPT ilgili yerel mekanlarla birlikte çok daha iyisini ortaya koyamaz mıydı? Yabancı kuruluşların düzeni anlama ve düzeni değiştirici yönde öneri geliştirmede çektikleri güçlükler nedeniyle standart önerilerle işi bağlama, Türklerin ise bu tür çalışmalarda dirsek temasını gittikçe kaybederek öncülüğü sürdürememe sorunlarının hepsi yaşanarak bugünkü GAP Ana Planı ortaya çıkmış oldu. (Ana Plan; “kalkınma senaryoları” adı altında 1) temel kalkınma senaryosu, 2) tarımsal kalkınma senaryosu, 3) sanayi kalkınma senaryoları olarak birbirinin tamamlayıcısı üç boyutu ile almıştır. Ayrıca, amaç, araç, politika konuları kavram karışıklığı taşıyan 6 adet kurumsal önlem sunmuştur.) Daha sonra, sosyal boyutu tamamlamak üzere Sosyal Eylem Planı hazırlanmıştır. Ayrıca, ilgili uygulamacı bakanlıklar bu çerçevenin kendilerine ait uygulamaları için birer uygulama/eylem planı hazırlamış veya hazırlatmışlardır: GAP Turizm Ana Planı (Turizm Bakanlığı), GAP Eğitim-İstihdam Ana Planı (Milli Eğitim Bakanlığı)

ğı), GAP Sağlık Sektörü Uygulama Planı (Sağlık Bakanlığı), GAP Sulama Ana Planı (Köyşleri Bakanlığı) Ulaşım-Altyapı Ana Planı (1993) gibi.

GAP Ana Planı'nı DPT yaptırdığı halde Yüksek Planlama Kurulu ve Hükümet onaylı bir proje değildir. İstişari olarak kullanılmıştır. Bunun nedeni, Ana Plan'ın ülke planunun yatırım tahsis dengelerini dikkate almaksızın getirilmiş olmasıdır. Hazine'nin özel finansman geliştirmesi varsayılmıştır. Dış ülkeler Türkiye'nin böyle büyük bir atılımına destek vermekten kaçınmışlardır. Sonuç, ülke yatırım bütçesinden yüzde 7-8 kaynak tahsisi ile GAP önceliklerinin kalkınma uygulamasına istenilen ölçüde yansıtılamamış oluşudur. Yine de, Türkiye, güç şartlar altında bu projeyi tek başına ayağa kaldırmış olmanın gururunu duymaya hak kazanmıştır.

Bundan sonra bölgesel gelişme DPT'de Genel Müdürlük olarak teşkilatlandırılmıştır. Hazırlanan bölge projelerinin hepsi farklı iç veya dış firmalara (veya üniversitelere) ihale yolu ile yaptırılmaya devam edilmiştir.

Bu dönemde GAP Ana Planı uygulaması için kurulan GAP İdaresi ile DPT, GAP Uygulama-Eylem Planı'nı birlikte hazırlamışlardır. Daha sonra, GAP İdaresi KHK ile aldığı çok ayrıntılı yetkilere dayanarak İl İmar Müdürlüklerini de dışlamak suretiyle parsel ölçeğinde planlamaya kadar inmeye başlamıştır.

Bugün, zaman zaman iştişare ederek ama DPT koordinasyonu haricinde, GAP Ana Planı'nın ikincisi GAP İdaresi tarafından bu amaçla çıkartılmış bir Hükümet Kararnamesi'ne dayanarak yaptırılmaktadır. Yeni planlama faaliyeti, hakiki bir ikinci aşama planlaması veya mevcudun gözden geçirilmesi şeklinden ayrılmıştır. Yeni bir bölge gelişme planı hazırlamayı amaçlamaktadır. GAP İdaresi bir bölge planlama birimi değildir; 388 sayılı KHK'da yer alan bir maddeye dayanarak bir kararname istihsal edilmiştir. Diğer yandan, İdarenin bu projenin uygulamasının koordinasyonundan edinilmiş deneyimlerini yansıtmaya isteği vardır; mali esnekliği sayesinde kurum dışından, bu amaçla deneyimli planlamacı ve yerli uzmanlar istihdam edebilmiştir.

Katılımcı planlamanın örgütlenmesi konusunda örnek oluşturabilecek bir düzenlemenin yapılması bu çalışmanın katkılarında biri olacak nitelikte bulunmaktadır. Mevcut idari yapı içinde iyi bir deneme yapılmaktadır. Kaydedilip korunması ve ileriye aktarılması tedbirleri de düşünülmelidir.

Burada "katılımcı planlama" ile "toplum kalkınması" kavramlarının söz konusu planlama açısından açıklığa kavuşturulması ihtiyacı hissedilmektedir. Demokratik planlama zaten 1961 Anayasasının hükmüdür ve DPT plan hazırlıklarını Özel İhtisas Komisyonları aracılığıyla tüm kesimlere açık ve ilgili uygulamacı kuruluşların katılımlarıyla yürütür. Burada, örgütsüz halkın görüşlerinin alınması için de değerli bir çaba gözleniyor. Hatta bunun etkileşimli planlama yöntemine (her aşamada yörenin görüşüne sunmak ve düzeltme yapmak şeklinde) yaklaştığı söylenebilir. Kullanılan yaklaşımların bir kısmı toplum kalkınması yaklaşımları. Ancak toplum kalkınması yaklaşımında, ilgili topluluğun ihtiyaçlarını kendisi önceliklendirdikten sonra tercih belirtmesi, tahsis edilebilecek kaynağı buna ayırması, katkı payı koyması, sorumluluğu üstlenmesi, bilgi birikimini yaparak-yaşayarak edinilmesi için bizzat çalışarak sonuç alması, merkez-

den katılanların sadece danışman ve teknik destek sağlaması gibi, hareketin halktan başlatılmasını güdüleyen özellikler vardır.

Makro planlamadan ziyade mikro planlamanın ve uygulamanın, alanda, halkla birlikte yer almasının önemini ayrıca açıklamaya gerek yok. Yapılan sunuşlarda, makro ve mikro planlamaların nasıl bütünleştirileceğine dair bir yöntem açıklaması bulunmuyor.

Ülke planı için kullanılan üç aşamalı planlama (makro, sektör/işkolu, proje) yaklaşımı ile seçenekli olarak hazırlanmakta olan Güneydoğu Anadolu Bölge Kalkınma Planı taslağı, kesit olarak mekan boyutunu işleme imkanına sahip bulunmaktadır. Onbeşi aşkın plan konusunun planlama yetkilerinin hangi boyutları itibarıyla yerel kuruluşlara devredildiğı de, planın bütünleştirilmesi aşamasında önemli olacaktır.

Eğilimlerin tahminine dayalı senaryolar, düşük tabandan hareket ettiği için iddialı hedefler veremez. Oysa, İdare'nin uyguladığı kararname'de yer alan 2010 hedefi ivmeli senaryoları ve yüksek yatırım talebini gerekli kılmaktadır. (DSİ'nin teknik kapasitesini kullanma gücüne göre, diğer kuruluşlarla istişare edilmeden yapılan bir emr-i vaki izlenimi veriyor.) TBMM'nden geçmiş VIII. Plan'ın çizdiği yapılabirlik alanları bellidir. Ayrıca, Ekonomik İstikrar Tedbirlerinin uygulandığı ve ekonominin daraltılacağı bir dönem yaşanacaktır. Bu ortamda; azami verimi sağlamaya göre önceliklendirilmiş sulama alanlarının kullanıma açılma sıralaması, yoğun çiftçi eğitimi, çırak ve orta kademe meslek eğitimi ve ziraat mühendisi istihdamına dayalı bir insan gücü plan amacıyla mevcut mali kaynakların etkin kullanımı için bir "ara program" yeterli olabilir.

Böyle bir programın uygulaması devam ederken, çok boyutlu olarak başlatılmış bu tümleşik bölge planlaması daha sıkı dokunmuş ve VIII., IX. ve X. Kalkınma Planları ile bağlantısı kurulmuş bir şekilde tamamlanabilir; mevcut plan karar süreçlerinden geçirilebilir.

Aksi takdirde, ortaya çıkacak bölge planının yine bir ihtiyaç beyanı olarak algılanması ihtimali yüksektir, zira, ne ülke planına ne de plan karar süreçlerine uygun bir belgeden söz edilebilecektir. Diğer yandan, ülke planından bağımsız bir bölge planı için bugüne kadar projeyi engellemeye çalışmış bir kısım yabancı sermayenin yöreye getirilmesinin bir seçenek olarak değerlendirilmesi ihtilami ise sakıncalı görülmektedir.

III. BUGÜNE KADAR TÜRKİYE'DE BÖLGE PLAN VE PROJE UYGULAMALARININ YÖNETİMİ

Türkiye'de Kamunun Plan Uygulama Teşkilatlanması: Türk kamu yönetimi yapısı halen büyük ölçüde Osmanlı Devleti'nden devralınan yapıdır. Osmanlı Devleti bu yapıyı Tanzimat'ta Fransa'dan örnek alarak kendine uyarlamış ve Türkiye Cumhuriyeti'ne devrolunan tarihe kadar bazı düzenlemeler yapmaya devam etmiştir. (Fransa, Almanya, İngiltere ve Avusturya ise, esasen bu sistemi Kanuni Sultan Süleyman devrinde İstanbul'da açtıkları elçilikleri aracılığıyla etüt ederek almış ve kendi idari ve askeri yapılarını Osmanlı Devleti örneği üzerinden düzenlemişlerdi. Sanayi İhtilaline gelindikten sonra bu ülkeler idarelerinde gerekli pek çok yenileştirmeyi de geçirmişlerdi.)

Türkiye Cumhuriyeti, hukuki çerçeveyi ıslah etmekle birlikte, devraldığı teşkilatlanmayı bu ilkelere göre fazla değişikliğe uğratmamıştır. Atatürk'ün karizmatik önderliği ortadan çekilince, II. Dünya Savaşı'nın da etkisiyle, idare tutucu yönüyle tekrar eski tepkilerini çıkarmıştır. Osmanlı Devleti eyalet sistemiyle idare edilmekteyken, tekil bir devlet olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti, giderek tekilliği daha fazla merkezîyetçilik olarak uygulamaya başlamıştır. Bu geliştirici değil, kısıtlayıcı bir etki yapmıştır. **Özel bir idari reform** yapılamadığı için yeni bir anlayışla başlatılan "planlı dönem" in uygulaması da eski yönetim tarzıyla yürütülmeye çalışılmıştır. Bu nedenle de, Plan, kendisini yönetim birikimiyle besleyerek uygulamaya aktaracak ülke yönetim kademeleri açısından yoksun kalmıştır. Oysa, tüm bu süreçte Fransa'da kamu yönetimi beş kere reform geçirerek kendi hattında çağdaşlaşmayı sürdürmüştür.

Planları uygulamaya aktaracak temel teknik, bütçe ve yasal eksiklikler yanında, uygulama, yönetimin teşkilatlandırılması ve yetki boşlukları ile beş kademede sorunlu olarak devam etmektedir:

- Planların ülke ölçeğinde uygulamaya aktarılmasını düzenleyen teşkilatlanma çok zayıftır.
- Bölge planlarının uygulamaya aktarılması için bir hukuki düzenleme, işbölümü, merkezi ve taşra idarelerinin teşkilatlanma çözümlemesi bulunmamaktadır.
- İllerin plan uygulaması ile ilgili görevleri mevcut düzenleme için sıkışmıştır. a) valiliklerin yetki sınırları çok daralmıştır. b) Türkiye'nin idarede "il sistemi"ni mi, "işlevsel sistem" mi kullandığı belirsizleşmiştir. Merkezi kuruluşlar, bölge teşkilatlarını birkaç ili/valiliği kesecek şekilde "işlevsel bölgeler" olarak kurmakta ve merkezden yönetim yapmaktadırlar. Türkiye'nin taşra teşkilatı, il sistemi ile işlevsel sistem karması yetki karışıklığı içinde bir yapıda çalışmaya çalışmaktadır. İhtiyaç, valilerin bölge planlarının uygulanmasından sorumlu makam haline getirilebilmeleri için illerin bugünkü birkaç ili kapsayacak büyüklükte birleştirilmeleri iken, il sayısı anlamlı planlama ve uygulamaya imkan vermeyecek ölçüde artırılmakta, iller işlevsel bölge oluşturabilme tanumundan gittikçe uzaklaşmaktadırlar. c) Kaymakamların, geleneksel işlevlerinden dolayı halk tarafından doğal ve resmi önder olarak benimsenmeleri olgusunun kalkınmacılık açısından değerlendirilmesine olan ihtiyaç halen devam etmektedir. d) Merkezi idarenin vesalet yetkisi ile belediye özerklik alanlarının yeniden tanımlanmasına ihtiyaç artmıştır.
- Bölge planlarının uygulamaya aktarılmasını alanda koordine edecek şekilde merkezi idare, valilik ve belediyelerin yetki paylaşımının yeniden belirlenmesine, plan/proje uygulama yönetimi için "bölge kalkınma kurum model(ler)i" ortaya konulmasına ihtiyaç vardır.
- Farklı işkollarından "katkıya dayalı ve ortak kullanımına yönelik" yapısal projeler için, planlama ile merkezi ve taşra idarelerinin uygulamacı kuruluşlarının birbirleri arasında işleyecek işbirliği süreçlerine, bölgesel ve yerel yetkililer ile temsil gücü bulunan toplum kuruluşlarının, sürükleyici gruplar ile özel girişimcilik ve sivil kalkınma holdinglerinin işbirliği gibi bölge planına yönelik olağanüstü gelir zorunluluğuna cevap olabilecek çözümlerin bu süreçlere dahil edilebilme yollarının belirlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

İdareye sonradan fakat çok zayıf bırakılarak eklenmiş, merkezi kurumların Araştırma-Planlama-Koordinasyon Kurulları, İl ve İlçe Koordinasyon Kurulları ve İl Planlama Kurulları ile plan uygulama düzeni etkili şekilde işletilememiştir. Vali ve kaymakamların kalkınma için bu işlevi sağlamak üzere gösterdikleri özel çabaları burada şükranla zikredilmeli.

Türkiye'de gittikçe daha çok dile getirilmeye başlanan "**İdari Reform**" talebi Türkiye'nin kalkınma ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde, geleneksel ve tarihi idari birikimi ve ilkeleri etrafında yapılmalı; dış örnekler veya uyum programları bünyeye uyarlanarak alınmalıdır.

Türkiye’de Bölge Projesi Uygulama Yönetimi: Bütün bölge projelerinde proje uygulamasının yönetimi sorun olmuştur. En verimli temel çalışmanın DPT, valilikler, ilgili bakanlıklar ve sahanın uzmanlarıyla, mahallinde, Çukurova ve Antalya Projelerinde yapıldığı söylenir. Türk uzmanların gözlemleriyle ve halkla temasta Türk tarzı ilişkilerle mesafe alındığı görülmüştür. İleriyi öngöremeyen inşaat kararları aceleciliği 1960’ın da en büyük sorunlarından olmuştur.

Birçoğu Dünya Bankası ve Avrupa İskan Fonu kredili çok sayıda bölge projesi için bölgelerinde “Proje Yönetim Birim” leri kurulmuştur. Uygulama Eylem Programlarının yapılması ve uygulamanın koordinasyonu ile meşgul olan bu birimlerde temsilcileri bulunmasına rağmen genellikle ilgili kurumlar arasında koordinasyon Valiliklerin gayreti ile yürümüş, merkezi yönetimin ilgisi zayıf kalmıştır. Projelerin ortak özelliğini, hiç birisinin yönetiminden memnuniyetle bahsedilememesidir.

Özetle, kalkınma planlarının uygulaması amacıyla getirilen parçalı proje yönetimleri ile ilgili tecrübe göstermiştir ki;

- İdarenin karmaşık ilişkileri konuları amacından uzaklaştırabilmektedir.
- Çalışma dönemi zaman tüketici işlemler içinde geçmektedir.
- İdari sistem, düzenleme yanlışlıklarından kolay zarar gören, etkinliğini kaybeden, bunun için kapanan bir yapıdadır.
- Her dönemde farklı bir kesime kaynak aktarmaya dayalı siyasi ve idari yapı nedeniyle, kaynak yetersizliği hızlı kalkınma ile görünür hale gelen bir kalkınma sorunu değil, yapısal bir sorundur.
- Muhtemel yatırımcılarla yönetimin iletişimsizliği nedeniyle atıl kaynaklar ve teşebbüs şevksizliği mevcuttur.

Dünyada Bölge Kalkınma Kurum Modeli Örnekleri: Her ülkenin kendi idari yapısının gereklerine göre kalkınma planı ve/veya projeleri uygulama teşkilatlanmaları bulunmaktadır. Alanda, teşkilatın icraat ucunda ise, kalkınma kurum örnekleri bulunabilmektedir. Amacımız açısından bu örnekler bakılacak olursa, şöyle bir yaklaşımın başarılı olduğu gözlenmektedir:

Bugün değerlendirilen bütün pürüzlerine rağmen, İtalya’nın Mezzogiorno’su, ABD’nin Tennessee Valley’si, Güney Kore’nin Seama’ı dünyaya örnek bazı uygulama örgütlenmelerine gidebilmişlerdir. Bunlar; görevleri açıklıkla belirlenmiş, özel görevli, idari ve mali kanuni yetkileri olan, kalkınmaya yardım kurumlarıdır. “Bölge ekonomisinde doğrudan etkili gruplara teknik destek sağlama” esasına göre çalışmışlardır. Avrupa Birliği’nin bugün, gerileyen bölgelerin kalkındırılması ile küresel sanayi odağı olabilecek bölgelerin desteklenmesi için seçtiği uygulama yöntemi de böyledir.

Türkiye etkin uygulamayı yönlendirici bir bölge kalkınma kurum modeli çıkaramamaktan sızlanmaktadır. Oysa, yukarıda bahsedilen örnekler oldukça yakın bir fikirden yola çıkan bir düzenlemenin ve uygulamanın sonuçları var elimizde.

GAP’ta Uygulamanın Yönetimi : Bölge kalkınma planlarının uygulamasının nasıl bir düzenleme gerektireceğini düşünmeye başlamadan, uygulama durumuna kısaca göz atılacak olursa:

GAP Koordinatörlüğü DPT içinde 4 kişilik proje planlama koordinatörü, Şanlıurfa’da 14 kişilik planın verilerini derlemeye yardımcı ve uygulamasının koordinasyonundan sorumlu gurup ile kurulmuştur.

Ana Plan çıkarken 6 Kasım 1989'da çıkan 388 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile GAP Bölge Kalkınma İdaresi, Başbakanlığa bağlı, hükmi şahsiyeti haiz ve onbeş yıl süreli bir kuruluş olarak öngörülmüştür. İdare, GAP Ana Planı'nın uygulanması için, "GAP kapsamına giren yörelerin uzun vadeli planlar ve programlar muvacehesinde süratle kalkındırılması ve yatırımların gerçekleştirilmesi için; plan, altyapı, ruhsat, konut, sanayi, maden, tarım, enerji, ulaştırma ve diğer hizmetleri yapmak veya yaptırmak, yöre halkının eğitim düzeyini yükseltmek için gerekli tedbirleri almak veya aldırarak, kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak üzere kurulmuştur." Mevcut Ana Plan amacıyla "Bölge'de sektörlerarası bütünleşmeyi sağlayacak şekilde bölge planlamasını gerçekleştirmek," de görevleri arasında sayılmıştır. Görüldüğü gibi İdare, planlama, örgütlenme, uygulama, koordinasyon, denetleme ve diğer kurumların görevlerini kendi üzerine geçirme gibi pek çok işlevleri ve yetkileri üzerinde toplamıştır.

DPT'nin yapısına benzer şekilde (Yüksek Planlama Kurulu ve DPT merkez teşkilatı) GAP İdaresi de Güneydoğu Anadolu Bölgesi amacıyla bir GAP Yüksek Kurulu (siyasi karar organı) ve GAP Kalkınma İdaresi'nden oluşturulmuştur. Ancak, DPT'ye benzemeyen şekilde planlama-icraat ayrımını yapmadığı için, Yüksek Kurul çok amaçlı kullanılabilir.

GAP Yüksek Kurulu; Başbakan, GAP'tan sorumlu Devlet Bakanı, DPT'den sorumlu Devlet Bakanı ve DSİ'nin bağlı olduğu Bayındırlık ve İskan Bakanı'ndan oluşmaktadır. Bir sulama projesi kurulu olan ve yılda bir kez toplanan GAP Yüksek Kurulu'nda Tarım ve Köyişleri Bakanlarının daimi üye olarak bulunmaması (davet edilebilir), buna karşılık tarım, altyapı, eğitim gibi icrai görevlerin GAP İdaresine verilmesi görev çakışmaları oluşturmuştur. Tarım arazilerinin sulanması etrafında örülen GAP Ana Planı'nın uygulanmasında enerji amaçlı yatırımların gerçekleşmesinin yüzde 80'ler de, tarım amaçlıların ise yüzde 10'larda kalmasını, yönetimin bu yapısı bir miktar açıklamaktadır.

KHK 388'in 2 d) maddesi ile verilen "Bölge'de sektörlerarası bütünleşmeyi sağlayacak şekilde bölge planlaması" görevi, diğer yandan, "GAP Yüksek Kurulu, Teşkilatın en yüksek karar organı olup, GAP İdaresi tarafından hazırlanacak her türlü plan, proje ve programları inceleyerek karara bağlar," hükmü ile GAP Bölgesi ülke plan karar sürecinin dışına çıkarılmaktadır. Aynı bakanlardan oluşan Yüksek Planlama Kurulu'nun yerine GAP Yüksek Kurulu'nu koymanın anlaşılır bir mantığı bulunmamaktadır. Kamu yönetiminin içinde oluşmuş olan ülke içinde ülke ikileminin çözülmesi gereği vardır.

GAP İdaresi idari ve mali özerkliğe sahip olarak kurulmuştur. Personel alımları ve harcamalarında, ayrıca yeni proje ve yardım gelirleri elde etmede, DPT dahil diğer genel bütçeli kuruluşların tabi olduğu kısıtlamalara tabi değildir. 4314 sayılı Kanuna göre Başbakanlık bütçesine konulacak ödenekler, her türlü, yardım, kredi, hibe ve bağışlar, faiz, hizmet ve kira gelirleri ile sair gelirler elde edebilmektedir. Ankara'da 175 kişi, Şanlıurfa'da 55 kişilik işgücü ile bölge kuruluşu olmaktan uzaklaşmaktadır.

İdare'nin merkezi idare ile tek organik bağı, yatırım bütçe tahsis ve denetimleri yoluyla bulunmaktadır. Bunun için de zaman zaman; bağımsız bir müsteşarlık haline gelme, onbeş yıl dolduktan sonra süreklilik sağlama, toplu bütçe olarak bütçe içi tahsislerini kendi yapma talepleri gündeme getirilmektedir.

GAP İdaresinin görev tanımı genel olarak Ana Plan'ın uygulanmasının sağlanması olmakla birlikte, Kanun Hükmünde Kararname'de yer alan çok ayrıntılı icrai yetkiler nedeniyle; bir yandan plan, uzun vadeli bölge planı, parsel ölçüğüne kadar imar planı yapma ve onayı, ruhsat verirken, diğer yandan, icraat, yatırım ihalesi, inşaatları bizzat yapma veya yaptırmak, bazı fikirleri deneme, çeşitli bakanlıkların işlerinden alınma projeleri uygulama ve uygulatma, araştırma yapma veya ihale etme, uluslararası ve yabancı

ülke kuruluşlarıyla işbirliği anlaşmaları gibi giderek genişleyen bir özerklik alanı içinde faaliyet göstermektedir. İdarenin faaliyet yelpazesinde, koordinasyon ve denetim işlevleri ön plana çıkmamıştır. Bu nedenle alanda yatırımı ve uygulamaları bulunan diğer kuruluşlarla bütünlük sağlanamaması güçlükleri yaşanmaktadır.

GAP İdaresi, kendisini doğrudan Başbakanlıkla ilişkili görmekte ve DPT ile koordinasyonu zayıf bulunmaktadır. GAP faaliyeti, ülke planı ve Ana Plan bütünlüğünden uzaklaşmaktadır. Zaman içerisinde giderek ayrışan bir çizgide yönetim eğilimi gözlenmektedir. Ankara merkeze yönelik olarak hiyerarşik bağımsızlık uygulayan kurum, GAP İdaresi'nin işbirliği ağını, yöre örgütleri ve uluslararası kuruluşlarla yabancı ülke kurumlarına elektronik iletişimle bağlamıştır.

GAP İdaresi, ülkede bölge planlarını uygulamaya aktarıcı bir hukuki ve idari düzen bulunmamasının güçlüklerini kendi imkanları ile aşmaya çalışmaktadır. Yerel desteği sağlama faaliyetleri önceliklidir. Yörede proje ortakları olarak işbirliği yapılan Ziraat Odaları, Meslek Odaları, sivil toplum kuruluşları ve üniversiteler yanında dernekler, eğitime yönelik olarak İdare'nin kurduğu 22 adet ÇATOM, 5 adet Girişimci Destekleme ve Yönlendirme Merkezi GAP-GİDEM, 6 adet proje ofisi bulunmaktadır. Dünya uygulamalarının tanınması, proje önderleri yetiştirilmesi, modern yönetim tekniklerinin kendi bünyesine uygulanması konularında açık görüşlü çabalar bulunmaktadır.

Özetle; bölge kalkınma projelerinin uygulanmasında sık sık talep edilen esnek, özel, ihtiyaca göre bir idare kurulmasına, GAP İdaresi denenmiş bir örnek olarak gösterilebilir. Bu örneğin, ülke ve bölge planlaması, bölge planı uygulama yönetimi açılarından özel bir kamu yönetimi incelemesi konusu yapılarak değerlendirilmesi faydalı olacaktır. Böylece, bölge uygulamalarında esneklikle etkililiği Türkiye ihtiyaçlarına göre tanımlayacak genel bir model mi, özel modeller mi tanımlanmasının daha uygun olacağı somut olarak tartışılabilir.

IV. BÖLGE KALKINMADA İLERİYE BAKIŞ

Kentsel yerleşmelerin aşırı ve sağlıksız şekilde büyümeleri karşısında, **bölge planlama**, kent ölçeğini aşan bir hazırlık ihtiyacına cevap olarak ortaya çıkmıştır. Ancak daha geniş çevreye açılınca, bu yapılmaların faaliyet dengesizliklerinden kaynaklandığı görülmüştür. **Klasik bölge kalkındırma stratejisi**, büyümenin yönlendirilmesi ile bölge içi ve bölgelerarası faaliyet dengesizliklerinin giderilmesidir. Uygulama, faaliyet dengesizliklerinin daha kapsamlı ve derin yapısal sorunların sonuçları olduğunu göstermiştir. **Modern bölge kalkınma stratejisinin** merkezinde jeostratejiyi gözden kaçırmaksızın, ekonomik ve sosyal süreçlerin düzenlenmesi vardır. Süreçlerin yeniden düzenlenmesindeki uyarıcı, işkolları ile mekan bileşenlerinin karşılıklı etkileşiminin pazar hedefleri yönünde politikalarla işletilmesidir. Bu işleyiş ile; yörenin sahip olduklarını öncelikle değerlendiren verimli istihdam alanları açılabilir, fazla nüfusun aynı mantıkla önce bölge içinde sonra bölgeler arasında verimli istihdam odaklarına doğru hareket etmesi sağlanabilir, verime dayalı teşvik, destekleme, ücret ve gelir politikaları yoluyla gelir dağılımını düzenleyici sonuçlar elde edilebilir.

Nitekim, geç kalınmış bir tarihte de olsa, GAP'ın bir tümleşik bölge planı haline getirilmesi isteğinde, sadece doğal kaynak yönetimine dayalı projeler kümesi olmaktan kurtarılarak, bir modernleşme projesi niteliğinde düzenlenmesi talebi vardır.

Bugünün modern bölge kalkınma stratejisi ise, bütün bunlar yanında, uyumlu hızlı dönüşümü destekleyici uyarıcıların ortaya çıkarılması ve uygulama mekanı üzerinde desteklenmesiyle daha fazla meşgul olmaktadır.

Değişimin Ülke ve Bölge Kalkınma Bağlantısında Yorumlanması

Bir toplumda değişimi yönlendirebilmek, toplumda 1) sistem, süreç ve yapı boyutlarının iyi tanınması, 2) değişimin yönünün belirlenmesi, 3) hedef olan toplum tasarımının tarif edilmesi ve 4) sistem, süreç, yapı boyutlarının hedefe yönelik programlanıp işletilmesiyle mümkündür.

Toplum tasarımı, temellerin farkındalığını ve ilkeleri gerektirir. Hedefe yürüyüş:

- sistem politikaları = üretim ve yönetim tarzının tanımlanması,
- süreç politikaları = üretim ve yönetim için işletilecek ana süreçlerin sosyo-ekonomik makro politikalarla çalıştırılması, yönlendirilmesi, denetlenmesi,
- yapı politikaları = süreçlerde yer alan işletici unsurların ve kurumların niteliklerinin belirlenmesi ve birbirleriyle ilişkilerinin düzenlenmesini içermelidir.

Üretim ve Yönetim Sistem Kararları: Ülke üretim ve yönetim sistemleri; temelleri, ilkeleri, bünyeyi, ihtiyaçları ve hedefleri dikkate alan bir hukuk çerçevesinde tanımlanır. (Örneğin, eğer üretim pazar düzeni içinde yer alacaksa, pazarın işleyişini ve rekabeti tanımlayan hukuk çerçevesi, müdahale için yetki sınırları gerekecektir. Eğer yönetim sistemi demokrasi ise, halkın taleplerine göre yönetim yapılmasının ilke ve vazgeçilmez kuralları için hukuk çerçevesi gerekecektir.) Buna dayanarak, sistemin temel kurumları ve bunların işlevleri tanımlanabilir.

Diğer yandan, **sosyo-ekonomik makro politikalar**; seçilen sisteme göre işletilmesi gerekli süreçleri esas alarak 1) fiyat istikrarı, 2) kaynakların istihdamı (doğal, mekansal, beşeri, sosyal, fiziki, mali,...) 3) büyüme ve 4) ödemeler dengesi süreçlerinin işletilmesini içerir. Bölgeler açısından sosyo-ekonomik makro politikalar: 1) bölgede fiyat istikrarı, 2) pazar sürekliliği, sürdürülebilir kalkınma, yeterli büyüme, 3) bölge kaynaklarının istihdamı, 4) bölgesel ödemeler dengesi olmaktadır.

Yapı politikaları, **sosyo-ekonomik yapılanma politikalarıdır**; üretimin işkolu ve mekan boyutlarında yapılanmasını, üretim ilişkilerini, bölüşüm ilişkilerini, **teknoloji politikalarını** (üretim bilgisini geliştirme, kullanma ve insan unsurunun değerlendirilmesini) ve sistemin üretici, işletici ve yaşayış tarzı kurumlarını kapsar. Yapı, sistemin gelişmişlik düzeyini hayata geçiren boyuttur.

Bugün Planlama: Planlama günümüzde sistemin hızlı değişmesi, yeni işleyiş süreçlerinin kurulması veya mevcutların yeniden tasarlanarak hızlı işletilerek sonuç alınması dönemlerinde daha da fazla önem kazanan bir yönetim süreci haline gelmiştir. Hatta, sırf pazar işaretleriyle yönetildiği söylenen ülkelerde bile, "yöneltme" (regulation) çalışmaları had safhaya ulaşmıştır. Bu yol, küreselleşme karşısında rekabet gücünü korumak veya geliştirmek için pazar mekanizmalarını yönlendirmek üzere planlamalar yapılmasının bir diğer adıdır. Planlama, karar süreçlerini teknik yöntemlerle incelenmiş çözüm seçenekleriyle besler ve alınan kararları uygulamaya aktarıcı süreçlerin tasarlanmasını yapar. Bu bağlamda, bölge kalkınma planlaması, ülke planına çözüm üreten destek planlamadır. Planın bölgeselleştirilmiş şeklini esas alarak, bölgenin ülke ile bağlantısını kurmak, yerel kaynakların yöreye ve ülkeye katkısını artırmak ve ülke imkanlarının yöreye en yararlı şekilde akışını düzenlemek bölge planlamanın işlevleridir. Bölge planlama, bölgelerin imkanlarını çoğaltarak ve değerlendirerek ülkenin bölgeleri arasındaki farkı kapatmayı amaçlar.

Toplum Tasarımı: Ülke kalkınması ile bölge kalkınmanın bağdaştırılabilmesi, ülke geneli için alınmış kararların yeterince etraflı alınmış olmasına, bölge planının buna atıf yaparak hedeflerini belirleyebilmesine bağlıdır. Türkiye'nin çok yönlü kalkınmasında "**sistem tercihi**" boyutu yeterince açık değildir. Örne-

ğın, üretim düzeni için pazar ekonomisi, yönetim düzeni için demokrasi genel olarak tanımlanmışsa bile, temellere, ilkelere ve hukuki çerçeveye dair pek çok eksiklik bulunmaktadır. Nitekim, ülkede, siyasi rekabetin teamülleri yozlaşarak kurumlaşmamakta, iktisadi rekabet için çerçeve kurulamamaktadır. Örnek alınmak üzere genel bir Batı modeli varsayılıyorsa da, bunun evrensel boyutlarının bilinç düzeyine çıkarılamaması yanında, Türkiye'ye has hedef, ilke ve uygulamalarının nasıl olacağı karar düzeyinde fazla irdelemiş değildir. Gerek IMF'ye verilen niyet mektupları ve bütçeyi rahatlatıcı yapısal düzenleme sözleri, gerekse AB'ne verilecek Ulusal Program, bu kuruluşların verdiği şablonlara oturmuş beyanlar olmak durumundadır; oysa, Türkiye'nin kendini çözümlene çabalarının belli amaçlara yönelik kısımları olmalıdır. Bu nedenle; mevcut üretim ve yönetimin analizini yapma güçlükleri yanında, sistemin gelişimi için "başlangıç" ve Türk milletinin aradığı "hedef" noktalarının tanımlanmasında da güçlükler söz konusudur. Sistem tercihi kesin olarak ortaya konduktan sonra, Türkiye'ye ait özgünlükleri de tutarlı biçimde içeren bir **toplum tasarımı** yapmak mümkündür. Bu **ufuk ve hedef** eksikliği nedeniyle, mevcut düzende yapı unsurlarının bir kısmı eksik, bir kısmı taklit yoluyla uyarlanmadan alınma, bir kısmı ise yön değiştirmiş durumdadır. Sadece makro politikalarla, Türkiye'deki nitelikleri yeterince incelenmemiş ve tanımlanmamış birtakım süreçler işletilmeye çalışılmaktadır. Sonuç, devletçi üretim ve yönetim tarzından kurtulamamak olmaktadır.

Görüldüğü gibi, Türkiye'nin hem kendisinin hızla sistem değiştirdiği, hem küresel hızlı değişimin etkilerine kendi bünyesiyle uyum sağlayabilecek bir uyum stratejisiyle cevap vermesinin beklendiği, hem de hızlı büyümesine ivme vermesi beklenen bir çağda, ülke sistem ve yapı incelemelerinin başlangıç noktaları ile hedef sistem ve bunun yapı taşları çok önemli yönetim kavramları durumundadır. Ülkenin **yenileştirici sistem** ve **temel yapı unsurlarıyla** birlikte çözümlenmesinin ortaya konulmasına, bölgelerin çözümlenmesinin de buna uygun olmasına ihtiyaç vardır. Aksi takdirde, ülke de, bölgelerimiz de küreselleşmenin biçtiği rollere doğru zorla yönlendirileceklerdir. Örneğin, IMF'nin görevleri bellidir; yapısal düzenleme isteme yetkisi yoktur. Oysa, tarımda yeniden yapılanma bile öneriymiş gibi önümüze gelmektedir.

Bölge Planlaması Yönteminin Seçilmesi: Ülke planı ne kadar genel hatlı yapılmış olursa olsun, bölge planı çok ayrıntı gerektirmektedir, çünkü uygulamaya proje aktarılacaktır.

Ülkenin sistem ve yapı tanımları eksikliğinde, bölge planlarının bunları giderici varsayımlarla çalışmak zorunluluğu vardır. Bölge planlamasının; pazarlar stratejisini, bu amaca dönük olarak bölge havzasını özgün biçimde değerlendirme stratejisini, bölge kaynaklarının sınırını zorlamadan sürdürülebilir kalkınma stratejisini, yenilikçi gelişme stratejisini, buna dayalı sürdürülebilir insani gelişme stratejisini, kurumlaşma stratejisi ile sosyal sermayenin sinerji üretmesine destek stratejisini kurmaya ihtiyacı vardır. Bu stratejiler bütünü aynı hedefe yönelik olarak elde edilebilmelidir.

Bölge planlamanın ülke planları ile bütünleşmesinde yöntem olarak:

- Bölge planlarının **yerel** olarak yapılması, merkezde birleştirilmesi,
- Merkezle yerel **etkileşiminde** birlikte yapılması,
- **Merkezde**, ulusal planların bir parçası olarak yapılması,

yaklaşımları mümkündür. Bunlardan ilki teknik yetersizlik ve ölçsüz finansman talepleri nedeniyle çalıştırılma güçlükleri bulunan bir yaklaşım olmaktadır. İkincisi, **demokratik planlama geleneğimize** uygundur; fakat ortak sistem politikalarına dayalı daha geniş bir planlamayı ve etkin bir uygulama örgütlen-

mesini gerektirmektedir. Üçüncüsü ise, esasen merkezi zorunlu planlama tarzının bir yöntemidir. Demokratik planlama yaklaşımında, kapalı ekonomi ve veri kıtlığı dönemlerinde belki hafif şekliyle denenebilir bir araç olabilir. Ancak, şu anda geçerliliğini yitirmiştir. Üçüncü yöntem halen ülke **planının bölgeselleştirilmesi** yoluyla, etkileşimli planlamaya ve yerel planlamaya çerçeve vererek koordinasyon sağlama aracı olarak geçerliliğini korumaktadır.

Diğer yandan, küreselleşmenin, "küresel etkide üretim patlamasına hazır bölge odakları" tezi, yeni bir yaklaşım gereğini vurgulamaktadır. Günümüzde, Türkiye'de Denizli ve Gaziantep'e uygun görülen bu hareket, iki DPT araştırması ile sınanmış ve ileri üretim ve pazarlama bilgisine dayalı bu yapının Türkiye'de henüz bulunmadığı görülmüştür. Bir diğer yandan, Türkiye'nin bazı bölgelerinin küresel dönüşüm adı altında küresel güç odaklarıyla doğrudan etkileşim içinde olmaya sevkedilmek istenecekleri beklenen bir sorun olarak gözden kaçırılmamalıdır. Burada, bölge planlamalarında, küresel etkenlerin dikkate alınması ile küresel etkiye açık hale getirilme arasında fark bulunduğu dikkat çekilmekte olacaktır.

İç Eksikler ve Sorunlar: Son yılların, planlamaya ve yönetime uzun vadeli, geniş açılı, özyönelimli yaklaşım eksikliği, ülkeyi ve ülke planlamasını "**pazar sorunu**", "**hedef/hedefler sorunu**" ve halk desteği bulunmayan "**yönetim sorunu**" ile karşı karşıya bırakmıştır.

Pazar bilinçsizliği, sanayileşme politikasının belirsizleşerek kaybolmasını, dolayısıyla bir sanayileşme sorununu getirmiştir. Ticarete serbestleştirilmenin politikasız yapılması ve küresel harekete uyum ihtiyaçlarının dış akımlara tabi olmak olarak anlaşılması; sanayi, tarım ve hayvancılıkta politikasızlaşma ile birlikte gerilemeyi getirmiştir. Katma değeri Türkiye'ye kalan üretim artışının nisbi düşüklüğü, enflasyonu, kayıt dışı ekonomiyi ve terörü beslemektedir. Enflasyon ve terör, tabiatları icabı; yoksulluğu artıran, amaçsız göçe zorlayan, ahlaki değerleri çürüten, toplum merkezini meydana getiren orta tabakayı dağıtan, bütünlüşmeyi zayıflatan bir süreç izleyeceklerdir. Bu ortam, toplum hedeflerinden ayrılan, kişiselleşmiş çıkar anarşisini körüklemektedir. Geleneksel şekliyle kendini sürdürmeye çalışan merkezîyetçi, otoriter, toplumsal ve siyasal örgütlenmenin yozlaştığı, dış etkilerce çökertildiği veya ulaşamadığı noktalarda kişisel veya yöresel keyfiliklerin olağan dışı çıkışlar yapmaları şaşırtıcı sayılmamalıdır. Tüm ülke için söz konusu olan bu zorlanmış fakat hedefsiz değişimin az gelişmiş bir yörede daha yoğun yaşanacağı şüphesizdir.

Demokratik ülke planlamasının siyasetten ve özel kesimden veri olarak alması gereken somut yönlendirmenin (toplum hedefleri) eksikliği, bölge planlamasında da sorundur. Bu nedenle, Güneydoğu Anadolu Bölge Gelişme Planı'nda tabanın sesini bulma arayışı çalışmanın çok acil bir konusu olarak planlamacılarca hissedilmektedir.

İç eksiklik ve sorunların, temelde, sistem hedeflerinin konulması ve algılanmasında izlenen bulanıklıktan kaynaklandığı görülmektedir. Ne var ki, inen sisin yaşanan sonuçları toplumu önünü göremezlik haline itmektedir.

Diğer yandan, ileri teknoloji sahipliğinin ve büyük sermaye sahipliğinin giderek merkezileştiği bir dünyada, diplomatik bir söylemle sürdürülen 21.yüzyıl toplumu tasvirleri, siyaseti toplum hedeflerini toplum içinde bulma ve göstermede daha da cesaretsiz hale getirmektedir. Her ülkenin kendi gelişmişlik düzeyine göre bilişim toplumuna geçişi belli ölçülerde hazırlayabileceği göz ardı edilmeksizin, ülkenin ve bölgelerinin en iyi ve etkili yapabildiklerinden hareketle rekabetçi üstünlükler elde etmeyi hedef alan bir planlama ve faaliyet tarzı ile çözümlere ulaşılabilirliği hatırlanmalıdır. Bu süreçte hala, sanayileşme ve kentleşme Türkiye için kaçınılmaz öncelik boyutlarıdır.

Küreselleşme ve Yeni Bölgeselleşmenin Ülke İçi Bölgelere Yaklaşımı

Küreselleşmenin yönlendirici güçleri (merkezileşen yüksek teknoloji patent sahipliği, belli ellerde toplanmayı sürdüren büyük sermaye, uluslararası şirketler ve bunların işbirliği içinde bulunduğu devletler veya hükümetler) pazar hakimiyetlerini genişletmek ve korumak amacıyla yürüttükleri işbirliği ile **küresel kuralları oluşturma** sürecinde **ülkeleri kural dışılaştırma** söylemini ve araçlarını geçerli kılabilmekte ve ülkelerin içindeki daha küçük ölçekli bölgeleri etkileme gücüne kavuşmaktadırlar. Milli devletlere gerek kalmadığı, bu akımın bir yorumudur.

Elektronik devrimle birlikte, haberleşmenin, verilerin, paranın akışkanlığı çok hızlanmıştır. Bunun doğal sonucu ticaretin serbestleştirilmesidir. Ancak, küresel serbestleşme söylemi devam ederken, en gelişmiş ülkelerin kıta boyutlu bölge birlikleri oluşturarak iç gümrük birlikleri ve dış gümrük duvarlarıyla iç pazar ayrıcalıkları sağlamaları ve üye olmayanlara karşı gümrük tedbirleri geliştirmeleri de yaygınlık kazanmıştır. Eğer hızla küreselleşme en kazançlı iş olsaydı, gelişmiş ülkeler tam serbest ticarete kendiliklerinden geçiverirlerdi. Oysa, her devletin, kendi üretim gücünü koruyarak ve güç kazandığı oranda açılarak ticaret üstünlüklerini elde tutma ve yenilerini kazanma mücadelesi devam etmektedir. Devletler arası bölgesel birlikler, üyelerini veto hakları ve benzeri araçlarla, ülke ekonomilerinin bölge içinde güçlenmesi ölçüsünde dışa açılmalarını güvence altına almış olmaktadır.

Kendilerini bu gibi imkanlarla güvence altına almış uluslararası şirketlerin küresel pazarlara bakışları ile alt bölgelerin birbirlerine bakışları değişmektedir. Artık, pazarların ülkeler itibarıyla algılanması yerine, **"uzmanlaşmış bölgeler"** veya **"birbirinin tamamlayıcısı bölgeler"**in bütünleşmeleri teşvik edilmektedir. Uluslar aşırı bölgesel bütünleşmeleri de mümkün kılmak ve ulusal pazarlarda stratejik yerler tutmak amacıyla hükümetler nezdinde açılımlar elde etme mücadeleleri devam etmektedir.

Teknoloji Sahipliği ve Yeni Bölgeselleşme: Gelişmekte olan ülkeler, bugüne kadar kendilerine kapalı olan gerçek teknoloji sahipliğinin küreselleşmenin yeni yaklaşımıyla açılacağını ummaktadırlar. Bir teknoloji tabanı olup da uzmanlaşmış bölgelerin, gerekli diğer uzmanlaşmış bölgelerle bütünleşmeleri **"rekabetçi üstünlükler"** sağlayıcı bir etki yaratabilmektedir. Teknoloji üretimi çabası devam ettiği oranda, ortak bölgelerin teknoloji girişimlerine ayak uydurma ve uzman bölgeler birliğinin ortağı kalmaya devam etme imkanı olabilir. Ancak, birbirinin tamamlayıcısı durumundaki bölgelerde **"karşılaştırmalı üstünlükler"** geçerli olacağından, her bölge kendi karlılık unsuruyla ortak olabilecektir; ki, gelişmekte olan bölgelerin karşılaştırmalı üstünlükleri genellikle ucuz emek, doğal kaynak, pazarlara yakınlık gibi özellikler olmaya devam etmektedir. Bunlara, yabancı sermayeyi çekmek için kolaylıklar eklenmeye çalışılmaktadır. Eğer, güçlü bir teknoloji üretme ivmesi ile desteklenemezse, tamamlayıcı konumundaki bölgelerin yüksek teknolojileri özümseyerek özel bir yer edinmeleri çok güçtür. Desteklemenin ise uluslararası bölge birliklerinden çok ulusal politikalarla olması gerekmektedir. Nitekim, küresel kural koyucular da zayıflayan milli devletin yeni görevlerinden birinin araştırma-geliştirmeyi desteklemek olması gerektiğinde birleşmektedirler.

Küreselleşmenin Bölge Gelişme Stratejisi: Küreselleşmenin ülke içi bölgelere bakışı, bugüne kadar daha fazla kullanılmış ulusal bölge stratejilerini de sarsmaktadır. Değişen bakış şöyledir:

Yukarıdan Aşağıya Doğru Bölge Kalkınma Yaklaşımı: Ülke kalkınma planlarının bölgeselleştirilmesi veya hükümetlerin kalkınmada öncelikli görülen bazı bölgelere yönelik, özel teşvikleri, yatırımları ve kurumsal destekleridir. Küreselleşmecilerin buna yorumu: eğer bölgenin yapısı iyi bilin-

miyorsa, sonuçları öngörülemeyen programlar başlatılıp, kaynak yüklemeleriyle sonuç alma çabası gerektiren bir yaklaşımdır, şeklinde olmaktadır.

- Etkileşimli Bölge Kalkınma Yaklaşımı: Bölgeye uygun politikaların merkezi hükümet ve bölge temsilcileri ile birlikte oluşturulmasıdır. Küreselleşmecilerin buna yorumu: merkezi hükümetler uluslararası kurallarla öngörülen alanlarda (şu anda AR+GE, küçük sanayi, çevre, meslek eğitimi) bölgelerin taleplerine uygun destek sağlamalıdır, şeklinde olmaktadır.
- Aşağıdan Yukarıya Doğru Bölge Kalkınma Yaklaşımı: Coğrafi, tarihi, beşeri ve sosyal sermaye, kaynak gibi unsurları öne çıkararak bölgenin başlangıç için bir üstünlük alanı elde etmesi ve buna dayalı bir kalkınma ivmesi kazanmasıdır. Küreselleşmecilerin buna yorumu: ekonomik ve sosyal gelişmenin belirleyici boyutlarından en önemlisi bölgenin kendisidir, şeklinde olmaktadır.

Küreselleşme akımı, aşağıdan yukarıya doğru bölge kalkınma yaklaşımının benimsenmesinden yanadır. Küreselleşmeye açılmanın bölgede yozlaştırıcı etki yapmasından korkulmasına karşı, "kendi kültürünü koruyarak rekabete girebilecek yerelleşme" demeci verilmektedir.

Küreselleşmenin bölge gelişme stratejisi; girişimcilik gücüne ve yerel özelliklere dayalı olarak kendini yönetebilen küçük ve orta boy işletmelerin ortaya çıkması ve mümkün olduğu kadar yüksek teknolojilere yönelmesi için ortamın uygun hale getirilmesidir.

Günümüzde bölge kalkınmacılığında, teknoloji sahibi bölge olmakla, teknolojinin kullanıcısı bölge olmak arasındaki ayrımı, uzun vadeli getirilerin göreceli değişim eğilimlerini izleyerek daha da iyi kavramak önemlidir.

OECD Ülkelerinde Bölgesel Kalkınma ve Yönetim Politikaları: Özetle, "etkin bir örgütlenme ve kurumsallaşmanın sağlanması, devlet-özel kesim bağlantısının güçlendirilmesi, çevrenin korunması dikkate alınarak sürdürülebilir arazi kullanımının sağlanması, yerel girişimciliğin desteklenmesi ve sosyal dengenin sağlanması" yönündedir.

AB'nin Başlıca Bölgesel Gelişme Hedef ve Politikaları: "Sosyal, ekonomik ve mekansal bütünleşme, çevrenin korunması, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, taşımacılık, tele iletişim ve enerjide Trans-Avrupa ağı kurularak Birliğin çevre bölgelerinin merkez bölgelerine bağlanması, bütünleşik bir sosyo-ekonomik ve coğrafi bilgi sisteminin kurulması, orta büyüklükteki kentlerin birbiriyle işlevsel bağı güçlendirecek gelişme aksları meydana getirilmesi, alt bölgelerin sorun ve potansiyellerinin ağırlık verilmesi" yönündedir.

Küreselleşmede Yönetişim: Bölgeye ve yerele yaklaşım tarzının, karar alma ve uygulamanın yönetimi süreçlerinde değişme gerektireceği açıktır. Nitekim, "yönetim" kavramı yerini "**yönetişim**" kavramına bırakmaktadır. Yönetişim (Batı dillerinde de yeni uydurulmuş bir kelimedir), birlikte yönetim anlamındadır. Yeni "**iyi yönetişim**" kavramı, üç taraflı bir yapının uzlaşarak ortak yönetim yapmalarına dayanmaktadır. Taraflar: Hükümet (bölgelerde bölge hükümeti/idaresi, mahalde yerel yönetim), özel kesim iş çevresi (yerli, yabancı) ve yörenin sivil toplum kuruluşlarıdır.

Küreselleşmenin vazettiği yönetim tarzı; bölgelerin ve yerel yönetimlerin giderek özerkleştirilmeleri, sivil toplum kuruluşlarının demokratik haklar içinde örgütlenerek temsil kabiliyeti kazanmaları, piyasalarla ilgili konularda hükümetlerin doğrudan yöneltme yapabilme yetkilerinin kanunla yetkilendirilmesi

kurullara devredilmesidir. Kurullara yetki devretme uygulaması pek çok ülkede gözlenmektedir. Gözlenen bir diğer husus ise, bazı ülkelerde yeterli sayıda kurulmuş kurullarla piyasa işleyişinin daha düzenli ve uyumlu hale getirildiği, bazı ülkelerde ise piyasa içinde birbirinden bağımsız karar adaları, hatta keyfilik ortamları oluştuğudur.

Avrupa Birliği'nde Bölge Yönetimi: Avrupa ülkeleri, mahalli idareler ve küçük şehir devletlerinden bölgelere, bölgelerden milli devletlere evrilmiş ülkelerdir. Evrilmenin güdüleyici unsuru iç pazarların genişletilmesi ve pazar denetimi olmuştur. Avrupa'nın çoğu ülkesinde bölge yapıları ve idareleri varlıklarını halen devam ettirmektedirler. Hatta birçok Avrupa devleti resmen veya fiilen federal yapıdadır.

Bugün, milli devletlerin gördüğü iç pazarın denetimi işlevi aşılmıştır. Daha büyük pazarlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle, küresel bölgeselleşmelerden ilki ve en güçlüsü olarak Avrupa Birliği kurulmuştur. Ne var ki, bütün dünyanın Avrupa kökenli milli devlet yapısına geçtiği bir ortamda, Avrupa'da milli devlet yapıları, yetkilerini Avrupa Birliği kurumlarına devretmede ayak sürümüşlerdir. Bu arada, ABD ile Japonya ve uluslararası şirketlerin teknoloji rekabetinde Avrupa'nın geriye düşmesinin sebeplerinden biri olarak milli devlet örgütlenmeleri sayılmıştır.

Küreselleşme akımının kanıtlar kazandığı bir ortamda, Avrupa devletleri, bir yandan daha fazla sayıda yetkilerini AB kurumlarına devretmeye, bir yandan da ülke içi bölgelerde ve yerel yönetimlerde daha çok özerkleşmeye zorlanmışlardır. Halen geleneksel varlığını sürdüren ülke içi bölgelerden hareketle, AB bir çeşit **kendini yönetebilir eyaletler sistemine** gitmiştir. Bu bölgelerin siyasi, idari, ekonomik, mali ve kültürel özerklikleri bulunmaktadır; kendi meclisleri ve hükümetleri çalışmaktadır. Türkiye gibi tekil (üniter) devlet yapısına sahip Fransa'nın bu politikayı yorumlayarak kendi bünyesine uyarlama tarzı etüt edilmelidir. Fransa'da da bölge teşkilatlanması oluşmuştur. Bölgelerin siyasi ve hukuki özerklikleri bulunmakla birlikte, merkezi hükümetin uzantıları olarak, hükümet kararlarını bölgelerinde zenginleştirerek uygulamakla görevli idari ve ekonomik özerklik anlayışları bulunmaktadır. Bölge idareleri sistemleşmiş olarak işlemektedir.

Avrupa yönetim geleneğinin temel taşı olan mahalli idarelerin asli görevlerini daha büyük bir teminat altında muhafaza etmek isteyecekleri açıktır. AB üyeleri için uyulması zorunlu "**Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı**" bulunmaktadır.

Bu durumda, Avrupa Birliği üyesi her ülke, kendi iç bölgeleriyle birlikte AB içinde bir üst bölge sayılmaktadır.

Yukardan aşağıya doğru sayılınca, AB açısından beş kademe oluşmuş bölge ve bölgeciklerle çalışılmaktadır.

NUTs1: Ülke boyu bölge= üst bölge = bir ülke bir bölge

NUTs2: İşlevsel bölge= birkaç ilin esnek olarak belli bir amaç için

(fakirlik v.b.) kalkınmada öncelikli yöre kabul edildiği bölgeler

NUTs3: İl boyutu

NUTs4: İlçe boyutu

NUTs5: yerel yönetim/semte/mahalle boyutu

Görüldüğü gibi eyalet bölünümü henüz AB bölge tanımlaması içinde yer almamaktadır. AB, ülke hükümetleri ile muhataptır; ülke hükümetleri bölgeler ile muhataptır.

AB yardımları genel gelişmişlik ölçütlerine ve merkezi muhatap olarak NUTs2'ye göre verilmektedir. Bu nedenle NUTs2 boyutu bölgelerin belli süreler için oluşturulması ve oluşturulma tezinin savunulabilir olması önemlidir.

AB Bölge Politikalarına Türkiye'nin Uyumu

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) AB tarafından Kasım 2000'de açıklandı. Türkiye, VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'na (2001-2005) ve bu amaçla kurulmuş AB ile İlişkiler Özel İhtisas Komisyonu Raporu'na dayalı Ulusal Programını sunarak buna cevabını bildirecektir. Türkiye'nin bölge ve il planlamasına hızla gireceği ve bölgeler arası farklılıkların azaltılmasına öncelik vereceği öncelik kazanmış bir politika kararıdır. VIII. Plan döneminin bu yaklaşımının AB'ne verilecek Ulusal Programa da yansımaları gerekmektedir.

AB'ne uyum çalışmalarının bir gereği olarak yıllardır bekleyen Türk Kamu Yönetimi Reformu yeniden gündeme gelecek. Eğer bu dönemi, verilen şablonlara uymak olarak anlamayıp, Türkiye'nin yeniden yapılanma ihtiyaçları için bir fırsat olarak kullanabilirsek, gittikçe acil hal alan kalkınma yönetimi sorununun çözülmesi de sağlanmış olabilir.

Türkiye'den, diğer tüm aday ülkeler gibi şunlar beklenmektedir:

- 1) Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nı uygulaması,
- 2) Topluluk kurallarına uygun bir NUTs sınıflandırması yapması,
- 3) Etkili bölge politikaları uygulayabilmek için bir strateji açıklaması,
- 4) Proje seçiminde bölgesel ölçütlerin kullanılması.

Avrupa Birliği genişleme için yapısal düzenleme destekleri sağlamaktadır:

- AB'ninkine benzer işleme süreçleri, izleme düzenleri ve kalkınma araçları getirecek yöntemlerin geliştirilmesi,
- Uyumlaştırılmış bölgesel mali kaynak tahsisi,
- Demokratik kurumsal güçlenmeye yardım (eşdeğer kuruluşlar arasında ikizleme ile teknik yardım sağlanması)

gibi düzenlemeler beklenmektedir.

Aday ülkelerin bölgesel gelişme konusunda desteklenecekleri alanlar üç ana başlık altında toplanmaktadır:

Yapısal Politikaların Tasarımı

- 2000-2006 yılları arası için bölge kalkınmasını da içeren ulusal kalkınma strateji taslağının oluşturulması,
- Bölgesel kalkınmaya dair kanun hazırlığı,
- Adem-i merkezileşme, taşra idari kademelerine yetki devre,
- Toplumsal ve kırsal kalkınma alanında diğer uygun faaliyetler.

Yapısal Politikaların Programlanması

-
- Bakanlıklar ve ilgili kuruluşlar arası koordinasyonunun güçlendirilmesi,
 - Bölgesel kalkınmadan sorumlu kuruluşun Hedef 1 çerçevesindeki programlarla sınır aşırı (uluslar arası bölgeler için) programları yapma yeterliliklerinin artırılması,
 - Hedef 1 sürecine katılacak tarım, çalışma, ulaştırma ve çevreye ilişkin diğer bakanlık ve kuruluşların güçlendirilmesi,

Yapısal Politikaların Yönetimi

- Bölgesel kalkınmadan sorumlu kuruluşun yönetim ve koordinasyon yeterliliklerinin artırılması, idari ve mali yönetim gücünün artırılması,
- İlgili uygulamacı bakanlıklarda benzer çalışmaların tarım odaklı bir yaklaşımla yürütülmesi,
- Ulaştırma ve çevreden sorumlu bakanlıkların üstlenecekleri yeni sorumlulukları yerine getirme yeterliliklerinin artırılması. Bölgelerde yönetim yeterliliğinin artırılması (bölgesel kalkınma kurumları kurulması.)

Bunların yanı sıra, AB Yapısal Fonlarının işleyişini anlamaya dönük bilgilenmelerin de eğitimle desteklenmesi öngörülmektedir. Bunlar arasında bölgesel kalkınmadan sorumlu kuruluşun program geliştirme, ortaklık geliştirme, ortak finansman, izleme ve değerlendirme gibi başlıklar altında yer alan uygulamayı öğrenmesi öngörülmektedir.

V. TARTIŞMA

İlk üç bölümde, dengeli kalkınma için bölge planlama yaklaşımı, Türkiye’de bugüne kadar bölge planlamanın ve uygulamanın durumu ve ihtiyaçları yorumlanmıştır. Dördüncü bölümde, değişen dünya şartlarında Türkiye’nin dışı açılma yaklaşımının muhtemel etkileri özetlenmeye çalışılmıştır. Türkiye’nin dengeli kalkınma ve bölgesel plan uygulama çabaları gittikçe daha güç bir ortamda gerçekleştirilmek durumunda.

Bölge planlamanın yerel olarak yapılması, yerel ve merkez arasında etkileşimli işbirliğiyle yapılması veya merkezden Türkiye’nin planlama yöntemi olan demokratik kalkınma planlığı yöntemiyle yapılması mümkündür. İlk yöntem, Türkiye’nin idari ve mali yapısı aşırı derecede merkezi olması dolayısıyla uygulanabilir değildir. Bunun dışındaki iki yöntem, bölgenin özelliklerine göre tercih yapılarak kullanılabilir mahiyettedir. Burada anahtar olan, ülke planlarının bölgeselleştirilmesidir. Bölgeselleşmiş çerçevelerin; istenirse DPT’ce demokratik planlama yöntemleriyle yapılması, istenirse yaptırılması, çerçeve yeterli kabul edilirse de hiç yaptırılmaması için esneklikler mevcuttur.

Ortaya çıkan duruma göre, Türkiye’de bölge planlama ve uygulama yönetimi sadece “bölge kalkınma kurum modeli” düzeyinde tartışılacak bir konu değildir. Ülke kamu yönetimine planlama ve plan uygulaması süreçlerinin belirleyici şekilde dahil edilmesini gerektiren bir **Kamu Yönetimi Reformunu** gerektirmektedir. Çözümlemesi gerekli hukuki, idari, mali ve teknik yönetim sorunları kendilerini beş kademede göstermektedir. Bunların ancak en sonucusu “**bölge kalkınma kurum modelleri**”nin tartışılmasıdır. Parçalı kalkınma bölgesi anlayışına göre hazırlanmış yeni projelerin bir kısmı kurum modelleri önerilerinde bulunmaktadır. Bu modellerin işletilememesi ise yine bir kalkınma konusudur.

Bir genel kamu yönetimi düzenlemesinin önemini göz ardı etmeksizin, iki başlık altında, yörelerde kurulacak bölge kalkınma kurumu modellerini tartışmaya açmak mümkün. Bu bağlamda, VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda konuyla ilgili yer alan düzenleme maddesinin uygulamaya aktarılması için önerilerinize uygun bir zeminde bulunduğumuzu hatırlatmak da yerinde olacaktır, sanırım.

-
1. GAP Bölge Kalkınma İdaresi Modeli: (Metin içerisinde uzun uzadıya işlenmiştir.)
 2. Bölge Kalkınma Kurumları: Mahallin öncü kuruluşlarının sürükleyiciliği ile "Bölge Kalkınma Kurumu" modeli, önce bağımsız öncü kurumlar olarak önerilmiş, sonra Türk idari sistemi içinde bağımsızlığın güçlüklerinden kaçınma tedbirlerine yönelinmiştir. Bu tür kurum veya vakıflar, Zonguldak-Karabük-Bartın ve Doğu Karadeniz Projelerinde ön denemeler geçirince, DPT koordinasyonu talep etmişlerdir. Bunun bir nedeni kuruluşlarımızın düzenli etkileşimlerini ve sonuç alma ilişkilerini düzenleyen süreçlerin belirgin olmayışı, diğer biri kalkındırılma bölgelerinde sermaye birikiminin çok az ve merkezden kaynak talebinin çok yüksek olmasıdır. Diğer yandan, ülkenin mali kaynak kullanım düzeni çok merkeziyetçi yapıdadır.

Şu anda, genellikle tercih edilen kurum modeli; belediye birlikleri, il özel idare birlikleri, sanayi, ticaret ve ziraat odaları öncülüğü, DPT koordinasyonunda bölge uygulama kurumlarıdır.

3. DPT Bölge Koordinasyon Birimleri: Bölge projeleri uygulamasında yaşanan sorunlar nedeniyle, 2001 başında uygulamaya giren VIII. Beş Yıllık Plan'ın 546'ncı maddesiyle; "planların, programların ve bölgesel planların hazırlık, uygulama, koordinasyon ve izleme aşamalarının etkinliğini artırmak üzere, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı'nca ihtiyaç duyulan merkezlerde birimlerin oluşturulması için düzenlemeler yapılacaktır," kararı getirilmektedir.

Bu üç seçeneği irdeleyerek, gereğinde çerçeveleriyle birlikte, kullanılabilir uygulama birimleri önermek Panelimize düşmektedir.

BÖLGESEL PLANLAMA

GÖKHAN GÜNAYDIN
ZMO Yönetim Kurulu Üyesi

I. GİRİŞ

I. 1 - Tarihsel süreçte devlet yapısındaki değişimler

Tarihte devlet yapısının ortaya çıkması, eşitsizlikler dünyasına yeni bir eşitsizlik biçiminin daha eklenmesine neden olmuştur. Tarihi ilerlemenin çelişkilere dayanan zemininin başat unsuru olan sınıflar arası eşitsizlikler sınırlar içinde sürerken, sınırlar ötesinde kapitalist sistemin yapısal gereklerine uygun bir dünya şekillenmiş, devletler bu yapı içerisindeki temel belirleyiciler olarak öne çıkmıştır. Açık sömürgecilik esasına dayanan dönemin koşulları, devletlerarası sömürü ilişkilerini de somut olarak ortaya koymuştur.

Sanayi devrimi, açık sömürgecilik esasına dayanan sistemin önemli unsurlarını değiştiren bir radikal değişim olarak, 19. yüzyıldan itibaren gelişmelere damgasını vurmuştur. Merkez ve çevre ülkeler arasındaki gelişmişlik farkının hızlanarak arttığı bu dönem, aynı zamanda, kaynak-çıktı arasındaki ilişkiler üzerinde varolan hassasiyetleri daha da artırmıştır.

20. yüzyılın ilk çeyreği, 19. yüzyılın bir devam niteliğindedir. Eski yüzyılı nitelik olarak değiştiren gelişme, paylaşım savaşlarının etkileri ve sonuçlarıdır. İki büyük savaş arasında kapitalist sistemin büyük buhranı, "sosyal refah devleti" formülasyonu ile aşılmıştır. Dönem, ulus devletlerin, ekonominin talep koşullarını düzenlemek ve işgücünün yeniden üretimini sağlamak amacıyla, sosyal devlet yapısına uygun politikalar geliştirdiği bir dönemdir.

I. 2 - Ulus devletlerin kalkınma süreçlerinde bölgesel planlama

Kapitalist sistemin 19. yüzyıl küreselliğinin tıkanmasına yol açan gelişmeleri tasfiye etmek için yapılandırıldığı ulus devletler, dönemin ekonomik refah koşullarının da kattığı ivme ile devletçilik ekseninde bir kalkınma sürecine yönelmişlerdir. Kapitalizmin uzun süre küçümsediği "plan" kavramını kullanma gereksinimi, bu dönemde ortaya çıkmıştır. Kalkınma amacına yönelik olarak hazırlanan planlar, kalkınmanın tüm parametrelerini sürece dahil etmiştir.

Kalkınma önündeki kısıtların olanaklara dönüştürülmesi gereği, bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmesi yolundaki çalışmaları ilk kez bir zorunluluk haline getirmiştir. "Bölge planları, kalkınma planları-

nun ölçek, kapsam ve metotları itibariyle inemedikleri detay ve problemlere" (1) eğilmişler, ulusal kalkınma planlarının tamamlayıcısı niteliğinde planlama süreçlerine katılmışlardır. Bu anlamda bölgesel planlama, "belirtilen koşul ve güçlerin ışığı altında, makro düzeyde hazırlanan ve bölgesel düzeyde uygulanması ya da uyarlanması mümkün olmayan ulusal planlara göre, bölgesel önemlilik arzeden sorun ve detaylara daha fazla yer veren bir çalışmadır." (2)

I. 3 - Geleneksel bölge anlayışı

Bölgeler, ekonomik yapılarına ve ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre çeşitli ayrımlara tabi tutulabilirler. Ekonomik yapı ölçütüne göre bölgeler homojen, polarize ve plan bölge olarak sınıflandırılırlar.

Homojen bölge, "seçilen bir veya birçok kriterlere göre aynı düzeyde olan ve birbirini takip eden kesimlerin teşkil ettiği bütündür" (3). Seçilecek ölçüt ekonomik yapı, üretimin niteliği, nüfusun sosyo-ekonomik özellikleri, gelir düzeyi, coğrafi durum vb. olabilir.

Polarize bölge, "bir iç yapısı olan, bir merkez veya merkezlere bağlı çevreyi içine alan, çevreyi merkeze bağlayan bağların, sosyal ve ekonomik ilişkilerin kaybolması ya da başka bir merkez lehine zayıflaması özelliği ile sınırlanmış bir birim" (4) olarak tanımlanmaktadır. Polarize bölgeler homojen bölgelerin aksine farklı özellikler gösterirler, birbirini tamamlayan bir yapı söz konusu değildir. Ekonomik gelişmenin bazı mekanlarda yoğunlaşması, diğer alanların ekonomik olarak daha dezavantajlı bir konuma girmesine neden olur.

Plan bölge ise, kalkınma yolunda ulusal ve yerel kaynakların, amaç doğrultusunda en uygun bileşimini sağlamak üzere seçilen idari bir sınırlamayı ifade etmektedir.

Ekonomik gelişme düzeyine göre bölge ayrımı ise, gelişmişlik-az gelişmişlik ekseninde yapılır. Az gelişmiş bölgelerin ortak özellikleri aşağıda belirtilmektedir; (5)

- Nüfus artış hızı, ülke nüfus artış hızından yüksektir,
- Nüfus bileşimi içinde (0-14) yaş grubunun oranı yüksektir,
- Bölge dışına göç verme oranı yüksektir,
- Tarım sektörü egemen niteliktedir,
- Üretim faktörlerinin marjinal verimlilikleri düşüktür,
- Gelir düzeyi düşük, tasarruflar yetersizdir,
- İstihdam yetersizdir, kadın istihdamı görece yüksektir,

(1) Milli Güvenlik Kurulu Sekreterliği, Türkiye'de Bölge Planlamasının Evreleri, Ankara, 1993, S. 4

(2) A.k., S. 5

(3) İzmir Ticaret Odası, Polarize Bölge Seçimi ve Aranan Şartlar, İzmir, 1966, S. 4

(4) POLATKAN, Tanju, Bölgesel Gelişme Politikası, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, 1968, S. 20

(5) Milli Güvenlik Kurulu Sekreterliği, a.g.y., S. 25

-
- İşgücünün sendikalaşma oranı, ülke ortalamasının altındadır,
 - Doğuştan kazanılan sosyal statüler söz konusu olabilmektedir,
 - Cemaat tipi ve dışı kapalı bir sosyal yapı vardır,
 - Alt yapı yatırımları yeterlidir,
 - Uluslararası politikada emperyalist strateji uygulayan ülkelere el atılmaya uygun bir nitelik taşırlar.

I. 4 -Bölge anlayışındaki değişimin planlamaya etkileri

Küreselleşme süreci, geleneksel bölge anlayışını değiştirerek, yeni bir bölge yaklaşımı oluşturmuştur. Küreselleşme sürecini yürüten ve sermaye birikim süreçlerinin merkezinde bulunan asal aktörler, "global köy" olarak nitelenen dünyada, üretim maliyetlerinin en düşük olduğu bölgeleri seçerek yatırımlarını bu bölgelere kaydırmaktadırlar. "En düşük üretim maliyeti" tanımlamasının içine finans dışındaki diğer tüm üretim unsurları ama özellikle doğal kaynaklar ve işgücü girmektedir. Bu anlamda bölgeler, 19. yüzyılın ünlü İngiliz sömürge lisanının ekonometrik ifadesi olan "karşılaştırmalı üstünlükler" temelinde, üretim yapısına yönelik "uzmanlaşabilen", kullanılabilir doğal kaynaklar ve global köyün "iyi mahallelerine" oranla çok daha ucuza sağlanabilecek işgücü içeren coğrafyalardır. Bu bölgelerde "küresel piyasalar dinamik olarak izlenir, örgüt yapılarında esneklik ve maliyet kontrolü gibi önemli olgular" (6) öne çıkarılır.

Bu yapı içerisinde kontrol ve yönetim, sermaye birikim süreçlerinin merkezini oluşturan dünya kentlerindedir. Diğer coğrafyalar ise, bu merkezlerin politikalarına en iyi yanıtları vermek konusunda bir yarış içerisinde dirler. "Yarışan kentler, yarışan bölgeler" tanımlaması, çevre için söz konusu olan tanımlamalardır.

II . TÜRKİYE'DE BÖLGELER ARASI FARKLILIKLAR

Türkiye, satınalma paritesi açısından yapılan bir değerlendirmede, AB'nin en zayıf ülkesi Yunanistan'ın bile ancak yarısına yakın bir konumdadır. Bu bağlamda; Avrupa Birliği'nde 1995-97 döneminde, satınalma gücü paritesine göre kişi başına gelir ortalama 100 iken, üye ülkelerden Lüksemburg'ta 174, Danimarka'da 120, İspanya'da 80, Portekiz'de 73, Yunanistan'da 66 ve Türkiye'de 33'tür (7).

Türkiye, üzerinde konuşlandığı geniş coğrafyada, hem coğrafi-ekolojik hem de sosyo ekonomik ölçütler açısından birbirinden oldukça farklı özellikler gösteren bölgelere sahiptir. Türkiye'de uygulanan ulusal kalkınma planları ve bölge planlarının temel yönelimleri ile değerlendirilmesinde, bölgelerin niteliklerini açıklayabilecek önemli ölçütlerin incelenmesi yararlı olacaktır.

Türkiye'de geleneksel bölgelerin gelişmişlik durumu, aşağıdaki ölçütlerle değerlendirilebilir;

(6) Devlet Planlama Teşkilatı, Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005. Ankara 2000, S. 59

(7) A.k., S. 60

II . 1 – Sosyolojik İnceleme

1997 Genel Nüfus Sayım Sonuçlarına Göre, 1990 – 1997 yılları arasında bölgelerin nüfus artış hızları aşağıdaki gibidir;

Çizelge 1 : Bölgesel nüfuslar ve artışları

BÖLGELER	1990	1997	Binde artış	Ülke Nüfusunun Dağılımı (%) (1997)
AKDENİZ	6.973.389	8.062.223	20,41	12.8
DOĞU ANADOLU	5.398.282	5.651.804	6,46	8.9
EGE	7.472.379	8.398.536	16,43	13.4
G.D. ANADOLU	5.252.249	6.151.353	22,31	9.8
İÇ ANADOLU	9.896.051	10.592.944	9,57	16.8
KARADENİZ	8.269.736	7.978.614	-5,04	12.5
MARMARA	13.060.634	15.974.637	28,33	25.8
TÜRKİYE	56.322.720	62.810.111	15,33	100

Kaynak: www.die.gov.tr verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Çizelgenin incelenmesinden de görüleceği üzere, en yüksek nüfus artış hızı Marmara'dadır (%o 28.33). O'nu %o 23 – 17 dilimindeki Güneydoğu Anadolu, Akdeniz ve Ege bölgeleri izlemektedir. Bu iki grup bölge, Türkiye ortalamasının üzerinde bir nüfus artış hızına sahip iken, diğer iki grup bölge ülke ortalamasının altında değerlere sahiptir. Bunlardan İç Anadolu ve Doğu Anadolu %o 10– 7 oranları ile üçüncü dilimi oluşturmakta, Karadeniz nüfusu ise negatif büyümektedir (- %o 5.04)

1997 Genel Nüfus Tespiti sonuçlarına göre; ülke nüfusunun % 25.8'i Marmara, % 16.8'i İç Anadolu'da yaşamaktadır. Ege, Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinin her biri, ülke nüfusunun % 13'ler civarına sahiptir. En düşük nüfus tutan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri ise % 9-10 civarında nüfusa sahiptirler.

II . 2 – Ekonomik İnceleme

Aşağıdaki çizelgede, bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksleri (1966) ve kişi başına GSYİH endeksleri (1983-1998) verilmektedir.

Çizelge 2 : Bölgesel sosyo – ekonomik gelişmişlik

BÖLGELER	Sosyo Ekonomik Gelişmişlik Endeksi (1996)	Kişi Başına GSYİH Endeksi (1983 – 1998)
AKDENİZ	0.06	95
DOĞU ANADOLU	-1.13	41
EGE	0.5	125
G.DOĞUANADOLU	-1.03	56
İÇ ANADOLU	0.46	91
KARADENİZ	- 0.54	68
MARMARA	1.69	156
TÜRKİYE		100

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı, Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005, Ankara, 2000, S. 60-61 verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

1996 yılı değerlerini yansıtan araştırmanın ortaya koyduğu sonuçlara göre, Marmara, Ege, İç Anadolu ve Akdeniz Bölgeleri Türkiye ortalamasının üzerinde, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz bölgeleri ise Türkiye ortalamasının altındadır.

1983-1998 yılları arasında kişi başına GSYİH değerleri sıralamasına göre ise, Türkiye 100 kabul edildiğinde Marmara 156 ve Ege 125'lik değerleri ile Türkiye ortalamasının üzerinde, Akdeniz ve İç Anadolu Türkiye ortalaması civarında (95 ve 91), diğer bölgeler ise Türkiye ortalamasının hayli altındadır (Karadeniz 68, Güneydoğu Anadolu 56 ve Doğu Anadolu 41).

1987 yılından 1997 yılına kadar olan dönem içerisinde, bölgesel GSYİH'nun ve kişi başına GSYİH'nun değişimi ise, aşağıdaki çizelgede gösterilmektedir.

Çizelge 3 : Bölgesel GSYİH değişimi

BÖLGELER	GSYİH (*)			Kişi başına GSYİH (**)		
	1987	1997	Değişim (%)	1987	1997	Değişim (%)
AKDENİZ	8.937.414	13.645.567	152.6	1.392.593	1.554.080	111.5
D. ANADOLU	3.054.349	3.695.227	120.9	579.038	647.481	111.8
EGE	12.391.697	18.868.124	152.2	1.763.387	2.103.465	119.2
G.D.ANADOLU	3.905.910	5.992.076	152.8	855.823	888.899	103.8
İÇ ANADOLU	12.635.749	17.283.747	136.7	1.335.396	1.549.647	116.0
KARADENİZ	7.449.852	10.184.398	136.7	929.497	1.213.393	130.5
MARMARA	26.346.958	42.962.071	163.0	2.232.730	2.457.502	110.0
TÜRKİYE	74.721.929	112.631.210	150.7	1.421.616	1.670.656	117.5

Kaynak: www.dpt.gov.tr verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

(*) 1987 fiyatlarıyla, milyon TL (**) 1987 fiyatlarıyla, milyon TL

Çizelgenin 1 no'lu çizelge ile birlikte yapılan analizinde, sosyo ekonomik gelişmişlik endeksi sıralamasında Doğu Anadolu Bölgesi ile birlikte en son iki sırayı paylaşan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin, 1987'den 1997'ye dek olan on yıllık bir dönem içerisinde, GSYİH'sını en çok artıran bölgelerin başında ve Marmara Bölgesi'nden sonra gelmesi son derecede çarpıcıdır. Bu durum, bölge kaynakları ile oluşturulan artı değer, bölge dışına transfer edildiğine dair açık bir gösterge niteliğindedir.

Kişi başına GSYİH'nun 10 yıllık değişimini gösterir çizelge verileri de, 1 no'lu çizelge verileri ile uyum halindedir. Bölgenin sosyo-ekonomik yapısına ilişkin ayrıntılı verilerin sunumunda yeniden söz konusu edileceği üzere, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde kişi başına GSYİH artmamaktadır ve dağılımı ise son derecede adaletsizdir.

GSYİH'nun sektörlere göre dağılımı ve 1987'den 1997'ye dek olan on yıllık dönem boyunca sektörel yıllık ortalama büyüme hızları, bölgeler itibariyle aşağıda verilmektedir;

Çizelge 4 : Bölgesel – sektörel GSYİH ve büyüme hızları

BÖLGELER	Sektörlere göre GSYİH'nın dağılımı (1997 - %)				Yıllık ortalama büyüme hızları (1987 – 97 - %)			
	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Toplam
MARMARA	13.6	51.8	36.9	38.1	-0.3	6.3	4.8	5.0
G.D.ANADOLU	11.7	4.1	4.5	5.3	5.3	5.0	3.6	4.4
AKDENİZ	18.0	8.7	12.5	12.1	2.5	3.6	5.3	4.3
EGE	20.4	15.2	16.7	16.8	1.2	4.6	5.2	4.3
İÇ ANADOLU	15.6	10.6	17.7	15.3	-0.2	6.1	3.3	3.2
KARADENİZ	14.5	7.3	8.6	9.0	0.1	4.4	4.1	3.2
D. ANADOLU	6.3	2.2	3.1	3.3	0.7	3.1	2.1	1.9
TÜRKİYE	100	100	100	100	1.2	5.5	4.4	4.2

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı, Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005, Ankara, 2000, S. 60-61 verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Çizelgenin analizinde, toplam GSYİH'nın sanayi sektöründe yarından, hizmetler sektöründe ise 2/3'ten fazlasının Marmara Bölgesi'nde toplanması öne çıkmaktadır. Buna karşın bölgede, tarım sektörünün zaten çok yüksek olmayan payı, daha da geriye gitmektedir.

Buna karşılık; Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde GSYİH'dan % 11.7 oranında pay alan tarım sektörünün yanında, sanayi ve hizmetler sektörünün % 4'ler civarında pay aldığı görülmektedir. Bundan da daha önemlisi, bölgede tarım sektörü ülke ortalamasının 4.5 kat üzerinde olmak üzere büyümektedir. Yoğun tarım tekniklerinin kullanıldığı Akdeniz bölgesinde bile tarım, ülke ortalamasının ancak iki katı oranında büyüebilmesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin özel konumuna dikkat çekmektedir.

Türkiye'de kamu yatırımı harcamalarının bölgeler itibariyle dağılımı, aşağıda gösterilmektedir;

Çizelge 5 : Bölgesel kamu yatırımları 1998 fiyatlarıyla, milyon TL

BÖLGELER	1990-1997 TOPLAMI
AKDENİZ	556.665.074
DOĞU ANADOLU	571.020.708
EGE	962.817.492
G.DOĞU ANADOLU	540.771.004
İÇ ANADOLU	1.217.409.707
KARADENİZ	526.451.789
MARMARA	1.354.959.897
Muhtelif iller	10.638.740.559
TÜRKİYE (Muhtelif iller hariç)	5.723.095.921
TÜRKİYE (Muhtelif iller dahil)	16.361.336.481

Kaynak: www.dpt.gov.tr

Kamu yatırımlarının birden fazla ile dağılması ve bu nedenle il başına kamu yatırımının hesaplanmadığı durumlar, "muhtelif iller" başlığı altında istatistiklere geçmektedir. Çizelgeden de izleneceği üzere, kamu yatırımlarının % 60'tan fazlası bu şekilde gerçekleştiğinden, bölgelere göre kamu yatırımı konusunda kesin fikir elde etmek olanaklı olamamaktadır. Ancak GAP Projesi'nin önemli miktarda kamu yatırımı aldığı gerçeğinden hareketle, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin önemli miktarda kamusal kaynak transferine konu olduğu söylenebilir.

III . TÜRKİYE'DE BÖLGESEL PLANLAMA

III . 1 – Amaç, İlke ve Politikalar

Kamu kesimi için emredici, özel kesim için yol gösterici bir nitelik taşıyan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, bölgesel gelişme politikalarının temel amaçları; (8)

- Ulusal kaynakların en yüksek ekonomik ve sosyal faydayı sağlayacak şekilde geliştirilmesi,
- Bölgelerarası dengesizliklerin en aza indirilmesi
- Geri kalmış bölgelerde yaşayan nüfusun refah düzeylerinin yükseltilmesi,
- Göç eğilimlerinin istikrarlı bir dinamiğe kavuşturulması, olarak belirtilmektedir.

(8) A.k., S. 63, 64

Yine aynı Plan'a göre, bölgesel gelişme politikalarının ilkeleri ise şunlardır;

- Sürdürülebilirlik,
- Bölgelerarası bütünleşme,
- Sosyal ve ekonomik dengelerin sağlanması,
- Yaşam kalitesinin iyileştirilmesi,
- Fırsat eşitliği,
- Kültürel gelişme,
- Katılımcılık

Plan, bölge planlama çalışmalarının temel amaçlarını ise şöyle saymaktadır; (9)

- Ülke düzeyindeki sosyo ekonomik planlar ile yerel düzeydeki ayrıntılı fiziki planlar arasında yatay ve dikey ilişkilerin kurulması ile ulusal önceliklerin yerel ölçekteki gereksinimlere yanıt verecek biçimde mekana yansıtılması
- Yerel ve bölgesel kaynakların harekete geçirilmesi için kamu ve özel sektör açısından yapılacakların belirlenmesi

III . 2 - Uygulamalar

Türkiye'de halen uygulanmakta olan bölge planlaması çalışmaları, aşağıdaki gibi özetlenebilir;

- **Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi** : Projesi tamamlanarak uygulamaya konulan alan 9.493 km² büyüklüğünde olup, üzerinde 1 milyondan fazla kişi yaşamaktadır. Kentleşme oranı Türkiye ortalamasının hayli altında (%43.3), kişi başına gayri safi milli hasıla Türkiye ortalaması civarındadır.
- **Doğu Karadeniz (DOKAP) Bölgesel Gelişme Planı** : Devlet Planlama Teşkilatı'nın koordinasyon ve denetiminde, Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı (JICA) tarafından yürütülen Plan çalışmalarında son aşamaya gelinmiştir. Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize ve Trabzon illerini kapsayan, üzerinde 3 milyona yakın kişiyi barındıran, 39.361 km² bir alanda uygulanacaktır.
- **Doğu Anadolu (DAP) Bölgesel Gelişme Planı** : Plan çalışmaları devam etmektedir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan 14 il (Ağrı, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Hakkari, Iğdır, Kars, Malatya, Muş, Tunceli, Van) ile Gümüşhane ve Bayburt illerini kapsayan, üzerinde 6 milyona yakın kişiyi barındıran, 158.972 km² bir alanda uygulanacaktır.
- **Doğu Akdeniz Bölgesel Gelişme Projesi** : Devlet Planlama Teşkilatı ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Devlet Planlama Örgütü tarafından başlatılan hazırlık çalışmaları devam etmektedir.
- **Marmara Bölge Planı** : Depremın olumsuz etkilerini gidermek amacıyla Kocaeli, Sakarya, Yalova illerine öncelik vermek üzere başlatılan Plan çalışmaları devam etmektedir.

(9) A.k., S. 67

- Güneydoğu Anadolu (GAP) Projesi : Projede öngörülen fiziki ve sosyal altyapı proje yatırımlarına devam edilmektedir. GAP Projesi'ne aşağıda ayrıntılarıyla değinilecektir.

Bölgesel planlama çalışmaları için seçilen bölgelerin bazı seçilmiş göstergeleri, aşağıdaki çizelgede verilmektedir;

Çizelge 6 : Türkiye’de bölge planlaması çalışması yapılan bölgelere ilişkin kimi seçilmiş göstergeler

Göstergeler	Birim	GAP	Zonguldak Bartın Karabük	DAP	DOKAP	Türkiye
Alan	Km 2	75.561	9.493	158.972	39.361	779.452
Nüfus (1997)	Milyon kişi	6.129	1.027	5.869	2.911	62.866
Nüfus yoğunluğu	Kişi /km2	81	108	37	74	81
Nüfus artış oranı (1990–97)	Binde	24.2	- 10.3	6.9	- 2.4	15.1
Kentleşme oranı (1)	Yüzde	64.1	43.3	53.5	48.6	65.0
Kişi başına GSYİH (1998) (2)	Bin TL	990	1.838	674	1.103	1.830
Kişi başına GSYİH (1998) (2)	Endeks	54.1	100.5	36.9	60.3	100.0
GSBH (3) / GSYİH (1998) (2)	Yüzde	5.3	1.6	3.4	2.8	

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı, Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005, Ankara, 2000, S. 67

1) Kent nüfusu, il ve ilçe merkezlerinde belediye sınırları içindeki nüfusu kapsamaktadır.

2) 1987 fiyatlarıyla

3) GSBH : Gayri Safi Bölge Hasılası

Uygulamaları ve hazırlıkları devam eden projeler yanında, İç Anadolu, Akdeniz ve Ege bölgeleri için de plan çalışmalarının başlatılacağı belirtilmektedir.

IV . GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NİN SOSYO – EKONOMİK ANALİZİ

IV. 1 – Sosyolojik İnceleme

1997 Genel Nüfus Sayım Sonuçlarına Göre, 1990 – 1997 yılları Güneydoğu Anadolu Bölgesi illerinin nüfus artış hızları aşağıdaki gibidir;

Çizelge 7 : Güneydoğu Anadolu Bölgesi il nüfusları ve artışları

BÖLGELER	1990	1997	Binde artış	Kentleşme (%)
ADİYAMAN	513.131	678.999	39,40	58.19
DİYARBAKIR	1.096.447	1.282.678	22,07	64.29
GAZİANTEP	1.010.396	1.127.686	15,45	75.94
MARDİN	558.275	646.826	20,71	55.66
SİİRT	243.435	262.371	10,54	60.13
ŞANLIURFA	1.001.455	1.303.589	37,09	60.40
G.D. ANADOLU	5.252.249	6.151.353	22,31	
TÜRKİYE	56.322.720	62.810.111	15,33	

Kaynak: www.die.gov.tr verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

GAP Projesi kapsamındaki altı il arasında nüfus artış oranı en düşük ilin Siirt olduğu, en yüksek illerin ise Şanlıurfa ve Adıyaman olduğu görülmektedir. Bölgenin nüfus artış hızının % 22.31 olduğu anımsandığında; Adıyaman ve Şanlıurfa'nın ortalamasının çok üzerinde, Diyarbakır ve Mardin'in ortalama civarında, Gaziantep ve Siirt'in ortalamasının altında bir nüfus artış hızına sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye nüfus artış hızı ortalaması olan % 15.33'ün altında nüfus artış hızına sahip tek Bölge İl'i Siirt'tir.

Proje kapsamındaki iller arasında kentleşme oranı en yüksek olan Gaziantep, en düşük olan ise Mardin'dir.

Bu verilerle birlikte, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde, 1990 sonrasında terör nedeniyle kırsal kesimden kentlere ve özellikle Adıyaman, Diyarbakır, Van ve Şanlıurfa illerine önemli oranda göç hareketinin yönlendiğinin altını çizmek gerekmektedir. Bu durum, bölgenin üretim kapasitesini düşürücü, kentsel hizmet sunumundaki çarpıklıkları ve gelir dağılımı adaletsizliklerini artırıcı bir etken olmaktadır.

1985 - 1990 yılları arasında, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin, 1990 yılı nüfusu içindeki payları olarak iç göç oranı % 49, dış göç oranı ise % 82 olarak gerçekleşmiştir. Bölgenin net göç hızı % -33 iken, aynı oran Mardin için % -76 ve Siirt için % -157'dir.

IV. 2 - Ekonomik İnceleme

1987 yılından 1997 yılına kadar olan dönem içerisinde, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde GSYİH'nun ve kişi başına GSYİH'nun değişimi ise, aşağıdaki çizelgede gösterilmektedir.

Çizelge 8 : Bölgesel GSYİH değişimi

BÖLGELER	GSYİH (*)			Kişi başına GSYİH (**)		
	1987	1997	Değişim	1987	1997	Değişim
ADİYAMAN	366.211	535.552	146.2	800.704	800.526	99.9
DİYARBAKIR	927.758	1.220.163	131.5	940.228	960.002	102.1
GAZİANTEP	1.233.951	1.664.717	134.9	1.205.876	1.486.354	123.2
MARDİN	462.668	494.813	106.9	674.077	771.939	114.5
SIİRT	428.840	175.246	40.8	779.877	671.440	86.0
ŞANLIURFA	486.482	1.138.045	233.9	565.488	885.638	156.6
G.D.ANADOLU	3.905.910	5.992.076	152.8	855.823	888.899	103.8
TÜRKİYE	74.721.929	112.631.210	150.7	1.421.616	1.670.656	117.5

Kaynak: www.dpt.gov.tr verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

(*) 1987 fiyatlarıyla, milyon TL

(**) 1987 fiyatlarıyla, milyon TL

Çizelgenin analizi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, 1987'den 1997'ye dek olan on yıllık bir dönem içerisinde, GSYİH'sını en çok artıran ilin Şanlıurfa olduğunu ve bu artışın, bölge ortalamasının yaklaşık % 154 üzerinde olduğunu ortaya koymaktadır. Şanlıurfa hariç diğer tüm bölge illeri, Bölge ve Türkiye ortalamasının altında büyümüşlerdir. Siirt ise oldukça radikal bir çöküş yaşamaktadır.

Kişi başına GSYİH'nın 10 yıllık değişimini gösterir çizelge verileri ise, başta Şanlıurfa olmak üzere Gaziantep ve Mardin'de kişi başına GSYİH'nın Bölge ortalamasının üzerinde büyüdüğünü, Diyarbakır'da bu oranın Bölge ortalamasına yakın olduğunu, Adıyaman ve özellikle Siirt'te ise bir gerilemenin yaşandığını ortaya koymaktadır. Ancak, gelirin adaletli dağılımı konusunda bu veriler, çok genel bir yaklaşımı ortaya koyabilmektedir. Bu konuda daha derinlemesine bir analizin, bölge için son derece önemli olan toprak mülkiyeti bazında yapılması gerekmektedir.

Cizelge 9 : İşletme büyüklüğüne göre işletme sayıları ve işletmelerin tasarrufunda bulunan arazi, 1991

A. İşletme sayısı B. Arazi (dekar)

	TÜRKİYE	ADİYAMAN	D.BAKIR	G.ANTEP	MARDİN	ŞURFA
İşletme (da)	3 966 822	44 461	58 732	36 854	35 521	64 409
büyüklükleri	234 510 993	2 637 347	15 534 454	4 819 798	2 823 930	10 246 350
Yoksul köyl	2 659 738	30 179	18 844	11 633	23 236	18082
50' den az	51 889 612	560 106	480 024	243 614	257 999	448 459
küçük köylü	713 149	7 760	9 804	9 126	4 659	18 586
50 - 99	46 750 693	487 874	634 260	644 840	327 756	1226693
orta köylü	557 097	5 749	24 745	14 957	6 512	23 453
100 - 499	95 704 065	1 029 328	4 402 726	2 922 796	1 060 582	4224787
zengin köyl	24 201	552	1 829	864	713	2 732
500 - 999	14 982 493	300 862	1 153 685	559 132	436 003	1691474
Toprak ağa	10 266	221	2 113	273	272	1 355
1000- 2499	13 856 621	259 177	2 611 061	406 012	302 600	1976457
Kapitalist	2 371	-	1 397	1	129	201
2500 - +	11 327 509	-	6 252 698	43 404	438 990	678 480

Kaynak: www.die.gov.tr verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

1991 yılı tarım sayımı sonuçlarına göre, Türkiye’de 4.091.000 “tarım işletmesi” bulunmaktadır. Bu sayı 1950’de 2,5 milyon, 1980’de 3,6 milyon idi. Değişim, parçalanma sürecinin artarak sürdüğüne işaret ediyor.

İşletme başına düşen ortalama arazi miktarı 56,1 dekadır. 500 dekardan büyük işletmelerin sayısal oranı % 1 iken, bu işletmeler toplam tarım arazisinin % 17’sine sahiptirler. Buna karşın işletmelerin % 67’si 50 dekardan daha küçük olup, bu işletmeler tarım topraklarının ancak % 22’sini işletmektedirler. 20 dekardan küçük işletmeler ise tüm işletmelerin % 35’ini oluşturmaktadır.

“Yine bu kapsamda olmak üzere; 4.091.000 tarım işletmesinden 102.000’inin hiç toprağı bulunmamaktadır. Bu durum özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde çok önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bölgede 362.000 tarım işletmesi olup, bu işletmelerin 29.000’i topraksız, 21.000’inin toprağı ise 5 dekardan azdır. Bir yanda topraksız ve 5 dekardan az toprağına sahip 50.000 ailenin toplam 48.000 dekar toprağı varken, diğer yandan 405 varlıklı ailenin toplam toprağı 3.152.000 dekadır. Bir başka ifade ile, yöredeki 6 aile 50.000 ailenin sahip olduğu kadar toprağına sahiptir.” (10)

(10) Günaydın, Gökhan, DİSK Tarım Raporu, Ankara, 2000, S. 3

Öte yandan, " Şanlıurfa ilinde çiftçilik yapanlardan topraksız aile sayısı, 1981 yılı itibarıyla % 42'nin üzerindedir" (11) Bu durum, korkunç bir sosyal adaletsizliği ifade etmektedir. Ayrıca ne topraksız köylünün, ne de bu denli uçsuz bucaksız toprağa sahip toprak ağalarının rasyonel tarımsal üretim yapabilmele-ri olanaklı değildir.

"GAP Bölgesi için yapılan bir çalışma, çiftçi ailelerinin %38'inin topraksız olduğunu göstermektedir. Bu oran, bu bölgedeki toplam tarım topraklarının önemli bir bölümünü oluşturan Şanlıurfa'da %42.1'e, Diyarbakır'da ise %45.1'e çıkmaktadır.

Tarım kesiminde toprakların mülkiyet yapısında da büyük bir çarpıklık vardır. Bu bölgedeki toprakların dörtte birinden azına ailelerin dörtte üçü sahip bulunmaktadır. Diyarbakır ilinde, toprak sahibi ailelerin %6'sı toplam tarım arazilerinin %57'sine sahip iken, ailelerin %76'sı toplam tarım arazilerinin %17'sine sahip bulunmaktadır ." (12)

Bu tabloya eklenen parçalı arazi varlığı, emek verimliliğini düşürmekte, tarımsal üretimde öncelikle finans olanakları olmak üzere, teknoloji ve girdi kullanımını sınırlandırmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde kamu yatırımı harcamalarının illere dağılımı, aşağıda gösterilmektedir;

Çizelge 10 : Güneydoğu Anadolu Bölgesi kamu yatırımları 1998 fiyatlarıyla, milyon TL

İLLER	1990-1997 TOPLAMI
ADİYAMAN	20.064.584
DİYARBAKIR	135.304.318
GAZİANTEP	54.009.789
MARDİN	12.728.861
SİİRT	8.467.951
ŞANLIURFA	284.004.917

Kaynak: www.dpt.gov.tr

(11) Aksoy, Suat ve diğerleri, "Tarımsal Ekonomik Yapı", Gap Tarımsal Kalkınma Sempozyumu, A.Ü. Ziraat Fakültesi, Ankara, 1986, S. 52

(12) www.chp.org.tr

Bölge illerinin kamu yatırımlarından aldığı paylar incelendiğinde, Şanlıurfa'nun diğer 5 ilin aldığı yatırım toplamından daha fazla kamu yatırımı çektiği; Proje kapsamında en az gelişmiş iller olan Siirt, Mardin ve Adıyaman'ın ise en alt düzeyde kamu yatırımı aldıkları ortaya çıkmaktadır.

V. GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ

GAP Projesi Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt ve Şanlıurfa illerini kapsayan, üzerinde 6 milyondan fazla kişiyi barındıran, 75.561 km² bir alanda uygulanmaktadır.

Projenin analizine girişmeden önce, GAP'ın doğal kaynak potansiyelinin ülke geneli ile bir karşılaştırmasının yapılması yararlı olacaktır;

Çizelge 11 : GAP Doğal Kaynak Potansiyeli

Doğal kaynak çeşidi	Türkiye potansiyeline oranı (%)
Proje alanı	10
Nüfus	9
Sulanabilir alan	25
Yüzey suları	25
Yer altı Suları	25
Hidroelektrik enerjisi	25
Petrol	100
Fosfat	100

Kaynak: TMMOB ZMO, Türkiye Ziraat Mühendisliği V. Teknik Kongresi, Ankara, 2000, S.251

GAP'ın toplam yatırım gereksinimi 32 milyar \$'dır. Bu miktarın yaklaşık % 75'inin genel bütçe ve bütçe dışı tahsislerle iç kaynaklardan, geriye kalan % 25'inin ise dış kaynaklardan karşılanması planlanmaktadır.

GAP Projesi'ne 1998 yılı sonu itibariyle 13.7 milyar \$ harcama yapılmıştır. Bu miktarın 2.1 milyar \$'ı dış krediler ile karşılanmıştır. Söz konusu dış kredilere ilişkin ayrıntılı bilgi, aşağıda verilmektedir;

Çizelge 12 : GAP'ın dış finansman kaynakları ve kredi miktarları (milyon \$)

Finansman Kaynakları	Finansman miktarı (Milyon \$)	Pay (%)
İsviçre-Alman Ticari	782	33.7
İsviçre Ticari	467	22.2
Avusturya Hükümet Kredisi	200	9.5
Avr.Konseyi Sos. Kalk. Fonu	183	8.7
Dünya Bankası	120	5.7
Avrupa Yatırım Bankası	104	5.3
ABD Exim Bank	111	5.0
İtalya Hükümet Kredisi	85	4.0
Fransa Hükümet Kredisi	33	1.6
Almanya Hükümet Kredisi	15	0.7
Toplam	2.100	100.0

Kaynak: GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 1998 Yılı Program Çalışmaları

GAP'a yıllar içinde yapılan yatırım tahsislerinin toplam yatırımlar ile karşılaştırılması, aşağıdaki çizelgede verilmektedir;

Çizelge 13 : GAP'a yapılan yatırım tahsislerinin gelişimi (1998 fiyatlarıyla, milyar TL)

Yıllar	Türkiye		GAP		GAP'ın Payı (%)
	Yatırım Tahsisi	Artış (%)	Yatırım Tahsisi	Artış (%)	
1990	1.997.244	-	162.293	-	8.1
1991	1.893.206	-5.2	161.645	-0.4	8.5
1992	1.964.634	+3.8	144.262	-10.8	7.3
1993	1.880.216	-4.3	142.593	-1.2	7.6
1994	1.429.109	-24.0	107.594	-24.5	7.5
1995	1.044.483	-26.9	75.214	-30.1	7.2
1996	1.395.368	+33.6	96.383	+28.1	6.9
1997	1.653.284	+18.4	127.159	+31.9	7.7
1998	2.535.000	+53.3	168.563	+32.6	6.6

Kaynak : GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 1998 Yılı Program Çalışmaları

Not : Yerel yönetimlerin yatırımları dahil değildir

Çizelgeden izleneceği üzere, GAP'a yönlendirilen yatırımlar, Türkiye'nin yatırım kapasitesi ile uyumlu bir eğilim göstermektedir. Son on yıl içerisinde GAP, toplam yatırımlar içerisinde % 6.6 ile % 8.5 arasında değişen oranlarda pay almıştır.

GAP'ın sektörel yatırım gereksinimi ile gerçekleşme durumu ise, aşağıda verilmektedir.

Çizelge 14 : GAP'ın maliyeti ve sektörel nakdi gerçekleştirmeler (1998 fiyatlarıyla milyar TL)

Sektörler	Toplam yatırım gereksinimi	1998 sonuna dek harcama (kümülatif yatırım)	Nakdi gerçekleştirme (%)
Tarım	2.186.582	260.512	11.9
Enerji	2.323.059	1.720.774	74.1
Madencilik	167.690	163.556	97.5
İmalat	322.824	130.467	40.4
Ulaştırma Haberleşme	1.599.313	476.525	29.8
Turizm	12.141	2.952	24.3
Konut	69.883	23.932	34.2
Eğitim	143.979	89.072	61.9
Sağlık	47.661	45.935	96.4
Diğer kamu hizmetleri	351.320	180.370	51.3
Toplam	7.224.452	3.094.095	42.8

Kaynak: GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 1998 Yılı Program Çalışmaları

Görüldüğü gibi en yüksek nakdi gerçekleştirmeler enerji, madencilik ve sağlık sektörlerinde yaşanırken, en düşük nakdi gerçekleştirme tarım sektöründe ortaya çıkmıştır.

GAP kapsamında gerçekleştirilen enerji ve sulama projeleri ise aşağıda belirtilmektedir.

Çizelge 15 : GAP enerji ve sulama amaçlı projeler

Enerji amaçlı projeler	Sulama Amaçlı Projeler
Atatürk Barajı ve HES	Silvan I. Kısım
Karakaya Barajı ve HES	Silvan II. Kısım
Kralkızı Barajı ve HES	Silopi – Nerdüş
Dicle Barajı ve HES	Akçakale YAS
Çağ Barajı ve HES	Ceylanpınar YAS
Hancağz	Şanlıurfa – Harran Ovası
Derik – Dumluca	Nusaybin, Suruç YAS
Hacıhıdır	Garzan – Kozluk
Devegeçidi	
Çınar - Göksu	

GAP enerji projelerinin % 62'si işletmede, % 12'sinin yatırımı sürmekte, % 19'unun projesi hazır ve % 7'si ise planlama aşamasındadır.

GAP'ın Türkiye enerji üretimindeki payı, hidrolik enerjide % 42.7, tüm üretimde % 12.7'dir. Türkiye'de enterkonnekte sistemine giren enerjinin önemli bir bölümünü üretmekte olan Karakaya ve Atatürk Barajları ile Kralkızı ve Karkamış Barajları'ndan sağlanan enerjinin parasal değeri; yaklaşık 9.6 milyar ABD dolarına eşdeğerdir. 1999 yılında Türkiye enerji üretimi yaklaşık olarak 117 milyar kilovatsaat, GAP kapsamında ise yaklaşık 15 milyar kilovatsaattir.

Buna karşılık GAP'ta hedeflenen 1.8 milyon hektar sulama alanının ancak % 12'sine su götürülebilmüş olup, sulama projelerinin % 9'u ise inşa halindedir. GAP'ta halen 186 bin hektar Fırat ve 26 bin hektar Dicle Havzası'nda olmak üzere toplam 212 bin hektar alan sulanabilmektedir.

GAP'ın tamamlanması ile 1.693.027 hektar alan sulamaya açılacaktır. Bunun proje alanlarına göre dağılımı ise aşağıdaki gibidir.

Çizelge 16 : GAP'ın sulama alanı hedefi (Hektar)

FIRAT PROJELERİ		DİCLE PROJELERİ	
Proje Adı	Sulanacak Alan (ha)	Proje Adı Alan (ha)	Sulanacak
Şanlıurfa-Harran Ovası	141.835	Dicle Sahil Cazibe Sulaması	52.033
Mardin-Ceylanpınar 1.Aşama	185.639	Dicle Sağ Sahil Pompaj	74.047
Mardin-Ceylanpınar 2.Aşama	149.000	Batman	37.744
Siverek-Hilvan	160.105	Batman-Hilvan	257.000
Bozova	69.702	Garzan	60.000
Suruç-Baziki	146.500	Nusaybin	89.000
Adıyaman-Göksu-Araban	71.598	Silopi	32.000
Adıyaman-Kahta	77.824		
Gaziantep	89.000		
FIRAT TOPLAMI	1 091 203	DİCLE TOPLAMI	601 824
GENEL TOPLAM	1 693 027		

GAP Bölgesi'nde halen kamu tarafından yapılmakta olan sulamalar ise aşağıda verilmiştir;

GAP Master Planı'nda hedeflenenler ile uygulama dönemindeki gerçekleştirmeler, aşağıda gösterilmektedir;

Çizelge 17 : GAP Bölgesi'nde Kamu Tarafından Yapılan Sulamalar (Ha.)

İLLER	K.H.G.M.	D.S.İ.	TOPLAM
Adıyaman	9.366	3.754	13.120
Diyarbakır	8.698	19.812	28.510
Gaziantep	11.456	8.485	19.941
Mardin	6.267	9.202	15.469
Siirt	2.743	0	2.743
Ş.Urfa	25.282	115.104	140.386
TÜRKİYE TOPLAMI	1.224.561	2.154.918	3.379.479

Çizelge 18 : GAP'ta hedef – gerçekleştirme uyumu

	1987 – 2005 hedefi	1987 – 1998 gerçekleştirilmesi
GSYİH yıllık ortalama büyümesi	% 6.8	% 4.2
Kişi başına GSYİH yıl.ort. büyümesi	% 3.7	% 1.4

VI . SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Güneydoğu Anadolu Projesi'nin temel yaklaşımı, özellikle hidroelektrik enerjisi üretmeye yönelik barajların yapılması, tutulan suyun tarımsal sulama amacıyla da kullanılması, bu çerçevede tarımsal gelişmenin uyarılarak bu yeni dinamizm doğrultusunda bölgede yapı değişikliğinin gerçekleştirilmesidir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, bazı özellikleri ile yalnızca ülke için değil, tüm dünya için giderek önem kazanan ve dikkat çeken bir bölge konumundadır. Bölge, doğal kaynaklar bakımından son derecede zayıftır. Dünya'nın en stratejik rezervi konumuna hızla giren su potansiyeli, sınır aşan niteliği ile bölge ülkeleri arasında önemli çekişmelere neden olmaktadır. Geniş ve sulanabilir nitelikteki tarım arazileri, sahiplerine eşsiz olanaklar sunmaktadır. Bölge, Orta Doğu pazarlarına ulaşım açısından son derecede elverişli bir konuma sahiptir. Mekanın stratejik önemi, uluslararası sermayenin yatırım güvenliğini, çevre ülkeler göre daha yüksek oranda sağlaması ile de öne çıkmaktadır. Bu açıdan bir başka önemli özellik te, işgücünün ucuz ve temininin kolay olmasıdır. Nüfus artış hızı yüksek ve gelir olanakları sınırlı olan yöre, küresel sermayenin bu yoldaki istemini karşılar niteliktedir.

Önemli oranda kaynak aktarımı ile gerçekleştirilen kamu yatırımları, bölgede Şanlıurfa merkezli bir büyüme doğurmuştur. Bu anlamda kamu müdahalesinin küresel sermayenin istemlerine uygun bileşenleri olarak, sulama ve ulaşım yatırımları ile bölge güvenliğinin sağlanması öne çıkmaktadır.

Kamu müdahalesinin bugüne dek uygulandığı biçimi ile sürdürülmesi, yöreye daha çok yabancı sermayenin girmesini kolaylaştıracaktır. Ancak bu politikaların kamu yararı ile ilişkisinin sorgulanması zamanı gelmiştir.

Yabancı sermayenin kullandığı doğal kaynak ve ucuz işgücü, ulusal kaynaklardır. Üretim bileşenleri olarak, "sürdürülebilirlik" temelinde bu kaynaklar harekete geçirilirken, en yüksek ulusal yararın hedeflenmesi gerekmektedir. Bu anlamda, ulusal çıkar ile küresel sermayenin istemleri ne ölçüde paralellik göstermektedir? Aşağıda, bu alandaki güncel çelişkilerden bazıları belirtilmektedir;

- Post – fordist üretim biçimlerinde sermaye en çok ucuz işgücü maliyeti talep ederken, bölgesel gelişme politikalarının ilkesi olarak "yaşam kalitesinin iyileştirilmesi" ilkesini belirleyen Türkiye'de, GAP Projesi'nin bu konudaki hedefi farklı yönde gelişmelidir.
- Doğal kaynakların korunması konusundaki kamusal denetim yeterliliğini yükseltmeye yönelik çalışmalar ivedilikle planlanmalı ve yaşama geçirilmelidir.

-
- Yabancı sermayenin ar – ge faaliyetlerinden bölgenin yararlanabilmesi ve üretimin artı değerinin bölgeye yansımına yönelik düzenlemeler gerçekleştirilmelidir.
 - Sözleşmeli üreticiliği sömürü ilişkisinden çıkarıp, teknik ve ekonomik gelişmeyi sağlayıcı niteliğe dönüştürmek konusunda çalışmalar yapılmalıdır.

GAP Projesi'nin, bölgeye yapı değiştirici bir kamu müdahalesi olduğu kuşkusuzdur. Ancak bu müdahalenin, kalkınma odaklı değil, büyüme odaklı yürüdüğü gözlenmektedir. Bu bağlamda, bölge "homojen" niteliğinden çıkarak "polar bölge" konumuna doğru kaymaktadır. Bölge birbirini tamamlayan özellikler doğrultusunda geliştirilmemekte, ekonomik gelişme Şanlıurfa'da merkezleşmekte, diğer mekanlar ise ekonomik olarak eskisinden de dezavantajlı bir konuma girmektedir. Bölgede, çökmekte olan Siirt ili, bu saptamayı adeta doğrular niteliktedir.

Tarım, bölge kalkınmasının motor sektörü rolü ile diğer sektörlerle de uygun zemin oluşturabilir bir yapı sergilemektedir. Ancak, tarımsal büyümenin kalkınmaya odaklandırılması için yitirilecek zaman kalmamıştır. Bu anlamda, ivedilikle yapılması gerekenler, "gerçek katılımcılık" ilkesi çerçevesinde saptanmalı ve yaşama geçirilmelidir. Bu kapsamın "olmazsa olmazları"na yönelik öneriler, aşağıya çıkarılmıştır;

- Bölgede ivedi ve kapsamlı bir toprak düzeltimi gerçekleştirilmelidir. Bölge kalkınması için toprak düzeltiminin, hem topraksız köylülere toprak dağıtımı ve bununla birlikte toplulaştırma eylemlerini birlikte organize edecek biçimde yapılması gereklidir. Oysa bölgede yalnızca toplulaştırma uygulanmaktadır. Bu amaçla bölgede uygulanan proje, 74.000 hektarlık bir alanı kapsamaktadır. Bunun toplam 3.1 milyon hektar ve 2010 yılı sonuna kadar sulamaya açılması planlanan 1.7 milyon hektar içinde ne denli düşük bir orana sahip olduğu apaçık ortadadır.
- Ulusal gereklere uygun bir tarımsal üretim planlaması gerçekleştirilmeli ve ekonomik-yasal enstrümanlarla desteklenerek yaşama geçirilmelidir. Üretim desenindeki pamuk hakimiyeti, toprak yapısı ve gereksinimler doğrultusunda düzenlenmeli ve uygun bileşimlere çekilmelidir. Bu bağlamda, etkin ve reorganize edilmiş bir Tarım Bakanlığı, planlama çalışmalarında etkin rol oynamalıdır. GAP çalışmaları içinde TKİB'nun neredeyse hiçbir rol üstlenmemesi, yönetim yapısı açısından oldukça ilginçtir.
- Üretim ve sulama tekniklerinin, bölge topraklarının tarım toprağı niteliğini yitirmesine yönelik bir gelişim seyretmemesi için gerekli önlemler alınmalıdır.
- Bölgede, gerçek anlamda bir kooperatif yapı kurulmalı, üreticinin örgütlenmesinin doğuracağı yatay-dikey entegrasyonlarla tarım pazarları geliştirilmelidir.
- Bölge tarımsal üretiminin, kent pazarlarına ulaşmasına ve dışsatımına yönelik organizasyonlar kurulmalı, artı değer bölgede kalması ve tüketicilerin de üretim artışından olumlu yönde etkilenmesine yönelik düzenlemeler gerçekleştirilmelidir.
- Tarımsal gelirin, olabildiğince adil bölüşümüne yönelik önlemler alınmalıdır. 1985 yılında 0.8 milyar \$ olan tarımsal gelir, 2000 yılında 3.1 milyar \$'a çıkmıştır. 10 yıl içinde, bu rakamın ikiye katlanacağı öngörülmektedir. Böylesine bir büyümenin, adil bölüşümüne yönelik olarak; üretim güçleri ve üretim ilişkilerine kamu müdahalesi gereklidir.

KAYNAKÇA

AKSOY, Suat ve diğeri, "Tarımsal Ekonomik Yapı", Gap Tarımsal Kalkınma Sempozyumu, A.Ü. Ziraat Fakültesi, Ankara, 1986

Devlet Planlama Teşkilatı, Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005, Ankara, 2000

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 1998 Yılı Program Çalışmaları

GÜNAYDIN, Gökhan, DİSK Tarım Raporu, Ankara, 2000

İzmir Ticaret Odası, Polarize Bölge Seçimi ve Aranılan Şartlar, İzmir, 1966

Milli Güvenlik Kurulu Sekreterliği, Türkiye'de Bölge Planlamasının Evreleri, Ankara, 1993

POLATKAN, Tanju, Bölgesel Gelişme Politikası, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, 1968

TMMOB ZMO, Türkiye Ziraat Mühendisliği V. Teknik Kongresi, Ankara, 2000

www.chp.org.tr

www.die.gov.tr

www.dpt.gov.tr

www.tmmobzmo.org.tr

Sayın Başkan, değerli konuklar. Konuşmama başlarken hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Ben GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'nı kurumsal ve yapısı itibariyle size aktarmak istiyorum. Burada olay, şu anda gündeme getirmek istediğimiz olay, bölgesel kalkınmanın ne şekilde olacağı değil, bölgesel kalkınma planının ne şekilde olacağı değil, buna yönelik olarak oluşturulmuş bir kurumsal yapının size aktarılmasından ibarettir. Şehir ve bölge plancısıyım. 1988'den beri GAP'ta çalışmaktayım. Şu anda idarede Başkan Yardımcısı pozisyonundayım. Daha önce Devlet Planlama Teşkilatı Şanlıurfa proje yönetim biriminde - GAP'ın ilk master planının yapılması devresinde Devlet Planlama Teşkilatı tarafından özel bir firma kanalıyla kurulmuştur- kentsel ve bölgesel direktör yardımcılığı ile GAP İdaresi Bölge Müdürü görevinde bulundum.

Bilindiği gibi GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı, Türkiye Cumhuriyeti'nin bölge kalkınması amacıyla kurulmuş ilk kuruluşudur, henüz çok genç olmasına rağmen kalkınma ve planlama konularında bölgesel ve yerel ölçekte oldukça fazla bir deneyim ve birikime sahip olmuştur. Bu birikim ve deneyimini her zaman yerli ve yabancı kuruluş ve idarelerle paylaşmak, benzer projelerle işbirliği ve iletişim tesis ederek, GAP'ın ve uygulamalarının tanıtılması hususunda gayret göstermiştir. Bu nedenle de GAP bugün daha önce de belirtildiği gibi dünyanın sayılı projelerinden biri olma hüviyetini kazanmış, GAP İdaresi de bölgesel gelişme, entegre planlama, sürdürülebilir kalkınma ve insani gelişme konularındaki çalışma ve örnek uygulamalarıyla dikkatleri üzerine çeken bir kuruluş olmuştur. Başlangıçta bir su kaynaklarını geliştirme projesi olduğu gerekçesiyle uluslararası kuruluşlar ve yabancı hükümetler tarafından yanına yaklaşılmayan GAP, bugün yine aynı taraflar tarafından önemli bir ortaklık ve işbirliği projesi olarak ele alınmaktadır. Bu, GAP İdaresi'nin Güneydoğu Anadolu Projesi'nin su kaynaklarının geliştirilmesinden başlayarak, entegre bölgesel kalkınma ilkeleriyle, sürdürülebilir insani kalkınma felsefesi ve yenilikçi yaklaşımlarına uzanan süreçteki faaliyetlerinin sonucudur. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki toprak ve su kaynaklarının harekete geçirilmesiyle, GAP su kaynakları programının ve etkilerinin bu bölge ve ülke ekonomisinde yaratacağı potansiyelin farkında olan karar vericiler projeyi çok sektörlü, sosyo-ekonomik bölgesel kalkınma programına dönüştürmüştür. Güneydoğu Anadolu Projesi başlangıçta DPT bünyesinde Müsteşarlık Araştırma Grubu ve GAP Grup Başkanlığı sorumluluğunda oluşturulan proje yönetim birimi tarafından yürütülmüştür. Bu kuruluş bölgenin gelişmesi için entegre sosyo-ekonomik bir kalkınma programını oluşturacak bir Master planının yapımını öngörmüş. Bu Master planıyla;

1. Bölge için genel gelişme yönlerinin açıklığa kavuşturulması,
2. Projeleri tamamlayıcı mahiyetteki ek projelerin belirlenmesi ve bir kamu yatırım programına dönüştürülmesi,
3. GAP için bir proje yönetim sisteminin kurulması, amaçlanmıştır.

GAP Master Planı'yla bölge gelişmesinin hedef ve stratejileriyle çeşitli kalkınma alternatifleri ve kapsamlı program yönetimi için bölgesel gelişme merkezleri adı altında alternatifler üretilmiş ve aşağıdaki şu özelliklere sahip yeni bir kuruluşun kurulması önerilmiştir.

Yeni bir kuruluşun kurulması için gerekli bu özellikler nelerdir?

1. Bu kuruluş her şeyden önce bölgesel perspektife sahip olmalıdır.
2. Sektörlerarası ve sektör içi entegrasyonu kurabilen bir kuruluş olmalıdır,
3. Çok sektörlü planlama yeteneği olan bir kuruluş olmalıdır.
4. Uygulama ve finansmanda esnekliğe sahip olmalıdır,
5. Mevcut kuruluşlar arası hiyerarşik bağımsızlığı olan, arazi kullanımını kontrol yetkisine sahip bir kuruluş olmalıdır,
6. Çeşitli kamu kuruluşlarının uygulama programının hazırlanmasında ihtiyaç halinde yerel olarak araya girme yeteneğine sahip olmalıdır,
7. Ve son olarak da kamu kuruluşlarını koordine edebilecek bir kuruluş olmalıdır.
8. Bunlara ilaveten, özellikle, özelliklerini üzerinde taşıması gereken diğer bir konu da, hükümete karşı sorumlu iken aynı zamanda özel sektör, sivil toplum kuruluşlar, uluslararası kuruluşlar, yerel yönetimler ve mesleki kuruluşlarla işbirliği ve ortaklık kurabilme yeteneğine sahip bir kuruluş düşünülür.

Mevcut kuruluşların o zaman hiç birinin bu özellikleri karşılayamayacağını anlaşılmaya üzerine Bakanlar Kurulu'nca bir Kanun Hükmünde Kararnameyle Başbakanlık şemsiyesi altında GAP Bölge Kalkınma İdaresi teşkilatının kurulması kararlaştırılmıştır. Böylece GAP Master planının bir sonucu olarak 388 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı kurulmuştur. 388 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'ye göre GAP teşkilatının görevleri kısaca aşağıda şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Bölgede sektörlerarası entegrasyonu sağlayacak şekilde bölge planlamasını gerçekleştirmek,
2. Bölgede tarım, madencilik, sanayi, enerji, ulaştırma, haberleşme, inşaat, turizm gibi kamu hizmetleri, insan kaynakları, sosyal, ekonomik, bilimsel araştırma, geliştirme ve teknoloji, çevre, şehircilik, bölge geliştirme ve kültür sektörlerinde yapılacak yatırımlar konusunda çalışmalarda bulunmak, çalışmaları yönlendirmek, koordinasyonun ve uygulamaların gerçekleşmesini sağlamak,
3. GAP bölgesi için gerekli araştırma ve uygulama projelerini yapmak ve yaptırmak, bölge içindeki faaliyetleri yönlendirmek, uygulamayı izlemek ve değerlendirmek.
4. Kaynakların kullanımı, dış ekonomik ilişkiler, finansman dengesi, krediler, bankalar, fiyatlar ve sermaye piyasası konularında gerekli çalışmaları yapmak
5. Nazım ve uygulama imar planlarıyla, revizyonlarının tamamını ve ya bir kısmını yapmak ve yaptırmak, yol, su, elektrik, kanalizasyon ile konut, sanayi ve ulaştırma hizmetlerini yürütmek,
6. Kamu kurum ve kuruluşlarına ait her türlü bina ve tesislerin yapımında koordinasyonu sağlamak,
7. Milli Eğitim Bakanlığı ve ilgili tüm kuruluşlarla koordineli olarak halkın tarımsal alan dahil her konuda eğitim düzeyinin yükseltilmesini sağlamak,
8. Başbakanlıkça verilecek diğer görevleri yapmak.

Bu görevleri altında GAP İdaresi Teşkilatı iki organdan oluşturulmuştur: Bunlardan bir tanesi, GAP Yüksek Kurulu'dur: Teşkilatın siyasi karar organı olup, GAP İdaresi'nce hazırlanan her türlü plan, proje ve programları inceleyerek karara bağlamaktadır. Bu kurul hazırlanan teknik önerilerin, siyasi karar ve uygulamaya dönüştürülmesinde, özel bir esneklik ve hız sağlamak amacıyla kurulmuştur. GAP Yüksek Kurulu, Başbakan'ın başkanlığında, GAP'tan sorumlu Devlet Bakanı, DPT'nin bağlı olduğu Devlet Bakanı, Bayındırlık ve İskan Bakanından oluşmaktadır. Gerektiğinde Kurul'a konularıyla ilgili olarak diğer ba-

kanlar da davet edilebilir. Bayındırlık ve İskan Bakanı'nun kurul üyesi olması, o tarihte "GAP Su Kaynakları" programını yürüten DSİ Genel Müdürlüğü'nün bu bakanlığın bünyesinde bulunuyor olmasından kaynaklanmaktadır.

Teşkilatın ikinci organı GAP İdaresi Başkanlığıdır. Bir başkan ve iki başkan yardımcısıyla, yeterli sayıda uzman ve memurdan oluşan GAP İdaresi Başkanlığı, merkez teşkilatı Ankara'da, taşra teşkilatı Şanlıurfa da olmak üzere örgütlenmiştir. Başkanlığın görevi; GAP Yüksel Kurulu kararları çerçevesinde bölge kalkınmasına ait planlama, araştırma ve uygulama çalışmalarını yürütmektir. Teknik bir kuruluş olup aynı zamanda GAP Yüksek Kurulu'nun sekreteryaya hizmetlerini de üstlenmiştir. 388 sayılı Kanun Hükmündeki Kararnameye göre Şanlıurfa'da örgütlenen GAP İdaresi Bölge Müdürlüğü GAP bölgesindeki araştırma ve uygulama çalışmalarını yürütmektedir. Başkanlık çok sektörlü bir çalışmayı multidisipliner bir uzmanlar kadrosuyla sürdürmektedir. Mühendis, ekonomist, sosyolog, şehir ve bölge plancısı gibi disiplinlerden oluşan geniş bir mesleki uzmanlık dağılımına sahiptir. GAP bölgesindeki kentsel ve kırsal alanlara ait nazım ve uygulama imar planlarını yapmak ve onaylamak yetkisi başkanlığa verilmiştir.

Bu iki organın yanında GAP Koordinasyon Kurulu da, istişari mahiyette olmak üzere oluşturulan diğer bir kuruldur. GAP'ın çok yönlü entegre bir kalkınma projesi olarak ele alınıp gerçekleştirilmesi, koordine edilmesi ve yönetimi bir çok kamu kurum ve kuruluşunun birlikte ve birbirleriyle koordineli bir biçimde hizmet götürmelerini gerektirmektedir. Bu koordinasyon ihtiyacının ilgili bakanlık ve kuruluş yetkililerin oluşturacağı bir kurul ile karşılanacağını düşünen GAP'tan sorumlu devlet bakanlığı, GAP Koordinasyon Kurulunu oluşturmuştur. Kurul ilgili kuruluşların projeye bölgesel kalkınma ve entegrasyon çerçevesinde öncelikle ve aynı anlayışla bakmaları ve proje bütünlüğünün gözden uzak tutmamaları için önemli bir eksikliği gidermek üzere oluşturulmuştur.

Bu görev ve yapılanma içerisinde GAP İdaresi, programlarını oluştururken 3 hususu özellikle dikkate almaktadır:

1. Koordinasyon görevi. Bilindiği gibi, GAP İdaresinin projenin yürütülmesindeki en önemli misyonu, ilgili kuruluşlar arasında gerekli koordinasyonu sağlamaktır. Bu koordinasyon hem ilgili kamu kuruluşları arasındaki koordinasyon hem de kamu kurumlarının yanı sıra özel sektör ve halkın katkısını katalize etmek şeklinde olmaktadır. GAP İdaresi, ilgili kamu kurumları arasındaki koordinasyonu çeşitli mekanizmaları kullanarak sağlamaktadır. Bunların başında GAP ile ilgili enformasyonun periyodik olarak izlenmesi büyük önem taşımaktadır. Öte yandan GAP İdaresi münferit bazı projelerde bir çok kuruluşun bir arada çalışmasına gerek duyulması durumunda gerekli koordinasyon veya yönlendirme kurullarının oluşturulmasını da sağlamaktadır. Sulama Koordinasyon Kurulu, Halfeti Projesi Yönlendirme Kurulu ve yahut da GAP Uluslararası Havaalanı Projelendirmesi Yönlendirme Kurulu. Kamu kuruluşlarının yanı sıra GAP'a ilgili tüm kesimlerin katılımı da gerekmektedir. Projelerin bir çoğu gerek milli gerekse mahalli sivil katılıma mümkün kılacak şekilde düzenlenmekte, bu amaçla GAP idaresi bu koordinasyonu katalize etmeye çalışmaktadır.

2. GAP'ı, entegre bölgesel kalkınma ilkeleriyle yürütme görevidir. Türkiye'de yatırımlar sektörel bazda programlanmaktadır. Bu nedenle kuruluşlar yatırım programlarını şekillendirirken bölgesel ölçekte değil, sektörel ölçekte düşünmektedirler. Ancak GAP İdaresi, GAP'ı bölgesel bazda ele almaktadır, bölgesel önceliklerin ve bütünlüklerin dikkate alınması gerektiği hallerde, İdare, programına bu amacı karşılayan

projeler almak durumunda kalmaktadır. Bu nedenle entegre bölgesel kalkınma planlarının programlanmasında zorluklar yaşanmaktadır.

3. Sürdürülebilir insani kalkınma felsefesinin uygulanması misyonudur. GAP insani gelişme felsefesine dayalı bir kalkınma projesidir. Tüm kamu yatırımların gerçekleştirilmesinin ana hedefi insanların mutluluğunu sağlamaktır. Bu nedenle kalkınmadan olumsuz etkilenebilecek, dezavantajlı kesimlerin kalkınmaya entegrasyonu, kamu sektörünün yanı sıra özel sektör ve halk katılımının projeye entegrasyonu gibi kavramların uygulanması zorunludur. GAP İdaresi programlarını hazırlarken bu hususu özellikle dikkate almaktadır.

388 sayılı Kanun Hükmündeki Kararname ile plan, program ve proje yapmakla görevlendirilmiş olan GAP İdaresi, bunların uygulanmaya yansıtılmasıyla ilgili yetkilerle donatılmamıştır. GAP'ın gerçekleştirilmesi, münferit sektörel uygulamalarla değil, projeler arası entegrasyona ve bu projeleri uygulayan kuruluşlar arasındaki koordinasyona oturtulmuştur. Ancak ülkemizde halen sektörel planlama ve programlama uygulanmaktadır. 4314 sayılı yasa GAP idaresinin uygulamalarını yıllık yatırım programlarının ve bütçe tahsislerinin hazırlanma prosedürüne oturtmuş, bu nedenle idarenin çok sektörlü proje kavramı sektörel baza çekilirken, GAP İdaresi'nin projelerinin büyük bir kısmının ilgili kuruluşlarca yürütülmesi istenmiştir. İdare, programındaki bir çok projeden vazgeçmek durumunda kalmıştır. GAP'ta entegre bir bölgesel kalkınma projesi uygulanmaktadır. Entegre proje demek, çok sektörlü, çok disiplinli bir proje demektir. Bu sektörel projelerin kendi içerisinde olduğu gibi sektörler arasında da entegrasyonunu gerektirir. Bu, mühendislik, ekonomi ve sosyal konuların iç içe geçmesi ve beraberce düşünülmesi demektir. Münferit değil, bölgesel projeler üretilmek durumundadır. Entegre projenin geliştirilmesi ve uygulaması kuruluşlar arasında sıkı koordinasyonu gerektirir. Bu da planlama, uygulama ve izlemede yakın işbirliği ve yönetim demektir

Değerli konuklar,

GAP İdaresi'nin hazırlamakta olduğu yeni bölge planın kullandığı teknik; kamu yatırımları, özel sektör katılımı ve halkın katılımının sağlanmasıdır. Bunu, bütün iki günlük süre içerisinde arkadaşlarımız anlattılar. Bölgesel kalkınmadaki sürdürülebilirliği ise eşitlik ve adalet, katılımcılık, insan kaynaklarının geliştirmek ilkeleri üzerinde oturtmuştur. Sürdürülebilirliğin yolunun, insani gelişme ve katılımın sağlanmasından geçtiği kesindir. Kalkınmada temel amaç, yaşam kalitesinin yükseltilmesi ise; insani gelişmeyi sağlamak için hedef grupların desteklenmesi ve çağdaş kurumsal yapıların oluşturulması, kalkınma faaliyetlerinin temelini oluşturmaktadır. GAP'ın bölge insanının yaşam kalitesini nasıl yükselteceği önemli bir konudur, bölge insanının yoksulluğunun giderilmesi işinin nasıl yapılacağıın yani planın belirlenmesi halkla iletişim ihtiyacını doğurur. Bölgesel kalkınmanın karmaşık süreci içerisinde kalkınma faaliyetlerinin yönünü biçimini planlamak tamam, ancak asıl önemli olan bu amaçla halkla iletişim kurmak ve halkın katılımını sağlamaktır. Daha realist gerçekleştirilebilecek bir plan üretmek ve uygulamakta temel, emredici olmayan, yol gösterici, katılımı belirleyecek, fiilen halka danışarak halkla birlikte yapılacak esnek yapıda bir yol göstericiyi, hep beraber üretip yönetecek bir vizyon ve gerekli yetki ve yapılanmaya sahip bir bölgesel kalkınma idaresiyle, bu yol göstericinin uygulamalarını yönetmektir. GAP'ın ne tür bir kurumsal yapıya ihtiyacı vardır, ideal olarak gereken nedir veya mümkün ve gerçekçi olan nedir? Bu yeni planın ortaya koyduğu bulgularda yer alacaktır.

Teşekkür ederim.

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİNDE "YÖNETİM" SORUNUN BOYUTLARI

Doç. Dr. Yücel ÇAĞLAR

Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunlarını Araştırma Derneği

GİRİŞ

Güneydoğu Anadolu Projesi'nde (GAP), artık, Projenin ekonomik, toplumsal ve siyasal boyutlarıyla tartışılması aşamasına gelmiştir. 1980'li yıllardan bu yana, ağırlıklı, fiziksel boyutları öne çıkarılan GAP kapsamında, özellikle son yıllarda kimi toplumsal sorunlara da el atılmış; bu doğrultuda kimi çabalara da girilmiştir. GAP Sosyal Eylem Planı, Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM), Girişimcileri Destekleme ve Yönlendirme Merkezleri ile çeşitli projeler bu çabaların somut örnekleridir. Son olarak, 1989 GAP Master Planı'nun "GAP Bölge Kalkınma Planı" olarak güncelleştirilmesine ve geliştirilmesine yönelik çalışmalar başlatılmış ve bu çalışmalar sırasında da; *"refahın arttığı ve yaygınlaştığı ve bunun herkese ekonomik faaliyetlere katılma fırsatı vererek sağlandığı; Bölge'nin diğer bölgelerle olan gelişmişlik farklarının ortadan kalktığı; Bölge'deki kaynakların etkin kullanıldığı, sürdürülebilir büyüme ve toplumsal istikrarın bir gereği olarak verimlilik ve istihdamın arttığı; güçlü, özgüvenli, donanımlı, eğitilmiş bireylerden oluşan ulusal ekonomiyle bütünleşmiş; dışa açık, fırsat eşitliğinin olduğu, demokratik bir toplumsal yapının gerçekleştirilmesi..."* hedeflenmiştir. Bu amaçla geliştirilen "Temel İlke ve Stratejiler" ve belirlenen "Amaçlar" ile oluşturulan çalışma düzeni, genel olarak, Türkiye için yeni sayılabilecek olumlu yanlar taşımaktadır. Ancak, GAP Bölge Kalkınma Planı'nun hazırlanma sürecini yönlendirici belgelerden anlaşılabilirdiği kadarıyla, bu çabalar sırasında, i) GAP, GAP alanı ile sınırlı bir ekonomik yapısal dönüşüm projesi olarak ele alınmakta; ii) toplumsal dönüşüm boyutuna, ancak öngörülen ve/veya beklenen ekonomik yapısal dönüşümü kolaylaştırıcı bir gereklilik olarak yaklaşılmakta; iii) bölgesel görece geri kalmışlık durumuna yol açan bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeydeki "eşitsiz" ekonomik ve toplumsal gelişme dinamiklerinin neden-sonuç boyutuyla sorgulanması ve gerektiği kadarıyla da bu dinamiklerin değiştirilmesine çabasına girilmemekte; iv) "sürdürülebilirlik", "katılımcılık", "STK", "halk" gibi kavramlar, idealize edilmiş yapılar olarak fetişleştirilmektedir. Örneğin; bu çalışmalara temel olan ve 1997 yılında Türkiye ile Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı arasında bağitlanan "GAP Bölgesi'nde Entegre Bölgesel Kalkınmanın Güçlendirilmesi ve Sosyo-Ekonomik Eşitsizliklerin Azaltılması" konulu ve "TUR/95/004" sayılı Proje'de belirtildiğine göre; *"...Programın temel amacı, Güneydoğu Bölgesi'ni etkileyen sosyo-ekonomik eşitsizlikleri azaltmak için gerekli koşulların iyileştirilmesidir. Program, temel sosyal hizmetler (eğitim, sağlık, konut), cinsiyet grupları arasında eşitlik, kentsel yönetim, çevresel sürdürülebilirlik, kurumsal ve topluluk düzeylerinde kapasite oluşturulması ve halk katılımı alanlarındaki pilot projeler aracılığıyla kalkınmanın insa-*

ni boyutunu vurgulayacaktır." (13) Ek olarak, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (GAP-BKİ) tarafından "GAP Bölge Kalkınma Planı" için bu temel amaç doğrultusunda belirlenen onaltı amaç da bu gerçeği açıklıkla ortaya koymaktadır (Ek 1). Örneğin, on altı amaç arasında, "Bölgesel kalkınma planıyla öngörülecek ekonomik ve sosyal programların birbirleri ile uyumlu bir şekilde uygulanması sonucu Bölge halkının gelir ve refah düzeyini yükseltmek..." biçiminde açıklanan "Bölgelerarası ve Bölgeiçi gelişmişlik farkları azaltılacaktır." amacı için şu "Hedefler" öngörülmüştür:

- 1) İktisadi faaliyetler ve bundan elde edilecek gelirler çeşitlendirilecektir.
- 2) Ekonomik ve sosyal gelişme göstergeleri açısından Bölge'nin toplumsal katmanları ve alt bölgeleri arasında varolan gelişme farkları azaltılacak ve gelir dağılımı iyileştirilecektir.
- 3) Bölge kişi başına hasılası ülke ortalamasına yaklaştırılacaktır.

Aynı belgede bu hedefler için getirilen "Politikalar"ın ikisi de şöyle açıklanmaktadır:

"Bölgedeki yoksulların sosyal ve ekonomik durumları üretken istihdam olanakları, sağlıklı çevre koşulları, eğitim ve beceri düzeylerinin yükseltilmesi yoluyla iyileştirilecektir.

...

"Topraksız ve az topraklı çiftçilere yönelik olarak arazi edindirme fonu kurulacaktır."

Öte yandan, yine GAP-BKİ tarafından hazırlanan yönlendirici belgelerden anlaşıldığı kadarıyla, "GAP'ta yönetim sorunu" yalnızca, "GAP-BKİ'nin bugünkü örgütlenme ve proje yönetim sistemi(nin) gözden geçirilmesi ve yeni bir proje yönetim sistemi(nin) formüle edilmesi..." yaklaşımıyla ele alınmaktadır. Ek olarak, "halkın", "özel sektörün", "STK'ların", "yerel yönetimlerin", "ilgili grupların", "projeden etkilenen her kesimin", "kamu kuruluşlarının" Planın hazırlanma ve uygulanma süreçlerine "katılması"; görüşlerinin, önerilerinin ve eleştirilerinin "her aşamada dikkate alınması" ilkesinden sıkça söz edilmekte, ancak, bu ilkelerin "kapsamı" ve "yöntemi" boyutlarına, Türkiye'nin nesnel koşulları yönünden de anlamlı ve somut açıklamalar getirilmemektedir.

Kısacası; GAP Bölge Kalkınma Planı hazırlık sürecini yönlendirici belgelerde yer verilen amaçlar, hedefler, stratejiler ve ilkeler kamu yönetiminde köktenci değişikliklere yol açabilecek yaklaşımları gündeme getirebilecektir. Ancak, bu amaçlar, hedefler, stratejiler ve ilkeler, Türkiye'de bölgesel ve toplumsal eşitsizliklere yol açan; dolayısıyla GAP Bölgesi'nde de benzer sorunlara neden olan nesnel koşulların, "eşitsiz gelişmeye" yol açan dinamiklerin ve süreçlerin sorgulanmasını ve değiştirilmesini öngörmemektedir. Oysa, Tekeli'nin de vurguladığı gibi; "Türkiye'de başarılı bir bölgesel politika izleyebilmek için, önce, Türkiye'de var olan büyümenin mekansal farklılaşma süreçlerine teşhis koymak, sonra da bu süreçleri değiştirebilecek politikaları ve planlama araçlarını, bu süreçlere referanslarla tanımlamak gerekir. Oysa, Türkiye planlamasında yapılan bu süreçleri tanımadan normatif olarak hedefler koymak olmuştur. Böyle olunca, bu planların uygulanmasında

(13) 18 Mart 1997 tarih ve 22937 sayılı Resmi Gazete, S: 11

bunu uygulatacak siyasal güçlerin bulunmaması yanı sıra büyümenin mekansal farklılaşmasının gerisindeki süreçleri tanıma yolunda yeterince çaba gösterilmemesin de katkısı olmuştur." (14) Hazırlanmakta olan "GAP Bölge Kalkınması Planı"nın öncelikli ve ağırlıklı tartışma alanlarından birisinin bu boyut olduğu açıktır.

Bu nedenlerle, GAP'a yönelik egemen yaklaşım biçimi, GAP Bölgesi'ndeki ekonomik, toplumsal ve kültürel dönüşümlerin yönetilmesi sorununun çözümlenmesine olanak vermeyebilecektir. GAP'ın 2000'li yılların başında ulaştığı aşama, bu olumsuzluğun aşılmasını zorunlu kılmaktadır. Bildiri de söz konusu olumsuzluğun aşılmasına katkıda bulunabilecek dört temel sorunun yanıtlanmasına çalışılmaktadır.

- "GAP'ta yönetim sorunu", "GAP'ın yönetim sorunu" mudur?

"GAP'ta yönetim sorunu", yalnızca "GAP'ın yönetilmesi sorunu" değildir.

"GAP'ta yönetim" ile "GAP'ın yönetilmesi", boyutları ve içeriği farklı sorun alanlarıdır: GAP'ın, özellikle bundan sonra doğrudan ve dolaylı olarak etkileşim içinde olacağı ulusal ve uluslararası ekonomik, toplumsal ve siyasal alanlara, sektörlerle, toplumsal sınıf ve katmanlara yansıma biçimi ve düzeyinin yönetilmesi, "GAP'ta yönetim sorunu" anlamını taşımaktadır. Buna karşılık, "GAP'ın yönetilmesi" ise, Proje kapsamında öngörülen hedef büyüklüklere ulaşılması süreci ile sınırlı bir sorun alanıdır. Aşağıda tartışılmaya açılan nedenlerle, gündemdeki sorunun, "GAP'a yönetim sorunu" olarak algılanması gerekmektedir.

a) Bölgede Projeye harekete geçirilmeye ya da yaygın söyleyiş biçimiyle kaynakların "değerlendirilmemesine" çalışılan kaynakların niteliği ile bu amaçlarla kullanılan kaynakların toplumsal temelleri, bu bağlamda öncelikle ele alınması gereken bir tartışma alanıdır: i) Bölgede harekete geçirilmeye çalışılan doğal kaynaklar (su, toprak, iklim) kamusal varlıklardır. Arazi mülkiyet yapısında geniş arazilerin özel mülkiyet altında bulunması bu gerçeği değiştirmemekte; salt arazilerin özel mülkiyeti, bu kaynakların da tümüyle özel çıkarları en çoklayacak biçimde kullanılmasını haklı kılmamaktadır. ii) Kamusal yatırımlar (enerji, sulama, ulaşım, iletişim, işgücü niteliğinin iyileştirilmesi, çeşitli teşvik uygulamaları vb) bir yandan özel kişi ve kuruluşların mülkiyetindeki arazilerin rantını ve dolayısıyla da değişim değerini artırmakta; bir yandan da bu arazilerde yapılacak ekonomik etkinliklere çeşitli dışsallıklar sağlamaktadır. Açık ki, bu iki durumun da bir toplumsal maliyeti olmaktadır. Yalnızca ülkenin toplam kamu yatırım harcamaları içindeki payı dikkate alındığında, bu doğrudan maliyet, söz konusu harcamalarının, ortalama, % 7.5'ü dolayındadır (15) ve bu toplumsal maliyet, hemen hemen tümüyle ulusal gelirden ayrılan paylarla karşılanabilmektedir: Örneğin 1997 yılı sonuna değin GAP alanında, 1997 yılı fiyatlarıyla toplam 12.6 milyar ABD \$ dolayında ulusal kaynak ve buna karşılık 2.1 milyar ABD \$ dolayında dış kredi ile "yap-işlet-devret" yaklaşımıyla yaklaşık olarak 1.5 milyar ABD\$ eşdeğerinde kaynak kullanılmıştır (16). GAP'ın bu toplumsal maliyeti nasıl ödeyeceği sorusunun da, artık, yanıtlanması gerekmektedir. Başka bir söyleyişle; GAP'ın getirilerinin de hem Bölge içinde, hem de Bölge dışında toplumsallaştırılması zorunlu olmaktadır. Bu zorunluluk, yalnızca "GAP'ın yönetimiyle" sınırlı bir yönetsel yapıyla yerine getirilemez.

(14) İlhan TEKELİ, "Dört Plan Döneminde Bölgesel Politikalar ve Ekonomik Büyümenin Mekansal Farklılaşması", ODTÜ Gelişme Dergisi, 1981 Özel Sayısı, s: 389.

(15) A.g.y., s: 41

(16) GAP İdaresi 1997 Yılı Faaliyet Raporu, TC Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara, s: 40

b) GAP kapsamında gerçekleştirilmesi öngörülen etkinlikler, ülke genelinde ve bu arada da GAP Bölgesi'nde de çalışmalar yapan ve çoğunluğu merkezi olarak kurumsallaşmış olan çok sayıda kamu kurum ve kuruluşu tarafından yerine getirilmektedir. Bu kurum ve kuruluşların Bölge özelinde yatay ve dikey olarak tümleşik iş programları hazırlamalarını ve birlikte uygulamalarını sağlayabilecek hukuksal ve kurumsal düzenlemeler bulunmamaktadır. GAP-BKİ örneği yalnızca Proje özelinde etkinlikte bulunacak bir örgütlenme ise bu kurum ve kuruluşların çalışmalarını yapamaz; ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından yapılmasını da gerektiğince eşgüdemez.

c) Öte yandan, bilindiği gibi, son yıllarda, Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP), Doğu Anadolu Projesi (DAP), Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi vb GAP örneği bölgesel kalkınma projeleri hazırlanmıştır. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (SBYKP) yer verilen hedef ve politikardan anlaşılabilirdiği kadarıyla bu projeler de 2000'li yıllarda yaşama geçirilecektir. Örneğin Plan'a göre; *"VIII. Plan dönemi DOKAP Ana Planı'nın Birinci dönemini oluşturmakta olup, Ana Planın bu dönem için öngördüğü projelerin uygulamaya konulması amaçlanmaktadır."* (17) Ne var ki bu projelerde öngörülen ekonomik ve toplumsal dönüşümlerin boyutları, gerektirdiği kaynakların büyüklüğü ve olası etkileri de GAP düzeyinde olabilecektir. Bu projelerin kapsamında yer verilen etkinliklerin öngörüldüğü gibi gerçekleştirilmesi durumunda GAP ile olası etkileşiminin bile yalnızca GAP'ın yönetimine yönelik bir örgütlenmeyle yönetilebilmesi olanaklı değildir.

- GAP'ın 2000'li yıllardaki temel yönetsel sorunu, yalnızca nerelerde, hangi yatırımların ve etkinliklerin nasıl ve kimler tarafından yapılacağı mı olacaktır?

GAP'ın ulaştığı aşamada toplam 32 milyar ABD \$ olarak hesaplanan yatırımların % 44'ü gerçekleştirilebilmiş; gerçekleşme oranı, Projenin toplam maliyeti içinde % 32'lik bir paya sahip olan enerji kesiminde % 80'e ulaşmış; kimi alanlarda öngörülen çıktılar elde edilmeye başlanmıştır. Ek olarak, siyasal iktidar, SBYKP'da; *"GAP'ın 2010 yılına kadar tamamlanabilmesi için çalışmalar hızlandırılacaktır."* Hedefine yer vermiştir. Dolayısıyla, 2010 yılına değin en azından yatırım boyutunun tamamlanması öngörülen GAP'ın 2000'li yıllarda gündeme gelecek öncelikli ve ağırlıklı yönetsel sorun, artık, *"GAP'ın çıktılarının bölüşümü"* sorunu olacaktır.

GAP'ın çıktıları, **kendi olağan dinamiklerine bırakıldığında**, açıktır ki, ülkedeki sınıfsal yapının ve geçerli üretim ilişkilerinin niteliğine bağlı olarak egemen sınıflar arasında paylaşılacaktır. Ancak, egemen sınıfların GAP'ın çıktılarına piyasa koşullarında el koyabilecek kesimleri ise yalnızca GAP Bölgesi'nde bulunmamaktadır: Türkiye'deki egemen üretim ilişkilerinin niteliği ve özel olarak da özellikle son yirmi yıldır sürdürülegelen ekonomik politikaların içeriği, uluslararası ekonomik ilişkilerin niteliği ve ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum, GAP'ın çıktılarının öteki ülkelerin, uluslararası kuruluşların, uluslararası tekellerin; ülke içinde ise öteki bölgelerin ve tüm toplumsal sınıf ve katmanların doğrudan ve/veya dolaylı olarak katılacağı, yoğun, yaygın ve sürekli bir bölüşüm savaşımını gündeme getirebilecektir. Dolayısıyla, bu bağlamda öncelikle yanıtlanması gereken soru; *"-Yürürlükteki bölüşüm düzeni veri mi alınacaktır?"* sorusudur. Bu sorunun, yalnızca Bölgedeki topraksız ve az topraklı köylüler ya da hazırlık belgele-

(17) Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, 2000, s: 67

rinde sıkça söz edildiği gibi "dezavantajlı gruplar" (*) sorununa indirgenmesi, kesinlikle, yanlış vargılara yol açabilecektir.

Açıktır ki, bu, siyasal bir seçimi gerektirecek bir sorudur ve bu soruya verilecek yanıt, "GAP'ta yönetim sorunu" boyutunun hangi yaklaşımla ele alınacağına ya da alınması gerektiğine de açıklık kazandıracak; bu doğrultudaki arayışlara somut bir temel oluşturacaktır.

• **Türkiye'de "katılımcılığı" işlevsel kılınabilecek nesnel temeller var mıdır?**

Bu sorunun yanıtlanabilmesi ve üzerinde anlamlı bir tartışma yapılabilmesi için, öncelikle, "katılımcılık" kavramından ne anlaşıldığına açıklık kazandırılması gerekmektedir. Bu gerek, ancak; i) kimlerin (hangi toplumsal sınıf ve katmanların), ii) nelere (hangi alanlarda, hangi konulara), iii) hangi düzeyde (hangi işlevlerle), iv) nasıl (hangi araçlarla), v) hangi etkenlikle (hangi yetkilere sahip olarak ve hangi sorumlulukları üstlenerek) *katılabileceği* soruları yanıtlanarak yerine getirilebilir. Ne var ki, bu soru, GAP Bölge Kalkınma Planı hazırlık sürecini yönlendirici belgelerde de açıklıkla yanıtlanmamaktadır. Eğer, *katılımcılıktan*, toplumsal sınıf ve katmanların demokratik örgütleri aracılığıyla hem tasarlama / planlama / üretim / yapım / izleme / denetleme ve hem de bölüşüm aşamalarındaki karar süreçlerine işlevsel olarak katılabilmeleri kastediliyorsa, Türkiye'de "katılımcılığı" işlevsel kılınabilecek nesnel temeller yoktur:

i) Türkiye'de "katılımcılığı" işlevsel kılınabilecek hukuksal ve kurumsal düzenlemeler yoktur. Dahası, engelleyebilecek çeşitli kısıtlar bulunmaktadır. Örneğin Anayasanın 33. maddesine göre dernekler, 52. maddesine göre sendikalar, 135. maddesine göre de kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşları "...siyasi amaç güdemezler; siyasi faaliyette bulunamazlar; siyasi partilerden destek göremez, onlara destek olamazlar..." ve birbirleriyle, siyasi partilerle ve vakıflarla ortak hareket edemezler. Ayrıca, ulusal, bölgesel ve yöresel düzeydeki planlama, yatırım, düzenleme vb kararların alındığı kurum ve/veya kurulların bileşimleri, çoğunlukla, "halkın" işlevsel katılımına olanak verebilecek biçimde düzenlenmemiştir. Örneğin, 540 sayılı Devlet Planlama Teşkilatı'nın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin 4. Maddesiyle oluşturulan **Yüksek Planlama Kurulu**'nda hiçbir meslek kuruluşuna; 443 sayılı Çevre Bakanlığı'nın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin 27. Maddesiyle oluşturulan **Yüksek Çevre Kurulu**'nda TMMOB, işçi ve işveren sendikaları, Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu, Tabipler Birliği ile Barolar Birliği vb kuruluşlara; mahalli çevre kurullarında da bu kuruluşların yerel birimlerine; Tarım Alanlarının Tarım Dışı Gaye ile Kullanılmasına Dair Yönetmeliğin uygulanmasında TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası'na; Orman Arazilerinin Tahsisi Hakkında Yönetmeliğin uygulanmasında da TMMOB Orman Mühendisleri Odası'na herhangi bir yetki ve sorumluluk verilmemiştir. Ek olarak 388 sayılı Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı'nın Kurulması ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin 4. Maddesiyle oluşturulan **GAP Yüksek Kurulu**'na yalnızca ilgili bakan-

(*) Toplumsal olarak ne anlama gelmektedir "dezavantajlı gruplar"; insanlar hangi durumda ya da koşullarda "dezavantajlı" sayılacaktır, bu değerlendirmenin nesnel ölçütü nedir? İnsanlar arasındaki *üretim ilişkilerini* göz ardı eden ve yalnızca öznel değerlendirmelerle gruplandırılmasına yol açan bu türden yaklaşımların hangi sorunlara, ne türden somut çözümlerin getireceğinin, en azından GAP Bölge Kalkınma Planı hazırlık çalışmalarını aşamasında tartışılması gerekiyor.

lar katılabilmektedir. Öyle ki, anılan meslek kuruluşlarının, 1988 yılında oluşturulan GAP Koordinasyon Kurulu'na işlevsel katılımları bile kurumsallaştırılmamıştır (*).

ii) "Katılımcılık" ilkesinin yaşama geçirilmesinde "taraf" olabilecek (ya da sayılabilecek) dernekler, vakıflar, sendikalar, meslek odaları, siyasal partiler vb kuruluşların çok büyük bir çoğunluğu, gerekli yönetsel donanımlardan (yaklaşım biçimi, bilgi, yönetsel yapı, araç-gereç, gelenek ve görenek vb.) yoksundur. Türkiye'de, bu türden kurum ve kuruluşların "temsil edilebildikleri" çeşitli yönetsel yapılar bulunmaktadır: Çeşitli şûralar (eğitim, tarım, ormancılık, çevre vb), kimi kuruluşların genel kurullar ve yönetim kurulları (MPM, TSE, KOSGEB vb) bu düzeyde katılımlara izin vermektedir. Ancak, bu düzeydeki ve biçimdeki katılımların üretkenlik düzeyleri üzerinde olumlu değerlendirmeler yapabilmek olanaksızdır.

iii) "Katılımcılık" ilkesi, bir yanıyla da, ilgili tarafların birbirlerine "katlanabilme" kültürüne sahip olmalarını gerektirmektedir. Ne var ki, Türkiye'de, özellikle kamu kurum ve kuruluşlarında, henüz, böylesi bir kültürel yapı, çoğunlukla bulunmamaktadır. Ek olarak, konu yerel düzeyde ele alındığında, sorun, bu kez "sivil" taraflar arasında da ortaya çıkmaktadır: Yerel egemenler, başka bir söyleyişle de "yerel iktidar seçkinleri" (varsıllar, ağalar, yüksek öğrenimliler, muhtarlar, "başkanlar", partililer vb), "katılımcılık" ilkesinin biçimselleşmesine, en azından, beklenen yararların rastlantısallaşmasına yol açabilmektedir.

Dolayısıyla, Türkiye'de, derneklere, sendikalara, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile siyasal partilerin amaçları doğrultusunda işbirliği yapabilmelerini; bu kurum ve kuruluşların, başta ulusal ve bölgesel kalkınmanın planlanması olmak üzere çeşitli düzeylerdeki karar süreçlerine yetkili ve sorumluluklu olarak katılabilmelerini sağlayacak hukuksal ve kurumsal düzenlemelere dayanmayan hukuksal ve kurumsal düzenlemelerle; ilgili tarafların içinde buldukları çeşitli yetersizlik, kültürel yapılarıyla "katılımcılık" ilkesinin yaşama geçirilebilmesi, tümüyle rastlantısal olacaktır. Bu koşullar değiştirilmediğinde; "GAP İdaresi yeni plan çalışmalarını katılımcı planlama tekniğiyle gerçekleştirecektir. GAP Bölgesel Kalkınma Planı ismiyle hazırlanacak olan doküman, ... Bölge insanının ve ilgili kamu kuruluşlarının katılımıyla hazırlanacak ve uygulanacaktır. Kamunun Planın hazırlanması ve uygulanmasında etkin katılım önem arz etmektedir." (18) ile "...GAP Bölgesi'nde bütün tarafların katılımıyla uygulanacak kalkınma programı" hazırlamak hedef ve öngörülerini, ancak, ilgili tarafları bilgilendirme, istek ve beklentilerini belirleme, çeşitli konularda görüş ve önerilerini alma etkinlikleri düzeyinde gerçekleştirilebilecektir. Bu gerçek, GAP-BKİ'nin plan hazırlık çalışmaları kapsamında kapsama alınan illerde düzenlenen "Bilgilendirme Toplantıları"nda kuruluş uzmanları ile proje danışmanlarının yaptıkları sunuşlarda açıklıkla dile getirilmektedir. Örneğin, GAP Bölge Kalkınma Planı Proje Koordinatörü'e göre "Her çalışmayı biz yapmamalıyız. Valiliğimize görev vereceğiz ki, şu bilgilerin toplanmasını sizden istiyoruz. GÜNİAD'a vereceğiz görev, diyeceğiz ki siz de sanayi sektörüyle ilgili çalışmalar yapın bize getirin. Sivil toplum örgütlerine vereceğiz. Biz katılımcı yöntem olarak bunu görüyoruz." (19) Aynı toplantı-

(*) GAP Bölge Kalkınma Planı'nın hazırlanması ile ilgili "Projenin uygulanma sürecinin denetlenmesi" amacıyla oluşturulması öngörülen "Yönlendirme Komitesi"nin temsilcisi bileşimi de bu bağlamda sayılabilecek anlamı bir örnektir.

(18) GAP-BKİ, "Merkez Planlamadan Katılımcı Planlamaya Bölge Kalkınma Planı" adıyla çeşitli illerde düzenlenen "Bilgilendirme Toplantıları"na ilişkin kitapçıklar.

da "katılım ağırlıklı bir sunum yapan GAP Bölge Kalkınma Planı Sosyal Planlama Grup Yöneticisi ise "katılımın" hangi düzeylerde ve konularda, nasıl olacağını açıklamaktadır: Örneğin Grup Yöneticisi'ne göre; "...katılımı farklı düzeylerde ele almamız gerekiyor. Toplum düzeyinde, bölge düzeyinde, yöre düzeyinde, mahalle ve köy düzeyinde, bir de proje ve program düzeyinde. Bizim herhalde burada GAP Master Planı'nın görevleri olarak özellikle üzerinde durmamız gereken katılımın plan ve program ve projeler düzeyinde, hedef gruplar ile bizim gibi uzmanlar arasındaki bir iletişim sürecinin kurulması. ... Katılım bu iki ya da farklı gruplar arasında, taraflar arasında bir iletişim süreci olarak ele alınmalı..." (20) Grup Yöneticisi "-Bir de hangi konuda katılım?" sorusunu sorduktan sonra "katılım" yapılacak konulara şu açıklamayı getirmektedir: "...burada popülist bir davranış içine girmek gerekiyor. Popülist davranış şu: Halka danışırız; halk ne derse onu yaparız. Olmaz, çünkü, bazı konular özellikle uzmanlık isteyen konular, bilimsel konular, bilim adamlarının katılımını gerektiriyor ve de girişimciliği gerektiren konular, özel girişimcilik duygusu gelişmiş, belirli bir iş riskini, üretim riskini üstlenmiş insanların katılımını gerektiriyor." Grup Yöneticisi, aynı konuşmada; "Bir diğer konu katılım için katılım değil tabii" uyarısını yaptıktan sonra, kavramın yaşamsal önemde bir boyutuna değiniyor: "Önemli olan kararlarda etkili olabilmek, değiştirebilmek, alınan kararlarda halkın, ilgililerin, tarafların, kamunun, bilim adamlarının, özel sektörün aktif olarak katılımı ve kararları etkilemesi gerekir. Bu kararlarda kimin daha fazla etkisi olacaktır? Bunu yine grup, belli bir konsensusla, belli bir ortak yapıda buluşmakla sağlayacaktır." Sonunda, "katılımcılığ", "...sadece bir gereklilik" olarak görmediğini, aynı zamanda "...bir yürek meselesi, bir akıl meselesi" olarak gördüğünü de belirttiikten şu açıklamayı yapmaktadır: "Kitlenin, halkın üretici potansiyelinin açığa çıkarılması olarak görüyoruz. Dolayısıyla bunu ne ölçüde gerçekleştirebiliriz? Ancak şu şekilde gerçekleştirebiliriz: Bütün tarafların, bu yaklaşıma omuz vermesi, destek vermesiyle. Siyasi otorite, siyasi idare bu konuda arkamızda olmazsa yine başaramayız. Fakat siyasi iradeyi de etkileyecek olan yine bizleriz; yine Bölge halkıdır; yine projenin farklı taraflarıdır." (21) Ne var ki, bu açıklamalarda, "katılımcılık" ilkesinin işlevsel olarak yaşama geçirilebilmesi yönünden önem taşıyan "kararları etkileyebilme" ile "siyasa otoritenin, siyasi idarenin desteği" nin nasıl gerçekleştirileceği; bu amaçla, hangi araçlardan yararlanılacağı somut olarak belirtilmemekte; sorunun, biçimsel bir gereklilik ya da "bir yürek, bir akıl işi" olmaktan çok, bir "siyasal davranış biçimi" ve dolayısıyla da, deyiş yerindeyse bir "sistem" sorunu olduğu gerçeği öne çıkarılmamaktadır.

Öte yandan, GAP ölçeğinde bir etkinlik alanı ilgili "planlama" çalışmasında, "görüş alma, bilgilendirme ve bilgilendirme" düzeyinde kalabilecek bir "katılımcılık" uygulaması, çeşitli yönlerden yanlış vargılara da yol açabilecek; daha da herhangi bir nedenle dikkate alınmayan ve/veya herhangi bir nedenle gerçekleşmeyen isteklerin kırınglıklara, umutsuzluklara ve kimileyin de karşıt tutumlara neden olabilecektir.

Yine de, daha önce değinildiği gibi, böylesi bir yaklaşım bile, Türkiye'deki kamu yönetiminin yerleşik geleneklerinde köktenci değişikliklere yol açabilecek; bu olasılık dikkate alınıp gerekli düzenlemelere ve çabalara girilmediğinde önceden öngürülemeyecek çeşitli engellemelere yol açabilecektir. Ancak, "GAP'ta yönetim sorununun" katılımcı bir yaklaşımla çözümlenebilmesi için i) kavramsal belirsizliklerin aşılması; ii) donanım yetersizliklerinin giderilmesi, iii) kültürel dönüşümlerin gerçekleştirilmesi ve giderek de, iv) top-

(19) "GAP Bölge Kalkınma Proje Koordinatörü" Vedat ÖZBİLEN'in 14 Nisan 2000 tarihinde Diyarbakır'da düzenlenen "Bilgilendirme Toplantısı"NIN "GAP Bölge Kalkınma Planı Hakkında Sunuş" oturumunda yaptığı konuşma; **Merkezi Planlamadan Katılımcı Planlamaya GAP Bölge Kalkınma Planı**, 14 Nisan 2000 Diyarbakır Bilgilendirme Toplantısı, Çalışma Raporu 1, s: 18.

(20) A.g.y., s: 30 (GAPBölge Kalkınma Plan Sosyal Planlama Grup Yöneticisi Doç. Dr. Ahmet SALTİK'ın konuşması)

(21) A.g.y., s: 31

lumsal sınıf ve katmanların GAP'ın çıktılarının bölüşülmesi aşamasındaki karar süreçlerine de yetkili ve sorumluluklu olarak katılabilmelerinin ve bu katılımın da GAP Bölgesi ile sınırlı olmamasının sağlanması gerekmektedir. Bu gereğin, Plan hazırlık ve uygulama aşamasında da göz önünde bulundurulması bulunması, ilkenin işlevsel olarak yaşama geçirilmesi yönünden yaşamsal önem taşımaktadır.

- GAP'ta da "yönetim" sorununun çözümlenmesine yönelik arayışları üretken kılabilecek öncelikli sorular nelerdir?

Bilindiği gibi her türlü yönetsel yapı, önünde sonunda, belirli amaçlara ulaşılabilmesi için geliştirilen ve işletilen araçlardır. Yine bilindiği gibi, bu araçların geliştirilmesine yönelik arayışlar sırasında, öncelikle, beş sorunun sıra düzenli olarak yanıtlanması gerekmektedir:

- Amaç nedir?
- Yönetilecek (ya da "yönetilmesi gereken") dinamikler ve süreçler nedir?
- Hangi doğrultuda yönetilecektir?
- Kimler; hangi kurum ve/veya kuruluşlar tarafından yönetilecektir?
- Nasıl yönetilecektir?

Kimi durumlarda siyasal bir seçimi gerektirebilecek denli belirleyici olan "- Amaç nedir?" sorusuna verilecek yanıt, izleyen iki sorunun da yanıtlanmasını büyük ölçüde kolaylaştırmaktadır.

"- Amaç nedir?" sorusunun, GAP özelinde, yürürlükteki ekonomik politikalara koşut bir yaklaşımla yanıtlandığı anlaşılmaktadır: GAP Bölge Kalkınma Planı sürecini yönlendirici belgelerden anlaşıldığına göre, hazırlanacak Planla (*);

"Bütün kurum ve kurallarıyla rasyonel işleyen bir pazar ekonomisi kurulacaktır"

"Bölge ekonomisinin rekabet ortamında... güçlendirilmesi gerekmektedir"

"Bölgenin pazar geleneği, çağdaş piyasa düzenine dönüştürülecektir."

Rekabetçi Pazar ekonomisi bu bağlamda ekonomik birimlerle güçlendirilecek ve ekonomik sistem bütünlüğünde sürdürülebilir büyüme ortamı oluşturulacaktır.

Çağdaş pazarlama teknikleri ve kanallarıyla bölge ekonomisinin ulusal ekonomiyle bütünleşmesi piyasa kuralları çerçevesinde gerçekleştirilecektir."

"...ulusal birikimler yerel girişimciliğin geliştirilmesi için kullanılacak..."

"Bütün üretim alanlarında özel kesimin payı arttırılacaktır."

"Özel kesimin yatırıma ve üretime özendirilmesinde yerel koşullara ve önceliklere uygun devlet yardımı politikaları uygulanacak..."

(*) Bu bağlamda örneklenen "Amaçlar", GAP Bölgesi'ndeki dönüşümün içeriği yönünden temel nitelikte olduğu düşünülmektedir. Ek 1'de de görüldüğü gibi, GAP Bölge Kalkınma Planı'yla gerçekleştirilmesi öngörülen çok sayıda amaç bulunmaktadır.

Ancak, bu noktada; Türkiye’de ve dolayısıyla da Bölge’deki toplumsal eşitsizlikler ve bu eşitsizliklere yol açan mülkiyet düzeni ve üretim ilişkileri egemenliğini (*) ve özellikle de “eşitsiz gelişme” dinamikleri etkenliğini sürdürürken, dahası, uluslararası ekonomik ilişkiler giderek bağımlılık boyutlarını kazanırken bu amaçlarla, GAP Bölge Kalkınma Planı hazırlık çalışmalarını yönlendirici belgelerde farklı düzlemlerde de (amaç, hedef, strateji, ilke vb) olsa yer verilen;

“...sürdürülebilirlik, kalkınmada eşitlik ve hakkaniyet, katılım ve yönetim ile insan kaynaklarının geliştirilmesi...”;

“...eşitlik ve adillik...”

“...GAP Bölgesi’ndeki iç eşitsizlikleri azaltmak...”;

“...yoksullar, topraksız köylüler, küçük üreticiler, kadınlar, kent yoksulları vb için yeni kredi mekanizmaları geliştirmek...”;

“...toplumsal gruplar ve katmanlar arasında insani kalkınma göstergeleri itibarıyla varolan bölge içi eşitsizlikleri gidermek...”

amaçları gerçekleştirilebilecek midir, sorusunun açıklıkla yanıtlanması gerekmektedir. “GAP’ta yönetim sorununun” bir boyutu da i) bu gereğin yerine getirilmesi; ii) açık ve birbirleriyle tutarlı, işlevsel olarak tümleşik amaçlar kümesinin oluşturulması; iii) amaçlar kümesi üzerinde toplumsal uzlaşya varılmasıdır.

(*) Çok iyi biliniyor, ancak, bu bağlamda bir kez daha yinelenmesinde yarar görülmüştür: Türkiye. 2000’li yıllara, toplam 111.2 milyar ABD Doları dış borç stoğuyla girmiş ve borçlanma eğilimi süreklilik kazanmıştır: 1990’lı yılların ilk yarısında 50 milyar ABD Doları düzeyinde olan dış borç stoğu, 1994-1999 döneminde, yılda, ortalama olarak % 13 dolayında artarak, GSMH’ye oranı, 1999 yılında % 60.1’e ulaşmıştır. Kişi başına düşen GSMH 1994 yılında 2192 ABD Doları iken, düzenli bir artışla 1998’de 3213 ABD Dolar olmuş ve 1999 yılında da 2878 ABD Doları olarak gerçekleşmiştir. Bu arada, net kamu borcunun GSMH’ye oranı 1999 yılında % 58’e yükselmiş; kamu kesiminin borçlanma gereğinin GSMH’ye oranı da, aynı yıl, % 14,3 gibi “rekord sayılabilecek bir düzeye çıkmış; vergi gelirlerinin harcamaları karşılayabilme düzeyi ise düzenli bir azalışla, 1994’de % 65,4 ike 1999 yılında % 52,8’e düşmüştür. (TÜSİAD, Türkiye Ekonomisi 2000, İstanbul, Haziran 2000). Ancak, gelir dağılımındaki dengesizlik giderek artmış; 1987 yılında 0,437 olan gini oranı, 1994 yılında 0,492’ye çıkmış; hanelerin görece olarak en düşük gelir düzeyli ilk % 20’lik kısmının gelir payı, 1987 yılında % 5,24 iken 1994 yılında % 4,86’ olmuş. Gini oranı, 1994 yılında, GAP Bölgesi’nde de 0,38 ve hanelerin ilk % 20’lik kısmının gelir payı da % 7,08 olarak hesaplanmış; (DİE, 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları, Ankara, Eylül 1997). Ek olarak, GAP Bölgesi’nde tarım arazilerindeki eşitsiz dağılımın boyutları da bilinen bir başka gerçekliktir: İşletmelerin % 45,4’ünün 50 dönümden daha küçük arazilere sahip olduğu ve bu işletmelerin Bölge’deki toplam arazi varlığı içindeki payının da ancak % 5,9 olduğu; bu dağılım değiştirilmediğinde de işletmelerin % 61,4’ünün GAP’la sulanabilir duruma gelecek 1,7 milyon hektar arazinin yalnızca % 10,5’ini, buna karşılık, işletmelerin % 6,2’sinin de sulanacak arazinin % 49,5’ünü işleyeceği gerçeğinin bu noktada göz önünde bulundurulması gerekmektedir.(Aktaran Bülent GÜLÇUBUK, GAP Master Planı’nın Revizyonu ve Güncelleştirilmesi Projesi “GAP Bölge Kalkınma Planı” Tarımsal ve Kırsal Kalkınma Raporu, Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, tarihsiz, yayımlanmamış yazanak.). Bu yapı, doğal olarak belirlenen hedeflere ulaşılmasını da olanaksızlaştırmıştır. Örneğin Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda yapılan saptamalara göre GAP Master Planı’nda 1987-2005 döneminde GSYİH’nin yıllık, ortalama % 6,8 hızında büyümesi hedeflenmiş, ancak, gerçekleşme % 4,2 düzeyinde kalmıştır. Yine Plan’a göre kişi başına GSYİH’nin aynı dönemde yıllık % 3,7 oranında büyümesi hedeflenmişken gerçekleşme, ancak, % 1,4 olmuştur.

GAP'ın "*- Kimler; hangi kurum ve/veya kuruluşlar tarafından yönetilecektir?*" sorusu ise "GAP'ta yönetim sorununun" teknik boyutunu oluşturmaktadır. Ancak, GAP'ın ölçeği, dolayısıyla, doğrudan ve dolaylı olarak etkileyebileceği uluslararası, ulusal ve Bölgesel yapıların, dinamiklerin ve süreçlerin niteliği ile etkileşimin yönü ve boyutları, yalnızca GAP alanındaki **i**) yatırımların gerçekleştirilmesi ve/veya eşgüdümü, **ii**) ekonomik, toplumsal ve kültürel amaçlı iyileştirme çalışmalarının yürütülmesi ile sınırlı işlevleri görecektir. GAP-BKİ niteliğinde bir örgütlenmeyle yetinilmemesini zorunlu kılmaktadır. Gerçekte; "*Türkiye'de bölge düzeyinde il ve bölge kuruluşları arasında eşgüdümü sağlamak; bölgenin yönetimi, planlanması ve uygulanmasına yönelik faaliyetlerde bulunmak üzere, her bölgeye bir bütün olarak bakacak yeni bir birime gereksinim vardır.*" (22) Başka bir söyleyişle, "GAP'ta yönetim sorununun" teknik boyutunda da, soruna, öncelikle ulusal ölçekte yaklaşılmalı; bu bağlamda Anayasanın;

- "*Bakanlıkların kurulması ve bakanlar*" başlığı altında yer verilen **113.** maddesi, ulusal ve bölgesel kalkınma planlarının hazırlanması ve uygulanmasından sorumlu bakanlığın "*yönlendiricilik*" işlevini görebilecek biçimde yetkili ve sorumlu kılınmasına; öteki bakanlıkların da taşra örgütlenmelerini 126. Maddeye göre oluşturulacak bölgelere göre gerçekleştirmelerine;
- "*Merkezi İdare*" başlığı altında yer verilen **126.** maddesinin ilk fıkrasının bölge idareleri oluşturulmasına; üçüncü fıkrasının da bu bölgeler düzeyinde etkinlikte bulunabilecek kalkınma birimlerinin kurulmasına;
- "*Mahalli İdareler*" başlığı altında yer verilen **127.** maddesinin, merkezi idarenin mahalli idareler üzerindeki "*idari vesayet*" yetkisinin 126. maddeyle kurulması sağlanacak bölgesel kalkınma birimlerine devredilebilmesine;
- "*Bütçenin Hazırlanması ve Uygulanması*" başlığı altında yer verilen **161.** maddesinin 126. maddeyle kurulması sağlanacak bölgesel kalkınma birimleri için özerk yıllık bütçelerin yapılabilmesine;
- "*Planlama*" başlığı altında yer verilen **166.** maddesinin ulusal kalkınma planları ile yatak ve dikey olarak tümleşik bölgesel kalkınma planlarının hazırlanabilmesine

olanak verebilecek doğrultuda değiştirilmelidir. Açık ki, Anayasada yapılacak değişiklikler, zincirleme olarak ilgili yasa ve yönetmeliklerde de değişiklik yapılmasını; bu bağlamda da GAP-BKİ'nin şimdilerdeki işlevlerinin ve dolayısıyla da yönetsel yapısının bu doğrultuda yeniden düzenlenmesini gerektirecektir.

"*- Nasıl yönetilecektir?*" sorusunun yanıtı da, gerçekte, ilk soruya verilecek yanıtı göre biçimlendirilebilecektir. Bu aşamada, "*katılımcılık*" ilkesinin, genel olarak, her düzlemde kabul edilebileceği düşünülmektedir. Ancak, daha önce de vurgulandığı gibi, "*katılımcılığın*" alanlarının ve düzeylerinin belirlenmesi, araçlarının seçilmesi ve gerektiğinde de değiştirilmesi, daha önce de değinildiği gibi, toplumsal ve siyasal uzlaşmaları gerektirecektir. Konu yukarıda tartışılırken de belirtildiği gibi, bu ilkenin işlevsel olarak yaşama geçirilebilmesi için de anayasal ve yasal değişikliklerin yapılması; bu bağlamda, Anayasanın özellikle 33, 52, 69 ve 135. Maddeleri ile bu maddelerin uygulanmasına ilişkin yasa ve yönetmeliklerin yeniden düzenlenmesi zorunlu olacaktır.

SONUÇ

32 milyar ABD \$ yatırım yapılarak yaşama geçirilmesi öngörülen ve bugüne değin de bu öngörünün ancak % 44'ü gerçekleştirilebilen GAP'ın, uluslararası, ulusal ve bölgesel düzeydeki doğrudan ve dolaylı

(22) Ayda ERAYDIN-Duran TARAKLI-Aykut POLATOĞLU-Çağlar KEYDER, GAP'a Yönelik Politikalar ve Örgütlenme Önerileri, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, tarihsiz, (Çoğaltma), s: 37.

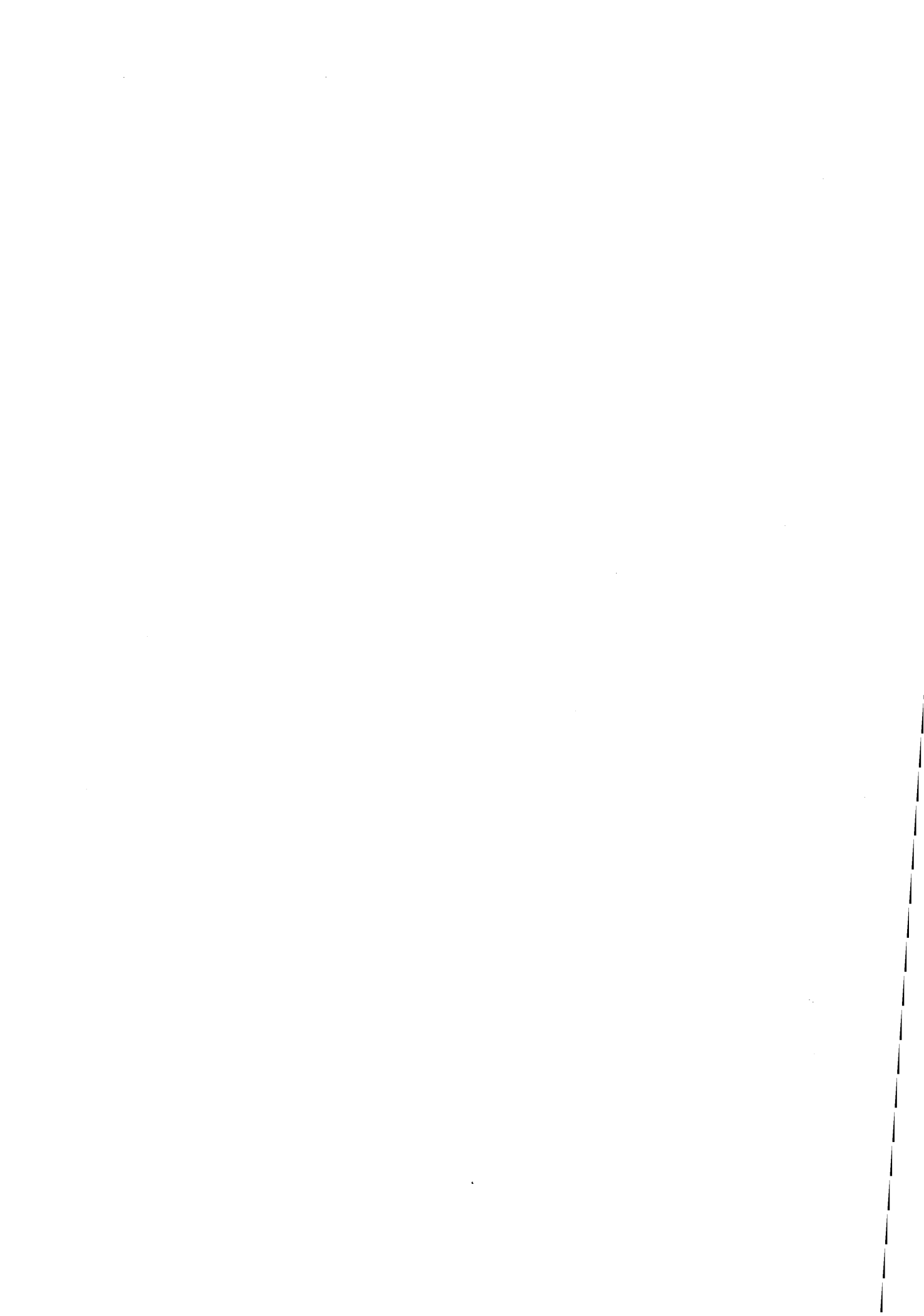
etkileri nedeniyle tek başına ele alınmaması gerekmektedir. Hem Dünya ve hem de ülke genelindeki ekonomik, toplumsal, kültürel, teknik, teknolojik ve yönetsel değişme ve gelişmeler, GAP kapsamındaki tüm süreçlerin bu değişme ve gelişmelerle ilişkilendirilerek ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

Bu nedenlerle, "GAP'ta yönetim sorununa", yalnızca GAP alanındaki fiziksel yatırımlar ile ekonomik, toplumsal ve kültürel yapılarda kimi "genel" iyileşmelerin gerçekleştirilmesine yönelik etkinliklerin yönetimi sorunu olarak yaklaşılması; dolayısıyla, bu alana ilişkin arayışların GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'nın daha etkinleştirilmesi düzeyine indirgenmemesi gerekmektedir. Böylesi bir yaklaşım, doğal olarak;

- i) nesnel durum, dinamik ve süreçleri yeterince göz önünde bulundurmeyen idealize edilmiş önermelerden kaçınılması;
- ii) GAP'ın çıktılarının bölüşümü sorununun da "yönetilecek" alanlar kapsamında ele alınması;
- iii) yürürlükteki kamu yönetimi düzeni ile doğrudan ve dolaylı olarak ilgili tüm hukuksal ve kurumsal düzenlenmelerin demokratikleşme, işlevsel katılım ve işbölümü, yatay ve dikey eşgüdüm çabalarını kolaylaştırıcı doğrultuda değiştirilmesini;
- iv) her türden çözümlenmenin sonuçları ve olguların gerçekleştirilme biçimi üzerinde toplumsal uzlaşıların sağlanması; giderek, "toplumsal sözleşmelerin" bağtlanması zorunlu kılmaktadır.

1: GAP Bölge Kalkınma Planı için Belirlenen Amaçlar

- 1) Sürdürülebilir büyüme ve gelişme altyapısı oluşturulacaktır.
- 2) Bölgelerarası ve Bölgeiçi gelişmişlik farkları azaltılacaktır.
- 3) Bölgede pazar ekonomisini geliştirecek önlemler alınacak ve ulusal pazarla bütünleşme sağlanacaktır.
- 4) Kamu-özel kesim işbirliği güçlendirilecek ve yerel girişimcilik geliştirilecektir.
- 5) Su, toprak ve biyolojik kaynakların verimli ve sürdürülebilir kullanımı sağlanacaktır.
- 6) Gıda güvenliği ve güvenilirliği sağlanacaktır.
- 7) Bölge insanının ve özellikle güçsüzlerin (dezavantajlı grupların) kaynaklara erişimi ve kararlara katılımı kolaylaştırılacaktır.
- 8) Bölgede cinsiyet dengeli toplumsal gelişme süreçleri güçlendirilecektir.
- 9) Yerel inisiyatifler öncülüğünde Bölge'nin kurumsal kapasitesi güçlendirilecek ve bu maksatla insan kaynakları geliştirilecektir.
- 10) Bölge'nin örgün ve yaygın eğitim olanakları artırılabilecektir.
- 11) Bölge genelinde sağlık standartları yükseltilecektir.
- 12) Bölgesel kalkınma ve toplumsal bütünleşmenin sağlanmasında kültürel birikimden yararlanılacaktır.
- 13) Bölge'de mekan organizasyonu işlevsel kılınacak; yerleşmelerin büyüklük ve yığılımlarından ekonomik ve toplumsal çıkarımlar sağlanacaktır.
- 14) Ağ sistemlerini kurmak ve güçlendirmek yoluyla kır-kent işlevsel bütünlüğü sağlanacaktır.
- 15) Çevre ve kalkınmayı bütünleştiren bir "çevre yönetim sistemi" oluşturulacaktır.
- 16) Tarih ve kültür varlıkları korunacak, kurtarılacak ve değerlendirilecektir.

Sayın Başkan, değerli katılımcılar,

Ziraat Mühendisleri Odamızın geleneksel olarak düzenlediği bu türden toplantılarda zaman zaman görev aldım. Bugün de böyle bir fırsatı verdikleri için kendilerine teşekkür ediyorum. Ayrıca kutluyorum. Gerçekten çok önemli bir konu ele alınmıştır. Konunun ele alınışı da GAP yönetiminin kuruluşunun ve ayrıca yapılacak olan yeni Master Planı gözden geçirme çalışmalarının yapıldığı, gerçekleştirildiği bir döneme rastladığı için bence çok anlamlı ve önemli.

Benden önce yapılan konuşmalarda genelde bölge planlaması ve bununla ilgili örgütlenmeler konusunda açıklamalar yapıldı. Artı bir de bölge planlarının sosyo-ekonomik etkileri konusunda bence çok ilginç konuşmalarda oldu. Başta Yücel Çağlar ve Günaydın arkadaşımızın yaptığı konuşmalar ve ayrıca ZMO'nun değerli mensuplarının yaptığı açıklamalar bu konuda çok aydınlatıcıdır. O son konuşmacı olmanın hem üstün yanları var, hem de olmayan yanları. Ben üstün olan yanlarını değerlendiriyorum ve bu konuşmalar gerçekten planlamanın sosyo-ekonomik içeriği ve etkileri konusunda çok önemli konuşmalar.

Ben daha çok yönetsel ve tüzel (hukuki) boyutuna ağırlık vermek istiyorum. Yönetsel yapı hiçbir zaman toplumsal ekonomik yapıdan bağımsız ele alınmamalıdır. Bunun bilinci içinde konuşuyorum. İkincisi de, planlamanın niteliğinin konusundaki son gelişmeler düşündürücü, ürktücüdür. Özellikle küreselleşme dayatması içinde ele alınacak planların ne denli ulusal ölçekte toplumumuza, ekonomimize, yönetsel yapımıza ve siyasal yaşamımıza etkili olabileceğini düşünüyorum. Bütün bunların etkisi içinde yönetim yapılanmaktadır ya da işlemektedir. Bu nedenle, bizim Türkiye toplumu olarak herhalde kendi ulusal çıkarlarımızı düşünen bir yaklaşım içinde yönetsel sorunlara da bakmak zorundayız. Bunu belirtmek istiyorum.

Gerçi bölgesel ölçekte planlama yapmak konusunda bir gereklilik var mıdır sorusuna ilişkin olarak sayın Dülger çok iyi açıklamalarda bulundu. Zaten sekizinci planın hazırlık döneminde de ortaya çıkan kimi belgeler, komisyon yazanakları yayınlanmıştır. Bunlardan, bu ekonomik ve toplumsal kalkınma amaçlı projelerin yönetsel yapısı üzerinde de ipuçları çıkabiliyor. Belirtildiği gibi, Sekizinci 5 Yıllık Kalkınma Planı'nda, DPT'nin bölgelerde de örgütlenmesi düşünülmüş, öngörölmüş bence olumlu bir gelişmedir.

Bir başka nokta da, hazır Master Plan yenilenirken, gözden geçirilirken, bu toplantıların ve başka çalışmaların ışığı altında yalnızca GAP Yönetiminin yapısını değerlendirmek değil, aynı zamanda başka plan bölgelerinde GAP Yönetimini bugünkü biçimini daha geliştirebilir, değerlendirebiliriz, ülkenin özellikle yönetsel ve siyasal gerçeklerine dayalı bir bölgesel yönetim biçimini geliştiririz ve bunu yalnızca GAP için değil, bence başka bölgeler için de düşünmek ve önermek zorundayız. Proje yaklaşımı içinde tek tek bölgelerin ele alınması biçimindeki bir bölge planlamasını yadırgıyorum. Belki biraz gelenekselim, sizlere göre daha eskiyim. Belki onun için ama, gerçekten böyle tek tek bölgeleri ele alan projeler çerçevesinde düşünmek yerine, ülkenin bütününe kapsayan

bölgesel planlama anlayışını yaşama geçirmek. Doğal ki, her bölgenin özellikleri ayrıdır. Çok çeşitli bölge kavramları var ve bunlardan biri gelişmiş bölgeler diyebiliriz. Birisi az gelişmiş bölgeler diye söyleyebiliriz. Farklı tanımlar yapabiliyoruz, ama ülke ve o ülkenin ulusal ekonomisi bir bütündür. Ekonomik kesimler, itibarıyla yapılan planlamanın ülke uzamına yansımaları gerekir. Aynı zamanda da, o planın, ülke yerelinden, bölgeselinden ulusal ölçeğe yansımaları olması gerekir. Bir gidiş geliş. Çok klasik bir anlatım, ama bunu vurgulamak istiyorum. Çünkü, bölge planlamasının yapılmasının iki ana ereği vardır. Birisi, bölgelerarası ve sınıflararası dengesizlikleri gidermek. İkincisi, ulusal ölçekteki planla, yerel ve bölgesel planlar arasındaki organik ve işlevsel bağlantıları kurmaktır. Böyle tek tek projeler ele alındığı zaman, işte bu organik ve işlevsel bağlar kurulamıyor ya da kurulmasında güçlüklerle karşılaşılıyor. Bu nedendir ki, bir yandan ülkenin yereldeki kaynaklarının harekete geçirilmesini, ulusal kalkınmaya katkıda bulunmasını sağlamak. Öte yandan, ulusal kalkınmanın geliştirilen kaynakların, kalkınmanın nimetlerinin yerele götürülmesi için bölge planlaması kaçınılmazdır. Ne yazık ki, bir dönemde çeşitli deneme niteliğinde kalmış olan bölge planlaması çalışmaları bölgeciliğe yol açar diye kaldırıldı. Ondan sonra bölgecilik lafları çıktı ve sonunda savaşa kadar dönüştü, teröre dönüştü. Bunun içindir ki, bölge planlaması bölgeciliğe yol açmaz, aksine ulusal bütünleşmeyi, toplumsal bütünleşmeyi, sosyo ve ekonomik açıdan sağlar görüşündeyim.

Hangi ölçekte bölge planlaması yapalım? Bununla ilgili Türkiye’de bir birikim vardır. Hem bu masanın çevresinde, hem de karşıda oturanların yaptığı çalışmalar, incelemeler sonucunda aşağı yukarı belli kimi noktalarda bölge tanımıyla ilgili olarak birleşebiliriz. Esnek bir biçimde bu bölgeleri saptama yoluna gidebiliriz. Ama yönetsel açıdan bence iki tane temel sorun var. Bunlardan biri, bu bölge planlaması ölçeğinde acaba ereklenen amaçlara varabilmek için bugünkü yönetim yapımız genelde elverişli mi, değil mi? Bir kez bu soruyu yanıtlamaya çalışacağız. Doğrusu bölge planının, bölge ölçeği olarak ele alacağı sınırlar, birden çok ili içerdiği bir gerçektir ve bugünkü yönetim yapımız, bu bölge planlamasının gereklerini karşılayamaz durumdadır. Yönetsel bölümler, bugün artık yeni birtakım iletişim, ulaşım olanakları ve bu konudaki ilerlemeler karşısında küçük küçük iller değil, daha büyük illere ya da bölgelere yönelmek gerektiğini ortaya koyuyor. Bu konuda çok çeşitli öneriler yapılmıştır. Ben bu önerileri burada özetleyecek değilim. Burada önemli olan, bölge yönetimleri ulusun, ülkenin tüm yönetsel yapısıyla bağdaştırılmasıdır. Özel yetkilerle donatılmış bir bölge kuruluşunun, yönetim yapısının dışına kayması önlenmeli.

GAP, çok iyi bir laboratuvar hizmeti görüyor bu açıdan da. Olumlu yönleriyle, başarılı yönleriyle, başarısız yönleriyle bunu açık kalplilikle değerlendirelim. Vali oradaki yönetimin, kamu kuruluşlarının başı olarak, eğer kamu kuruluşlarının planlama sürecine başından itibaren katılması gerekiyorsa, vali önemli bir konumdadır. İkincisi, orada katılımı –çok güzel açıkladı sayın Çağlar- bir görüş almaktan ibaret saymamalı. Gerçi ZMO’nun düzenlediği bir toplantı ama, bu ya da bir başka biçimde de olabilir. Önemli olan birlikte planlamadır. Ortaklaşa planlamadır ve uygulama da ortaklaşa olur. Bugün yapılan planlar eğer genel yönetim yapımızın dışındaysa, buna sahip çıkmaz insanlarımız. Bu bir gerçektir. Bilmiyorum ben böyle bir değerlendirmeyi herhalde GAP yöneticilerimiz de yapmalardır. Ne ölçüde yerel yönetimler dahil? Taşra yönetimi, ayak uydurabiliyor mu bölge kalkınması çalışmalarına? Bu soruya yanıt vermenin yolu GAP yönetiminin kendisini düşünmek kadar, da-

ha çok yönetimin yeniden yapılanmasını ve bölge gerçeğini dikkate alan bir düzenlemeye gidilmesini gerektiriyor, kanısındayım.

İkinci bir boyutu olarak, katılımcılık için örgütlü katılım çok önemlidir. Yani Anayasadan gelen sınırlılıkların dışında da Türkiye’de pekala kimi katılım yolları deniyor. Başarılı başarısız yanlarını göz önünde tutarak tüzel düzenlemeler yapılmalıdır. Ama örgütlü katılım, olabildiğince bu sivil toplum örgütlerini, artı kamu kuruluşu niteliğindeki meslek odalarını ve halkı her düzeyde temsil eden örgütleri ve halkın kendisini ne ölçüde katabiliyoruz? Birlikte karar alabiliyor muyuz? Ben daha ayrıntılara girmek istemiyorum. Birlikte uygulamaya geçebiliyor muyuz? Eğer kendisinin dışında bir planlama süreci varsa, o planlama sürecinin dışında bırakılan kimse onun uygulanmasına katılmaz. Katılmasında güçlükler çıkar. En büyük aksaklık burada yatıyor. Tarımsal yayımcılar, toplumla, kişilerle nasıl çalışılacağını iyi bilirler. Ayrıntılarına girmiyorum.

Bir de, yönetim eğer eskilerin ademi merkezîyet dediği, bizim *özekselsizleştirim* dediğimiz yola gitmiyorsa bu büyük bir aksaklık nedenidir. Yücel arkadaşımızın belirttiği 127. Maddeyle ilgili olarak eğer yetkilerin yerele, yerel yönetimlere devri konusunda, yani yerel yönetimlerin güçlenmesi konusunda köklü düzenlemeler yapılmadıkça, halkın doğrudan doğruya karşı karşıya bulunduğu birtakım konularda yerel yönetim birimlerini dışarda bırakmak olasılığı çok yüksektir. Yerel yönetimlere yeterince önem verilmiyor.

GAP İdaresi Yasası, imar planlamasıyla ilgili İmar Yasasının öngördüğü kuralları bir yana itmiştir. O kadar ki, parsel düzeyine kadar inen plan kararları alabilmektedir. Bunun Anayasaya aykırılığı tartışılabilir. Ben buraya girmiyorum. Ama bu kadar ayrıntıyla uğraşmak yerine, Master Planla uyumlu mu, uyumsuz mu, bunun denetimini yapmak durumundadır bölge yönetimleri. Yoksa şu parselde şu kadar yükseklikte bir bina yaparsın ya da yapamazsın demek yoluyla ayrıntılara girilmemelidir. Bu nedenledir ki, bölge yönetimlerinin yerel yönetimleri güçlendirici, bu yoldan da halkın katılımını güçlendirici bir içerik kazanması yerinde olur.

Teşekkür ederim.

TARTIŞMALAR

OTURUM BAŞKANI - Efendim, iki soru var, müsaadenizle onları okuyayım ve ikişer dakika süre vereceğim cevaplandırmaları için. Birinci soru sayın Gökhan Günaydın'a. "1999 Aralık ayında ABD ile Türkiye arasında imzalanan ticaretin ve yatırımların geliştirilmesi anlaşmasının GAP'a etkisi ne yönde ve nasıl olacaktır. Bu konuda sayın Kaya Yaşınok'un da görüşünü öğrenebilir miyiz?" Soru soran sayın Halit Suçmez.

Gökhan GÜNAYDIN - Teşekkür ederim. Öncelikle bu anlaşmanın ruhunu anlayabilmek için, TBMM'nin WEB sayfasına girerseniz, orada görüşmeler sırasında sayın Tunca Toskay'ın yaptığı bir konuşma var ve o konuşmanın satır aralarında bu anlaşmanın ne anlama geldiği çok güzel ifade ediliyor. Ben özetle şu kadarını söylemekle yetineyim: Eskiden her mal grubu bazında anlaşma yapılırdı tarım ticaretinde. Nasıldı? Hububat anlaşması, şeker anlaşması, çeltik anlaşması. Artık bunlar yapılmıyor. Çünkü artık bunların yerine bir Uruguay turu yapıldı, yasalar ortadan kalktı. Neden? Çünkü Anayasa geldi. Anayasa, bütün mal gruplarıyla ilgili ticaretin nasıl yapılacağını kurallarını koydu. Mal grupları alanında artık anlaşma yapılmıyor. Şimdi bu da aynı şey. O nasıl ticaret alanındaysa, bu da yatırım alanında. Bir Anayasa denediler. Multinational Agriment on Investment, yani MAI. Bu anlaşma, çok taraflı yatırımlara, çok uluslu yatırımlara ilişkin anlaşma, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerden gelen çok büyük muhalefet nedeniyle, OECD bünyesinde geçmedi. Basında da yansıdı. Büyük protesto gösterileri yapıldı. Bunlar da hala yapılıyor ve MAI'ye geçiremediler. MAI'ye geçiremedikleri zaman, Anayasayı yapamadıkları zaman, geriye bunu yasayla yapmaları kalıyor ve uluslar arası alanda bu da sözleşmelerle yapılıyor. Şimdi GAP'a bu nasıl yansiyacaktır? Türkiye'nin her santimetrekaresine nasıl yansiyorsa, GAP'a da aynen yansiyacaktır. ABD'nin GAP alanında bir yatırım söz konusu olduğu zaman, Anayasanın 90. Madde hükmü gereği uluslar arası sözleşmelerin iç hukuktan önce gelmesi esası ile bu sözleşmeler hükümleri uygulanacaktır. Ve bir şeye daha dikkatinizi çekiyorum. Uluslararası sözleşmelerin yerel hukuka uygun olup olmadığı, hukuk düzleminde tartışılmaz. Bu da bir Anayasa hükmüdür. Yani GAP'a böyle yansiyacaktır. Sözleşmenin içeriğine ilişkin detaylar nelerdir konusunda ilk konuşmanın ilk bölümünde birtakım fikirler vermiştim, aynı ruhu bu sözleşmeye taşıyor. Bu süre içerisinde daha fazla detaya girmek istemiyorum, ama Halit Bey'le gerekirse bu konuda ayrıca konuşabiliriz. Teşekkür ederim.

Kaya YAŞINOK - Ben bu konuda detaylı bir bilgi aktaramayacağım. Çünkü bu konuda bilgim yok, o bakımdan da sayın Günaydın'ın görüşüne katılmak durumundayım.

OTURUM BAŞKANI - İkinci sorumuz; yine sayın Kaya Yaşınok'a, "Bölgesel kalkınma projeleri için yönetim modeli seçenekleri başlığı altındaki bu oturumda özellikle GAP Bölge Kalkınma İdaresi adına konuşmacı olan sayın Kaya Yaşınok, hiçbir seçenek sunmayarak bize yalnızca GAP İdaresini tanıtmakla ye-

tindi. Sayın Yücel Çağlar'ın sunuşu, iki gündür devam eden sempozyuma gerçekten renk kattı. Bu anlamda sayın Çağlar'ın yönelttiği özellikle katılımçılık konusundaki sorularını yanıtlamanızı dilerim." Ziraat Mühendisi Ergin Özügül.

Kaya YAŞINOK - Ben sayın Özügül'ün sorusuna hiçbir seçenek sunmayarak, bize yalnızca GAP İdaresini tanıtmakla yetindi noktasında girmek istiyorum. bizim yaptığımız iş, Türkiye'de, benden önceki konuşmacıların da yaptığı gibi yeni yapılan bir olay. Yeni bir seçenek, deneme şeyindeyiz. Katılımcı planlama diye birtakım uygulamalar yapıyoruz. Burada kritik edilen, tarif edilen, bizi katılımçılıktan ne istediğinizi sormuyorsunuz. Bize katılımçının nasıl olduğunu irdeliyorsunuz. Halbuki biz onunla beraber bölgenin ileriye dönük yapılanmasında, ileriye dönük planlanmasında neler çıkarabileceğimize dair uğraş içindeyiz. Daha çok insana erişmek, daha çok örgüte erişmek yahut da onları o şekilde düşündürmek, bölgede Ankara'dan yapılmış bir plan havasını yaratmadan onları işin içine çekmeye uğraşıyoruz. Bu sadece bizim GAP Kalkınma Planını yapmaktaki bir pratiğimiz, uygulamamız değil. Bir havaalanı projesi yapıyoruz, aynı yöntemi kullanıyoruz. Bizim bölgedeki Halfeti Projesinde aynı yöntemi kullanıyoruz. Yani bütün projelerimizde katılımçılık ilkesiyle birlikte bunu mobilize etmeye çalışıyoruz. Bunun türlü yönlerini araştırmaya çalışıyoruz. Ben GAP İdaresinin yapısını, yasasından başlayarak, verilen görevlerle ve olanaklarıyla tanımlamaya çalıştım. Bir seçenek sunmadım diye düşünmeyin lütfen bunu. Bu Türkiye'de yeni bir idare, tek bir idare. Onun uygulamalarının bölgesel kalkınmaya, bölgesel planlamaya getirdiği bir yaklaşımın göstergesi. Benden lütfen şunu beklemeyin burada: Benim yaptığım idarem kötüdür, bunun alternatifi budur demeyi beklemeyin benden. Ben burada darboğazları sıralamaya çalıştım. Sektörel planlama, entegre planlama, sürdürülebilir kalkınma, katılımcı planlama. Bu tip yaklaşımları veyahut da kaynak yaratma konularında size idarenin içinde bulunduğu durumu, yahut da GAP'ın gelişmesiyle ilgili yapılan çalışmaların içinde bulunduğu durumu yansıtmaya çalıştım. O nedenle seçenek sunmuş, GAP'ın kendisinin bir seçenek, bir örnek alınmasını rica ediyorum.

Diğer taraftan sayın Yücel Çağlar'ın söylediği katılımçılık konularına katılıyorum ben de. Yaptığımız çalışmalarda hiçbir yasal dayanağımız yok. Bütün becerilerimiz, bu planı yapan uzmanlarımızın çıkardıkları sonuçları plana yansıtma yetenekleriyle belli olacak. Bu plan, biz bölgeye götürdüğümüz zaman o plana katkı veren gruplarca, kişilerce, insanlarca, örgütlerce sahiplenilecek diye ve takip edilecek diye varsayıyoruz. Ona inanıyoruz. Eğer onu yapmazsak, yani çağımızın ortaya koyduğu işte kristal kürenizde oturduzun, bölge için bir plan yaptınız noktasına gelmiş olacağız. Halbuki biz sadece bir kamu yatırımı programı değil, onun ötesinde özel sektör buna nasıl katılır, halk nasıl katılır, neler ister diye araştırma içerisindeyiz. Ama bunun tekniğini hakikaten biz de araştırıyoruz. Gidip soru sorup, oradan neleri aldık, nasıl aldık, nasıl analiz ettik. Sorduğumuz sorularla, aldığımız cevaplar bizim planlama yaklaşımımız içerisinde istediğimiz yanıtlar mı? Bu katılımçılık olayının tekniği, başka bir olay. Ama bir de bölgedeki yapılan kalkınma diyelim, planlama diyelim, projelendirme diyelim, o faaliyetlerin, oradaki insanların, oradaki grupların -dezavantajlı gruplar mı diyeceksiniz, kadınlar mı diyeceksiniz, çiftçiler mi diyeceksiniz- ele alınan hedef gruplarının bilgilendirilmesi ve o hedef grupların bu proje içerisine çekilmesiyle ancak bu projenin sürdürülebilirliğini veyahut da gerçekleştirilebileceğine inanıyoruz.

OTURUM BAŞKANI - Teşekkür ederim.

İkinci soru, "Katılımcılık konusunda sayın Doç. Dr. İlhan Dülger'in de açıklayıcı bilgi vermesini dilerim." Buyurun efendim.

Doç. Dr. İlhan DÜLGER - Değerli arkadaşım, bizden katılımcılıkla ilgili daha fazla bilgi istemiş. Tabii ben satır başları, hatta paragraf başlarıyla koşa koşa gittiğim için belki yeteri kadar açıklayıcı bir bölüm okuyamadım size. Katılımcılıkla ilgili olarak şunları söylemiş oldum: DPT'nin yapısı, kurulurken 1960'lı yılların ortamında bile katılımcılığa açık olarak kurulmuştur. Hem özel ihtisas komisyonları ki, buraya bütün örgütlü gruplar dahildir. Burada görüşlerini birlikte tartışmak ve çıkardıkları ortak önerileri DPT'ye sunmak, DPT'de bunları plan yapımında dikkate almak, sonra da Yüksek Planlama, Bakanlar Kurulu ve Meclis'in çeşitli kademelerinde bu grupların da temsil ettiği zeminlerde tartıştırmak gibi bir demokratik planlama yaklaşımıyla kurulmuştur. Bu açıdan katılımcılığa açık olarak tanımladım. Ancak katılımcılık tam sağlanabiliyor mu, bunun tartışmasını ayrıca yapmak lazım. Çünkü birincisi, buraya katılan üyeler, kuruluşları tarafından görevlendirilmiş kişiler. Bunu, biz de yeterli bulmayabiliriz, kuruluşları da yeterli bulmayabilir. Katkıları tam olmayabilir. Ama sayın Yücel Çağlar'ın söylemiş olduğu bir boyutu çok önemli. Bu katılımcı olarak gelen kuruluşların kendilerinin kanunen yetki ve sorumlulukları yok. Bu katılım sonucunda orta yere çıkardıkları görüş üzerinde ısrar etmek, talep etmek ve izleme konusunda bir görüş olarak kalıyor. Halbuki taraf olamıyorlar. Bunu söylüyor anladığım kadarıyla. Bu, Türk idaresinin başından sonuna kadar her kademesinin bir sorunu. Bunu bölge planlama kapsamında ve boyutunda getirdi Çağlar. Son derece de önemli bir katkı. Hakikaten ben de arkadaşımın değerlendirmesine katılıyorum. Böyle bir katkı olmasaydı böyle bir sempozyum çok eksik geçmiş olurdu. Yeni bir Anayasa değişikliği var önümüzde. Kamunun yeniden yapılandırılması, yeniden düzenlenmesi var. Hem Sekizinci Beş Yıllık Planın ve uzun vadeli stratejinin gereklerinden olarak, hem de Avrupa'yla Katılım Ortaklığı Belgesi için. Bunların içerisinde yer alabilir bu katılımcılık boyutu. Katılımın bağlayıcılığı ve her iki taraf için de sonuçta bir uzlaşmaya, her üç veya bütün taraflar için uzlaşmaya ve sözleşmeye dönüşmesi ihtiyacı düzenlenebilir. Bunlara ihtiyaç var. Şu anda GAP İdaresinin yapmaya çalıştığı katılımcılıkla ilgili sarf ettiğim bir kısım var, eğer onun açıklanmasını istiyor idiye arkadaşım, GAP İdaresi de bu yapı içerisinde DPT'nin plan yapma tekniğinin dışında bir katılımcılık üretebilecek yasal dayanaklara o da sahip değil. Bu Türk idaresinin yapısından kaynaklanıyor. Sadece yaptıkları daha fazla ulaşmaya çalışmak. Bu büyük bir katkıdır. İleri ki yıllarda Türkiye'ye çok yön gösterecek, yol çizecek çalışmalar var içerisinde. Ama yasal olarak görüşten ibarettir. Bu görüşleri alıyorlar, topluyorlar, değerlendiriyorlar. Bu oradaki plançıların iyi niyetiyle ilgili. Ama bir bağlayıcılığı yok iki taraf için de. Onlar için de bunu söyledim. Sadece bir de şunu ilave ettim. Toplum kalkınmasıyla, katılımcı planlamacılık arasında da fark var. Cevat Geray hocamın söylediği gibi, tarımsal yayımcıların en iyi bildiği şey, toplum kalkınmasının nasıl güç üretilebildiği. DPT'de bunu 1960'lı yıllarda iki plan dönemi için uygulamış ve başarılı olunamamış. Bizde halkın geri durması ve devletten bekleme si fazlaca yaygın. En azından bu bölgede GAP İdaresi şu anda halkı uyarıcı, kendi sorunlarını düşünme-

ye teşvik edici. Bir yaygın çabayı sürdürmeye çalışıyor. Bundan fayda umuyorum ben şahsen. Katılımcılık konusunda daha teorik, daha genel bir şey söylemek mümkün. Ama bu saatte, sayın başkan müsaade eder mi bilmiyorum. Teşekkür ederim efendim.

Prof. Dr. Cevat GERAY - Sayın Başkan izninizle, şimdi toplum kalkınması iki plan döneminde uygulandı ve başaramadı derken, şunu söyleyeyim: Bence başarılı olacağı an, siyasal iktidar bunu bir şekilde istemedi. Çünkü katılımcılığa karşıydı, hatta bunun gerekçesinde de şu yatıyordu: Efendim, bu halk kendi projelerini geliştirirse, bizim kaynaklarımız bunları karşılayamaz. Halbuki halk kendi öz kaynaklarını ortaya koyup, proje üretebilir. Bu bakımdan ben böyle bir açıklama yapma zorunda kaldım.

OTURUM BAŞKANI - Sayın Konuklar, bu geç saate kadar bizi dinlediğiniz için hepinize teşekkür ederim. Sunuş konuşmasını yapan sayın Dülger'e ve burada bizi aydınlatan sayın panelistlere teşekkür ediyor ve oturumu kapatıyorum.